

ZALOŽBA
Z R C

Slovenski knjižni jezik 16. stoletja

Majda Merše

Majda Merše je bila do upokojitve (2012) raziskovalka na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša. Od ustanovitve dalje (1975) je delala v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika. Sodeluje pri pripravi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, vzporedno pa raziskuje zgodovino slovenskega knjižnega jezika. Njena osrednja raziskovalna tema je sistem slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, še posebej pa glagol z besedotvornega, oblikoslovnega, pomenskega in stilnega vidika. Raziskuje tudi številna druga, s slovarskim delom tesno povezana (besedjeslovna in slovaropisna) vprašanja. Je avtorica monografije o glagolskem vidu (SAZU 1995) in monografije o slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja (ZRC SAZU 2009) ter soavtorica slovarskega dela *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (ZRC SAZU 2011). Med drugim je sourednica slovenskih zvezkov mednarodne zbirke *Biblia Slavica*. V letih 1997–2009 je predavala na Pedagoški oz. Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Zbirka *Linguistica et philologica* 29
Urednica zbirke Varja Cvetko Orešnik

Majda Merše
Slovenski knjižni jezik 16. stoletja
Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki

© 2013, Založba ZRC, ZRC SAZU

Recenzenta Kozma Ahačič, Marko Jesenšek

Oblikovalska zasnova Milojka Žalik Huzjan
Grafično oblikovanje Brane Vidmar
Prelom Simon Atelšek

Izdajatelj Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Zanj Marko Snoj

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU
Zanj Oto Luthar
Glavni urednik Aleš Pogačnik

Tisk Collegium Graphicum, d. o. o.
Naklada 400 izvodov

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS.

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610504061>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'271.1"15"

MERŠE, Majda

Slovenski knjižni jezik 16. stoletja : razprave o jezikovnem sistemu,
besedju in prevodni problematiki / Majda Merše. - Ljubljana : Založba
ZRC, ZRC SAZU, 2013. - (Zbirka *Linguistica et philologica*, ISSN
1854-2956 ; 29)

ISBN 978-961-254-666-3
271004416

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

Majda Merše

Slovenski knjižni jezik 16. stoletja

Razprave o jezikovnem sistemu,
besedju in prevodni problematiki

Ljubljana 2013

Vsebina

PREDGOVOR	7
I PISCI – DELA – JEZIK	9
Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze	11
Leksikalna prepoznavnost Trubarjevih del	33
Trubarjeva <i>Hišna postila</i> (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge	43
Trubarjevo prevajanje opomb v <i>Hišni postili</i>	71
Jezikovne spremembe v Dalmatinovih biblijskih prevodih	79
Uvod	89
Besedne zamenjave v Dalmatinovih biblijskih prevodih	90
Skladenjske preureditve besedila	107
Neujemalnost opomb v biblijskih prevodih	109
Ugotovitve	109
Prevodna skladnost in različnost glagolov v Dalmatinovem in Lutrovem biblijskem prevodu	111
Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve postile	129
Kopitarjev knjižnojezikovni vzor in <i>Postilla</i> 1578	147
Prepoznavnost in značilnosti besedja postil	161
Slovensko besedje v Megiserjevih slovarjih (1592, 1603) in knjižnojezikovna raba v 16. stoletju	179
II BESEDOTVORNO-POMENSKÉ KATEGORIJE IN POIMENOVALNA RAZNOLIKOST	185
Ženski pari moških poimenovanj	187
Raba samostalniških manjšalnic v delih slovenskih protestantskih piscev	207
Prikaz poklicnih dejavnosti v delih slovenskih protestantskih piscev	225

III SLOVENSKI KNJIŽNI JEZIK 16. STOLETJA KOT DEDIŠČINA	247
Primerjava glagolov pri slovenskih protestantskih piscih in Svetokriškem	249
Pohlinov trijezični slovar z vidika tradicije in sočasne jezikovne rabe	265
Glagoli v slovarjih 18. stoletja in protestantska tradicija	281
Uvod	281
Prekrivnost primerjanega besedja	281
Ubesedena tematika in navajanje glagolov	287
Izvor primerjanih glagolov	289
Besedotvorna analiza primerjanih glagolov	292
Glasoslovne variante primerjanih glagolov	295
Vzroki primerjalno ugotovljenih razlik	295
Protestantsko besedje v Pregljevem <i>Bogovcu Jerneju</i> (1923/1964)	297
SUMMARIES – ZUSAMMENFASSUNGEN	313
VIRI IN LITERATURA	331
OBJAVE RAZPRAV	349
IMENSKO KAZALO	351
KAZALO VIROV	355
KAZALO BESED IN MORFEMOV	357
STVARNO KAZALO	411

Predgovor

Slovenski knjižni jezik, ki je nastal, se oblikoval in ustaljeval v nemirni in prevratni drugi polovici 16. stoletja, je neprecenljiva dediščina, vredna poznavanja in razumevanja, ovrednotenosti in spomina. Vse troje zavezuje k nadaljnjemu raziskovanju.

Pričujoča monografija je nadaljevanje in vsebinska dopolnitev enako naslovljene monografije iz leta 2009. Njen namen je zaokrožiti jezikovnosistemski oris s tematiko, ki je bila v prvi monografiji obrobneje obravnavana. Na razlike opozarjata oba podnaslova. Za prvo monografijo sem izbrala razprave z oblikoslovno, besedotvorno ter glasoslovno in pravopisno tematiko, za drugo pa razprave o leksiki, prevodni problematiki in o sistemskih potezah slovenskega knjižnega jezika v njegovi začetni razvojni fazi.

K raziskovanju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja in slovenske jezikovne zgodovine me je več desetletij spodbujalo delo v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Jezikoslovna vprašanja, ki so se nenehno odpirala tako pri zbiranju in urejanju gradiva za slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja kot pri pripravi raznovrstnih slovarskih del, so terjala iskanje strokovno utemeljenih rešitev, ki jih je lahko zagotovilo le ustrezno poznavanje problematike. Do nje pa je vodilo raziskovalno delo, ki ga je hrati usmerjalo tudi lastno raziskovalno zanimanje. Slednje se v monografiji razkriva predvsem z večkratno osredinjenostjo na glagol, ki je bil skupno z njemu lastnimi kategorijami daljše obdobje eno osrednjih jeder mojega raziskovalnega dela.

Za pričujočo monografijo sem izbrala 17 razprav – šestnajst v celoti, poglavje o leksikalni prepoznavnosti Trubarjevega jezika pa je vzeto iz problemsko širše zasnovane sedemnajste –, ki so izhajale od leta 1990 dalje. Ker so zgodnejše razprave nastajale na takrat razpoložljivem, praviloma delnem gradivu, ki je dve desetletji postopno naraščalo do končne celovitosti in urejenosti, sem za objavo v okviru monografije znova preverila veljavnost ugotovitev na popolnem gradivu, hkrati pa upoštevala novejšo strokovno literaturo in besedila tehnično poenotila.

Monografija je razdeljena na tri dele. Prvi del je najobsežnejši. Vanj je vključenih deset razprav o jeziku posameznih piscev: Trubarja, Dalmatina, Krelja in Juričiča. Razdelek zaključuje razprava o slovenskem besedju v Megiserjevem slovarju. Osrednja pozornost je namenjena izbiri leksike ter razvojnim spremembam, ki so spremljale končno izbiro. Slednja je bila avtorsko različna, hkrati pa pogojena z različnostjo besedil, med katerimi posebej izstopajo postile. Posebna pozornost je namenjena razvojnim spremembam, ki jih je mogoče primerjalno zasledovati pri Trubarjevih novozaveznih ter pri Dalmatinovih starozaveznih biblijskih prevodih. Ker je večina besedil prevodnega značaja, je predstavljena tudi prevodna problematika, hkrati pa poudarjena sistemska različnost slovenščine in nemščine kot prevodno soočenih jezikov.

Tri razprave, ki se ukvarjajo s tremi obsežnejšimi besedotvorno-pomensko osamosvojenimi skupinami poimenovanj (ženskimi pari moških poimenovanj, s samostalniškimi manjšalnicami in s poimenovanji poklicnih dejavnosti), poleg jezikoslovnih dejstev in skozi jezikovno pojavnost uzaveščajo tudi drobce iz načina življenja naših prednikov v drugi polovici 16. stoletja.

V zadnjem delu monografije je (v okviru štirih poglavij) slovenski knjižni jezik 16. stoletja predstavljen predvsem z vidika obstojnosti leksike. Razvojno spreminjanje z ugotavljanjem deleža ohranjene leksike jasno kažejo primerjave z besedjem iz mlajših obdobj, zajetim bodisi s primerljivimi verskimi besedili (z zbirko pridig Janeza Svetokriškega *Sacrum promptuarium* iz let 1691–1707) ali s slovarji iz 18. stoletja, zlasti s Pohlinovim. V zadnjem poglavju monografije so predstavljeni rezultati preverjanja vpliva slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja na zgodovinsko jezikovno stilizacijo Pregljevega romana *Bogovec Jernej* (1923).

Stremljenje, da bi vsaka izmed raziskav, ki so jim sledile v monografijo vključene razprave, prispevala vsaj drobec novega k poznavanju knjižnojezikovnega sistema – tako posameznih piscev kot celotnega obdobja –, se kaže tudi v širini obravnavane tematike, saj besedoslovne razprave v večji ali manjši meri vključujejo različne jezikovne ravnine, ob glagolu kot najpogosteje obravnavani besedni vrsti pa so upoštevane tudi druge, zlasti samostalniki.

Tudi priprava pričujoče monografije je bila zame neprecenljiva in neponovljiva izkušnja, tako delovna kot medčloveška. K njenemu izidu je odločilno pripomogla vrsta ljudi – bodisi s svojim velikim, nesebično posredovanim znanjem in z brezpogojno pripravljenostjo za pomoč ali zgolj s prijaznim spremljanjem nastajanja monografije in z dobrohotnim razumevanjem posledic obremenjenosti, ki jih priprava in končevanje tovrstnega dela neizogibno sproži.

Iskreno se zahvaljujem obema recenzentoma, prof. dr. Marku Jesenšku in doc. dr. Kozmi Ahačiču. Oba odlična poznavalca slovenske jezikovne zgodovine sta nalogo voljno in odgovorno sprejela kljub njunim preštevilnim delovnim obveznostim in kljub skopo odmerjenemu času. Posebej toplo zahvalo namenjam Marti Pirnat Greenberg, ki mi je – kot vedno – prijateljsko priskočila na pomoč pri prevajanju manjkajočih povzetkov. Iskrena hvala tudi Milanu Pliberšku za potrpežljivo skeniranje in dodelavo fotografij ter za vse dobrodošle tehnične nasvete. Iskrena hvala založbi ZRC SAZU, ki je monografijo sprejela v svoj tiskovni program, vsem njenim članom za strokovno opravljeno delo, direktorju mag. Alešu Pogačniku pa še posebej za vse uporabne nasvete in spodbude. Za izkazano podporo in pomoč se zahvaljujem tudi Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, v okviru katerega je skoraj štiri desetletja medsebojno tesno prepletено potekalo moje slovarsko in raziskovalno delo. Za izkazano razumevanje se zahvaljujem predstojniku inštituta prof. dr. Marku Snoju, posebno zahvalo pa sem dolžna Simonu Atelšku, ki je opravil prelom in monografijo pripravil za natis, ob tem pa – kot vedno – zavzeto in vedro iskal poti za hitrejše in lažje delo ter boljši rezultat. Za vso pomoč, predvsem pa za razumevajoče sprejemanje moje »drugačnosti«, se znova zahvaljujem tudi svoji družini.

V Ljubljani, novembra 2013

I

PISCI – DELA – JEZIK

Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze

0 Z izidom Matevževega evangelija (TE 1555) se je leta 1555 začela serija izdaj Trubarjevih novozaveznih prevodov, ki se je sedemindvajset let kasneje srečno iztekla z izidom *Tiga celiga noviga testamenta*, 1581–82 (TT 1581–82).¹ Končna, skupna izdaja vseh Trubarjevih novozaveznih besedil je hkrati tudi njihova ponovna izdaja. Matevžev evangelij je z njo doživel celo svoj tretji izid. Primerjava dveh oz. celo treh različnih priredb istega besedila odkriva znatno jezikovno spreminjanje. Spremembe so zaznavne na vseh jezikovnih ravnanah. Do novih, širših spoznanj o Trubarjevem jeziku, o izoblikovanosti knjižnojezikovne norme in o dinamiki jezikovnega razvoja bi nedvomno pripeljale tudi natančnejše raziskave vseh ugotovljivih razlik.

Primož Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, 1555 – naslovnica

0.1 Slovensko jezikoslovje je doslej prispevalo predvsem ugotovitve o pisnih in glasoslovnih spremembah v Trubarjevih novozaveznih prevodih, pa še to le posredno.² Manj

¹ Zaradi časovne različnosti izhajanja delov Nove zaveze (o tem Rajhman 1982: 218) se *Ta celi novi testament* bibliografsko običajno navaja z letnicama 1581–1582 (prim. Berčič 1968: 220–223). Ker sta prvi (1582) in drugi del (1581) ločeno paginirana, je pri citiranju nanju opozorjeno z rimskima številka-kama I (evangeliji in *DIANE TIH IOGROV*) in II (apostolska pisma).

² Največ spoznanj o tovrstnih spremembah v Trubarjevih novozaveznih prevodih je nanizal Rigler v monografiji *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana, 1968. Natančen popis vseh razlik, ki jih

znanega je o značilnih besednih zamenjavah, pogostejših in redkejših, ki vključujejo tudi besedotvorne dvojnice ter opisna poimenovanja, skupaj z besednorednimi spremembami in vezavnimi razlikami pa segajo tudi na skladijsko ravnino. Raziskave jezika Trubarjevih novozaveznih prevodov so se večinoma omejevale na sočasni prerez. Razvojne črte, ki bi povzemala jezikovno spreminjanje od ene izdaje do druge in ki bi stopenjsko preverjala obstojnost razmerij najrazličnejših jezikovnih variant, ugotovljivih v posameznih delih, niso skušale potegniti.³

0.2 Primerno izhodišče za napovedovanje nadaljnjih premikov v besednem izboru kot tudi za njihovo vzročno osvetljevanje predstavlja besedje TT 1557. Z njim je odprta možnost primerjave s TE 1555 in s četrto stoletja mlajšim TT 1581–82, istočasno pa so spremembe, ki so rezultat aktualnih, še delujočih zamenjevalnih tendenc, že njegov sestavni del. Popolni izpisi tega in drugih protestantskih del⁴ omogočajo določanje natančnih številčnih razmerij zamenjevanih in nadomestnih izrazov.

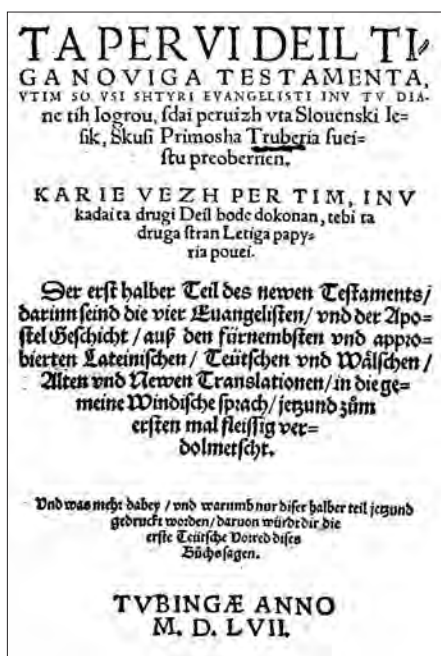
S pomočjo značilnih oz. tipičnih zvez⁵ je določljivo njihovo pomensko razmerje, ki se uresničuje kot sopomenskost, delna pomenska prekrivnost ali pomenska približanost, včasih pa celo kot pomenska različnost.

je izločila primerjava TE 1555 in istega evangelija v TT 1557, je dodan alfabetařiju Trubarjevega *Tiga evangelija svetiga Matevsha iz leta 1555*. Na osnovi popolnega izpisa dela ga je izdelala M. Merše. Pri njegovi pripravi sta sodelovala tudi F. Novak in F. Premk.

³ Prim. Levec 1878. Avtor skuša v razpravi na vzorcu Trubarjevega jezika, kakršnega razgrinja Matevžev evangelij v izdaji iz leta 1582, na osnovi zaporedne analize ravnin jezikovne zgradbe ugotoviti prisotne narečne poteze. Glasoslovnemu pregledu sledi oblikoslovni, temu pa skladijski (z obravnavo problematike pridevnikov, števnikov, zaimkov, negacije, predlogov ter sklanjatvenih in spregatvenih posebnosti) in leksikalni. V leksikalnem pregledu je navedenih in na slovski način – to je z besednovrstno in pomensko opredelitvijo, z dodatkom zgledov in opremljeno z raznovrstnimi pripombami, med katerimi so tudi opozorila na dolenski izgovor – obravnavanih 248 iztočnic različnih besednih vrst. Breznik (1917: 170–174, 225–230, 279–284, 333–347) je ugotavljal razločevalne poteze jezika Trubarjevih novozaveznih prevodov v odnosu do Dalmatinove *Biblije*. Podobno je ravnal tudi Ramovš (1918: 113–147). V problemsko bogati shemi razvoja knjižnega besedja slovenskih protestantskih piscev, ki jo je zarisala M. Orožen (1986/87: 36–47 in 1986b: 27–47), sta na osnovi gradiva iz novozaveznih prevodov, primerjalno s Kreljem in Dalmatinom, predstavljeni specifičnost in razsežnost Trubarjevega prispevka. V novejšem času je rezultate večvrstne primerjave (glede rabe velikih in malih črk, napak, glasoslovnih korektur, pa tudi glede leksikalnih razlik) izdaj Matevževega evangelija iz let 1555 in 1582 – tudi v odnosu do Lutra in Vulgate kot prevodnih predlog – objavil Rothe (2006: 67–96).

⁴ S popolnim izpisom vseh knjižnih izdaj s slovenskim besedilom iz druge polovice 16. stoletja, ki je bil opravljen v slovski namene, je bilo zbrano vse uporabljeno besedje. Izpisovanje in urejanje gradiva je potekalo v okviru Sekcije za zgodovino slovenskega jezika (delovna enota je sprva delovala pod naslovom Komisija za historične slovarje slovenskega jezika) na Inštitutu za slovski jezik Frana Ramovša od srede sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Delo so opravili notranji in zunanji sodelavci sekcije. Zbrana je bila kartoteka, ki šteje pribl. 3.160.000 listkov. Dopolnjuje jo še pribl. 140.000 računalniških izpisov. Na tej gradivski osnovi je bil v desetletju od 2001 do 2011 izdelan seznam uporabljenega besedja. Enobesedne in besednozvezne enote so bile opremljene z besednovrstnimi in drugimi slovničnimi podatki ter s podatki o virih. Seznam besed s pripisanimi podatki je izšel v knjigi z naslovom *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Ljubljana, Založba ZRC SAZU, 2011).

⁵ Strokovni izraz je uporabljen v pomenu, kot ga je opredelil Novak (1975: 38): to so »zveze, ki dokazujejo pomen«.

Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, 1557 – naslovnica

0.3 Napovedljivost nadaljnjih sprememb, ki jo zagotavlja poznavanje pogostnostnih in pomenskih razmerij primerjanih izrazov v TT 1557, predstavlja nenazadnje tudi eno od najbolj varnih poti pri ugotavljanju avtorstva domnevno Trubarjevih rokopisnih glos, ki jih je v vatikanskem izvodu TT 1557 odkril in kasneje popisal Simoniti (1978: 35–77). Jedro teh glos, ki so bile večinoma upoštewane v TT 1581–82, predstavljajo leksikalne spremembe in dopolnitve.

0.4 Popolnejši predstavitvi leksikalnih sprememb v Trubarjevih novozaveznih prevodih se je mogoče približati le s kombinacijo tipološke in vzročne osvetlitve, saj ena brez druge ne zadošča.

0.5 Trubarjevo iskanje ustreznih nadomestil besednovrstno ni zamejeno. Najpogosteje so zamenjevani samostalniki. S svojsko problematiko jim sledijo glagoli in pridevniki, pa tudi zaimki, števnik, prislovi, vezniki in medmeti. Z občasno primerjalno vključitvijo Dalmatinove *Biblije* je mogoče zarisano črto jezikovnega razvoja še podaljšati, potrditi nakazano zamenjevalno smer ali pa odkriti morebitne razlike v rabi posameznih izrazov pri Trubarju in Dalmatinu.

1 Gibalo velikega števila zamenjav je zlahka prepoznavno: gre za postopno nadomeščanje prevzetih izrazov z domačimi ustreznici. Proces nadomeščanja je pri nekaterih sinonimnih izrazih šele začet, drugje v polnem razmahu, na kar kažeta intenzivnost in širina zamenjav, ali pa pogostnostno že prevešen in skorajda končan. Konkurenčnost je v večini primerov napovedljiva iz stanja v TT 1557, saj zadošča izmenična raba, številčna uravnoteženost pa ni pogoj, čeprav je pri nadaljnjem sklepanju usmerjevalna.

1.1 Z izborom značilnih zamenjav je proces mogoče natančneje predstaviti. Pri paru *šenkati* – *darovati* je iz pogostnostnega razmerja v TT 1557 (9 : 1)⁶ komaj mogoče slutiti začetek pešanja rabe prevzetega glagola. Bolj zgovorne so kasnejše zamenjave, ki hkрати odkrivajo (vezljivostno prepoznavno) pomensko širjenje domače vzporednice: tipični zvezi z dajalniško izraženim prejemnikom in tožilniško izraženim predmetom *darovati* (*komu*) kaj se pridružuje še zveza s tožilniško izraženim prejemnikom *darovati koga* ‘obdarovati koga’, ki je v TT 1557 še ni. V enakem številčnem razmerju sta v TT 1557 tudi *ketina* in *veriga*. Kasnejša zamenjava *ketine* z *verigo* je komaj vzorčno opravljena, saj je od dveh pojavitev v istem stavku zamenjavo doživela le ena: *Sakai on ie zheftu steimi potami inu katenami bil suefan, inu ie te ketene resderl, inu te pote reslomel* (TT 1557: 108) → *Sakaj on ie zheftu steimi potami inu varigami bil suefan, inu ie te ketine resderl, inu te pote reslomil* (TT 1581–82: I,151). Pogoste, čeprav ne strogo enosmerne, so zamenjave *jogra* z *mlajšim*, vendar *joger* v TT 1557 ohranja številčno premoč.⁷

Tudi *nuc* se že v TT 1557 živahno izmenjuje s *pridom* (18 : 3). Ob *nucen* nastopa še *priden*, ob *unucen* pa *nepriden*. Na naglo izgubljanje prednosti prevzete sopomenke kaže gostota zamenjav, ki vključuje vse člene besedne družine. Primerjava z DB 1584 odkriva obrnjeno pogostnostno razmerje, saj ima prednost *prid* pred *nucom* (103 : 11) in *priden* pred *nucen* (45 : 3). Položaj ohranja le glagol *nucati*, ki ga *pridovati* ni mogel ogroziti.⁸

Med najbolj vidne tovrstne popravke se zaradi pogostnosti uvršča nadomeščanje števnik *tavžent* s *tisoč*, ki ga kot neobvezna oblikoslovna inovacija spremlja še sklonljivost. Npr.: *kadar fem bil pet kruhou pet tauthent ludē reslomil* (TT 1557: 121) → *Kadar fem bil pet kruhou pet tiffuzhem ludem reslomil* (TT 1581–82: I,169). Številčno razmerje v TT 1557 še kaže na premoč števnik *tavžent* (20 : 9). Pospešen prodor izraza *tisoč* je ugotovljiv le v opombah, morda tudi zato, ker so bile prevodni zvestobi in s tem v prvi vrsti usklajenosti z Lutrom neprimerno manj zavezane kot biblijsko besedilo samo. Za opombe so nasploh veljala drugačna pravila izraznega nadomeščanja in prilagajanja živi rabi. Na nekaterih mestih se jih aktualno izrazno spreminjanje skorajda ni dotaknilo, na drugih pa je bilo celo zelo izrazito.

Zamenjavo *lebna* z *životom* kot tudi *života* z *dušo* usmerja pomenska diferenciacija, ki se je v grobih potezah zarisovala že v TC 1550.⁹ Še jasneje je vidna v TT 1557, kjer je pri

⁶ Podatek v oklepaju kaže na številčno razmerje pojavitev primerjanih besed, kakršno je bilo ugotovljeno na osnovi popolnega izpisa.

⁷ Nadomeščanje *jogra* z *mlajšim* v TT 1581–82 omenja Novak 1986: 395. V obravnavi skupine izrazov s pomenom ‘učenec’ pri slovenskih protestantskih piscih (Narat 1996: 263–272) sta sopomenki predstavljeni kot številčno najmočnejši par skupine. J. Narat (1996 : 266) za TT 1557 navaja podatek, da sta bili v razmerju 420 (*joger*) : 76 (*mlajši*), TT 1581–82 pa v pregled ne vključuje.

⁸ Pogled na razširjenost primerjanih sopomenskih izrazov v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, kakršnega razginja *Besedje* (2011), v celoti potrjuje pogostnostna razmerja, odkrita v preverjenih Trubarjevih novozaveznih prevodih.

⁹ Povezavo delno sopomenskih izrazov *leben* in *život* ter *život* in *duša* je v kategoriji teoloških izrazov iz izročila pomensko razčlenil Rajhman (1977: 110–111). Zamenjevanje izrazov iz izročila z oblikoslovno in besedotvorno prilagojenimi tujimi termini, ki poteka predvsem v okviru obredne terminologije, M. Orožen izpostavlja kot eno izmed osrednjih tendenc, označevalnih ne le za Trubarja in druge protestantske pisce 16. stoletja, ampak že za leksikalno stanje v obdobju pokristjanjevanja (Orožen 1986a: 413, 1986b: 32, 1986/87: 40–41). Obsežneje in podrobneje slovensko krščansko terminologijo v protestantskem obdobju obravnava A. Legan Ravnikar v okviru monografije *Slovenska krščanska terminologija* (2008b: 15–33), pred tem pa v razpravi *Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika* (Legan Ravnikar 2003).

lebnu (239 pojavitev) v ospredju pomen 'onostransko, posmrtno življenje'. Najpogosteje ga izpričuje zveza *večni leben* (149 pojavitev). Pomen 'zemeljsko življenje' je redkeje zaznaven. *Život* (83 pojavitev) je najpogosteje rabljen v pomenu 'zemeljsko življenje'. Dokazljiv je z zvezami *redli život, dolg život, ostati per životu*. Npr.: *Sakai kateri hozhe fui leben ohraniti, ta ga bo fgubil, Inu kateri fui leben fgubi /.../ ta ifti ga bode ohranil* (TT 1557: 122) → *Sakai kateri kuli hozhe fui shiuot ohraniti, ta ga bode fgubil, inu kateri fui shiuot fgubi /.../ ta ifti ga bode ohranil* (TT 1581–82: I,171).¹⁰

Kamro, ki je v TT 1557 nastopala skupaj s sopomenskim *hramom* (2 : 1), je Trubar v TT 1581–82 nadomestil z njim. Primerjava z DB 1584 pa kaže, da je *kamra* ohranila številčno prednost pred *hramom* (110 : 10). Z osamelo nadomestitvijo *gase*, ki je v TT 1557 nastopala še brez sopomenske dvojnice, je Trubar v TT 1581–82 pokazal pot, po kateri bi se bilo mogoče izogniti rabi prevzetega izraza: *gasa* → *ulica*. Tudi v DB 1584 se je *gasa* pojavljala brez prave konkurence, saj je bila *ulica* omenjena le v Registru kot sopomenska narečna vzporednica: *Gaffa* (Crajnki) *Vliza* (Slovénski oli Besjázhki) (DB 1584: III,CcIVa).

Kako hitro se je iz rabe umikala izposojenka *ahar*, kaže absolutnost njene nadomestitve. V TT 1581–82 je *aharja* zamenjal *rabelj*, ki v TT 1557 ni bil uporabljen. Proces potrjuje tudi stanje v DB, kjer se pojavlja le še *rabelj* (9 pojavitev) z dvojnico *rablin*, ki jo je uporabnostno omejevala narečna karakteristika.¹¹

1.2 Raba sopomenskih izrazov *saramenta* 'dračje'¹² in *sočje* v TT 1557 odkriva zanimivo razporeditev (1 : 1). V opombi, ki jedrnato povzema dogajanje biblijskega odlomka, je uporabljen izraz *sočje*, v biblijskem besedilu pa očitna priložnostna tvorjenka s tujo podstavo *saramenta*. Npr.: Trubar: *Kadar pag Paulus dofti saramente ukupe fagrabi* – (opomba) *S. Paula, kadar on fozhie inu obreske od tih uinskih terd pobira, ena kazha uroko uiei* (TT 1557: 426) – Vulgata: *Cum congregasset autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinem* (Vulgata: 1056).¹³ V TT 1581–82 se je sled za *saramento* izgubila, saj je Trubar v besedilu in opombi uporabil *sočje*. Izraz je v svojem prevodu obdržal tudi Dalmatin: *Kadar je pak Paul en kup fozhja v kup bil pobral* (DB 1584: III,74b (prav: 77b)).

1.3 Izrazitejše pogostnostno zaostajanje zamenjevanega prevzetega izraza za nadomestnim domačim v TT 1557 dovoljuje bolj smelo napovedovanje njegove nadaljnje usode. Tako je Trubar npr. *lilohen*¹⁴ 'rjuha' zamenjeval z *ruho*, ki je bila že v TT 1557 pogostejša (3 : 5). Zamenjavo je dosledno izpeljal v biblijskem besedilu, v opombah pa je zamenjevani izraz spregledal. Tudi pogostnostno razmerje med *keho* in delno sopomensko *ječo* je

¹⁰ Na nakazano pomensko delitev med *leben* in *život*, opaženo pri Trubarju, v okviru obravnave slovenske krščanske terminologije opozarja tudi A. Legan Ravnika (2008b: 26).

¹¹ Nakazano tendenco potrjuje tudi celostni prikaz stanja v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja (*Besedje* 2011: 33–34, 39 in 423), saj se *rabelj* pojavlja v enajstih delih različnih avtorjev (Trubar, Dalmatin, Trost in oba Megiserjeva slovarja), *ahar* z bližnjima različicama (*aar* in *arar*) pa le v dveh Trubarjevih delih (TT 1557 in TT 1581–82) in pri Krelju (KPo 1567). Pregled nad vsemi izpričami glasoslovnimi različicami, ki spremljajo oba primerjana samostalnika (*ahar* in *rabelj*), je podan v Legan Ravnika 2012: 137.

¹² Beseda je latinskega izvora, prim. *sarmentum* v Bradač 1972: 470 in Wiesthaler 2005: 605.

¹³ Oznaka »Vulgata« se nanaša na novejšo izdajo *Bibliorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam*, Nova editio, Typis polyglottis vaticanis, MCMXLVI.

¹⁴ Prim. *lilahen* v ESSJ II (1982): 141.

bilo prevešeno že v TT 1557 (25 : 41). Kasnejšemu nadomeščanju, ki je teklo v pričakovani smeri *keha* → *ječa*, je gladilo pot večje število enakih in podobnih tipičnih zvez: npr. *postaviti v keho* – *postaviti v ječo*. Glagol *pegerovati* je bil v TT 1557 redkeje rabljen kot glagol *želeti*. Kasnejše zamenjave pešanje njegove rabe samo potrjujejo.

Med dosledno zamenjevane izraze sodi tudi *ivog*. Ramovš (1913: 146 in 1916: 454–455) ga označuje kot temno besedo, čeprav dopušča možnost prevzetosti iz nemščine. V TT 1581–82 izraz nadomeščata *vodec* in *peljavec*. Preverjanje stanja v DB 1584 kaže, da se nobena od sopomenskih možnosti, ki jih je uporabljal Trubar, ni ustalila. Dalmatin uporablja sinonim *vojaren*, tvorjenk *vodec* in *peljavec* pa v Bibliji ni.

Tudi *blek*, ki se je v TT 1557 še pojavljal ob *zaplati* (2 : 4), je bil v TT 1581–82 z njo v celoti nadomeščen. Ker sta obe pojavitvi vezani na Matevžev evangelij, na vsebinsko sorodnih mestih pri drugih evangelistih pa je že uporabljena *zaplata*, je mogoče sklepati, da je bil besedni izbor v tem evangeliju kljub korekcijam vendarle izraziteje določen z izborom v TE 1555 (1. zgled). Zamenjavo, ki jo je olajševalo dvakratno pojavljanje v okviru iste, zložene povedi, spremljajo skladienske preureditve, saj se samostalniški del prislovnega določila sredstva v prevodu iz leta 1557 ob omembi v Markovem evangeliju pretvarja v predmet (2. zgled):

- (1) *Nishzhe ne fshiuu stariga guanta fanem debelim **blekom**, fakai ta **blek** se fpet oddere, inu ta lukna hushi rata* (TE 1555: 20; enako v TT 1557: 23) → *Niszhe ne fhiua stariga guanta fano debelo **faplata**, fakai ta **faplata** se fupet oddere, inu ta lukna huishi rata* (TT 1581–82: I,33);
- (2) *Niszhe ne shiua eno **faploto** tiga debeliga fukna na en star guant, fakaj ta noua **faplota** se oddere od tiga stariga* (TT 1557:100) → *Niszhe ne shiua eno **faplato** eniga debeliga fukna na en star guant, fakaj ta Noua **faplata** se oddere od tiga stariga* (TT 1581–82: I,141).

1.4 S premišljenimi posegi je Trubar v kasnejših izdajah izločal izraze in zveze, ki so bili tvorbeno in pomensko vezani na tuje zglede, zlasti še, če so njihove pomenske vrednosti v slovenski jezikovni misli in praksi 16. stoletja delovale nemotivirano in neprivajeno. Npr.:

- (1) *inu **gredo kiakai** umei skerbami uelikim blagum inu utih lushtih tiga shiuota* (TT 1557: 187) → *oli od skerbi, inu blaga, inu lushtou tiga shiuota, **bode fadushenu*** (TT 1581–82: I,261);
- (2) ***vlezhe** on vto Galileisko deshelo* (TE 1555: 7) → ***se** on **vgane** vto Galileisko deshelo* (TT 1557: 8);
- (3) *Sakai ieft fem prishal tiga zhloueka **narrafen sturiti** subper fuiga ozheta* (TE 1555: 24) → *Sakai ieft fem prishal tiga zhloueka **resdrushiti** od fuiga ozheta* (TT 1557: 28).

Tovrstne zamenjave je večkrat mogoče opredeljevati kot premike od pomenskega obrobja enega izraza k centru drugega. Npr.: *Kadar oni pag letu faslishio, **ie** nee **reffalu**, inu se fuetuio nee vmoriti* (TT 1557: 346) → *Kadar oni pag letu faslishio, **fo** **se** **slobili** inu se fuetouali nee vmoriti* (TT 1581–82: I,491).

2 Iskanje primernejšega nadomestila se je neredko izteklo v korist prevzetega izraza.¹⁵ Posledica zamenjave je bila izločitev domačega ali prav tako prevzetega sopomenskega izraza. Izbiro je usmerjala Trubarjeva lastna ocena primernosti, ki je dozorevala na osnovi spoznanj o živosti rabe izraza in ob upoštevanju izkustva morebitne različne stilne vrednosti zamenjevanega in nadomestnega izraza. Izraza sta v TT 1557 bodisi pogostnostno približana ali pa zamenjevani izraz številčno izrazito zaostaja za nadomestnim.

2.1 Blizu frekvenčnemu ravnovesju, s tem pa tudi odločilnemu merjenju sil, sta bila npr. glagola *posesti* in *erbat* (5 : 7). Zamenjava, ki so jo olajševale tudi enake tipične zveze (npr. *posesti večni leben – erbat večni leben*), je še tekla v smeri *posesti* → *erbat*.

Večjo tekmovalno zaostrenost v TT 1557 izpričuje sopomenska trojica *ledig*, *prost* in *fraj* (5 : 10 : 8). Sopomenskost je dokazljiva z enakimi tipičnimi zvezami (npr. *pustiti koga prostiga – pustiti koga fraj* in *storiti koga ledig – storiti koga fraj*) in z vezalnim sopojavljanjem v obliki stilno učinkovite dvojne formule,¹⁶ tudi če je to posneto po Lutrovem prevodnem zgledu.¹⁷ Npr.: *de te fatrene ifpuſtim frai inu ledig* (TT 1557: 170) – *vnd den Zuschlagenen / das sie frey vnd ledig sein sollen* (LB 1545 (1974): 2080). Primerjava Trubarjevih novozaveznih izdaj odkriva nadaljnje slabljenje pridevnika *ledig*, napetost med *prost* in *fraj* pa ostaja, saj zamenjava poteka tako v pričakovani smeri (*fraj* → *prost*) kot tudi v obratni (*prost* → *fraj*), na kar je spet lahko vplivala Lutrova prevodna predloga. Npr.:

LB 1545 (1974): 2002	TE 1555: 44	TT 1557: 51
<i>So sind die Kinder frey</i>	<i>Obtu ty otroci fo profiti</i>	<i>Obtu ty otroci fo Fray</i>

Pogostnostno ravnovesje med samostalnikoma *prešuſtvo* in *kurbarija* v TT 1557 (11 : 12) je Trubar kasneje rušil s popravki, ki so dajali prednost prevzetemu izrazu. Ker pa sta bili poimenovanji lahko rabljeni sopomensko ali pomensko različno, sklepanje na osnovi številčne premoči izgublja veljavo. Na pomensko različnost kaže nevezalno sopojavljanje v naštevalnih nizih. Npr.: *is ferza uun gredo hude misli, ty uboy, preshuſtuu, kurbariya, tatuina, kriue prizhe, kletua* (TT 1557: 45) – *Denn aus dem hertzen komen arge Gedancken / Mord / Ehebruch / Hurerey / Dieberey / falsche Gezeugnis / Lestering* (LB 1545 (1974): 1997).

2.2 Iz pogostnostnega razmerja med *oblačilom* in *gvantom* (5 : 60) v TT 1557 je z veliko verjetnostjo napovedljiv tudi nadaljnji izbor. Pri nadomestitvi *oblačila* z *gvantom* je bila upoštevana diferenciacija, ki so jo že v TT 1557 nakazovale zveze s prilastki: *ovčje oblačilu, oblačilu iz kamelskih dlak – bel / dolg / kralovski / leskačev / mekak gvant, ohcattni gvant, suj / Jezusov gvant, Venim zhernim klagouim inu shalofnrim quantu* (TT 1557:

¹⁵ Tipološko istovrstna je tudi zamenjava *Ludie* (1555) s *folkom* (1557), na katero opozarja Müller (1999: 52–53).

¹⁶ O dvojni formuli prim opombo 79.

¹⁷ Primerjava je bila izpeljana z novejšo, nekoliko posodobljeno izdajo Lutrove *Biblije*: D. M. Luther, *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrift Deudsch auffſ new zugericht*, Wittenberg, 1545, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1974.

p2a). Npr.: *Ioannes pag ie iemel enu oblazhilu is kamelskih dlag* (TT 1557: 5) → *Ioannes ie imel sui quant od kamelskih dlag* (TT 1581–82: I,8).

Nadomestitev *altmana* s prav tako prevzetim *flegarjem*, ki jo omogoča delna pomenska prekrivnost, je po vsej verjetnosti sprožila sugestivnost tipične zveze *deželski flegar*.¹⁸ Zveza je ugotovljiva kar v devetnajstih od enaindvajsetih pojavitev izposojenke *flegar*: *S. Paula fatoshio /.../ pred Felixom Deshelskim Altmanom* (TT 1557: 413) → *S. Paula fatoshio /.../ pred Felixom deshelskim Flegariem* (TT 1581–82: I,588). S tem popravkom, ki zadeva opombo, je bila hkrati opravljena tudi izrazna uskladitev z mestom v besedilu, na katerega se opomba nanaša. Postopek odkriva še enega izmed motivov Trubarjevega leksikalnega nadomeščanja v ponovnih izdajah novozaveznih prevodov.

Zamenjava glagola *pezati* iz TE 1555 z *martrati* v TT 1557 kot tudi njuno tamkajšnje pogostnostno razmerje (1 : 22) izpričuje veliko omejenost rabe glagola *pezati*.¹⁹ Podobno razmerje sil je ugotovljivo tudi pri paru *pomazati* – *žalbat* (1 : 6), kjer enosmerno zamenljivost omogoča dvovidskost glagola *žalbat*: npr. *pomashi tuio glauo* (TE 1555: 13) → *shalbai tuio glauo* (TT 1557: 15). Tudi raba *špiže*, ki je že v TT 1557 prevladovala nad sopomensko rabljenima *pičo* in *špendijo* (22 : 1 : 4), se je s kasnejšimi zamenjavami še okrepila.

Z nadomestitvijo povedkovnika *jo* s sopomenskim, pogostejšim *ve* je Trubar v TT 1581–82 še povečal konkurenčno prevešenost k *ve*, izkazano²⁰ in s sobesedilno izmenljivostjo dodatno potrjeno že v TT 1557. Npr.:

- (1) *Yo pag tim Noshezhim inu Doyezhim shenom* (TT 1557: 141) → *Ve pag tim Neffezhim inu doiezhim shenom* (TT 1581–82: I,197);
- (2) *Vee pag tim noffezhim inu tim doyezhim* (TT 1557: 238) – *Vee pag tim noffezhim inu tim doiezhim* (TT 1581–82: I,335).

Podobno je bil z *ajdom* iz TT 1581–82 izločen *pagan*. Tudi v tem primeru je iz pogostnostnega razmerja v TT 1557 (2 (*pagan*) : 100 (*ajd*)) nadaljnji izbor zanesljivo napovedljiv.²¹

¹⁸ *Altman* v TT 1557 nastopa v tipičnih zvezah *viši / niži altman*, *žolnerski / ajdovski altman*, nadomeščana zveza *deželski altman* pa le dvakrat v opombah.

¹⁹ Npr.: *Ti fi le sem prishal, pred teim zhafom, nas pefati* (TE 1555: 18b) → *Ti fi le sem prishal, pred teim zhafom, nas martrati* (TT 1557: 21).

²⁰ *Jo* in *ve*, rabljena medmetno ali povedkovniško, sta v TT 1557 v razmerju 1 : 28.

²¹ *Ajd* je bil kot »nosilni« člen številčne besedne družine v 16. stoletju splošno razširjen. Pojavlja se v 34 delih različnih avtorjev (*Besedje* 2011: 34), *pagan* z različico *pagan* pa znatno redkeje: *pagan* le v TE 1555 in TT 1557, *pogan* pa v KPo 1567, v tretjem registrskem stolpcu (vzhodnoslovensko)

Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, 1581–82 – naslovnica

Na nadomeščanje glagola *poginiti* z zvezo *konec vzeti* je najverjetneje vplivala trdna in široka splošna raba. Tipične zveze obeh možnosti kažejo, da sta bili v TT 1557 še nevtralni,²² npr.: *fa teim pride enu neisrezhenu veffelie, kir nigdar ne bo vfelu konza* (TT 1557: ddb) – *ufakateri, kir Veruie unega, ne pogine, Temuz de ima ta vezhni leben* (TT 1557: 262). Danes zveza *konec vzeti* učinkuje ekspresivno, prav tako pa tudi nekatere zveze glagola *poginiti* (SSKJ II (1975): 400; SSKJ III (1979): 711). Na njuno sopomenskost posredno kaže tudi vezalno sopojavljanje, npr.: *leta Euangeliska Pridiga nei /.../ poginila inu vfelu konza* (TT 1557: ib). Prekrivnost občasno zagotavlja pomenska neizrazitost predpone *po-* in njena funkcijska zoženost zgolj na vidsko vlogo.²³

3 Kadar se v vlogi zamenjevanega in nadomestnega izraza pojavljata domači sopomenski ustreznici, je njuno razmerje prav tako lahko posledica objektivno veljavnih razlik v živi rabi in predvidoma tudi v stilni vrednosti. Lahko je tudi nasledek Trubarjevega subjektivnega izbora, oprtega na znana ali še neznana merila. Na zamenjave so pogosto vplivale že opravljene ali sočasno potekajoče pomenske preureditve, ki so npr. vodile k strožjim pomenskim razmejitvam ter k premikom od pomenskega obrobja enega izraza k centru drugega. Marsikatero od teh sprememb je Trubar s svojo prakso pomembno sooblikoval.

3.1 Med popravke, ki so bili v TT 1581–82 odločneje izpeljani, se uvršča nadomeščanje *števenja s čislom* v pomenu 'števílo'. Možnost zamenjave je napovedljiva iz številčnega razmerja v TT 1557 (8 : 2) ter na osnovi delne pomenske prekrivnosti in enakih tipičnih zvez. Npr.: *tu shtyuene tih Mlaishih* (TT 1557: 348) – *od tiga zhisla tih duanaift* (TT 1557: 240). Nadomeščanje, ki jezikovnorazvojno ni prodrlo,²⁴ je najverjetneje spodbudila želja po izrazitejši pomenski diferenciaciji izrazov. Zaznati jo je mogoče že v Dalmatinski Bibliji: *števenje* nastopa v pomenu 'štetje', *číslo* pa v pomenu 'števílo'. Pomenska različnost je razvidna iz sopojavitve, npr.: *Zhiflu tiga shtivenja Danielovih tjednou* (DB 1584: II,87a); *téhifstih zhifla je na shtivenju najdenu sedem taushent inu petstu* (DB 1584: I,80a). Frekvenčno razmerje je izrazito prevešeno v korist *číslo* (pribl. 200 pojavitev : 12).

Sopomenski zvezi *božje kraljestvo* (62 pojavitev) in *nebeško kraljestvo* (37 pojavitev) sta se kot termina za 'nebesa' živahno izmenjevali že v TT 1557. Različna besedotvorna podstava pridevnikov *božji* in *nebeški* ju pomensko ni razdvajala. Medsebojno zamenljivost potrjujejo tudi kasnejši popravki. Npr.: *Võ ie danu ueiditi to skriunust tiga Bohsyga* [prav: -sh-] *kraleuftua* (TT 1557: 105) → *vom ie danu veiditi to skriunust tiga nebeskiga kraleuftua* (TT 1581–82: I,147).

Zamenljivost iz stanja v TT 1557 ni napovedljiva, če razmerje sopomenskih izrazov v njem ni vzpostavljeno. Npr.: *lahet*, ki je kot dolžinska mera v TT 1557 uporabljena le enkrat, je v TT 1581–82 zamenjana s *komolcem*, *laket*, ki se je v isti zvezi (*dostaviti čemu en*

DB 1584 in v obeh Megiserjevih slovarjih – v MD 1592 s pripisom, da gre za hrvaški izraz (*Besedje* 2011: 355).

²² E. Kržišnik-Kolšek (1986: 443–444) na osnovi pogostega povezovanja s pridevnikom *hud* v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* nasprotno sklepa, da je besedna zveza označevala umiranje z negativnim predznakom.

²³ Prim. Merše 1995b: 146–158, zlasti 147.

²⁴ *Číslo* je v pomenu 'števílo, številka' danes že zastarelo (SSKJ I (1970): 300).

lakat) ponovil pri dveh evangelistih, pa še ostaja v rabi. Zamenjava posredno napoveduje preureditev uporabnostne hierarhije danes zastarelih, pomensko razlikujočih se izrazov za dolžinske mere (prim. SSKJ II (1975): 386, 549, 552). Rezultat je viden že v DB 1584: *komolec* odločno prevladuje (preko 200 zapisov), *lahet* pa je v tem pomenu uporabljena samo enkrat: *ena shnora dvanajft lahty dolga* (DB 1584: II,55a).²⁵

3.1.1 Večpomenski in pogostejši *kir* Trubar v pomenski vrednosti 'kjer' kasneje rad zamenjuje z redkeje rabljenim, pomensko bolj specializiranim *gdi*. Izmenjava je še zaznavna v TT 1557. Tudi s to zamenjavo je uresničen premik od neosnovnega pomena enega izraza k osnovnemu pomenu drugega.

3.2 Zamenjavo *dečle* z *devico* je narekovala povezava z *Marijo*. Od dvanajstih pojavitev *device* v TT 1557 jih kar deset pripada zvezi *devica Marija*, ki je zaradi pogostosti postajala stereotip. Sopomenska izraza *dečla* in *devica* sta bila v TT 1557 številčno skoraj enakovredna (11 : 12). Na možnost medsebojne zamenljivosti je bilo v TT 1557 prav tako zelo nazorno pokazano z rabo v biblijskem besedilu in vzporedno navedeni opombi: *deffetim Dezhlom – od tih Deffet Diuiz* (TT 1557: 75).²⁶

3.2.1 Delna sopomenskost glagolov *moči* in *morati*²⁷ je skupaj s »spominom« na njuno genetično povezanost²⁸ povzročila mešanje podobnih sedanjiških oblik. Trubar je s pogostejšimi popravki skušal razmerje urediti, vendar se mu je prizadevanje zaradi nedoslednosti in celo hiperkorektur izjalovilo. Npr.:

- (1) Luter: *Wer kan Sünde vergeben / denn allein Gott?* (LB 1545 (1974): 2033);
Trubar: *Du more odpustiti grehe, temuzh ta fami Bug?* (TT 1557: 99) → *Du mora odpustiti te greihe, temuzh ta fami Bug?* (TT 1581–82: I,139);
- (2) Luter: *Fürchtet euch aber viel mehr fur dem / der Leib vnd Seele verderben mag / in die Helle* (LB 1545 (1974): 1985);
Trubar: *tiga se veliku vezh buite, kir mora to dusho inu tu tellu pogubiti* (TE 1555: 23b) → *tiga se ueliku uezh buite, kir more to dusho inu tu tellu pogubiti utim peklu* (TT 1557: 27);
- (3) Luter: *So ein ander sich dünchen lesset / er müge sich Fleisches rhümen* (LB 1545 (1974): 2369);
Trubar: *Aku se kei enimu drugimu sdy, de se more na Meffu fanefti* (TL 1567: 30a) → *Aku se kei enimu drugimu sdy, de se mora na meffu fenefti* (TT 1581–82: II,193).

²⁵ O razmerju med samostalnikom moškega spola *laket* in množinskimi sklonskimi oblikami različice ženskega spola *lahet* kot odrazoma praslovanskega ijevskega samostalnika moškega spola **ólkytь* ter o nadomeščanju samostalnika *laket* s sopomenskim *komolcem* prim. Čepar 2013: 137–143.

²⁶ O sopomenskosti *dečle* in *device* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. tudi M. Orožen 1996: 151, 207 in A. Legan Ravnkar 2008b: 22–23.

²⁷ V Pleteršnikovem slovarju se pomen, ki družijo oba izraza, nahaja na prvem oz. tretjem mestu njunih pomenskih struktur: *moči*, 1. können, 3. müssen (PS I (1894): 594–595); *morati*, 1. müssen (PS I (1894): 602).

²⁸ Prim. Ramovš 1924: 294, tudi drugje; ESSJ II (1982): 190, 195.

Prave trdnosti glede izbire Trubarju niti naslonitev na Lutra ni mogla zagotoviti, saj v 16. stoletju tudi glagola *mögen* in *müssen* nista bila strogo pomensko razmejena.²⁹

Delna pomenska prekrivnost vodi tudi k občasnemu nadomeščanju glagola *prositi* z *moliti*, vendar zamenjava njunega obstoja ni ogrožala.

Funkcijska izenačenost je ob pomenski prekrivnosti in enakih tipičnih zvezah omogočila zamenjavo glagola *govoriti* s *praviti*. Prav pri glagolih rekanja so medsebojne zamenjave zelo pogoste.³⁰ Občasna vidska neusklajenost jih ni zaustavljala. Tako sočasno izmenjavanje kot tudi ustaljenost kasnejših zamenjav kažeta na precejšnjo odvisnost njihovega izbora od rabe časov, odkrivata pa tudi razširjeno supletivnost. Npr.:

- (1) *Potle on prau* *gfuim hlapcem* (TE 1555: 56) → *Potle ie on dial* *kfuim hlapcem* (TT 1557: 65);
- (2) *Natu prau* *knemu nega Gospud* (TE 1555: 66) → *Natu ie rekal* *knemu nega Gospud* (TT 1557: 77; enako tudi v TT 1581–82: I,109–110).

V Trubarjevih kasnejših izdajah novozaveznih prevodov je pogosta nadomestitev drugega glagola rekanja, ki nastopa v vlogi napovedi premega govora, z deležnikom sopomenskega glagola. Zamenjava hkrati sodi tudi med Trubarjeve najbolj tipične prevodne svoboščine. Npr.:

- (1) Trubar: *Inu on nim prau* *eno pergliho* (TT 1557: 207) → *Inu on nim prau* *eno pergliho rekozh* (TT 1581–82: I,290);
Luther: *VND er saget jnen ein Gleichnis / vnd sprach* (LB 1545 (1974): 2105);
- (2) Trubar: *Oli Ionannes ie nemu branil, inu prau* (TT 1557: 6) → *Ampag Ioannes ie nemu fylnu branil, rekozh* (TT 1581–82: I,9);
Luter: *Aber Johannes wehret jm / vnd sprach* (LB 1545 (1974): 1971).

3.3 Z zgodnjo, dosledno opravljeno zamenjavo je Trubar že iz TT 1557 povsem izločil sestavljeni glagol *pomoliti*, s katerim je v TE 1555 še prevajal *anbeten* iz Lutrove *Biblije*. Zamenjava je bila v takem obsegu lahko opravljena predvsem zato, ker sta bila predponski glagol *pomoliti* in nepredponski, zamenjevalni *moliti* sopomenska, kar pomeni, da je predpona *po-* nastopala pomensko blede in da ni uresničevala pričakovanega pomena 'majhna mera'. Trubar se je nastalega oblikovno-pomenskega neskladja, ki ga je mogoče razlagati s strukturno vplivnostjo glagola iz Lutrove prevodne predloge, nedvomno zavedal, saj ga je razrešil z ustrezno zamenjavo. Npr.: *Ti imash pomoliti* *Boga tuiga Gospudi inu nemu famimu slushiti* (TE 1555: 7) → *Ti imash moliti* *Boga tuiga Gospudi inu nemu famimu slushiti* (TT 1557: 8).

Pogostnostno razmerje sopomenskih glagolov *marati/marati za* in *roditi za* v TT 1557 odkriva izrazito premoč drugega, ki jo kasnejši popravki še stopnjujejo.

²⁹ Na delno pomensko prekrivnost kaže njuna razlaga v dodatku k novejši izdaji Lutrove *Biblije*, kjer je zbrano (pomensko) zastarelo besedje, ki mu je razumevanje zagotovljeno s pripisanimi razlagami: *mögen, mügen*, 'können, vermögen, dürfen' (LB 1545 (1974): 352*); *müssen* 'dürfen, können' (LB 1545 (1974): 353*).

³⁰ O tem npr. Merše 1993: 230, 1995b: 243–244, 2000: 24 in drugje.

3.3.1 Tudi možnost nadomestitve *navade* s *šego*³¹ je napovedljiva iz stanja v TT 1557. Pogostnostno razmerje izrazov je 17 : 47, povezujejo ju enake tipične zveze: npr. *imeti navado – imeti šego*. Delna polarizacija je ugotovljiva le pri zvezah s pridevniki: *dobra / stara navada – Mojzesova / judovska šega*. Zamenjavo olajšujejo pogoste vzporedne sobesedilne rabe, ki utrjujejo občutek pomenske približanosti. Npr.: *Od tih ie ta shega inu nauada prishla* (TT 1557: i3b).

3.3.2 Oblikovna dvojnost velelnika za drugo osebo ednine glagola *pogledati* že v TT 1557 omogoča izbor, v novejši verziji pa tudi medsebojno zamenjavo (3. zgled). Zamenjevalna smer je s pogostnostnim razmerjem v TT 1557 jasno nakazana (*pogledaj/pogledej* 11 pojavitev – *pole* preko 1000 pojavitev). Ker pa raba kaže na pomensko diferenciacijo oblik, ki se pričenjata še besednovrstno razlikovati, je z zamenjavo uresničena tudi manjša pomenska sprememba. *Pole*, ki se rabi kot velelni medmet, razmerje med govorečim in ogovorjenim manj natančno opredeljuje kot *pogledaj*. Z njim naslovnik, ki je lahko edninski ali množinski, ni posebej izzvan. Npr.:

- (1) *Gospud, pole, letukai fta dua mezha* (TT 1557: 243);
- (2) *inu on pogleda po obrozhi okuli febe te logre fidozhe, inu praui, Pole, Leta ie muia Mati* (TT 1557: 104) – *Saul brat, pogledai gori* (TT 1557: 408);
- (3) *Inu ty Farifei prauio knemu Pogledei, fakai tu delαιο, kar se ob Soboti ne spodobi?* (TT 1557: 101) → *Inu ty Farifei prauio knemu, Pole, fakai tu delαιο, kar se ob Soboti ne spodobi?* (TT 1581–82: I,141).

Med značilnejše popravke sodi tudi nadomeščanje manj uveljavljenih večstopenjskih tvorjenk s tvorbeno preprostejšimi izrazi, če med njimi ni bilo večje pomenske razlike. Npr.: *Dobru ie vom, kadar uas ti ludye prekalnuio* (TT 1557: 10) → *Ifuelizhani ste vi, kadar vas ty ludie kolneio* (TT 1581–82: I,14). Glagol *prekalnuvati* je bil s to zamenjavo v celoti izločen iz besedišča TT 1581–82.

3.4 Posebno kategorijo zamenjav predstavljajo podstavno enake, obrazilno pa različne tvorjenke. Trubarjeve kasnejše nadomestitve neredko kažejo na načrten izbor ene od sopomenskih dvojnic. Raznolikost, ki se kaže v zgodnejših izdajah, je posledica pomenske neustaljenosti obrazil ter njihovega razvrščanja na podstavo. Kasnejši izbor je že lahko nasledek krajšega ali daljšega uporabnostnega preizkušanja izrazov, pa tudi različne produktivnosti obrazil.

3.4.1 Medtem ko se npr. trpni *zakriven* in *zakrit* izmenjujeta tudi v TT 1581–82 (*onu nishter nei fakriuenu, de bi fe ne refodelu* (TT 1581–82: I,288); *Onu nishter nei fakritu, de bi fe nekar ne refodelu* (TT 1581–82: I,39)),³² je Trubar izbor z izločitvijo prvega člena

³¹ Rajhman (1977: 116–117) ugotavlja, da se v TC 1550 *šega*, ki jo je Trubar vzel iz svetnega okolja, uveljavlja kot teološki strokovni izraz, čeprav dokončne pomenske ustaljenosti pri njej še ni mogoče zaznati.

³² M. Orožen (1996: 198) opozarja na razliko glede Trubarjevega in Dalmatinovega izbora trpnih deležnikov na *-en* oz. *-t*: Trubar zelo redko rabi trpni deležnik s formantom *-t* (raje se odloča za različice na *-en*: npr. *zatren*), Dalmatin pa daje prednost tvorbenim različicam na *-t* (npr. *zatr* namesto *zatren*).

skrčil pri parih *tihost* – *tihota*, *visota* – *visokota* in *vrabčec* – *vrabčič*. Pri prvih dveh je zamenjava tekla v nakazani smeri, pri tretjem paru pa je bil prvi člen izločen z ne docela sopomenskim *vrabcem*: *Ne prodaio li se pet urabzhiceu fa dua Firarie* (TT 1557: 206) → *Ne prodaio li se pet vrabceu fa dua Firarie* (TT 1581–82: I,289). Samostalnika *tihost* in *tihota* sta se v TT 1557 pojavljala v enakih zvezah: *se sturi ena tihuft* (TT 1557: 21) – *se uelika tihota sturi* (TT 1557: 406). Tudi *svetec* in *svetnik* sta bila v enakem sobesedilu uporabljena že v TT 1557, vendar je bil *svetec* z eno samo pojavitvijo v odnosu do *svetnika* (42 pojavitev) in sopomenskega, samostalniško rabljenega pridevnika *sveti* (9 pojavitev) na robu konkurenčnosti. Prav pogosto rabljene in funkcionalno že preizkušene konverzne oblike se pri Trubarju večkrat pojavljajo kot nadomestilo za sopomenske dvojnice z besedotvornopomensko specializiranimi obrazili.³³ Med premišljene popravke se uvršča tudi Trubarjeva zgodnja zamenjava glagolnika *svetovanje* s sopomenskim *svetom*. Z njo je iz TT 1557 izločil dvojnico, pri kateri je moteče prosevala nedovršenost glagola, iz katerega je bila izpeljana. Npr.: *kateri pag knega bratu prau, Raha, ta ie tiga fuetouane delshan* (TE 1555: 9b) → *kateri pag knega bratu prau, Raha, ta ie tiga uelikiga fueita dolshan* (TT 1557: 11). Razširjanje izbora z novimi dvojnicami jasno kaže na nezadovoljivost prvotne variante ali celo na pešanje njene rabe. V TT 1581–82 se je npr. ob *imenju* pojavilo še *imelo* ‘imetje’ (*te fo nemu stregle od nih immenia* (TT 1557: 186) → *te fo nemu stregle od nih imeila* (TT 1581–82: I,260)), ob *mladeniču* še *mladenič* (*En Mladenzhizh nim nag ubefshi* (TT 1557: 146) → *En mladenizh nim nag vbeishi* (TT 1581–82: I,199)).

Zamenjava glagola *dotakniti* z *dotakniti se* je napovedljiva iz pogostnostno že prevešene razmerja v TT 1557 (10 : 22). Njena obvezna posledica je tudi sprememba vezave, ki je ob enakih tipičnih zvezah prav tako zaznavna že v TT 1557: *dotakniti nje, uho, gvant* : *dotakniti se njega, gvanta*. Alternacija nepovratnega glagola in glagola z morfemom *se* obstaja v tem primeru le pri dovršenem glagolu. Na nedovršni par, kjer je že uveljavljen povratni glagol, se ne razteza. Tudi *ženiti* je Trubar v TT 1581–82 nadomestil z *ženiti se*.³⁴

Naštete Trubarjeve zamenjave se vključujejo v razvojni tok, ki je pripeljal do končne ustalitve primernejšega izraza.

3.5 V primerih, kjer se v vlogi zamenjevanega ali nadomestnega izraza pojavlja predponski glagol, je tudi vzročno ugotovljivih več tipov zamenjav. Nadomestitev glagola *propovedati* s *prepovedati* je odsev jezikovnorazvojno aktualnega procesa izrivanja predpone *pro-* s predpono *pre-*.³⁵ Številčno razmerje obeh možnosti v TT 1557 kaže, da je dilema glede izbora ene ali druge že presežena in da je odločno zarisana tudi smer nadaljnje

³³ O tem (*sveti* ↔ *svetec*) M. Orožen 1986/87: 40 in 1986b: 38. Na visoko število samostalnikov, nastalih iz pridevnikov po konverziji, v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* je opozorila A. Vidovič-Muha (1986: 357). A. Legan Ravnikar (2008b: 127–176) je konverzne samostalnice z besedotvornim pomenom ‘nosilec lastnosti ali stanja’ glede na pojavnost in rabo v besedilih razvrstila v več tipov, med katerimi po številu parov izstopa prav izmenjava posamostaljenih pridevnikov in obrazilno specializiranih samostalnikov: npr. *slepi* – *slepec*, *sveti* – *svetnik*.

³⁴ Prim. Merše 1986a: 384.

³⁵ O predponah *pre-* in *pro-* ter o njunem pogostnostnem in pomenskem razmerju v DB 1584 prim. Merše 1984: 140–153 in 165–166, o sopomenskosti v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja ter prevešenosti tekmovalnih razmerij med glagoli, sestavljenimi z njima, pa tudi Merše 1995b: 103–104.

rabe: *propovedati* je uporabljen le enkrat v opombah, *prepovedati* sedemkrat; predpono *pre-* uveljavljata še samostalnik *prepoved* in deležnik *prepovedan*. Podobno prevešena so tudi ostala tovrstna razmerja: *prorokovati* (1 pojavitev) – *prerokovati* (55 pojavitev; ob njem še *prerok* in *preroški*); *progrešno mesto* (1 pojavitev) – *pregrešen* (2 pojavitvi; ob njem še *pregrešiti*, *pregrešiti se*, *pregrešenje*). Izjemo predstavljata le *prohoditi* in *prehoditi* kot pogostnostno uravnoteženi varianti (1 : 1). Glagol *zlomiti* je Trubar nadomestil s pomensko razvidnejšim *razlomiti*. Npr.: *Tiga fmaneniga terfta ne slomi* (TE 1555: 28) → *Tiga fmaneniga terfta ne reslomi* (TT 1557: 39).

Z izborom druge predpone je praviloma aktualizirana tudi pomenska vrednost, vezana na to predpono. Nesinonimni predponi različno niansirata pomen podstavnega glagola. Npr.:

- (1) *kadar fo bili dopolnени ty dneui* (TT 1557: 163) → *Kadar fo bili napolnени ty dneui* (TT 1581–82: I,227);
- (2) *vgleda te ruhe poloshene* (TT 1557: 323) → *pgleda te ruhe poloshene* (TT 1581–82: I,460).

4 V Trubarjevih novozaveznih prevodih je ugotovljiva živahna sočasna izmenjava tvorjenk in sopomenskih opisov. Tudi v kasnejših ponovnih izdajah je nadomeščanje ene možnosti z drugo zelo pogosto. Na dejstvo, da je obstoj ene možnosti spodbujal k iskanju druge, da sta bili v 16. stoletju obe praviloma uporabljeni zelo funkcionalno in celo medsebojno razbremenilno, je bilo že opozorjeno.³⁶ Izbor ene možnosti namesto druge se hkrati uvršča tudi med značilne, primerjalno ugotovljene razlikovalne poteze Trubarjevega, Kreljevega in Dalmatinovega jezika.³⁷ Osrednejše mesto mu kljub temu ne pripada, ker ni bil dosledneje izpeljevan v eni smeri.

Glagolski opisi ter zveze samostalnika kot jedra in pridevniške besede kot določila so se v kasnejših Trubarjevih novozaveznih izdajah umikali samostalniškimi tvorjenkam z besedotvornopomensko že ali še ne povsem ustaljenimi obrazili oziroma tvorjenkam, pri katerih je bilo obrazilo že ali še ne dokončno razvrščeno na podstavo. Tovrstni izrazi so nasledek domače besedne tvornosti. Z njihovo uporabo se je večkrat dokazala tudi Trubarjeva ubesedovalna spretnost. Tvorjenka *prodavec* se je npr. v TT 1557 najprej pojavila v opombi, v besedilu, na katerega se opomba povzema, nanaša, pa je bil uporabljen opis: *Iefus gre uta Tempel, fazhne uun goniti te kir fo prodaiali inu kupouali utim Templi – Is Cerque ispodu Menauce, prodauce inu kupce* (TT 1557: 33).

4.1 Iz leksikalnih sprememb, ki so jih novozavezna besedila, zajeta v TT 1557, doživela v ponovni izdaji (1581–82), je mogoče izluščiti več primerov, s katerimi se potrjuje dejstvo, da pot, ki vodi od opisa k tvorjenki, sodi med zelo uhojene v slovenskem jezikovnem razvoju. Npr.:

³⁶ Prim. Merše 1989b: 155–158.

³⁷ Prim. M. Orožen 1986/87: 40; prim. tudi Novak 1986: 399. Na to, da je tvorba na osnovi domače ali tuje skladske podlage kot tudi namerna obratna pretvorba večkrat stilno pogojena, opozarja M. Orožen 1986b: 39–42.

- (1) *na unim fueitu, kir pride* (TT 1557: 130) → *na tim prihodnim fueitu* (TT 1581–82: I,182);
- (2) *Mi fmo danas rizhi, kir fe neueruio, uidili* (TT 1557: 175) → *Mi fmo danas neueriezhe rizhi vidili* (TT 1581–82: I,245);
- (3) *Eden kir feye gre vun feyati* (TE 1555: 30b) → *Eden Seyuez ie shal uun feyati* (TT 1557: 36).

Na intenzivnost sočasne izmenjave zveze *ta kir seje* in tvorjenke *sevec* kaže številčno razmerje 4 : 5.

4.2 Z izborom ene ali druge možnosti se je Trubar lahko brez posledic oddaljeval od Lutrove prevodne predloge. Npr.:

- (1) Luter: *Jhesus gieng in eine wüste Stete* (LB 1545 (1974): 2032);
Trubar: *Iefus gre venu pufstu meifstu* (TT 1557: 98) → *Iefus gre veno pufstino* (TT 1581–82: I,137);
- (2) Luter: *er war haussen in den wüsten örtern* (LB 1545 (1974): 2032);
Trubar: *on ie bil ifuuna vtih pufstih meiftih* (TT 1557: 98) → *on ie bil ifuuna vtih pustobah* (TT 1581–82: I,138).

Ker so se v obdobju med TT 1557 in TT 1581–82 razmerja, določljiva s pomočjo gostote pojavljanja v prvi izdaji, pomensko nekoliko spremenila, tudi nadaljnje sklepanje na njihovi osnovi ne more biti več zanesljivo. *Puščava* in njena besedotvorno razvidnejša dvojnica *pustčava*, ki sta bili v TT 1557 zelo pogosto rabljeni (skupno 46 pojavitev), v TT 1581–82 ne nastopata kot nadomestilo za zvezo *pusto mesto*. Seveda dolgoročno tudi *pustoba* (5 pojavitev) ni mogla obveljati kot primerno nadomestilo zveze, saj je poleg pomena 'pust kraj' označevala tudi puščobno vzdušje. Prav večja pomenska obteženost je rada zmanjševala konkurenčno sposobnost izraza, kar dokazujejo tudi sopomenska besedna razmerja v Trubarjevih novozaveznih prevodih.

4.3. Številni popravki kažejo, da je Trubarju veliko težav povzročalo prevajanje Lutrovih samostalniških zloženok in zvez terminološkega značaja. Predvsem nadomestitve priložnostnih kalkov z domačimi zvezami v prvi ponovni izdaji novozaveznega besedila so dokaz, da jih je Trubar pojmoval kot zasilno rešitev. Npr.:

LB 1545 (1974): 1998	TE 1555: 27a	TT 1557: 32
<i>ass die Schawbrot</i>	<i>ie te Ogled kruhe ieidal</i>	<i>ie te Sute kruhe iedel</i>

Nadomeščanje z zvezami ustreznega pridevnika in samostalnika ni vedno gladko potekalo, saj se je moral Trubar predvsem pri tvorbi pridevnika pogosto šele ozirati za primernim besedotvornim vzorcem. Na dejstvo, da je pot do enobesednega poimenovanja praviloma vodila preko opisa, posredno kaže kopica redko rabljenih dvojnic v TT 1557: zveza *pogačovi dan* se npr. izmenjuje s pomensko sorodnima *opresni dan* in *dan tih opresnikov*, *pogačovi praznik* pa s *praznik tih opresnih kruhov*. Zamenjava *Pogazhoui dan*

(TT 1557: 240) → *opreshnikoui dan* (TT 1581–82: I,338) (za Lutrovo *DER TAG DER SÜSSENBRÖT* (LB 1545 (1974): 2127) izpričuje besedotvorno razraščanje alternativnega prilastkovega določila. V TT 1557 je zaznaven tudi zelo pisan izbor izraznih nadomestil za Lutrov *ECKSTEIN* (*vogalski kamen, vogalnik, vogelnik, vogleni kamen*), ki ga z eno samo zamenjavo v TT 1581–82 ni skrčil, številčne prednosti vodilne variante pa z njo tudi ne bistveno povečal: *Ta kamē /.../ ie kanimu Vogalniku sturiē* (TT 1557: 136) → *Ta kamen /.../ ie kanimu Vogelskimu sturien* (TT 1581–82: I,190).

Podobno zadrego izpričuje iskanje pomensko ustrezne nadomestne zveze za Lutrovo *Oleberg*, ki se posredno že dotika imenske problematike. Intenzivnost iskanja se je zgodila ob samostalniku *gora*. V TT 1557 sta poleg osrednje variante *oliska gora*, s katero je Trubar zelo odločno nadomeščal zvezo *hrib tih olik* iz TE 1555, zaznavni še dve: *olikova gora* in *gora tih olik*. Zveze so sopomenske, čeprav sta pridevnika *olikov* in *oliski* besedotvorno različno strukturirana. Zvezo *oliska gora* je moč ocenjevati celo kot jezikovnorazvojni premik, saj se *hrib* tako v TE 1555 kot v TT 1557 nikoli ne pojavlja z levim prilastkom: *kadar /.../ prido Vbetfage htimu hribu tih Olik* (TE 1555: 51) → *kadar /.../ prido Vbetfagehti Oliski gorri* (TT 1557: 60).

5 Veliko besednih zamenjav v Trubarjevih novejših verzijah novozaveznih besedil je razločljivih s prizadevanjem za natančnejši prevod, kar v večini primerov sovпада s stremljenjem po večji skladnosti z Lutrovo prevodno predlogo. Tovrstne spremembe niso napovedljive iz besednih razmerij v TT 1557, saj običajno kljub skupnim pomenskim sestavinam zamenjanega in nadomestnega izraza pomenijo oddaljevanje od ožje sopomenskosti. Upravičenost njihovega vključevanja je mogoče preverjati primerjalno z Lutrovo *Biblijo* (1. zgled).³⁸ Lutrova prevodna predloga je ključ tudi za razumevanje številnih drugih popravkov, npr. *zoprnik* → *satan* (2. zgled). Npr.:

- (1) Trubar: *Ta Duh dishe kamer on hozhe* (TT 1557: 262) → *Ta Veiter dishe kamer on hozhe* (TT 1581–82: I,369);
Luter: *Der Wind bleset wo er wil* (LB 1545 (1974): 2141);
- (2) Trubar: *Puidi nafai Supernik* (TT 1557: 122) → *Puidi nafai Satan* (TT 1581–82: I,171);
Luter: *Gehe hinder mich du Satan* (LB 1545 (1974): 2047).

Zamenjava ni napovedljiva iz pomenske približanosti, ki jo ustvarjajo nekatere skupne pomenske sestavine izrazov, niti iz njunega medsebojnega razmerja v TT 1557 (100

³⁸ Da je bila Lutrova *Biblija* poglavitni Trubarjev zgled pri prevajanju novozaveznih besedil, sta ugotavljala že Grafenauer (1914: 297–303) in Breznik (1917: 170–174), v novejšem času pa sta veliko novih potrdil za ta prevodni zgled navedla še Rozman (1986: 227–240) in Rothe (2006: 67–96). Slednji izrecno navaja, da je Trubar pri prevajanju Nove zaveze sledil Lutru in ne Erazmu Rotterdamskemu (Rothe 2006: 96). Ahačič (2007) pa nasprotno na osnovi primerjave izbranih Trubarjevih in Dalmatinovih novozaveznih odlomkov z razširjenim naborom možnih prevodnih predlog (Lutrovega prevoda *Biblije* v nemščino iz leta 1545, Erazmova prevoda Nove zaveze v latinščino (1542), latinske *Vulgate*, Zvinglijevega prevoda *Biblije* v nemščino (1531), Bruciolijevega prevoda Nove zaveze v italijanščino, Bernardinovega lekcionarja ter grškega izvirnega besedila Nove zaveze) ugotavlja, da je Trubar Novo zavezo prevajal po Erazmovem prevodu, ki ga je na določenih mestih korigiral z Lutrovim (Ahačič 2007: 271–275).

: 2), čeprav sledovi linearne izmenljivosti obstajajo: *satan* se pojavlja v TT 1557 dvakrat, obakrat v velednih stavkih. V istem tipu stavka se izmenjuje z *zoprnikom*. Npr.:

- (1) *Puidi Satan prozh od mene* (TT 1557: 8);
- (2) *Poidi fad fa meno Satan* (TT 1557: 48).

Popolno skladnost z Lutrovo *Biblijo* izpričujejo tudi nekateri smiselni vsebinski popravki, npr.:

- (1) Trubar: *Inu kadar tu ty Duanaift faslishio* (TT 1557: 131) → *Inu kadar tu ty deffet faslishio* (TT 1581–82: I,183);
Luter: *VND da das die Zehen höreten* (LB 1545 (1974): 2053);
- (2) Trubar: *Danas ie doshlu leti hishi tu isuelizhane /.../ kir ie ona tudi ena szhi tiga Abraama* (TT 1557: 230) → *Danas ie doshlu letei hishi tu Ifuelizhane /.../ kir ie on tudi en Syn tiga Abraama* (TT 1581–82: I,323);
Luter: *Heute ist diesem hause Heil widerfaren / Sintemal er auch Abrahams son ist* (LB 1545 (1974): 2120).

Dopolnjevanje svtopisemskega besedila z manjkajočim, pomotoma izpadlim ali celo z informacijsko nepotrebim je v mlajši verziji v večini primerov tudi nasledek skrbnega prevodnega usklajevanja z Lutrovo *Biblijo*. Npr.:

- (1) Trubar: *ta Tempel te uelike Diane* (TT 1557: 397) → *ta Tempel te velike Bogue Diane* (TT 1581–82: I,565);
Luter: *der tempel der grossen Göttin Diana* (LB 1545 (1974): 2233);
- (2) Trubar: *inu neffe to Crono* (TT 1557: 319) → *inu neffe to terneuo Crono* (TT 1581–82: I,454);
Luter: *vnd trug eine dörnen Krone* (LB 1545 (1974): 2180);
- (3) Trubar: *On pag prau* (TT 1557: 242) → *On pag prau knemu* (TT 1581–82: I,341);
Luter: *Er sprach aber zu jm* (LB 1545 (1974): 2129).

Stavek *Inu fo sazheli veffeli biti* iz TT 1581–82: I,307, ki ga v TT 1557 ni, izpričuje naknadno prevodno uskladitev z Lutrovo prevodno predlogo: *Vnd fingen an fröhlich zu sein* (LB 1545 (1974): 3113).³⁹

Usklajevanje z Lutrovim prevodom vodi celo do hiperkorektur oz. nesistemskih popravkov take vrste, kot je npr. nepotrebna razširitev že ustaljene kalkirane zveze *držati postavo*, ki se v TT 1557 pojavlja šestkrat, z *držati postavo z djanjem za thun Gesetze: oben is uas te postau ne dershi* (TT 1557: 279) → *oben is vas te postau fdianem ne dershi* (TT 1581–82: I,395) – *niemand vnter euch thut das Gesetze* z opombo: *(Thut) Volbringet / helt* (LB 1545 (1974): 2153). Ob ponovnem usklajevanju z Lutrovo prevodno predlogo

³⁹ Omenjeno prevodno razmerje je jasno razvidno iz širše sobesedilne osvetlitve: *Nai ieimo inu fe veffelimo, fakai leta mui Syn, ie bil mertou, ie oshiuil, ie bil fgublen, inu ie naiden. Inu fo sazheli veffeli biti* (TT 1581–82: I,307).

je tipično korekcijo doživela tudi zveza *gori vstati od mrtvih*, ki je bila v pomenu 'oživeti' s pogosto rabo že posvojena. Npr.: *Bug ga ie pag na treti dan gori obudil od te smerti* (TT 1557: 375) → *Bug ga ie pag na treti dan gori obudil od tih mertuih* (TT 1581–82: I,533) – *Aber Gott hat jn aufferweckt von den Todten* (LB 1545 (1974): 2219).

Med standardne popravke, ki jih je prav tako mogoče presojati glede približevanja Lutrovemu zgledu ali oddaljevanja od njega, sodi opuščanje ali uvajanje člena, opuščanje ponavljajočih se pomožnikov pri naštevanju dejanj, opuščanje ali uvajanje zaimka ob osebni glagolski obliki. Tendenca opuščanja je močnejša od nasprotna, kar kaže, da so končno podoba le določale jezikovne zakonitosti slovenskega jezika.⁴⁰

Dopolnjevanje z vsebinsko nenujnimimi dostavki je lahko spodbudilo tudi stilistično opravičljivo stremenje k polnim formulam ali standardnim skladijskim vzorcem (Pogorelec 1972).

6 Manj pričakovana in težje predvidljiva je zamenjava izrazov, ki jih povezuje le nekaj pomenskih sestavin. Z nadomestnim izrazom je običajno uresničena preinterpretacija, ki je toliko večja, kolikor izrazitejše so pomenske sestavine, ki jih en izraz ima, drugi pa ne. Ker sta zamenjevani in nadomestni izraz pomensko različna, se medsebojno ne ogrožata, zato tudi ugotavljanje njunega pogostnostnega razmerja ni smiselno.

Zamenjava je najpogosteje tekla v smeri od pomensko splošnejšega, širšega in manj določenega izraza k posebnemu, ožjemu in konkretnejšemu (npr. *luč* → *leščerba*, *denar* → *firar*, *prebivališče* → *šotor* itd.). Zgodnja Trubarjeva zamenjava *luči* z *leščerbo* odkriva premišljen poseg. Spodbudila jo je želja po izrazni diferenciaciji dveh pomenskih vrednosti *luči*, ki sta se zvrstili v bližnji soseščini ('svetloba' in 'vir svetlobe'). Npr.:

- (1) *Vi ste ta luzh tiga fuita* (TE 1555: 9);
- (2) *Ena luzh se tudi ne vushge, inu se stauai pod en polounik, temuzh se postauai na en fuezhnik, fueti vfem kir fo vhishi* (TE 1555: 9) → *Ena leščherba se tudi ne uushge, inu se ne stauai pod en polounik, temuzh se postauai na en fuezhnik, de fueiti ufem kir fo uhishi* (TT 1557: 10).

Dvakratno zamenjavo *denarja* s *firarjem* je domnevno sprožila potreba po izbiri primernejšega poimenovanja za (manjšo) denarno enoto. Izpeljana je bila v TT 1557, kjer je bila opravljena tudi potrebna notranja uskladitev, saj je bil izraz uporabljen pri dveh evangelistih: *Ne kupio se dua vrabza fa eden denar* (TE 1555: 23b) → *Ne prodafita se dua urabza fa edē fyrar* (TT 1557: 27).⁴¹ Razlikovanje je lahko oprto na Lutrovo diferenciacijo: *Kaufft man nicht zween Sperlinge vmb einen pfennig* (LB 1545 (1974): 1985). V navedenem zgledu sta uporabljena tudi glagola z nasprotnim pomenom, ki implicirata različna vršilca dejanja.

Nekaj zamenjav je teklo tudi v obratni smeri. Trubar je npr. v TT 1581–82 *poplat* iz TT 1557 zamenjal z *nogo*, *pšenico* z *žitom*, *gnil* s *hudim*: *sdaici terdni poftano nega po-*

⁴⁰ Prim. Orožen 1972: 108–109, Toporišič 1987b: 10 in 12–15.

⁴¹ V DB 1584 je na istem mestu uporabljena *škofica*, ki je v PS II (1895): 632 pojasnjena z razlago »eine kleine Münze«.

plati inu glishnuui (TT 1557: 337) → **ſdaici terdni poſtano nega noge inu glishnuui** (TT 1581–82: I,479).

Neutrálnejšo zvezo *obuditi (koga) iz sna* je kasneje zamenjal z ekspresivnejšo *izdreti (koga) iz sna*, zvezo *polagati roke na koga* pa z *metati roke na koga*. Ne ena ne druga nista veren posnetek Lutrovega prevoda. Npr.:

- (1) Trubar: **ſe ie pag ta kehoui Varih is ſſna obudil** (TT 1557: 386) → **ſe ie pag ta kehoui Varih is ſna isderl** (TT 1581–82: I,550);
Luter: *Als aber der Kerckermeister aus dem ſchlaffe **fur*** (LB 1545 (1974): 2226);
- (2) Trubar: **bodo na uas nih roke polagali** (TT 1557: 238) → **bodo na vas nih roke metali** (TT 1581–82: I,334);
Luter: *werden ſie **die Hende** an euch **legen*** (LB 1545 (1974): 2126);
- (3) Trubar: *Oni pag **poloſhe nih roke** na nega inu ga uameio* (TT 1557: 146) → *Oni pag **verſheio nih roke** na nega inu ga viameio* (TT 1581–82: I,205);
Luter: *Die aber **legten jre Hende** an jn / vnd **grieffen jn*** (LB 1545 (1974): 2063).

Tudi zamenjave *dekle z deklico*, *psa s psičem* ali *vrabčiča z vrabcem* povzročajo pomensko spreminjanje, saj je na obrazili *-ica* in *-ič* nedvoumno vezana pomenska sestavina mladega in/ali majhnega. Potrditve zanjo je mogoče poiskati v sobesedilu: npr. *Inu ſta ſhnimi okuli hodila, koker mi ſdai **ſmladimi pſiſzhi** oli pſiſzheti* (TT 1557: 13b).

Zamenjava glagolov stanja z glagoli, ki označujejo dejanja, ali obratno, nakazuje drugačno aktualizacijo faz dogajalnega zaporedja ali celo njihovo spremembo. Npr.:

- (1) *Veſſelie kateru **bode** vſem ludem* (TT 1557: 162) → *veſſelie, kateru vſem ludem **duide*** (TT 1581–82: I,226);
- (2) ***ie** nega ena dekla **ſegledala** ſidezhiga per luzhi* (TT 1557: 244) → ***ie** nega ena dekla ſidezhiga per luzhi **vidila*** (TT 1581–82: I,343).

Marsikatera od teh zamenjav je razloſljiva s prizadevanjem za večjo skladnost z Lutrovo prevodno predlogo. Tako je npr. na zamenjavo evfemistično rabljenega glagola *diſati* z glagolom *ſmrdeti* po vsej verjetnosti vplival jezikovni realizem Lutrovega zgleda:⁴² *Gospud, on uſhe **dishi*** (TT 1557: 296) → *Gospud, on vſhe **ſmerdi*** (TT 1581–82: I,419) – *Herr / er **ſtinckt** ſchon* (LB 1545 (1974): 2164).

7 Pri spremembah, ki zadevajo imena, je vzroke za veliko ſtevilo pisnih, glasoslovnih, oblikoslovnih in besedotvornih popravkov ter celo besednih zamenjav nedvomno treba iskati v neutrenosti jezikovne norme,⁴³ pa tudi v zavestnem oddaljevanju od podomačne možnosti in s tem tesnejſemu pribliſjevanju tuji prevodni predlogi.⁴⁴ Med pogostejſe, ſkoraj standardne popravke, ki pa niso vedno povsem dosledno izpeljani, sodijo: *Iacop* →

⁴² Prim. Bach 1970: 259; Sonderegger 1984: 165–166; Erben 1974: 515–546.

⁴³ Variantnost imenskih zapisov pri Trubarju in Krelju omenja Jakopin 1986: 69–74.

⁴⁴ Rozman (1986: 237) ugotavlja, da se je Trubar pri pisanju imen v novozaveznih prevodih močnejše naslanjal na grſki izvornik kot na Lutra, vendar dosleden tudi pri tem ni bil.

Iacob, Ioannes → *Iohannes, Ioshef* → *Iosef, Galilea* → *Galileia, Erodeshou* → *Erodeshou, Samariter* → *Samaritar* in drugi tem podobni. Na neustaljenost, ki je najverjetneje posledica neutečenega izbora primernih besedotvornih vzorcev in tipov, kaže tudi prisotnost naslednjih besedotvornih dvojnic v TT 1557: *Marijev/Marijov* – *Marijin, izraelskov* – *izraelski*, odkrivajo pa jo tudi popravki v TT 1581–82. Npr.:

- (1) Trubar: *fyn Resiou* (TT 1557: 168) → *Syn Refau* (TT 1581–82: I,234);
Luter: *son Resia* (LB 1545 (1974): 2078);
- (2) Trubar: *fyn Noeou* (TT 1557: 168) → *Syn Noeu* (TT 1581–82: I,235);
Luter: *son Noe* (LB 1545 (1974): 2079).

Iz številčnih razmerij in iz zamenjevalnih smeri pa je osrednji tip običajno vseeno zlahka razpoznaven: npr. *izraelski* in *izraelskov* sta bila v TT 1557 v razmerju 32 : 2. Zgovorne so tudi kasnejše zamenjave. Npr.:

- (1) *tu Marieuu dobru vfdane* (TT 1557: 158) → *tu Marynu dobru vfdane* (TT 1581–82: I,221);
- (2) *ta trosht Ifraelskou* (TT 1557: 163) → *ta trosht Ifraelou* (TT 1581–82: I,228).

Neustaljenost je razvidna tudi iz naštevalnih vzorcev, kjer si sledijo imena, ki izpričujejo zelo različno stopnjo prilagojenosti jezikovnim zakonitostim slovenskega jezika. Kolikšna je stopnja prilagojenosti, postaja še posebej jasno vidno na osnovi primerjave z Lutrovim prevodnim zgledom. Npr.:

	Trubar	Luter
(1)	<i>Tih duanaift Imena pag fo leta, ta perui, Simō imenouan Peter, inu Andreas nega brat. Iacob Zebedeiuu fyn, inu Ioannes nega brat, Filippus inu Bartolomeus, Tomash inu Mateush ta Zolnar, Iacobus Alfeiuu fyn, Lebbeus sprideukom Taddeus, Simon od Cane, inu Iudas Ishcariot</i> (TT 1557: 25)	<i>Die namen aber der zwelff Apostel sind diese / Der erst / Simon / genant Petrus / vnd Andreas sein bruder / Iacobus Zebedei son / vnd Johannes sein bruder / Philippus vnd Bartholomeus / Thomas vnd Matheus der Zölner / Iacobus Alpei son / Lebbeus mit dem zunamen Thaddeus / Simon von Cana / Vnd Judas Jschariot</i> (LB 1545 (1974): 1984)
(2)	<i>Ioannes inu Andreas, Fillip inu Tomash, Ierni inu Mateush</i> (TT 1557: 331)	<i>Johannes vnd Andreas / Philippus vnd Thomas / Bartholomeus / vnd Matheus</i> (LB 1545 (1974): 2191)

V TT 1557 se je poleg *Bartolomeusa* (3 pojavitve) pojavila tudi domača vzporednica *Jerni* (1 pojavitev). Z njeno izločitvijo je bila v TT 1581–82 vzpostavljena hotena enotnost. *Janža*, ki je bil domača vzporednica *Johanesa*, Trubar skorajda ni uporabljal v biblijskem besedilu, zato tudi pravega razloga za morebitno kasnejše nadomeščanje ni bilo. Za izločanje iz opomb in predgovorov, kjer ga je mogoče večkrat srečati, pa ni čutil potrebe. Tudi razmerja med *Elizabeto*, ki se pojavlja v biblijskem besedilu, in podomačeno *Špelo*, ki je pojavnostno omejena na opombo, v kasnejših izdajah ni skušal

popravljeni. Npr.: *Gabriel zahariu ofnanuie, de nega shpela bo S. Iansha rodyla* (TT 1557: 156).⁴⁵

Preureditve tipa *Abia ie rodyl Afafa* (TT 1557: 1) → *Abias ie rodil Afa* (TT 1581–82: I,2) dajejo prednost sklanjatvenemu vzorcu *Abias – Abia (Bartolomeus – Bartolomeia)* namesto *Abia – Abiasa*. Iz tega je razvidno, da je oblikoslovna prilagojenost imen običajno večja, kot jo napoveduje imenovalniška oblika.⁴⁶

Zamenjave odkrivajo tudi konkurenčno nezaostreno alternativnost enobesednega krajevnega imena in poimenovanja, sestavljenega iz pridevnika na *-ski* ter ustreznega občnega imena. Čeprav je zamenjava lahko tekla tudi v smeri enobesedno ime → sestavljeno poimenovanje, je prva možnost številčno mnogo močnejša. Npr.:

- (1) *Vtim iftim zhafu, pride Iefus is te Galileiske deshele* (TT 1557: 6) → *V tim iftim zhaffu pride Iefus is Galileie* (TT 1581–82: I,9);
- (2) *utim Iordanu* (TT 1557: 95) → *vti Iordanski reki* (TT 1581–82: I,134).

Izbor levega, pridevniškega prilastka namesto običajno desnega samostalniškega predstavlja oddaljitev od Lutrove prevodne predloge in uveljavitev slovenske jezikovne zakonitosti. Npr.:

- (1) Trubar: *pride vte kraie Magdala* (TE 1555: 39b) → *pride ute Magdalauske kraie* (TT 1557: 46);
Luter: *kam in die grentze Magdala* (LB 1545 (1974): 1998);
- (2) Trubar: *Srezhen fi ti Simon Ionafa Syn* (TE 1555: 41) → *Ifuelizhan fi ti Simon Ionafou Syn* (TT 1557: 48);
Luter: *Selig bistu Simon Jonas son* (LB 1545 (1974): 1999);
- (3) Trubar: *Vyuda, kir bode zhes muie Ludi Ifrael en Gofpud* (TT 1557: 3) → *Vyuda, kir bode paffel mui Ifraelski folk* (TT 1581–82: I,4);
Luter: *DER VBER MEIN VOLCK JSRAEL EIN HERR SEY* (LB 1545 (1974): 1969).

8 Z izbrano, na osrednje tipe zreducirano predstavitevijo leksikalnih nadomestitev⁴⁷ v Trubarjevih novozaveznih prevodih je bil zajet in osvetljen samo del aktualnega je-

⁴⁵ Trubarjevo rabo *špele* kot nadomestnega poimenovanja za *Elizabeto* je opazil že Škrabec, ki je hkrati opozoril tudi na stilno različnost poimenovanj. O tem Merše 1997c: 41 in 2009: 271.

⁴⁶ Na takšno pregibanje imen pri slovenskih protestantih opozarja F. Novak 1987: 609.

⁴⁷ V Trubarjevih prevodih Nove zaveze odkrita pogostnostna razmerja različnih tipov izmenično rabljenih sopomenskih poimenovanj ter nakazane tendence glede njihove nadaljnje rabe v večini primerov potrjujejo tudi podatki o razširjenosti besed v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, ki jih prinaša *Besedje* 2011. Podatki npr. kažejo na vse manjše pogostnostno neravnovesje med glagoloma *šenkati* (izpričan v 30 delih različnih avtorjev) in *darovati* (izpričan v 27 delih različnih avtorjev), potrjujejo ohranjanje v Trubarjevih novozaveznih prevodih odkritih pogostnostnih razmerij med *ketino* (izpričana v 23 delih različnih avtorjev) in *verigo* (izpričana v TT 1557, v TT 1581–82 ter v MTh 1603), *oblačilom* (izpričan v 25 delih različnih avtorjev) in *gvantom* (izpričan v 36 delih različnih avtorjev) ter med števnikoma *tavžent* (izpričan v 31 delih različnih avtorjev) in *tisoč* (izpričan v 10 delih: poleg Trubarjevih tudi v JPo 1578 in v DC 1579) vse do konca stoletja. Izkazujejo npr. tudi širšo uveljavljenost *device* (39 del različnih avtorjev) v primerjavi z *dečlo* (29 del različnih avtorjev), ki se je v Trubarjevih novozaveznih prevodih šele nakazovala.

zikovnega spreminjanja, značilnega za Trubarja, v veliki meri pa tudi za druge protestantske pisce 16. stoletja. Tipanje za vzroki besednih zamenjav je odkrilo dokaj pester sestav.

8.1 Veliko zamenjav, uresničenih v TT 1581–82, je mogoče dokaj zanesljivo napovedati iz pogostnostnih razmerij sopomenskih izrazov in zvez v TT 1557. Tudi težje napovedljive ali nepredvidljive spremembe se uvrščajo v znane, vzročno pogojene in razmejene tipe. Zaradi vsega tega je tudi Trubarjevo avtorstvo rokopisnih glos v vatikanskem izvodu TT 1557 vse manj vprašljivo. Spremembe, ki jih glose napovedujejo in ki se s TT 1581–82 uresničujejo, so logična razvojna stopnja Trubarjevega jezikovnega sistema, ki ga postopno preoblikujejo večinoma že znana gibala.

Leksikalna prepoznavnost Trubarjevih del

0 S problematiko izraznega primanjkljaja slovenskega jezika se je Trubar soočal tako pri prevajalskem delu kot pri oblikovanju besedilnozvrstno različnih, samostojnejših besedil. Nanjo je večkrat opozarjal,⁴⁸ na več mestih pa spregovoril tudi o lastnih merilih glede besedne izbire.⁴⁹

1 Tako namenske kot različno motivirane primerjave del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja so pokazale, da je v Trubarjevih delih uporabljen velik del leksike, ki je pri drugih piscih ni mogoče zaslediti. Analiza strukturiranosti te skupine Trubarjevega besedja je na osnovi povezovalnih lastnosti, ki jim je hkrati mogoče priznavati vlogo delitvenih meril, odkrila več podskupin. Njihove tipološke lastnosti dajejo slutiti tudi razloge za omejenost leksike na Trubarjevo rabo.

1.1 Eden izmed njih je nedvomno odvisnost izbire od besedilne vrste. Ker so prvi abecedniki slovenskega jezika izšli izpod Trubarjevega peresa, je tudi zanje značilno besedje pričakovano uporabljal samo on, saj se pri drugih piscih potreba po njegovi izbiri ni pojavila. Samostalnik *abecedarium*, ki se pri sklanjanju razvidno vključuje v slovenski oblikoslovni sistem, je mogoče srečati že v TA 1550, kasneje pa tudi v TA 1566 in celo v TC 1555.⁵⁰ Na podoben način rabo v abecedniku prerašča tudi samostalnik srednjega spola *abece* kot slovnično poimenovanje (npr. *Tu malu Latinsku Abece* (TA 1566: A2a)).

⁴⁸ V nemško pisanem posvetilu iz uvodnega dela knjige TT 1557 sta npr. tudi naslednji dve mesti (v prevodu Mirka Rupla): »toda slovenski jezik je sam na sebi reven in glede mnogih besed pomanjkljiv« (Rupel 1966: 75) in »Če sem pa nekatere besede nenatančno prevedel, se je zgodilo, kakor je zgoraj povedano, zaradi pomanjkanja slovenskih besed ali pa utegne biti tudi, da jih nisem znal, ali pa mi morda tedaj niso prišle na misel« (Rupel 1966: 81).

⁴⁹ V znanem (slovenskem) uvodu knjige *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, 1555, ter v nemško pisanem posvetilu, ki uvaja *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, 1557, lahko preberemo (v Ruplovem prevodu): »Pri tem prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi ga utegnili z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajerec, Korošec, Kraševce, Istran, Dolenjec ali Bezjak /.../ Nenavadnih in hrvatskih besed nisem hotel primešavati niti si novih izmišljati« (Rupel 1966: 80).

⁵⁰ Sklanjatveni vzorec lepo kažeta zaporedni pojavitvi v predgovoru k TC 1555: *Sa uolo tih tryeh rizhi, fmo mi pufiili druguzh drukati slatinskimi puhftabi, en Abecedarium inu leta kratki Catechismus. Is tiga Abecedaria fe mogo tij uashi lubi Otrozhizhi, inu tudi tij stari, lahku inu hitru nauuzhiti brati tar piffati* (TC 1555: A3).

Primož Trubar, *Catechismus*, 1550 – naslovnica

Primož Tribar, *ABECEDARIUM*, 1555 – naslovnica

Pojavitve zunaj abecednikov kot priročnikov za učenje branja⁵¹ (npr. v predgovorih k posameznim poglavjem prevedenih delov Biblije) omogočajo uresničevanje novih vlog (npr. ponazarjalne, ki je povezana z vključenostjo v primeru: *Sakai ty kir /.../ le per tih Deffet Sapuuidah ofstano, ne hote timu Euangeliju Verouati /.../ ufelei bodo koker eni Shularci kir se Abece uuzhe, ne snajo prou brati* (TL 1561: 84b)).⁵² Pojavitev v napovednem predgovoru k poglavju iz Trubarjevega *Psaltra* kaže na Trubarjevo zadrego glede izbire sklanjatvenega vzorca: *TA CXIX. PSAL. Leta Pfallm ie dolg, ima 176. Verfou, Inu ie po Iudouskim Abezu poredu floschen* (TPs 1566: 214b). Za abecedarije je značilno tudi navajanje več vrst zlogov, namenjenih črkovanju in učenju branja (Andoljšek 1978: 15, 17), verjetno pa tudi uzaveščanju različnosti glasov in glasovnih povezav: npr. *Ab eb ib ob ub* (npr. TA 1555: A2a).

Za Trubarjevo *Cerkovno ordningo*, ki se uvršča med cerkvenopravna besedila, je npr. značilnih tudi več besed latinskega izvora,⁵³ ki so praviloma razložene z zapostavljeno

⁵¹ Prim. Andoljšek (1978: 20–25), ki opozarja, da je Trubar v uvodih k abecednikoma iz let 1555 in 1566 sicer zapisal, da gre za »BVQVICE, is katerih se ti mladi inu preprofti Slouenci, mogo lahku tar hitru brati inu piflati nauuzhiti« (TA 1555: naslovna stran), čeprav sta tudi ta dva priročnika lahko služila le za učenje branja (Andoljšek 1978: 18, 20).

⁵² Prim. Ahačič 2007: 242–243.

⁵³ Na veliko število t. i. latinskih tujk v TO 1564 opozarja tudi Ahačič v sestavku *Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk*. Predstavlja jih glede na postopke njihovega prevzemanja v slovenski jezik, glede na značilnosti njihovega zapisa in glede na stopnje njihovih oblikoslovnih in fonetičnih prilagoditev (Ahačič 2011: zlasti 113–120).

slovensko ustreznico. Večinoma gre za nosilke abstraktne vsebine:⁵⁴ npr. *adplicatio* (prim. 1. zgled), ki ga spremlja besedotvorno in oblikoslovno bolj podomačeni glagol *adplicirati* (2. zgled), v več delih pa je uporabil tudi druge iz latinščine prevzete samostalnice (npr. *definitio*)⁵⁵ itd. Npr.:

- (1) *Ta Masha nei enu faslushene, temuzh Adplicatio, enu perdrushene, enu podilene* (TO 1564: 31a);
- (2) *Natu ima ufaki veideti, de obenu Faryeuu oli drufiga delu, enimu drugimu ne more te gnade Boshye adplicirati, perdrushiti inu sturiti dileshniga* (TO 1564: 31a).

1.2 Velik del leksike, ki v delih drugih piscev ni bila uporabljena, predstavljajo iz nemščine prevzete besede. Njihov sestav je opazno pomnožil Trubarjev prevod obsežne Lutrove *Hišne postile*.⁵⁶ Razlagalna in ponazarjalna vloga besedila je terjala vključevanje številnih novih poimenovanj, tako za materialni kot za duhovni svet. Trubar je uporabil več dotlej knjižnojezikovno še ne izpričanih, govorno pa večinoma že uveljavljenih domačih poimenovanj, še več pa prevzetih besed, med katerimi so prevladovali leksikalni nemščizmi. Njihovo vključevanje v že dobro ustaljeni knjižnojezikovni sistem, ki so ga za Trubarjem ali hkrati z njim dograjevali tudi drugi pisci, je potekalo po znanih poteh in na uveljavljene načine. Manj znane prevzete besede, ki so se praviloma navezovala na Lutrovo prevodno predlogo, je Trubar opremiljal z domačimi ustreznici, s čimer je hkrati množil stilno učinkovite dvojne formule (prim. 1. zgled). *Ajgenšaft* je npr. uporabljal v paru z *znamenje*⁵⁷ itd. Med prevzeto besedje, ki ga je vpeljala TPo 1595, spadata tudi glagol *fantazirati* (2. zgled) in nepregibno rabljeni pridevnik *epikuriš*, ki je nasledil pregibno rabljenega *epikurski*.

Zgledi:

- (1) Trubar: *Nejli rejs, ti fi en vbog Greifhnik, nej fi vrejden, de bi ti na enih **ahlah ali grebenih** imel leshati* (TPo 1595: I,32);
Luter: *Ifts nicht war / du bist ein armer funder / der du nicht werd bist / das du auff einer **hechel** folt ligen* (LH 1566: I,XX);
- (2) Trubar: *Takove norske rizhy **fo** ony **fantazirali inu ismifhlali*** (TPo 1595: I,94);
Luter: *Solch leppich ding **haben** sie **fantaziert*** (LH 1566: I,LVI);

⁵⁴ Na povečan delež besed z abstraktno vsebino (tvorjenih zlasti z obrazili *-nje*, *-stvo*, *-ost* in *-ina*) v TO 1564 je predvsem na osnovi primerjav s TC 1550 npr. opozoril že Prunč (1995: 343).

⁵⁵ Glagol *definirati* se pojavlja v enem izmed povzemalnih uvodov k posameznim poglavjem Pavlovih pisem: *Na konz u lipu to Cerkou **definira** inu iflaga, kai inu kei ie ta praua ftara Kerfzhanska Cerkou inu Gmaina* (TL 1567: 10b–11a).

⁵⁶ O značilnostih besedja, uporabljenega v TPo 1595, prim. Merše 2007a.

⁵⁷ Iz nemščine prevzeti samostalnik ženskega spola *ajgenšaft* se v TPo 1595 pojavlja 12x. Osemkrat nastopa v povezavi s pojasnjevalnim, bolj znanim domačim samostalnikom *znamenje* (npr. *Tu je ta **druga aigenshafft ali snameinje*** (TPo 1595: II,311)). Brez pojasnjevalnega drugega dela so naštevalni členi od tri dalje, ker so domnevno po Trubarjevem prepričanju povezavo dobro uzavestili že prvi trije členi, osma, zaključna enota pa je v prid skladijske uravnoveženosti spet dvočlenska: npr. *Ta **ofsma aigenshafft ali snameinje*** (TPo 1595: II,316). Prav tako v TPo 1595 se prvič knjižno pojavlja samostalnik *lastmost*.

1.4 Rezultat Trubarjevega vpletanja aktualnih vsebinskih drobcev v prevodno manj odvisne ali povsem neodvisne uvode, so tudi enkratne ali redke pojavitve samostalniških poimenovanj, ki jih drugi pisci niso uporabili: npr. *aga* v TT 1577 (prim. 1. zgled). Veliko priložnosti za rabo znanega, govorno nedvomno uveljavljenega, vendar knjižno še neuporabljenega besedja se je Trubarju ponudilo pri pisanju TC 1575 (Novak 1998: 238–242).

Med samó zanj značilno besedje spadajo tudi naslednja poimenovanja: *brevir* (2. zgled) *koratelj* in sklop *friemaša* (3. zgled), ki sodijo v plast krščanskih terminov, Trubar pa jih uporablja v polemičnih, čustveno obarvanih odlomkih; množinski samostalnik *burkle* (4. zgled), ki poimenuje vsakdanje orodje, pa tudi druga poimenovanja za predmetnost iz domačega okolja: npr. *kobel*, *krevlja*⁶² itd., *polh* kot ime za znano gozdno žival itd.

Zgledi:

- (1) *Inu te ene postauio de fo nih Bashe, Agi, nih Capitani, ty fo hushi tim kerfzhenikom, koker ty praui Turki* (TT 1577: XVII);
- (2) *NV ſdai pag hozmo tudi refgledati inu pouedati, koku ty Papeshniki /.../ Mashuio /.../ Nerpoprei kadar hote Mashouati, taku viutro vſgudo vſtano, dolgu is nih breuira, Is enih Papeshouih buqui, nakatere Pfalme inu druge Molitue /.../ katerih prou fami ne faſtopio, latinski molio* (TC 1575: 180);
- (3) *Satu taki Fary, bodo morali Vpekli vekoma nih Iuternice inu friemashe brati* (TC 1575: 218);
- (4) *tiga modriga Shena /.../ bi vunkai skreulami inu sburklami tekla* (TC 1575: 137).

1.5 V skupini besedja, ki se zunaj Trubarjevih del ni pojavljalo, so posebej opazni številni pridevniki, izpeljani iz lastnoimenskih poimenovanj, npr. *abelski*, *adramittiski* (prim. 1. zgled), *adriatski*, *afriski*, *aziski*, *celjski*, *dolenjski*⁶³ (TC 1575), *hrovaski*⁶⁴ (2. in 3. zgled) itd. Tudi tretji zgled, ki je vzet iz TT 1577 (iz predgovora z vpletenimi aktualnimi poudarki), prinaša kar tri pridevnike (*angliski*, *ſotenski*, *danski*), ki so navedeni samo v Trubarjevih delih.

Zgledi:

- (1) *Kadar pag ueno Adramittisko barko ſtopimo, de bi imeili poleg Afie kiakai ſe pelati, ſe ſpuſtimo od te femle* (TT 1557: 422);⁶⁵

beseda, *brati*, *bukve*, *bukvice*, *drukati*, *govoriti*, *izlaga*, *povedati*, *predgovor*, *slišati*, *verž* itd. Omenja tudi izraze o tiskarskih popravkih: npr. *bližnji*, *cifra*, *drukanje*, *errata*, *korigirati*, *plat* 'stran', *pregledanje*, *vrsta* itd. Velika večina naštetih izrazov je bila splošno uveljavljena, samo na Trubarjevo rabo je bil omejen glagol *korigirati*, glagolnik *drukanje*, ki ga je Trubar uporabil v številnih delih, pa je proti koncu obdobja mogoče zaslediti tudi pri Trostu (TtPre 1588).

⁶² Oba izraza navaja Pleteršnikov slovar: *krevlja* je razložena z nemško ustreznico *die Ofenkrücke* 'grebljica' (PS I (1894): 465), *kobel* pa preko različice *kabel* z nemško ustreznico *das Schaff* 'škap' (PS I (1894): 376).

⁶³ Trubar je v TC 1575 uporabil tudi pridevnika *celjski* in *dolenjski*.

⁶⁴ Različici *hrvacki* in *hrvački* sta uporabljeni v DB 1584, *hrvatski* pa je znana iz Kreljeve in Juričičeve postile.

⁶⁵ V TT 1581–82: I,602 je isti primer pisno rahlo preoblikovan: *Kadar pag veno Adramitisko barko ſtopimo, de bi imeili poleg Afye kiakai ſe pelati, ſe ſpuſtimo od te femle* (TT 1581–82: I,602). Tretja razli-

- (2) *Na take Exemple inu shtraifinge Boshye, kir ie Bug zhes Iudoske, Afiske, Syriske, Egyptoue, Affriske inu potle zhes Europo, Traciske, zhes Gershke, Vogerske, Hrouaske inu Slouenske Deshele poslal, imamo mi fsmiliti* (TL 1567: 22a);
- (3) *Sakai ty Angliski, Shotenski, Danski, Krali, vfi Nemshki, Vyudi mumu eniga, Is Papesha shpot delaio* (TT 1577: 440).

Pojavljanje v Trubarjevih novozaveznih prevodih omogoča primerjavo z Dalmatinovo *Biblijo*, ki odkriva različno izbiro: bodisi glasovne in besedotvorne različice ali enobesedno samostalniško poimenovanje namesto opisnega, sestavljenega iz pridevnika in odnosnice. Npr.:

- (1) Trubar: *vi ste prishli /.../ htimu Iefufu /.../ Inu hti kry tiga Pokroplena, kir bulshi rizhi gorori* [namesto: *gouori*], *koker ta Abelska* (TT 1581–82: II,304); Dalmatin: *vy ste prifhli /.../ k'Iesufu, inu h'krij tiga pokroplenja, katera bulshe rizhy govory, kakòr Abelova* (DB 1584: III,132);
- (2) Trubar: *Kadar ie pag ta styrnaifsta nuzh bila prifshla, fmo bili uershene utu Adriatisku morie* (TT 1557: 424); Dalmatin: *Kadar je pak zhetèrnajfsta nuzh prifshla, inu ker fmo se my v'Adrij pelali* (DB 1584: III,77b); Luter: *DA aber die vierzehende nacht kam / vnd wir in Adria furen* (LB 1545 (1974): 2250).

Drugi primer kaže, da je v DB 1584 uporabljeno enobesedno samostalniško poimenovanje posneto po Lutrovi prevodni predlogi.⁶⁶ Razmerje med Trubarjevima različicama *aleksandriski* in *aleksandrijski* (v TT 1557 in TT 1581–82) ter v DB 1584 uporabljeno *aleksandrinerski* pa kaže na izpeljavo iz različnih poimenovanj: poimenovanja kraja in imena prebivalcev kraja.⁶⁷

1.6 Na Trubarjeva dela omejena raba ustaljeno tvorjenih členov besednih družin v prvi vrsti kaže na obvladovanje izraznih možnosti slovenskega jezika in na širino ubesedovalnih potreb, manj pa na težnjo k izboru posameznih oblik ali struktur:

a) ob splošno razširjenem (domačem ali prevzetem) glagolu je Trubar uporabljal tudi deležnik: npr. *absolvirati* + *absolviran*, *ceniti* + *cenjen* itd.;

b) ob splošno razširjenem glagolu je uporabljal tudi glagolnik: npr. *arcnovati* + *arc-*

čica je ugotovljiva na istem mestu v DB 1584: *Kadar fmo my pak v'eno Adrianitfko Barko bily stopili, de fmo se iméli v'Asio pelati, fmo se od kraja prozh pelali* (DB 1584: III,74a (prav: 77a)), ki glasoslovno rahlo odstopa od Lutrove predloge: *Da wir aber in ein Adramitisch schiff tratten / das wir an Asian hin schiffen solten / fuhren wir von lande* (LB 1545 (1974): 2249).

⁶⁶ Enako nasprotje odkriva tudi primerjalno preverjanje Dalmatinovega prevoda mesta, kjer je Trubar uporabil zvezo *aleksandriska barka*: *Inu undu ta Rotmoishter naide eno Alexandrisko barko, ta fe ie pelala uto Lashko Deshelo* (TT 1557: 422) – *Inu ondi je ta nishi Kapitan eno Barko nafhal od Alexandrie, ta fe je pelala v'Lašhko deshelo* (DB 1584: III,74a (prav 77a)) – *Vnd da selbs fand der Vnterheubtman ein schiff von Alexandria / das schiffet in Welschland* (LB 1545 (1974): 2249).

⁶⁷ Npr.: *Aleksandriski shcoff* (TR 1558: O3a) – *Triphon, en Alexandrinerski vojfzhak* (DB 1584: I,)(²IVb). O parih pridevniških tvorjenk na *-ski*, *-ški*, *-čki* in *-cki* v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih prim. A. Legan Ravninar 2008a.

novanje; *brisati* + *brisanje*, ob splošno uporabljanem glagolu *briti* netipično tvorjeni glagolnik *brivenje*;

c) poleg splošno razširjenega samostalnika tudi izsamostalniški pridevnik: *altman* + *altmanov*;

č) poleg pridevnika tudi posamostaljeno rabljene konverzne oblike, izpeljane z obrazilom *-i*: *andohtiv* + *andohtivi*; *boječ* + *boječi* itd.;

d) izhodišnim samostalnikom je dodajal manjšalnice: *blazina* + *blazinica*; par *blek* + *bleičič* je v celoti omejen na njegovo rabo itd.;

e) uporabljal je nove samostalniške tvorjenke kot nosilke specializiranih pomenov: *antverhar* (širše) + *antverharstvo* (Trubar); veččlensko besedno družino je v TPo 1595 dopolnil tudi s samostalnikom *gospodarstvo*, v TAr 1562 pa npr. s samostalnikom *kurbarstvo*. Ob splošno razširjeni *gospodinj* se v njegovih delih pojavljajo še glagol *gospodinjiti*, samostalnik *gospodinjstvo* in pridevnik *gospodinjski*. Besedno družino, ki temelji na samostalniku *Jud*, je razširil s prislovom *judovsko*, v TPo 1595 pa ji je dodal še samostalnik *judovstvo*, družini z izhodišnim členom *pastir* pa *pastirstvo*. Družino, ki izvira iz samostalnika *menih*, so oblikovali naslednji členi, uporabljeni samo pri njem: besedotvorno razvidne pridevniške različice *menihov*, *menihiški*, *menihski* in *menihški* (ob širše poznani različici *meniški*) ter samostalniške različice *menihstvo* in *menihštvo* itd. Samo v njegovih delih se pojavljata tudi samostalnika *bukovščina* in *divjaščina*. V tvorbenem nizu, ki ga pričenjajo splošno znane *bukve*, je tudi v TE 1555 rabljeni samostalnik *bukvarija* itd. Našteti primeri potrjujejo znano ugotovitev, da je Trubar knjižni besedni zaklad bogatil

Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, 1575 – naslovnica in odlomek iz besedila

z uporabo ustaljenih tvorbenih modelov.⁶⁸ Med knjižnojezikovno na novo zapisanimi ali celo na novo tvorjenimi so npr. samostalniki na *-stvo*, *-ost* (npr. *celost*), *-ina* itd., pridevniki na *-ast*, *-lji*⁶⁹ in že omenjeni na *-ski*,⁷⁰ več glagolskih kalkov (npr. *doli spisati*, *gori vskakovati*,⁷¹ *gori zdrastiti* itd.), pa tudi nekaj glagolov, izpeljanih s pripono *-ava-* (npr. *dopuščavati*, *oblagavati*, *ogoljufavati*), čeprav je ta izpeljavni način značilen tudi za Dalmatina in druge pisce (Orožen 2003: 90–91; Merše 2005) itd.

1.6.1 Nekaj besednih družin je v celoti značilnih za Trubarja: npr. *anžigel*, ki se pojavlja v obeh izdajah kalendarja in v TAR 1562 (*Mi beremo vuenih Buquah od eniga Anshigla, tu ie, od eniga kir ie sam vueni Pufzhaui oli Vgofdu* (TAR 1562: 82b)) + *ajnžidelski* (*Nu, onu bi bilu fvojo mainingo imejlu, kadar bi takou Klofhterfki ali Ainshidelfki leben, na dva ali try tjedne, na enu lejtu ali dvej bil poftaulen* (TPo 1595: I,97)); *cukati* + *cukati se* + *cukanje* itd.

1.6.2 Obsežno skupino sestavljajo tudi besede, pri katerih na Trubarjevo rabo kažejo zanj tipične glasoslovne in nekatere besedotvorne poteze. Glasoslovna variantnost, ki kaže na težavnost oblikovanja tako lastne kot širše veljavne norme, je opazna tudi znotraj leksike, znane le iz Trubarjevih del. Nekatere tvorbe se upravičeno zdijo poskusne. Med tovrstne Trubarjeve tvorjenke se npr. uvršča samostalnik *čistota*, ki celo v TAR 1562, kjer je uporabljen, zaostaja za splošno razširjeno različico *čistost*,⁷² ali manjšalnica *čolnec*, ki je zaostajala za širše uveljavljeno različico *čolnič* (v TPo 1595 sta manjšalnici v razmerju 1 : 4). Narečno barvo je zadržala pri Trubarju navedena oblika *atel* ob *atej*, ki jo poleg Trubarja navaja tudi MTh 1603. Zanj je značilna tudi pogostejša izbira glasoslovnih različic z začetnim samoglasnikom oz. brez proteze (npr. *anež*, *andtverh*, *andel*), medtem ko je npr. Krelj uporabljal različice *janež*, *handel* in *handtverh*. Ob širše uveljavljeni različici *wirtemberski* je Trubar uporabljal tudi glasoslovno

Primož Trubar, stran iz dela *Abecedarium*, 1550

⁶⁸ Prim. Orožen 1996: 124; Vidovič-Muha 1984 in 1986, ki je ugotavljala, kateri besedotvorni postopki so bili uporabljeni pri tvorbi besed v TO 1564, hkrati pa le-te preverjala glede njihove današnje uveljavljenosti; Novak 1986: 398–399; 2001: 115 in drugje.

⁶⁹ Ob splošno razširjenem pridevniku *bratovski* se pri Trubarju pojavlja tudi redkeje rabljena tvorjenka *bratovlji*. Tudi med pridevniki, izpeljanimi s splošno uveljavljenim obrazilom *-ast*, sta dva, ki izkazujeta omejenost na Trubarjevo rabo: *coklast*, ki stopnjuje ekspresivnost prevodno neodvisnega predgovora k poglavju iz Pavlovih pisem (npr. *Saftopnu od Jadashnih ljudi, Shcoffou, Farieu, Menihov, fufeb od tih boših zoklastih obriuenih golih Batyz, kir fo polni hynaufzhine inu vse lotrye, prerokuie /.../* (TL 1567: 72a)), in *črvojedinst*.

⁷⁰ Na variantnost pridevniških tvorjenk pri Trubarju opozarja tudi A. Legan Ravnikar (2008/2009). Nekaj tvorjenk razlaga s poskusnostjo (npr. *cedern* in *glāžen*), nekaj pa z ohranjanjem (neproduktivnih) arhaičnih besedotvornih morfemov (npr. *škoflji*) (A. Legan Ravnikar 2008/2009: 77–78).

⁷¹ Npr.: *Sakaj vi viffoke Gorre gori vskakuiete?* (TPs 1566: 120b).

⁷² V podobnem razmerju sta tudi *dolgost* in *dolgota*, ki je omejena le na Trubarjevo rabo.

močneje prilagojeno obliko *birtemberski*; splošno razširjeni in glede na glasovno prilagojenost tudi daljše obdobje rabljeni različici *pegerovati* je Trubar v TPo 1595 dodal še različico *begerovati*.⁷³ Na njegovo rabo kažejo tudi različice z izpuščenim *j*-jem (Rigler 1968: 28–32): *borcahen* je npr. zapisan v TC 1550, v DB 1584 pa se pojavlja *borcajhen*. Za Trubarja je značilna pogostejša raba glasovno neokrnjene predpanske različice *iz-* (npr. pri *izmisliti*, *iztolmačiti*, *izpovednik* proti splošno uveljavljenim različicam *zmisliti*, *stolmačiti*, *spovednik*), pa tudi več raznovrstnih prislovnih različic (med njimi npr. tudi *izdavna*, *izdavne*, *izdavno*, medtem ko so drugi pisci uporabljali različici *zdavna* in *zdavnaj* itd.).⁷⁴

1.7 Trubar je besedni zaklad v skladu s potrebami večinoma množil premišljeno in po ustaljenih poteh.⁷⁵ Med novimi tvorjenkami je bilo tudi nekaj poskusnih, ki so jih pogosto že sočasno, večinoma pa dolgoročneje ogrožale bolj uveljavljene sopomenke.

⁷³ Tudi v TPo 1595 prevladuje različica *pegerovati* (129 pojavitev), *begerovati* pa je izpričana samo dvakrat (npr. *Inu sufseb letukaje vKaiješhovi hišni ne begeruje nihzhe nym kaj sturiti* (TPo 1595: I,247)).

⁷⁴ Seznam prislovnih različic, omejenih na Trubarjevo rabo, je še daljši. Vanj spadajo tudi *dole*, *dopolnoma*, *grški/grsko*, *napoprej* in *narpopred*, *ondukaje* itd. Podobne sezname je mogoče sestaviti tudi iz različic, značilnih za Kreljevo oz. Kreljevo in Juričičevo rabo (npr. *noco*, *blizo*, *dovoli/dovolje* itd.), enako tudi za Dalmatinovo (prislovi z obrazilom *-čki* (npr. *bezjački*, *hrvački*), pa tudi *črez*, *lezdi*, *marikej* itd.).

⁷⁵ Prim. Novak 2001: 115–118. Vse od prve knjige dalje je bilo tudi kalkiranje eden izmed osnovnih načinov širitve slovenskega glagolskega besedja (Merše 2003).

Trubarjeva *Hišna postila* (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge

0 Poglavje je namenjeno analizi Trubarjeve prevajalske tehnike v *Hišni postili*, ki je njegov najboljšeješi prevod, hkrati pa tudi njegova zadnja knjiga (izšla je leta 1595). Ker je Trubar prevajal Lutrovo postilo, sta bili v prevodnem razmerju nemščina in slovenščina 16. stoletja.

Primož Trubar – lesorezni portret

0.1 Razlike, ki jih odkriva primerjava Trubarjevega prevoda Lutrovega dela *Hauspostill* in nemške prevodne predloge,⁷⁶ so – kot je že bilo omenjeno pri raziskavah prevodne odvisnosti – predvsem dveh vrst:

- a) pogojene z različnostjo jezikov in
- b) rezultat prevajalčevega hotenega oddaljevanja od prevodne predloge.⁷⁷

⁷⁶ Uporabljena je bila izdaja iz leta 1566, ki je dostopna v Semeniški knjižnici v Ljubljani, za dodatno preverjanje pa na spletu dostopni posnetek izdaje iz leta 1544 (Martin Luther: *Hauspostill*, Wittenberg, 1544, Bayerische Staatsbibliothek, Digitale Bibliothek, Münchener DigitalisierungsZentrum).

⁷⁷ Besedili je v posebni razpravi primerjal Raecke (Raecke 1995). Obravnave se je lotil z namenom, da bi ugotovil vzroke za (v uvodu zapisano) mnenje Trubarjevega sina Felicijana, ki je poskrbel za izdajo očetovega prevoda, da gre za »težko delo« (»er sich des schwären Wercks in die Windische Sprach zu vbersetzen vnderfangen«). Raecke je na osnovi izbranih odlomkov primerjalno ugotavljal Trubarjeve oddaljitve od nemške prevodne predloge in jih analiziral tudi glede na možnosti sledenja originalu, ki jih je med drugim odpirala tedanja razvojna stopnja slovenščine. O prevodnem zrcaljenju razmerja med jezikovno pogojeno sistemskostjo in individualno ustvarjalnostjo v Dalmatinovem prevodu *Biblije* prim. Merše 1995a.

1 Med najvidnejše razlike spadajo prevodne razširitve, ki so bile večinoma opravljene z namenom, da bi bil prevod razumljiv in da bi bila sporočana vsebina predstavno ustrezno prikazana.⁷⁸

1.1 Med razširitvami so pogostnostno v ospredju (že opaženi) sopomenski pari ter veččlenski naštevalni nizi.⁷⁹

1.1.1 Značilna situacija, ki izziva pripis sopomenke, je prevzem v predlogi uporabljene, manj znanega (npr. *ajžel*, *haufen*, *muzika* itd.), neredko celo prvega zapisa poimenovanja (npr. *ahla*, *patrem*, *rajža*, *rumorati* itd.⁸⁰), ki potrebuje bolj znano ali v primeru večpomenskosti pomensko določnejšo sopomensko osvetlitev.⁸¹ Slednja je lahko domačega ali tujega izvora, predpogoj pa je, da je bralcu poznana in pomensko predstavljiva. Npr.:

- (1) *Es ift ein eben weite reife von Nazareth auß Galilea / gen Bethlehem* (LH 1566: I,XIX) – *Onu je reis ena dolga raifha ali pot od Nazareta is Galilee, vBetlehem* (TPo 1595: I,30);
- (2) *Aber Gott füret⁸² sein regiment alfo* (LH 1566: I,XVIIIb) – *Ampak Bug pela fvoj Regiment ali regirainje taku* (TPo 1595: I,30);
- (3) *da man im Patrem dife wort gefungen standen* (LH 1566: I,XIXb) – *kadar fo vtim Patrem ali Vueri pejli, lete befséde* (TPo 1595: I,31);
- (4) *kommen vil tausent andere Engel / vnd heben ein schöne Mufica an* (LH 1566: I,XXVIb) – *pridejo veliku taushent drugih Angelou, inu sazheio eno leipo Mufico ali pejtje* (TPo 1595: I,43);
- (5) *ein ftinckend heimlich gemach des Teuffels* (LH 1566: I,XXI) – *en fmerdez h aifhel ali ferylnik tiga Hudizha* (TPo 1595: I,34);

⁷⁸ Razmišljanje o Trubarjevem načinu prevajanja je tudi M. Stanovnik pripeljalo do ugotovitve, da je bil njegov besedni izbor premišljen, opravljen z namenom, da bi bilo bralcu omogočeno neovirano razumevanje prevajanega besedila. Avtorica je poleg prizadevanja za razumljivost izpostavila še dve temeljni značilnosti Trubarjevega prevodnega dela: zvestobo prevodni predlogi in številnost elementov literarne retorike (Stanovnik 2005: 39–40).

⁷⁹ O t. i. dvojnih in trojnih formulah kot ustaljenem stilnem sredstvu v Trubarjevem jeziku govori B. Pogorelec (Pogorelec 1972: zlasti 311–313), E. Seitz (Seitz 1995 in 1998: 109–152) pa o različnih poimenovanjih istega pojava (npr. »dvojična prirednost«; Seitz 1995: 474) ter o pojavu samem v različnih Trubarjevih besedilih (slovenski in nemški predgovori k Trubarjevim novozaveznim prevodom, njegovo slovensko pismo deželnim stanovom iz leta 1579), v izvirnih besedilih Trubarjevih sodobnikov (*Pogrebni govor* Jakoba Andreea, Ungnandovo pismo, naslovljeno na nemške stanove in mesta, Dalmatinov nemški in slovenski uvod v *Biblijo* iz leta 1584, za primerjavo pa še Lutrovi predgovori in pisma ter nekaj latinskih besedil (vse v raziskovani dolžini 2500 besed)). Pri dvojični prirednosti glede na pomen razlikuje sopomenske, protipomenske, neodvisne in dopolnjevalne pare (Seitz 1995: 482). Pregled dosedanjih obravnav dvojne formule kot osrednjega retoričnega stilnega sredstva v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je v okviru prikaza retorične oblikovanosti njihovih besedil prispeval Ahačič 2007: 297–313, zlasti 302.

⁸⁰ O besednozakladnem prispevku postil (zlasti Trubarjeve *Hišne postile* ter Kreljevega in Juričičevega prevoda postile (1567 in 1578)) v okviru slovenskega knjižnega jezika druge polovice 16. stoletja prim. Merše 2007a.

⁸¹ E. Seitz (1995: 477) ob povzemanju ugotovitev raziskovanja prevodne problematike izpostavlja uporabo dvojnih formul v primeru nenatančno prevedljivih pojmov.

⁸² V monografiji so preglasi označeni na danes uveljavljeni način.

- (6) *Der meyste hauffe fuchet ein andere freude* (LH 1566: I,XXIIIb) – *Ta vegfhi haufen ali kardellu*⁸³ *yfzhe eniga drugiga vefselja* (TPo 1595: I,38);
- (7) *Die wöllen jrer perfon halben so froñ fein / das sie für Gottes gericht tretten dörfen / vnd /.../ mit dem tod / mit der sünd vnd Teuffel fechten* (LB 1566: II,Vb) – *Ty hote sa fvoje Persone stran taku brumni biti, de pred Bosho **Praudo ali sodbo** fmejo stopiti, inu /.../ sto Smeritjo, Stem greihom, inu s'Hudizhom **se fehtati inu bojovati*** (TPo 1595: II,7);⁸⁴
- (8) *Gott rumore vnter denen / die jn nicht förchten* (LH 1566: III,LXXXb) – *Bug **rumora ali se ferdy** s'temi, kateri se njega boye* (TPo 1595: III,137);
- (9) *vnd die gewaltigen heyffet man **gnedige Herren*** (LH 1566: III,LXXXIIb) – *ty oblaftniki bodo **gnadliui ali milostivi gospudje** imenovani* (TPo 1595: III,141).⁸⁵

Navedeni zgledi kažejo, da so pari, ki jih povezujeta veznika *inu* in *ali* vsebinsko in tvorbeno različni. Med besednovrstno različnimi sopomenskimi pari prevladujejo samostalniški.⁸⁶ Pogostnostno jim sledijo glagolske sopomenske dvojice, drugovrstne (npr. pridevniške) pa številčno močno zaostajajo. V petem zgledu je s samostalniškima ustreznicama nadomeščeno evfemistično besednozvezno poimenovanje. S ponavljanjem istih parov znotraj postile je Trubar utrjeval razlagalno prakso, hkrati pa preverjal pravilnost izbire členov.

1.1.1.1 V Trubarjevem prevodu je razširitev v dvojno formulo možno opazovati tudi v primeru uporabe dobro znanih in uveljavljenih prevzetih izrazov, kar kaže predvsem na stilno izrabo strukture. Npr.:

- (1) *Da es nun vngefährlich drey stund auff den tag gewest /.../ vnd er **zum gericht** außgefüret worden / vnd gecreutziget* (LH 1566: IIb) – *Kadar je vshe okulli tretje ure do dne bilu /.../ je **k'rihti inu kmatri** vun pelan inu krishan bil* (TPo 1595: II,1);
- (2) *der /.../ **bochet drauff*** (LH 1566: III,LXXIX) – *na tuištu **shuga inu truza*** (TPo 1595: III,135).⁸⁷

⁸³ V TPo 1595 sta oba samostalnika pogosto rabljena (*haufen* – 66x, *krdelo* – 56x). Sedemkrat se pojavljata v paru: šestkrat v običajno razvrstitvijo, to je *prevzeti samostalnik + domače pojasnilo*, enkrat pa v obrnjenem zaporedju.

⁸⁴ Številčno razmerje med členoma glagolskega sopomenskega para v TPo 1595 je naslednje: *fehtati* se pojavlja štirikrat – dvakrat v zvezi z *bojovati* (povezano z *inu* in *ali*) –, *bojovati* se pa šestkrat. Domačemu glagolu zagotavljajo številčno premoč sopomenske rabe variante brez *se* (npr. *Satiga volo, de je on ta Mez h vroko vsel, inu hotel **bojovati**, je on krivu sturil* (TPo 1595: I,235)). Prim. Merše, Novak, Premk 2001: 46–48.

⁸⁵ Raecke je ob primerjavi izbranega odlomka iz TPo 1595 z Lutrovo prevodno predlogo odkrival razlike, med katerimi so izstopali »dodatki« (npr. *zeychen* → *Zaihne **ali snameinja***), ob njih pa t. i. »freien Übertragungen« (Raecke 1995: 406–412).

⁸⁶ O dvo- in veččlenskih samostalniških nizih ter samostalniških sopomenskih parih znotraj različnih pomenskih skupin pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja prim. Novak 2004: 208–213. Avtor ugotavlja, da je pri sopomenkah pomenska stran potisnjena v ozadje, v ospredju pa je njihova izrazna učinkovitost (Novak 2004: 211–212). O sopomenskih parih v Trubarjevem jeziku, sestavljenih iz domačega in prevzetega poimenovanja, prim. tudi Rigler 1968: 98.

⁸⁷ Zgledi kažejo, da je zaporedje izbranih ekvivalentov spremenljivo. Npr.: *Sonder auff jhre weißheytt / gewalt / vnd reychthumb **bochen** wöllen* (LH 1566: III,LXXX) – *temuzh hote le na svojo Modruft, oblaft, inu Blagu **truzati inu shugati*** (TPo 1595: III,136).

Omembe vredni so tudi pari, ki jih je Trubar prenašal v svoj prevod, ker so že bili del dotedanje knjižnojezikovne prakse: *das wir dem Teuffel entlauffen / von sünden frey vnd ledig worden find* (LH 1566: I,XXVIIb) – *de my timu Hudizhu vbeifhimo, inu od grejhov fray inu ledig poftanimo* (TPo 1595: I,45).⁸⁸

1.1.1.1.1 Primere, kjer dobro znanemu in uveljavljenemu prevzetemu poimenovanju sledi prav tako znana domača sopomenka, si je mogoče razlagati tudi kot iskanje nadomestnih izraznih možnosti, s katerimi se odpira pot izbire, istočasno pa tudi kot utrjevanje sopomenskih povezav.

Vzrok za razširitev je lahko bilo tudi Trubarjevo prepričanje, da bi zgolj prevodno ohranjanje prevzetega samostalnika, uporabljenega v manj znani povezavi (npr. v prilastkovni zvezi), ne zadoščalo za jasno predstavo. Npr.: *Alfo fihet man / dz diß trawrbild nit lang bleibt* (LH 1566: IIb) – *Taku se vidi, de leta shalofni Pild ali tu terplenje Christufevu dolgu ne terpi* (TPo 1595: II,3). Različne povezave posredno kažejo na večpomenskost pojasnjevanega prevzetega samostalnika. Lahko pa gre tudi za stilno učinkovito nizanje. Npr.: *blutig Bild* (LH 1566: II,IIIa) – *kervavi Pild, ali podoba* (TPo 1595: II,2); *blutig Bild* (LH 1566: II,IIIa) – *kervau Pild ali obras* (TPo 1595: II,2).

1.1.1.2 Redkejši so primeri, ko je Trubar za pojasnilo v Lutrovi postili uporabljenega poimenovanja navedel kar tri ekvivalente različnega izvora in neredko pomenskodopolnilnega značaja. Npr.:

- (1) *vnd sich darumb ein rumor in der welt erhebt* (LH 1566: I,XXVIII) – *de se fatiga volo Ardrie, kreganje inu fouraftvu, na tem fvetu vsdigneo* (TPo 1595: I,46);
- (2) *auch weñ es vbel gehet / in allerley vnglück vnd anfechtung* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *kadar onu hudu gre, vsakateri nefrezhi, reui, nadlugi inu iskuhfnjavi* (TPo 1595: I,46).

1.1.1.3 Dvojice, ki jih sestavljata poimenovanji tujega in domačega izvora, številčno prevladujejo. Struktura prevajanega in hkrati pojasnjevanega poimenovanja praviloma narekuje tudi izbor ustrezne tvorjenke ali besedne zveze, kar npr. ponazarja sledeči zgled: *Alfo ein Rottengeyster gehet daher im rhum* (LH 1566: III,XXVIIb) – *En taku Rotirarski duh ali falsh Vuzhenik tudi femkaj pranga vtej hvali* (TPo 1595: III,132).

1.1.1.3.1 Z dvojno formulo tega tipa je lahko opravljena tudi opaznejša besednovrstna oddaljitev od prevodne predloge. Npr.: *Gottes son ift mensch worden /.../ er ift vns noch neher gefreundet / sintemal er auß dem fleisch vnd blut der Iungfraw Maria geborn ift* (LH 1566: I,XIXb) – *je Boshy Syn zhlovik poftal /.../ on je nam she blifhe vrudi ali vsflahti, Potehmal je on is tiga Mefsa inu Kry, te Divize Marie, rojen* (TPo 1595: I,31).

⁸⁸ V TPo 1595 se sicer izmenjujejo pogosto rabljene sopomenke *prost* (168x), *ledig* (66x), *fray* (47x) in *sloboden*, ki se pojavlja le dvakrat (enkrat v povezavi s *fray*: *vnnnd wölle frey fein* (LH 1566: II,CLXIXb) – *de bi hotel fray ali sloboden biti* (TPo 1595: II,286)). Večinoma nastopajo v parih. *Ledig* se npr. v sopomenskem paru pojavlja 51x (*ledig inu/ali prost* ali *prost inu/ali ledig*, dvakrat pa tudi v povezavi s *fray*). Par *ledig inu fray* je npr. Trubar posnel po Lutrovi prevodni predlogi že v novozaveznem prevodu: *das sie frey vnd ledig sein sollen* (LB 1545 (1974): 2060) – *de te fatrene ispuftimi frai inu ledig* (TT 1581–1582: I,238). O tekmovalni zaostrenosti med *ledig*, *prost* in *fray* v Trubarjevih novozaveznih prevodih prim. Merše 1990: 167.

1.1.2 Pogosti so tudi sopomenski pari, sestavljeni iz domačih poimenovanj. Tudi ti so besednovrstno različni: samostalniški, glagolski, sestavljeni iz prilastkovnih zvez itd. Npr.:

- (1) *Alfo wieget man dif Kindlein ein* (LH 1566: I,XVIIIb) – *Taku fe letu Diteze fyble inu vsopy* (TPo 1595: I,30);
- (2) *Denn dife wort folten himel vnd erden zerschmelzen* (LH 1566: I,XXIIb) – *Sakaj lete befsede bi imejle Nebu inu Semlo respuftiti inu reshgati* (TPo 1595: I,37);
- (3) *fo mag fie sich mit jrem mentelein /.../ decken* (LH 1566: I,XIX) – *taku fe ona more s'vojem plazhizhem [prav: plafzhizhem] /.../ pokriti ali odejti* (TPo 1595: I,30);
- (4) *nicht mehr blutig noch strimlich / sonder schön / lieblich vnd herrlich ift* (LH 1566: II,Vb) – *kateri nej vezh kervau, ni progast, ni ranen, temuzh leip, lube sniu inu zhafitit* (TPo 1595: II,6);
- (5) *wurde fehr geplaget vnnnd gedruckt vom Tyrannen Pharao* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *je bil filnu inu slu martran inu tlazhen od tiga Tyranna Faraona* (TPo 1595: II,311).

Trubarjeve glagolske dvojice so za povrh večkrat urejene vidskoparno: v prvem zgledu npr. prvi člen para označuje trajajoče dejanje, drugi pa ciljno dovršitev dejanja. Parno lahko nastopajo tudi poimenovanja, ki se bolj ali manj pomenskosestavinsko razlikujejo (2. in 3. zgled). V predzadnjem zgledu, kjer so v tričlenski niz povezani prilastki, je Trubar z razširitvijo prvega dela s tretjim členom ustvaril protipomensko uravnoteženost. V zadnjem zgledu je glagolska dvojna formula iz predloge dopolnjena še s prislovno.

1.1.2.1 Na razširitev je domnevno lahko vplivala drugačna praktična izkušnja, pridobljena v domačem okolju, npr. glede načina (kaznovalnega) udarjanja po glavi: *vnd die leute gestanden / vñ nit haben nider gekniet / hab er einen auffs maul geschlagen / vnd jn gescholten* (LH 1566: I,XIXb) – *inu ty ludje fo ftali, inu nejfo doli pokleknili, je on [Hudizh] eniga po vftih ali sa uhu, shinil, inu ga je krejgal* (TPo 1595: I,31). V prikaz čustveno stopnjevanje se vklaplja tudi izbor ekspresivnega glagola *šiniti*, ki je bil pred letom 1595 uporabljen le v pesmarici iz leta 1563, torej besedilnozvrstno omejeno in v prav tako nenevtralnem okolju: *Ner pred pred Caiphafa pelan, Od niega fa fuoi vuk vprashan, Tudi ker bi Iogri bili, En hlapez ga vfobe shini* (*P 1563: 106).

1.1.2.2 Razširitev v domači sopomenski par, sestavljen iz znanih poimenovanj, običajno nima predvsem pojasnjevalne vloge, ima pa stilno, saj zaporedna navedba sopomenk oblikuje uravnotežene dvojne formule. Npr.:

- (1) *fie keinen raum hetten in der herberge* (LH 1566: I,XVIIIb) – *ona nejfta proftora ali mejfta imela vErpergah* (TPo 1595: I,30);
- (2) *in folcher schwachhey ift ein vnüberwindlicher gewalt verborgen* (LH 1566: II,IIIb) – *taku je vfaj vener vtakovi slabufti ena nepremogozha oblaft ali muzh skrivena* (TPo 1595: II,5);
- (3) *fo hat doch Gott vns mehr vnd höher geehret* (LH 1566: I,XIX) – *taku je vfaj Bug nas vezh inu vijsokeiſhi poſhtoval ali zhafitil* (TPo 1595: I,31).

1.1.2.3 Tudi izrazito kontekstualno vezane rabe je Trubar predstavno približeval z dodatkom ene ali več sopomenk, običajno glagolskih. Npr.: *Alfo zur kunst*: (LH 1566: I,XXVIIb) – *Taku h'kunshiti more inu ima eden rezhi* (TPo 1595: I,44). Navedeni zgled kaže na parno pojavljanje naklonskih glagolov. Glagol *moči* je tudi sicer pogosta sestavina različnih prirednih povezav, zlasti z drugimi naklonskimi glagoli. Med posebej ustaljene povezave spada tudi par *znati inu moči*. Npr.:

- (1) *er kan es auch wider nemen* (LH 1566: III,LXXVIIb) – *On je tudi sna inu more supet vseti* (TPo 1595: III,132);
- (2) *der darff sich wol rhümen* (LH 1566: III, LXXXVb) – *ta se smeji inu more dobru h'valiti* (TPo 1595: III,146).

Podobno ustaljene in trdne so tudi zveze sopomenskih rekanjskih glagolov. Npr.:

- (1) *Denn was sie bißher gefagt / das bleybt in der welt* (LH 1566: III,LXXXb) – *Sakaj kar je ona dofehmal govorila inu pravila, tu oftane na tem Svejtu* (TPo 1595: III,137);
- (2) *das er auch möchte rhümen* (LH 1566: I,XX) – *de bi se on tudi mogel hvalliti, inu rezhi* (TPo 1595: I,33);
- (3) *Da tröftet vnnd vnterrichtet der Engel die Weyblein / Christus sey nit mehr da /.../ vnd sie follen jn in Galilea fehen / vnd befehlen / das sie eilends hingehen / vnd seinen lüingern folches verkündigen follen* (LH 1566: II,IIb) – *Natu ta Angel trofhta inu podvuzhy te Shenize rekozh, Christus nei vezh tukaj /.../ vGalilei ga imao viditi, inu de bi Imeili jiti inu takovu Iogrom ofnaniti* (TPo 1595: II,2).

Prvi in drugi zgled kažeta, da je k izoblikovanosti glagolske dvojne formule neredko pripomogel Trubarjev pripis glagola rekanja, ki jasneje napoveduje premi govor.⁸⁹ Zadnji zgled, kjer je uporabljen rekanjski deležnik, hkrati kaže, da je v Lutrovi prevodni predlogi na premi govor pokazano tudi sobesedilno. Preverjanje širšega sobesedila pa razkriva, da pripis glagola člensko uravnoveša kasnejši izpust ekvivalenta za glagol *befehlen*, ki sicer modalno barva poročano dogajanje.

1.1.2.4 Obstajajo tudi primeri hkratne širitve različnih stavčnih členov iste povedi, npr. povedka in prislovnega določila načina: *das der Teuffel sich solt feltzam verdrehen* (LH 1566: I,XXVI) – *de bi se ta Hudizh vnel taku smeishnu inu zudnu* [prav: *zhudnu*] *sviti inu potozhiti* (TPo 1595: I,42). Pojasnjevalnega in hkrati dopolnilnega značaja je tudi naslednja razširjena zveza v Trubarjevem prevodu: *Bethlehem /.../ die nicht so vil ehr jhrem Heyland beweyset / das sie jhm jrgend ein multern zur wiege / oder ein banck pfül für ein küsse leyhet* (LH 1566: I,XVIIIb) – *Betlehem /.../ nej tulikajn zafty* [prav: *zhafty*] *fvojmu Isvelizharju iskasalu, de njemu kej enih nizhiz k'sybeli, ali kej en vjsinat polfhter, ali en flamni shakel keni vaikushnizi ne pofjsodi* (TPo 1595: I,30). Zgled kaže, da je nemška zveza *ein banck pfül* potrebovala prilagoditveno in hkrati predstavno približanost.

⁸⁹ Podobne primere, prav tako razlikovalne glede na nemško prevodno predlogo, je mogoče zaslediti v Dalmatinovi *Bibliji*. Prim. Merše 2009: 47, 80.

1.1.2.5 Tudi kompleksnejše besedilne preureditve in hkrati oddaljitve od prevodne predloge pogosto zadevajo uporabo dvojnih formul: npr. vpeljavo nove (prislovne) in opustitev v predlogi zapisane (glagolske). Npr.: *Das heift ja tieff sich demütigen / vnd herunter lassen* (LH 1566: I,XIXb) – *Tu se pravi ja globoku inu Vifsoku ponijhati* (TPo 1595: I,32).

1.2 Drobne razlike med prevodoma ustvarjajo tudi številni drugi Trubarjevi dodatki (npr. razširitev prilastkovne zveze), ki so prav tako posledica prizadevanja, da bi bila vsebina razumljiva in da bi povedano doseglo želeni učinek. Mestoma je z njimi opazno stopnjevana ekspresivnost. Npr.: *denn dife verfluchte art henget vns allen natürlich an* (LH 1566: I,XXVII) – *Sakaj leta prekleta huda shega po naturi na nas vifsi* (TPo 1595: I,44).

Podaljšanje naštevalnih nizov je večkrat povezano s svobodnejšo izbiro posameznih ekvivalentov. V sledečem primeru se je Trubar odločil celo za ekspresivnejše nadomestne izraze: *leute /.../ die am Geyfte arm find / das ift / die engftige / bekümmerte hertzen haben* (LH 1566: II,CLXXXIIb) – *ludje, kateri fo na Duhu vbosi, tuje, kateri ftyfnena, kumrana inu shaloftna ferza imajo* (TPo 1595: II,309).

Vzorčne zglede je mogoče poiskati tudi za pomnoženost modalnih elementov (1. zgled).⁹⁰ Na rahljanje modalne določenosti kažejo primeri parnega nastopanja glagolov, ki izražajo različen odnos do dejanja (2. zgled). Opazni so tudi primeri poudarjanja osebnega odnosa do sporočane vsebine (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *vnd wolte fie leyden* (LH 1566: III,LXXX) – *inu bi nje hotel rad terpejti inu viditi* (TPo 1595: III,136);
- (2) *denn Gott kan jn nit leyden* (LH 1566: III,LXXXI) – *Sakaj Bug nje ne hozhe inu ne more terpejti* (TPo 1595: III,137);
- (3) *Vnnd zwar thuts die welt redlich* (LH 1566: III,LXXXIIIb) – *je rejs, ta Svejt je tudi gvifhnu stury* (TPo 1595: III,144).

1.2.1 Med značilne Trubarjeve dodatke se pogosto uvrščajo prilastki in členki:

LH 1566 (I,XXII)	<i>Solchs</i>	<i>mag</i>	<i>vol</i>	<i>ein</i>		<i>gedancken</i>	<i>oder</i>	<i>war</i>	<i>fein</i>
TPo 1595 (I,35)	<i>Takovu</i>	<i>more</i>	<i>dobru</i>	<i>ena</i>	<i>negvifhna</i>	<i>mifsal,</i>	<i>ali</i>	<i>rejs</i>	<i>biti</i>

1.2.2 Trubar je po lastni presoji posamezne elemente bodisi dodajal ali izpuščal. Več primerov kaže, da je izpuščal ekspresivnejše vsebinske elemente, dodajal pa je npr. okoliščinska določila, ponavljal že omenjene osebke, vključeval predmete, zamenjeval zaimke s konkretnjšimi samostalniki – vse z namenom, da bi ohranjal v zavesti osnovna dejstva in vzdrževal predstavo. Npr.:

⁹⁰ Na kopičenje naklonskih izrazov ob pogojniki, kar se razkriva kot značilnost slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, je bilo že opozorjeno (Merše 2009: 101).

- (1) *Da nun dieselben zwen Iünger **eylend** wider nach Ierufalem rennen / vnd den andern verkündigen wöllen / was jhnen begegnet sey /.../ vnd sie folches sich verwundern / vnd doch noch **nit alle** glauben können (LH 1566: II,IIIa) – *Kadar vſhe taifta dva mlaiſha ſta ſupet vIerufalem tekla, inu tem drugim osnani-la, tu, kar ſe je nyma v**Emauſi** pergudilu /.../ ſo ſe **ty Iogri** takoviga sazhudjli, ali vſai **nekateri vmei nymi**, tem beſſedam, neſo verovali (TPo 1595: I,2);**
- (2) *Ietzt beſchleuft ſie / die liebe Iungfraw / vnd ſinget zu letzt von der größten gnad (LH 1566: III, LXXXb) – Sdaj dokonja **nje peiſen** ta luba Diviza, inu poje hpuſlednimu od te velike gnade (TPo 1595: III,137);*
- (3) *Denn die ſumma **dauon** / iſt diſe (LH 1566: II,CLXXXIb) – Sakaj ta ſumma **tiga Evangelia** je leta (TPo 1595: II,307).*

Prvi zgled hkrati kaže tudi na doseganje iste informativnosti z različnimi sredstvi: **nit alle** – **nekateri vmei nymi**. Luter je številčno omejitev nosilcev stanja dosegel z zožitvijo celote, Trubar nasprotno z izločitvijo manjše skupine.

Zaslediti pa je mogoče tudi manj jasne nadomestitve. V nemški različici odlomka iz Lukovega evangelija je npr. omenjen *Kristus*, ki ga je Trubar v slovenskem prevodu nadomestil z manj določnim *on*. Na zamenjavo je verjetno vplivalo prepričanje, da je odlomek iz evangelija, ki ga ob vključitvi v postilo ni dodatno prirejal, dovolj znan in da bi med bralci postale težko prišlo do neprepoznavanja oz. napačne identifikacije udeležencev dogajanja: *Vnnd **Iefus** ſprach zu jn (LH 1566: III,LXXXII) – **On** pak je rekak'nym (TPo 1595: III,139).*

1.2.3 Boljšemu razumevanju vsebine so bili namenjeni tudi daljši vrivki. Npr.:

- (1) ***Alfo würd ſolch bilde** / wo es recht im hertzen were / inn eim augenblick / alle grewliche Exempel des zorns Gottes verſchmeltzen (TH 1566: I,XXIIb) – **Ia leta pild de je Boſhy Syn zhlovik poſtal**, kadar bi on prav vſerzi bil, bi on uvenim hipu, vſe grofovite Exemple tiga ferda Boſhyga reſtupil (TPo 1595: I,36);*
- (2) *ſo ein reiche materi iſts (TH 1566: II,IIb) – taku ena bogata materia **inu Vuk** je ta articul od tiga gori vſtaienja **nashiga GOSPVDA Ieſuſa Chriſtuſa** (TPo 1595: II,2);*
- (3) *Vberſihet alfo das ſpil / vnd vergreiffſt ſich an der perſon (LH 1566: II,III) – Satiga volo Pregleda **inu ſgubi ta Smert** to ygro, inu ſe na tej Perſoni **Chriſtuſeue** /.../ ſama viame, **kir ie na toiſto perſono krivu ſegla** (TPo 1595: II,4);*
- (4) *lauſſen ſie mit hauſſen vom Grab / einer da / der ander dort hinauß (TH 1566: II,IIb) – ſo ony s'haufnom od Groba tekli, edan ſemkai ta drugi tjakaj, **kamer je veidil inu mogel** (TPo 1595: II,2).*

Predzadnji zgled kaže na Trubarjevo premišljeno, večstopenjsko razširitev prevoda. Dostavek v zadnjem zgledu je domnevno rezultat uveljavljene rabe. Trubar je s tovrstnimi razširitvami odstranjeval možnosti za napačno razumevanje besedila, ki bi ga lahko povzročilo morebitno popuščanje pozornosti.

Neredke so pojasnjevalne razširitve, izpeljane s pomočjo navezave tipa *tu je*:⁹¹ *können derhalb nimmermehr auff einen grünen zweig zu sitzen kommen* (LH 1566: II,CLXXXII) – *ne mogo sa tiga volo nikuli vezh na eno seleno vejezo priti, tu je, ony nemajo vshtyka, shegna, frezhe ni sdravia imejti* (TPo 1595: II,308).

Z enostransko ponovitvijo dela zložene povedi (kot prilastkovega odvisnika in kot dela vezalnega priredja) je ustvarjen stilno učinkoviti refren: *Christus hat außgetilget die hand schrift / welche durch das gesetz entftunde / vnd wider vns war / die selbe hat er weg gethan* (TH 1566: II,III) – *Christus je isbrifsal, nashe roke pifmu, kateru je supar nas bilu, kateru je vftalu skusi postave, inu je supar nas bilu, inu je tuištu is frejde prozh djal* (TPo 1595: II,4).

1.2.4 Čprav je mogoče opaziti veliko mest, kjer je Trubar z izpustom ekspresivnejših izrazov (npr. pridevnikov, prislovov) ali z njihovo nadomestitvijo s pomensko blažjim izrazom čustveno nevtraliziral prevod, so tudi mesta, kjer je nasprotno pripoved intenziviral z dodatkom čustveno »ojačevalnega«⁹² pridevnika (prim. 1. in 2. zgled). Navajanje več približnih ustreznic je lahko tudi rezultat iskanja primernege ekvivalenta (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *fie /.../ ein fonderen ftoltz vnd mut hat* (LH 1566: III,LXXVII) – *ona /.../ eno fufsebno dobro volo inu vefselu ferze ima* (TPo 1595: III,131);
- (2) *dife verfluchte art* (LH 1566: I,XXVII) – *leta preklata huda shega* (TPo 1595: I,44);
- (3) *Ift es aber nit ein verdrießlicher handel* (LH 1566: I,XX) – *Nej li onu pak ena garda framotna reizh* (TPo 1595: I,32).

1.2.4.1 Med dodanimi prislovnimi določili, značilnimi za Trubarja, izstopa tudi zveza *od smerti gori vstati*, ki jo je v prehodni različici *gori obuditi (koga) od smrti* uporabljal že v najzgodnejših biblijskih prevodih (prim. Merše 1990: 175). Dodatek *od smrti* je hkrati izključeval sleherno dvoumnost glede Kristusovega dejanja in njegove enkratnosti. Npr.: *Christus sey nit mehr da / er sey auffertanden* (LH 1566: II,IIb) – *Christus nei vezh tukaj, temuzh je od Smerti gori vftal* (TPo 1595: II,2).

1.2.5 Med značilne Trubarjeve razširitve spada tudi dodani prevod latinskega citata, ki ga Luter ni vključil (1. zgled). Drugovrstna prevodna oddaljitev je nadomestitev latinskega citata s prevodom, razumljivim domačim bralcem (2. zgled).

Zgleda:

- (1) *Vnd dennoch ift auch in folchem Kirchenregiment ein ordnung / vnd vnterfcheid / der da heyft: Differentia donorum, fed non potestatis* (LH 1566: III,LXXXIIIb) – *Inu je vener tudi vtakovim Cerkounim Regimentu ena ordninga inu reslotik, kateri bode imenovan: Differentia donorum, fed non potestatis, tu je teh darou en reslotik, nikar pak te oblasti* (TPo 1595: III,143);

⁹¹ Na dejstvo, da je zveza značilna sestavina Trubarjeve gradnje stavkov in odstavkov ter njegove retorike, je opozorila B. Pogorelec (Pogorelec 1972: 311–312). Na pogosto Trubarjevo rabo retorične oblike (*de*)*finitio*, izpeljane s pomočjo uvajalne zveze *tu je*, opozarja tudi Ahačič (2007: 305).

- (2) *Widerumb helt sie es für ein felig ding / wo folche angft vnd anfechtung nit ift / da mens soluta curis ift* (LH 1566: II,CLXXXII) – *spetnasaj je fvejt dershy sa eno frezhno rejzh, kir takove britkufti, shalofiti, reve ali iskuflnjave nej, inu je tu ferze ali mifsal pres fkarbi* (TPo 1595: II,308).

2 Primeri opuščanja dvojnih in trojnih formul oz. daljših, veččlenskih nizov ter nadomeščanja sopomenskih ali blizupomenskih parov in nizov bodisi z enim samim poimenovanjem (najpogosteje glagolskim, lahko tudi samostalniškim, pridevniškim, opisnim itd.) ali s člensko okrajšanim, so veliko redkejši, vendar kot vrsta prevodne korekture vseeno opazni. Npr.:

- (1) *Soches würde vns bewegen vnd treiben / das wir von hertzen auch würden andern leuten gern helfen vnd dienen* (LH 1566: I,XXb) – *Takovu bi nas gnalu, de bi my is ferza tudi drugim ludem radi pomagali, inu flushili* (TPo 1595: I,33);
- (2) *Das lasse ein schröcklich / jemerlich vnd gewlich teuffels reich sein* (LH 1566: I,XXI) – *Tu ti pufti enu strafhnu, inu grosovitu Hudizhevu krajlefstvu biti* (TPo 1595: I,34);
- (3) *Diß ift der rechte / höchfte / vnnd beste troft / da man Gottes gnade vnnd barmhertzigkeit gantz eigentlich vnd geviß prüfen kan* (LH 1566: I,XXIIIb) – *Tu je ta pravi, nar viſsokejši, inu nar bulſhi troſht, kadar se more Boshja Gnada imeiti* (TPo 1595: I,39);
- (4) *diſ liedlein oder gefang verkeren* (LH 1566: I,XXVI) – *leto Peifam preverniti* (TPo 1595: I,42);
- (5) *die lehr des heutigen Euangelij fein gantz faffen* (LH 1566: III,LXXVII) – *ta Vuk tiga danafhniga Evangelia kratku sapopafiti* (TPo 1595: III,131);
- (6) *er könne die beste vnnd höchfte kunft* (LH 1566: III,LXXXVb) – *on sna to nar bulſho kunſht* (TPo 1595: III,146);
- (7) *Ehr vnd lob sey /.../ meinem gewalt / gunft / kunft / rc.* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *Zhaft inu hvala bodi letukaj /.../ mojej Oblafti, kunſhti, &c.* (TPo 1595: I,45).

V drugem zgledu je po presoji prevajalca izpadla informativno manj obremenjena in pogrešljiva enota. V tretjem zgledu je mogoče opaziti znatno skrajšavo zadnjih dveh, besednovrstno različnih dvočlenskih stavčnih delov: predmeta, ki je sestavni del zgradbe z nedoločnim zaimkom *man* (slednji nastopa v vlogi splošnega vršilca dejanja),⁹² ter prislovnega določila načina iz istega stavka, saj je v trpni zgradbi, uporabljeni v Trubarjevem prevodu, predmet iz predloge pretvorjen v enočlenski osebek, prislovnega določila načina pa ni. Četrty zgled kaže, da je na izpust enega od členov para lahko vplival premislek o njuni pomenski neizenachenosti, saj par sestavljata manjšalnica in nemanjšalnica. V petem zgledu je opravljen rahel odkik od predloge. Navzven ga napoveduje nadomestitev dveh prislovov z enim samim, ki ne more pomensko ustrezno nadomeščati obeh, saj eden dejanje označuje kakovostno, drugi pa količinsko. Predzadnji zgled kaže na okrajšanje zveze,

⁹² Strukture z nedoločnim zaimkom *man* v nemščini lahko nastopajo v vlogi paralel trpnih zgradb, saj so vanje pod določenimi pogoji tudi pretvorljive. Prim. Helbig/Buscha 1996: 185–186; Muster Čenčur 1999: 166–167.

ki bi v celoti prevzeta ne zvenela enako uglajeno kot pri Lutru. V zadnjem zgledu se Lutrov tročlenski niz izteka z glasovno delno prekrivnima členoma, česar Trubar ni mogel ponoviti niti z izpustom srednjega člena niti z drugačnimi sredstvi. Vzrok za skrajšavo je lahko bila tudi težje prevedljiva sopomenka. Zaradi obilice Trubarjevih lastnih dvojnih formul pa tovrstne opustitve ne izstopajo.

Nekateri enočlensko nadomeščeni sopomenski pari iz predloge pa so kot vzorčni model aktivno upoštevanji drugje, npr. *nutz vnd brauch* kot vzorec za *nuc inu prid*. Npr.:

- (1) *Ich rede aber noch nit von dem **nutz vnd brauch*** (LH 1566: I,XXII) – *Ieft pak she negovorim od tiga **prida*** (TPo 1595: I,35);
- (2) *Weyter folt du auch **den nutz** dauon haben / das dir deine fünde vergeben / .../ wird* (LH 1566: II,CLVIb) – *kateri Boshjo befsedo posluŕha, ta ima dva velika **nuza ali prida*** (TPo 1595: II,151).⁹³

2.1 Nekaj elementov z izrazitejšo čustveno konotacijo iz Lutrove predloge je Trubar opustil. Na tovrstno prakso poleg že navedenih primerov⁹⁴ kažejo tudi naslednji:

- (1) *Nu aber / fingen **lieben** Engel* (LH 1566: I,XXVII) – *Nu pak, pojo ty Angeli* (TPo 1595: I,44);
- (2) *Was ift die welt anders denn die **leydige** Helle* (LH 1566: I,XXVIIb) – *Kaj je ta sveit drusiga, kakor ta Pakal* (TPo 1595: I,45).

Isti pridevniki ob istih odnosnicah so bili opuščeni večkrat, ne pa vedno. Trubar je opuščal tudi prislove. Npr.:

- (1) *das wir auff erden follen **fein** brüderlich vnter einander leben* (LH 1566: I,XXVIII) – *de na Semli bratoufku mej fabo shivejmo* (TPo 1595: I,46);
- (2) *Da /.../ vnterrichtet der Engel die Weiblein / Christus sey nit mehr da /.../ fie follen jn in Galilea fehen / vnd befehlen / das fie **eilends** hingehen* (LH 1566: II,IIb) – *ta Angel /.../ podvuzhy te Shenize rekozh, Christus nei vezh tukaj /.../ vGalilei ga imαιο viditi / inu de bi Imeili jiti* (TPo 1595: II,2).

2.1.1 Nasprotno pa so bile zmerjavke pogosto zvesto prevedene in hkrati posnete po predlogi. Prim. 1. in 2. zgleđ. Prvi primer kaže, da je bila ohranjena celo vezava.

Zgleda:

- (1) *Pfuj dich an* (LH 1566: I,XIXa) – *Pfuj te bodi* (TPo 1595: I,31);
- (2) *Du grober ſchelm* (LH 1566: I,XIXb) – *Ti grobi ſhelm* (TPo 1595: I,31).

⁹³ Samostalnika *nuc in prid* se v TPo 1595 45x pojavljata v paru. Običajna je razvrstitev *nuc inu/ali prid*, obrnjena pa je redkejša.

⁹⁴ Prim. razdelek **1.2.2** in drugje.

3 Razlike, ki se primerjalno kažejo med nemško prevodno predlogo in Trubarjevim prevodom, je mogoče opazovati tudi po jezikovnih ravninah.

3.1 Pogoste in opazne so razlike glede izbire besedja, zlasti tiste, ki so pogojene z besedotvorno različnostjo jezikov.⁹⁵

3.1.1 Prevodne ustreznice za značilne nemške samostalniške zloženke predstavlja nekaj znanih tipov besednozveznih nadomestil.⁹⁶ Npr.: *in den küftal* (LH 1566: I, XVIIIb) → *vto kravjo shtalo* (TPo 1595: I,30); *betgewand* (LH 1566: I,XX) → *postelniga gvanta* (TPo 1595: I,32); *dife Engelpredig* (LH 1566: I,XXVb) → *leta Angelfka Pridiga* (TPo 1595: I,41). V navedenih zgledih nemške zloženke nadomeščajo zveze prilastka in odnosnice. Prilastek ustreza prvemu delu zloženke. Drugačno rešitev izkazujeta naslednji prevodni mesti: *Mit difer verfluchten ehrfucht* (LH 1566: I,XXVII) → *Sleto prekleto bolesanjo po zhafü* (TPo 1595: I,41); *nothelffer* (LH 1566: III,LXXX) → *pomozhnik is nadlug* (TPo 1595: III,137). V obeh primerih prvi (samostalniški) člen nemške zloženke v Trubarjevem prevodu nadomešča zapostavljena predložna zveza.

3.1.1.1 Na prevajalske zadrege svojsko kažejo samostalniški kalki tipa *rokepifmu* za *handfchrift*, saj se je Trubar zadovoljil s sestavinskim prevajanjem in ni skušal iskati drugega sopomenskega nadomestila. Na rahlo oddaljevanje od predloge občasno kaže ločen zapis sestavin, ki omogoča tudi njihovo ločeno sobesedilno vključevanje. Npr.:

- (1) *Dife handfchrift /.../ entstehet durchs gesetz* (LH 1566: II,III) – *Letu rokepifmu /.../ vftane fkusi to Postavo* (TPo 1595: II,5);
- (2) *die fünde vnd die handfchrift / die vns vberweyset* (LH 1595: II,III) – *ta Greih inu te Roke pifmu, kateru nas previfha* (TPo 1595: II,5).

3.1.1.2 O prevodnih razhajanjih, ki jih predstavlja izbira manjšalnice namesto izhodiščnega samostalnika v prevodni predlogi ali obratno prim. Merše 2010a: zlasti 59–60 (prim. 1. in 2. zgled). Tudi nadomeščanje manjšalnic z nemanjšalnimi tvorjenkami je mogoče uvrščati v sklop zmanjševanja ekspresivnih elementov.

Zgleda:

- (1) *Diß stücklein follen wir auffß erste von difer geschicht mercken* (LH 1566: I,XX) – *Leta shtuk imamo my h'pervimu od letiga djainja merkati* (TPo 1595: I,32);
- (2) *auff einen grünen zweig* (LH 1566: II,CLXXXII) – *na eno seleno vejezo* (TPo 1595: II,308).

⁹⁵ Na skladnosti in razlike v besedotvorno-pomenskem sestavu slovenskega, latinskega in nemškega jezika, ki jih je odkrila primerjalno zasnovana analiza besedotvornih vzorcev v prevodih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in v njihovih prevodnih zgledih, na več mestih opozarja M. Orožen (Orožen 1996: 151–152 (o Trubarjevem načinu prevajanja) in 246–247 (o Dalmatinovem načinu)).

⁹⁶ O tipih slovenskih ustreznic (enobesednih in besednozveznih) za nemške samostalniške zloženke v Megiserjevem slovarju (npr. *Rebblat – tertin lyft, vinske terte lyft, lyft od terte*) iz leta 1744 prim. Orožen 2003a: 203–205. A. Vidovič Muha (1997b: 39–54) je iste tipe ugotavljala pri analizi slovenskih ustreznic za nemške zloženke v Gutsmanovem slovarju (1789) in jih razvrščala glede stopnje vraščenosti v slovenski jezikovni sistem (npr. *Brautbett – nevestna postel, Windschade – škoda od vetra*).

3.1.2 Tudi nemške pridevniške zloženke so neredko nadomeščene z ustrežno številnim nizom ustreznih sestavin prevajane tvorjenke: *Alfo ist es hie mit difer heyligen / freudenreychen geburt* (LH 1566: I,XXb) – *Taku je onu letukaj sletim fvetim, veseljm, bogatim rojstvum* (TPo 1595: I,33).

3.1.3 Razlike se neizogibno kažejo tudi pri prevajanju nemških glagolskih zložen, saj istovrstnih slovensčina nima. Trubar je npr. kot nadomestilo za nemški ločljivo sestavljeni glagol *liebgewinnen* uporabil zvezo za *ljubo imeti*: *Denn da were nicht wunder / wenn wir gleich fonft nichts dauon hetten / das wir menschen vnter einander vns fo lieb solten gewinnen / das eins das ander für liebe / wie man sagt / freffen solt* (LH 1595: I,XXII) – *Sakaj tukaj bi ne bilu zhudu, kadar bi my lih sicer nifhter od tiga nejmejli, de bi se my zhloveki mej fabo taku sa lubu imejli imejti, de bi eden tiga drusiga od lubefni, kakor se pravi, imel snejsti* (TPo 1595: I,35). Navedeni zgled kaže tudi na Trubarjevo hoteno izbiro manj ekspresivnega glagola za oznako človeškega ravnanja: *fressen* → *snesti*.

3.1.3.1 Spremenjeno izbiro si je pogosto mogoče razlagati kot posledico različnega besednega inventarja obeh jezikov, širše pogojenega z njuno različnostjo. Npr.: *das die krigßknecht /.../ solcher aufferstehung nit jnnen werden* (LH 1566: II,Ib) – *de ty sholnerji /.../ ta koviga Gorivstajenia ne fo svejdili* (TPo 1595: II,2).

3.1.4 Naštete nadomestitve nemških samostalniških, pridevniških in glagolskih zložen z besednozveznimi nadomestili so jezikovnosistemska korektura, ki jo terja drugačen ustroj slovenskega jezika.

Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, 1595 – naslovnica

3.1.5 Trubarjev prevod je tudi v poznih življenjskih letih, daleč od domovine in ob oslabei izkušnji žive vsakdanje (slovenske) govorce – zaradi dolgoletne odsotnosti – napredoval in uspeval tudi po zaslugi kalkiranega prevajanja. Z njim je Trubar premagoval večje ubeseditvene zadrege. Med dodobra uveljavljene kalke spada prevajanje zveze *vorhanden sein* s sestavinskim prevodom *biti pred rokami* (prim. Novak 2004: 186).

3.1.5.1 Za številne kalkirane glagole s prislovno sestavino v vlogi predpone velja, da Lutrova predloga izbire ni neposredno spodbujala. Trubarjeva izbira dokazuje njihovo vraščenost v rabo (1. in 2. zgled).⁹⁷ V isto skupino je mogoče uvrščati tudi glagol *antikati*, ki na ustreznem mestu Lutrove postile nima tvorbeno enakovredne oz. izbirno sugestivne ustreznice (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Da es nu am Sontag /.../ fehr frü ift / das die morgenröte jetzt daher wil streichen* (LH 1566: II,IIb) – *Kadar je onu vſhe vNedello /.../ cilu ſgudo billu, inu ta sarja ſdaj ie Imela gori jit* (TPo 1595: II,2);
- (2) *das wir menſchen auch follen fröhlich fein / vnnd ſolche gnad mit danck annemen* (LH 1566: I,XXIII) – *de bi my zhloveki tudi imejli veſſeli biti, inu takovo Gnado s’hvalo gori vseti* (TPo 1595: I,37);
- (3) *Der Hiftorio halb hat es ſo zugangen* (LH 1566: II,II) – *Kar pak to Hiftorio antizhe ſe je taku godilu* (TPo 1595: II,1).

3.1.5.2 Na uresničenost celotne palete možnosti, ki sega od skladne izbire glagolskih zloženok do samo enostranske – slednja spet dokazuje bodisi uveljavljenost kalkov ali tvorbeno premišljene in prav tako uveljavljene odmike od nje –, kažejo tudi primeri nadomestne izbire predponskih glagolov. Tudi te je Trubar pogosto vpletal v glagolske dvojne formule kot sopomenke oz. nadomestila kalkov: Npr.:

- (1) *da der Engel vom himel herab kommen / vnnd den ſtein vom Grabe hinweg gethan habe* (LH 1566: II,IIb) – *kadar je ta Angel od Neba priſhal, inu ta kamen od Groba odvalil* (TPo 1595: II,2);
- (2) *Das heyſt hinweg geworffen allerley lehr vnd Religion* (LH 1566: I,XXVb) – *Tu ſe pravi vſe ſhlaht Vukuve inu Vere ſapufiitt inu ſauvrezhi* (TPo 1595: I,41).

Nekatere nemške glagolske tvorjenke je Trubar predponsko in priponsko podomačil. Med besedne »prispevke« njegovega prevoda *Hišne postile* spadata tudi glagol *pognadati* in deležnik *pognadan*. Npr.: *Gott hat ſie begnadet* (LH 1566: III,LXXIX) – *Bug je njo pognadal* (TPo 1595: III,134).

3.1.5.3 Za izražanje sočasnih dejanj je Trubar namesto nedoločnika v predlogi pogosto izbral deležnik: *DER Herr Iheſus ſahe einen menſchen am Zoll ſitzen* (LH 1566: III,LXXXV) – *GOSPVD Ieſus je vidil eniga zhlovéka na zolu ſidezhiba* (TPo1595: III,145).

⁹⁷ Prim. Merše 2009: 129–141.

3.1.6 V niz kalkirano prevedenih struktur spadajo tudi prislovne, med katerimi po pogostosti izstopa naslednja: **Widerumb** *gibt er armen leuten offt groffes glück* (LH 1566: III,LXXX) – **supet nasaj** *on da vbosim ludem zheftu veliko frezho* (TPo 1595: III,136).

3.1.7 Svobodnejši prevod je Trubarju omogočala tudi izbira medmetov in členkov. Mestoma se je odločal tudi za drugo, za slovensko rabo bolj značilno navezovalno ali vsebinsko povezovalno sredstvo: **Sihe** / *die zwey Eheleutlin find in einem frembden land* (LH 1566: I,XVIII) – **Sakaj**, *leta dva Sakoinika fta uveni ptuji Desheli* (TPo 1595: I,30).

3.1.8 V TPo 1595 je mogoče zaslediti več na novo prevzetih izrazov, ki izkazujejo le najnujnejšo prilagoditev slovenskemu besedotvornemu in oblikoslovnemu sistemu. Npr.: **gleichmeffiges recht gehen lassen** (LH 1566: III,LXXXIII) – eno **glihomafsno prauo inu pravizo vfem glih foditi** (TPo 1595: III,141).⁹⁸

3.2 Nekatero prevodne razlike je mogoče opredeljevati kot oblikoslovne.

3.2.1 Izbira ednine namesto množine je praviloma individualna in ne jezikovno pogojena. Več primerov pa kaže na enostranski izbor skupnega poimenovanja v ednini nasproti množinski rabi. Npr.:

- (1) *Denn alfo theylet Marcus die stunde vnnd zeyt* (LH 1566: II,IIb) – **Sakai taku dily S. Marcus te ure inu zhaffe** (TPo 1595: II,1);
- (2) *So fihet man an vnferm Adel* (LH 1566: I,XX) – **Taku fe vidi na nafhieh Shlahtnikih** (TPo 1595: II,3).

3.2.1.1 Nasprotno pa je Lutrova izbira množinske oblike *menſch* → *menſchen* tudi Trubarja usmerjala k izbiri množinske oblike *zhloveki* in le redko k danes uveljavljeni drugokorenski različici *ljudje*.⁹⁹ Slednja se običajno pojavlja kot prevodna ustreznica za *leute* ali kot najpogostejše nadomestilo za nedoločni zaimek *man*.¹⁰⁰ Npr.:

- (1) *das wir menſchen auch follen fröhlich ſein* (LH 1566: I,XXIII) – **de bi my zhloveki tudi imejli vefseli biti** (TPo 1595: I,37);
- (2) *Darumb ſolten ſolche leute haß vnd neyd fallen laffen* (LH 1566: I,CXVI) – **Satu imajo taki Ludje nid inu fouraſhtvu puſtiti paſti** (TPo 1595: I,196).

3.2.2 Opaženo je že bilo (Merše 2007a: 80–81), da je Trubar nadomeščal iz nemščine prevzete, pregibno rabljene pridevnike z nepregibno rabljenimi. Npr.:

⁹⁸ O besednozakladnem prispevku postil, tudi TPo 1595, ocenjevanem v okviru slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, prim. Merše 2007a.

⁹⁹ V sodobnem slovenskem knjižnem jeziku je uveljavljena številka paradigma *človek* – (*dva*) *človeka* – *ljudje* (prim. SP 2001: 432). Toporišič sklanjatveno kombinacijo *človek* – *ljudje* omenja kot zgled za nadomestno osnovo (Toporišič 1992a: 115).

¹⁰⁰ Prim. razdelek 3.3.3.

- (1) *mit dem groben Klotz* (LH 1566: I,XXVII) – *stejm grob painom* (TPo 1595: I,44);
- (2) *mit der subtilen Abgötterey* (LH 1566: I,XXVII) – *s'tém subtil Malikovaujem* [prav: *Malikovanjem*] (TPo 1595: I,44);
- (3) *Das ift die dritte leyfe / das man ein frölichen / freydigen / trotzigen mut habe* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *Tu je ta tretja Versta ali stava de ludje eno vefselo, frajdig, truzig misal imajo* (TPo 1595: I,46).

3.2.3 Znani in pričakovani so popravki vidskega značaja oz. vidsko premišljena izbira glagolov (prim. 1. in 2. zgled). Zaslediti pa je mogoče tudi redke vidsko manj premišljene popravke (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *wie gefagt* (LH 1566: I,XX) – *koker je proprei prauvlenu* (TPo 1595: I,32);
- (2) *auff das wir nit allein am exempel der Iungfrawen Marien zucht / demut vnd glauben lernen / sondern auch auß jrer predig lernen* (LH 1566: III,LXXVII) – *de se my nikar le na tem Exempli te Divize Marie poshteinja, pohleufzhine inu vere navuzhimo, temuzh se tudi is nje Pridige vuzhimo* (TPo 1595: III,131);
- (3) *der höre nur bey zeyt auff ein Christ zu sein* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *ta le per redu nehaj en Karfzhenik poftati* (TPo 1595: II,310).

3.2.3.1 Zaznati je mogoče tudi nekaj korektur časovne predstavitve dogajanja. Trubar mestoma ponuja drugačne rešitve, tipične za slovenski in neredko tudi za nekatere druge slovanske jezike. Npr.: *Denn alle /.../ werden fagen* (LH 1566: I,XXVII) – *Sakaj vfy ty /.../ poreko* (TPo 1595: I,44).¹⁰¹

3.2.3.2 Razlika med predlogo in prevodom je večkrat tudi v izbiri tvornika na eni in trpnika na drugi strani. Npr.: *Man plagt / dringt vnnd treybt sie so lange / das jhnen die augen vbergehen* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *ony bodo taku dolgu martrani, drengani inu resshaleni, de se plazhejo inu jokajo* (TPo 1595: II,310).

3.2.3.3 Jezikovna različnost pogosto odseva tudi v vezavni neenakosti glagolov, čeprav niso redki primeri kalkirane, to je ne vedno med domačimi možnostmi izbrane vezave. V primeru ohranjene, po navadi nemškega jezika posnete vezave pa do razlik prihaja zaradi doslednosti navajanja predlogov. Npr.: *Als denn kanst du zu sünd / tod vnd Teuffel fagen* (LH 1566: II,Vb) – *Tedaj ti moresh kgreihu, k'Smerti inu k'Hudizhu rezhi* (TPo 1595: II,7).

3.3 Skladenjske preureditve. Na dobro poznavanje vsebine ter izraznih možnosti izhodišnega in ciljnega jezika kažejo tiste skladenjske preureditve, ki ne spreminjajo informativnosti besedila. Obstajajo pa tudi take, ki kažejo na prevajalčev zavesten poseg v vsebino: običajno s podomačevalnimi, ponazarjalnimi ali dopolnjevalnimi razširitvami.

¹⁰¹ Ustaljeno nemško izražanje futura (sedanjiška oblika glagola *werden* + nedoločnik) v navedenem primeru nadomešča sedanjiška oblika dovršnega rekanjskega glagola, sestavljenega s predpono *po-* (o rabi dovršnih glagolov s predpono *po-* za izražanje futura v slovenski jezikovni zgodovini prim. Orožen 2003a: 20, 25).

3.3.1 V prvo skupino npr. spada preureditev zaporedja delov povedi: *Vnd wir find die aller ellendesthen menfchen / so wir allein in difem leben auf Christum hoffen* (LH 1566: II,III) – *Aku my le vletim lebni na Christufa vupamo, taku fmo my ty nar reuniſhi mej vſemi zhloveki* (TPo 1595: II,3). V navedenem zgledu sta sestavini pogojnega podredja v nemški predlogi in v slovenskem prevodu nasprotno razvrščeni.

3.3.2 Jezikovnosistemske narave je tudi različno izražanje zanikanja: v nemščini z ločeno nikalnico, v slovenščini z dvema – z ločeno, besedno izraženo, in s stično pisano nikalnico (prim. 1., 2. in 3. zgled). Prevod hkrati kaže, da se kot prevodne ustreznice pogosto uporabljajo v rabo trdno vrasle prevzete besede, ki jih domače sopomenke niso uspele izpodriniti.

Zgledi:

- (1) *Solt denn vns folches nit erweychen / das wir /.../ nicht so vnter einander verachteten vnd neydeten* (LH 1566: I,XXII) – *Ter ne imejlu bi nas takovu omezhati, de bi my /.../ se nikar taku mej sabo neferrahtali inu ne nydali?* (TPo 1595: I,35);
- (2) *Waruñ die Kirch kein weltlichen zwang oder gewalt hab* (LH 1566: III,LXXXIII) – *Sakaj ta Cerkou obeniga pofvitniga permorovainja ali oblaſti nejma* (TPo 1595: III,142);
- (3) *ſo es hören vnd wiffen / vnd doch nicht achten* (LH 1566: I,XXIIb) – *kateri je pofluſhajo inu vejdo, inu vſaj tu ſa niſhter ne ſhtimajo* (TPo 1595: I,37).

3.3.3 Med nadomestitve, ki so pogojene z različnostjo nemščine in slovenščine, spadajo zamenjave nedoločnega zaimka *man*, ki najpogosteje nastopa s pomenom splošne veljavnosti, s konkretnjšimi poimenovanji.¹⁰² V Trubarjevem jeziku ga najpogosteje zamenjujejo: množinski samostalnik *ljudje*, osebni zaimek *mi*, nedoločni zaimek *eden* itd. (prim. 1. in 2. zgled).¹⁰³ Tovrstne nadomestitve so zelo pogoste tudi pri robnih opombah, saj je z vsebinsko shematizacijo, v katero spada tudi splošni osebek, odprt prostor zanje (3. zgled). Poziv, izražen z obliko za drugo osebo, je Trubar usmeril na nedoločno tretjo osebo (4. zgled). Zamenjavo utrjujejo ponovitve. Premik glede načina izražanja osebkla lahko spremljajo tudi druge prevodne razlike, kakršna je zamenjava prislovnih določil: prislovnega določila načina (*langſam*) s prislovnim določilom časa (*kafnu*), ki hkrati zaobsega razmerje med vzrokom in posledico (5. zgled).

Zgledi:

- (1) *Got ſol man dancken für die groffe ehre / das er menſch iſt worden* (LH 1566: I,XIX) – *Ludje imajo Boga ſahvaliti ſa to veliko zhaft, de je on zhlovik poſtal* (TPo 1595: I,31);
- (2) *Darumb iſts hoch von nöten / das man Gott von hertzen bitte* (LH 1566: I,XXVI) – *Satu je onu viſſoku potreba, de my Boga iſ ferza profſimo* (TPo 1595: I,42);

¹⁰² Prim. Helbig/Buscha 1991: 259–260.

¹⁰³ O načinih izražanja splošnega vršilca dejanja v slovenskem knjižnem jeziku prim. Toporišič 2000: 357 in 606.

- (3) *Wie man sich mensch werdung Christu tröften sol* (LH 1566: I,XXIb) – *Koku bi se ljudje tuga zhlovestva Christuseviga imejli trofhtati* (TPo 1595: I,34);
- (4) *Man fehe Bapft* (LH 1566: I,XXVII) – *Pogledaj eden na Papefha inu Shkof-fe* (TPo 1595: I,44);
- (5) *da wirt mans langfam thun* (LH 1566: II,V) – *tukaj ga bodo ljudje kafnu fjurili* (TPo 1595: II,6).

3.3.4 Lutrova in nadomestna Trubarjeva prislovna določila kraja se neredko razlikujejo po prislovni sestavini, kar razodeva različno predstavo glede usmerjenosti dejanja, npr. prostorsko proti površinski. Razlika ostaja, četudi se menjajo vprašanja, ki se nanašajo na mesto ali prostor dogajanja: *kje?* oz. *kam?* Npr.:

- (1) *wie Christus Iefus Gottes Son / in dife welt geborn sey* (LH 1566: I,XXb) – *koku je Christus Iefus Boshy Syn, na leta Svejt rojen* (TPo 1595: I,33);
- (2) *Denn fo gehets in der welt* (LH 1566: I,XXVIII) – *Sakaj taku onu gre na tem svejtu* (TPo 1595: I,45).

V številnih drugih primerih se prevoda kljub pomenski izenačenosti prislovnega določila kraja pogosto razhajata po predložni vezavi, značilni za prevodno soočana jezika (prim. 1. in 2. zgled). Na skrb za doseganje jasne predstave z jezikovnimi sredstvi kaže tudi Trubarjevo nizanje možnih predložnih zvez, ki presega Lutrov predlog (3. zgled). Nadomeščane in nadomestne predložne zveze, ki so v prevodnem razmerju označevanja izhodišča in cilja glagolskega dejanja, so značilne za oba jezika. V nakazani smeri se pogosto izmenjujejo.

Zgledi:

- (1) *das droben zur rechten Gottes ift* (LH 1566: I,XXIb) – *kateru je osgoraj na Defnizi Boshy* (TPo 1595: I,36);
- (2) *Derhalb mögen wir /.../ von hertzen bitten* (LH 1566: I,XXVIb) – *Satiga volo moramo /.../ is ferza profsiti* (TPo 1595: I,43);
- (3) *Denn fo die gaben zur hoffart folten* (LH 1566: I,XXV) – *Sakaj kadar bi ty Daruvi na offert inu Kofferti imejli oberneni biti* (TPo 1595: I,40).

Z različnimi predložnimi zvezami so izražena tudi prislovna določila načina: *das wir von hertzen einander liebeten* (LH 1566: I,XXIb) – *de bi my is ferza edan tuga drusiga lubili* (TPo 1595: I,36).

3.3.4.1 Nekaj prevodno opravljenih skladenjskih preureditev ima tudi besednovrstne posledice. Priredno zvezo prislovnih določil načina iz Lutrove postile npr. v Trubarjevem prevodu nadomešča besednovrstno nepoenoten niz, ki ga sestavljata zveza *rad trpeti – rad* je po novejši slovenski jezikoslovni teoriji (Toporišič 2000: 412; Žele 2004: 37) povedkovnik –, in *biti potrpežljiv*: *das leydet er vmb Gottes willen gern vnd gedultig* (LH 1566: I,XVII) – *tu terpy on sa Boshjo volo rad, je poterpešliv* (TPo 1595: I,28).

3.3.5 Med pogosteje zaznavne spremembe skladenjskega značaja spada nadomeščanje premege govora z odvisnim. Slednji je praviloma posredovan v predmetnem odvisni-

ku, ki ga napoveduje glagol rekanja, uvaja pa veznik *de* (1. zgled); enako tudi v primeru, kadar je kot ločilo, ki napoveduje premi govor, ohranjeno dvopičje (2. zgled). Npr.:

- (1) *Vnd ift wol zuuermuten / ob man schon gefagt hat: Es sey ein jung weyb im Küftall gelegen* (LB 1566: I,XIX) – *Inu se more dobru verovat, Aku se je lih pravilu, de je ena mlada shena vKrauvji shtali leshala* (TPo 1595: I,30–31);
- (2) *Im Bapftum hat man ein Historien gefagt: Es sey der Teuffel auff ein zeit in die kirchen zur Messe koñen* (LH 1566: I,XIXb) – *Vpapeštvu se je ena Historia pravila: De je ta Hudiz na en zhafs v'Cerkou kMafhi prifhal* (TPo 1595: I,31).

3.3.6 V sklop skladenjskih preureditev poleg številnih že obravnavanih razlik spadajo tudi pogosta besednoredna razhajanja, ki so neredko sestavni del besednoredne urejenosti širše skladenjske enote, bodisi stavka ali povedi. Npr.:

Luter (LH 1566: III,LXXVII)	<i>Auff das nun wir für folchem vns hüten lernen /</i>	<i>wöllen wir jetzund folches schönes Lied von wort zu wort für vns nemen</i>
Trubar (TPo 1595: III,131)	<i>De se my vſhe pred takovim vuzhimo varovati,</i>	<i>taku my hozhmo ſdaj takovo leipo Peiſſen od beſſede do beſſede pred nas vseti</i>

3.3.6.1 Razlike se kažejo glede stave osebnih in povratnih zaimkov v odnosu do povedka (v slovenščini stoji osebek v glavnem stavku pred povedkom, v nemščini za njim), glede morfema *se* ob povratnih glagolih itd. Npr.: *Mein Geiſt /.../ erfrewet ſich auch in Gott meinem Heyland* (LH 1566: III,LXXVIIb) – *Moj Duh /.../ ſe veſſely tudi vBugi mojmu Iſvelizharju* (TPo 1595: III,132); *Nun ſehen wir / das* (LH 1566: III,LXXXIIb) – *Nu taku my vidimo, de* (TPo 1595: III,141).¹⁰⁴ Razlike se ohranjajo tudi v primeru stilno zaznamovane intonacije, ki ima za posledico spremembo ustaljenega zaporedja členov naslonskega niza.

3.3.6.2 Primerjava odkriva številne primere neujemalne stave naklonskih glagolov, ki zahtevajo ob sebi povedkovo določilo v obliki nedoločnika: v Trubarjevem prevodu pogosto stojijo pred njim, v Lutrovi predlogi za njim. Npr.: *Das er alſo / als vnſer Herr für vns tretten / vnd des Teuffels feind / aber vnſer Herr vnd erlöſer ſein wölle / der mich vnnd dich für das ſeine anſprechen / vnd als die ſeinen vom teuffel abfordern wölle / vnd jm ſagen* (LH 1566: I,XXIIIb) – *De on taku, kakor naſh GOSPVD, hozhe, ſa nas ſtopiti tiga Hudizha Sovraſhnik, naſh pak GOSPVD inu Odréſhnik biti, mene inu tebe ſa tu ſvoje ſpoſnati, inu kakor te ſvoje od Hudizha terjati, inu knjemu rezhi* (TPo 1595: I,38).¹⁰⁵

¹⁰⁴ Na tovrstne Trubarjeve besednoredne oddaljitve od prevodne predloge je opozoril že Raecke, ki meni, da bi lahko bile posledica Trubarjeve izbire ali odraz splošne slovenske govorne rabe (Raecke 1995: 408).

¹⁰⁵ Ob Trubarjevih besednorednih premikih naklonskih glagolov Raecke opozarja, da je bila z njimi pogosto zabrisana prvotna funkcionalna dvojnost stave, saj je Luter s položajem modalnega glagola pred nedoločnikom označeval modalnost enega dejanja, z zapostavljeno stavo pa modalnost povezanega niza dejanj (Raecke 1995: 410–411).

3.3.6.2.1 Precej spremenjeno je tudi zaporedje sestavin kalkirano prevedenega nemškega ločljivo sestavljenega glagola na koncu vprašalnega stavka. Npr.: *difer edler / tewrer schatz **geh**et mich **nit an**?* (LH 1566: I,XXIII) – *leta fhlahtni, dragi shaz mene **an ne gre**?* (TPo 1595: I,37).

3.3.6.2.2 Dogaja se, da je Trubar namesto zveze pomožnega glagola in nedoločnika uporabil oz. uporabljal polnopomenski glagol: *Solches Heylands / **laffen sich** die groffen Herrn zu Ierusalem **beduncken** / sie **dürffen** fein nicht* (LH 1566: I,XXV) – *Takoviga Isvelizharja, **fe** ty veliki Gospujde vIeruslemi **fidee**, de ony njega ne potrebujo* (TPo 1595: I,41).¹⁰⁶

3.3.7 Med prevodne svoboščine, ki jih izkazuje tudi Trubarjeva *Hišna postila*, spada sprememba naštevalnega zaporedja. Do slednjega pogosto prihaja pri dveh omenjanih osebah oz. tedaj, kadar zaporedje omemb ne vzpostavlja logično utemeljene hierarhije, ki bi lahko izzivala pričakovane posledice (1. zgled). Če izbira je vrednostno pogojena, mora biti medsebojno razmerje podprto z drugimi skladenjskimi sredstvi, ki relativizirajo navedbeno zaporedje (npr. z nikalno izključitvijo nesprejemljive možnosti (2. primer)). Npr.:

- (1) *Deñ hie ift niemand / **der Kind oder Mutter** etwas leyhen /.../ wolt* (LH 1566: I,XIX) – *Sakaj letukaj nikogar nej, kateri bi **Materi ali ditetu** hotel kaj pofsoditi* (TPo 1595: I,30);
- (2) *Sintemal er nicht **ein Engel** / fonder **ein mensch** worden ift* (LH 1566: I,XIXb) – *Potehmal je on **en zhlovik**, inu nikar **en Angel** postal* (TPo 1595: I,31);
- (3) *das man erfilichen die Hiftorien /.../ **fuffe vnd wiffe*** (LH 1566: II,II) – *de ludje narpoprej to Hiftorio /.../ **vejdo**, inu **nio famerkajo*** (TPo 1595: II,1).

3.3.8 Oblikoslovnega značaja je tudi Trubarjevo spolsko prilagajanje povedka členom sestavljenega osebka. Namesto ene oblike pri Lutru sta pri Trubarju navedeni dve: *wo uns ein lieber freund / Weyb / Kind etc. Mit todt **ift abgangen*** (LH 1566: II,CLXXXIII) – *kadar **je** nam en lub priatel, Shena, Déjte, &c. **vmerl ali vmerlu*** (TPo 1595: II,309).

4 Blizu sklopa jezikovnosistemske pogojenih besednih zamenjav so tudi prevodni posegi v stalne besedne zveze.

4.1 Frazemi iz Lutrove predloge so bili poseben prevodni izziv za Trubarja. Praviloma jih je nadomeščal s pomensko neposrednejšo, nazornejšo predstavitvijo, neredko pa jih je le sestavinsko prevajal ali delno podomačeval. Npr.:

- (1) *das wir von hertzen auch würden andern leuten gern helffen vnd dienen / ob es vns gleich **fawer würde*** (LH 1566: I,XXb) – *de bi my is ferza tudi drugim ludem radi pomagali, inu **flushili**, aku **bi nas** tu lih **tefhku ftalu*** (TPo 1595: I,33);
- (2) *auff den **hat er ein aug*** (LH 1566: III,LXXIX) – *na tiga on **gleda*** (TPo 1595: III,134);

¹⁰⁶ V zgledu uporabljeni glagol *zdeti se* sicer izkazuje obe rabi: poleg polnopomenske tudi nepolnopomenske, kadar ob sebi zahteva povedkovo določilo (prim. SSKJ 1991: 846–847).

- (3) *derhalben Christus ftets mit jnen muß zu har ligen* (LH 1566: III,LXXXb) – *sa tiga volo Christus veden nym more vlawfeh leshati* (TPo 1595: III,137).

S sopomenskimi pari ali pari, pri katerih eden izmed členov opravlja razlagalno oz. dopolnilno vlogo, so neredko nadomeščeni in predstavno približani tudi frazemi (prim. 1. in 2. zgled). Zamenjava, izkazana v drugem zgledu, je večkrat ponovljena. Manj izrazit nemški frazem je mestoma nadomeščen z bolj znanim domačim (prim. 3., 4. in 5. zgled). Tudi na tem področju je kot nadomestilo lahko uporabljena prevzeta struktura, posvojena z dolgotrajno rabo in tudi v postili večkrat ponovljena (6. zgled).

Zgledi:

- (1) *Es hat nit not mit mir* (LH 1566: I,XX) – *Ieft ne maram inu fe nihter ne kumram* (TPo 1595: I,32);
- (2) *Man plagt / dringt vnnd treybt fie fo lange / das jhnen die augen vbergehen* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *ony bodo taku dolgu martrani, drengani inu reshaleni, de fe plazhejo inu jokajo* (TPo 1595: II,310);
- (3) *die henges vns noch jmmer an* (LH 1566: I,XXVII) – *ta nam she vfelej vkofhi tizhy* (TPo 1595: I,44);
- (4) *das laufft vnferm Herren Gott in spieß / vnnd muß gedemütiget werden* (LH 1566: III,LXXIXb) – *tu tezhe nashimu GOSPV DV Bogu vshpeis, ali fupar oftein berza, inu more ponishanu biti* (TPo 1595: III,135);
- (5) *nicht in wind hin lebe* (LH 1566: II,CLXXXII) – *nikar tja nemarnu ali vdan ne shivejo* (TPo 1595: II,308);
- (6) *das du darunter hetteft müßfen zu boden gehen* (LH 1566: II,IIIb) – *de bi ti pod nymi bil moral konez vseti* (TPo 1595: II,3).¹⁰⁷

Ustaljeno zvezo *gantz vnd gar* 'popolnoma' je Trubar nadomeščal z opisnim približkom: *Mit folchen rofen wil Gott von vns gefchmückt fein / das wirs jm gantz vnd gar geben* (LH 1566: I,XXVIIb) – *Stakovimi rofhami de gofpudi Bogu famimu to zhaft damo, hozhe Bug od nas snafhen biti* (TPo 1595: I,45).

4.2 Jezikovno polarizirane so tudi ustaljene besedne zveze (prim. 1. in 2. zgled). Razlikovalni element je v obeh primerih pridevnik. Podobno razhajanje se kaže tudi pri drugih prilastkovnih zvezah (3. in 4. zgled). Isto velja tudi za druga ustaljena poimenovanja (5. zgled). Različna izbira kaže na tradicijo, vezano na različne sredine.

Zgledi:

- (1) *am grünen Donnerstag* (LH 1566: II,II) – *na veliki zhetertik* (TPo 1595: II,1);
- (2) *am stillen Freytag* (LH 1566: II,IIIb) – *na veliki petak* (TPo 1595: II,6);
- (3) *Deñ folches ift nur ein zeytliche ehr geweest* (LH 1566: III,LXXXI) – *Sakaj takovu je le ena potelefna zhaft bila* (TPo 1595: III,138);
- (4) *An jenem tag aber wirt nicht mehr glauben / sondern sehen* (LH 1566: II,V) –

¹⁰⁷ Z zvezo *konec vzeti* je prezrcaljen nemški frazem *ein Ende nehmen* (prim. Duden 1998b: 177).

Na **unim Svetu** my tige ne bodemo vezh verovali, temuzh je bomo vidili (TPo 1595: II,6);

- (5) *von nu an werden mich felig preifen alle kindes kind* (LH 1566: III,LXXVIII) – *odfehmal bodo mene vfi roduvi sa isvelizhano derfhali* (TPo 1595: III,133).

4.2.1 Zdi se, da je Trubar pridevniško sestavino iz ustaljene prilastkovne zveze občasno opustil prav zato, ker je bila zaradi ustaljenosti uzaveščena in zato pogrešljiva. Npr.: *der leydige Teuffel* (TH 1566: I,XXIIb) – *ta Hudizh* (TPo 1595: I,36). Zvezo namreč zelo pogosto nadomešča delno pleonastična *zali hudič*.¹⁰⁸

4.3 Bolj ali manj razhajajo se tudi pritrjevalni vzkliki, vzeti iz govorenega jezika. Npr.: *Gott hab ewig lob* (LH 1566: II,III) – *Bogu bodi vekoma hvala* (TPo 1595: II,4). Med navedenima zgledoma je glagolsko-vezavna razlika. Prav tako niso redki primeri prevzemanja uveljavljenih rekov, ki ne kažejo izrazitejše vraslosti v mladi slovenski knjižni jezik. Npr.: *Ia den Teuffel auff deinen Kopff* (LH 1566: III,LXXVIIb) – *Ia Hudizha na tvojo glavo* (TPo 1595: III,132).

4.3.1 Tudi neposredni nagovori, ki poglobljajo stik med govorečim in naslovnikom, zrcalijo ustaljeno rabo, ki v nemščini in slovenščini ni nujno enaka: *Lieber* (LH 1566: I,XXIII) – *Lubi Brat* (TPo 1595: I,37). Razlika obstaja tudi pri rabi vsakdanjih obrazcev, npr. glede uporabe pozdravnih formul: *Iefus /.../ sprach: Seyd gegrüffet* (LH 1566: II,Vlb) – *Iesus /.../ je djal: Sdrave bodite* (TPo 1595: II,8).

4.4 Izbira opisa namesto (manjkajočega) enobesednega izraza je splošno znana prevodna možnost. Nadomestitev lahko poteka obojesmerno. Npr.:

- (1) *wir faulen schelmen* (LH 1566: I,XX) – *my lini sanikerni ludje* (TPo 1595: I,32);
- (2) *das sie mögen luft haben in vnluft / vnd fingen / wenn der Teuffel zornig ift* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *de bi mogli vshalofti, vefseli biti inu peiti, kadar fe ta Hudizh ferdy* (TPo 1595: I,46);
- (3) *So dich nu die fünde anfechten wil / vnd das gewiffen dich betrüben* (LH 1566: II,Vb) – *Inu aku vſhe tebe hozhe ta greih vſtraſhiti, ta veifſ ſhalofniga ſturiti* (TPo 1595: II,7);
- (4) *vnd wird dich jrr machen* (LH 1566: III,LXXIX) – *inu bode tebe fmotila inu omamila* (TPo 1595: III,135);
- (5) *Selig findt / die da leyd tragen* (LH 1566: II,CLXXXI) – *Isvelizhani fo ty, kateri shalujo* (TPo 1595: II,306);
- (6) *Selig findt die fridfertigen* (LH 1566: II,CLXXXI) – *Isvelizhani fo ty, kir myr dellajo* (TPo 1595: II,306).

Tudi možnost enostranske izbire glagola, ki izraža dejanje, ali glagola oz. opisa, s katerim je izraženo stanje, je pogosto udejanjena, kar prav tako kaže na univerzalnost po-

¹⁰⁸ O pomenu nemške prilastkovne zveze *leydige Teuffel* in njene slovenske ustreznice *zali hudič*, ki se v TPo 1595 pojavlja kar desetkrat, prim. Merše 2009: 286–287.

stopka. Npr.: *Gott gebe das wirs verstehen / zu hertzen nemen / vnd Gott dafür danckbar fein* (LH 1566: I,XX) – *Bug daj, de bi je my saštopili, kšerzu vseli, inu Boga satu hvalili* (TPo 1595: I,33). Podobno še *widerstand thun* → *suparštati* itd.

4.5 Strukturna neujemalnost Lutrove predloge in Trubarjevega prevoda je večkrat posledica enostranske izbire predložne zveze in sopomenskega enobesednega izraza, npr. pridevnika: *Zum andern / sollem wir das Exempel Christi fleißig ansehen* (LH 1566: I,XX) – *Hdrugimu, imamo my na ta Exempel Christufou s'flifsom pogledati* (TPo 1595: I,33).

4.6 Trubar je vsebinsko enakovreden prevod pogosto dosegal z drugimi ubeseditvenimi sredstvi (prim. 1. in 2. zgled). Prvi zgled kaže na izbiro različno izražene sopomenske možnosti: *nit fo* 'ne tako' → *drugače*. V drugem zgledu je Trubar racionalno opustil pleonastični del zveze, s čimer ni okrnil obvestilnosti povedi. Obvestilno izenačenost je dosegal tudi z izbiro trdilne namesto nikalne različice (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Aber vnter den Christen fols nit fo fein* (LH 1566: I,XXVIII) – *Ampak mej temi Karfzheniki ima drigazhi biti* (TPo 1595: I,46);
- (2) *die fassen vnfers Herrn Gottesdienst sehr fein* (LH 1566: I,XXVIII) – *ty sa-popadejo Boshye opravilu cilu lipu* (TPo 1595: I,46);
- (3) *Aber ift es nit ein jammer vber allen jammer* (LH 1566: III,LXXXIIIb) – *Ali en jamer je inu reva zhes vus jamer* (TPo 1595: III,142).

4.7 V številnih primerih je s prevodnim ekvivalentom udejanjena tudi pomenska sprememba. Drugačne vsebinske poudarke oz. aktualizacijo drugih pomenskih sestavin praviloma omogoča zamenjava ene tvorjenke z drugo (prim. 1. in 2. zgled). V prvem zgledu je namesto poudarka 'srce, ki ne dvomi' aktualizirana pomenska sestvina vernosti. V drugem zgledu pa je s Trubarjevo izbiro glagola *odvaliti* pri odstranjevanju kamna aktualiziran tudi način odstranitve: premikanje z valjenjem. Slovenski prevod je v tem primeru za omenjeno pomensko sestavino bogatejši in hkrati tudi nazornejši.

Zgleda:

- (1) *Solches bild /.../ follen wir ansehen / mit eim vnzweyffelhafftigen hertzen* (LH 1566: II,IIb) – *Takou Pild /.../ imamo my pogledati, senim vernim ferzom* (TPo 1595: II,2);
- (2) *der Engel /.../ den stein vom Grabe hinweg gethan habe* (LH 1566: II,IIb) – *je ta Angel /.../ ta kamen od Groba odvalil* (TPo 1595: II,2).

4.7.1 V sledečem primeru je vzrok za različen prevod prilastka lahko zavestna izbira ekvivalenta, ki se neredko hote odmika od prevodne predloge, ali pa napačno branje (*fchendliches* namesto dejanskega *shedliches*): *was für ein schedliches giffi folche hof-fart sey* (LH 1566: III,LXXXIIb) – *kaj sa en framoten strup je takova offert* (TPo 1595: III,141).

5 Eno izmed značilnosti Trubarjevega prevoda predstavljajo tudi vsebinske podomačitve in prilagoditve, prav tako opravljene z namenom, da bi bila vsebina lažje dojemljiva in v čim večji meri razumljena. V sklop tovrstnih sprememb spadajo zamenjave Lutrovih omemb *Nemčije* oz. *Teutschland*, tj. »nemške dežele«, s *kranjsko deželo*, npr. v vsebinsko označevalni robni opombi: *Teutschem land* wirds vbel gehen (LH 1595: II,CXVIB) – *Krainfki Dsheli* hudu pojde (TPo 1595: II,194). Poleg primerov podomačevanja in prilagajanja obstajajo tudi primeri ponazarjalne širitve z omembami novih dežel. Npr. *gleych wie heutigs tags Deutschland* sich grewlich verfürndiget / mit manchfeltiger verfolgung des worts vnd feiner diener (LH 1566: II,CXVIII) – *raunu kakor na ta danafhni dan se Krainska Nemfhka inu druge deshele* grosovitu pregreshe, s'mnogoterim pregainenjem te besede inu njegovih slushabnikou (TPo 1595: II,191).

5.1 Poleg ponazoritvenih omemb pokrajin so namesto krajev, znanih nemškimi bralcem in poslušalcem in namenjenih oblikovanju zanje potrebne predstave, navedeni tudi kraji, poznani naslovnikom Trubarjevega prevoda. Npr.: *Es ift ein eben weite reife von Nazareth auß Galilea / gen Bethlehem / ja so weit als auß Sachfen in Francken / wo nit weiter* (LH 1566: I,XIX) – *Onu je reis ena dolga rajsha ali pot od Nazareta is Galilee, vBetlehem, ja taku delezh, kakor od Lublane do nemfhkiga Graza, aku nikar dajle* (TPo 1595: I,30). V ponazoritev sta bili nadomestno vpleteni tudi osrednjeslovenski reki, znani večini naslovnikov: *Ift es aber nicht war / wenn du schon das hauß vol gülden / vnnd die Elbe oder der Rein Flüffe mit golde / vnd were dein eygen / was köndt folches dich helfen / wenn sonst nichts* (LB 1566: II,CXXXVI) – *kadar /.../ ta Lublaniza ali Sava bi tekla s'flatom, inu bi bilu vse tvoje lastnu, kaj bi tebi moglu takovu pomagati* (TPo 1595: II,228).

5.2 Večjo predstavljalnost vsebine je Trubar hkrati dosegal na več načinov. Geografsko podomačitev, ki jo predstavlja nadomestitev *Teutschland* 'Nemčija' z opisnim poimenovanjem *krajska deshella*, je dopolnil z nadomestno izbiro priljubljenih cerkvenih pesmi, ponazorjenih s prvim verzom. Namesto nemške katoliške pesmi, ki se pričinja z verzom *Ein kindelein so löbelich*, je z verzom *Ta dan je vsfiga vefselja*, označil pesem, ki so jo radi peli njegovi rojaki. Npr.: *man hat auch jerlich durchauf inn Teutschland dif schön Christlich Lied / Ein kindelein so löbelich / allenthalb gefungen / vnnd fingets noch* (LB 1566: I,XXVb) – *onu se je je tudi vfaku leitu skusi v'krainfki deshelli leta leipa Karfzhanfka Peifan, Ta dan je vsfiga vefselja, poufod pejla, inu njo she pojo* (TPo 1595: I,41–42). Enako zamenjavo kot božična je doživela tudi velikonočna pesem, v slovenščini kot zvočno rimani kirielejson: *Als da wir fingen: Christ ift erstanden / von feiner marter allen / des follen wir alle fro fein / Christ fol vnfer trost fein* (LB 1566: II,IIIb) – *Kakor ker my pojemo: Iefus ta je od Smerti vstal. Vragu je to glavo steptal, Obtü se vefselimo, Inu Boga hvalimo, Kyrieleifon* (TPo 1595: II,4). Da gre za isto pesem, v nadaljevanju kaže isto latinsko besedilo.

5.3 Vsebinske ponazoritve je Trubar dosegal tudi s samoinciativno dodanimi, obvestilno zgoščenimi robnimi opombami, ki jih je kot večji vsebinski preglednosti namenjeno obvestilno dopolnilo večče obvladal. Npr.: *Ta Evangeli, ta zhloveska pamet ne vej* (TPo

1595: I,36).¹⁰⁹ Trubar je opombe pogosto dodajal. Oblikovane so kot zloženi ali nezloženi stavki oz. povedi. Npr.: *Kateri Iefufa prou vferci ima, tiga obena reva fhalofstniga sturi* (TPo 1595: I,46); *Verne obena fhalofst ne premaga* (TPo 1595: I,46).¹¹⁰

5.4 Svobodnejši prevod izkazujejo tudi številna druga mesta, npr. tista, na katerih splošne pojme nadomeščajo konkretna poimenovanja. Npr.: *fo müß es auch also fein / oder es werde ein lauter confusio / vnd vnordnung fein* (LH 1566: III,LXXXIII) – *taku mora tudi taku biti, ficer bode vse hudu preobnenu inu fmeiha vrednu* (TPo 1595: III, 142–143). Zanimiva je nadomestitev zveze *anders vnkrauts z druge lulke*. Npr.: *Gleych wie ein acker vnrein ift / wenn er vol stein / vol disteln vnd dorn / vnd anders vnkrauts ift* (LH 1566: II,CLXXXV) – *Raunu, kakor je ena Nyva nezhista, kadar je polna kameinja, polna ofsata inu ternja, inu druge lulke* (TPo 1595: II,314).

6 Izbor različnih stilemov. Besedni izbor je pogosto enostransko stilno pogojen.

6.1 Običajno je z nizanjem glasovno usklajenih izrazov učinkoval Luter,¹¹¹ saj je oblikoval opazne stavčne zaključke, ustvarjal notranjo rimo v povedi itd. Trubarju tovrstnih kombinacij in učinkov s prevodno predlogo usmerjana in na ekvivalente, ki so bili na voljo v slovenskem jeziku, vezana izbira ni vedno omogočala (prim. 1., 2., 3. in 4. zgled). Prvi zgled kaže, da je Luter tročlenski niz glasovno podobnih izrazov sestavil iz dveh glagolov in iz tretjega le glasovno podobnega, besednovrstno pa drugačnega člena. Tretji primer kaže, da sta v slovensko ustreznično dvojno formulo povezana priponsko različna glagola, kar ruši vtis glasovne harmonije. Zadnji primer pa kaže, da je Trubar namesto glasovno ujemajočih se glagolov iz Lutrove predloge uporabil samostalnika,¹¹² ki si sledita za vejico, torej vezniško nepovezano. Prav z dvojnimi formulami je Trubar neredko kompenziral izostanek glasovno učinkovitih povezav (5. zgled).

Zgledi:

- (1) *Da die andern braffen, freffen, groffen pracht treiben / mit schönen kleydern / herrlichen heuffern / tc.* (LH 1566: I,XIX) – *kadar drugi pianzhuyo, fhro, veliku pranganje imao, slepim gvantom, szhafstitimi hifhami, &c.* (TPo 1595: I,31);
- (2) *das schier niemand ein augenblick ficher ift / weder des leides noch des guts halb / welches alles in gfahr schwebet vnd webet* (LH 1566: I,XXI) – *de skoraj nihzhe en hip nej shiher; ni sa tiga Telefsa, ni sa tiga Blaga stran, kateru vse vfarlikosti je inu stoji* (TPo 1595: I,34);
- (3) *Du verfluchter Geist /.../ du betreuegest vnd beleuegest sie* (LH 1566: I,XXVIII) – *Ti prekleti Duh /.../ ti ogolufavafsh inu oblafshesh nje* (TPo 1595: I,39);

¹⁰⁹ Glede na današnjo normo nase opozarja tožilniška vezava, ki ni tipična za zanikanje.

¹¹⁰ Metodologija Trubarjevega prevzemanja, prevajanja, oblikovanja in spreminjanja opomb je predstavljena v naslednjem poglavju.

¹¹¹ V nemški literarni in jezikovni zgodovini je izjemna stilistična izoblikovanost Lutrovih del splošno priznано dejstvo (prim. Bach 1985: 1443).

¹¹² Prvi samostalnik je izglagolski, drugi pa po izsledkih etimologije (prim. Bezljaj 1976: 159) izsamostalniški (*goljuf* → *goljufija*).

- (4) *auffhören mit liegen vnd triegen* (LH 1566: I,XXIIIb) – *bi nehali od lafh, goluffye* (TPo 1595: I,38);
- (5) *Wo sie aber sich nicht so helt / vnd jr macht zu eygnem pracht /.../ mißbrauchen wil* (LH 1566: III,LXXXIII) – *Kadar se ona pak nikar taku ne dershy, inu hozhe fvojo muzh inu Oblaft k'lafnimu prangainju /.../ krivu inu hudu nuzati* (TPo 1595: III,142).

Tudi glasovno-oblikovne poenotenosti, ki jo Luter npr. ustvarja z enakimi sklonskimi končnicami priredno nanizanih prilastkov, Trubar ni mogel vedno dosežati, saj mu jo je poleg neenake tvorjenosti ali različnega izvora prilastkov preprečevala tudi neustaljena raba določnih pridevniških oblik in posledično priredno povezovanje določnih in nedoločnih oblik (1. zgled). Na nekaterih mestih pa je Trubarju uspelo v dvojno formulo povezati zvočno podobna glagola in na tak način stopnjevati stilno učinkovitost prevoda (2. zgled).

Zgleda:

- (1) *WEil das heutige Fest / den tröstlichen vnd frölichen Artickel vnfers Glaubens vns fühelt* (LH 1566: II,IIa) – *Kadar ta današnji Prasniki, ta trofhtliv inu veffeli Articul nafhe vere nam naprej dershy* (TPo 1595: II,Ia);
- (2) *da sollen sie gar fein / spricht sie / anlauffen* (LH 1566: III,LXXIX) – *taku se ony morajo, pravi ona, saplesti inu sabrestfi* (TPo 1595: III,135).

6.1.1 Notranje glasovno ujemanje ustvarja tudi nizanje nasprotnih pojmov, ki jih zastopata izhodiščno poimenovanje in njegovo nasprotje v Lutrovi *Hišni postili* ter poimevalno različne ustreznice v slovenskem prevodu. Npr. *es gibt weder luft noch vnlust* (LH 1566: I,XXI) – *onu ne da ni ne vefselia ni shalofsti* (TPo 1595: I,33).

6.2 Na Trubarjevo zavedanje možnosti stilnega učinkovanja z nizanjem ekvivalentov pa zelo jasno kažejo številne dvojne in trojne povezave, za katere Lutrova predloga ni dajala osnove. Dodatno učinkoviti so pari glasovno podobnih ustreznice. Npr.: *begegnet der Herr Christus der Magdalena inn der gestalt eines Gertners* (LH 1566: II,IIb) – *je frezhal GOSPOVD Christus te Magdalene, vshtalti eniga kopazha, Gartlerja ali Vertarja* (TPo 1595: II,2). Tričlenski niz tudi pomensko razširja predstavo, saj vanj niso ključene popolne sopomenke.

Na drugih mestih je Trubarju uspelo enakovredno nadomestiti premišljeno urejene in glasovno učinkovite dvodelne povedi iz prevodne predloge s preurejenimi strukturami. Opaznost in ritmično učinkovitost jim je – enako kot pri Lutru – zagotavljala enaka razpojenost stavčnih členov in ponavljanje elementov. Npr.: *Die Engel dürfen fein nicht / Die Teuffel wollen fein nicht* (LH 1566: I,XXIII) – *Ty Angeli njega ne potrebuio, Ty Hudizhi njega ne hote* (TPo 1595: I,37). Trubarjevo besednoredno preurejanje besedila iz Lutrove predloge je mestoma pripeljalo do drugačnih, vendar enako učinkovitih struktur: *Denn desselben ist es alles / vñ nichts mein* (LH 1566: III,LXXVII) – *Sakaj tiga iftiga je vse, inu moje nifhter* (TPo 1595: III,131). V navedenem primeru je Lutrovo hiazemsko ureditev zamenjala Trubarjeva podvojitve vzorca.

6.3 Tudi Lutrovemu prestopu v nižji pogovorni jezik z glasoslovno močno preoblikovanim (okrnjenim) besedjem, ki je vezano na vnaprej napovedano rečenico, razširjeno med preprostimi ljudmi, Trubar ni sledil: *Das gemein sprichwort ist vnter vnfern burgern vñ bawrn: Wat: Ick heb ock noch twe penning to vertern* (LH 1566: III,LXXVIIa) – *Ta gmain perpuvid je mej nashimi purgary inu kmetizhi: Haj leli imam tudi she dva Vinarja ferzerati* (TPo 1595: III,131). Vzrok za opustitev priložnosti za glasovno barvanje jezika, pogovorno rabljenega v določeni družbeni sredini, je lahko bil v več desetletij trajajočem prizadevanju za enotnejšo podobo mladega slovenskega knjižnega jezika in ne morda v neobstajanju tovrstnih pogovornih različic ali v Trubarjevem nezavedanju njihovega obstoja. Na zavedanje stilne označenosti odlomka pa jasno kaže enostransko dodani uvajalni medmet.

7 Ob navedenih prevodnih razlikah, ki so bile odkrite s primerjavo večjega števila poglavij iz vseh treh delov *Hišne postile*, se je treba zavedati, da so številna mesta prevedena člensko, ustreznično in celo besednoredno povsem enako. Za ponazoritev popolne prevodne usklajenosti naj poleg že navedenega zadoščata še dva primera:¹¹³

1	Luter	<i>Die</i>	<i>Engel</i>	<i>find</i>	<i>viel</i>	<i>ein</i>	<i>herzlichere</i>	<i>Creatur /</i>	<i>denn</i>	<i>wir</i>	<i>Menfchen</i>
	Trubar	<i>Ty</i>	<i>Angeli</i>	<i>fo</i>	<i>veliku</i>	<i>ene</i>	<i>zhaftitjhe</i>	<i>Stvari,</i>	<i>kakor</i>	<i>my</i>	<i>zhloveki</i>
2	Luter	<i>War</i>	<i>ift</i>	<i>es</i>							
	Trubar	<i>Reis</i>	<i>je</i>	<i>onu</i>							

¹¹³ Prvi zglede je s strani LH 1566: I,XXII in TPo 1595: I,35, drugi pa LH 1566: II,Vb in TPo 1595: II,7.

Trubarjevo prevajanje opomb v *Hišni postili*

0 Z natančno primerjavo izbranih poglavij iz vseh treh delov Trubarjevega prevoda *Hišne postile* z Lutrovo prevodno predlogo, opravljeno v predhodnem poglavju, so bile odkrite osnovne značilnosti Trubarjeve prevajalske metodologije. Slednja večinoma izkazuje tesno naslonjenost na nemško predlogo, ob njej pa številne jezikovno in stilno pogojene oddaljitve.¹¹⁴

0.1 Že opravljena primerjava je hkrati pokazala, da se nekaj tipov prevodnih razlik pogosteje pojavlja v opombah. Ker gre za funkcijsko drugačno besedilno okolje, kot ga predstavlja prevod osnovnega besedila postile, so bile ugotovljene razlike hkrati tudi motivacija za nadaljnje raziskovanje Trubarjevih prevajalskih navad v *Hišni postili* kot njegovem zadnjem in hkrati najobsežnejšem delu, vendar omejeno le na opombe.

0.2 Osnovno zadrego pri ugotavljanju vsebinske in jezikovne usklajenosti opomb v Trubarjevem prevodu z nemško prevodno predlogo predstavlja izbira izdaje, na katero se je Trubar najverjetneje opiral.¹¹⁵ Objavam posameznih delov Lutrove postile, ki so se zvrstile od leta 1527 dalje, je leta 1544 sledila izdaja z naslovom *Hauspostil D. M. Luth.*, ki jo je v Wittenbergu izdal Veit Dietrich, tej pa dolga vrsta ponovnih natisov, med katerimi po opombah v popisu tiskov iz 16. stoletja na nemškem jezikovnem območju¹¹⁶ izstopata dva tipa. Prvemu pripada izdaja s pripisom *Mit fleyß von newem vbersehen, gebessert vnd gemehret [von Veit Dietrich]* (npr. Nürnberg, 1544), drugemu pa katera izmed razširjenih različic, na katere kažeta pripisa: *Mit fleyß von newem vbersehen, gesessert vnd mit etlichen Predigten gemehret [von Vitus Dietrich]* (npr. Auspurg, 1545) ali *Mit fleyß von newem corrigirt vnd gemehret mit XIII. Predigen von der Passio [v. Veit Dietrich]* (npr. Nürnberg, 1546). Trubarjev prevod se opira na eno izmed Dietrichovih izdaj Lutrove postile.¹¹⁷ Opombe v vseh treh delih so bile primerjalno pregledane ob izdaji iz leta 1566,

¹¹⁴ Prim. Merše 2010b.

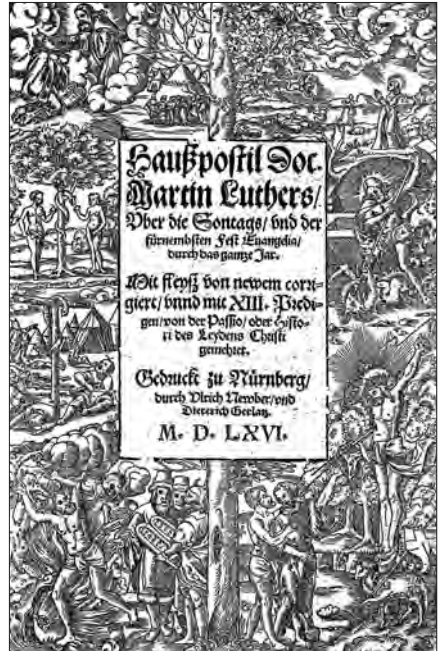
¹¹⁵ Nanj opozarja Raecke 1995: 398–399, ki hkrati dvomi, da je med številnimi izdajami Lutrove *Hišne postile* zares mogoče izbrati najverjetnejšo predlogo.

¹¹⁶ Prim. *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erscheinene Drucke des XVI. Jahrhunderts, VD 16*, Stuttgart, Anton Hiersemann, Band 1–25, 1983–2000. Natisi Lutrovih del so popisani v 12. zvezku: Lut–Mann (1988), izdaje njegove *Hišne postile (Hauspostille)* pa so navedene pod številkami L 4831–L 4913 (str. 215–223).

¹¹⁷ V *VD 16* (Band 12 (1988): 218) so pod geslom *Luther, Martin: Hauspostille* našteje tudi izdaje, ki se od Dietrichovih vsebinsko razlikujejo. Prva je izšla v Jeni leta 1559. Naslovu *Haußpostill vber die Sontags vnd der fürnemesten Feste Euangelien / durch das gantze Jahr/ von D. Martino Luthero seligen gepredigt* sledi pripomba *aus M. Georgen Rörsers seligen geschriebenen Büchern /.../ on alle Enderung/ Abbruch/ oder Zusatz/ auffß new zugericht/ vnd in Druck geben* (Jhena, 1559), ki prepoznavnost zagotavlja tudi kasnejšim izdajam.

za dodatno preverjanje pa je bila uporabljena izdaja iz leta 1544.¹¹⁸ Številna mesta kažejo bodisi na Trubarjevo dodajanje ali opuščanje opomb. Pri odlomkih, kjer so bile ugotovljene večje prevodne razlike, sta bili primerjalno preverjeni še spletno dostopni izdaji iz let 1548 (Nürnberg) in 1552 (Wittenberg). Pregledane izdaje se sicer glede nekaterih opomb razlikujejo, vendar med njimi ni bilo take, ki bi kazala na Trubarjevo opiranje nanjo. Čeprav ni mogoče z gotovostjo trditi, da je Trubar neprekrivne opombe dodajal ali odzimal samoiniciativno in brez upoštevanja prevodnega zgleda, pa način njihovega prevajanja in občasnega informativnega širjenja jasno kaže, da bi lahko bile tudi njegov dodatek.

1 Tudi v Trubarjevi *Hišni postili* so robne opombe zaradi posebne namembnosti – ki je: ustvarjati in hkrati olajševati pregled nad obravnavano vsebino – večinoma kratke, ubeseditvene skope in skladske tipizirane. Osnovno strukturo zarisujejo omejitve omemb na ključno oz. ključna dejanja, na osrednje osebnosti, bistvene lastnosti itd. Zaradi odprtih možnosti za interpretativno izbiro, obvestilne širitve in mnenjske korekcije so nedvomno predstavljale nov prevodni izziv tudi za ubesedovanja večšega Trubarja. Tako sledenje prevodni predlogi kot oddaljevanje od nje kažeta na Trubarjevo popolno obvladovanje opomb kot posebnega besedilnega tipa, hkrati pa tudi na poznavanje in (neodvisno) rabo ubeseditvenih modelov, izpričanih v opombah Lutrove postile. Na Trubarjevo spretnost pri večinoma prevodno neodvisnem, skrajšanem in zgoščenem prikazu vsebine v okviru njegovih novozaveznih biblijskih prevodov je jasno pokazala večplastna analiza vsebinsko povzemalnih uvodov (sumarijev), ki jo je opravila M. Orožen.¹¹⁹

Martin Luther, *Hauspostill*, 1566 – naslovnica

1.1 Ker sta osnovni tipološki lastnosti opomb vsebinska zgoščenost in posploševanje, so tudi najznačilnejši odstopi od prevodnih predlog tesno povezani z njima. Mednje se uvrščajo tudi taki, ki so pogojeni z različno strukturiranostjo in različnimi navadami v prevodno soočenih jezikih: nemščini in slovenščini.

1.2 Primerjava na različnih ravneh jezikovne zgradbe (zlasti na oblikoslovni, besedotvorni, skladske in besedoslovni) odkriva tudi številne druge razlike jezikovno-razlikovalne narave, ki so se kot značilne pokazale že pri analizi prevodnega postopka osnovnega besedila.

¹¹⁸ Izdajo iz leta 1566 hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani, posnetek izdaje iz leta 1544 pa je dostopen na spletu (Martin Luther: *Hauspostill*, Wittenberg, 1544, Bayerische Staatsbibliothek, Digitale Bibliothek, Münchener DigitalisierungsZentrum).

¹¹⁹ Orožen 2008/2009: 319–337, ponovno v Orožen 2010: 42–61.

1.2.1 Oblikoslovne razlike.

1.2.1.1 Zaradi pogostosti pojavljanja je posebej opazno drugačno izražanje splošnega vršilca dejanja. Istovrstne zamenjave so bile kot sestavni del prevajalskega postopka opažene tudi pri osnovnem besedilu,¹²⁰ vendar v opombah hkrati izstopajo tudi kot značilno posploševalno sredstvo. Izpričanih je več možnosti, ki se pogostnostno različno razvrščajo. Najpogostejša je zamenjava nemškega nedoločnega zaimka *man* z *ljudje* (prim. 1., 2., 3. in 4. zgled), opazna pa je tudi nadomestitev s tretjo osebo množine in s splošnoosebni *se*.¹²¹ V večini primerov gre za najsplošnejši, tretjeosebni prikaz. Nadomestitev s prvo osebo množine (8. zgled) nasprotno pomeni premik k določnemu osebku in opozarja na njegovo soudeleženo pri dejanju. V šestem zgledu se v sklop prevodnih razlik uvršča tudi številsko usklajenost predmeta in glagola. V sedmem primeru gre za trpniško pretvorbo nemškega stavka s splošnim vršilcem dejanja.¹²²

Zgledi:

- (1) *Gottes gaben sol man nit laugnen* (LH 1566: III,LXXVI) – *Boshyh darou ludje neimajo tayti* (TPo 1595: III,129);
- (2) *Wie Mann sich an Christo ergert* (LH 1566: I,XXXIIIb) – *Koku se ludje na Christufu pohuifhajo* (TPo 1595: I,56);
- (3) *Durch gute werck kompt man nicht in Himel* (LH 1566: III,XLVI) – *Skusi dobra della ludje ne pridejo v’Nebu* (TPo 1595: III,77);
- (4) *Man foll im namen Iesu beten* (LH 1566: II,XXXVII) – *Isvunaj Christufa ludje ne mogo moliti* (TPo 1595: II,61);
- (5) *Man sol auff das vorige leben sehen* (LH 1566: III,CXVIII) – *Onu se ima na ta pervi leben ali shiuleinje gledati* (TPo 1595: III,202);
- (6) *Wie man die gefte lade* (LH 1566: II,LXXII) – *Koku se ty Gofstje vabio* (TPo 1595: II,128);
- (7) *Christum helt man für ein Auffrührer* (LH 1566: III,XXII) – *Christus bode sa eniga Puntarja dershan* (TPo 1566: III,36);
- (8) *Was man auß dem fuß lernen sol* (LH 1566: I,CXVIIIb) – *Kaj se imamo is vmivanja teh Nug navuzhiti* (TPo 1595: I,200).

1.2.1.2 V Trubarjevem prevodu je praviloma opuščeno opozorilo, da gre za poročanj-sko raven besedila,¹²³ ki je v nemščini izpeljano z izbiro konjunktiva.¹²⁴ Nanjo običaj-

¹²⁰ Različna pogostnostna razvrstitev se kaže tudi primerjalno z osnovnim besedilom, čeprav je na prvem mestu v obeh primerih nadomestitev z *ljudje*. Poleg te prevodne možnosti se kot nadomestilo za nemški *man* pojavlja še nedoločni zaimek *eden*, opravljen pa je tudi premik k izbiri osebnega zaimka *mi*. Prim. Merše 2010b: 21–22.

¹²¹ O načinih izražanja splošnega osebka v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku prim. Toporišič 2000: 503. Obširneje o neosebni rabi oblike *ono* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja prim. Jelovšek 2011. Zaradi pogostosti pojavljanja so posebej natančno predstavljene njene funkcije v TPo 1595 (Jelovšek 2011: 422–424).

¹²² O tipu pretvorbe prim. Toporišič 2000: 502–503.

¹²³ Dejansko gre za poročanj-sko raven besedila, saj gre za zgoščen prikaz vsebine v vzporednem besedilnem odlomku.

¹²⁴ Gre za varianto najpogostejše vloge nemškega konjunktiva, ki je izražanje indirektnega govora. Prim. Helbig–Buscha 1991: 194–195, Duden 1998a: 164–165.

no kaže tudi izbrani skladenjski vzorec, ki ga predstavlja vprašalni stavek v ugotavljalni funkciji. Npr.:

- (1) *was die rechte lere fey* (LH 1566: II,CLXXXb) – *Kaj je ta pravi Vuk* (TPo 1595: II,305);
- (2) *Woher Christus fey* (LH 1566: I,XLXIIIb) – *Od kod femkaj je Kristus* (TPo 1595: I,81).

Ob odsotnosti konjunktiva dosega Trubar obvestilno izravnanost s skladenjsko razvidnejšim navajanjem vsebine mišljenja. Uporablja predmetni odvisnik, ki ga uvaja veznik *de*: *Herodes dencket er wölle Christum leichtlich dempffen* (LH 1566: III,CXII) – *Erodesih mišli, de hozhe Christufa lahku satlazhiti* (TPo 1595: III,37).

1.2.1.3 Občasna vidska neuskklajenost prevodov se razteza tudi na robne opombe. Čeprav bi pogosti rabi sedanjika s splošnoveljavnim pomenom neredko bolj ustrezala izbira nedovršnika, ki jo izkazuje tudi Lutrov izvornik, se Trubar nekajkrat odloča za izbiro dovršnega glagola, s čimer je večkrat povezana sprememba vsebinskega poudarka (1. zgled). Mestoma je Trubar dejanje, ki je v Lutrovi predlogi prikazano kot že dovršeno, predstavil kot še trajajoče (2. zgled).

Zgleda:

- (1) *Der glaub machet auß sünden heilige leute* (LH 1566: II,Vb) – *Ta vera stury is greifhnikou fvete ludy* (TPo 1595: II,6);
- (2) *Was Christus dieweil im tempel gethan hat* (LH 1566: I,LVb) – *Kaj je Kristus ta zhas vtem Templi delal* (TPo 1595: I,93).

1.2.1.4 Kot pri prevajanju osnovnega besedila je tudi pri opombah mogoče zaznati različke glede izbire glagolskega načina: namesto tvornika je lahko uporabljen trpnik ali obratno. Npr. *Warumb Christus mit einem wort die Iuden zu boden schlag* (LH 1566: I,CXXXVb) – *Sa Zhes volo bodo Iudje od Christufa vteim verti feno befsedo Pobyeni* (TPo 1595: I,232).

1.2.1.5 Med jezikovnorazlikovalne poteze se uvršča Trubarjeva izbira povratnoosebnega zaimka namesto osebnega v Lutrovi postili: *Die Cristē haben noch sünde an jnen* (LH 1566: II,V) – *Ty Karfzheniki imajo she greihe nafebi* (TPo 1595: II,6).

1.2.2 Besedotvorne razlike.

1.2.2.1 Ustaljeno, jezikovno pogojeno razvezovanje samostalniških zloženek, ki se je izkazalo kot del prevodnega postopka pri osnovnem besedilu v postili (Merše 2010b: 17), je opazno tudi pri opombah (1. in 2. zgled). Druga možnost nadomeščanja samostalniških zloženek je uporaba sopomenskega opisa, ki ima obliko kazalnega zaimka in temu sledečega prilastkovega odvisnika (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Woher die Kirchenweyhe komme* (LH 1566: III,Cb) – *Od kod tu shegnovainje teh Cerkvi pride* (TPo 1595: III,172);

- (2) *Wie man die polterteuffel vertreyben foll* (LH 1566: II,XI) – *Koku se imajo ty pofhafti hudizhove pregnati* (TPo 1595: II,16);
- (3) *Gott hat den vndanck an den Ehelofen gestraffet* (LH 1566: I,LV) – *Bug je to nehvalešnost na teh kir neifo vSakonu šhtrajfal* (TPo 1595: I,100).

1.2.3 Skladenjske razlike.

1.2.3.1 Mednje se npr. uvrščajo drobne besednoredne razlike. Npr.:

- (1) *Böfe leut geben zu jrem vnglück vrfach* (LH 1566: II,CLXXXIIIb) – *Hudi ludje dado urfah ksvovej nefrezhi* (TPo 1595: II,312);
- (2) *Der freye wil hilfft in nöten nit* (LH 1566: I,LXVIb) – *Ta fray volja ne poma-ga vнадlugah* (TPo 1595: I,111).

V prvem primeru se dela nemškega besednozveznega poimenovanja dejanja (*urfach geben zu etwas*) v povedi pojavljata besednoredno nepovezano, v slovenščini pa sta v neposrednem zaporedju,¹²⁵ v drugem primeru pa je v predlogi nikalnica navedena na koncu, v prevodu pa pred glagolom, na katerega se vsebinsko nanaša.

Pri ohranjenih dvojnih formulah je Trubar po presoji pomena oz. aktualnosti členov občasno spreminjal naštevalno zaporedje: *Võ bekandtnuß vñ glauben Thome* (LH 1566: III,VIIIb) – *Od vere inu fposnainja S. Tomafha* (TPo 1595: III,12).

1.2.3.2 Med jezikovno pogojene razlike spada opuščanje informativno nenujnih osebnih zaimkov, zlasti tedaj, kadar je oseba razvidna iz glagolske oblike, česar npr. glagolsko jedro nemških povedkov ne zagotavlja vedno: *Wie wir beten sollen* (LH 1566: I,CXXXIb) – *Koku imamo moliti* (TPo 1595: I,224).

1.2.3.3 Posebej opazne so jezikovno pogojene vezavne razlike: *Heyligen sol man nit anruffen* (LH 1566: III,LXXI) – *Na te Svetnike se nejma klizati* (TPo 1595: III,120). V navedenem primeru je namesto brezpredložnega tožilnika v nemščini v Trubarjevem prevodu uporabljen predložni, pred tem tudi kalkiran po nemščini. Sprememba je (enako kot v osnovnem besedilu; Merše 2010b: 20–21) pogosto zaznavna. Mestoma je opazen premik k drugi sklonski vezavi, ki je povezana z zamenjavo predmeta ali z različno predstavo, vezano na jezik. Npr.:

- (1) *Der Herr Christus hat ein fondere meinung zu den fünden* (LH 1566: II,LXXXII) – *GOSPVD Christus ima eno sufsebno mainingo sgreifhniki* (TPo 1595: II,137);
- (2) *Wie man sich des teuffels wehren foll* (LH 1566: II,XI) – *Koku se ludje imajo timu Hudizhu braniti* (TPo 1595: II,16).

1.2.3.4 Med prevodne svoboščine, opažene v opombah, se uvršča tudi različen odnos do ponavljajočih se elementov. Pri Trubarju je v nasprotju s prevodno predlogo vidno ponavljanje istega predloga pri členih naštevalnega niza, pri Lutru pa je predlog izpostavljen

¹²⁵ Razlikovalen je tudi premik od svojilnega zaimka k povratnosvojilnemu v TPo 1595.

in vezavno opredeljuje sledeči člen oz. vse sledeče člene (1. zgled). Obraten postopek je mogoče zaslediti pri prevodnem zrcaljenju stilno učinkovite dvojne formule s ponavljajočim se pridevnikom (2. zgled). Npr.:

- (1) *Das zeugnuß Iohannis von sich / vnnd dem Herrn Christo* (LH 1566: I,XIII) – *Tu prizhovainje Ioannefovu od febe, inu od GOSPVDA Christufa* (TPo 1595: I,23);
- (2) *Christus warer mensch vnd warer Gott* (LH 1566: I,CXXIX) – *Christus pravi Bug inu Zhlovik* (TPo 1595: I,220).

1.2.3.5 Opazna, primerjalno ugotovljena značilnost Trubarjevih opomb je njihova približanost govornemu jeziku, ki jo razodeva pogosto nadomeščanje okrnjenih (eliptičnih) dvodelnih oz. navideznih enodelnih stavkov iz predloge z dvodelnimi v prevodu. Zanje je v nasprotju s skladijsko zgoščeno vsebinsko napovedjo v predlogi značilna prisotnost osebne oblike glagola kot dela povedka. V zadnjem zgledu glagolski del kaže na preteklost kot dogajalni čas.

Zgledi:

- (1) *Christus ein Hertzog* (LH 1566: I,XLVIb) – *Christus je en Viuda* (TPo 1595: I,79);
- (2) *Bapft vnnd Iudas gleyche Schuler* (LH 1566: I,CXX) – *Papesh inu Iudash fo enaki Shularji* (TPo 1595: I,203);
- (3) *Der Ehestand im Bapftumb hoch gefchendet* (LH 1566: I,LVIII) – *Ta Sakonfki stan je vtem Papeštvi bil ferrahtan* (TPo 1595: I,96).

1.2.3.5.1 Hkrati pa je treba opozoriti tudi na primere Trubarjevega prevodnega ohranjanja opomb, zapisanih v obliki enodelnih stavkov. Npr.: *Sacrament des Altars nerrifch* (LH 1566: I,XXXIX) – *Sacrament tiga Altarja norfki* (TPo 1595: I,64); *Christo reich was es fey* (LH 1566: III,87) – *Christufevu Krajlestvu, kaj je onu* (TPo 1595: III,87). Sestavinsko natančen prevod je mogoče zaslediti tudi pri opombi *Die ander anfechtung / Gott meine es nicht gut mit vns* (LH 1566: II,XXVIII) – *II. Bug ga nikar dobru snami ne meini* (TPo 1595: II,38). Namesto ubesedene številke pri Lutru je v Trubarjevem prevodu uporabljena ekonomičnejša številka. Prevodno zvesta zamenjava *es* → *ga* pa je shematična in brez razumske korekcije, ki jo lahko sicer opažamo: *Got meinet es gut* (LH 1566: II,XXVIII) – *Bug je dobru meini, kadar on nam Krifh poshle* (TPo 1595: II,38).

1.2.3.6 Trubar se je od Lutrove predloge oddaljeval tudi z združitvijo dveh opomb v eno, praviloma oblikovano bolj komunikativno in manj shematično: *Des heyligen Andreas exempel in Andreas ein Jünger Iohannis* (LH 1566: III,Ib) → *Tiga S. Andrea Exempel fzhim, koku je velik Ioger postal* (TPo 1595: III,2). Drugje Trubar združitev uresničuje z veznikom *inu*: *Die Apostel find fünder in Warumb man von der Apostel fünd predigt* (LH 1566: III,VII) → *Ty Apostoli fo greifhnik, inu nih Greihi se ozhitu predigujo* (TPo 1595: III,9).

1.3 Razlike glede izbire besedja.

1.3.1 Med detajli, ki razločujejo Trubarjev prevod od Lutrovega, je tudi ustaljena praksa Trubarjevega opremljanja imen apostolov, svetnikov, Božjih oseb, zakramentov itd. z okrajšavo *S.* (= svet), ki jo je Luter pogosto opuščal (prim. 1., 2. in 3. zgled). Enako dopolnilo, hkrati pa tudi drugačno razvrstitev odnosnice in samostalniškega prilastka, izkazuje četrti zgled. Niz enakih zgledov kaže, da gre za ustaljen prevodni postopek, ki ga svojsko potrjujejo tudi primeri z neokrajšanim pridevnikom v prevodni predlogi (5. zgled).

Zgledi:

- (1) *Paulus demütiget sich auch / vñ tröftet sich allein des Herren Christi* (LH 1566: I,XVI) – *S. Paulus fe tudi ponifha, inu fe le GOSPVDI Christufa trofhta* (TPo 1595: I,26);
- (2) *Ambrosius in Augustinus* (LH 1566: III,IIIb) – *S. Ambrosjh in S. Augustin* (TPo 1595: III,6);
- (3) *Wozu die tauf diene* (LH 1566: III,CXIII) – *HZhemu ta S. Karft flushi* (TPo 1595: III,195);
- (4) *Die Vorrede Iohannis* (LH 1566: I,CXVIII) – *S. Iansha predguvor* (TPo 1595: I,200);
- (5) *Der heylige Geyft straffet vñ die gerechtigkeit* (LH 1566: II,XXXIIb) – *Ta S. Duh fvory[!] ta Svejt sa to pravizo* (TPo 1595: II,53).

1.3.2 Vzporedno prevajane opombe se neredko razlikujejo tudi glede imenskih okrajšav, saj je Trubar uporabljal tiste, po katerih je tudi sicer pogosteje segal: npr. *Iohan 14.* (LH 1566: I,XIII) – *Ioh. 14.* (TPo 1595: I,22). Več primerov kaže na Trubarjevo izbiro močnejše okrajšanih variant: *Spruch Pauli I. Corin 7.* (LH 1566: I,XL) – *Shpruh S. Paula I. Cor. 7* (TPo 1595: I,66).¹²⁶ Z njimi je občasno nadomestil tudi neokrajšana imena oz. njihovo sklonsko obliko: *Danielis 9.* (LH 1566: I,CXXVI) – *Dan. 9.* (TPo 1595: I,214). Ugotovljiva pa so tudi obratna razhajanja: okrajšava imena → ime v ustreznem sklonu: *Spruch Efa. 11* (LH 1566: III,XXXVIII) – *Shpruh Efaiou na 11. cap.* (TPo 1595: III,63). Nekatera tovrstna opozorila pa so izbrana enostransko, saj jih predloga ne izkazuje (npr. *Ephes. 4.* (TPo 1595: I,217)).

1.3.3 Prevodno razhajanje, ki ga ustvarja neuskklajena izbira tvorjenke ali sopomenskega opisa, je značilnost vseh vrst prevodov iz 16. stoletja,¹²⁷ opažena tudi v Trubarjevi postili in njenih opombah.¹²⁸ Npr.:

¹²⁶ V Trubarjevi *Hišni postili* so npr. navedene naslednje okrajšave za evangelista *Ioannesa* oz. *Ioannesa*: *Io.*, *Ioan.*, *Ioann.*, *Ioh.* in *Iohan*. Najpogosteje se pojavlja različica *Ioan.*, sledita pa ji *Iohan*. in *Ioh*. Okrajšave, ki kažejo, da gre za Pavlovo pismo Korinčanom (v postili Korintarjem oz. Korinterjem), pa so: *Cor.*, *Corinth.* in *Corin*. Razvrstitev je pogostnostna.

¹²⁷ O izmenjavi izsamostalniških in izpridevniških glagolov s sopomenskimi opisi v Dalmatinovi *Bibliji* prim. npr. Merše 2009: 167–186.

¹²⁸ O obojesmerni nadomestni uporabi opisa in sopomenskega enobesednega poimenovanja pri prevajanju osnovnega besedila v Trubarjevi *Hišni postili* prim. Merše 2010b: 26, v Dalmatinovi *Bibliji* pa npr. Merše 2009: 182.

- (1) *Wer beleydig ift / fol Schutz vnnd hilff bey der Oberkeit fuchen / aber nit felb sich rechen* (LH 1566: I,CXXXVIIb) – *Ty refhaleny imajo pomuzh inu Shzit ali Svejta yfkati per Gospozshzini inu nikar fami febe mafzhzovati* (TPo 1595: I,236);
- (2) *Weltliche Oberkeit foll mir d straff nicht harren biß man klaget* (LH 1566: I,CXXXVIIIb) – *Pofvuitna Gospozshzina shtraifingo nemajo na tofhnike zhakati* (TPo 1595: I,237);
- (3) *Die jugend ift arg vnnd vngezogen* (LH 1566: III,XCIIIb) – *Ty mladi ludje fo hudi inu nerodlivi* (TPo 1595: III,161);
- (4) *Wie Gott den vnmündigen fein wort offenbart* (LH 1566: III,XXXIII) – *Koku Bug tem kir ne vmejo govoriti fvojo befsédo resodene* (TPo 1595: III,56);
- (5) *Glaub machet allein felig* (LH 1566: I,LXVII) – *Le fama vera isvelizha* (TPo 1595: I,113).

Drugi zgled vzpostavlja razliko med glagolskim in samostalniškim načinom ubesedovanja, tretji med abstraktnjšo samostalniško različico in konkretnjšim opisom, zadnji pa med opisom, uresničenim s pomočjo zveze *machen* + *pridevnik*, in sopomensko glagolsko ustreznico *izveličati*.

1.3.4 Prevod se s slovensko opisno različico oddaljuje od nemškega frazema z značilno strukturo: *Alle Welt treybet hoffart mit dem gut* (LH 1566: III,LXXVIIb) – *Vus Svejst je offerthen sblagum* (TPo 1595: III,131). Opaziti pa je mogoče tudi primer zavestne izbire frazema *slovo vzeti* namesto splošno znanega prevzetega glagola *žegnati*, ki bi z uza-veščenimi osnovnimi pomeni usmerjal k drugačnemu razumevanju prevedene opombe: *Christus segnet seine Jünger* (LH 1566: II,XLII) – *Christus flovu vfame od fvojeh logrou* (TPo 1595: II,69). Ista izbira se ponovi tudi v bližnjem sobesedilu.

1.3.5 Trubar je pri prevajanju opomb z izbiro ustreznice opravil tudi nekaj vsebinskih korektur, čeprav zmanjšan besedilni okvir ponuja tudi ustrezno manj prostora za pomensko različno ubeseditev. Npr.: *Die angst Christi kan niemand recht verstehen* (LH 1566: I,CXXVIIIb) – *To veliko britkuft inu terplenje Christufjevo nihzhe ne more prou fastopiti* (TPo 1595: I,219). Na zamenjavo je domnevno vplivalo vsebinsko usklajevanje s sosednjim besedilom.

Nekaj zgledov kaže na Trubarjevo oddaljevanje od predloge glede gotovostne opredelitve dejanj, ki so v predlogi npr. lahko predstavljena v povednem naklonu, v prevodu pa v pogojniku: *Die ander anfechtung / dz man Got mehr vertrauwen foll / deñ fein wort vermag* (LH 1566: I,XCIII) – *Druga Iskufhna, de bi imeli Bogu fa vupati, koker nega befseda premore* (TPo 1595: I,157).

Izjemoma sta izhodiščna in prevedena opomba glede izbire naklonskih glagolov lahko različno ali celo nasprotno poantirani: *Weltliche oberkeyt wil gemeiniglich zu lind fein / vnnd das schwert nit brauchen* (LH 1566: I,CXXXVIIIb) – *Pofvitna Gospozshzina nejma biti premehka temuzh fmezhom po Boshji Sapuvidi tu hudu oftru straiffati* (TPo 1595: I,237).

2 Primerjava je odkrila tudi številne opombe, ki se od predloge razlikujejo po dodanih ubeseditvenih detajlih.

2.1 Med razširitvami so med drugim npr. pojasnila, ki natančneje opredeljujejo osebo, predmet, lastnost ... glede na vrsto, kakovost, vzrok itd. Npr.:

1. *Bapft ist auch Iudas* (LH 1566: I,CXXXV) – *Papešh je tudi pravi Iudesh Iſhkariot* (TPo 1595: I,230). Zgled kaže na Trubarjevo zavestno vključitev polnega poimenovanja vernikom sicer dobro znanega izdajalca Kristusa.

2. *Klag wider der Ehestand* (LH 156: I,LIX) – *Toſhba Papeſhka zhes ta Sakonſki ſtan* (TPo 1595: I,98); *Eigene andacht ohn das wort gilt nichts* (LH 1566: I,XCII) – *Laſtna andoht pres Boſhye beſede niſhter ne vela pred Bugom* (TPo 1595: I,155). Trubarjev pripis prepoznavnega in znanega prilastka v prvem in drugem primeru ter pripis okoliščinskih določil v tretjem sta posledica hotenja, da bi vsebina opombe ne bila napačno razumljena.

3. *Wie wir vns gegen difem kindlein halten ſollen* (LH 1566: I,XLVII) – *Koku ſe my imamo pruti letimu Ditezu prau derſhati* (TPo 1595: I,78). Dodani prislov *prau* neposredno izraža pomensko sestavino, ki jo v Lutrovi predlogi daje slutiti sobesedilo.

4. *Wir ſollen bedencken / das wir auch ſterben werden* (LH 1566: III,CXVI) – *My imamo ſpomifliti, de je nom tudi vkratkim vmreti* (TPo 1595: III,199). Dodano prislovno določilo časa opazno stopnjuje resnost opozorila.

5. Hitremu, nezavajalnemu pregledu obravnavane vsebine, ki jo omogočajo pripisane opombe, je namenjena tudi (ponovna) omemba že znanih dejstev oz. pripis usmerjevalnih okoliščin. Odlomek, ki ga pričtenja stavek: *Takovu ſazhudenje bi my tudi nad tem Evangeliom imejli imejti, de bi my offertni inu veſſeli nad nym bily /.../* (TPo 1595: I,54), v Trubarjevem prevodu uvaja opomba, ki je glede na Lutrovo razširjena s predložnim predmetom *na tem Evangeliiu: Wir ſollen vns auch verwundern* (LH 1566: I,XXXIIIb) – *My ſe imamo tudi zhuditi na tem Evangeliiu* (TPo 1595: I,54).

6. *Die frucht folget auff das wetter* (LH 1566: I,LXVIIIb) – *Ta ſad pride na tu hudu vreme* (TPo 1595: I,113). Na Trubarjevo razlikovalno izbiro enostransko dodanega prilastka je vplivala skrb, da bi samostalnik, uporabljen izven usmerjevalnega sobesedila,¹²⁹ ne bil pravilno razumljen.¹³⁰

2.2 Analiza dodatkov kaže, da so praviloma izpeljani stilno učinkovito, npr. urejeno v člensko enako strukturiranih dvojnih formulah, ki so besednovrstno različne, najpogosteje pa samostalniške ali glagolske. Vzroki razširitev so standardni:

- a) manj znanim prevzetim besedam je pripisana bolj znana sopomenka, ki je lahko domačega ali tujega izvora;
- b) pomensko manj uveljavljenim besedam domačega ali tujega izvora je praviloma pripisana bolj znana in pomensko razvidna sopomenka;
- c) manj rabljenim domačim besedam so pripisane bolj znane sopomenke,
- č) večkrat pa je vzrok pripisa sopomenke prepoznavno stilni.

¹²⁹ V vzporednem osnovnem besedilu, na katerega se opomba vsebinsko navezuje, je govora o sadovih vere, kar kaže na simbolni pomen Kristusovega obvladovanja morja in atmosferskih pojavov, v nadaljevanju pa je omenjeno tudi *hudu vreme*.

¹³⁰ Prim. tudi: *Wer mit Chriſto ins Schiff wil / der muß eines wetters gewarten* (LH 1566: I,LLXV) – *Kateri hoſhe s'Chriſtuſom vta zholn, ta ſi more eniga hudiga vremena vſveifti biti* (TPo 1595: I,109).

2.2.1 Primeri samostalniških podvojitev:

- (1) *Vneinigkeyt machet die Ehe schwer* (LH 1566: III,CXb) – *Nemyr ali sdrafhba stury ta Sakon tefhak* (TPo 1595: III,189);¹³¹
- (2) *Man fol auff das vorige leben sehen* (LH 1566: III,CXVIII) – *Onu fe ima na ta pervi leben ali shiuleinje gledati* (TPo 1595: III,202);¹³²
- (3) *Fabel von der jugent Christfi* (LH 1566: I,LVI) – *Fabula ali baifsen od te mladufsti Christufeve* (TPo 1595: I,93);¹³³
- (4) *Vnglaube ift der vrfsprung aller fünden* (LH 1566: II,XXXIb) – *Nevera je ta Svyrek ali sazhetik vfeh greihou* (TPo 1595: II,52);¹³⁴
- (5) *Bapfts Prierfterthumb* (LH 1566: III,IIIb) – *Tiga Papefha Farfhtvu inu fhegnovanje* (TPo 1595: III,4);
- (6) *Paulus vnd Barnabas vneynigkeity* (LH 1566: III,LXIX) – *Paulusa inu Bar-nobou kreig ali ardrainje* (TPo 1595: III,117);
- (7) *Des Herrn Christfi schlaf im Schiff* (LH 1566: I,LXVII) – *GOSPVDI Christufevu fpainje ali fen vzholni* (TPo 1595: I,112);¹³⁵
- (8) *Blindheyt der Pfaffen* (LH 1566: I,LVIII) – *Slipota teh Farjeu inu Menihou* (TPo 1595: I,97);¹³⁶
- (9) *Inhalt difes Euangelij* (LH 1566: III,LVIII) – *Summa ali kratik sapopadek letiga Evangelia* (TPo 1595: III,98).

V predzadnjem zgledu je Trubarjeva navedba dveh samostalnikov posledica hotene informativne prilagoditve predhodni in naslednji opombi.¹³⁷ V zadnjem zgledu je bila s Trubarjevo prevodno razširitvijo in nastalo dvojno formulo hkrati opravljena tudi manjša vsebinska korektura, saj je bila z nadomestno izbiro vnesena in hkrati poudarjena pomen-

¹³¹ Povezava je kljub pogosti rabi obeh samostalnikov v knjižnem jeziku 16. stoletja (prim. *Besedje* 2011: 270 in 617; samostalnik *nemir* je uporabljen v šestih delih štirih avtorjev, *zdražba* pa je bila pogosto rabljena (18 del) in splošno znana) nova, saj je uporabljena samo v navedeni opombi. V osnovnem besedilu postile tako v predlogi kot v prevodu sicer pogosto parno nastopata samostalnika *kreg* in *nemir*: npr. *vñ zu hader vñ vnfried alfo luft haben* (LH 1566: II,CLXXXVI) – *taku h'kregu inu nemyru luft imajo* (TPo 1595: II,315).

¹³² Podvojitev *leben ali shiuleinje* je tako znotraj opomb kot znotraj prevoda osnovnega besedila pogosto zaznavna: od 29 pojavitev samostalnika *življenje* je ta kar osemnajstkrat sestavina dvojnih formul, v katerih se kot prvi člen pojavlja *leben*, za veznikom *ali* (15x) oz. *inu* (2x), izjemoma tudi za vejico pa sledi *življenje*.

¹³³ Sopomenski par *fabula ali basen* se pojavlja le v TPo 1595 (petkrat). Navedba v opombi sledi ustaljeni rabi v osnovnem besedilu.

¹³⁴ Navedek je edini primer sopomenske povezave samostalnika *zvirek* z *začetkom* v TPo 1595. Trubar z njegovo navedbo nadaljuje Kreljevo (1567) in Juričičevo (1578) prakso, izkazano v prevodu Spangenbergove postile. Na drugih mestih v TPo 1595 se *zvirek* in redkejša različica *izvirek* večinoma pomensko dopolnilno povezujeta s *studencem*: npr. *ta svirek inu ta studeniz vsiga hudiga je tukaj, ta nevera* (TPo 1595: II,52).

¹³⁵ *Sen* in *spanje* sta sicer pogosti sestavini iste dvojne formule. Od 21 pojavitev samostalnika *spanje* je ta kar dvanajstkrat del povezave s *snom*: v osnovnem besedilu postile se enajstkrat pojavlja kot drugi člen zveze *sen ali spanje*. V opombi se pojavlja le enkrat, vendar v obrnjenem zaporedju: *spanje ali sen*.

¹³⁶ Samostalniška dvojna formula je dopolnjevalnega značaja (Seitz 1995: 482).

¹³⁷ Predhodna opomba v Trubarjevem prevodu je: *Farfski inu Menifhki leben* (ki je prevod Lutrove: *Pfaffen vnd München leben* (LH 1566: I,LVIII)). Sledeča opomba, ki nima vzporednice v predlogi, pa je: *Farji, Menihi, Sakon fashpotujo* (TPo 1595: I,97).

ska sestavina omejenosti na glavne pomenske poudarke povedanega oz. napisanega. Nekaj primerov prevodnega nadomeščanja enočlenskega poimenovanja iz nemške predloge z dvo- ali veččlensko zvezo si je mogoče razlagati tudi kot posledico hotene konkretizacije ali celo kot vsebinsko stopnjevanje. Šesti primer je zanimiv tudi zaradi Trubarjevega oblikovnega variranja pri izražanju svojine, saj je slednja v okviru iste opombe hkrati izražena pridevniško (*Barnobou*) in z roditeljskim (*Paulusa*). Tudi pri prevajanju opomb je med prepoznavnimi razlogi za pripis domače samostalniške sopomenke in za nastanek dvojne formule vezanost manjšalnega pomena na domači samostalni, ki je besedotvorno razvidna manjšalnica: npr. *Die Kirch ist ein elendes verachtes heufflin* (LH 1566: III,XXVI) – *Ta Cerkou je en reven ferrahtan haufen ali kardelze* (TPo 1595: III,42).¹³⁸

2.2.1.1 Na zadrego pri iskanju ustreznice in nihanje med ustrezničnim prevajanjem in sopomenskim širjenjem kažejo naslednji primeri:

- (1) *Gemeynschafft der güter wil sich nicht leyden* (LH 1566: III,XVIb) – *Tu gmain vkup s'kladainje tiga blaga se nemore terpejti* (TPo 1595: III,26);
- (2) *Was für gemeinshafft vnter den Chriſten ſol ſein* (LH 1566: III,XVII) – *Kaj ſa eno gmainshafft ali podileinje tiga blaga mei temi Karfzheniki ima biti* (TPo 1595: III,26);
- (3) *Gemeynschafft der güter iſt nit geboten geweſt* (LH 1566: III,XVIb) – *Gmainshafft ali podileinje ali vkup ſkladainje tiga Blaga nej ſapovedanu bilu* (TPo 1595: III,26).

2.2.2 Trubar je v dvojno formulo večkrat povezal tudi glagole, s katerimi je fazno predstavil dejanje, ki je pri Lutru enočlensko rezultativno povzeto. Npr.:

- (1) *Wo man vergebung der ſünden holen ſol* (LH 1566: III,LXII) – *Kej ſe ima odpufzhainje teh greihou yfkati inu najti* (TPo 1595: III,105);
- (2) *Der Teufel plaget die menſchen* (LH 1566: III,XCb) – *Ta Hudizh ſhtenta inu martra te zhlovéke* (TPo 1595: III,155);
- (3) *Got wachet vber ſeine kirche* (LH 1566: III,XXVIII) – *Bug vahta ali zhuje zhes ſvojo Cerkou* (TPo 1595: III,46).

2.2.3 V prevedenih opombah je nanizal tudi več pridevniških in prislovnih dvojnih formul, izjemoma pa tudi predložno. Npr.:

- (1) *Das Creutz ſcheinet vntreglich* (LH 1566: II,XXV) – *Ta krish ſe puſty vidit tefhak inu nenofliu* (TPo 1595: II,40);¹³⁹
- (2) *Maria eines geringen ſtandes* (LH 1566: III,XXXVIII) – *Maria eniga ſhleht ali niſkiga ſtanu* (TPo 1595: III,63);

¹³⁸ O pogosti rabi samostalniških manjšalnic v slovenskih postilah 16. stoletja ter o primerih prevodno odvisne in neodvisne izbire v Trubarjevi *Hišni postili* prim. Merše 2010a: 59–60.

¹³⁹ Pridevnik *nenosljiv* je bil knjižnojezikovno prvič uporabljen prav v TPo 1595. Izkazuje dve pojavitvi, eno v osnovnem besedilu in eno v opombah.

- (3) *Bapft hat diß Euangelion mißbraucht* (LH 1566: III,LVIIIb) – *Papeſh je letiga Evangelia hudu inu krivu ifluſhil* (TPo 1595: III,98);
- (4) *On Chriſto kan man Gott nicht kennen* (LH 1566: III,XLVII) – *Pres inu isvunaj Chriſtufa ludje Boga ne mogo snati* (TPo 1595: III,79).

V prvem primeru je pridevniška dvojna formula hkrati pomensko logično sestavljena, saj poimenovanju lastnosti sledi pridevnik, ki je pomensko posledično vezan na predhodno navedeno stanje. Tretji zgled kaže na zamenjavo nemškega glagola s konkretnjšim nadomestilom, ki ga vsebinsko sooblikuje tudi prislovni par. Na stilno vlogo dvojne formule *hudu inu krivu* posredno kaže tudi dejstvo, da sta bila oba prislova splošno znana in pogosto rabljena. Tudi sopomensko podaljšani pridevniški nizi so lahko sestavina izrazno učinkovitejših opomb, ki jim ekspresivnost zagotavljajo tako besedni izbor kot njegova veččlenskost in ureditev elementov znotraj le-te: *Stephanus hat ein groffen mut* (LH 1566: III,XIX) – *S. Stephan ima enu veffelu inu mozhnu redle inu nepreſtraſhenu ſerze* (TPo 1595: III,30).

2.3 Trubarjevo nadomeščanje enodelnih stavkov z dvodelnimi je tesno povezano z obvestilnimi širitvami.¹⁴⁰ V opombi *Papeſhniki Boſhye beſede ſourafhniki, fi nepuſte dopovedati* (TPo 1595: I,183), ki nadomešča Lutrovo samostalniško vsebinsko oznako *Papiſten* (LH 1566: I,CVIII), Trubar enočlensko poimenovanje verskih nasprotnikov, o katerih je govora v vzporednem sobesedilu,¹⁴¹ razširja v opisno dvočlensko, samostalniški del pa dopolnjuje z glagolskim. Glede na Trubarjevo prevajalsko prakso so del razširitev tudi dvojne formule, v katere je prav tako lahko zajetih več stavčnih členov: *Tyrannen* (LH 1566: III,XXIIIb) – *Tyranni ali Sylniki Cerkou reſtegujo inu gmerajo* (TPo 1595: III,38).

Skladenjsko istovrstno je tudi prevodno nadomeščanje podatkovno skopih nemških prilastkovnih zvez z obvestilno raširjenimi opombami: 1. prilastkovno zvezo npr. nadomešča podredje s predmetnim odvisnikom in s povedkom v splošno veljavnem sedanjiku: *Lazarus name* (LH 1566: II,LXXVII) – *Lazaruſovu ime kaſhe de je vern bil* (TPo 1595: II,119); 2. prilastkovno zvezo nadomešča prosti stavek z različno (npr. dvočlensko) izraženimi okoliščinami: *Der Reiche Mann* (LH 1566: II,LXXVIIb) – *Ta bogati Moſh pres vſiga troſhta inu pomuzhi vpekli oftane* (TPo 1595, II,119). Tudi naslednji jedrati Lutrov povzetek v osnovnem besedilu obravnavane vsebine je Trubar obogatil z dodanimi, različno izraženimi kakovostnimi opredelitvami: *Die lehre im Bapftumb* (LH 1566: II,XIII) – *Ta falſh inu krivi vuk vPapeſhtvi, od vezhniga lebna dobivanja* (TPo 1595: II,19). Podatkovno natančnejše opombe so praviloma tesno naslonjene na besedilo, ki ga povzemajo.

Sestavni del Trubarjevih obvestilno razširjenih opomb so tudi stavčno izražene vrednostne sodbe: *Vmb des Herrn Chriſti willen ſterben* (LH 1566: III,XXIII) – *Sa GOSPV-DA Chriſtufevo volo vmreiti, je ena pridna rezh* (TPo 1595: III,39). Enega izmed večkrat izpričanih razširitvenih načinov pa predstavlja preprosto nadaljevanje stavka z drugim, prirednim členom povedka, ki odpira možnost za dodatek novega stavčno izraženega predmeta: *Der heylige Geyſt lehret beten* (LH 1566: II,XXXVIIIb) – *S. Duh vuzhi prou moliti, inu ſagviſhuje de ſmo vſliſhani* (TPo 1595: II,63).

¹⁴⁰ M. Orožen (2010: zlasti 43) poudarja, da Trubar sistemske skladenjske možnosti jezika (oz. različne stavčne vzorce) uporablja skladno z jezikovno funkcijo in ubesedovalno potrebo.

¹⁴¹ Podobno tudi: *Widertauffer* (LH 1566: III,XVIIb) – *Vvidertauferji ſo veliki ſmoti* (TPo 1595: III,26).

2.4 Poleg dodatkov je mestoma mogoče zaslediti tudi odvzeme. Trubar je večkrat člensko krajšal ustaljene, dobro uzaveščene povezave tipa *Herr Christo* → *Christus: Die Weyfen bringen dem Herrn Christo ein Zerung* (LH 1566: I, XLVII) – *Ty modri pernefsu Christufu eno zeringo* (TPo 1595: I, 78); *Der Jungfrawen Maria glaub* (LH 1566: III, XLIIb) – *Marie velika vera inu pohleufzhina* (TPo 1595: III, 69). Odvzem člensko ne le izravnava ampak celo presegajo dodatki. Ustaljenost in uzaveščenost povezav omogoča tudi obratne popravke. Npr.: *Des Herrn Predig gehet nit allein auff die Jünger* (LH 1566: III, LXXXIIb) – *GOSPVDA Christufa Pridiga gre nikar le na te Iogre* (TPo 1595: III, 140).

2.4.1 Opomba v predlogi in njen prevod se lahko razlikujeta tudi po izpustu katerega izmed podatkov, npr. prislova: *Wie die rechte kirch zu erkennen sey* (LH 1566: III, LXb) – *Koku se more ta Cerkou sposnati* (TPo 1595: III, 103). Izpust ne vodi k napačnemu razumevanju, saj gre za povzemanje besedila, v katerem je govora o *pravi cerkvi*. Z odvzemom čustvenega elementa, vezanega na prislov, je Trubar vsebino opombe modalno drugače obarval: *Man sol gerne Gottes wort hören* (LH 1566: I, CVIII) – *Ludje imajo Boshjo befsedo poslufhati* (TPo 1595: I, 183).

2.4.2 Primeri informativno močnejše okrnjenih prevodov opomb pa so redki. Npr.: *Der Teufel kan nit mehr denn Gott verhengt* (LH 1566: III, XC) – *Ta Hudizh ne more vezh* (TPo 1595: III, 155).

2.5 Opombe, ki vsebinsko niso v celoti prekrivne, zgovorno kažejo na Trubarjevo temeljito poznavanje prevajane in svetopisemske vsebine nasploh, saj npr. v njih navedena dejstva niso vedno omenjena v besedilu, na katerega se opomba povzemančno nanaša: *Papefh s'Kardinali inu njegova drufhba je vrafhja Cerkou* (TPo 1595: III, 103). V Lutrovi predlogi je navedena vsebinsko splošnejša opomba, ki je Trubar ni prevzel: *Bapft ift nit die Kirch* (LH 1566: III, LXb). Original in nadomestilo sta v razmerju zanikanja in trditve z enako vsebino: *ni (prava) cerkev* → *je vražja cerkev*.

2.6 Tudi pri opombah je mogoče opazati različno izpeljane prevode, ki bodisi kvarijo ali vzpostavljajo stilno učinkovite strukture. Npr.: *Gott ift bey den Heyligen heylig / Gott ift bey den verkerten verkert* (LH 1566: III, LXXXIXb) – *Bug je per teh fvetih fvet, Shudobnimi nemilofstivu rouna* (TPo 1595: III, 152). V navedenem primeru gre za oslabljen stilni vtis.

3 Na nekaterih mestih je zaznavno Trubarjevo aktivno spreminjanje modela skladenjske oblikovanosti opombe. Ugotovljivi so primeri Trubarjevega besednorednega preurejanja opomb, ki neredko vodijo k izbiri drugega, širše uveljavljenega skladenjskega vzorca. Npr. *Klöfter wie mans brauchen sol* (LH 1566: I, XVIb) – *Koku se Klofhtri imajo nuzati* (TPo 1595: I, 27). V Lutrovi predlogi je izbran model, v katerem samostalniku, o katerem je govora v vzporednem besedilu, sledi kratek oris nanj vezane vsebine. Pri Trubarju je v okviru prostega stavka, ki ga uvaja prislovni zaimek *kako*, glagolsko povzeta vsebina odlomka, v katerem je osrednji predmet obravnave v opombi navedeni samostalnik. Prvotni odvisnik (*Odlomek govori o tem, *Koku se Klofhtri imajo nuzati*) se je iz sporočilnih namenov osamosvojil v prosti stavek. Skladdenjska pretvorba je izzvala manjše besednore-

dne preureditve. Zgled *Gott verfuchen* (LH 1566: I,XCIIIb) – *Koku, fzhim, se Bug iskuſha* (TPo 1595: I,157) pa kaže na Trubarjev način nadomeščanja suhoparne, z glagolskim nedoločnikom in predmetom izražene vsebinske oznake iz Lutrove predloge z odvisnikom, ki vključuje tudi napoved obravnave značilnih okoliščin.

4 Širši obvestilni namen vsebinsko zgoščenih in skladenjsko tipiziranih opomb je večkrat dosežen bodisi s pomočjo posploševanja ali s pomočjo konkretizacij. Na prisotnost obeh postopkov kažejo tudi razlikovalne značilnosti prevedenih opomb iz Trubarjeve *Hišne postile*.

4.1 V razmerju *večja abstrakcija* (Luter) – *informativna razširitev in z njo konkretizacija* (Trubar) sta naslednja Lutrova opomba in njen prevod: *Groffe blindheyt d. menschen* (LH 1566: II,LXXVIIIb) – *Ti lakomniki uveliki ſlipoti tyzhe ne pomiflio kaj nym naprej ſtoy. Guiſhnu ta pakal* (TPo 1595: II,121). Enako je tudi v naslednjem primeru, kjer je Trubar vsebinsko abstraknejši nemški samostalni prevodno nadomestil z določnejšim slovenskim, ki mu je dodal še dvočlensko organizirano stavčno prilastkovno konkretizacijo: *Die verfolger des Euangelij behalten den glimpff* (LH 1566: III,LVI) – *Ty Pregainauci tiga Evangelia ohranio to hvalo, de prau imajo, inu prou deſjo* (TPo 1595: III,95).

4.2 V obratni smeri pa je teklo Trubarjevo preoblikovanje naslednje opombe: *Der Engel botſchaft iſt ein anzeigüg das wir vns der aufferſtehung tröſtē ſollen* (LH 1566: II,VIb) – *Teh Angelou Selftvu, je enu ſnameinje, tiga gorivſtajejnja Chriſtifeviga* (TPo 1595: II,8). Namesto Lutrove angažirane pritegnitve vernikov, med katerimi so bili tudi bralci postile, je Trubarju zadoščala posplošena, razosebljena navedba dejstva. Za splošnejšo različico in za opustitev ponazarjalne omembe apostolov kot posebne skupine znotraj celote se je odločil tudi v naslednjem primeru: *Die aufferſtehung Chriſti iſt der armen funder / wie die Apoſtel waren* (LH 1566: II,VII) – *Tu Gorivſtajejnje Chriſtufevu, je tem vboſim greiſhnikom troſhtlivu* (TPo 1595: II,9). Ali: *Der hirt Chriſtus iſt vns zum exempel fürgeſtellet* (LH 1566: II,XIXb) – *Chriſtus je nam kExemplu naprej poſtaulen* (TPo 1595: II,30).

4.2.1 Tudi zamenjava prvoosebnega osebka s prevodnim tretjeosebno pomeni korak v smer posploševanja. *Wir ſehen jimmer den ſplitter* (LH 1566: II,LXXXIX) – *Verni ſe imajo Vſhpegli ogledati, de ſuoje brunu vgledaio* (TPo 1595: II,149). Spremembo je domnevno izzvalo Trubarjevo prizadevanje za večjo vsebinsko usklajenost opombe s predstavljanim besedilom, ki je v prevodu naslednje: *Satu ſe ima en Kerfzhenik drugazhi navaditi, Kadar on to troho vſvojga bliſhniga okej vidi, ima poprej, prejden de ſodi, pred ſhpeigel ſtopiti, inu ſe vnym ogledati* (TPo 1595: II,149). Nadomestitev prvoosebno izražene opombe s posplošeno tretjeosebno praviloma zabrisuje tudi vtis večje osebne angažiranosti pri nagovoru: npr. *Wir ſollen inn angſt vñ anfechtung beten* (LH 1566: I,CXXXI) – *V'ſhaloſti inu v'Britkuſti imajo Kerfzheniki molyti* (TPo 1595: I,224).

5 Dodane opombe. Primerjava je odkrila številne primere dodatnih opomb. Poskus ugotovitve vplivne izdaje ni bil uspešen, saj med preverjenimi izdajami ni bilo mogoče najti take, ki bi od drugih odstopala glede povečanega števila opomb. Zato je mogoče domnevati, da so dodane po Trubarjevi presoji. Glede strukturiranosti ne odstopajo od prekrivnih opomb.

5.1 Daljši nizi enostransko dodanih opomb so npr. opazni v posameznih poglavjih prvega (zimskega) dela *Hišne postile*, v katerem so zbrane pridige za nedelje in praznike od adventa do velike noči: enaindvajset opomb je dodanih v poglavju *OCVLI* (ali na 3. nedeljo v postu), petnajst v poglavju *LAETARE* (na 4. nedeljo v postu), enako (15) tudi v naslednjem poglavju: *IVDICA* itd. Primerjava z izdajo iz leta 1544 in izdajo iz leta 1566 je pokazala, da se Trubar ni ravnal niti po prvi niti po kasnejši izdaji, ki sicer vsebinsko nista povsem izenačeni, saj v prvi izdaji nekatera poglavja manjkajo, glede opomb pa se večinoma ujemata.¹⁴² V prvi izdaji je tu in tam kaka opomba več, vendar njenega prevoda v Trubarjevi izdaji ni mogoče zaslediti.¹⁴³ Tudi za konec tretjega dela sta npr. značilni tako prevodna identičnost kot večje število dodanih opomb, le redka pa je odvezeta.

5.2 Opombe, ki se primerjalno kažejo kot dodane oz. nevezorovane z nemško predlogo, so praviloma vsebinsko včlenjene v (hierarhiziran) informativni lok opomb, hkrati pa večkrat tesno navezane na vzporedno navedeno besedilo, neredko celo na konkretno mesto v njem. Razlika med njim in nanašalno opombo je v značilni oblikovni shematiziranosti opomb, hkrati pa tudi v njihovi zgoščeni, izpostavljeni ali posplošeni informativnosti. Npr.:

- (1) *Nu taku pak en vřakateri vidi, koku tu ta Svejt nerad ima, de bo řvarjen, kreigan /.../ → Svejt se nepuřti řvariti ni řhtraiffati* (TPo 1595: III,96);
- (2) *Ali raunu kakor se per tem řvetim Ioanneřu ta lubesan Boshja řkriva, taku se per Erodeřhu řkriva ta řerd Boshji → Lubefan inu řerd Boshy se řkrivajo* (TPo 1595: III,97).

Pri razvrstitvi prevedenih in dodanih opomb je večkrat mogoče zasledovati tudi horizontalno ali vertikalno informativno stopnjevanje, tesno povezano z vsebino osnovnega besedila, hkrati pa zavestno členjeno in obogateno s hotenimi individualnimi poudarki. Npr.: *Geyřlich arm řein* (LH 1566: II,CLXXXII) – *Duhovnu vbog biti* (TPo 1595: II,308) → *Duhouřku vbuřhtvu* → *Preřtrařhena vejřt je duhouřku vbuřhtvu*. S pripisom novih robnih opomb je Trubar vzgojnost in poučnost prevajanega dela pogosto še stopnjeval (npr. s pripisom nauka, da: *Verni ne řele mařzhovaina* (TPo 1595: II,311)).

5.3 Eden izmed najznačilnejših tipov Trubarjevih enostransko dodanih opomb je posploševalno povzemanje jedrnega dela besedila, pri čemer so bili najpogosteje izpuščeni konkretni podatki, na nekaterih mestih pa le-ti predrugačeni s ciljem, da bi bilo razumevanje lažje in predstavljenost boljša. Npr.:

- (1) *Ali raunu kakor se per tem řvetim Ioanneřu ta lubesan Boshja řkriva, taku se per Erodeřhu řkriva ta řerd Boshji → Lubefan inu řerd Boshy se řkrivajo* (TPo 1595: III,97);

¹⁴² Le izjemoma so opazne drobne razlike, ki kažejo v prid Trubarjevega upoštevanja izdaje iz leta 1566.

¹⁴³ Npr. opombe *Trořt des wort Gottes* (LH 1544: I,217a), ki je v izdaji iz leta 1566 ni, tudi Trubar ni upošteval.

- (2) *hozhem priprostu per tem Ditezu oftati, kateru se letukaj taku resodeua, de je onu nekaj vezh kakor drugi zhloveki → Iefus je vezh koker zhlovik* (TPo 1595: I,92);
- (3) *Sakaj ona bi se bila imejla tukaj opomeniti, kaj fo ty Angeli, ty Paftyrji, ty Patriarchi, Simeon inu drugi, od letiga Diteza pridigovali → Iofef, Maria sta pofabila, kaj fo Angeli, Modri, Simeon inu drugi od Iefusa pridigovali* (TPo 1595: I,91).

Prvi dve opombi imata obliko dvodelnega stavka. V obeh je uporabljen sedanjik s splošnoveljavnim pomenom. Drugi in tretji primer nazorno kažeta značilnosti Trubarjevega posploševalnega postopka: namesto *deteca* se pojavlja nedvoumno, splošno znano poimenovanje *Jezus*, namesto množine *človekov* edninsko poimenovanje *človek* s pomenom splošne veljavnosti, namesto konkretnih poimenovanj modrecev splošno poimenovanje *modri*, namesto pogojnika povedni tvorni preteklik itd. Prvi del opombe *Christus se mnogoeteri višhi refodeva, de per nym famim pomuzh izzhemo* (TPo 1595: I,90) tipizirano povzema več konkretnih primerov za Kristusovo razodevanje ljudem.

V opombi *Iudoufki Farji ne poveido vsfeh befsed tiga Preroka* (TPo 1595: I,80) je z omembo preroka opravljena dekonkretizacija, saj gre za preroka Michea. Z opombo je večkrat jedrnato povzeta misel, h kateri vzporedno besedilo z zgledi le napeljuje. Npr.: *My fmo vsfhe dosti lejt femkaj zheftu iskufsili, de se je uveliku tiga Raicha vkup sbrainih ali Reihftagih od tiga rounalu, inu bi se radu bilu tjakaj perpravilu, de bi se taku pridigovalu, de bi vřakimu dopadlu, inu nikoger ne blasnilu, Ampag gvifshnu je onu, aku ti tu pohuifshanje inu padez, prozh vsameřh, taku je vsfhe Christus řgublen. Sakaj kamer leta Mosh pride /.../ tukaj se řdaici sazgne kreg, řdrashba, inu padajnje → Kir se prou Pridiguje, je řblafnene* (TPo 1595: I,58).

5.3.1 Nekatere enostransko izpričane Trubarjeve opombe opravljajo vlogo izpostavitve vsebinskega jedra začetega besedilnega odlomka. Z njimi se piscu (prevajalcu) odpira priložnost, z izbranimi jezikovnimi sredstvi (npr. s prilastki) poudariti nauk. Npr.: ***Potriben trořhtliu Navuk, od řmote inu řblafnene*** (TPo 1595: I,20). Nekajkrat se dodana opomba razkriva kot skladenjsko tipizirana prireditve vsebine začetne vrstice. Npr.: *Ali onu nej vtakovi Hiftorji obena neglihota /.../ → Vteim poklzanju teh Iogrou, nei obena neglihota* (TPo 1595: III,2). Dodane so tudi natančnejše vsebinske opredelitve posameznih evangelijev: – → *Evangelium nam le od milofti Boshje pravi* (TPo 1595: II,314). Eden izmed tipov enostransko pripisanih opomb je tudi preprost prepis (npr. podrednega) dela vsebinsko značilnejše zložene povedi. Npr.: *Naj ři je pak Sveit zhiřt inu pres greiha* (TPo 1595: I,221).

5.3.2 V opombah je pogosto mogoče zaznati posplošitev, ki npr. vodi od konkretne osebe k vsem pripadnikom naroda. V opombi *Abraam Iudi řo Grefhniki, Christus je pres vsřiga greha* (TPo 1595: I,66) je z omembo hkrati poudarjeno tudi temeljno nasprotje med grešnostjo Judov in brezmadežnostjo Kristusa.

Med vsebinsko aktualizirane, enostransko (le v Trubarjevem prevodu) pojavljajoče se opombe spada tudi naslednja, ki opozarja na letnico Lutrove smrti: *Taku je Bug tiga brumniga ranciga Mosha D. Martina Lutherja, v řém 1546. Leitu, preiden se je ta jamer v řNembřhki desheli sazhel, miloftivu křebi poklzial* (TPo 1595: III,93).

5.4 Ponekod je Trubar s kratkimi napovedmi vsebine prehitel podobno Lutrovo opombo in povzročil delno vsebinsko prekrivanje. Opomba *Christufevu Gorivstajenie verne trofhta inu vefsele dela* (TPo 1595: II,10) ni prevod Lutrove, saj te na vzporednem mestu ni. Naslednji odstavek s podobno vsebino v Lutrovi predlogi spremlja povzema opomba: *Christus felb tröfter eben wie die Engel / vñ heift man foll sich nit förchten* (LH 1566: II,VIIB) – *Christus sam trofhta, raunu, kakor ty Angeli, inu vely de bi fe nejmejli ne Smerti ne fludia bati* (TPo 1595: II,10). Trubarjev prevod od predloge odstopa po dodani konkretizaciji oz. navedbi vzroka strahu.

Na nekaterih mestih je enostransko dodana opomba le razširjena varianta prej ali kasneje navedene in prevedene Lutrove. Npr: opomba *S. Duh verne vнадлугаh ne strafhi, temuzh trofhta, ferzhne, vefsele, dela* (TPo 1595: II,74) nima paralele pri Lutru, ima jo pa zvesto prevedena, enako locirana opomba, ki se vsebinsko navezuje na isti odlomek: *Der Heylig Geist schrecket nit / fonder tröftet* (LH 1566: II,XLV) – *Ta Sveti Duh ne strafhi, temuzh trofhta* (TPo 1595: II,74). Podobno vsebino celotnega odstavka npr. povzema naslednja Trubarjeva opomba, ki ni prevedek Lutrove, saj te na primerjanem mestu ni: *Sakaj bode Petrus ena terdna Skala ali kamanita Pezh imenovan* (TPo 1595: III,102). V nadaljevanju sledi manj konkretna Lutrova opomba: *Petrus woher er den namen habe* (LH 1566: III,LXb) – *Petrus od kod on tu ime ima* (TPo 1595: III,102). Informativno podvojenost npr. izkazuje tudi opomba, ki jo od predhodno navedene, po Lutru posnete, loči le drobna vsebinska razširitev: *Maria verwundert sich* (LH 1566: I,XXXIII) – *Maria fe sazhudi* (TPo 1595: I,54). Slovenski opombi neposredno sledi še druga, ki se od prve razlikuje po pripisani samostalniški kvalifikaciji *Diviza: Diviza Maria fe sa zhudi* (TPo 1595: I,54).

5.5 Tudi pri Trubarjevih enostransko dodanih opombah so prepoznavne najpogosteje uporabljane skladenjske strukture: npr. prosti stavek z zgradbo *osebek + povedek + predmet* (*Verni Boga lubio* (TPo 1595: II,42)), ki je lahko razširjena z ustreznim prilastkom ali/in okoliščinskim določilom: *Vterplenju imamo na Boshye oblube gledati* (TPo 1595: II,42). Na odlomke, ki vzročno pojasnjujejo dejanja ali dogajanja, kažejo samostojno, v povednem naklonu uporabljeni stavki, ki se praviloma uporabljajo kot odvisniki v podrednjih, ali v drugem (npr. vprašalnem) naklonu. Npr.:

- (1) *Sakaj Christus od krishta prerokuie* (TPo 1595: II,43);
- (2) *Koku inu fzhim fe verni pod Cryshom imαιο trofhtati* (TPo 1595: II,45).

Abstrahiranje je pogosto potekalo tudi v smeri: *samostalniški del prislovnega določila odvisnega stavka* → *osebek prostega stavka*. Npr.: *nikar satu, de bi fe my imejli pufst obreisat /.../ Temuzh de fe my per tej obreisi vuzhimo Bogu pokorni biti* – *Obrefa vuzhi Bogu pokoren biti* (TPo 1595: I,64).

Pogosto izbrana časovna oblika prekrivnih in enostransko izpričanih pripomb je sedanjik, prevladujoči pomen pa splošno veljavna oz. brezčasna sedanjost.¹⁴⁴

¹⁴⁴ O pomenih povednega sedanjika prim. Toporišič 1992a: 266 in 2000: 390–394. Na pogosto rabo sedanjika v različnih pomenih v Trubarjevih novozaveznih evangelijskih povzetkih opozarja M. Orožen 2010: 25.

6 Primerov neprevedenih in hkrati opuščenih opomb je malo. Značilno je, da se (podobno kot dodajanje) izpusti vrstijo in omejujejo na ista poglavja. Več jih je npr. na str. I,197–202. Med njimi je tudi naslednja: *Papes fvojmi Minihi inu Farji, Krajli inu Viudi, danafhni dan tudi noge vmivajo, ali nyh vseh pohleufhina je cillu ena preshleht pohleufhina /.../* (TPo 1595: I,202). Zaradi vsebinske razvidnosti je domnevno neprevedeno ostalo naslednje kratko opozorilo: *Bepstifch füßwaschen* (LH 1566: I,CXIX). Primerjava je nekajkrat pokazala tudi na odsotnost prevajanja geselsko nanizanih enobesednih samostalniških poimenovanj, ki jedrnato kažejo na vzporedno obravnavano vsebino. Npr.: *Tauff. / Widertauff. / Sacrament. /* (LH 1566: III,LXII).

Jezikovne spremembe v Dalmatinovih biblijskih prevodih

0 Uvod. Kot je znano, je s prevajanjem biblije v slovenski jezik sredi 16. stoletja začel Primož Trubar, ki je slovenski jezik tudi prvi uporabil v knjigi, s preišljenimi rešitvami pa močno vplival na njegov nadaljnji razvoj. V letih 1555 do 1577 mu je v slovenščino uspelo prevesti celotno Novo zavezo, iz Stare zaveze pa Davidov psalter (1566). Na Trubarjevo pobudo je s prevajanjem svetega pisma nadaljeval njegov mlajši rojak in varovanec Jurij Dalmatin, ki mu je v manj kot desetih letih uspelo prevesti celotno biblijo. Izšla je leta 1584, prvi delni prevod (*IESVS SIRAH*) pa že leta 1575.¹⁴⁵ Sledila sta mu še dva: *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL* (1578) in *SALOMONOVE PRIPVISTI* (1580).¹⁴⁶

Dalmatinova *Biblia* (dalje DB 1584) izkazuje najbolj ustaljeno podobo slovenskega knjižnega jezika, ki se je razvijal od leta 1550 dalje. K njeni izoblikovanosti in ustalitvi je v marsičem pripomogla tudi revizijska komisija, ki je leta 1581 (od 28. avgusta do 22. oktobra) pregledovala prevod. Med njenimi člani je bil tudi Dalmatinov učitelj Adam Bohorič, ki je spoznanja o slovenskem knjižnem jeziku strnil v prvi slovnici slovenskega jezika (*Arcticae horulae*, 1584).

Tipološko predstavitev jezikovnih sprememb, na katere je vplivala revizijska komisija, je prispeval Fran Ramovš (1918: 113–147). V njegovi razpravi so natančno predstavljene predvsem pisne, glasoslovne in oblikoslovne korekture jezika, izpričanega v Dalmatinovih delnih biblijskih prevodih, ki so izšli v letih 1575–1580. Omenjenih je tudi nekaj najznačilnejših besednih zamenjav. Zunaj pozornosti so ostale skladijske preureditve.

Jurij Dalmatin, *Biblia*, 1584 – naslovnica

¹⁴⁵ Devet od skupno dvanajstih Trubarjevih in Dalmatinovih knjižnih izdaj delnih biblijskih prevodov, ki so izšli pred celotno *Biblijo*, je v faksimilirani obliki zajetih v zbirki *Biblia Slavica: Slovenische Übersetzungen 1555–1582* (Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3).

¹⁴⁶ Kidrič (1925: 117) navaja, da so Dalmatinovi prevodi nastajali v drugačnem vrstnem redu, kot ga kažejo izidi knjig. Pentatevh je Dalmatin prevedel do 12. januarja 1572, izšel pa je leta 1578, knjigo Jezusa Siraha, ki je posebej izšla leta 1575, pa je prevedel za Pentatevhom leta 1572.

0.1 Poglavlje ima glede obsega zajete in obravnavane problematike naslednje namene:

- natančneje orisati leksikalne spremembe v Dalmatinovih biblijskih prevodih,¹⁴⁷ zlasti glede na izvor in tvorbo,
- jih osvetliti s podatki o pogostnostnem razmerju med zamenjevanimi in nadomestnimi besedami in zvezami,
- prikaz dopolniti z omembo besednorednih in drugih skladijskih preureditev besedila ter
- dokončno besedno in skladijskostrukturno izbiro pojasnjevati primerjalno z Lutrovo *Biblio* kot Dalmatinovim osnovnim prevodnim zgledom.¹⁴⁸

1 Besedne zamenjave v Dalmatinovih biblijskih prevodih

Primerjava delnih biblijskih prevodov s celotno *Biblijo* odkriva tudi več besednih zamenjav, vendar so redkejšje od glasoslovnih in oblikoslovnih. Z njimi so zaobsežene različne besedne vrste.

1.1 Ramovš (1918: 144–146) je glede na pogostnost pojavljanja posebej izpostavil zamenjavo prevzetih besed z domačimi sopomenkami in jo ponazoril z dvajsetimi zaporedno odkritimi primeri zamenjav znotraj besedila¹⁴⁹ in s še petimi primeri ohranjanja domače sopomenke v DB 1584, čeprav je bila v DB 1578 na robu besedila s pojasnjevalnim namenom navedena tudi bolj uveljavljena prevzeta beseda.¹⁵⁰ Navedeni zgledi jasno kažejo prevladujočo zamenjevalno tendenco, ki pa ni bila enosmerno izpeljana. Obstajajo tudi primeri zamenjav domačih besed z bolj uveljavljenimi prevzetimi besedami. Nekaj jih navaja tudi Ramovš.¹⁵¹

¹⁴⁷ Primerjalno pregledanih je bilo večino poglavij vseh petih Mojzesovih knjig, celotni *JESVS SI-RAH* ter *SALOMONOVE PRIPVVISTI*. Večina primerov je navedenih iz tretje Mojzesove knjige, ker je kot središnji del izdaje iz leta 1578 izkazovala dovolj ustaljene rešitve začetnega prevajalskega obdobja, od katerih se je knjižnojezikovna praksa, izpričana v DB 1584, opazno razlikovala.

¹⁴⁸ Več novih, zanesljivih potrditev Dalmatinove prevodne odvisnosti od Lutrove prevodne predloge v DB 1578 in v DB 1584, ugotovljenih v okviru obsežnejše, primerjalno-analitične raziskave oblik svetopisemskih imen, je prispeval J. Krašovec (2013: 129–131). Kot posebej zgovorna glede prevodne odvisnosti se kažejo manj znana imena (Krašovec 2013: 129) ter načini njihovega zapisovanja, ki so znani le iz Lutrovega prevoda (npr. *BethEl*; Krašovec 2013: 130–131).

¹⁴⁹ Gre za naslednje zamenjave, ki bodo naštetje po besednovrstnem in abecednem zaporedju, pisno posodobljeno in v izhodiščnih oblikah: *coprnik* → *bogovec*, *gvant* → *oblačilo*, *lavtanje* → *petje*, *špiža* → *sladčica*, *štima* → *glas/besede*, *tadel: prez tadla* → *popolnom*; *glihati se* → *skladati se*, *gmerati* → *množiti*, *grevati: mene greva* → *meni je žal*, *iztrovrati* → *izžalovati*, *ratati* → *postati*, *šonati* → *zanesti*; *falš* → *kriv*, *gnadljiv* → *milostiv*, *kunšnejši* → *modreši*, *lušten* → *lep* in *lušno* → *lepo*; *glih* → *enako*; *lih* → *ravno*. Na seznam bi bilo glede na novejša etimološka dognanja treba uvrstiti tudi par *enjatai* → *nehati*, saj se *jenjatai* izvorno razlaga s stvn. *hengen* (Bezljaj 1976: 226; Snoj 2003: 239).

¹⁵⁰ Npr.: *Gospud negouu vuhu preuertai senim *Shilom *Frimom* [opomba na robu] (DB 1578: 66b) → *Gospud njegovu vuhu prevertaj s'enim shilom* (DB 1584: 48a). Tako tudi **ustne* – **žnable* → *ustne*.

¹⁵¹ Navedeni so naslednji primeri zamenjav: *greh/madež* → *tadel*, *žalovanje* → *klagovanje*; *snesti* → *špendati*; *krotak* → *brumen*. Preko predloga, danega v robni opombi v DB 1578, je bil v DB 1584 sprejet tudi samostalni *boršt*: **gaje posekati* – **malikovske boršte* → *posekati malikovske boršte*. V niz zamenjav domačih besed s prevzetimi je pomotoma vključen tudi par *nestati* → *zmanjkati*, saj je zamenjavo, ki je bila v 16. stoletju dokončna, doživel enkratno rabljeni glagol, ki je bil verjetno prevzet iz hrvaščine.

Oba seznama je mogoče razširiti z novimi primeri. Med ustaljeno zamenjevane npr. spadajo členi besedne družine, obkrožujoče glagol *žegnati*: *žegnati* → *posvetiti*, *žegnan* → *posvečen*. Npr.: *Inu ie taku shegnal Aarona inu nega guant* (DB 1578: 92a) → *Inu je taku pofvetil Aarona inu niegou Gvant* (DB 1584: I,66a). Obratno usmerjenost pa npr. kaže nadomestitev *znamenje* → *šrinf*. Npr.: *On neima /.../ na fuoim shiuoti obeniga snamina shgati* (DB 1578: 104) → *On néma /.../ na fvoim shivoti obeniga shrinffa si resati* (DB 1584: I,73b) – *ER fol /.../ an jrem Leibe kein mal pfetzen* (LB 1545: LXVIIb). Primer kaže, da je v zamenjavo poleg samostalnika vključen tudi glagol in da sta oba zamenjevana člena odraz želje po večji prevodni usklajenosti z Lutrom¹⁵² in po ubeseditveni natančnosti. Večji prevajalski svobodi robnih opomb pa je npr. mogoče pripisati pojavitev sopomenskega para, sestavljenega iz prevzetega in domačega poimenovanja, kar je sicer splošno uveljavljen stilem: *Koku fe imαιο Preklinauci shtraifati* (DB 1578: 107a) → *Koku fe imajo fhentauci inu preklinauci fhtraifati* (DB 1584: I,75b).

1.1.1 Preverjanje pogostosti rabe zamenjanih in nadomestnih poimenovanj je pokazalo, da je člene sopomenskih parov in nizov mogoče razvrščati v več podskupin glede na njihovo pogostnostno razvrstitev in glede na različno motivacijo Dalmatinove izbire. Zamenjavo pogosteje rabljenega, iz nemščine prevzetega samostalnika *coprnik* z redkeje rabljenim, domačim poimenovanjem *bogovec*¹⁵³ je domnevno povzročila naraščajoča pomenska diferenciacija delno sopomenskih poimenovanj.¹⁵⁴ Nadomeščanje pridevnika *gnadljiv* z *milostiv*, ki je že v DB 1578 enakovredno tekmoval s sopomensko izpeljanko¹⁵⁵ iz prevzetega samostalnika *gnada*, je spodbudila njegova vse večja uveljavljenost in vse širša raba. Še hitreje se je domačemu sopomenskemu nadomestilu *moder* umikal prevzeti pridevnik *kunšten*. Dalmatinu se je posrečilo tudi iskanje nadomestil za glagole *glihati se* (→ *skladati se*), *gmerati* (→ *množiti*), *iztrovrati* (→ *izžalovati*) in *šonati (koga)* (→ *zanesti (komu)*), ki v DB 1578 še ne izkazujejo domačih tekmovalnih sopomenk. Medtem ko je bilo tekmovalno razmerje med *iztrovrati*, ki je bil enkrat samkrat uporabljen samo v DB 1578, in nadomestnim *izžalovati* že razrešeno, je med členoma drugih treh sopomenskih parov še obstajalo. V DB 1584 so npr. nadomestna poimenovanja – *skladati se*, *množiti* in *zanesti (komu)* – že izkazovala precejšnje trdnost (pogostnostno razmerje med *glihati se* in *skladati se* je 4 : 2, med *gmerati* in *množiti*¹⁵⁶ 41 : 21, med *šonati (koga)* in *zanesti (komu)* pa celo 32 : 39). Tudi tekmovalnost med samostalnikom slovanskega izvora *šilo* in prevzetim samostalnikom *frim* je bila omejena na Dalmatinov jezik (samo na deli DB 1578 in DB 1584), saj sta se šele kasneje znašla v Megiserjevih večjezičnih slovarjih. K neodločenosti glede izbora je prispevala njuna redka, uravnotežena pojavnost.¹⁵⁷ Na obča-

¹⁵² Danes že zastareli glagol *pfetzen* je v novejši priročni izdaji Lutrove *Biblije* uvrščen na seznam manj razumljivih besed in razložen takole: '(ein)ritzen, stechen' (LB 1545 (1974): 357*).

¹⁵³ V DB 1578 je razmerje med rabami *coprnika* in *bogovca* 16 : 1, v DB 1584 pa 30 : 12.

¹⁵⁴ V delno sopomenski niz poleg *coprnika* in *bogovca* sodijo še poimenovanja *vganjavec*, *sanjavec*, *prerok* itd.

¹⁵⁵ Oba izraza sta uporabljena po desetkrat.

¹⁵⁶ Glagol *množiti* je uveljavila prav DB 1584. Navajajo ga tudi Bohoričeva slovnica ter oba Megiserjeva slovarja, ki vključujeta tudi slovensko besedje, rabljeno v drugi polovici 16. stoletja (MD 1592 in MTh 1603).

¹⁵⁷ V obeh delih se besedi pojavljata po dvakrat, v DB 1578 celo izmenično medsebojno pojasnjevalno.

sno nadomeščanje samostalnika *gvant* s sopomenko *oblačilo* je vplivala njuna vzporedna raba od leta 1550 oz. od prve slovenske knjige dalje, čeprav je domača sopomenka pogostnostno zaostajala za prevzeto.¹⁵⁸

O izbiri med sopomenskima glagoloma *ratati* in *postati* je posredno odločala večja uveljavljenost domačega glagola, izmenjava znotraj iste povedi pa je lahko posledica stilistične ambicije. Npr.: *Kadar se /.../ kai isrine, ali kraštouu rata, ali beilu gnoinu poftane* (DB 1578: 95a) → *Kadar se /.../ kaj isrine, ali kraštovu poftane, ali bélu gnojnu poftane* (DB 1584: I,68a) – *Wenn /.../ etwas aufferet / oder schedicht oder eiterweis wird* (LB 1545: LXII).

Usklajevanje s prevodno predlogo je pogosto hkrati vplivalo na izbiro prevzete besede in na kalkiranost predložne zveze, katere del je bila. Npr.: *Sakai Bug ie Zhloueika po suoiji podobi sturil* (DB 1578: 8a) → *Sakaj Bug je Zhloveka k'fvojmju pildu sturil* (DB 1584: I,6a) – *Denn Gott hat den Menschen zu feinem Bilde gemacht* (LB 1545: Vb). Nasprotno pa npr. primerjava z Lutrovo prevodno predlogo ni odkrila spodbude za zamenjavo splošnejšega, pomensko širšega poimenovanja *špiža* s pomensko specializirano *sladčico*, kar pomeni, da je bila ta posledica individualne izbire: *Ne prepolni se s 'vřakoterimi, šhpishami, inu neshri fenogoltnu* (DJ 1575: 160) → *Neprepolni se s 'vřakoterimi řladzhizami, inu neshri řinogoltnu* (DB 1584: II,168a) – *VBerfülle dich nicht mit allerley niedlicher Speiße / vnd frifs nicht zu girig* (LB 1545: CXCVI).

1.2 Dalmatinova *Biblija* izkazuje tudi več ubesedovalnih sprememb, ki so zadevale neprevzeto izrazje različnih besednih vrst. Ramovš je naštel 21 tovrstnih zamenjav, med katerimi prevladujejo samostalniške: npr. *boj* → *vojskovanje*, *dolina* → *dol*, *drevesa* → *drevje*, *gruča* → *culco*, *hlapčiček* → *hlapčič*, *ilo* → *il*, *postava* → *šega*, *postelja* → *lega*, *prijaznost* → *prijazen*, *zveščina* → *zvest* (Ramovš 1918: 145–146).

Zamenjavo večine naštetih (in še drugih neomenjenih) poimenovanj je omogočala sočasna besednozakladna izbira.

1.2.1 Analiza sopomenskih samostalniških parov, ki so bili postopno vključeni v zamenjave,¹⁵⁹ kaže, da je poleg pogostostne razvrstitve uporabljenih sopomenk v dotedanji knjižnojezikovni in predvidoma tudi živi rabi na izbiro v veliki meri vplivala tudi uveljavljenost besedotvornih modelov in tipov. Uzveščenenost načina tvorbe skupnih imen z besedotvornim obraziloma *-je* in *-ovje* je npr. vplivala na zamenjavo množinskih oblik predmetnih poimenovanj *drevesa* in *snopi* s tvorjenkama *drevje* in *snopovje*, zavest o možnosti izražanja skupnega imena ženskega spola z obraziloma *-ina* in *-ovina* ter popredmetene lastnosti z izpridevniško tvorjenko prav tako na *-ina* pa na zamenjavo posamostaljenih oblik pridevnikov *novo* in *sveto* s tvorjenkama *novina* in *svetina* ter zveze *kožušni gvant* s *kožušovina*.¹⁶⁰ Npr.:

¹⁵⁸ V zaporednih knjižnih izdajah Trubarjevih novozaveznih prevodov je izbira tekla v nasprotni smeri (*oblačilo* → *gvant*), na kar je vplivala večja uveljavljenost prevzetega sinonima. V TT 1557 sta bili v razmerju 60 (*gvant*) : 5 (*oblačilo*) (o tem Merše 1990: 167; prim. razdelek 2.2 v prvem poglavju).

¹⁵⁹ Seznam bi bilo mogoče razširiti še z novimi odkritimi primeri (npr. *sveto* → *svetina*, *novo* → *novina* itd.).

¹⁶⁰ Pridevnik *kožušen* in samostalnik *kožušovina* se v 16. stoletju pojavljata le v DB 1578 in v DB 1584. Na različno pogostnostno razmerje med zvezo *kožušen gvant/oblačilo* in sopomensko *kožušovino* v obeh

- (1) Dalmatin: *Offer tih Snopou ob nouini* (DB 1578: 106a) → *Offer Snopovja ob Shetvi* (DB 1584: I,74b),¹⁶¹
- (2) Dalmatin: *kadar tu nouu pride* (DB 1578: 109b) → *kadar novina pride* (DB 1584: I,77a);
Luter: *wenn das Neue kompt* (LB 1545: LXXI);
- (3) Dalmatin: *bodi fi Suknen ali Platnen, na ofnutki inu otki, ali na kakover-shnim bodi Koshushnim guanti* (DB 1578: 96b) → *bodi fi taifti fuknen ali platnen, na Ofnutki inu na Otki, oli na kakoverfhni bodi Koshufhovini* (DB 1584: I,69a);
Luter: *sie feien wüllen oder leinen / am werfft vnd am eintracht vnd allerlei fellwerg* (LB 1545: LXIII).¹⁶²

V prvem primeru je zamenjavo doživel tudi pomensko širši samostalnik *novina*.¹⁶³ Zamenjala ga je natančnejša dogajalna opredelitev s samostalnikom *žetev*.

Nadomestne možnosti je Dalmatin iskal tudi pri poimenovanjih lastnosti. Nadomestitev, ki je tekla v smeri *prijaznost* → *prijazen* in *zveščina* → *zvest*, je bila samo polovično usklajena s sočasnim pogostnostnim razmerjem med variantami, hkrati pa močno oddaljena od današnjega stanja. V knjižnojezikovni rabi 16. stoletja sta opazno prevladovali različici *zveščina* in *prijazen*, kar zrcali tudi DB 1584.¹⁶⁴ Npr.: *moimu Gospudu priasnoft inu Sueifzhino iskasati* (DB 1578: 21a) → *mojmu Gospudu priasèn inu svéft iskasati* (DB 1584: I,15b) – *an meinem Herrn freudschafft vnd trewe beweifen* (LB 1545: XIII). Navedeni zgled kaže na hkratno nadomestno izbiro obeh krajših variant, na kar je nedvomno vplivala njuna tvorbeno izenačenost, ki je ustvarjala oblikovno simetrično in zato stilno bolj učinkovito dvojno formulo.

1.2.1.1 K zmanjšanju ekspresivnosti je pripomogla nadomestitev dvostopenjsko tvorjene manjšalnice *hlapčiček* z enostopenjsko *hlapčič*, na katero je bil ustaljeno vezan zlasti pomen mladosti, v povezavi z njo pa lahko tudi majhnosti: *Sledni Hlapzhizhek, kadar bo offem dny star, se ima obreisati* (DB 1578: 13b) → *Slejdni Hlapzhizh, h[k]adar bo offem dny star, se ima obrésati* (DB 1584: I,10a) – *Ein jglichs Kneblin wens acht tag alt ift / solt jr befchneiten* (LB 1545: IX). V obratni smeri pa je tekla zamenjava *mladenič* → *mladenčič*, ki se sicer v istem odlomku izmenjuje s splošno uveljavljenim *mladeničem* – za nemško *der Knabe*.

delih je vplivalo tudi nadomeščanje prilastkovne zveze s samostalnikom. V DB 1578 se zveza *kožušni gvant* pojavlja 6x, *kožušovina* pa 1x, v DB 1584 pa se *kožušovina* pojavlja šestkrat, *kožušno oblačilo* pa enkrat.

¹⁶¹ Poimenovalno spremembo izkazuje robna opomba, ki ni oprta na Lutrovo predlogo.

¹⁶² Navedeno mesto izkazuje tudi ustajene parne povezave pojmov (*suknjen ali platnen, na osnutki ali otki*), ki so lahko navajani tudi v obratnem vrstnem redu. Občasni izpusti parnega poimenovanja parnega pojma so v nadaljnjem sobesedilu ali v naslednji izdaji praviloma korigirani, uzaveščenosti celote pa ne slabijo.

¹⁶³ Eden izmed pomenov, ki jih uresničuje, je tudi 'neue Früchte, neue Fechung (Obft, Wein, Feldfrüchte)' (PS I (1894): 717–718).

¹⁶⁴ V DB 1578 je bilo razmerje med *prijaznost* in *prijazen* 1 : 1, enako tudi med *zveščina* in *zvest*. V DB 1584 pa je bila rabljena samo *prijazen* (46x); *zveščina* je izpričana 39x, *zvest* pa enkrat.

1.2.2 Med sopomenske zamenjave, ki jih je sprožilo hotenje po večji izrazni natančnosti in posledični jasnejši predstavljalivosti, spadajo tudi poimenovanja biblijske predmetnosti.

Priznано težavo predstavlja izrazno ustrezno prevajanje biblijsko zajetega živalskega in rastlinskega sveta, ki zadeva ob problem istosti različno poimenovane predmetnosti. Iskanje primerne slovenske ustreznice je bilo v primeru bogatejše sopomenskosti še toliko bolj zapleteno. Na poimenovalne zadrege kažejo tudi naslednje zamenjave, ki jim je Dalmatin predstavno jasnost skušal zagotoviti tudi z robnimi pojasnili.¹⁶⁵ Npr. *Inu letu vam bodi mersku mei Ptizami, de od nih neieifte: *Poftoin*, [pojasnilo na robu: *Orl] *Iaftreb, Ribizh, Kaina, *Golun* [pojasnilo na robu: *Mishnek, ali Pifzhetnik] /.../ *Zhofitel, Lobud, Zhuk* /.../ *Sraka* (DB 1578: 94a) → *Inu letu vam bodi mersku mej Ptizami, de od nyh nejéfte: *Poftoin*, [pojasnilo na robu: Or] *Iaftreb, Ribizh, Kajna, *Lujn* [pojasnilo na robu: *Mishnek ali Pifzhenik] /.../ *Zhofitel, Lobud, Zhuk* /.../ **Shoja* [pojasnilo na robu: *Divji petelin] (DB 1584: I,67b) – *VND dis folt jr fchewen vnter den Vogel / das jrs nicht effet / Den Adeler / den Habicht / den Fifchar / den Geyer / den Weihe /.../ Das Kützlin / den Schwan / den Huhu /.../ den Heher* (LB 1545: LXI).

Z občasnimi nadomestitvami večpomenskih poimenovanj za raznovrstne ozemeljske oz. prostorske enote (npr. *dežela* ‘das Land’ → *zemlja*,¹⁶⁶ *zemlja* → *svet, svet* ‘die Länder’ → *dezele, kraj* ‘der Ort’ → *mesto*), ki so na videz potekale povezano, je bil vzorčno zarisani paralelni poimenovalni sistem, ki pa zaradi majhnega števila zamenjav ni mogel ogroziti širše uveljavljenih, sistemsko povezanih poimenovanj.

Tako naštete kot še nekatere neomenjene zamenjave¹⁶⁷ posredno kažejo na problem nezadostne razvitosti raznovrstnih terminologij ter z njo povezane pomanjkljive izrazne izbire. Med besednozveznimi zamenjavami po pogostosti izstopa nadomestitev zveze *uta tiga vkupshajanja* z zvezo *uta tiga pričovanja*, ki je primerjava z Lutrovo prevodno predlogo neposredno ne pojasnjuje.¹⁶⁸ Npr.: *ta GOSPVD ie poklizzal Moseffa, inu ie shnim gouoril od Vtte tiga vkups'haiaina* (DB 1578: 86a) → *GOSPVD je poklizzal Moseffa, inu je shnym govoril od Vtte tiga prizhovanja* (DB 1584: I,62b) – *VND der HERR rieff Mofo / vnd redet mit jm von der Hütten des Stiffts* (LB 1545: LVII).¹⁶⁹ Redko izjemo predstavlja nadomestitev z zvezo *uta te zaveze*.

¹⁶⁵ O neujemalnosti robnih opomb v Pentatevhu iz leta 1578 in v istih knjigah DB 1584 prim. Ramovš 1918: 143–145. Primerjalno ugotovljena razlikovalnost hkrati potrjuje spoznanje, da za robne opombe veljajo drugačna prilagojevalna pravila.

¹⁶⁶ Npr.: *ta Dshela ima fuoi Sad dati* (DB 1578: 109) → *Semla ima fvoj fad dati* (DB 1584: I,77a) – *das Land fol fein gewechs geben* (LB 1545: LXXI). Sopomenskost poimenovanj, ki v DB 1584 označujejo življenjski prostor (npr. *zemlja* – *svet*), izpostavlja tudi Narat-Šrekl 1989: 133.

¹⁶⁷ Npr.: *inu ie vushgal to Glauo, te koffiue inu truplu* (DB 1578: 91b) → *inu je vushgal Glavo, Koffiue inu Oferzhje* (DB 1584: I,65b) – *vnd zündet an das heubt / die stücke vnd den strumpff* (LB 1545: LIXb).

¹⁶⁸ Tudi večpomenski samostalnik *Stiff* iz Lutrove *Biblije* spada med zastarelo izrazje, ki ga je mogoče razumeti le ob dodatni pomenski razlagi: *stift* ‘Stiftung, Einrichtung, Gründung, Bund, Vertrag’ (LB 1545 (1974): 372*).

¹⁶⁹ Preverjanje pogostosti rabe tekmovalnih poimenovanj je pokazalo zanimivo porazdelitev: zveza *uta tiga pričovanja* se v DB 1584 pojavlja 151x, trikrat pa *uta te zaveze* (v robni opombi je zveza pojasnjena takole: *Heb: congregationis, vkup s'hajanja* (DB 1584: I,57b)), v DB 1578 pa je zveza *uta tiga vkupshajanja* navedena 141x, *uta tiga pričovanja* pa le osemkrat.

1.2.3 Ubeseditvene razlike med Dalmatinovimi zgodnejšimi delnimi biblijskimi prevodi in *Biblijo* se kažejo tudi pri prevajanju izrazov z abstraktno vsebino.

Na iskanje primernih ustreznice za nemška samostalnika *lafter* in *miffethat* kažeta naslednji zamenjavi: *Sakai tu ie /.../ en velik Greih* (DB 1578: 101b) → *tu je /.../ ena *Pre-greha* [pojasnilo na robu: *Kezarja] (DB 1584: I,72a) – *es ift /.../ ein lafter* (LB 1545: LXVI); *ta bode fuoi Greih nofsil* (DB 1578: 88b) → *ta bo fvojo pregreho nofsil* (DB 1584: I,64a) – *der ift einer miffethat schuldig* (LB 1545: LVIIb). Nanju se navezujejo tudi naslednje spremembe: *grešnik* → *pregrešnik* oz. *krivi* → *pregrešni*, oboje za nemško *Gottlofe*. Vse tri zamenjave posredno kažejo na uveljavljanje besedne družine, razvite ob dovršnem glagolu *pregrešiti*, ki označuje enkratno grešno dejanje. Nakazana zamenjevalna smer je tako sočasno kot razvojno ostajala v senci širše uveljavljenih poimenovanj *grešiti* – *greh* – *grešnik*.

1.2.4 Po številu zamenjav izstopajo posamezni besedilni odlomki, ki kažejo tesnejšo približanost nemški prevodni predlogi, čeprav tudi večini teh zamenjav ni mogoče odrekati očitnega hotenja poiskati najprimernejšo slovensko sopomenko, ki ustreza tudi slovenski stvarnosti (npr. *kruhi* → *mlinci*).

DB 1578	DB 1584	LB 1545
<i>Aku hote en hualeshen Offer sturiti, taku imao opreifne Pogazhe offrati sOliem smeishane, inu opreifne Kruhe sOliem pomasane, inu roshtane Pshe-nizhne Pogazhe sOliem omeishane</i> (DB 1578: 90b)	<i>Aku hote en Hvaleshèn offer sturiti, taku imajo opréfné Pogazhe offrati, s'Oljem oméffene, inu opréfné Mlince s'Oljem pomasane, inu roshtane Pshe-nizhne Pogazhe s'Oljem omeffene</i> (DB 1584: I,65a)	<i>Wollen sie ein Lobopffer thun / so sollen sie vngesewrte Kuchen opffern mit öle gemenget / vnd vngesewrte Fladen mit öle bestrichen / vnd geröstet Semelkuchen mit öle gemenget</i> (LB 1545: LIX)

1.3 Samostalniškimi zamenjavami, ki jih je odkrila primerjava Dalmatinovih biblijskih prevodov, po številu uresničitev sledijo glagolske. Ker gre za konkretne pojavitve glagolov, se ob raznovrstnih korekturah razvojno kažejo tudi razlike v rabi glagolskih kategorij: vida, časa, naklona in načina. Analiza zamenjanjih in nadomestnih poimenovanj je pokazala na raznovrstno problematiko: poleg pomenske tudi na besedotvorno in glasoslovno.

1.3.1 Na seznam glagolov s prevzeto podstavo, ki so bili bodisi zamenjani z glagoli slovanskega izvora ali pa so bili uporabljeni kot splošno znano nadomestilo za manj uveljavljene, neprevzete glagole, bi bilo mogoče uvrstiti še nekaj neomenjenih primerov. Zelo številno skupino predstavljajo kalkirani glagoli, oprti na nemške besedotvorne vzorce, ki so se ob več stoletij trajajočih stikih nemščine in slovenščine postopno množili in postali tudi trdna sestavina slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju.¹⁷⁰ Zaslediti jih je mogoče med zamenjevanji in nadomestnimi poimenovanji. Več zamenjav kaže, da je Dalmatin s kalkiranim glagolom znova nadomestil slovenskemu jeziku tvorbeno primernejši glagol

¹⁷⁰ O pogostosti rabe glagolskih kalkov v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja prim. zlasti Merše 2003 in Rothe 2006: 87–88.

brez prislovne sestavine. K zamenjavi ga je običajno usmerjala Lutrova *Biblija*, nekajkrat pa se je za kalkirani glagol odločil na osnovi njegove splošne uveljavljenosti. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Inu nehodite v'Poštaui tih Aydou, katere ieft bom pred vami ispahnil* (DB 1578: 103b) → *Inu nehodite v'Poštavi téh Ajdou, katere jeft bom pred vami vun ispahnil* (DB 1584: I,73a);
Luter: *Vnd wandelt nicht in den Satzungen der Heiden / die ich fur euch her werde ausstofften* (LB 1545: LXVIIb);
- (2) Dalmatin: *MElhifedek /.../ ie perneffel Kruha inu Vina* (DB 1578: 11b) → *MElhifedek /.../ je naprej pèrneffel Kruha inu Vina* (DB 1584: I,9a);
Luter: *Melchifedech /.../ trug brot vnd wein erfur* (LB 1545: VIII).

1.3.2 Več glagolskih zamenjav je motiviralo iskanje primernejše ustreznice za glagol, ki je bil uporabljen v Lutrovi *Bibliji*. Za nekatere izmed nemških sestavljenih glagolov ni bilo na voljo primernih enobesednih ustreznic, zato si je Dalmatin – enako kot Trubar in drugi pisci – pomagal z opisi.¹⁷¹ Nekateri nemški glagoli z abstraktnejšo vsebino (zlasti večpomenski) so sprožali celo po več ubesedovalnih poskusov, npr. *entheiligen*, *verunreinigen*, pa tudi *versehen*. Npr.:

- (1) Dalmatin: *de nesashpotuiesh tuoiga Boga Imena* (DB 1578: 101b) → *de nefsturish k'nezhafsti tvojga Boga imena* (DB 1584: I,72a);
Luter: *Das du nicht entheiligft den Namen deines Gottes* (LB 1545: LXVI);
- (2) Dalmatin: *Vy fe neimate vobenim letim oskruniti* (DB 1578: 101b) → *VY fe némate v'obenim letim nezhiſti ſturiti* (DB 1584: I,72a);
Luter: *JR ſolt euch in dieſer keinem verunreinigen* (LB 1545: LXVI);
- (3) Dalmatin: *KAdar pak ena Duſha od Gmain Folka neueideiozh greishi /.../ ta ima Koffru eno Koso pres tadla perneſti, ſa ta Greih* (DB 1578: 88a) → *KAdar pak ena Duſha od gmajn Folka ſe pregleda inu pregréſhy /.../ ta ima k'offru eno Koso pres tadla pèrneſti, ſa ta Gréh* (DB 1584: I,63b);
Luter: *WEs aber eine Seele vom gemeinen Volck verſihet vnd ſündiget /.../ Die ſol zum Opffer eine Zigen bringen on wandel / fur die ſinde* (LB 1545: LVIIb).

V prvem zgledu je zamenjava vključevala tudi vidsko korekcijo, saj je bil opravljen prehod od nedovršnega k dovršnemu glagolu.

1.3.3 Zamenjani in nadomestni glagol sta praviloma istovidska (oba dovršna ali nedovršna). Dodatne potrditve za večkrat izpričano medsebojno zamenljivost istovidskih glagolov rekanja prinaša tudi nekaj tovrstnih korektur v Dalmatinovih biblijskih prevodih: npr. *reči* → *djati* (večkrat), *odgovoriti* → *djati* (nadomestitev je uresničena le v primeru, če je dialoška situacija jasno razvidna).¹⁷²

¹⁷¹ Z zvezo *k'nečasti storiti* je v Dalmatin v *Bibliji* nadomestil več enobesednih in opisnih poimenovanj, uporabljenih v DB 1578: *zašpotovati / omadežiti / mrzko storiti / skruno storiti* → *k'nečasti storiti*.

¹⁷² Medsebojna zamenljivost je bila ugotovljena tudi na osnovi obsežnejše primerjave Dalmatinove *Biblije* z Lutrovo prevodno predlogo, v Trubarjevem jeziku pa s primerjavo različnih redakcij njegovih novozaveznih prevodov (Merše 1993: 230 in 1990: 170).

Nadomestitev glagola *splahniti* s *poginiti* je napovedovala že robna opomba v DB 1578: *Aku pak ta Far vidi inu naide, de /.../ ie ***splahnilu** → [opomba na robu: ***poginilu**] (DB 1578: 95b) → *Aku pak Far vidi inu najde, de /.../ **je poginilu** (DB 1584: I,68b) – *Sihet aber der Priester vnd findet / das /.../ **ift verchwunden** (LB 1545: LXII).***

1.3.4 Več zamenjav je teklo med glagoli, ki so jih povezovala ubeseditve zaporednih dogajalnih faz, npr. trajajočega dejanja in njegove dovršitve ali dovršitve dejanja in stanja, ki je dejanju posledično sledilo (*pogledati → videti, sahniti → vsahniti*). Npr.: *Ieft **fem** guishnu tiga **vidila**, kateri **ie** mene potle **vidil** (DB 1578: 13a) → *Ieft **fim** gvišhnu tiga **vidila**, kateri **je** na me potle **pogledal** (DB 1584: I,10a) – *Gewislich hie **hab** ich **gesehen** den / der mich hernach **angesehen hat** (LB 1545: IX).¹⁷³***

1.3.5 S postopnimi zamenjavami izoblikovani sopomenski ali blizupomenski glagolski pari se večinoma predponsko razlikujejo. Razlike so besedotvorne ali glasoslovne. Pri zamenjavi *razrezati → zrezati* je uporabo pomensko manj razvidne predpone z- omogočila njena ustaljenost v pomenu 'narazen' in njegova sobesedilna razvidnost. Npr.: *ta neima fuoie Glaue reskriati, inu fuoiga guanta **resresati** (DB 1578: 104) → *ta néma fvoje Glave reskrivati, inu fvojga Gvanta **srésati** (DB 1584: I,73b) – *der sol **sein** heubt nicht blöffen / vnd **feine** Kleider nicht **zufschneiden** (LB 1545: LXVIII). Zamenjavo predponskega glagola *povrniti* s prav tako dovršnim nepredponskim *vrniti* je omogočila njuna sopomenskost, ki je sobesedilno razvidna: ***fe ie** supet knemu **pouernil** Vbarko (DB 1578: 7a) → **fe je** supet k'njemu **vèrnil** v'Barko (DB 1584: I,5b) – ***kam** sie wider zu jm in den Kasten (LB 1545: V). Dalmatin je v Bibliji namesto širše in pogosteje rabljenega glagola *prodati* nekajkrat uporabil *predati*, ki tudi razvojno ni bil prodoren: *tebi **proda** fuoie imeine (DB 1578: 108a) → *tebi **predá** fvoje imenje (DB 1584: I,76a) – *vnd **verkeufft** sich dir (LB 1545: LXXb).¹⁷⁴********

1.3.6 Primerjava Dalmatinovih biblijskih prevodov je odkrila tudi nekaj različno ubesedenih mest, ki so razločljiva z različno aktualizacijo gramatično-pomenskih možnosti nemškega glagola *werden*: razumevanje v vlogi izražanja prihodnosti (pogosteje opazno v DB 1578) ali kot sredstvo za izražanje nastopa stanja, ki ga poimenuje dodani prilastek: *Kadar enimu Moshu lafsie is Glaue opolsneio, de **pleshiiu bo** (DB 1578: 96a) → *Kadar enimu Moshu Lafsje is Glave opolsneo, de **plefhiu poftane** (DB 1584: I,69a) – *Wenn einem Man die heubthar ausfallen / das er **kalh wird** (LB 1545: LXIib).***

Med nesopomenske zamenjave spadajo tudi glagolski pari kot *sežgati → zažgati, pokropiti → okropiti*, saj je z menjavo predpone ob istem podstavnem glagolu opravljena

¹⁷³ Ker je podobno potekajoče zamenjevalne postopke odkrila tudi primerjava Trubarjevih novozaveznih prevodov, predstavljena v prvem poglavju monografije, je mogoče govoriti o istosmernih procesih, čeprav so bili rezultati besednih zamenjav v Trubarjevem in Dalmatinovem jeziku le deloma prekrivni. Tudi v Trubarjevem jeziku je bilo v ospredju nadomeščanje prevzetih izrazov z domačimi ustreznici. Izbira je potekala tudi med podstavno enakimi, obrazilno pa različnimi tvorjenkami ter med tvorjenkami in opisom itd. (prim. Merše 1990).

¹⁷⁴ Zamenjave, ki so tekle v smeri *prodati → predati*, so odraz Dalmatinove spremenjene prakse glede izbire različic. V DB 1578 glagola izkazujeta razmerje 32x (*prodati*) : 10x (*predati*), v DB 1584 pa je razmerje obrnjeno: *prodati* se pojavlja 32x, *predati* pa 66x. O rabi sopomenskih predpon *pre-* in *pro-* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stol. prim. Merše 1995b: 103–104.

pomenska sprememba, ki neredko vrstno različno opredeljuje dejanje. Pri prvem paru je npr. opravljen premik od pomena 'z ognjem, plamenom uničiti' k začetnostnemu pomenu 'narediti, povzročiti, da kaj zagori'. Razliko med enkratnim, smerno določenim in večkratnim, smerno nedoločenim dejanjem pa udejanjata glagola *poditi* (DB 1578) in *pojati* (DB 1584) kot ekvivalenta za nemški glagol *jagen*. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Inu taku ima ta Far ie na Altariu feshgati, na deruih verhu ognia* (DB 1578: 86b) → *Inu taku je ima Far na Altarju sashgati, na Dèrvih vèrhu ognja* (DB 1584: I,62b);
Luter: *Vnd also fols der Priester auff dem Altar anzünden* (LB 1545: LVIII);
- (2) Dalmatin: *inu ie shnim okrupil sedemkrat na Altar* (DB 1578: 91b) → *inu je shnym pokrupil sedemkrat na Altar* (DB 1584: I,65b);
Luter: *Vnd sprengt da mit sieben mal auff den Altar* (LB 1545: LIXb).

Odmik od sopomenskosti povzroča tudi nadomestitev deležnika *pohan* s *frigan*, saj besedi aktualizirata različne pomenske nianse:¹⁷⁵ *Vponui Soliem ie imash sturiti, inu vnei roshtanu pernefti, inu ie imash vkoffeh pohanu offrati* (DB 1578: 90a) → *V'ponvi s'Oljem je imash sturiti, inu v'njej roshtanu pèrnefti, inu je imash v'koffeh friganu offrati* (DB 1584: I,64b) – *In der Pfannen mit öle soltu es machen / vnd geröfttet darbringen / vnd in stücken gebacken* (LB 1545: LVIIIb).

Na vidske razlike med časovno zaporedno uporabljenimi ustreznici je pogosto v večji meri kot vidsko nejasno polarizirani glagoli iz Lutrove *Biblije* vplivala ponovna ocena primernosti izbire dovršnega ali nedovršnega glagola. Slednja je domnevno upoštevala celotno sobesedilno izrisano situacijo ali pa se oprla na posamezen element. Npr.: *Satu dershte moie Sapuuidi, inu po nih sturite* (DB 1578: 105b) → *Satu dèrshite moje Sapuvidi, inu delajte po nyh* (DB 1584: I,74b) – *Darumb haltet mein Gebot / vnd thut darnach* (LB 1545: LXVIIIb).

1.3.7 Medtem ko besedne zamenjave pogosto vključujejo tudi vidske spremembe, so korekture, ki zadevajo kategorije časa, naklona in načina običajno uresničene neodvisno od besednih zamenjav.

1.3.7.1 Redki posegi v časovni sistem, ki se osredinjajo na popravke *preteklik* → *predpreteklik*, so predvsem rezultat Dalmatinovega obvladovanja rabe predpreteklika v njegovih številnih vlogah. V primeru ujemanja z Lutrom (2. zgled) so lahko tudi prevodno-usklajevalne narave, vselej pa gre za smiselno rabo predpreteklika.¹⁷⁶

Zgleda:

- (1) Dalmatin: *Moses ie sturil, kakor ie ta GOSPVD nemu sapoueidal* (DB 1578: 91) → *Moses je sturil, kakòr je GOSPVD njemu bil sapovédal* (DB 1584: I,65b);
Luter: *Mose thet wie jm der HERR gebot* (LB 1545: LIXb);

¹⁷⁵ *Frigati* (← it. friggere) pomeni 'rösten' (PS I (1894): 203), *pohati* (← bav. backen) '(im Fett, Öl) backen' (Snoj 2003: 536). V obeh primerih gre za deležnika prevzetih glagolov, zato tuje poreklo na izbiro ni moglo odločilneje vplivati.

¹⁷⁶ O rabi predpreteklika v Dalmatinovi *Bibliji* 1584 prim. Merše 1997a.

- (2) Dalmatin: *Inu Aaron ie sturil fuoimi fynuui, vse kar ie ta GOSPVD sapouei-dal skusi Moseffa* (DB 1578: 92a) → *Inu Aaron je sturil s'fvojmi Synuvi, vse kar je GOSPVD bil sapovédal* /skusi Moseffa (DB 1584: I,66a);
Luter: *Vnd Aaron mit seinen Sönen theten alles das der HERR geboten hatte durch Mose* (LB 1545: LX).

Zelo redko so zamenjevane druge oblike izražanja časov: *Sakaj na kateri kuli dan ti ob tiga bodesh ieidil, bosh Smerti vmerl* (DB 1578: 2b) → *Sakaj na kateri kuli dan ti ob tiga jefh, bofh Smerti vmèrl* (DB 1584: I,2b) – *Denn welches tages du da von ıffeft /wirftu des Todes sterben* (LB 1545: II). Natančnejša prilagoditev predlogi je bila opravljena na škodo časovne razvidnosti, saj mora v DB 1584 prihodnost izražati sedanjik nedovršnega glagola *jesti*.

1.3.7.2 Mestoma nastajajo razlike tudi zaradi naklonske neujemalnosti obeh redakcij: v DB 1578 se npr. pojavlja povedni naklon, v DB 1584 pa – usklajeno s prevodno predlogo – velelni: *Potle poide vKamp, ali vsai ima sedem dny isuunai fuoiga Shotora oftati* (DB 1578: 97a) → *Potle pojdi on v'Kamp, ali vsaj ima sedem dny isvunaj s'vojga Shotora oftati* (DB 1584: I,69b) – *Darnach gehe er ins Lager / Doch sol er auffer seiner Hütten sieben tage bleiben* (LB 1545: LXIII).

Zamenjava razkriva tudi različne načine izražanja velelnosti, vendar so korekture preredke, da bi bilo na njihovi osnovi mogoče sklepati na model, ki mu Dalmatin s popravki daje prednost. Npr.: *Taku poidi, nai daue naiu ozhetu Vina piti, inu per nemu leshıue* (DB 1578: 16a) → *Taku pojdi, dajve naju Ozhetu Vina pyti, inu leshıve pèr njemu* (DB 1584: I,12a) – *So kom / las vns vnferm Vater wein zu trincken geben / vnd bey jm schlaffen* (LB 1545: XI).

1.3.7.3 Redko spremembo glagolskega načina je mogoče opazovati ob nadomestitvi frazema *konec vzeti*, ki označuje dogajanje z osebkom, s pasivno strukturo *biti končan*, oboje pa kot ustreznicici za nemško *vmkomen*: *na letei Gorri fe ohrani, de konza neusamesh* (DB 1578: 15b) → *na letej Gorri fe ohrani, de nebofh konzhan* (DB 1584: I,11b) – *Auff dem Berge errette dich / das du nicht vmkomeft* (LB 1545: Xb).

1.4 Eno najbolj opaznih sprememb predstavlja pogosta zamenjava načina izražanja svojine ali nanašalnosti. V DB 1578 (in drugje) je svojina običajno izražena z rodilniško obliko samostalnika ali osebnega zaimka, v DB 1584 pa isto vlogo opravlja pridevnik ali svojilni zaimek, ki običajno stoji pred odnosnico, zaznavni pa so tudi primeri stilno učinkovite zapostavitve. Za zgodnjo Dalmatinovo prakso značilen način izražanja svojine je praviloma usklajen z Lutrom. Uveljavitev pridevniškega izražanja predstavlja kakovosten sistemski premik v knjižnem jeziku.¹⁷⁷ Izbira pridevniškega načina praviloma ne pomeni

¹⁷⁷ Med razlikovalne poteze Trubarjevega in Dalmatinovega jezika raziskovalci prištevajo tudi različen način izražanja svojine: rodilnik svojine je pogostejši pri Trubarju, pridevniški način pa pri Dalmatinu (prim. Breznic 1917: 32; Orožen 1996: 126 itd.). Primere nadomeščanja rodilnika svojine s svojilnimi pridevniki pa je mogoče odkrivati že v Trubarjevem jeziku: npr. *vte kraie Magdala* (TE 1555) → *ute Magdalauske kraie* (TT 1581) (Merše 1990: 177).

tudi začetka rabe pridevnika,¹⁷⁸ vsekakor pa opozarja na njegovo trdnejšo pozicijo v uporabljanim besednem zakladu. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Vfa tolstina ie t^{iga} GOSPVDA* (DB 1578: 87b) → *Vfa Tolstina je GOSPODNIA* (DB 1584: I,63a);
Luter: *ALles fett ift des HERRN* (LB 1545: LVIII);
- (2) Dalmatin: *Tedai se ie prikasala ta zhaf^t t^{iga} GOSPVDA v^fimu Folku* (DB 1578: 93a) → *Tedaj se je prikasala GOSPODNIA Zhaf^t v^fimu Folku* (DB 1584: I,66b);
Luter: *Da erfchein die herligkeit des HERRn allem volck* (LB 1545: LXb);
- (3) Dalmatin: *ie /.../ fuoie roke polushil na nega glauo* (DB 1578: 91b) → *je /.../ fyoie roke, na njegovo Glavo polushil* (DB 1584: I,65b);
Luter: *legten jre hende auff fein heubt* (LB 1545: LIXb).

Vendar izkazana smer ni edina. Zamenjava lahko teče tudi v obratni smeri: *Bug veli Abrahamu negouiga lastniga Synu Isaaka offrati* (DB 1578: 18a) → *Bug vely Abrahamu njega lastniga fynu Isaaka offrati* (DB 1584: I,13b) – v LB 1545 ni primerljivega mesta med robnimi opombami.

Podobna pot je bila opravljena tudi s pridevniškim nadomeščanjem predložnih zvez, ki so opravljale vlogo desnega prilastka: *Inu vkna Vnebefsih fo se odperla* (DB 1578: 6b) → *Inu Nebefka ukna fo se odpèrla* (DB 1584: I,5a) – vnd *theten sich auff die Fenster des Himels* (LB 1545: IIIb).

Med ustaljene, sistemsko pogojene zamenjave spada tudi naslednja dvojica: *egipterski* → *egiptovski*. Izbiri pridevnika *egiptovski* namesto *egipterski* je v prid izpeljava iz podstave *Egipt + ov* → *egiptovski*,¹⁷⁹ medtem ko je drugostopenjska podstava (*Egipt + er*) pri tvorjenki *egipterski* poimenovanje prebivalca dežele *Egipt*. Npr.: *Vy neimate dellati po tih dellih Egipterske Deshele, vkateri ste prebiuali, tudi nekar po tih dellih Kanaanske Deshele* (DB 1578: 101a) → *Vy nimate delati po tih delih Egiptoufke deshele, v'kateri ste prebivali, tudi nikar po tih delih Kanaanske deshele* (DB 1584: I,71b) – *Jr solt nicht thun nach den wercken des Lands Egypten / darinnen jr gewonet habt / Auch nicht nach den wercken des Lands Canaan* (LB 1545: LXVb).

Ubeseđitvi v Lutrovi *Bibliji* se približujejo tudi izmenjave pridevniških besed, ki ob podrobnejši besednovrstni analizi razkrivajo stopnjevano razlikovalnost, npr. (pogosto opaženi) premik od zaimka (*ves*) k pridevniku (*cel*): *soufem Verihom* (DB 1578: 86b) → *s'celim Verihom* (DB 1584: I,62b) – *fampt dem gantzen Weyrauch* (LB 1545: LVIIb).

Med smiselne zamenjave spada tudi uporaba (vrstnega) pridevnika *žal^bav* namesto trpnega deležnika *žal^ban* v naslednjem primeru: *Sakai tu shalbanu Olie ie na vas* (DB 1578: 93a) → *Sakaj shal^bavu olje GOSPODNIE je na vas* (DB 1584: I,67a) – *Denn das Salböle des HERRN ift auff euch* (LB 1545: LXb). K pravilni izbiri med obstoječimi tvor-

¹⁷⁸ Pridevnik *gospodnji* je npr. Dalmatin rabil že v DJ 1575, pred njim pa že Krelj (npr. v KPo 1567), zaimek *njegov* pa je že leta 1555 uporabil Trubar: *Inu poftauio na verh nega glau^e, negoui vrshah pišfan* (TE 1555: L7b).

¹⁷⁹ O tovrstnih besedotvornih variantah v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih prim. Legan Ravnika 2008a: 58.

jenkami je sicer usmerjala tudi Lutrova predloga. Tudi ta popravek kaže jasno zavest o vlogi posameznih besednih vrst.

Zamenjava deležnika *zliven* (*Bog*) z različico *zlit* (*Bog*) kaže na proces ustaljevanja načinov tvorbe trpnih deležnikov v prvih desetletjih obstajanja slovenskega knjižnega jezika.¹⁸⁰ Npr.: *Vy /.../ fi neimate obenih sliuenih Bogou dellati* (DB 1578: 102a) → *Vy /.../ fi nimate obenih slytih Bogou delati* (DB 1584: I,72a) – *Jr folt /.../ euch keine gegoffene Götter machen* (LB 1545: LXVI). Z navedeno zamenjavo je bil deležnik *zliven* dokončno izločen iz knjižnojezikovne rabe, kar je napovedovalo tudi pogostnostno razmerje znotraj DB 1578 (*zliven* 1x – *zlit* 14x).

Z redkimi ali posameznimi zamenjavami je opozorjeno na nekaj primerov sočasne sopomenskosti: npr. *naročne rinke* → *ročne rinke*, *rodovit* → *poroden*, *skrun* → *mrzek*.

Na jezikovnosistemsko dozorevanje kaže tudi izbira določne oblike pridevnika namesto nedoločne: *Eden ie ta ner vijsokeishi stuarrik vseh rizhi /.../ ta Gofpoduiezh Bug* (DJ 1575: 5) → *Eden je ta ner viffokefshi Stvarnik vseh rizhy /.../ ta Gofpodujezhi Bug* (DB 1584: II,154a) – *Einer ifts / der Allerhöhest / ein herrschender Gott* (LB 1545: CLXXX).

Pogosto opaženi oblikoslovni popravek, ki ga predstavlja zamenjava moške oblike primernika, uporabljane za vse tri spole, s spolsko diferencirano primerniško obliko, je jezikovnosistemska izboljšava, ki ni spodbujena s prevodno predlogo. Nanjo je z več primeri opozoril že Ramovš (1918: 140).¹⁸¹ Npr.:

- (1) Dalmatin: *de fe vidi tuištu meštu globokeishi* (DB 1578: 95) → *de fe vidi tuištu mejštu globokéshé* (DB 1584: I,68a);
Luter: *vnd das ansehen an dem ort tieffer ift* (LB 1545: LXII);
- (2) Dalmatin: *INV Kazha ie bila kunshrneishi, kakor vse Suirine na Puli* (DB 1578: 3a) → *INu Kazha je bila modrésha, kakòr vse Svirine na Púli* (DB 1584: I,3a);
Luter: *VND die Schlange war listiger denn alle Thier auff dem felde* (LB 1545: II).

Med redkeje opažene nesamostalniške zamenjave, ki bi jih lahko uvrstili v kategorijo prevodnega približevanja predlogi,¹⁸² spadajo tudi: *kar ie ficer skrunu* (DB 1578: 90b) → *kar je ficer mèrsku* (DB 1584: I,65a) za nemško *was fonst grewlich ift* (LB 1545: LIX).

¹⁸⁰ Ramovš (1952: 148–149) razlaga nastanek variant tipa *pokrit* – *zakriven* z analogijami med glagolskimi vrstami. Do ponovne sistemske razmejitev oblik je vodila dolga pot. Dalmatin je s smiselno zamenjavo edine pojavitve variante *zliven* v DB 1584 poenotil rabo. V DB 1578 je ob edinem zapisu oblike *zliven* izpričanih 14 rab oblike *zlit*.

¹⁸¹ V Breznikovi (1917) primerjalni obravnavi jezika Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodov je na seznam opaznejših razlik uvrščena tudi raba primerniških oblik. Iz navedenih zgledov je razvidno, da je Trubar rabil arhaične oblike primernika, ki se glede na spol niso spreminjale, Dalmatin pa mlajše oblike, ki ločujejo spol.

¹⁸² Kategorija je bila praktično vzpostavljena v najzgodnejših raziskavah slovenskih biblijskih prevodov 16. stoletja, pod naslovom »Približevanje« pa je širše obravnavana v Novak 2004: 166–172.

1.5 Med najbolj opazne, pogosto omenjane spremembe v Dalmatinovem knjižnem jeziku spada postopno izločanje člena (večinoma določnega, redko nedoločnega),¹⁸³ ki je v knjižni jezik vstopal pod vplivom nemščine. Npr.:

- (1) *Inu ta Far ie ima sashgati na Altariu, keni shpishi, tiga Ognia timu GOSPV DV* (DB 1578: 88a) → *Inu Far je ima sashgati na Altarju, k'špishi tiga ognja GOSPV DV* (DB 1584: I,63a);¹⁸⁴
- (2) *Tu ie en Dolshni Offer* (DB 1578: 90a) → *Tu je Dolshni offer* (DB 1584: I,65a) – *Das ift ein Schuldopffer* (LB 1545: LVIIIb).

Med manj pričakovane korekture, ki so v nasprotju z ustaljenim opuščanjem informativno pogrešljivih sestavin povedi, spadajo primeri uvajanja osebnih zaimkov, ki sicer poleg členov sodijo med prevodno najpogosteje izločane besede. Čeprav je v številnih primerih njihovo vključevanje v konkretno skladijsko strukturo posledica prevodnega sledenja Lutrovi predlogi (prim. 1. zgled), je mestoma njihovo rabo mogoče tudi drugače vzročno pojasnjevati. Navajanje osebnih zaimkov je neredko v korist boljši predstavljenosti in nazornejšemu izrisu situacije (2. zgled), večkrat pa prispeva k skladijski izenačenosti naštevalnih enot (3. zgled). Domnevati je mogoče, da je na vključevanje sklonsko in naglasno različnih oblik osebnih zaimkov vseh treh spolov nekoliko vplivala tudi bolj izostrena zavest o funkcionalnosti posameznih oblik (4. zgled).

Zgledi:

- (1) Dalmatin: *Kateri is mei vas hozhe GOSPV DV offrati, ta offrati od Shiuine, od Goued inu od Ouaz. Akv hozhe en Shgani Offer sturiti od Goued, taku offrati eniga samza prez tadla* (DB 1578: 86a) → *Kateri is mej vas hozhe GOSPV DV offrati, ta offrati od Shivine, od Goved inu od Ovaz. Aku on hozhe en Shgani offer sturiti od Goued, taku offrati eniga Samza pres tadla* (DB 1584: I,62b);
Luter: *Welcher vnter euch dem HERRN ein Opffer thun wil / der thue es von dem Vieh / von rindern / vnd schafen. WIE er ein Brandopffer thun von rindern / So opffer er ein Menlin das on wandel fey* (LB 1545: LVII);
- (2) Dalmatin: *Inu kadar se on ene Parstene possode dotakne, taku se ima resbiti* (DB 1578: 98b) → *Inu kadar se on ene pèrstene Poffode dotakne, taku se ima taišta resbiti* (DB 1584: I,70a);
Luter: *Wenn er ein erden gefeßs anrüret / das fol man zubrechen* (LB 1545: LXIII);
- (3) Dalmatin: *VSe Shpishne Offre, katere hozhete GOSPV DV Offrati, imate oprefne sturiti. Sakai vy neimate obeniga quassu ni Medu vmeis vushgati timu GOSPV DV* (DB 1578: 86b) → *Vfe Shpishne offre, katere hozhete GOSPV DV*

¹⁸³ Ramovš (1918: 142–143) zmanjševanje števila členov v DB 1584 pripisuje posegom revizijske komisije. Orožen (2003a: 33) posebej opozarja na tiste primere Dalmatinove rabe člena, ki kažejo na usklajenost z zakonitostmi govornega jezika.

¹⁸⁴ Preverjanje števila izločenih členov na 11 straneh Dalmatinovega prevoda peteroknjižja iz leta 1578 je pokazalo na 5 do 18 opustitev večinoma določnih členov, povprečno pa 10.

offrati, imate vy opréšne sturiti. Sakai vy neimate obeniga quassu ni Medu vmejs vushgati GOSPVDV (DB 1584: I,63a);

Luter: *Alé Speisopffer / die jr dem HERRN opffern wolt / folt jr on sawrteig machen / Denn kein sawrteig / noch Honig sol drunter dem HERRN zum Fewr angezündet werden* (LB 1545: LVIIb);

- (4) Dalmatin: *Inu Abimeleh ie vsel /.../ Hlapce inu Dekle, inu ie ie dal Abrahamu* (DB 1578: 17a) → *Inu Abimeleh je vsel /.../ Hlapze inu Dékle, inu je nje dal Abrahamu* (DB 1584: I,12b);

Luter: *DA nam Abimelech /.../ Knecht vnd Megde / vnd gab fie Abraham* (LB 1545: XIb).

Zamenjave kažejo tudi na vse jasnejšo zavest o pravilih rabe povratno osebnega in povratno svojilnega zaimka. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Vy fi neimate /.../ Pushtobou na vas shgati* (DB 1578: 102b) → *Vy fi némate /.../ Pushtobou na febi shgati* (DB 1584: I,72b);

Luter: *Jr folt kein mal /.../ an ewrem Leibe reiffen / Noch buchstaben an euch pfetzen* (LB 1545: LXVIb);

- (2) Dalmatin: *En Far se neima na obenim Mertuizu suoiga Folka oskruniti, samuzh na negoui blishni Shlahti* (DB 1578: 104a) → *En Far se néma na obenim Mèrtvizu svojga folka oskruniti, kakòr le samuzh na svoji blishni shlahti* (DB 1584: I,73b);

Luter: *Ein Prieſter ſol ſich an keinem Todten feins Volcks verunreinigen / on an feinem Blutfreunde* (LB 1545: LXVIIb).

Popravki se gostijo zlasti na mestih, kjer je nanašalnost osebnega zaimka zaradi številčnosti samostalnikov, ki nastopajo v vlogi predmetov in delov okoliščinskih določil, težko prepoznavna.

DB 1578	DB 1584	LB 1545
<i>AKu pak hozhe od Ptiz GOSPVDV en Shgani offer sturiti, taku ga on sturi od Gerliz ali od mladih Golobou. Inu Far ie ima kAltariu perneſti, inu nee glauo preſzheniti /.../ Inu ima nee peruti reſklati, ali nekar odlomiti</i> (DB 1578: 86b)	<i>AKu pak hozhe od Ptiz GOSPVDV en Shgani offer sturiti, taku ga on sturi od Gàrliz ali od mladih Golobou. Inu Far ima tuiſtu k'Altarju pèrneſti, inu mu Glavo preſzheniti /.../ Inu ima nyh Peruti reſklati, ali nikaſr je odlomiti</i> (DB 1584: I,62b)	<i>WIL er aber von Vogelſn dem HERRN ein Brandopffer thun / ſo thue ers von Dorteltauben oder von Iungentauben. Vnd der Prieſter ſols zum Altar bringen / vndd jm den Kopff abkneipen /.../ vnd ſol ſeine Flügel ſpalten / aber nicht abbrechen</i> (LB 1545: LVII–LVIIb)

Obstajajo pa tudi primeri kasnejšega Dalmatinovega opuščanja uporabljenih zaimkov in njihovih sklonskih oblik, pa tudi primeri uvajanja manj navadnih oblik, ki niso imele uveljavitvene perspektive. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Inu ta Far ima /.../ vfo **nega** kry na dnu tiga Altaria slyti. Vfo **nega** toltino pak ima on odtergati* (DB 1578: 88a) → *Inu Far ima /.../ vfo Kry na dnu tiga Altarja slyti. Vfo Tolftino pak ima on odtèrgati* (DB 1584: I,63b);
Luter: *Vnd **der** Prieſter ſol /.../ alles blut an den boden des Altars gieſſen. Aber alle **ſein** fett ſol er abreiſſen* (LB 1545: LVIIb).
- (2) Dalmatin: *tu snamenie taku oftane, kakor **ga** ie poprei vidil* (DB 1578: 95b) → *tu snaminje taku oftane, kakòr **je nie** poprej vidil* (DB 1584: I,68b);
Luter: *das mal bleibt wie **ers** vor geſehen hat* (LB 1545: LXII).

1.6 V ustaljevanju števnškega sistema slovenskega knjižnega jezika¹⁸⁵ je verjetno treba iskati razlog za nepotrebno nadomestitev glavnega števnikarja z ločilnim, ki pa ohranja pomen glavnega: *INV na ofmi dan ima vsoti **duci Iagneti*** (DB 1578: 97a) → *INu na ofmi dan ima on vsoti **dvuja Iagneta*** (DB 1584: I,69b) – *VND am achten tag ſol er **zwey Lemmer** nemen* (LB 1545: LXIII).

Popravek v smeri, ki je bila glede na pogostnostno razmerje v Dalmatinovih biblijskih prevodih pričakovana,¹⁸⁶ razvojno pa ni prodrla, je opazen tudi pri vrstilnem števniku štirinajsti: *Na **ſhtirinajſti** dan tiga peruiga Meſza* (DB 1578) → *Na **zhetèrtnajſti** dan pèrviga Méza* (DB 1584: I,74b) – *Am **vierzehnden** tage des erſten monden* (LB 1545: LXVIIIb).

1.7 Med tipične zamenjave, ki zadevajo prislov, spada tudi izločanje arhaične, vendar v 16. stoletju splošno razširjene oblike *izvuna* in njeno nadomeščanje z novejšo različico *izvunaj*, ki se je pojavila šele v DB 1578: *lainu ie on feſhgal ſognom **isuuna** Kampa* (DB 1578: LIXb) → *Lajnu je on feſhgal s'ognjom **isvunaj** Kampa* (DB 1584: I,65b). Spet drugje varianto *izvunaj* zamenjuje sestavno razvidnejša oblika z'vunaj. Npr.: *vKampi, ali **isuunai** Kampa* (DB 1578: 100b) → *v'Kampi, ali s'**vunaj** Kampa* (DB 1584: I,71a).

Manj ustaljen primer sopomenske zamenjave predstavlja nadomestitev prislova *vekoma* z zvezo *prejd inu prejd*, ki se zaradi dveh naglasov drugače včlenjuje v ritmični tok povedi kot enobesedna sopomenka:¹⁸⁷ ***Vekoma** ima ta Ogen na Altariu goreiti, inu nikuli vgaſniti* (DB 1578: 89b) – ***prejd inu prejd** ima ta ogin na Altarju goréti, inu nikuli vgaſniti* (DB 1584: I,64b) – ***Ewig** ſol das Fewr auff dem Altar brennen / vnd nimer verleſſchen* (LB 1545: LVIIIb).

1.8 Razhajanja pri izbiri besed, ki pripadajo gramatičnim besednim vrstam, so z nadomestno izbiro redkeje izpričana. V okviru predložnega sistema je npr. zaznaven premik od bolj arhaične različice *zred*, uveljavljene pri Trubarju, k nevtralnejši razstavljeni različici *z + red*. Npr.: *Koſho pak tiga Iunza ſouſem meſſum, **sred** glauro inu goleni /.../ ima on vunkai pelati pred Kamp* (DB 1578: 87b) → *Koſho pak tiga Iunza ſovfém Meſſum, s'**Glavo red** inu Goleni /.../ ima on vunkaj pelati pred Kamp* (DB 1584: I,63b) – *Aber das fell des*

¹⁸⁵ O slovenskem števnškem sistemu v besedilih 16. stoletja prim. Novak 2008: 144–160.

¹⁸⁶ V DB 1578 je razmerje med *četrtnajsti*, *četrtnajsti* in *štirinajsti* naslednje: 4 : 1 : 3, v DB 1584 pa: 32 : 2 : 2.

¹⁸⁷ Različica *vekoma* je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prevladovala, s členkom *-j* podaljšana različica, ki se je v rabi ohranila do danes, pa se je v 16. stoletju pojavljala le zunaj biblijskih prevodov (prim. *Besedišče* 2006: 293 in *Besedje* 2011: 548).

*Farren / mit allem fleisch **fampt** dem kopff / vnd schenckeln /.../ sol er alles hin aus führen auffser dem Lager* (LB 1545: LVIII).

Z nadomestitvijo predloga *od z iz* je bila v primeru, ki sledi, opravljena poslovenitev vezave: *ona bo istreblena od **fuoiga Folka*** (DB 1578: 90b) → *ona bo iftreblena is **fvojga Folka*** (DB 1584: I,65a) – *vnd fie wird ausgerottet werden von **jrem volck*** (LB 1545: LIX). Z njo je bila hkrati vzpostavljena zvočno učinkovita izenačenost predpone in predloga. Primerov vezavnih nadomestitev z bolj uveljavljenimi domačimi strukturami je več. Eden od njih kaže, da je bila z zamenjavo hkrati opravljena tudi vezavna poenotenost znotraj povedi: *Inu **mu ie obleikil to platneno suknio**, inu ga ie opaffal spaffom, inu ga ie obleikil vto shidano fuknio, inu ga je obleikil vEffod, inu ga ie zhes Effod opaffal* (DB 1578: 91b) → *Inu **ga je oblékil v'platneno fuknjo**, inu ga je opaffal s'Paffom, inu ga je oblékil v'shydano fuknjo, inu ga je oblékil v'Ephod, inu ga je zhes Ephod opaffal* (DB 1584: I,65b) – *Vnd legt jm den Leinenrock an / vnd gürtet jn mit dem Gürtel / vnd zoch jm den Seidenrock an / vnd thet jm den Leibrock an / vnd gürtet jn vber den Leibrock her* (LB 1545: LIXb).

Primerjava je v DB 1584 odkrila tudi primere rabe kalkiranih predložnih zvez, posnetih po zgledih v Lutrovi predlogi. K njihovem izboru je poleg skladnosti s prevodno predlogo usmerjala tudi pogosta raba. Npr.: *Inu ima Los vreizhi **sa ta dua Kosla*** (DB 1578: 99b) → *Inu ima Los vreizhi **zhes ta dva Kosla*** (DB 1584: I,70b) – *Vnd sol das Los werffen vber zween **Böck*** (LB 1545: LXIIIb). V isti sklop spada tudi nadomestitev nepredložne dajalniške vezave s pogosto uporabljeno predložno, ki ni nujno prezracljena iz Lutrove predloge. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Satu fem ieft rekal **Israelskim Otrokom*** (DB 1578: 101a) → *Satu fim jeft rekâl k'**Israelfkim otrokom*** (DB 1584: I,71b);
Luter: *Darumb hab ich gesagt **den kindern Ifrael*** (LB 1545: LXVb);
- (2) Dalmatin: *INV Bug ie stvaril Zhloueka **po suoim Pildi: po Boshijm Pildi** ie on nega stvaril* (DB 1584: 2a) → *INu Bug je stvaril Zhloveka k'**fvojmu Pildu, h'Boshjimu Pildu** je on njega stvaril* (DB 1584: I,1b);
Luter: *VND Gott schuff den Menschen **Im zum Bilde / zum bilde Gottes** schuff er jn* (LB 1545: Ib).

1.9 Primerjava zgodnejših prevodov z DB 1584 je odkrila tudi več primerov neuskla-jene rabe veznikov. Čeprav se za eno od uporabljenih možnosti navadno skriva zvestoba Lutrovi prevodni predlogi, je odstopajočo izbiro mogoče razlagati kot posledico uzaveščenosti vezniškega sistema ter pomenskega in uporabnostnega spektra posameznega veznika. Npr.: *tu bodi ena vezhna shega per vashih rodeh /.../ de vy obene tolstine **ni** Kry ne ieifte* (DB 1578: 87b) → *tu bodi ena vezhna shega pèr vafih Rodeh /.../ de vy obene Tolftine **inu** Krij nejefte* (DB 1584: I,63a) – *Das sey ein ewiger Sitte bey ewren Nachkomen /.../ das jr kein Fett **noch** Blut effet* (LB 1545: LVIII).

Z razvojno doseženo sistematizacijo veznikov je razložljiva tudi pogosto izpričana zamenjava večpomenskega veznika *ker s kir*, ki se je postopno dodobra uveljavil v oziralni vlogi. Npr.: *Inu ima teifte Kry diati na rogoue tige kadilniga Altaria, **ker** pred tim GOSPV-DOM /.../ stojj* (DB 1578: 87b) → *Inu ima teifte Krij djati na Roguve kadilniga Altarja, **kir** pred GOSPODOM /.../ stojy* (DB 1584: I,63b) – *Vnd sol des selben bluts thun auff die*

hörner des Reuchaltars / der fur dem HERRN /.../ stehet (LB 1545: LVIII). Z njim je Dalmatin v *Bibliji* (v opombah) nadomestil celo daljšo in pomensko razvidnejšo obliko *kateri*.

Na nekaj dopolnitev je vplivala tudi uzaveščenost dvodelnih vezniških zvez tipa *aku /.../ taku*. Npr.: *Vfa shpendia /.../ aku vnio taka Voda pride, ie nezhiſta* (DB 1578: 94b) → *Vfa Shpendia /.../ aku v'njo taka voda pride, taku je nezhiſta* (DB 1584: I,68a) – *Alle ſpeiſe /.../ ſo ſolch waffer drein kompt / iſt vnrein* (LB 1545: LXIb).

1.10 Ena izmed primerjalno odkritih značilnosti jezika Dalmatinove *Biblije* je tudi doslednejša raba veznikov, predlogov in pomožnih glagolov v sklopu naštevalnih enot iste povedi, glede česar Dalmatin ne sledi nujno Lutru.

Med ponavljane predloge spadajo *k, mej, na, od, z/s* in drugi, med veznike pa *de, kir* itd. Primerjava z Lutrovo predlogo kaže, da je občasno šlo za uskladitev s prevodno predlogo, zaslediti pa je mogoče tudi Dalmatinovo prevodno neodvisno izbiro in hotene oddaljitve. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Inu Moses ie letu gouoril kAaronu inu neuim [!] Synom, inu kufem Israelskim Otrokom* (DB 1578: 103b) → *Inu Moses je letu govuril k'Aaronu inu k'njegovim Synom, inu k'vfem Israelskim otrokom* (DB 1584: I,74a);
Luter: *Vnd Moſe redet ſolchs zu Aaron vmd zu ſeinen Sönen / vnd zu allen kindern Ifrael* (LB 1545: LXVIII);
- (2) Dalmatin: *INV Moses ie gouoril sAaronom, inu Eleazarom, inu Itamarom negouimi Synuui, kateri fo bily zhes oftali* (DB 1578: 93b) → *INu Moses je govuril s'Aaronom, inu s'Eleazarom, inu s'Itamarom, njegovimi Synuvi, kateri fo bily zhes oftali* (DB 1584: I,67a);
Luter: *VND Moſe redet mit Aaron / vnd mit ſeinen vbrigen fönen Eleazar vnd Ithamar* (LB 1545: LXb);
- (3) Dalmatin: *Sakai obedan na katerim ie en tadel neima leſſem perſtopiti, bodi ſi on sleip /.../ ali kir ima eno ſtrenno roko ali nogo, ali kir ie puklaſt, ali eno mreino na Ozheſi ima, ali barli, ali ie grintou, ali garieiu, ali predert* (DB 1578: 103b) → *Sakaj obedan, na katerim je en tadèl, néma leſſem pèrſtopiti, bodi ſi on flép /.../ ali kir ima eno ſtreno Nogo ali Roko, ali kir je *puklaſt, ali kir eno mréno na Ozheſi ima, ali kir bèrli, ali kir je grintou, ali garjeu, ali predèrt* (DB 1584: I,73b);
Luter: *Denn keiner an dem ein Feil iſt / ſol erzu treten / er ſey blind /.../ oder der an einem fuſ oder hand gebrechlich iſt / oder höckericht iſt / oder ein fell auff dem auge hat / oder ſcheel iſt / oder grindicht / oder ſchedicht / oder der gebrochen iſt* (LB 1545: LXVIII).¹⁸⁸

1.11 Nevzporedna raba členkov vpliva na različno čustveno obarvanost besedila, v katerega je ali ni vpeto. Npr.: *Inu ima taku od tiga Sahualniga Offra offrati GOSPV DV kogniu nega toľſtino* (DB 1578: 87a) → *Inu ima taku od tiga Sahvalniga offra offrati GOSPV DV, k'ognju, ſlaſti njega toľſtino* (DB 1584: I,63a) – *Vnd ſol von dem Danckopffer dem HERRN opffern / nemlich / alles fett am eingeweide* (LB 1545: LVIIB). S členki je praviloma obogateno besedilo DB 1584, na kar je vplivalo usklajevanje z LB 1545.

¹⁸⁸ V navedenem zgledu Dalmatin glede stave veznika sledi Lutru, ki *oder* uporablja še doslednje kot Dalmatin *kir*.

2 Skladenjske preureditve besedila

2.1 Korekture, ki zadevajo ujemanje v spolu, številu in sklonu. Kadar je bila zahteva po ujemanju v spolu, sklonu in številu (razen znanih izjem) – kršena, je upravičeno sledil popravek. Npr.: *Inu Suina parkle duojij /.../ satu ima vam **nezhiftu** biti* (DB 1578: 94a) → *Inu Svinja Parkle dvoji /.../ satu ima vam **nezhifta** biti* (DB 1584: I,67b) – *Vnd ein Schwein fpaltet wol die klawen /.../ Darumb fols euch **vnrein** fein* (LB 1545: LXI). Ozir na Lutrovo prevodno predlogo je sicer utegnil delovati zavajalno, h končni izbiri pa je vodil logičen premislek.

Na postopno sistemsko oblikovanje mladega slovenskega knjižnega jezika kažejo tudi popravki, ki zadevajo izražanje dvojine. V korist ločevanja dvojine in množine so v DB 1584 izpričani popravki glede glagolsko izraženega števila (1. zgled), v škodo glagolsko vzpostavljenemu ločevanju pa je nadomeščanje dvojinjskih oblik z množinskimi pri prilastkih (2. zgled).

Zgleda:

- (1) Dalmatin: *INV ta GOSPVD ie gouoril sMoseffom (potehmal, ker **fo ta dua Synuua Aaronoua bila vmerla, ker **fta offrouala** pred tim GOSPVDOM**)* (DB 1578: 99b) → *INu GOSPVD je govuril s'Moseffom, (potehmal, ker **fta ta dva Synuva Aaronova bila vmèrta, ker **fta offrovala** pred GOSPVDOM**)* (DB 1584: I,70b);
Luter: *VND der HERR redet mit Mose (nach dem **die zween söne Aarons gestorben waren / da **fie** fur dem HERRN **opfferten****)* (LB 1545: LXIIIb);
- (2) Dalmatin: *Inu Bug ie fturil **duei veliki Luzhi*** (DB 1578: 1b) → *Inu Bug je fturil **dvej velike Luzhi*** (DB 1584: I,1b).

Na zgodnjo razvojno fazo slovenskega knjižnega jezika kaže tudi dilema glede izbire sklona ob zanikanem glagolu. Dalmatin se je pri dokončni izbiri večkrat odločil tudi v nasprotju s kasnejšo ustalitvijo navade, da se ob zanikanem povedku namesto tožilniškega rabi rodilniški samostalnik. Npr.:

- (1) Dalmatin: *neimash tiga vbosiga **Perfone** gledati, ni **Velaka** zhaftiti* (DB 1578: 102) → *némash tiga Vbosiga **Persono** gledati, Ni **Velaka** zhaftiti* (DB 1584: I,72b);
Luter: *folt nicht furziehen **den Geringen / noch den Groffen*** (LB 1545: LXVIb);
- (2) Dalmatin: *nesaversi tiga Gospuda **fvar*** (DPr 1580: 4b) → *nesavèrsi GOSPODNIGA **fvara*** (DB 1584: I,318a);
Luter: *verwirfft **die Zucht** des HERRN nicht* (LB 1545: CCCXXXI).

Popravki tudi kažejo, da je Dalmatin celo desetletje iskal primeren model tudi pri prikazu veččlenske zanikane vsebine. Npr.: *Inu **fe** fam **nepouishai** de **ne padesh** /.../ inu GOSPVD tuoio falsh mišsel **resodeie**, ter te ozhitu pred ludmy **preuershe*** (DJ 1575: 8) → *Inu **fe** fam **nepovifhaj**, de **nepadesh** /.../ inu de GOSPVD tvojo falsh mišfal **ne resodeje**, tèr te ozhitu pred ludmy **neprevèrshe*** (DB 1584: II,154b) – *Vnd **wirff** dich felbs **nicht auff / das du **nicht** fallest /.../ Vnd der HERR deine tücke **offenbare / vnd **stürtze** dich öffentlich fur den Leuten***** (LB 1545: CLXXXb).

2.2 Velik del namensko ali nehote (vzporedno) povzročenih sprememb besednega reda je razložljivih z doslednejšim upoštevanjem prevodne predloge, del razlik pa je posledica upoštevanja (nepisanih) pravil, ki so glede zaporedja enot (besed, besednih zvez ali stavčnih členov) sporočila veljala za govorjeni jezik, posledično pa tudi za oblikujoči se knjižni jezik. Večje število popravkov kaže na dokaj spremenljivo stavo glagolskih in zaimenskih naslonk. Uskladitev stave glagolskih naslonk s položajem delov povedka v prevodni predlogi neredko pomeni oddaljitev od naravne, stilno nezaznamovane stave v slovenskem jeziku. K nenaravnemu zaporedju naslonk je lahko prispevalo tudi prevajanje informativno nepotrebnih osebnih zaimkov (1., 2. in 3. zgled). Analiza Dalmatinovih besednorednih preureditev na mestih, kjer ni bilo izrazitejšega vpliva nemške prevodne predloge, je pokazala na prizadevanje za uskladitev razvrstitve glagolskih in zaimenskih naslonk z zaporedjem, ki je logično predvidljivo in značilno za slovenski jezik (4. zgled).

Zgledi:

- (1) Dalmatin: *Ta GOSPVD ie tu sapouedal fturiti, de vy smyrieni bote* (DB 1578: 92a) → *GOSPVD je tu sapovédal fturiti, de vy bote smyrjeni* (DB 1584: I,66a);
Luter: *Der HERR hats geboten zu thun / auff das jr **verfünet feiet*** (LB 1545: LX);
- (2) Dalmatin: *taku jeft vam hozhem Desh dati* (DB 1578: 109a) → *taku hozhem jeft vam desh dati* (DB 1584: I,76b);
Luter: *So **wil ich euch** Regen geben* (LB 1545: LXXI);
- (3) Dalmatin: *Vfako Sabboto /.../ ie ima perpraulati pred tim GOSPVDOM* (DB 1578: 107a) → *Vfako Sabboto /.../ ima je pèrpraulati pred GOSPVDOM* (DB 1584: I,75b);
Luter: *Alle Sabbath /.../ **sol er sie** zurichten fur dem HERRN* (LB 1545: LXIXb);
- (4) Dalmatin: *ie /.../ obftallu, inu ni fe daile resraslu po Koshi* (DB 1578: 96a) → *je /.../ obftallu, inu fe nej dajle resraflu, po Koshi* (DB 1584: I,68b);
Luter: *Ifts aber gestanden /.../ vnd nicht weiter gefressen an der haut* (LB 1545: LXIib).

2.3 Primerjava Dalmatinovih delnih biblijskih prevodov z izdajo celotne *Biblije* odkriva tudi raznovrstne preureditve, ki neredko preusmerjajo informacijske poudarke, hkrati pa razkrivajo prevajalske zadrege. Take npr. pogosto ustvarjajo za nemščino značilne samostalniške zloženke oz. tvorjenke, ki jih je Dalmatin moral opisno prevajati. Tudi tovrstni popravki so bili praviloma spodbujeni z željo po večji razumljivosti in nedvoumnosti povedanega. Npr.:

- (1) Dalmatin: *fturi Offer sa tuoi Greh, inu tuoi shgani Offer* (DB 1578: 92b) → *fturi tvoj offèr sa gréh, inu tvoj Shgani offèr* (DB 1584: I,66a);
Luter: *mache **dein Sündopffer** vnd dein Brandopffer* (LB 1545: LX);
- (2) Dalmatin: *ony fo pernesli knemu ta shgani Offer vkoffeh* (DB 1578: 92b) → *ony fo pèrnešli k'njemu Shgani offer na kofse reffekan* (DB 1584: I,66b);
Luter: *sie brachten das Brandopffer zu jm **zufstücket*** (LB 1545: LX).

Prvotno razumevanje drugače ubesedenega mesta v Lutrovi predlogi je lahko kasneje z izpustom, dodatkom ali drugačno ubeseditvijo tudi korigirano. Rezultat Dalmatinovega ponovnega usklajevanja prevoda s prevodno predlogo so npr. številni vsebinski dodatki (1. in 2. zgled) ter več (pričakovanih) stvarnih popravkov v DB 1584 (3. zgled). Mednje je mogoče šteti tudi izbiro ednine namesto množine v zadnjem zgledu.

Zgledi:

- (1) Dalmatin: *Aku **se** pak tu frishnu meffu **preminy** vbeilu* (DB 1578: 95b) → *Aku **se** pak tu frishnu meffu **spet preminy, inu bélu** postane* (DB 1584: I,68b);
Luter: *Verkeret sich aber das roh fleisch wider / vnd verwandelt sich in weis* (LB 1545: LXII);
- (2) Dalmatin: *Vy neimate obeniga **teleffa** ieifti* (DB 1578: 101a) → *Vy **némate** obeniga **Telleffa krij jéfti*** (DB 1584: I,71b);
Luter: *Jr folt keins **leibs blutt** effen* (LB 1545: LXVb);
- (3) Dalmatin: *Inu kadar na **ofmi** dan vidi* (DB 1578: 96b) → *Inu kadar na **fedmi** dan vidi* (DB 1584: I,69a);
Luter: *Vnd wenn er am **fiabend**en tage fihet* (LB 1545: LXIII);
- (4) Dalmatin: ***Pelaite** tiga Preklinauza vunkai pred Kamp* (DB 1578: 107a) → ***Pelaj** tiga preklinauza vunkaj pred Kamp* (DB 1584: I,75b);
Luter: ***Füre** den Flucher hin aus fur das Lager* (LB 1545: LXIXb).

3 Neujemalnost opomb v biblijskih prevodih

Na povečano neujemalnost robnih in medbesedilnih opomb v primerjanih Dalmatinovih biblijskih prevodih je opozoril že Ramovš (1918: 143–144). Pogosta odsotnost primerljivega besedila v LB 1545 kaže, da so bili pri njihovem oblikovanju upoštevani tudi drugi viri.¹⁸⁹ Na manjšo zavezanost prevodni predlogi oz. posledično na večjo prevajalsko svobodo kažejo tudi primerjalno ugotovljive skladijske preureditve besedila, dodanega v obliki opomb. Do nekaterih izmed njih je domnevno privedla uporaba v govoru uveljavljenih skladijskih vzorcev. Npr.: *Kry ie prepovedana Iudom ieifti* (DB 1578: 100b) → *De Iudje ne so smeli krji jéfti* (DB 1584: I,71b); *Shenitou kblishni Shlahti prepovedana* (DB 1578: 101) → *Koku je delezh Shenitou h' blishni shlahti od Buga prepovedana* (DB 1584: I,71b) – v LB 1545 ni ustreznega mesta. V *Bibliji* sta uporabljena odvisnika, ki se predvidoma navezujeta na naslednjo neizraženo vsebino: 'odlomek govori o tem, da/kako /.../'. Skladijsko okrnjeni model je mogoče paralelno ali neparalelno zasledovati tudi v Dalmatinovih zgodnejših biblijskih prevodih.

4 Ugotovitve

Preverjanje jezikovnih sprememb (zlasti leksikalnih in skladijskih), ki jih glede na zgodnejše izdaje Dalmatinovih prevodov posameznih delov Stare zaveze izkazuje njegov prevod *Biblije*, je pokazalo, da so zamenjave zaobsegle besednovrstno različno leksiko.

¹⁸⁹ Na potrebo po primerjalnem preverjanju virov, ki bi utegnili vplivati na robne opombe v Dalmatinovih biblijskih prevodih, izrecno opozarja Ahačič 2007: 271.

Najštevilnejše so bile samostalniške in glagolske. Nadomeščanje ekvivalentov, uporabljenih v zgodnejših izdajah starozaveznih prevodov, je teklo v smereh in na načine, ki jih je običajno določala stopnja razširjenosti in uveljavljenosti poimenovanj (npr. *gvant* → *oblačilo*, *ratati* → *postati*; *žalovanje* → *klagovanje*; *boj* → *vojskovanje*, *prijaznost* → *prijazen*). Primeri nadomeščanja znanih poimenovanj z manj znanimi ali s poskusnimi tvorjenkami so redki. Nekaj zamenjav je bilo opravljenih z namenom, poenotiti leksikalno izbiro v DB 1584. Veliko leksikalnih in skladenjskih zamenjav je spodbudilo prizadevanje za večjo usklajenost z Lutrovo *Biblijo* kot osnovno prevodno predlogo, del sprememb pa želja po izbiri vsebinsko preciznejšega poimenovanja (*špiža* → *sladčica*). Številne oblikoslovne in skladenjske spremembe zrcalijo sistemsko utrjevanje in dozorevanje slovenskega knjižnega jezika (npr. pridevniško izražanje svojine, izbor povratnih zaimkov, besednoredne preureditve itd.).

Prevodna skladnost in različnost glagolov v Dalmatinovem in Lutrovem biblijskem prevodu

0 Prevodno razmerje med Dalmatinovo in Lutrovo *Biblijo*, to je med prvim celotnim slovenskim biblijskim prevodom in njegovim najvažnejšim prevodnim zgledom, je bilo doslej z različnih vidikov že večkrat ocenjevano.¹⁹⁰ Zanesljivejše določanje meje med Dalmatinovo prevodno odvisnostjo in individualno tvornostjo je mogoče na osnovi natančne kontrastivne primerjave,¹⁹¹ ki je bila v tem primeru zaradi lažje obvladljivosti osredinjena na eno samo besedno vrsto – na glagol, s tem pa tudi na celotni spekter glagolskih besednih zvez¹⁹² v Dalmatinovi *Bibliji*. Z izborom glagola za izhodišče primerjave postajajo predmet opazovanja tudi nanj vezane kategorije: časovnost, naklonskost, vidskost in način, kar omogoča oblikovanje sklepov o odvisnosti besednega izbora od teh kategorij. S tako določeno smerjo primerjave je mogoče izločiti tudi precej prevodnih razlik, ki so posledica jezikovnosistemske različnosti slovenskega in nemškega jezika.

Martin Luther, *Biblia*, 1545 – naslovnica

¹⁹⁰ Prim. Breznik 1917: 170–174; Pogačnik 1976: 69–87; Orožen 1986c: 105–123 in 1996: 234–250 (M. Orožen se prevodnega razmerja med Dalmatinom in Lutrom dotika tudi v številnih drugih razpravah), s problemsko ožjega vidika tudi Merše 1993, 1995a, 2003 in drugje, v novejšem času pa je prevodno razmerje med Dalmatinovo in Lutrovo *Biblijo* po delih (posebej Staro zavezo, psalme in Novo zavezo) preverjal Ahačič (2007: 275–280), itd.

¹⁹¹ Ugotavljanje obsega in tipologije prevodne skladnosti in različnosti, kakor se kaže pri prevajanju glagolov v Dalmatinovi in Lutrovi *Bibliji*, je teklo na osnovi primerjave faksimilov obeh del: Jurij Dalmatin, *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Gedruckt in der Churfürstlichen Sächsischen Stadt Wittemberg / durch Hans Kraffts Erben, 1584. Faksimile: Ljubljana: Mladinska knjiga v Ljubljani v sodelovanju z založbo Dr. Trofenik v Münchnu. 1968; D. Martin Luther, *Biblia, Das ist die ganze Heilige Schrift Deutscher auff's new zugericht*. Wittenberg, 1545. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1974, Band I–III.

¹⁹² Toporišič *besedne zveze* različno opredeljuje: kot iz več besed sestavljene ustreznice besednih vrst (Toporišič 1982b: 39) ali kot odvisnostno ali logično povezane besede kake besedilne enote (Toporišič 1992a: 7).

0.1 Dalmatinovo prevajalsko prakso določata dve pomembni dejstvi: tesna naslonjenost na Lutrov prevodni zgled ter zavestno ali intuitivno upoštevanje zakonitosti slovenskega jezika, zato je osnovna značilnost Dalmatinovega prevoda nenehno prepletanje prevodne odvisnosti in individualnosti oziroma soobstajanje enakega in različnega. Ta sklop se vsaj problemsko dotika drugega – ali se deloma tudi prekriva z njim –, pri katerem je prepletanje različnih možnosti odsev intenzivnega poteka normativnega ustaljevanja slovenskega jezika v drugi polovici 16. stoletja.

0.2 Pri presoji Dalmatinove prevodne odvisnosti od Lutrovega zgleda je treba upoštevati, da je predloga Dalmatina usmerjala pri izboru ekvivalentov,¹⁹³ hkrati pa je zanj predstavljala močan ustvarjalni izziv, ki se kaže v vztrajnem iskanju in pogosto zelo pretehtanem izboru domačih, z rabo preizkušenih in potrjenih, kolikor mogoče nevtralnih in nedvoumnih ustreznih, pa tudi v funkcionalni izrabi besedotvornih sredstev in možnosti slovenskega jezika.

1 Besedilno vzporedna primerjava glagolov, uporabljenih v Lutrovi *Bibliji*, z ustreznici v Dalmatinov *Bibliji* odkriva enako ali različno besedotvorno strukturiranost. Tovrstna različnost se opazovanega prevodnega odnosa le redko problemsko dotika, saj je praviloma posledica različnega poteka motivacijskih razmerij v nemškem in slovenskem jeziku, kar je spet rezultat različnega doživljanja predmetnosti in različnega dojemanja abstraktnih pojmov, oziroma različnih predstavni osnov. Na različno besedotvorno zgradbo je neredko vezana tudi drugačna vezava: npr. *j-n zwingen* proti *siliti komu*.

1.1 Pogosto je zaznavna nadomestitev nesestavljenega glagola s sestavljenim. S tovrstno zamenjevalno smerjo je večkrat opozorjeno na izrazne zadrege slovenskega jezika, saj Dalmatin predvsem za izražanje neosnovnih pomenov ni imel vedno na voljo posebnih leksemov. V takih primerih je sopomensko nadomestilo večkrat iskal pri predponskih glagolih in le redki so primeri, kjer predpone pomensko in slovnično niso zares funkcionalno izrabljene. Npr.:

- (1) Luter: *Wenn sie einen tag vbertrieben würden / würde mir die gantze Herde sterben* (LB 1545 (1974): 87);
Dalmatin: *kadar bi jeft nje le en dan premozhnu gnal, taku bi meni vfa Zhréda pomèrta* (DB 1584: I,24b (prav: 22b));
- (2) Luter: *vnd schicket aus / vnd lies ruffen alle Warsager in Egypten vnd alle Weisen* (LB 1545 (1974): 101);
Dalmatin: *inu je vunkaj poslal, inu je pufstil s'vabiti vfe Bogouce v'Egypti, inu vfe Modre* (DB 1584: I,26b);
- (3) Luter: *die Spehn aber von solcher erbeit / braucht er Speise zu kochen* (LB 1545 (1974): 1719–1720);
Dalmatin: *Trejfke pak od takoviga della, sanuza on h'kuhi fhpendie* (DB 1584: II,144a).

¹⁹³ Na Dalmatinov prevod je Lutrova predloga nedvomno vplivala tudi kot praktični zgled zvestega prevoda. O Lutrovih (in Trubarjevih) pogledih na prevod prim. Stanovnik 1986: 118–128 in 2005: 13–30.

V prvem primeru predpona *po-* vnaša pomensko sestavino zaporednosti izvršitve dejanj, ki jo omogoča predstava številčnosti osebkov; predpona *z-* uresničuje pomen 'skupaj', hkrati pa označuje dovršitev dejanja, predpona *za-* pa opozarja na popolno porabo.

1.2 V vlogi popolnega, še večkrat pa približnega sinonima se na istem mestu v besedilu v obeh prevodih pogosto najdejavo predposni glagoli. Predpone so praviloma pomensko izravnane, redko pa so prevodno ekvivalentne. Predponi *ob-/o-* npr. na primerjanih mestih¹⁹⁴ v Lutrovi *Bibliji* največkrat stoji nasproti *be-*, zlasti v kontaktnem pomenu (prim. 1., 2. in 3. zgled), včasih pa ista predpona uresničuje tudi eno od pomenskih usmeritev, povezanih z dovršitvijo dejanja, za kar je sicer specializirana predpona *er-*¹⁹⁵ (prim. 4. in 5. zgled). Npr.:

- (1) Luter: *Gieng das Volck hin aus vnd **beraubete** das Lager* (LB 1545 (1974): 697);
Dalmatin: *je ta folk vunkaj **fhàl**, inu **fo obrupali** /.../ Kamp* (DB 1584: I,207a);
- (2) Luter: ***beschur** jnen den Bart halb* (LB 1545 (1974): 585);
Dalmatin: ***je** /.../ nyh Brado polovizo **obril*** (DB 1584: I,172b);
- (3) Luter: ***besehet** / wer von vns sey weg gegangen* (LB 1545 (1974): 530);
Dalmatin: ***ogledajte**, gdu je od nas prozh **fhàl*** (DB 1584: I,156b);
- (4) Luter: *Darumb / das dein hertz **erweicht ist** vber den worten die du gehöret hast / vnd hast dich gedemütiget fur dem HERRN /.../ wil ich dich zu deinen Vetern samlen* (LB 1545 (1974): 732);
Dalmatin: *Satu ker **fe je** tvoje ferze **omezhilu** zhes te beffede, katere fi **fli**fhàl, inu fi se ponishàl pred GOSPVDOM /.../ hozhem jeft tebe k'voim Ozhetom sbrati* (DB 1584: I,217b);
- (5) Luter: ***ERstarret** vnd werdet verstörtzt* (LB 1545 (1974): 1211);
Dalmatin: ***OBtèrpnite** inu prezhudite se* (DB 1584: II,11b).

Usmeritev okoli česa izraža *um-* (prim. 1. in 2. zgled), smerno naravnost v prostoru pa še *ab-* (3. zgled). Predpona *an-* je redkejše sredstvo za izražanje kontaktnega pomena (4. zgled), itd. Npr.:

- (1) Luter: *sie **vmgbaben** sie mit Schleudern / vnd schlugen sie* (LB 1545 (1974): 687);
Dalmatin: *ony **fo** je s'frazhami **obdali**, inu nje pobyli* (DB 1584: I,204a);
- (2) Luter: *es **hatten** mich **vmbfangen** die schmerzen des todes* (LB 1545 (1974): 614);

¹⁹⁴ Primerjava izbranih poglavij iz Dalmatinovega prevoda *Biblije* (PERVE in DRUGE SAMVELOVE BVQVE ter PERVE in DRUGE BVQVE TEH KRAILOV; na straneh 149a–220a) in ustreznih poglavij iz Lutrove prevodne predloge je izločila 94 glagolov, sestavljenih s predpono *po-* (od skupno 269 tovrstnih glagolov v Dalmatinovi *Bibliji*). V Lutrovem prevodnem zgledu se na primerjanih mestih kot ustreznice skorajda v polovici primerov pojavljajo nesestavljeni glagoli: npr. *pobežati* – *fliehen*, *počakati* – *harren*, *podojiti* – *säugen*, *polizati* – *lecken*, *pokazati* – *zeigen*, *poreči* – *sagen*, *sprechen*, *posvetiti* – *heiligen* itd. (prim. Merše 1984: 396).

¹⁹⁵ Prim. Kühnhold – Wellmann 1973: 341.

- Dalmatin: *fmèrtni beteshi fo mene bily obdali* (DB 1584: I,180b);
- (3) Luter: *brach ab die Seiten an den Gestülen* (LB 1545 (1974): 717);
Dalmatin: *je prozh odèrl te firany od Grufhtou* (DB 1584: I,213b);
- (4) Luter: *David hat Boten gesand aus der wüsten vnsern Herrn zu segenen / Er aber schnaubet sie an* (LB 1545 (1974): 557);
Dalmatin: *David je Sle poslal is Pufzhave, nafhiga Gospuda shegnovat, on pak fe je na nje obregnil* (DB 1584: I,164a).

Marsikateremu predporskemu glagolu iz Lutrove prevodne predloge je Dalmatin posikal primerno domače nadomestilo, s katerim je kljub besedotvorni ali motivacijski različnosti dosegal enake obvestilne učinke. Npr.:

- (1) Luter: *Vnd Joab gab jr ein / was sie reden solt* (LB 1545 (1974): 594);
Dalmatin: *Inu Ioab je njo podvuzhil, kaj bi imèla govoriti* (DB 1584: I,175a);
- (2) Luter: *Vnd Samuel hatte sich geleet im Tempel des HERRN /.../ ehe denn die Lampe Gottes vertunckelt* (LB 1545 (1974): 510–511);
Dalmatin: *Inu Samuel je bil legèl v'Templi tiga GOSPUDA, ker je Boshja Skrynja bila, prejdan je Boshja Lampa vgafnila* (DB 1584: I,150b).

1.3 S primerjalnim postopkom, ki jemlje za izhodišče pri Lutru uporabljeni glagol – preverjen in dopolnjen je z obratnim procesom –, so ugotovljivi bolj ali manj bogati nizi pomensko sorodnih ali sopomenskih ekvivalentov v Dalmatinovi *Bibliji*, ki kažejo na izoblikovanost posebnih skupin pomensko sorodnih glagolov. Tvorijo jih npr. frekvenčno močnejši glagoli premikanja, glagoli, ki označujejo govorno sporočanje, glagoli, ki izražajo uničenje itd. Ker so člani tako oblikovanih skupin do določene mere sobesedilno zamenljivi in ker izbor enega ali drugega člana izraziteje ne predrugači prevajane svetopisemske vsebine, je Dalmatin lahko dokaj suvereno izbiral med njimi. Pregled nad tovrstnimi izrazi je skupaj s trdno zavestjo o njihovi pomenski vrednosti in praktični uporabnosti Dalmatinu omogočal tudi relativno prevodno neodvisnost od Lutrove predloge. Npr.: glagol *sagen* najpogostje nadomeščajo ustreznice *djati, reči, povedati*, glagol *sprechen* pa celo vidsko različne ustreznice *djati, reči, odgovoriti* in *govoriti*. Vse to se v obratni smeri popolnoma ujema tudi z Lutrovimi načeli¹⁹⁶ glede potrebne širine besedne izbire, pa tudi z njegovo prakso. Dalmatin npr. z glagolom *pomoriti* prevaja mesta, kjer so pri Lutru uporabljeni glagoli *erwürgen, töten, vmbbringen, schlachten* itd. (prim. Merše 1984: 136).

Pomenska prekrivnost glagolov, ki označujejo govorno sporočanje, je v Dalmatinovi *Bibliji* – nedvomno po Lutrovem zgledu – večkrat tudi stilno izrabljena. Pogosto si sledita dva tovrstna, pomensko dokaj približana glagola. Drugi, ki napoveduje premi govor, praviloma nastopa v stilni vlogi, saj služi za oblikovanje dvodelnih struktur.¹⁹⁷ Npr.:

¹⁹⁶ Luter (1530: 669) poudarja: »Denn wer dolmetzsch en wil, mus grosse vorrath von Worten haben, das er die wol koenne haben, wo eins an allen orten nicht lauten will.«

¹⁹⁷ Prim. opombo 79.

- (1) Luter: *Da rieff jm Eli / vnd sprach / Samuel mein Son* (LB 1545 (1974): 511);
Dalmatin: *Inu Eli je njega poklizal, inu je djal: Samuel, moj Syn* (DB 1584: I,151a);
- (2) Luter: *AHimelech antwortet dem Könige / vnd sprach* (LB 1545 (1974): 551);
Dalmatin: *AhiMeleh je odgovuril Krajlu, inu je djal* (DB 1584: I,162b).

Primeri svobodne in na prevodni zglede nevezane rabe te formule – kot tudi številnih drugih – pa kažejo na Dalmatinov pretanjen občutek za biblijsko stilistiko. Stilne figure je dodobra obvladal in jih pogosto uporabljal po lastni presoji. Izbor nadomestne figure mu je večkrat omogočil tudi manjše prevodne oddaljitve od Lutrovega zgleada.

1.4 Dalmatinov izbor enobesednih glagolskih ustreznih včasih poteka v smeri večje pomenske natančnosti, spet drugič pa je z njim dosežena hotena pomenska ohlapnost, čeprav bi se z besedjem, ki ga je poznal, lahko bolj približal prevodnemu zgledu. Dalmatinov prevod individualizirajo tudi vse svobodnejše zamenjave, ki med prevajanjem izrazom in slovenskim nadomestilom ustvarjajo različne vrste pomenskih in stilnih razmerij, kakršna so pri prevajanju biblijskega besedila še dopustna. Z glagoloma izraženi dejanji sta lahko v medsebojnem razmerju vzroka in posledice, potekajočega procesa in (doseženega) rezultata, dejanja in stanja, splošnega in osebnega. Včasih nosi Dalmatinov izbor pečat večje ekspresivnosti v primerjavi z nevtralnijšim Lutrovim izrazom ali obratno. Vključitev pomensko komplementarnega para nemški iztočnici pogosto povzroča spremembe v vezavi. Npr.:

- (1) Luter: *NV sehe Pharao nach einem /.../ verstandigen vnd weisen Man* (LB 1545 (1974): 103);
Dalmatin: *Satu fi vshe Pharao, po svoji saftopnosti **dobodi** eniga modriga Mosha* (DB 1584: I,27a);
- (2) Luter: *vnd sahe /.../ sieben schöne fette Küe /.../ giengen an der weide im grase* (LB 1545 (1974): 102);
Dalmatin: *fim vidil /.../ jedem lépih debelih Krau, inu one **fo fe pafle** na travi* (DB 1584: I,26b);
- (3) Luter: *Vnd Gott sahe an alles was er gemacht hatte* (LB 1545 (1974): 26);
Dalmatin: *Inu Bug **je vidil** vse, kar je on bil sturil* (DB 1584: I,2a);
- (4) Luter: *Wer von Jerobeam stirbt in der Stad / den sollen die Hundfressen* (LB 1545 (1974): 659);
Dalmatin: *Kateri od Ierobeama v'Méfti vmèrje, tiga **imajo** Pfy **fnesti*** (DB 1584: I,194a);
- (5) Luter: *So wird mir mein gerechtigkeit zeugen heute oder morgen / wenn es kompt / das ich meinen Lohn von dir **nemen sol*** (LB 1545 (1974): 79);
Dalmatin: *Taku bo moja praviza prizhovala danas ali jutri, kadar bodi, de **imam** moj lon od tebe **prejeti*** (DB 1584: I,20a).

Med drobnejše prevodne odmike od Lutrovega zgleada sodijo tudi sobesedilna dopolnila, ki precizirajo pomen glagola, npr. prislovno ali kako drugače besednovrstno osamo-

svojene pomenske sestavine, ki so pri Lutru sestavni del semantike uporabljenega glagola (prim. 1. zgled). Občasno je Dalmatinov izbor pomensko ne docela enakovrednega glagola osmišljen z ustvarjanjem večje sobesedilne povezanosti oz. usklajenosti (2. zgled).

Zgleda:

- (1) Luter: *Vnd der König fragt das Weib / vnd sie erzelet es jm* (LB 1545 (1974): 698);
Dalmatin: *Inu Krajl je vprafshal to Sheno, inu ona je njemu po rédi povédala* (DB 1584: I,207b);
- (2) Luter: *Der König sprach zu jr / Was ist dir? Sie sprach* (LB 1545 (1974): 594);
Dalmatin: *Krajl je k'nej rekàl: Kaj je tebi? Ona je odgovorila* (DB 1584: I,175a).

2 Prav glede prevodne naslonjenosti na Lutra zahtevajo posebno presojo vsi tisti glagoli iz Dalmatinove *Biblije*, pri katerih je kljub glasovni in oblikoslovni prilagojenosti razvidno tuje poreklo, ter glagolski kalki, ki so besedotvorno posneti po tujem modelu, hkrati pa prevzemajo na tujo besedotvorno zgradbo vezan pomen. Skupaj predstavljajo precejšen del glagolske leksike v Dalmatinovi *Bibliji*. Med pribl. 240 nesestavljenimi izsamostalniškimi glagoli je kar 80 takih, ki imajo nemški samostalnik v podstavi: *ajfrati, antvertati, buhrati, erbat, erpergovati, flikati, gruntati, štupati, tatlati*.¹⁹⁸ Med predponami, ki so ugotovljive pri sestavljenih glagolih v Dalmatinovi *Bibliji*, so zastopane tudi nemške *an-, fer-*¹⁹⁹ ter v glasovno obrušeni obliki *ge-*. Prva se ločljivo sestavlja z domačima glagoloma: *anvzeti se* in *anjemati se*. Druga in tretja nastopata le v sestavi s tujimi glagoli, npr. *ferahitati, ferajhati, feratati – feratovati, fercerati, ferdamati, gmerati, gratati*. Kot besedotvorno sredstvo se nista individualizirali. Med glagolske kalke spadajo enobesedni izrazi (npr. *dopasti, dopernesti, podstopiti se, potegniti* itd.) ter dvočlenski glagoli tipa *gori vzeti* 'sprejeti'.²⁰⁰

2.1 Že sama oblikovna raznolikost, še bolj pa pogostnost rabe usmerjata k sklepu, da je tako prevzete glagole kot glagolske kalke treba presojati izven razmerja Dalmatin – Luter, saj so posledica dolgotrajnega soobstajanja slovenskega in nemškega jezika na istem teritoriju.²⁰¹ Primerjanje Dalmatinove *Biblije* z Lutrovim prevodnim zgledom ugotovljeno dejstvo dodatno potrjuje. Primerov besedilnega ujemanja je razmeroma malo, kar kaže, da je Dalmatin prevzete glagole in kalke uporabljal kot primerne, funkcionalno preizkušene ustreznice. Da pa se je tujega porekla pri večini od njih vendarle dobro zavedal, kažejo številna tekmovalna razmerja, ki jih oblikujejo prevzeti glagoli oziroma glagolski kalki ter domače sopomenke. Marsikatero od teh razmerij že v Dalmatinovi *Bibliji* izpričuje

¹⁹⁸ Navedene številke so bile (tako kot tudi druge, ki se nanašajo na celotni Dalmatinov biblijski prevod) ugotovljene na osnovi abecedno urejene kartoteke, ki je nastala s popolnim izpisom Dalmatinove *Biblije*.

¹⁹⁹ Na izrazito obsežnost besednih družin, razvitih ob prevzetih glagolih, sestavljenih s predpono *fer-*, v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja ob drugem npr. posebej opozarja A. Legan Ravnika 2012: 135.

²⁰⁰ O tvorbenih tipih, pomenskosti in razširjenosti glagolskih kalkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. Merše 2003, tudi 2009: 129–146.

²⁰¹ Prim. Orožen 1983: 153–175.

prevešenost v korist domače vzporednice: npr. pri parih *cirati* – *snažiti*, *trovrati* – *žalovati*, *regirati* – *ravnati* ter *doli jemati* – *obnemoči*, *čez ostati* – *ostati* in *prebiti* itd.²⁰² Take tendence zamenjav kažejo, da so bili tuji izrazi in kalki kljub pogosti rabi priložnostno že presežene tvorbe. Hkrati pa je res, da je prevodna naslonjenost na Lutra dodatno utrdila rabo marsikatere prevzete besede ter leksikalnega ali skladenjskega kalka in na ta način vsem tovrstnim izrazom oz. tvorjenkam daljšala življenje. Med posledice neposredne prevodne odvisnosti od Lutrove *Biblije* je treba šteti še nekatere priložnostno tvorjene kalke ter redko rabljene tujke. Npr.:

- (1) Luter: *Also wurden die kinder Jsrael gedemütiget zu der zeit / Aber die kinder Juda wurden getrost / denn sie verliessen sich auff den HERRN jrer veter Gott* (LB 1545 (1974): 811);
Dalmatin: *Taku fo bily Jsrael/ki otroci ponishani taifti zhas: Ampak Iudovi otroci ferzhni sturjeni: Sakaj ony fo fe sapufitili na GOSPVDA* (DB 1584: I,240a);
- (2) Luter: *Also auch ein jglicher vnter euch / der nicht absaget allem das er hat / kan nicht mein Jünger sein* (LB 1545 (1974): 2111);
Dalmatin: *Raunu taku tudi vfaki mej vami, kateri neodpovej, vfimu timu, kar ima, ta nemore moj Ioger biti* (DB 1584: III,40b).

Trden dokaz za naslonitev na Lutrov prevodni zgled ponuja besedilno skladno pojavljanje tujih izrazov, ki so šele z Lutrovo rabo postali znani na širšem nemškem jezikovnem področju.²⁰³ Npr. Luter: *GLEich wie der schöne Tüncht / an der schlechten Wand* (LB 1545 (1974): 1782) – Dalmatin: *Raunu kakôr lepu tunihanje na shleht stejni* (DB 1584: II,162a).

Primeri, kjer se predpomska in prislovna sestavina glagolskega kalka pomensko prekrivata, so rezultat križanja dveh postopkov: kalkiranja, ki lahko je ali pa ni oprto na Lutrov prevodni zgled, ter zavestne, premišljene izrabe besedotvornih sredstev.²⁰⁴ Npr.:

- (1) Luter: *da kam ein fewriger Wagen mit fewrigen Rossen / vnd scheideten die beide von einander* (LB 1545 (1974): 584–585);
Dalmatin: *tedaj fo prifhla ena ognjena kulla s'ognjenimi Kujni, inu fo ta dva naresan reslozhila* (DB 1584: I,203a);
- (2) Luter: *vnd vmbringeten das Heerlager der Heiligen* (LB 1545 (1974): 2508);
Dalmatin: *fo okuli oblegli tu Kampifzhe téh Svetnikou* (DB 1584: III,150a).

2.2 Precejšna prevodna skladnost je značilna tudi za Dalmatinovo rabo glagolov, ki so že v 16. stoletju imeli mednarodni značaj: npr. *absolvirati*, **dispensirati* (izpričan je le glagolnik *dispensiranje*), *reformirati*. Njihovemu vključevanju se je Dalmatin rad tudi izognil, če je imel na voljo domačo sopomenko ali če mu je uspel ustrezen opis. Npr.:

²⁰² O tem prim. Merše 1986a: 375–388.

²⁰³ Prim. A. Bach 1970: 262. Več o Lutrovem jeziku v Sonderegger 1984: 129–185, Wolf 1984: 1323–1341, H. Bach 1984: 1440–1447.

²⁰⁴ Isti tip dvočlenskih kalkiranih poimenovanj v Trubarjevi *Cerkovni ordnungi* odkriva tudi A. Vidovič Muha 1984: 253–255.

- (1) Luter: *Absoluire mich vnd sprich mich los* (LB 1545 (1974): 1009);
Dalmatin: *Reci meni odpuftik moih grehou* (DB 1584: I,292b);
- (2) Luter: *WEnn sie aber zu euch sagen / Jr müsset die Warsager vnd Zeichen-
deuter fragen / die da schwetzen vnd disputiren* – [opomba] (*Disputiren*) *Die
da klug sein wollen / vnd mit vernunfft die Schriffßt meistern* (LB 1545 (1974):
1185);
Dalmatin: *Kadar ony pak k'vam porekó: vy morate *Bogouce, inu *Vgajna-
uce vprashati, kateri bajajo, inu shepazheo* (DB 1584: II,4b).

3 Med najbolj preizkušena sredstva za prevodno oddaljevanje od Lutra sodi izbor obvestilno izenačenega glagola namesto večbesednega opisa, ali obratno.²⁰⁵ Postopek je tipičen, čeprav številni primeri usklajene rabe ene ali druge možnosti zmanjšujejo njegovo izrazitost. Kadar izbor alternativne možnosti ni izrazito stilistično pogojen in kadar vključitev nadomestne izrazne možnosti ne kviri ritmičnega učinka in ne ruši simetrije v stavku oz. povedi, je različici treba obravnavati kot nevtralni, netekmovalni in celo medsebojno razbremenilni. Dalmatin je pri opisu vztrajal, če ni imel na voljo dovolj poznane in z rabo utrjene glagolske ustreznice. Npr.:

- (1) Luter: *VND da Jehu gen Jesreel kam / vnd Jsebel das erfur / schmincket sie jr angesicht* (LB 1545 (1974): 702);
Dalmatin: *INu kadar je Iehu v 'Iesreel bil prifhàl, inu Isebel tu bila svejdila, je ona fvoj obras lepu naredila* (DB 1584: I,208b);
- (2) Luter: *Da füreten sie jn fur die Stat hin aus / vnd steinigeten jn* (LB 1545 (1974): 677);
Dalmatin: *Natu fo ony njega vunkaj pred Méftu pelali, inu fo ga s'kamenjom pofsykali* (DB 1584: I,200a);
- (3) Luter: *Denn im zorn des HERRN Zebaoth ist das Land verfinstert* (LB 1545 (1974): 1187);
Dalmatin: *Sakaj v'ferdu tiga GOSPVDA Zebaoth je ta Deshela temna pofkala* (DB 1584: II,4b);
- (4) Luter: *Befreundet euch mit vns* (LB 1545 (1974): 88);
Dalmatin: *Sturite shlahto s'nami* (DB 1584: I,22b).

3.1 Z opisi je Dalmatin večkrat zapolnjeval sistemsko prazna mesta v strukturi besedišča *Biblije*, če ne celo v strukturi slovenskega besednega zaklada nasploh. V Dalmatinovi *Bibliji* se npr. pojavljata prehodna glagola *ozdraviti* in *ozdravljati koga*, enkrat pa je uporabljen tudi glagol *ozdraviti se*. Sistemsko praznino, ki jo ustvarja odsotnost neprehodnega glagola *ozdraveti*, zapolnjuje zveza *postati zdrav*. Mestoma je izmenična raba glagola in opisa osmišljena z vidsko polariziranostjo, kar pomeni, da opis nadomešča manjkajoči člen vidskega nasprotja. Npr.:

²⁰⁵ O izmenjavi tvorjenk in sopomenskih opisov v Trubarjevih prevodih Nove zaveze prim. v razdelku 4 prvega poglavja (prim. tudi Merše 1986a: 385–386, 1989a: zlasti 191 in 195, 1989b: zlasti 153–158, 1990: 172–173 in drugje).

- (1) Luter: *silber ist verrostet* (LB 1545 (1974): 2461);
Dalmatin: *frebru je erjavu poftallu* (DB 1584: III,134b);
- (2) Luter: *Denn gleich wie das eisen jmer wider rostet / Also lesset er auch seine tücke nicht* (LB 1545 (1974): 1769);
Dalmatin: *Sakaj raunu kakòr shelesu vfelej se spet erjavi, taku on tudi fvoje falsh mipli nepufty* (DB 1584: II,158a).

Opisi so funkcionalno izrabljeni tudi tedaj, kadar prispevajo k večji pomenski jasnosti, npr. če z domačimi leksikalnimi sredstvi izražajo na kontekst vezano pomensko vrednost Lutrovega glagola. Npr. Luter: *Dazu hab ich auch allhie nichts gethan / das sie mich eingesetzt haben* (LB 1545 (1974): 100) – Dalmatin: *néfim letukaj nijhter sturil, de fo me v jezho possadili* (DB 1584: I,26b).

3.1.1 Kadar je Dalmatin lahko izbiral med obema možnostima, se je raje odločal za glagol, ki mu je že po načelu ekonomičnosti pripadalo prvo mesto. Tudi za veliko večino glagolov, ki v Dalmatinovi *Bibliji* nadomeščajo opise iz Lutrovega prevodnega zgeda, je značilna premišljena pomenska izraba predpon. Tovrstne substitucije hkrati jasno kažejo, kateri besedotvorni vzorci so bili pri Dalmatinu posebej tvorni. Kadar se opis izenačuje s skladijsko podstavo tvorjenke, lahko tudi v smeri Luter → Dalmatin deluje besedotvorno vzpodbujevalno. Npr.:

- (1) Luter: *MEHRET EUCH VND FÜLLET DIE ERDEN / vnd macht sie euch vnterthan* (LB 1545 (1974): 26);
Dalmatin: *mnoshite fe, inu napolnite Semlo, inu jo febi podvèrsite* (DB 1584: I,1b);
- (2) Luter: *Da nu seine Brüder sahen / das jn jr Vater lieber hatte denn alle seine Brüder / waren sie jm feind* (LB 1545 (1974): 93);
Dalmatin: *Kadar fo pag njegovi Bratje vidili, de je nyh Ozha vezh njega lubil, kakòr vse njegove brate, fo ga sovrashili* (DB 1584: I,24a);
- (3) Luter: *Da machet Marcus Popilius mit einem Stabe /.../ einen Kreis im Sande* (LB 1545 (1974): 1514);
Dalmatin: *Tedaj je Marcus Popilius s'eno palizo /.../ okuli njega v'pejffek pèr Morji /.../ sakroshil* (DB 1584: II,88a).

3.1.2 Če opis pri Lutru in tvorjenka pri Dalmatinu ali obratno nista v besedotvorno opravičljivem razmerju, oziroma kadar se opis ne izenačuje s skladijsko podstavo glagola, je izbor pomensko enakovrednega nadomestila toliko bolj ustvarjalno dejanje, saj ne more povsem gladko delovati avtomatizem, ki je bil sicer dobro utečen v slovenskem jeziku in v Dalmatinovi besedotvorni zavesti. Npr.:

- (1) Luter: *ALS er nu eine zeitlang da war / sahe Abimelech der Philister König durchs fenster / vnd ward gewar /.../* (LB 1545 (1974): 69);
Dalmatin: *Kadar je on pak en zhas tamkaj bil, je Abimeleh, Philifterfski Krajl, fskus oknu gledal, inu je sagledal /.../* (DB 1584: I,16b);
- (2) Luter: *Vnd er wards nicht gewar / da sie sich leget* (LB 1545 (1974): 56);
Dalmatin: *inu on nej zhutil, kadaj je ona k'njemu legla* (DB 1584: I,12b).

3.1.3 Kadar glagolske besedne zveze nastopajo kot regularno sistemsko nadomestilo, bodisi kot edino možno ali pa kot prevladujoče sredstvo, je z njimi opozorjeno na razlike med nemškim in slovenskim jezikom. Te razlike so v zmanjšani produktivnosti ali celo v odsotnosti nekaterih besedotvornih modelov, ki so v nemščini izrazito produktivni. Opis je prevladujoče nadomestilo za številne glagolske zloženke iz Lutrove *Biblije*. Npr.:

- (1) Luter: *Als sie nu sahe / das sie schwanger war / achtet sie jr Frawen geringe gegen sich* (LB 1545 (1974): 48);
Dalmatin: *Kadar je pak ona vidila, de je bila pozhela, je fvojo Gospó sa fhpot imela, pred fvojma ozhima* (DB 1584: I,9b);
- (2) Luter: *Vnd was können wir vns rechtfertigen* (LB 1545 (1974): 110);
Dalmatin: *Inu s'zhim fe hozhmo my pravizhni sturiti* (DB 1584: I,29b);
- (3) Luter: *VND DER HERR SUCHT HEIM SARA* (LB 1545 (1974): 57);
Dalmatin: *INu GOSPVd je obyfskal Saro* (DB 1584: I,13a).

3.1.4 Dalmatin pogosto izrablja opis kot funkcionalno nadomestilo za samostalnike, predvsem za samostalniške zloženke. Tovrstne prevodne korekture navadno ustvarjajo vtis, da je Dalmatinov način izražanja bolj glagolski, Lutrov pa samostalniški. Npr.:

- (1) Luter: *Es rotten sich die Hinckende wider mich* (LB 1545 (1974): 994);
Dalmatin: *Supèr mene fe vkup sbirajo, ty, kir hramajo* (DB 1584: I,288a);
- (2) Luter: *EIN PROPHET ODER TREWMER* (LB 1545 (1974): 361);
Dalmatin: *en Prerok, ali edan, katerimu fe fajne fajnajo* (DB 1584: I,107b);
- (3) Luter: *KINDER DER TAGwelerin* (LB 1545 (1974): 1254);
Dalmatin: *otroci, te, kir v'dnéh sbira* (DB 1584: II,23a);
- (4) Luter: *gieng er hinaus zu der Wasserquell* (LB 1545 (1974): 685);
Dalmatin: *je vunkaj fhàl, kir ta voda isvira* (DB 1584: I,203a).

4 Primerjava odkriva veliko razlik med obema biblijskima prevodoma na mestih, kjer je Luter uporabljal različne stalne zveze in frazeme. Dalmatinova prevajalska praksa krmari med obema skrajnima možnostima. Sega od skladne, skorajda prezrcaljene rabe stalnih besednih zvez do docela individualnih rešitev. Most med obema skrajnostima predstavljajo strukturno prevzete, leksikalno pa prilagojene stalne besedne zveze oz. formule. Pri prevajanju frazemov je Dalmatinova tesna vezanost na Lutrov prevodni zgled še posebej očitna.²⁰⁶ Npr.:

- (1) Luter: *Jm siebenden jar aber sandte hin Joiada / vnd nam die Obersten vber hundert /.../ nam einen Eid von jnen* (LB 1545 (1974): 706);
Dalmatin: *VSeđmim lejti pak je poslal Iojada tjakaj, inu je vsel te Vifhe zhes ftu /.../ je od nyh vsel eno pèrfego* (DB 1584: I,210a);
- (2) Luter: *seine Söne /.../ beugeten das Recht* (LB 1545 (1974): 518);
Dalmatin: *njegova Synuva /.../ fta Praudo pèrpogibala* (DB 1584: I,153b);
- (3) Luter: *Er wird von sinnen komen* (LB 1545 (1974): 2035);
Dalmatin: *On od uma pojde* (DB 1584: III,20b);

²⁰⁶ O vplivih Lutrovega prevodnega zgleda, ki se zlasti v okviru frazemov kažejo pri glagolski vežljivosti, prim. Merše 1986b: zlasti 93–94.

- (4) Luter: *Es entfalle keinem Menschen das hertz* (LB 1545 (1974): 539);
 Dalmatin: *Obenimu zhlovéku ferce nevpadi* (DB 1584: I,159a);
- (5) Luter: *WEIL ER EIN GÖTTLICH LEBEN FÜRET / NAM JN GOTT HIN WEG* (LB 1545 (1974): 33);
 Dalmatin: *kèr je on en Bogabojezh leben pelal, ga je Bug prozh vsel* (DB 1584: I,4b).

4.1 Frazeme, ki so stalni biblijski inventar, je Dalmatin večinoma nespremenjene vključeval v svoj prevod. Med njimi je tipološko mogoče osamosvojiti primere, kjer so v prenesenem pomenu rabljene zveze glagolov premikanja in samostalnikov, ki največkrat označujejo dele telesa.²⁰⁷ Redki primeri razgrajevanja tovrstnih frazemov so dokaz, da se je Dalmatin zavedal njihove stilne vloge, saj izrazito upočasnjujejo pripoved in ji dajejo slovesen značaj. Npr.: *iztegniti roko zoper koga, vzdigniti roko čez deželo, pustiti roko čez koga, nagniti ušesa, vzdigniti štimo* itd.

4.2 Manj togega vztrajanja pri Lutrovem zgledu izpričujejo tiste stalne besedne zveze, ki ohranjajo strukturno enakost. Da bi jih Dalmatin predstavno približal domačemu okolju, jih je modificiral s posameznimi zamenjavami in manjšimi sobesedilnimi dopolnili. Npr.:

- (1) Luter: *ABer der König von Sodom vnd Gomorra wurden daselbs in die Flucht geschlagen vnd nidergelegt* (LB 1545 (1974): 46);
 Dalmatin: *Sodomski inu Gomorski Krajl pak šta fe vbég pufstila, inu šta bila ondukaj pobiena* (DB 1584: I,8b);
- (2) Luter: *die söne Jacob /.../ wurden seer zornig / das er ein nartheit an Jsrael begangen* (LB 1545 (1974): 88);
 Dalmatin: *Iacobovi fynuvi /.../ fo fe filnu refsèrdili, de je on eno framotno rezh v'Israeli bil sturil* (DB 1584: I,24b (prav: 22b)).

4.3 Največ prevodne individualnosti, ubesedovalne spretnosti ter zavestne, funkcionalne izrabe domačih besedotvornih sredstev izkazujejo tisti primeri, kjer je Dalmatin predstavno tujim frazemom poiskal ustrezna nadomestila. Ta predstavljajo bodisi predponski glagoli ali pa domači, praktično preizkušeni in v tradiciji zakoreninjeni frazemi. Pri tovrstnih substitucijah je bil v prvi vrsti upoštevan kriterij predstavne približanosti in živosti frazemov. Zahteva po pomenski enakovrednosti se je nekoliko pomaknila v ozadje. Večina zamenjav, ki se kažejo kot premik od pomenskega obrobja tujega glagola k pomenskemu jedru domačega, lahko pa tudi kot premik s pomenskega obrobja nemškega glagola na pomensko obrobje slovenskega, je rezultat nadomeščanja tujega, predstavno odmaknjeneza z domačim, predstavno jasnejšim in izrazno obvladanim. Npr.:

²⁰⁷ O procesu frazeologizacije v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja prim. F. Novak 2004: 180–203, znotraj le-te pa tudi o frazeologizaciji pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa (Novak 2004: 184–187). Frazemske rabe samostalnikov *glava* in *noga* v Dalmatinovi Bibliji so obravnavane tudi v Narat 2007: zlasti na straneh 288–290 in 292–293, stalne besedne zveze s sestavino *roka*, odkrite v Trubarjevi *Cerkovni ordningi*, pa omenja E. Kržišnik Kolšek 1986: 440. F. Premk (1992: 191) pri obravnavi Trubarjevega *Psaltra* (1566) posebej opozarja na simboličnost poimenovanj delov telesa.

- (1) Luter: *Es wird die zeit bald komen / das mein Vater leide tragen mus* (LB 1545 (1974): 73);
Dalmatin: *Skoraj pride ta zhas, de bo moj Ozha moral tiga shalofiten biti* (DB 1584: I,18a);
- (2) Luter: *So wil ich mein lebenlang die schuld tragen* (LB 1545 (1974): 111);
Dalmatin: *taku jeft hozhem vje moje shive dny na njemu dolshan biti* (DB 1584: I,29b);
- (3) Luter: *Weil der Gottlose vbermut treibet / mus der Elende leiden* (LB 1545 (1974): 974);
Dalmatin: *Dokler Nevernik se offertuje, morajo reuni tèrpeti* (DB 1584: I,282a);
- (4) Luter: *Wir sind her ein gefurt /.../ das ers auff vns bringe / vnd felle ein Vrteil vber vns* (LB 1545 (1974): 108);
Dalmatin: *My smo leffem notèr pelani /.../ de on tu na nas dopèrneffe, inu nas obfodi* (DB 1584: I,29a);
- (5) Luter: *der Amptman vber Gefengnis / nam sich keines dings an* (LB 1545 (1974): 99);
Dalmatin: *ta vifhi zhes Iezho nej sa obeno rézh fkèrbil* (DB 1584: I,26a);
- (6) Luter: *es sind Leute die mit vieh vmbgehen* (LB 1545 (1974): 115);
Dalmatin: *ony fo Ludje, kateri Shivino redé* (DB 1584: I,31a);
- (7) Luter: *wo er sich hin wand / da vbet er die straffe* (LB 1545 (1974): 532);
Dalmatin: *kamer se je obèrnil, tu je premagal* (DB 1584: I,157a).

Jurij Dalmatin, *BIBLIA*,
1584 – stran iz knjige

Martin Luther, *Biblia*, 1545 – stran iz knjige

5 Primeri izrazite prevodne naslonjenosti na Lutrovo predlogo kažejo, da je Dalmatinu prav prevajanje mest, ki predstavljajo pomensko obrobje glagola, povzročalo največ ubesedovalnih težav, v veliki meri tudi zato, ker slovenski jezik do tega časa še ni razvil vseh potrebnih specialnih leksemov za izražanje abstraktnjše vsebine. Prav iz izraznih zadreg je Dalmatin marsikateri glagol na osnovi Lutrovega zgleda besedotvorno prezrcalil in marsikateri frazem strukturno posnel, oboje pa pomensko nespremenjeno vključil v svoj prevod. Tako je z Lutrovim posredništvom prišlo v slovenski biblijski prevod precej novih glagolov in še več novih pomenov oziroma pomenskih otenkov: npr. *kapati* ‘pridigovati’ za *treuffeln*; *napolniti komu roke* ‘obdariti koga’ za *hende füllen*; *ostati prez groba* ‘ne umreti’ za *bleiben on Grab*; *zajemati vodo* ‘jokati’ za *schepffen wasser* itd.

Tovrstno pomensko razširjanje glagolov nedvomno pomeni izrazno obogatitev mladega slovenskega knjižnega jezika, zato je prevodno prekrivanje mogoče ocenjevati kot kvaliteto, posebno še, ker so vzorci iz Lutrove *Biblije* pri Dalmatinu delovali tudi besedotvorno vzpodbudno.

5.1 Nekateri od glagolov, ki so se uporabljali v tesni navezanosti na biblijsko vsebino, so predvsem v določenih zvezah že v nemškem jezikovnem okolju delovali predstavno tuje, zato jih je Luter pogosto pojasnjeval v opombah na robu besedila. Po njegovem zgledu se je opomb kot sredstva za pomensko približevanje predstavno odmaknjenih in z dotedanjo rabo neutrujenih glagolov in glagolskih besednih zvez posluževal tudi Dalmatin. Razlagalne opombe so v Dalmatinovi *Bibliji* praviloma na robu, redkeje med besedilom,

naštete za črkovnimi oznakami *a, b, c* itd.²⁰⁸ Povezavo med izrazom ali mestom v biblijskem besedilu, ki potrebuje dodatno pojasnilo, in pojasnilom ustvarja tipični navezovalni element: **tu je** ali **tu se reže**. Tovrstna pojasnila se razlikujejo od ostalih, z zvezdico označenih, pogosto docela samostojnih Dalmatinovih pojasnil na robu, ki jih predstavljajo sinonimi domačega ali tujega izvora. Toda čeprav je Dalmatin pri velikem številu razlagalnih opomb zvesto sledil Lutru, se prav na teh mestih njegova individualnost posebej jasno kaže.²⁰⁹

5.1.1 Opombe, ki jih je Dalmatin povzegal po Lutru, je neredko funkcionalno preoblikoval. Po lastni presoji jih je skrajševal, če je menil, da je potrebna obvestilnost že dosežena. Dosledno je opuščal aktualistične dodatke, ki so bili namenjeni nemškemu bralcu in nemški družbeni sredini, ali pa jih je spretno prilagajal slovenskim razmeram oziroma preoblikoval tako, da so postale splošno veljavne. Namenjenost slovenskemu uporabniku je dobro vidna tudi iz smiselnih razširitev, ki jih predstavljajo vrinjene primere, nanašajoče se na domače okolje. Npr.:

- (1) Luter: *Vnd als bald trat er zu Jhesu / vnd sprach / Gegrüsset seistu Rabbi – [opomba] (Gegrüsset) Das ist böse Deudsch. Wir grüssen also auff deudsch / Guten abend / glück zu etc.* (LB 1545 (1974): 2023);
Dalmatin: *Inu sdajci je on stopil k'Jesusu, inu je djal: Sdrau bodi Rabbi* (DB 1584: III,17a) – opombe ni;
- (2) Luter: *Vnd die Erde war wüst vnd leer / vnd es war finster auff der Tieffe / Vnd der Geist Gottes schwebet auff der Tieffe / Vnd der Geist Gottes schwebet auff Wasser* (LB 1545 (1974): 25);
Dalmatin: *Inu Semla je bila pušta tår prasna, inu je bilu temnu na Globokofiti, inu Duh Boshji se je resprostèrl zhes vodé – [medbesedilna opomba] ali refshiril, kakòr ena Kokalniza zhes Iajza peruti resprostira, je greje inu leshe* (DB 1584: I,1a);
- (3) Luter: *VND nach denselbigen tagen / entledigten wir vns – [opomba] (Entledigten) Das ist / Wir legten vnser Geretlin ab / vnd liessens da / Das wir deste fertiger gehen kundten* (LB 1545 (1974): 2238);
Dalmatin: *INu po tehstih dneih, fmo se reslushili, inu fmo shli gori v'Ierusalem – [opomba] (Reslushili) tu je, my fmo nasho pripravo, kakòr gvant inu drugu, kar fmo pèr sebi iméli, od sebe djali, inu ondi pustili, de bi tém bujle mogli naprej pojti* (DB 1584: III,73b).

5.1.2 Dalmatin je neodvisno od Lutrovega zgleda po opombah segal takrat, kadar je ocenil, da utegne med pomensko vrednostjo, s katero glagol nastopa v biblijskem sobesedilu, in njenim razumevanjem priti do neskladja. Tako pri redko rabljenih glagolih in glagolskih besednih zvezah kot pri dobro znanih in pogosto rabljenih je obstajala nevarnost, da bi obrobne, nevsakdanje, netipične pomenske vrednosti ob neznačilnem sobesedilu bile

²⁰⁸ O novih pomenih, navedenih v Dalmatinovi Bibliji v okviru robnih opomb, prim. Novak 1984: 287–288. O značilnostih in vlogi obeh vrst pojasnil prim. tudi Orožen 1986a: 403–425 (tudi v 1996: 200–218).

²⁰⁹ Podobna zakonitost se je pokazala tudi pri Trubarjevem prevajanju opomb v Novi zavezi (prim. Merše 1990: 165 in razdelek 1.1. v prvem poglavju monografije).

napak razumljene ali bi ostale celo neprepoznane (1. in 2. zgled). Dalmatinovo stremljenje k nazornosti in prizadevanje po predstavi polnosti uporabljenega izrazja potrjujejo tudi tiste robne opombe, s katerimi je Dalmatin opremljal frazeme, ki so bili strukturno in pomensko trdna sestavina nemškega jezika. Ker pojasnila potrebna pomenska vrednost običajno pripada pomenskemu obrobju glagola, je na biblijskem robu praviloma razložena z glagolom, pri katerem temu pomenu pripada eno od osrednjih mest. Takšen premik od pomenskega obrobja k centru je v Dalmatinovi *Bibliji* pogosto opravljen z izborom enobesedne sopomenke ter z njeno vključitvijo v biblijski prevod (3. zgled). Potreba po dodatnem pojasnjevanju je na ta način odpadla. Npr.:

- (1) Luter: *Aber recke dein Hand aus / vnd taste an alles was er hat / Ws gilts / er wird dich ins gesicht segenen?* – [opomba] (*segenen*) *Das ist fluchen vnd lestem* (LB 1545 (1974): 917);
Dalmatin: *Ampak stegni tvojo roko vunkaj, inu dotekni se vfiga kar on ima, kaj velá on **bo** tebe v'obras **shegnal*** – [opomba] (*shegnal*) *tu je, klel inu fhentoval* (DB 1584: I,266b);
- (2) Luter: *Da aber der mittag vergangen war / weissagten sie / bis das man das Speisopffer thun solt* (LB 1545 (1974): 669) – opombe ni;
Dalmatin: *Kadar je pak puldan bil minil, **fo ony prerokovali**, dokler se je imèl Shpishni offer offrati* – [opomba] (*prerokovali*) *tu je, fo Moseffa inu Preroke brali* (DB 1584: I,197a);
- (3) Luter: *Lieber / lege dich zu meiner Magd / ob ich doch vielleicht aus jr **mich bawen müge*** – [opomba] (*Bawen*) *Das ist / kinder kriegem* (LB 1545 (1974): 48a);
Dalmatin: *Pojdi notèr k'moji Dékli, aku bom lahkaj **mogla is nje otroke do-biti*** (DB 1584: I,9b).

5.1.3 Dalmatinova praktično naravnana prevodna individualnost je jasno razvidna tudi iz primerov, kjer je ne glede na drugačno Lutrovo prakso opuščal razlage na robu, ker so bili uporabljeni ekvivalenti očitno dovolj pomensko razvidni in niso vzbujali dodatnih ali napačnih pomenskih asociacij.²¹⁰

5.1.4 Med poteze, ki prav tako individualizirajo Dalmatinov prevodni postopek in ga razločujejo od Lutrovega, sodijo sinonimi, ki jih je Dalmatin nival v opombah na robu. Z njimi je predstavno približeval in pomensko utrjeval pojasnjevane glagole ali frazeme iz biblijskega besedila. Npr.:

- (1) Luter: *die Weisen können nicht feilen mit raten* – [opomba] (*Nicht feilen*) *Das heisst /.../* (LB 1545 (1974): 1306);
Dalmatin: *ty modri nemogo faliti v'fvejtovanju* – [opomba] (*faliti ali grifhiti*) *tu se rezhe /.../* (DB 1584: II,36b);

²¹⁰ Statistično gledano je slika naslednja: več kot 250 pojasnjevalnih opomb v Dalmatinovi *Bibliji*, ki se večinoma nanašajo na posebne, manj pričakovane glagolske pomene, je vključenih in oblikovanih po Lutrovem zgledu; 36 jih ne kaže prevodne odvisnosti od Lutra, 15 pa jih Dalmatin v svoj prevod ni vključil.

- (2) Luter: *Ich sage euch / Jr werdet die stede Jsrael nicht ausrichten / bis des Menschen Son komet* – ni opombe (LB 1545 (1974): 1985);
Dalmatin: *Rifnizhnu jeft vam povém, vy nebote Jsraelfka Méfta opravili, dokler Syn tiga Zhloveka pride* – [opomba] (*Opravili ali obhodili, tu je /.../* (DB 1584: III,8a).

Ob nakazanih nizih sinonimov se odpira vprašanje o njihovi dejanski uporabnosti razvrstitvi. To je nova problemska dimenzija, ki se ne dotika več samo razmerja Dalmatin – Luter, ampak se nanaša na proces normativnega ustaljevanja slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 16. stoletja.

6 Marsikatera od že nanizanih prevodnih enakosti in razlik je odraz osnovne različnosti slovenskega in nemškega jezika. Jezika se razlikujeta tako glede obstoja določenih kategorij kot glede sredstev, s katerimi so (bile) posamezne kategorije izražene. Iz razlik izvirajoče zakonitosti praviloma kot avtomatizem delujejo tudi pri Dalmatinovem izboru.

6.1 Enega izmed virov oz. tipov razlikovanj, ki se odraža tudi v leksikalnem izboru, predstavlja različen način izražanja dovršnosti in nedovršnosti glagolskega dejanja. Medtem kot je v Dalmatinovi *Bibliji* večina glagolov jasno vidsko polarizirana z morfološkimi sredstvi (predponami in priponami), je pri Lutru informacija o dovršnosti ali nedovršnosti sestavni del semantike glagola, lahko pa je na eno ali drugo možnost opozorjeno z dodatnimi leksikalnimi sredstvi ali pa so v ta namen izrabljene časovne oblike. Na izbor ustreznih pri Dalmatinu neredko vpliva tudi hotena preinterpretacija v smeri od dovršenega k trajajočemu dejanju ali obratno. Npr.:

- (1) Luter: *vnd kam ein Regen auff Erden vierzig tag vnd vierzig nacht* (LB 1545 (1974): 36);
Dalmatin: *inu je deshilu na Semlo fhtirideffet dny inu fhtirideffet nozhy* (DB 1584: I,5a);
- (2) Luter: *Vnd wenn die Leute /.../ fragten von seinem Weibe / so sprach er* (LB 1545 (1974): 69);
Dalmatin: *Inu kadar fo ludje /.../ vprafhali sa njegovo Sheno, je on djal* (DB 1584: I,16b);
- (3) Luter: *LAmeh aber nam zwey Weiber* (LB 1545 (1974): 32);
Dalmatin: *LAmeh pak fi je vsel dvej Sheni* (DB 1584: I,4a);
- (4) Luter: *Jch wil segenen die dich segenen / Vnd verfluchen die dich verfluchen* (LB 1545 (1974): 43);
Dalmatin: *Ieft hozhem tudi shegnati, te, kateri tebe shegnujo, inu prekleti, te, kateri tebe preklinajo* (DB 1584: I,8a).

6.2 Primerjana prevoda sta mestoma neuskklajena tudi glede rabe aktiva in pasiva.²¹¹ Npr.:

- (1) Luter: Vnd **hiessen** jn *Jacob* (LB 1545 (1974): 68);
Dalmatin: *Satu je on imenovan bil, Iacob* (DB 1584: I,16b);
- (2) Luter: *Da ward sie in des Pharaos haus bracht* (LB 1545 (1974): 44);
Dalmatin: *fo jo pèrpelali v'Pharaonovo hišho* (DB 1584: I,8a).

6.3 Analiza primerov izrazitejšega leksikalnega oddaljevanja od Lutra kaže, da so svojska »kritična točka« modalno obarvana mesta, saj je prav tam prevodnega razhajanja več kot običajno. Dalmatin je na takih mestih uporabljal žive, govornjene izraze in znane frazeme. Na različen izbor glagolskih ustreznice vpliva tudi preinterpretacija razmerja do glagolskega dejanja. Npr.:

- (1) Luter: *Meine tochter / Wem gehörestu an?* (LB 1545 (1974): 64);
Dalmatin: *Moja Hzhi, zhiga fi ti?* (DB 1584: I,15a);
- (2) Luter: *Lieber / So vergib nu diese missethat vns* (LB 1545 (1974): 122);
Dalmatin: *My te tudi profsimo, odpusti nam letu krivu rounanje* (DB 1584: I,33b);
- (3) Luter: *Vnd stund kein Mensch bey jm / da sich Joseph mit seinen Brudern bekennete* (LB 1545 (1974): 111);
Dalmatin: *Inu oben zhlovik nej pèr njemu bil, kadar fe je Ioseph dal posnati fvoim Bratom* (DB 1584: I,36a).

6.3.1 Lutrova predloga in Dalmatinov biblijski prevod se občasno razhajata tudi glede uporabe sredstev za izražanje velelnega naklona: nasproti si stojita velelnik ter zveza modalnega glagola in nedoločnika, pri izražanju želje pa zveza glagola in prislova *naj* pri Dalmatinu ter zveza modalnega glagola in nedoločnika pri Lutru. Npr.:

- (1) Luter: *Die Thür soltu mitten in seine seiten setzen* (LB 1545 (1974): 34);
Dalmatin: *Dauri v'frédi te Barke postavi* (DB 1584: I,5a);
- (2) Luter: *Las mich kosten das rote gericht* (LB 1545 (1974): 68);
Dalmatin: *Naj pokufsim te erdezhe jedy* (DB 1584: I,16b).

6.4 Razlike, ki nastajajo pri rabi časov, so odsev razlik med delujočima časovnima sistemoma nemškega in slovenskega jezika v drugi polovici 16. stoletja. Med najočitnejša razhajanja sodijo: različna raba predpreteklika oz. pluskvamperfekta (gradivo kaže, da se slovenski in nemški prevod glede rabe te časovne oblike skladata le v dobri polovici primerov);²¹² na manjši sistemski premik kažejo tudi rabe sedanjika za izražanje preteklosti in prihodnosti. Razločevalno deluje tudi Dalmatinova raba glagolov premikanja, sestavljenih s predpono *po-*, ki v sedanjiku nastopajo v vlogi izražanja prihodnosti.²¹³

²¹¹ Na odvisnost od nemškega skladenjskega sestava v okviru kategorije diateze (aktiv, pasiv, medij, mediopasiv), ki pri Dalmatinu mestoma popušča, opozarja tudi M. Orožen 1986c: 110–111 ali 1996: 237–238; prim. tudi Merše 2001: 114–121 ali 2009: 55–61.

²¹² O tem prim. Merše 1997a: 16–19 ali 2009: 40–42.

²¹³ Prim. Orožen 1984a: 166–168 ali 1996: 260–262.

Dalmatinov in Lutrov prevod sta pogosto neuskklajena tudi glede izražanja futura: opazni sta v obe smeri potekajoči zamenjavi opisnega načina in zvez modalnih glagolov z nedoločniki.²¹⁴ Npr.:

- (1) Luter: *Nu **werden** die Philister zu mir er ab **komen** gen Gilgal* (LB 1545 (1974): 528);
Dalmatin: *Sdaj **pojdeo** Philisterji doli k'meni v'Gilgal* (DB 1584: I,156a);
- (2) Luter: *Wer **wil sich** wider jn auff **lehnen*** (LB 1545 (1974): 119);
Dalmatin: *Gdu **se bo** supèr njega **stavit**?* (DB 1584: I,32b);
- (3) Luter: *was euch **begegnen wird** in künftigen Zeiten* (LB 1545 (1974): 119);
Dalmatin: *kaj **se** vam **ima** **pergoditi**, v'puflednih zha^ssih* (DB 1584: I,32b).

7 Primerjava Dalmatinove *Biblije* z Lutrovo, ki se je osredinjala predvsem na glagol, je izločila precejšnje število prevodnih razlik. Na njihovi osnovi je mogoče skleniti, da je prvi slovenski celotni biblijski prevod kljub tesni navezanosti na Lutrovo predlogo dokaj samostojen. Ugotovljene razlike predstavljajo objektivno merilo za ocenjevanje Dalmatinove prevodne ustvarjalnosti, ki se jasno kaže v individualnem izboru različnih izraznih sredstev ter v suverenem obvladovanju in rabi le-teh.

²¹⁴ Prim. Orožen 2003a: 19–22.

Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve postile

O jezikovnem razmerju med Kreljevo (1567) in Juričičevo (1578) postilo, natančneje med prevodoma prvega, zimskega dela Spangenbergove izdaje razlag pisem in evangelijev, je prvi razmišljjal Kopitar v slovnici iz leta 1808 (izšla leta 1809), konec 19. stoletja pa v posebni razpravi tudi Oblak (1894). Tako v prvoodkriti, avtorsko še neprepoznani izdaji iz leta 1578 kot v kasneje najdeni Kreljevi *POSTILLI SLOVENSKI* je Kopitar²¹⁵ odkrival boljši pisni sistem kot pri Trubarju.²¹⁶ Z medsebojno primerjavo, ki je ostajala v senci razmerja do Trubarja, je poleg pisno-pravopisnih razlik okvirno določil tudi stopnjo njunega nemčevanja ter t. i. »dalmatiziranja«. Oblak je v Juričičevi *POSTILLI* ugotavljal popravke prevodnega, jezikovnega in pravopisnega značaja. Z jezikovnimi je zaobsegel najočitnejše glasoslovne spremembe, ki so posamično segale tudi na področje oblikoslovja. Prevodne spremembe je ocenjeval glede na stopnjo odvisnosti od prevodnih predlog, na raven konkretnih besednih zamenjav pa se ni spuščal. Novejše obravnave jezika obeh postil širijo predvsem védenje o glasoslovnih pojavih, oblikoslovju (o obojem Rigler 1968: 117–141, 194–195 in Orožen 1977) ter o sestavi Kreljevega besedja (Godini 1987), zlasti v primerjavi s Trubarjevim (Rigler 1968, Orožen 1986/87, 1987). Z medsebojno primerjavo in ob upoštevanju Spangenbergove prevodne predloge je bilo vsebinsko in razsežnostno natančneje opredeljeno tudi Kreljevo in Juričičevo nemčevanje (Merše 1996: 99–102).

I Dosedanje obravnave so zajele le del besednih zamenjav, opravljenih v Juričičevi izdaji. Na obseg besedne neprekrivnosti primerjanih postil je mogoče sklepati iz abecednih seznamov iztočnic, sestavljenih na osnovi popolnih izpisov obeh del.²¹⁷ Šestina besedja (pribl. 760 od 4.647

Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, 1567 – naslovnica

²¹⁵ Prim. Kopitar 1808/1809: zlasti XXXIV–XXXVII, 20–37 in 424–427.

²¹⁶ Celovito o omembah Trubarja v Kopitarjevi slovnici in o njegovih pogledih na Trubarjev jezik prim. Orel 2008a.

²¹⁷ Alfabetarija KPo 1567 in JPo 1578 sta nastala na osnovi popolnih izpisov obeh del v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Primerjalno je bil upoštevan samo prekrivni prvi del sicer trodelne JPo 1578.

iztočnic) iz Kreljeve postile v Juričičev prevod ni bila vključena, dobra desetina besed iz Juričičevega prevoda (pribl. 410 od pribl. 3.900 iztočnic) pa izkazuje neprekrivnost s Kreljevo izdajo. Ker Kreljevo postilo uvaja daljši predgovor kot Juričičevo, je večji odstotek neprekrivnega besedja pri njej razumljiv. Nekaj razhajanja so povzročile tudi individualne širitve oziroma izpusti prevajanega besedila, večina razlik pa ima globjo vzročnost. Ker obsega sprememb ne določajo samo dokončne, absolutne zamenjave enobesednih in besednozveznih sopomenskih izrazov, je bilo treba upoštevati tudi primerjalno ugotovljive delne nadomestitve, ki so jih večinoma sprožali isti vzgibi kot dokončne. Ene in druge je mogoče odkrivati v okviru različnih besednih vrst.

2 Pregled enobesednih in besednozveznih sopomenskih zamenjav različnih besednih vrst, uresničenih v JPo 1578, je potrdil, dopolnil in razširil tipologijo besednih zamenjav, odkritih s primerjavo evangelijskih odlmkov iz obeh postil (Merše 1996: 99–102). Pokazal je, da je Juričičevo izrazno nadomeščanje usmerjalo naslednje temeljno gibalno: Avtor je skušal delo približati najširšemu krogu bralcev tudi z izborom splošno znanih, pogosto rabljenih, funkcionalno neokrnjenih in pomensko nedvoumnih, polno predstavljenih izrazov (oz. izrazov s praviloma osrednejšo umestitvijo uresničevanega pomena), čeprav mu je občutek za normativnost, ki ga je kot Hrvat iz Vinodola pridobival in hote razvijal v zanj tujem jezikovnem okolju, občasno tudi odpovedoval.

2.1 Izbirno usmerjenost najjasneje kažejo skrajšave dvočlenskih sopomenskih zvez poljubne besedne vrste (najpogosteje samostalniških in glagolskih), ki so Kreljeva značilnost in stilem. Z njimi je ta hkrati utrjeval zavest o sopomenskosti povezanih izrazov. Do skrčitev v JPo 1578 je pripeljal zavesten izbor, ki ga je občasno usmerjala tudi tuja prevodna predloga.

Načelo prednostnega izbora bolj uveljavljenega, širše poznanega in nevtralnjšega izraza je posredno vključevalo in upoštevalo tudi izvornost besed. S tem je hkrati opravičevalo tako izločanje kot ohranjanje prevzetih besed.

2.1.1 Med izločane skupine²¹⁸ se uvrščajo mednarodni, večinoma strokovni izrazi latinskega in grškega izvora: npr. *absolucija, konsciencija, parabola, pedagog, kanonizirati*. Iz zvez, kot so: *konsciencia ali vest, pasion ali trpljenje, parabola ali prigliha*, je Juričič ohranjal bodisi domačo ali dobro poznano, iz nemščine prevzeto sopomenko. *Absolucijo* je nadomestil z *odpustkom, pedagoga s šulmojstrom, predikanta s predigarjem*, namesto glagola *kanonizirati* iz zveze *posvetiti ali kanonizirati* pa je uporabil *žegnati*. S slovensko prevodno različico je nadomeščal in hkrati krajšal dvojno dvočlensko sopomensko zvezo, sestavljeno iz latinskega dela *Summa summarum* oz. *In Summa* in slovenske ustreznice *kratko rekoč*. Npr.:

- (1) Krelj: *Poftava ta mu to Konfciencio alli véft obudi* (KPo 1567: CLVIIb);
Juričič: *Poftaua ta mu ie to véft obudila* (JPo 1578: I,124a);

²¹⁸ Nekaj smeri Juričičevega besednega izbora je bilo odkritih že s primerjavo evangelijskih odlmkov iz njegove postile s TT 1557 (Merše 1996: 95–98). Potrjuje jih tudi primerjava s KPo 1567, čeprav omejena predvsem na ugotavljanje stopnje prevodne skladnosti s Spangenbergovo postilo kot obema skupno prevodno predlogo (Merše 1996: 99–102).

- (2) Krelj: *Leta Evangelion ie ena **Parabola alli prigliha*** (KPo 1567: XCVb);
 Juričič: *LEta Euangelion ie ena **pergliha*** (JPo 1578: I,72b);
- (3) Krelj: *nekar sato, kàr ga ie Papesh **poſvetil alli kanonisiral*** (KPo 1567: CLXIXa);
 Juričič: *nekar sato, ker ga ie Papesh **poſuetil alli sheg[n]al*** (JPo 1578: I,133a–b);
- (4) Krelj: *In **Summa, kratkò rekoch*** (KPo 1567: CIa);
 Juričič: *Ob **kratkem rekozh*** (JPo 1578: I,77a).

2.1.2 Juričič tudi romanizmov iz Kreljevega prevoda, ki jih je hkrati označevala zemljepisno ožje omejena raba, ni prevzemal. Izločene so bile npr. besede *butega*, *kordavec*, *mandrija*, *moneta*, *šklat*, *frugati*. Od zveze *mandrija ali ovcja stala* je v JPo 1578 ostala le še *ovčja štala*, *kordavca* je nadomestil s *spravljavcem*, *barkadorja* s *čolnarjem* in z opisom *ker za timon drži*,²¹⁹ *frugati* z zvezo *sad prinesti*, *sigur* pa z *gvišno*. Npr.:

- (1) Krelj: *Inu tako Hudizha plati shniegovimi **denarij alli moneto*** (KPo 1567: CLXVIIIb);
 Juričič: *Inu ie tako Hudizha shniegouimi **denarij** platil* (JPo 1578: I,132b);
- (2) Krelj: *Od **koliku fhklati** femenov govori **Christu**?* (KPo 1567: XCVIIa);
 Juričič: *Kako **mnogitera** Semena shteie **Christus**?* (JPo 1578: I,73b);
- (3) Krelj: *ie /.../ to nebeško feme fvetiga Evangeliona vſial, da bi imelu rafti **frugati*** (KPo 1567: LXXXIIIa);
 Juričič: *ie /.../ to Nebesko Seme ſuetiga Euangelia vſial, da bi imelo rafti, **Sad perneſti*** (JPo 1578: I,63a);
- (4) Krelj: *Teshkò ie réſan alli **figur** inu sdravo* (KPo 1567: CXXXVIIb);
 Juričič: *Nay ſi ie teshko, ie vſai **guishno** inu Troshſtlyuo* (JPo 1578: I,107b).

V obratni smeri izpeljane zamenjave so bile redke (npr.: *Ie tudi veliko **ſkal** inu pezhovia /.../ na Moriu tiga gréſhniga fvéta* (KPo 1567: LXXXIb) – *Ie tudi veliko **Shkolieu** inu pezhouia /.../ na Moriu tiga greshniga fueta* (JPo 1578: I,61a)²²⁰).

2.1.3 Med opuſčenim ali delno zamenjanim prevzetim besedjem iz KPo 1567 je številčno najmočnejša skupina besednih nemčizmov. Juričič je z *odgovorom* in *odgovorenjem* izločil *antvert*, z *zmoto iringo*, z *rovnati* sopomenski glagol *handlati*, z *žalovati* pa *klagovati*. Med *frajungo* in *slobodnostjo* se je odločal za *slobodnost*, med *gnado* in *milostjo* za *milost*, med *žoldom* in *plačilom* za *plačilo*. *Rathera* sta nadomestila *svetnik* in opis *edan iz tiga sveta*, *ratavž* pa *komunska hiša*. Prislovno zvezo *od teh mal* je nadomeščal z

²¹⁹ Pri nadomestitvi *barkadorja* z opisom *ker za timon drži* (*Da ie Christuf /.../ Ta pravi Patron, Zhovnar inu **Barkador*** (KPo 1567: LXXXIa) – *Da ie Cristus /.../ Ta pravi patron, inu Zholnar, **ker sa Timon dershy*** (JPo 1578: I,60a–b)), ki kaže tudi na zožitev pomena ('krmar'), gre za izločitev enega in uvedbo drugega romanskega izraza (Skok 1973: 470–471), verjetno tudi zato, ker pomorsko izrazje glede izvora besed ni nudilo prevelike izbirne širine.

²²⁰ Na povezavo z italijanskim *scoglio* je opozorjeno v *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 73 (1961), Zagreb, 669–670.

zvezo *od tiga časa*, zvezo *en žlak* je dokončno zamenjal s prislovom *enkrat*, od treh zvez *mnogi žlak* v pomenu ‘mnogokrat’ pa je ohranil samo eno. Npr.:

- (1) Krelj: *Kai vshe sazhe /.../ na ta antvert Christufovi?* (KPo 1567: CLVa);
Juričič: *Kai ie šturil /.../ na to Christufou odgououenie?* (JPo 1578: I,122a);
- (2) Krelj: *pole pride edan s'ijmenom Iosef /.../ en Rather* (KPo 1567: CLXVIIb);
Juričič: *Pole, ie prishal edan symenom Iosef /.../ edan is tiga Sueta* (JPo 1578: I,131b);
- (3) Krelj: *da prav imaio inu handlaio* (KPo 1567: CLVIb);
Juričič: *da prau imaio inu raunaio* (JPo 1578: I,123a);
- (4) Krelj: *fe mnogi shlak dobrò vdarimo* (KPo 1567: LXXXIb);
Juričič: *fe mnogikrat dobro vdarimo* (JPo 1578: I,61a).

2.1.3.1 Če so bili iz nemščine (ali od druge) prevzeti izrazi dovolj zakoreninjeni v rabi, jih je Juričič uporabljal kot sopomenska nadomestila celo za stare slovanske besede. Npr.: namesto *blagosloviti* in *blagoslovljen* je uporabljal samo še *žegnati* in *žegnan*, namesto *boga-ime* *almožno*, namesto frazema *boga ime prositi* pa *petljati*. *Zakon* sta nadomestila *zaveza* in iz latinščine izvirajoči *testament*. Juričič je dajal prednost *lebnu* pred *življenjem* oz. *životom* v pomenu ‘življenje’, *cajhnu* pred *čudesom*, *šacom* pred *skrinjami*, s *cerkovnim štokom* pa je dokončno zamenjal *božjo skrinjo*. Kot povedkovnik rabljeno *gorje* je nadomeščal z *ve*. Npr.:

- (1) Krelj: *vfi Proroki pod ta stari Sakon flishio* (KPo 1567: XXXIIa);
Juričič: *vfi Proroki vta stari Testament flishio* (JPo 1578: I,19b);
- (2) Krelj: *bi niega Otroci bili Kruh Boga ime profili* (KPo 1567: CXXVIIIb);
Juričič: *bi niega Otroci Kruhe petliali* (JPo 1578: I,100a);
- (3) Krelj: *Gurie pak vfem Nevernikom* (KPo 1567: CLXIIb);
Juričič: *Ve pak vfim neuernikom* (JPo 1578: I,128a).

Povezana presoja zamenjav odkriva celo nekaj izrazitejših verižnih premikov v rabi: namesto *telesa* v pomenu ‘snovni del človeškega ali živalskega bitja’²²¹ je Juričič uporabljal *život*, namesto *života* v pomenu ‘življenje’ pa *leben*. Npr.:

- (1) Krelj: *En dobar delovaz pride /.../ K'pofstiliz s'enim trudnim telom* (KPo 1567: LXVIb);
Juričič: *En dobar delouez pride /.../ kpofteli pak senim trudnim Shiuotom* (JPo 1578: I,48b);
- (2) Krelj: *en nezhift gréshã shivot peliati* (KPo 1567: XXXIIIa);
Juričič: *en nezhift greshan Leban peliati* (JPo 1578: I,21a).

2.1.4 Zamenjave glagolov *zvati* in *zvati se* z *imenovati* in *imenovati se* ter samostalnikov *vremena* s *časom*, *reči* z *govorjenjem*, *tvrdosti* s *trdnostjo* kažejo, da se je Juričič hote ogibal tudi raznovrstnim hrvatizmom, čeprav se mu je nekaj besednih, še več pa glasoslovnih in oblikoslovnih tudi zapisalo (npr. *poglavica* namesto *cehmojster*). Npr.:

²²¹ Razlaga je prevzeta iz SSKJ V (1991): 53.

- (1) Krelj: *pàr nashim Vremenu* (KPo 1567: XXXIIIb);
Juričič: *per nashim zhafu* (JPo 1578: I,21b);
- (2) Krelj: *Nebeške tvardofiti alli mochi* (KPo 1567: XVIIa);
Juričič: *Nebeske terdnofti ali mozhi* (JPo 1578: I,7a);
- (3) Krelj: *ta fe ie tudi ftim Imenom sval Iosua* (KPo 1567: LIa);
Juričič: *ta fe ie tudi ftim Imenom Iosua imenoual* (JPo 1578: I,36a).

2.1.5 Normo je skušal sooblikovati z opuščanjem prepoznavno narečnih izrazov: *opasilo* je npr. nadomestil z *žeganjem*, *brava*²²² pa z *živino*. Npr.:

- (1) Krelj: *En Kosal ie en nemarán smàrdezh brav* (KPo 1567: XVIIIa);
Juričič: *En Kosal ie ena nemarna smerdezha Shiuina* (JPo 1578: I,8a);
- (2) Krelj: *kar fe le paffeio inu pitaio na Hudizhovih opafilih* (KPo 1567: LXXXVIIb–LXXXVIIIa);
Juričič: *da fami febe paffeio inu pitaio na Hudizhouih Shegnanyh* (JPo 1578: I,66a).

2.1.6 Izhodiščnemu načelu je bil podrejen tudi izbor med samo domačimi ali samo tujimi sopomenkami: med *devico* in *dečlo* je dajal prednost *devici*, med *ohranjenikom* in *izveličarjem izveličarju*, med *dolžiti* in *tožiti* pa *tožiti*. *Stožje* je izločil s *trstom*, *hištvo* s *hišo* in *jetje* z *ječo*. Tudi naštete zamenjave kažejo, da je praviloma izločal redkeje rabljene besede, med različnimi oblikami pa tiste, ki so predstavljale starejšo razvojno fazo besede (npr. *jetje*).²²³ Obratno je usmerjena le nadomestitev *ježe* z *jezdo*.²²⁴ *Roditi za* je zamenjeval z *marati za*, *vedeti* in *videti* ‘vedeti’ pa z *znati*. Med najbolj ustaljene glagolske sopomenske zamenjave se uvršča tudi *moči* z *morati*, saj je bil *moči* netipično sredstvo za izražanje nujnosti. Npr.:

- (1) Krelj: *Kakov lon tada fvét Predigariem daie? Shmaganie, vbushtvo, pregananie, ietie* (KPo 1567: XXVa);
Juričič: *Kakou lon ta fuet Predigariem daie? Shmaganie, vbushtuo, pregananie, iezho* (JPo 1578: I,14a);
- (2) Krelj: *Kako fe ti Apostoli ravnaio pàr tei ieshi?* (KPo 1567: Xb);
Juričič: *Kako fe ti Apostoli raunaio par tei iesdi?* (JPo 1578: I,2a);
- (3) Krelj: *Ie mogal tako veliko pokuro sa naf obstati* (KPo 1567: CLXXIb);
Juričič: *ie moral tako veliko pokuro sa nas obstati* (JPo 1578: I,135a).

Več dokončnih zamenjav je zaznavnih v besedotvorni kategoriji vršilca dejanja in nosilca stanja (npr.: *krivičnik* → *razbojnik*, *hudodelnik*; *zanašavec* → *sanjavec*, *samo-svetec* → *samopravičnik*, *bojec* in *bojnik* → *ubijavec*). Dokončne so bile tudi zamenjave naslednjih priponskoobrazilnih različic istokorenskih tvorjenk: *nehvala* → *nehvalnost*, *prekletba* → *prekletstvo*, *zor* → *zorja*, *zorija*. Npr.:

²²² Bezljaj (1982: 250) npr. *opasilo* pojavitveno veže na Istro in Kras, narečno omejeno rabo pa izkazuje tudi *brav* (Bezljaj 1976: 39).

²²³ Prim. Bezljaj 1976: 230.

²²⁴ Prim. Bezljaj 1976: 231.

- (1) Krelj: *Alli h'Kainu k'boizu alli boiniku fvoiga brata Abela* (KPo 1567: XIIa);
Juričič: *Ali h Kainu vbyauzu suoiga brata Abela* (JPo 1578: I,3b);
- (2) Krelj: *ti napihneni ofartni famofvetci, alli hinavci* (KPo 1567: CVa);
Juričič: *ty napihnieni ofartni Samoprauizhniki, alli Hiniauci* (JPo 1578: I,80b);
- (3) Krelj: *da bi /.../ naf od nie prekletbe odreshil* (KPo 1567: Lb);
Juričič: *da bi /.../ nas od nie prekletftua odreshil* (JPo 1578: I,35b).

Frazem *od smrti vstati* je Juričič vztrajno nadomeščal z *od mrtvih vstati*. Posamične zamenjave niso bile neposredno odvisne od Spangenbergove prevodne predloge. Pona-vljajo se tudi zamenjave frazemov *odvek dati s pokoj dati, konec vzeti/jemati s poginiti, pogibati* ter *naved postaviti z odločiti* (za Spangenbergovo *verordnen*). Npr.:

- (1) Krelj: *Ias vam zho odvek dati* (KPo 1567: XXIIIb);
Juričič: *Ieft vam hozho pokoi dati* (JPo 1578: I,13a);
- (2) Krelj: *Moiſter ne rodish nizh kâr konâc iemlemo?* (KPo 1567: LXXXb);
Juričič: *Moiſter ti nishtar nerodish da pogibamo?* (JPo 1578: I,60a).

2.1.6.1 Iz zvez *kapitan ali verbežer* in *kapitan ali avptman* je ohranil *kapitana*. *Ferbežarja* je nadomeščal tudi s *flegarjem*. Ohranil je pridevniško obliko *avptmanov, avptmanji* pa je nadomestil s *kapitanov*. Od zveze *blekati ali flikati* je uporabil samo *flikati*. Npr.:

- (1) Krelj: *kadâr ie Cyreneus Syriski Kapitan alli Verbesher bil* (KPo 1567: XXXVIIa);
Juričič: *kadar ie Cyreneus Syriski Kapitan bil* (JPo 1578: I,24a);
- (2) Krelj: *ſe /.../ ſ'zhloveſkim ſaſluſheniem blekati alli flikati* (KPo 1567: CIIIIb);
Juričič: *Szhloueiskim ſaſluſheniem ſe flikati* (JPo 1578: I,80b).

2.1.7 Na ustaljeni prevodni postopek kaže tudi izpust *mesa* iz sopomenske zveze *meso ali slabost* ter pripis sopomenke *trpljenje križu*, na mestu, kjer je v KPo 1567 nastopal kot nosilec pomena 'trpljenje'. Juričič je v teh in podobnih primerih dajal prednost izrazom z osrednejšo umestitvijo uresničevanega pomena, opuščal pa je tiste, pri katerih se je isti pomen uvrščal na obrobje in učinkoval ekspresivno. Isto načelo je Juričiča usmerjalo tudi pri zamenjavi večpomenskega *glasu* z manjpomenskim *selstvom*. Npr.:

- (1) Krelj: *Tako imamo ſe mi tudi ponishati, inu /.../ nashiga blishniga mefo alli ſlabuſt na naf vſeti* (KPo 1567: XLIa);
Juričič: *Tako ſe my tudi imamo ponishati, inu /.../ nashiga blishniga ſlabuſt na ſe vſeti* (JPo 1578: I,27a);
- (2) Krelj: *Sakai inu kako imaio Sakoniki na krish gledati?* (KPo 1567: LXVIIIa);
Juričič: *Sakai inu kako imaio Sakoniki gledati na to terplenie alli Krish?* (JPo 1578: I,49b);
- (3) Krelj: *Angel nai poprei od Boga en glaf pèrneſe* (KPo 1567: XLIIB);
Juričič: *Kperuimu ie ta Angal od Boga enu ſalſtuo perneſal?* (JPo 1578: I,20a (prav: 28a)).

Iz zveze *ljulka inu osat*, ki se v KPo pojavlja kot ustreznica Spangenbergovih izrazov *Vnkraut* 'plevel' ali *Raten*,²²⁵ je Juričič skoraj dosledno izločal *osat*, z *ljulko* kot značilnejšim žitnim plevelom pa ga je nadomeščal tudi tedaj, kadar je stal sam.²²⁶ Npr.:

- (1) Krelj: *Kai ie **Lulka alli offad**?* (KPo 1567: LXXXIIIb);
Juričič: *Kai ie pak **Liulka*** (JPo 1578: I,63b);
Spangenberg: *Was ift das **vnkraut**?* (SA 1559: I,LXVIIIa);
- (2) Krelj: ***Offad** bode vfelei mey pshenico* (KPo 1567: LXXXVIIa);
Juričič: *Temuzh vfelei bude **Liulka** mey Pshenizo* (JPo 1578: I,65a);
Spangenberg: ***der Raten** wirt vnter dem Weitzen* (SA 1559: I,LXVIIIb).

2.1.7.1 Juričičevo oddaljevanje od Kreljevega prevoda z izborom sopomenke, ki je lahko z zamenjano besedo v razmerju nadpomenke ali podpomenke, je bilo v večini primerov usmerjano s prevodno predlogo. Npr.:

- (1) Krelj: *ne dopufi, da bi fovrashnikom v **'peft** pershli* (KPo 1567: LVIIIa);
Juričič: *ne dopufi, da bi fourashnikom **vruke** pershli* (JPo 1578: I,41b);
Spangenberg: *das er fie nicht kommen left inn **die hende** jhrer feinde* (SA 1559: I,XLIIIa);
- (2) Krelj: *Ta tudi ta ifti **zhaf** pèrstopi* (KPo 1567: XLVa);
Juričič: *Ta ifta ie vtei iftei **vry** prifstopila* (JPo 1578: I,30b);
Spangenberg: *Diefelbige trat auch hinzu zur **felbigen funde*** (SA 1559: I,XXXIIIa).

2.2 Pri sopomenskih nadomestitvah predponskih dovršnikov je ugotovljiva spremenljivost predpon, izhodiščni glagoli – večinoma nedovršniki – pa ostajajo isti. Namesto glagola *dojti* je npr. Juričič uporabil *priti*, namesto *ustopiti* – *odstopiti*, namesto *zažgati* – *užgati*, namesto *pozdraviti vodo* – *ozdraviti vodo*, namesto *popustiti službo* – *zapustiti službo* ipd. Zamenjave, od katerih je bila v okviru primerjanega dela dokončna samo *dojti s priti*, kljub vsemu kažejo nagnjenost k izboru tistih predpon, pri katerih je bil uresničevani pomen prvi ali eden izmed osrednjih v njihovi pomenski strukturi. Nakazana razvrstitev, ki jo npr. potrjuje tudi stanje v DB 1584,²²⁷ je bila praviloma usklajena s pogostostjo rabe. Oddaljitev od širše veljavnih tendenc predstavlja le zamenjava glagola *premoči* z *omoči*. Npr.:

- (1) Krelj: *Moia ura **fhe ni dofhla*** (KPo 1567: LXIXa);
Juričič: *Moia vra ishe **nei pershla*** (JPo 1578: I,50b);
- (2) Krelj: ***fe** na sai **vftopio*** (KPo 1567: CXLIXa);
Juričič: *tako **fo nafai odftopili*** (JPo 1578: I,117a).

2.2.1 Nadomestitve glagolov iz zvez tipa *solnce pogasne s solnce ugasne, posejati seme z vsejati seme, pogrinjati suknje z razgrinjati suknje, podstaviti k ustom s pristaviti k*

²²⁵ Prim. Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, 1893, 43: RADE, RADEN, m. und f. agrostemma, ein unkraut der getreidefelder.

²²⁶ Od trinajstih pojavitev *osata* v KPo 1567 sta (v prvem delu) JPo 1578 ostali le še dve.

²²⁷ O tem Merše 1984: 262–263, 274–283.

ustom niso sopomenske, saj predpone uresničujejo bodisi različne prostorske pomene ali pa vrstno različno opredeljujejo dejanje. Npr.:

- (1) Krelj: *Kàr to folnce /.../ pogafne* (KPo 1567: CLXVb);
Juričič: *to Solnce /.../ ima vgašniti* (JPo 1578: I,130a),²²⁸
- (2) Krelj: *Edni fvoie fuknie na pot pogrinaio* (KPo 1567: Xb);
Juričič: *Edni fvoie fuknie na pot rafgrinaio* (JPo 1578: I,2b).²²⁹

2.2.2 K posebnostim glagolskega besedotvorja, izpričanega v JPo 1578, je mogoče prištevati predponsko okrepljene dovršnike, ki sopomensko nadomeščajo tvorbeno prvotnejše, izhodiščne dovršnike. Namesto glagola *vrniti se* je občasno uporabljen *povrniti se*, namesto *dobiti vero – zadobiti vero, polastiti in pooblastiti* pa si v primerjanih besedilih stojita nasproti kot Kreljev in Juričičev izraz. Zraven je mogoče prišteti še nadomestitev dvovidskega *roditi* z dovršnim *poroditi*. Npr.: *Od kod dobi on tako Vero?* (KPo 1567: LXXVb) – *Od kod ie on sadobil eno tako Vero?* (JPo 1578: I,55b).

2.2.3 Zgovorne potrditve istosmernosti zamenjav, z njimi pa tudi njihove prepričljivosti, je nekajkrat mogoče dobiti pri drugih členih besedne družine, čeprav se po isti poti lahko izkaže tudi izbirna neodločenost. Istosmerne so npr. Juričeve zamenjave glagola *jokati* s *plakati* ter glagolnika *jokanje s plač* ali *prinosa z ofrom* ter glagolov *prinesti in prinositi z ofrati* oz. *ofrovati*. Sopomenski zamenjavi glagola *roditi s poroditi* pa npr. prepričljivost odzema dokončna nadomestitev *porojstva z rojstvom*. Npr.:

- (1) Krelj: *Petruf /.../ se milò iozhe* (KPo 1567: CLIIIb);
Juričič: *Petrus /.../ se ie millo plakal* (JPo 1578: I,121a);
- (2) Krelj: *Kai ie to Iokanie Petrufovo?* (KPo 1567: XXXVIIa);
Juričič: *Kai ie ta Petrou Plazh?* (JPo 1578: I,121a);
- (3) Krelj: *Nevésteli, da ti kijr prinofio alli offruio, od offrov alli prinofov iedo* (KPo 1567: XXVa);
Juričič: *Neuesteli, da ti kyr offruio, od offrou iedo* (JPo 1578: I,14a).

2.2.4 Juričič se je od KPo neredko oddaljeval tudi z izborom vidsko nasprotnih glagolov, bodisi tvorbeno soodnosnih ali ne: *raniti se* je npr. uporabljen namesto *ranjati se, raztresovati* namesto *raztresti, prepovedati* namesto *prepovedovati, nakladati* namesto *naložiti, tajiti* namesto *zatajiti, obsoditi* namesto *soditi, primorati komu* namesto *siliti komu* itd. Pogostejši so popravki v smeri dovršnik → nedovršnik. Spremembe, ki jih neredko osmišlja na novo vzpostavljeno razlikovanje med enkratnim in ponavljajočim se dejanjem oz. med dovršenim dejanjem in stanjem, so praviloma sobesedilno usklajene. Npr.:

- (1) Krelj: *Neki pak fo mu ôzhi sakrili, inu po liceh ga tepli rekoch* (KPo 1567: CLVb–CLVIa);

²²⁸ Na predpono *po-* se veže odtенок postopne uresničitve dejanja, *v-* pa označuje le dovršitev dejanja.

²²⁹ Pomensko razliko med *pogrinjati* in *razgrinjati* ustvarjata predponi *po-* in *raz-*: prva izraža površinsko usmerjenost dejanja, druga pa je nosilka pomena 'narazen'.

Juričič: *Nekateri pak fo mu Ozhi sakriuali, inu ga po Liceh tepli, rekozh* (JPo 1578: I,122b);

- (2) Krelj: *savpije pruti Niemu rekozh* (KPo 1567: CXIIIa);
 Juričič: *ie /.../ vpila sa nym rekozh* (JPo 1578: I,87a).

Sopojavljanje prislovov *vekoma*, *večno*, *veden* izključuje rabo dovršnika (prim. 1. zgled). Vidsko usklajevanje terjajo tudi nekatere priredne zveze (2. zgled). Juričičevi vidski popravki so večinoma upravičeni. Poslabšave so redke. Na eno od njih kaže zamenjava, predstavljena v tretjem zgledu.

Zgledi:

- (1) Krelj: *Ta /.../ naf tudi vedàn pred Bogom satoshi, inu vse hudo zhes naf dei* (KPo 1567: CVIIIb);
 Juričič: *Sakai ta Hudizh /.../ nas tudi vedan pred Bogom toshi, inu vse hudo zhes nas gouori* (JPo 1578: I,84b);
 Spangenberg: *Denn der Teuffel /.../ verleumbt / vnnd alles böfes von vns redet* (SA 1559: I,LXXXVIIIb);
- (2) Krelj: *Tiga mi naidemo, da Ludi sapelia, inu prepoveduie stiuro Cefaru dati* (KPo 1567: CLVIIIb);
 Juričič: *Letiga my naidemo, da Liudy sapeliuie, inu prepoueduie Stiuro dati Cefaru* (JPo 1578: I,124b);
- (3) Krelj: *da mi ie trebi, sa moio stran, vekoma pod fardom Boshijm konàc iemati* (KPo 1567: XXIIIb);
 Juričič: *da vezhno ima pod Boshym fardom poginit* (JPo 1578: I,12b).

2.2.4.1 Vidsko nasprotne rabe so pogosto razložljive z vplivom različnosti v časovnem sistemu. Osnovna je, da pripada zgodovinskemu sedanjiku v KPo znatno večji delež kot v JPo. Znotraj časovnega sistema KPo so mu bile proporcionalno prirejene druge časovne oblike. Potrebna sistemska preglednost je bila dosežena s povečano rabo opisnega prihodnjika. Juričič je zgodovinski sedanjik načrtno nadomeščal s preteklikom (1. zgled), prihodnost pa je izražal na več načinov (2. zgled).²³⁰ Npr.:

- (1) Krelj: *Sveti Marko pravi, gre prozh inu naide, da ie Hudizh bil pobegnil, inu nie Hzhi ie na postelli leshala* (KPo 1567: CXVIIa);
 Juričič: *Ia, ona ie, pravi fueti Marko, prozh shla, inu nashla, da ie Hudizh bil pobegnil, inu nie Hzhi ie na Postely leshala* (JPo 1578: I,90a);
- (2) Krelj: *Gofpod tiga Vinograda pride, inu bode te nesvéste delavce ferderbal, inu ta Vinograd drugim oddal* (KPo 1567: LXXVIb);
 Juričič: *Gofpod tiga Vinograda hozhe prit, inu bude te nesuefte Delauze ferderbal, inu ta Vinograd hozhe drugim dati* (JPo 1578: I,56b).

²³⁰ Na osnovne značilnosti Kreljeve rabe časov je v primerjavi s Trubarjem opozorila že M. Orožen (1987: 32–34 in 1996: 180–182). Kot Kreljevo narečno posebnost (»značilno za slovenske govore Istre in druge južnoslovanske jezike« – torej veljavno tudi za Juričiča) je izpostavila rabo naklonske zveze *očo* + *nedoločnik* za izražanje prihodnosti (1996: 181).

Sedanjik je v KPo 1567 po analogiji spodbujal k rabi nedovršnih glagolov, čeprav je bil uporabljen v drugi pomenski vlogi in ne za izražanje aktualne sedanjosti, ki praviloma poteka z nedovršniki (npr. *pravi* → *je rekal*). Npr.:

- (1) Krelj: *Kako fe Christuf proti nijm ifkashe? /.../ Kako sbefedo? Kàr pravi* (KPo 1567: XXVIb–XXVIIa);
Juričič: *Kako fe Criftus proti nym iskashe? /.../ Kako ie odgouoril sbeffedo? **Rekal ie*** (JPo 1578: I,15b);
- (2) Krelj: *Tako govori pruti nijm* (KPo 1567: CLVIb);
Juričič: *On ie rekal knym* (JPo 1578: I,123a).

2.2.4.2 Na izbor glagolskega besedja sta poleg kategorije časovnosti imeli vpliv še kategoriji načina in naklonskosti. Razlike izvirajo iz njune neuskklajene rabe v primerjanih prevodih.

2.2.4.2.1 Juričičev prevod je glede prikaza uresničenosti dejanj za stopnjo gotovejši od Kreljevega, saj je v njem opravljenih več premikov od nameravanega, hotenega, zaželenega, možnega ali podobnega dejanja k že uresničenemu kot pa obratnih (1. in 2. zgled). Jezikovno se sprememba najočitneje kaže v zamenjavi zveze naklonskega glagola in nedoločnika z osebno glagolsko obliko. Postili isti naklon večkrat izražata z različnimi jezikovnimi sredstvi (3. zgled),²³¹ še pogosteje pa je različna ubeseditvev posledica spremenjenega razmerja do dejanja (4. zgled). Npr.:

- (1) Krelj: *On ie pak ôtel na snanie dati, inu saprizhati, kako da ie na fvêt prishal, sa nasho volio* (KPo 1567: Lb);
Juričič: *On ie steim nasnanie dal, inu faprizhal, da ie na ta fuet prishal, sa nasho volio* (JPo 1578: 35b);
- (2) Krelj: *Kai imamo fe na tim ûzhiti* (KPo 1567: CXLVIIb);
Juričič: *Kay nas stem vzhy* (JPo 1578: I,116a);
- (3) Krelj: *nam ie podobnim biti Pildu Boshijga Sinu* (KPo 1567: CLXXIIa);
Juričič: *my imamo podobni biti Pildu Boshyga Synu* (JPo 1578: I,135b);
- (4) Krelj: *To befedo /.../ prav samerkaimo inu notri v'farce saprimo* (KPo 1567: LXXIII);
Juričič: *To beffedo /.../ my imamo prau samerkaiti inu vfarze sapreti* (JPo 1578: I,54b).

2.2.4.3 K izraznemu razhajanju primerjanih postil je vodila tudi neuskklajenost glede izbora tvornika in trpnika. Najpogosteje jo razkriva nasprotje med glagolom v enem prevodu in deležnikom v drugem. Npr.: *celò dobra inu možna molitva, fkusi katero Christufu, tako rekoch, pèrmore, da niemu Gobavcu pomuch inu sdravie voschi* (KPo 1567: LXXIIb) – *Sakai skufi leto molitou ie Christus kako permoran da ie timu Gobauzu pomuzh inu sdrauie /.../ dal* (JPo 1578: I,53a).

²³¹ Eno izmed variantnih možnosti predstavlja Kreljeva izbira formalno brezosebne zgradbe *nam je podobnim biti pildu* – v njej se ob osebni obliki pomožnega glagola *biti* nahaja smiselni osebek v dajalniku, izpuščen pa je naklonski izraz, ki terja ob sebi povedkovno določilo v obliki nedoločnika (*biti*) – ter izbira neokrnjene naklonske zgradbe tipa *imamo biti podobni čemu* pri Juričiču.

2.2.5 Glede poljubnosti izbora, ki je potekal neodvisno od izvirnika in od Kreljeve postile, posebej izstopajo glagoli rekanja. Podobna medsebojna izmenljivost je ugotovljiva tudi pri izrazih, ki se uporabljajo za pritrjevanje oz. potrjevanje česa: *ja, res, res je, resnica je, resnično, pač*. Npr.:

- (1) Krelj: *Slabo Vero fo réf iméli* (KPo 1567: LXXXb);
Juričič: *Slabo Vero fo ia imeli* (JPo 1578: I,60a);
- (2) Krelj: *Rozhni fo réf inu fkerbni* (KPo 1567: LXXXVIa);
Juričič: *To ie rifniza da fo skerbni* (JPo 1578: I,64b).

2.2.6 K celovitejšemu pregledu bi sodil tudi tipološki seznam zamenjav, ki jih omogoča besednovrstna različnost istokorenskih izrazov. Prevladuje npr. nadomeščanje desno ali levo uvrščenega neujemalnega prilastka z levo ali desno uvrščenim ujemalnim, čeprav je zamenjava pogosto tekla tudi v obratni smeri (*duše človeka* → *človeske duše*, *Jezusa Nazarena* → *Jezusa Nazarenskiga*, *vrt v paradizu* → *paradiškim vrtu*; *prerokovanje Ezajavo* → *prerokovanje Ezaja*). Npr.:

- (1) Krelj: *ena zhaft tiga Folka Israela* (KPo 1567: XLIIb);
Juričič: *ena zhaft tiga Folka Israelskiga* (JPo 1578: I,20b (prav: 28b));²³²
- (2) Krelj: *en Purpur gvant* (KPo 1567: XLVa);
Juričič: *en guant is Purpura* (JPo 1578: I,126a);
- (3) Krelj: *Vi Maloverci* (KPo 1567: LXXXb);
Juričič: *Vi malouerni* (JPo 1578: I,60a).

Tudi izmenjave tvorjenk različnih besednih vrst s sopomenskimi opisi so obojesmerne. Npr.:

- (1) Krelj: *leta Gobavac* (KPo 1567: LXXIIb);
Juričič: *leta Gubavi zhlouek* (JPo 1578: I,53b);
- (2) Krelj: *fo fvít imeli* (KPo 1567: CLVIb);
Juričič: *fo fe fuetouali* (JPo 1578: I,123a);
- (3) Krelj: *Leto vèrfhno pifmo fo dofti Iudov brali* (KPo 1567: CLXIIIb);
Juričič: *Leto zhes inu verhu Christuša pifano pifmo fo dofti Iudou brali* (JPo 1578: I,128b);
- (4) Krelj: *nòzo predan Petelin sapoie* (KPo 1567: CXLVIa);
Juričič: *vletei nozhi, predan Petelin sapoie* (JPo 1578: I,114b).

2.3 Kreljeva in Juričičeva praksa se razlikujeta tudi glede naštevalnih izrazov, uporabljenih pri urejanju in členitvi besedilnih enot. Kreljevi izrazi predstavljajo odmik od izvirnika, Juričičevi pa ponovno približanost Spangenbergu.

Krelj uvaja naštevalno zapovrstnost z izrazi *naj poprej* in *naj prvo, prvič* in *sprvič*, Juričič pa navadno s predložno zvezo *kprvimu*, redkeje z *najpoprej*. Drugo zaporedno enoto

²³² Na pogostost besednoredne zamenjave tipa *odnosnica + ujemalni prilastek* (Krelj) → *ujemalni prilastek + odnosnica* (Juričič) je bilo že opozorjeno (Merše 1996: 102).

Krelj napoveduje s *potle*, izjemoma z *v drugo*, Juričič pa vedno z *kdrugimu*; tretjo (Krelj) s *ktretimu*, *tretimu* in *v tretje*, Juričič pa le s *ktretimu*; enoto, ki je hkrati zadnja, pa Krelj uvaja s predložnimi zvezami oz. s prislovi *kpusednimu*, *kzadnjimu*, *napuslid* ali *na pusled*, Juričič pa bodisi z zvezo *k poslednjimu* ali z izrazom, ki izraža številčno zaporedje, npr. *kčertertimu*. Npr.:

	Krelj	Juričič	Spangenberg
(1)	<i>Na zhim Sathan Christufa ifkušha? Pervizh na blagu inu telešnj potrebi. Potle na zhafti. K'tretimu veliko Gofpoftivo</i> (KPo 1567: CVIIIb–CXa)	<i>Szhim Hudizh Christufa iskušha? Stremi shtuki: Kperuimu, Strebushno skerbyo inu Bogatfuom. Kdrugimu, Sposhelieniem zhafti inu huale. Ktretimu, Spofuetno oblaftio inu Gofpoftuom</i> (JPo 1578: I,84b)	<i>Womit sicht der Teuffel Chrifstum an? Mit dreyerley stucken. Zum erfien / mit der bauchforge vnd reichthumb. Zum andern / mit ehrgreiz vwnd weltlicher pracht. Zum dritten / mit gewalt vwnd herrschafft</i> (SA 1559: I,LXXXIXa)
(2)	<i>Truinifo. Pèrvizh CHRISTVS, niega Apostoli /.../ Potle veliki Farij alli Skoffi /.../ Na puffed, Krall Erodes, Pilatus/Landfhauptman</i> (KPo 1567: CXLVb)	<i>So Truy Liudie. Kperuimu Kristus, niega Apostoli /.../ Kdrugimu, Veliki Farij alli Shkofi /.../ Kretimu Erodes Krall, Pilatus Deshelski Capitan</i> (JPo 1578: I,114a)	<i>Die Perfonen find dreyerley. 1. Christus mit seinen Jungern /.../ 2. Die Hohenprieſter / Pharifeer /.../ 3. Konig Herodes / der Landpfleger / vwnd richter Pilatus</i> (SA 1559: I,CXVIa–b)

2.4 Z večkratnimi ponovitvami utrjene tipe zamenjav je mogoče odkrivati tudi pri drugih besednih vrstah, zlasti pri zaimku, števniku, prislovu in vezniku.

2.4.1 Med najbolj ustaljene zamenjave pri zaimkih sodijo: nadomeščanje povratno svojilnega zaimka *svoj*, ki je Kreljeva posebnost, z roditeljskim osebne zaimka *on* oz. s svojilnim zaimkom (*njega/njih* ali *njegov*); *ta z leta* in *taisti*, *kir s kateri*; *kak* in *tak* je Juričič pogosto nadomeščal z oblikama, tvorjenima z *-ov*: *kakov*, *takov*; namesto *mnog* je uporabljal *mnogateri* ali *mnototeri*, namesto *edni* ali *neki* pa *nikateri* oz. *nekateri*. Npr.:

- (1) Krelj: *fo ti Iogri smnogimi iesiky govorili* (KPo 1567: XLIIb);
Juričič: *fo smnogaterimi Iefiki gouorili* (JPo 1578: I,20b, prav 28b);
- (2) Krelj: *kaki zhudefi fo se polak Roiftva Christufoviga sgodili* (KPo 1567: XXXVIa);
Juričič: *kakoua Zhudeffa fo se polak Roiftua Christufouiga sgodila* (JPo 1578: I,23a);

2.4.2 Pri veznikih je pogostnostno daleč v ospredju zamenjava *ter* z *inu*. Npr.: *shmagati tēr pfuvati* (KPo 1567: CIIa) – *shmagati inu pfouati* (JPo 1578: I,78a).

2.4.3 Pri števniskem oblikoslovju predstavlja najopaznejšo razliko med prevodoma Kreljeva raba množilnih števnikov in Juričičevo nadomeščanje le-teh z ločilnimi: npr. *trojne ljudi* → *trojega stanu ljudi*, *dujno seme* → *seme je dvoje*. Npr.: *kako ie duino feme, tako ie tudi fad duini* (KPo 1567: LXXXVIIb) – *kakor ie to Seme duuie, tako ie tudi fad duuiej* (JPo 1578: I,65b).

2.5 K jezikovni samosvojosti in razpoznavnosti primerjanih postil prispevajo tudi primeri različnega izbora z drugih jezikovnih ravnin – tako z besedni najbližje besedotvorne kot tudi z oblikoslovne in glasoslovne.

2.5.1 Krelj in Juričič sta npr. uporabljala različne sklonske končnice. Največ razhajanja izkazujejo množinski skloni. Npr.: im. mn. moškega spola (*daževi* → *dažuvi*, *sinuvi* → *sinuve*, *mehi* → *mehuve*, *judi* → *judje*); zamenjave kažejo Juričićevo nagnjenost k daljšim in praviloma tudi kasneje uveljavljenim končnicam,²³³ od katerih se vsem v knjižnem jeziku ni uspelo obdržati.²³⁴ Za rod. mn. ženskega (in moškega) spola (*zelih* → *zel*, *rečih* → *reči*) je značilno Juričićevo dosledno nadomeščanje končnice *-ih* z ničto končnico ali s končnico *-i*. V mest. mn. ženskega spola je Juričič namesto Kreljeve končnice *-ih* uporabljal *-ah* (v *bukvih*, v *boleznih* → v *bukvah*, v *boleznah*), v or. mn. moškega in srednjega spola pa namesto *-mi* samo *-i*. Npr.:

- (1) Krelj: *ftari meihi* (KPo 1567: XXVIIIa);
Juričič: *ftari Mehuue* (JPo 1578: I,16b);
- (2) Krelj: *od tih rëzhih inu ftvarih* (KPo 1567: XCVb);
Juričič: *od tyh rezhi inu ftuari* (JPo 1578: I,72b);
- (3) Krelj: *V'tih petih Buqvih* (KPo 1567: LXa);
Juričič: *V'tih petih Buquah* (JPo 1578: I,43b);
- (4) Krelj: *fzhudefmi* (KPo 1567: XXVIb);
Juričič: *Szhudefsi* (JPo 1578: I,15a).

Različnost Kreljevega in Juričićevega modela se blede nakazuje tudi pri sklanjatvi imen: tip *Petrus*, *Petrusa* je npr. značilen za Krelja, tip *Petrus*, *Petra* pa za Juričiča: *inu dadega v'roke Pilatufu deshelskimu Ferbeshariu* (KPo 1567: CLVIb) – *inu fo ga isrozhili timu Deshelskimu Flegariu Pilatu* (JPo 1578: I,123b).

2.5.1.1 Preveda se razhajata tudi glede spola, števila in sklonljivosti uporabljenih samostalnikov, vendar razlike niso izraziteje tipizirane: *purpura* ž → *purpur* m, *žetvo* s → *žetva* ž, *butor* m → *butora* ž, *vinkušt* → *vinkušti* itd. Npr.:

- (1) Krelj: *Kai ie shetvo?* (KPo 1567: LXXXVIb);
Juričič: *Kay ie Shetua?* (JPo 1578: I,65a);
- (2) Krelj: *On fedī na Cherubim* (KPo 1567: LXXXIIb);
Juričič: *On fedī na Cherubinu* (JPo 1578: I,61b).

2.5.2 Pri glagolskem oblikoslovju izstopa Juričićevo raba krajše oblike namesto Kreljeve daljše v 3. os. mn. (npr.: *Kateri Otroci pak se prav redijo, inu ūzhio* (KPo 1567: XLVIIa) – *Kateri Otroci pak se prau rede, inu vzhē* (JPo 1578: I,32a)). Pri nekaterih glagolih z dvema možnima spregatvenima vzorcema sta se Krelj in Juričič različno odločala: npr. pri *biti* (*boste* → *bodete*) in *radovati* (*se raduvajo*, *raduvaj se* → *se radujo*, *raduj se*).

²³³ Prim. Ramovš 1952: zlasti str. 44 in 53. Na barvitost množinskih končnic v rodilniku, mestniku in orodniku pri slovenskih protestantskih piscih je opozorila tudi M. Orožen 1975a: 230–231 in 234–239.

²³⁴ Končnica *-ove* je npr. znana samo še v posameznih narečjih (Ramovš 1952: 44).

2.5.3 Namesto Kreljevega spolno nedoločljivega pridevniškega ali prislovnega primernika in presežnika je Juričič uporabljal spolno razvidne oblike (prim. 1. zgled). Nadomeščal je tudi Kreljeve pogosto sistemsko neopravičene rabe določne oblike pridevnika z nedoločno (npr. *v en beli gvant* → *bel gvant*; *na prihod Kristusovi* → *Kristusov*). Npr.:

- (1) Krelj: *Merkai mi pak, kako Sludij /.../ te nai potrebnifhi befede ispufti* (KPo 1567: CXIa);
Juričič: *merkai pak kako Sludi /.../ te naipotrebneishe beffede ispufti* (JPo 1578: I,85b);
- (2) Krelj: *inu ga oblezhe v'en beli gvant* (KPo 1567: CLIXb);
Juričič: *inu ga ie oblekal ven bel guant* (JPo 1578: I,125b).

2.5.4 Pri zaimkih posebej izstopa Juričičevo nadomeščanje kratkih oblik iz KPo z dolgimi (*mi, ga, zhesan, si, ijh* → *meni, niega, zhes niega, sebi, nyh*).

3 Juričičevo prizadevanje za izrazno nevtralnost in normativnost prevoda se razkriva na različne načine.

3.1 Posebno omembo terja njegovo načrtno nadomeščanje manjšalnic s čustveno nezaznamovanimi podstavnimi izrazi. To so zamenjave tipa *plaščič* → *plašč*, *postavica* → *postava*, *farčič* → *far*, pa tudi *psiček s psič*, ki je tvorjen samo z enojnim manjšalnostnim priponskim obrazilom. Vse omenjene zamenjave so bile dokončne. Npr.:

- (1) Krelj: *Kada bi Papeshova trigubna Krona /.../ Tih Skofov Infula alli Plafchizh /.../ tako hvalo imele, kakòr ta Shenška Pezha* (KPo 1567: LXVIIIb);
Juričič: *Kada bi Papeshoua trygubna Krona /.../ Tyh Shkofou Infula alli Plafzh /.../ tako hualo imele, kakor ta Shenska Pezha* (JPo 1578: I,50a);
- (2) Krelj: *Sakai tù bode en pfizhik bijen velikimu pfu k'ftrahu* (KPo 1567: CLXIIb);
Juričič: *Sakai letu fe en maihan Pfizh vbija, enimu velikimu Pfu kftrahu* (JPo 1578: I,128a).

Sled za pomensko sestavino majhnosti, mladosti, najpogosteje pa malovrednosti se ob ustreznem sobesedilu kljub nadomestitvi tvorjenke ne izgublja.

K Juričičevi izločitvi *Izraelčiča* je verjetno pripomogla prav premočna vezanost pomenske sestavine majhnosti na obrazilo *-čič*, ki bi pri uresničevanju pomena 'pripadnik izraelskega naroda' lahko delovala moteče. Nadomeščata ga zvezi *izraelski otroci* in *izraelski ljudje*.²³⁵ Npr.: *Ta kir ie sa Moisefom, Israelzhizhe fksu Jordan v'to obhbleno Semlio prepelál* (KPo 1567: LIa) – *ta kir ie sa Moisefom, Israelske Ludi, skusi Jordan vto oblu[b] lieno Deshelo prepelal* (JPo 1578: I,36a).

²³⁵ Na skupino tvorjenk, ki z manjšalnostno pripono označujejo družinsko oz. rodovno pripadnost ali domovinskost, je v slovnici opozoril že Adam Bohorič (1584: 67): npr. *Lambergarzhizh, Lublanzhizh, Kamenzhizh*.

3.2 Juričič je opuščal in nadomeščal tudi ekspresivnejše sopomenske izraze, uporabljene v KPo 1567. Od zaporedno navedenih, sopomenskih glagolov *žahrteti* in *želeti* je ohranil le drugega (prim. 1. zgled). Prilastek *mrtvi* iz zveze *mrtvi sovražnik* je nadomestil z nevtralnejšim *večni* (2. zgled). Iz sopomenske zveze *Kadār te ky offart fěrbi, inu obhaia* (KPo 1567: CLXXIIIa) je izločil čustveno zaznamovani prvi člen: *Kadar te key offart obhaia* (JPo 1578: I,136a). Izvirniku navkljub je namesto glagola *pobratil se* uporabil nevtralnejšega *iti* (3. zgled).

Zgledi:

- (1) Krelj: *ta fārca tim bulie po Christufu inu niegovim Evangeliju shahte, shele inu gore* (KPo 1567: CVa);
Juričič: *steim ta farza bulie po Criftufu inu niegouim Euangeliju shele inu gore* (JPo 1578: I,80b);
- (2) Krelj: *ti fo niega mērtvi sovrashniki* (KPo 1567: LXXVIIIb);
Juričič: *ty fo niega vezhni sovrashniki* (JPo 1578: I,59b);
- (3) Krelj: *Poberife Hudizh* (KPo 1567: CXIIa);
Juričič: *Poidi proz Hudizh* (JPo 1578: I,86a);
Spangenberg: *Heb dich weg von mir Sathan* (SA 1559: I,LXXIXb (prav: LXXXIXb)).

Pripoved je neredko umirjal tudi z izločanjem slabšalnih izrazov, posebno še, če so bili pogovornega značaja ali če ga je k temu usmerjala prevodna predloga. Npr.:

- (1) Krelj: *On steim prizhuie inu na snanie daie to veliko nesaftopnost inu debelo pamet tih Iogrov* (KPo 1567: CIIa);
Juričič: *On steim na snanie daie to veliko nesaftopnost tyh Iogrou* (JPo 1578: I,78a);
Spangenberg: *Er wil damit anzeigen / die groffe vnwissenheit der Junger* (SA 1559: I,LXXXIIb);
- (2) Krelj: *Mi tudi nēfmo kakove Kose, tāmuzh Farij inu Leviti* (KPo 1567: XXXIIa);
Juričič: *Mi tudi nefmo kakoui norci, tamuzh Fary inu Leuiti* (JPo 1578: I,20a);
Spangenberg: *So find wir auch keine kinder / sondern Priester vnnd Leuiten* (SA 1559: I,XXIIIb).

3.3 Na ustaljenost in premišljenost postopka kažejo tudi številne nadomestitve Kreljevih frazemov z nazornejšimi in bralcem predstavno bližjimi opisi. Npr.:

- (1) Krelj: *Tako spomishliane ti zhe farce oshgati, inu vkrépiti* (KPo 1567: CLXXIIIa);
Juričič: *Pole: Tukai vshe hozhe tuoie farce mozžno inu veselo priti* (JPo 1578: I,136a);
Spangenberg: *Sihe da wird als denn dein hertz gefterckt* (SA 1559: I,CXXVIIIa);
- (2) *Ta fi fārce vsame* (KPo 1567: CLXVIIIb);
Juričič: *Ta ie ferzhno sturil* (JPo 1578: I,131b);
Spangenberg: *Der wagets* (SA 1559: I,CXXVb).

4 Kreljevo in Juričičevo prevodno oddaljevanje od Spangenbergove predloge v obliki kritičnih besedilnih širitev je opazil že Oblak, ki je zapisal: »Sem ter tja sta prevodilca celo kaj malega dodala, česar ni najti v nemškem izvorniku. Taki dodatki so radi naperjeni proti katoliški duhovščini« (Oblak 1894: 212).²³⁶ Njegovi natančni ugotovitvi je mogoče dodati samo še to, da so sicer redki, vendar aktualno kritični in polemični dodatki večinoma Kreljevi, le izjemoma Juričičevi, in da je Juričič njihovo ostrino navadno blažil, bodisi s skrajševanjem ali z besednim izborom. Npr.:

	Krelj	Juričič	Spangenberg
(1)	<i>Kakor ifhe danafhni dan, pàr sadanih Epifkopih, kateri vezh s'mezhom inu sholnerij, kakor s'Boshijo besedo ftim fvetim pifmom inu predigovaniem alli ùkom Lüdy ote k'veri fvoij pèrpraviti, inu pod tim kàrshanftvom obdèrshati. Lèpi pazh Pafstirij Ovac</i> (KPo 1567: CXLVIIIb)	<i>Kakor ishe danashni dan, pry sadanyh Episkopih, kateri vezh Smezhom inu Sholnerij, Kakor Sboshyo Bessedo, ftim fuetim pifmom inu Predigovaniem alli Vkom hote Liudy kfuoi Veri pryprauiti</i> (JPo 1578: I,116b)	V SA 1559 ni primerljivega besedila
(2)	<i>Katere pak lafni Duh, fàrce inu mifli sheno, ti nifstar dobriga ne sazhejo /.../ kakor ti nekateri Bidertauferij, inu fada tudi ti Shbenkfelderij</i> (KPo 1567: CVIIa)	<i>Katere pak lafni Duh, Sarce inu mifli vodeiu, ty nish-tar dobriga ne sazheio /.../ kakor ty Bidertauferij</i> (JPo 1578: I,82b)	<i>Welche aber jr eygen geyst oder schwindel geyst treybt / die richten nicht vil guts auß</i> (SA 1559: I, LXXXVIIIa)

Tudi božji odnos do judovskega zločina nad Kristusom sta prevajalca različno komentirala: Krelj odločneje, Juričič pa mileje, skladno s Spangenbergom:

Krelj	Juričič	Spangenberg
<i>O pazh kako ie Bog milofstiv bil, zhudò da nei tadaici vse na dna paklenskiga ognà tréshil</i> (KPo 1567: CLVIa)	<i>O kako ie Bog milofstiu inu ter-peshlyu, da ie tiga mogal gledat</i> (JPo 1578: I,123a)	<i>O der groffen gedult / Gottes des Vatters / der folchs kundte sehen vnd dulden</i> (SA 1559: I, CXXIa)

4.1 Izrazne nadomestitve, ki so posledica večje Juričičeve zvestobe izvorniku ali drugače razumljenega smisla prevajane enote (besedne ali skladenjske), navadno niso sopomenske, zato v razmerje med nadomeščanim in nadomestnim izrazom, ki ga določa pomenska različnost, ne posegajo in ga uporabnostno ne spreminjajo. Juričič je npr. *slabost* iz Kreljeve postile nadomestil z *boleznijo* in tako svoj prevod uskladi s Spangenbergovo predlogo (prim. 1. zgled). Zamenjave tipa *na letu* z *na spomlad* za Spangenbergovo *auff*

²³⁶ Razmerje obeh slovenskih izdaj prvega dela postile do Spangenbergove prevodne predloge Oblak povzema takole: »V ostalem pa moramo reči, da je Kreljev in tudi Juričičev samostalni prevod dosti prost, da se ne oklepa ozkosrčno in na kvar jeziku nemškega izvornika, obema je zadostovalo, da sta dobro in natančno pogodila smisel izvornika. Zato sta oba prevoda boljša od Trubarjevih knjig« (Oblak 1894: 212).

den lieben Sommer pa kažejo, da si je Juričič nekaj prevajalske svobode glede na izvornik vendarle vzel (2. zgled). Npr.:

- (1) Krelj: *Inu ie nasho veliko flaboft nofil* (KPo 1567: CXLIIIa);
Juričič: *on ie nasho Bolesan nofil* (JPo 1578: I,113a);
Spangenberg: *Er trug vnser kranckheyt* (SA 1559: I,CXVIa);
- (2) Krelj: *lepe roshe /.../ katere ôte na Létu tiga veseliga prihoda Christufoviga, taku lepò selenitife* (KPo 1567: CLXXa);
Juričič: *lepe Roshe /.../ katere hote na spomlad tiga veseliga prihoda Christufouiga, se tako lepo seleniti* (JPo 1578: I,133b–134a);
Spangenberg: *wolriechende Rofen /.../ die auff den lieben Sommer / zum Jungften tage follen daher grünen* (SA 1559: I,CXXVIIa).

5 Pregled omenjenih in še številnih neomenjenih besednih zamenjav²³⁷ ter nanje vezanih glasovnih, oblikoslovnih in skladenjskih lastnosti je pokazal, da so bile opravljene sistemsko in da jih je usmerjal in opravičeval trden jezikovni nazor. Juričič je veljavno jezikovno normo odkrival, hkrati pa jo s preišljenimi izraznimi zamenjavami tudi utrjeval in sooblikoval. Pravilnost njegovih jezikovnih posegov potrjuje štiristoletni jezikovni razvoj.

²³⁷ Razširitev preverjanja prisotnosti besedja, ki je bilo v prvem delu Juričićeve izdaje postile z zamenjavami večinoma izločeno, na celotno JPo 1578 (tudi na drugi in tretji del), kar omogoča *Besedje* 2011, je pokazala, da številnih besed iz obravnavanih skupin (npr. nemčizmov, besed romanskega izvora, narečnih izrazov, tvorjenk, ki označujejo vršilca dejanja oz. nosilca stanja, manjšalnic, predponskih glagolov itd.) v njej ni: npr. *barkarol, butega, kordavec, mandrija, moneta, pedagog, šklat, frugati, kanonizirati, antvert, iringa, ratavž, rather, žbenkfelder, handlati, brav, opasilo, stožje, hištvo, jetje, ječa, bojec, bojničnik, krivičnik, zanašavec, prekletba; dojtí, pogasniti, pogrinjati*, pridevnika *purpur* in *vršen*, prislov *noco* itd. Mnogi izmed naštetih so bili omejeni le na Kreljevo rabo, kar dodatno utemeljuje Juričićevo nadomestno izbiro večinoma širše uveljavljenega izrazja.

Kopitarjev knjižnojezikovni vzor in *Postilla* 1578

0 Kopitar posveča zlasti v uvodnem delu slovnice²³⁸ ter v njenem dodatku veliko pozornosti knjižnemu jeziku slovenskih protestantskih piscev. Njegova obravnava se izrazi teje osredinja na glaso(slo)vno-pisno ravnino, mestoma se razširja še na oblikoslovje, zadeva ob skladnjo, vključuje pa tudi besedje. Ker sta od izida slovnice minili že dve stoletji, ki sta vednost o knjižnem jeziku 16. stoletja predvsem s problemsko ožje naravnanimi raziskavami močno obogatili, se vse bolj jasno kaže tudi potreba po preverjanju veljavnosti Kopitarjevih osrednjih spoznanj ter kritičnih sodb zlasti o Trubarjevem, kontrastno pa tudi o Juričičevem, Kreljevem, Dalmatinovem in Bohoričevem jeziku.

1 Kopitar je ob vzporejanju Trubarjevih začetnih del, zlasti TT 1557, in prevoda Spangenbergove postile iz leta 1578 ugotovil, da je v protestantskih knjižnih izdajah obstajala dvojna pisna praksa.

1.1 Prvo je oblikoval Trubar. »Kranjski jezik« je zapisal z latinskimi črkami po nemškem izgovoru (Kopitar 1808/1809: XXIV). Znakovni primanjkljaj, ki ga je latinica izkazovala ob soočenju s slovanskimi glasovi, je tudi pri njem izravnal s kombinacijami znakov. Kopitar ugotavlja, da je Trubarjev črkopis daleč od idealnega, kakršnega naj bi predstavljala preprosta, medsebojno razlikujoča se znamenja, ki naj bi jih bilo dovolj za označevanje vseh glasov in ki bi ne povzročala težav niti pri pisanju niti pri branju (Kopitar 1808/1809: XXIII). Črkovna dopolnitev, ki jo je terjala posebnost slovanskih glasov, je po Kopitarjevem mnenju zgledno opravljena v cirilici, zato si ob Cirilovem delu ni mogoče želeli ničesar, ob Trubarjevem pa mnogo.²³⁹ v prvi vrsti seveda znakovno razločenost glasov <š>²⁴⁰ in <ž> ter <s> in <z>, ki z dvočrkjem *sh* ter z znakom *s* ni bila dosežena, zatem uvedbo naglasnih znamenj ter označevanje mehčanega *l*-ja in *n*-ja.

Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808 – naslovnica

²³⁸ Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach, bey Wilhelm Heinrich Korn, z dvema letnicama: 1808 na naslovnici in 1809 na koncu dela.

²³⁹ »Kyrill's Arbeit ließ nichts, die des Truber hingegen noch viel zu wünschen übrig« (Kopitar 1808/1809: 1).

²⁴⁰ Znaka <> sta uporabljena za označevanje glasov.

1.2 Izboljšani pisni sistem je Kopitar odkril v *Postilli* iz leta 1578. Osnovni izboljšavi, to je pisno ločevanje <s> in <z>, ne pa tudi <š> in <ž>, ter označevanje mehčanja, je po njegovem mnenju vpeljal Dalmatin kot najverjetnejši prevajalec besedila. Izvod, ki je bil brez predgovora in brez omembe avtorja, je Kopitar našel v Zoisovi knjižnici. Razmišljanje o Dalmatinu kot o možnem prevajalcu je kasneje opustil, saj je še pred izidom slovnice v dunajski dvorni biblioteki zasledil tudi Kreljevo *Postillo slovensko* iz leta 1567.²⁴¹ Ob njej je spoznal, da se je pisno oddaljil od Trubarja že Krelj ter da je postilo iz leta 1578 najverjetneje prevedel eden izmed pri Krelju omenjenih »saftopnih bratov«. Obe spoznani navaja v dodatku k slovnici (Kopitar 1808/1809: 424).

1.3 Odkloni od Trubarjevega sistema so v Kreljevi postili večji kot v postili iz leta 1578. Nekatere od njih Kopitar v primerjavi s prvotno najdeno postilo (Kopitar 1808/1809: 424–427) ocenjuje kot prednost (npr. znakovno razlikovanje <s> in <z>, <š> in <ž>, <u> in <v>, jata in navadnega e-ja, zatem naglasna znamenja ter z opuščajem ločen zapis enozložnih predlogov), druge pa kot slabost (npr. uvedbo znakov *c* in *ch* za glasova <c> in <ć>, pa tudi večvrstno in nedosledno označevanje mehčanja). Primerjalno s Trubarjem izpostavlja še pravilno rabo zaimkov (Kopitar 1808/1809: 426): *poвете mu* namesto *po- véte niemu*, ter redkejšo člensko nemčevanje.

1.4 Obstoj dveh pisnih sistemov v knjižnem jeziku 16. stoletja je po Kopitarjevem mnenju mogoče razlagati tudi kot posledico različnosti osnovnih ustvarjalnih nagibov Trubarja in prevajalca postile iz leta 1578. Trubarjeva jezikovna praksa je v veliki meri podrejena zahtevam nauka, t. i. Dalmatinova, to je Juričičeva, in pred njim tudi Kreljeva, pa upoštevanju zakonitosti jezika in misli na njegove uporabnike (Kopitar 1808/1809: XXXVI).²⁴²

2 V skladu z lastnim pojmovanjem knjižnega jezika, prepoznavnim iz vzporednih opomb, Kopitar sprva ob postili iz leta 1578, kasneje pa tudi ob Kreljevi, kot odliko omenja pokrajinsko širši izbor besedja, kar je posredna kritika Trubarjeve »preveč lokalne in iz osebnih razlogov preveč ponemčene govornice«. ²⁴³ Za knjižni jezik po Kopitarjevem mnenju nikakor ni nujno, da bi se opiral na mestni govor, saj so meščani v slovanskih deželah večinoma bili tujci (Kopitar 1808/1809: XXXVII).²⁴⁴ Z naklonjenostjo sprejema tudi v obeh postilah dokaj dosledno izpeljano nadomeščanje Trubarjevih nevter na *-u* z nevtri na *-o*, znanimi ne samo na Gorenjskem ampak tudi pri drugih Slovanih (Kopitar 1808/1809: XXXVI).

²⁴¹ Na zmoten Kopitarjev pripis avtorstva *Postille* 1578 Dalmatinu in na kasnejši popravek mnenja je opozoril že Toporišič z omembo, da ga /Krelja/ »v uvodu /.../ zamenjuje z Dalmatinom, v Pripisu pa sam vidi, da gre za Krelja« (Toporišič 1980: 9). Toporišič Juričičev prevod postile označuje kot »Krelj-Juričič 1578« (Toporišič 1980: 8).

²⁴² »Truber schrieb »zur Beförderung reiner Lehr,« Dalmatin aber auch »zur Aufnehmung der Sprachen felbt« (Kopitar 1808/1809: XXXVI). Spoznanje je povzeto po Schnurrerju, ki je omenjen na koncu strani XXXVI.

²⁴³ Prevod mesta v slovnici: »zu örtlicher, und aus individuellen Urfachen germanifirender, Diction« (Kopitar 1808/1809: XXXVI).

²⁴⁴ O Kopitarjevem pojmovanju knjižnojezikovnega modela slovenskega jezika oz. o njegovem izrekanju za »ljudsko osnovo« slovenskega knjižnega jezika prim. M. Orožen (1982: 187–200; 1991: 8–13) in Toporišič (1982a: 82–84).

Jurij Juričič, *POSTILLA*, 1578 – naslovnica

Z vključevanjem oblik in besed iz sosednjega južnoslovenskega narečja, ki ga prav tako opaža v obeh postilih, se Kopitar nasprotno ne strinja. Tako imenovano “dalmatiziranje” opredeljuje kot slabost, ki pa je manjša kot Trubarjevo nemčevanje (Kopitar 1808/1809: 28).²⁴⁵ Pojav je tako vsebinsko kot razsežnostno dokaj ohlapno predstavljen. Ob postili iz leta 1578 se Kopitar zadovoljuje le z njegovo omembo, čeprav je iz hrvaških dialektov prevzetih več oblik kot v Kreljevem prevodu. Kot pogršek pa opredeljuje Kreljevo uvedbo novodalmatinskih oblik, ki naj bi po njegovem bile: *edan, farshen, karfzhenik, liubesan, konaz, pâr ter sâm* (Kopitar 1808/1809: 426–427). Z vsemi navedenimi zgledi se ni mogoče strinjati, saj gre večinoma za ustaljen način zapisovanja polglasnika in samoglasniškega r-ja, ne samo pri Krelju, tudi pri Trubarju in drugih piscih (npr. *garmouie, lubefan, konaz* itd.).

2.1 Na večjo gostoto glasovnih in oblikovnih hrvatizmov v Juričičevi postili v primerjavi s Kreljem je opozoril že Oblak. Ustvarjajo jo oblike kot *bumo, budete/bute, hozhu, gliedati, pokleknuti, letaiuzh, dobru voliu, ruka, zhaln, Suetoga* itd. (Oblak 1894: 210–211). Rigler je med oblike, ki dokazujejo glasovne značilnosti hrvaškega porekla v Kreljevem jeziku, uvrstil *sabludili, RABVTNO, mnogoga, Evangeljskomu, ftabom*, pogojno pa še *ja, Cefaru, Paftirom* in druge (Rigler 1968: 140). V Juričičevem jeziku je odkril večje število čakavskih oblik: *Odriue, fmie, grihuu, V srizhi* (Rigler 1968: 113). Mešanje slovenskih in hrvaških glasovnih, morfoloških in sintaktičnih pojavov v JPo 1578 je omenila tudi M. Orožen (npr. *Bomo – budemo, hozho – hozhu, rezh – rizh*) (Orožen 1977:

²⁴⁵ »Dalmatin germanifirt zwar auch hie und da noch ohne Noth, aber doch ohne Vergleich weniger, als Truber: auch fein Dalmatifiren ift ein viel kleineres Uebel, als Truber’s Germanifiren« (Kopitar 1808/1809: 28).

125). Tipološki seznam hrvatizmov, ugotovljenih v JPo 1578, bi bilo mogoče z novimi primerjavami še razširiti, predvsem pa ga dopolniti z besednimi izposojenkami, kakršni sta npr. *rič* in *poglavica*. Npr.:

- (1) Trubar: leta *beffeda* ie bila nim skrouna (TT 1557: 228);
Juričič: lete *rizhi* fo nym skroune bile (JPo 1578: I,76b);
Luter: *die Rede* war jnen verborgen (LB 1545 (1974): 2119);
- (2) Trubar: vmei *vifshih* Iudouskih (TT 1557: 3);
Juričič: mei *poglauizami* Iuda (JPo 1578: I,37a);
Luter: *VNTER DEN FÜRSTEN JUDA* (LB 1545 (1974): 1969).

2.2 Tudi Trubarjevega nemčevanja v TT 1557 in nasploh Kopitar vsebinsko natančneje ne opredeljuje, pa tudi količinsko ga le okvirmo določa: npr. »Truber /.../ germanifirte überhaupt stark« (Kopitar 1808/1809: XXXIV–XXXV). Posebej omenja le dodajanje člena samostalnikom (Kopitar 1808/1809: XXXV). V drugem znanem citatu²⁴⁶ pa pravi, da Trubar piše nemško s kranjskimi besedami; prevajalec *Postille* 1578 prav tako tu in tam nemčuje brez potrebe, pa vendar neprimerljivo manj kot Trubar.²⁴⁷ Ločeno navaja še nekaj pri Trubarju uporabljenih besednih in skladijskih nemčizmov, vzetih iz mestne kranjščine (Kopitar 1808/1809: 54).²⁴⁸

3 Kopitarjeva sodba o Trubarjevem germaniziranju je resda ostra, vendar dokaj splošna. Ker zanesljivo izhaja iz primerjalno ugotovljene jezikovne različnosti TT 1557 in JPo 1578, bi jo bilo na isti osnovi in po isti poti mogoče tudi konkretizirati, vzporedno pa preveriti prisotnost vseh tipov nemčizmov, ki jih je v začetnih Trubarjevih delih odkril Toporišič.²⁴⁹ Problematike so se poleg Toporišiča²⁵⁰ v novejšem času lotevali tudi drugi.²⁵¹ Natančnejše določanje obsega nemčevanja tako v TT 1557 kot v JPo 1578 omogoča

²⁴⁶ »Der Lefer ficht felbft, daß Truber Deutfch schreibt mit Krainifchen Wörtern; Dalmatin germanifirt zwar auch hie und da noch ohne Noth, aber doch ohne Vergleich weniger, als Truber« (Kopitar 1808/1809: 28).

²⁴⁷ Na citirano mesto (prim. prejšnjo opombo) se pri primerjanju Trubarjevega in Dalmatinovega jezika v evangelijskih prevodih sklicuje tudi Breznik (1917; *Jezikoslovne razprave*, 1982: 29–30) in ugotavlja, da velik del krivde za nepravilno vrednotenje Trubarja v razmerju do Dalmatina, uveljavljeno zlasti v literarni zgodovini, zaradi preostre ocene nosi prav Kopitar. Breznik v zameri do Kopitarja docela spregleduje, da sodba v resnici povzema jezikovno razmerje Trubar – Juričič in ne Trubar – Dalmatin.

²⁴⁸ Toporišič na več mestih (1980: 11; 1987b: 14–17; 1992b: 243–244 in 250–251) tipološko urejeno navaja Trubarjeve nemčizme, kot jih v slovnici ugotavlja in kritično izpostavlja Kopitar. Predstavljajo jih besede in besedne zveze, člen, posamezne oblike, oprte na tuje zglede, ter praviloma nezavedno prevzeti skladijski vzorci.

²⁴⁹ Toporišič (1987b: 9–11) v treh Trubarjevih zgodnejših besedilih odkriva naslednje stalne tipe nemčizmov, ki jih potrjuje tudi dotedanje izročilo, segajoče nazaj do *Brižinskih spomenikov*: prevzete in kalkirane besede, člen, vezljivostni tipi in pomenske širitve, povzročene s privzemanjem pomenov tujejezičnih ustreznice. Posebej obravnava še prevzeto besedje v Trubarjevem *Catechifmusu*, ki ga po tematiki razporeja na dve osnovni tvarinski področji (Toporišič 1987a; 233–241 in 1988: 109–119).

²⁵⁰ Toporišič Trubarjevo nemčevanje obravnava v več razpravah (1987a: 233–241; 1987b: 5–18; 1988: 109–119; 1992b: 241–254), v zadnji (1992b: 244) pa kljub vsemu pripominja, da Trubarjev jezik s stališča nemčevanja še vedno ni povsem raziskan.

²⁵¹ Npr.: Rajhman (1977: 104–125, zlasti 122–123) pomensko pretresa prevzete besede med pododvojenimi in novimi teološkimi ter ne strogo teološkimi izrazi v prvi slovenski knjigi; M. Orožen pri

vzporedna primerjava prekrivnih evangelijskih odlomkov z Lutrovo *Biblijo*, ki je bila poglavitni prevodni zgled v obeh primerih,²⁵² pa tudi Joannes Spangenberg je v postilo vključil Lutrov prevod evangelijev, kar je potrdila tudi posebna, vzporedno opravljena primerjava.²⁵³

3.1 S primerjavo je bilo v 22 odlomkih evangelijev, vključenih v prvi del *Postille* 1578, odkritih le okrog 20 zamenjav izposojenk iz nemščine z večinoma domačimi izrazi. Med njimi so: *cajhni* → *znamenja*, *gnada* → *milost* (1. zgled), *nih gvant* → *suknje svoje*, *dvanajst korb* → *dvanajst pletenic*, *krugle* → *bokale* (2. zgled), *lušti tiga života* → *želje tiga života*, *šacinga* → *popisanje*, *šacati* → *zapisati* (3. zgled), *ta štima* → *ta glas*; *žegnan* → *čaščen*; *gajžlati* → *tepsti*; *sflisom* → *skrbno*, *dobro* (4. zgled).

Zgledi:

- (1) Trubar: *Bofshia gnada* ie bila per nim (TT 1557: 164);
Juričič: *Boshya miloft* ie bila shnym (JPo 1578: I,20a (prav: 28a));
Luter: *Gottes gnade* war bey jm (LB 1545 (1974): 2075);
- (2) Trubar: *Napolnite te krugle* fto uodo (TT 1557: 259);
Juričič: *Nalijte te Bokale* Suodo (JPo 1578: I,47a);
Luter: *Füllet die Wasserkrüge* mit wasser (LB 1545 (1974): 2140);
- (3) Trubar: *de bi fe pufstil shazati* (TT 1557: 161);
Juričič: *da bi fe tudi sapifal* (JPo 1578: I,22b);
Luter: *das er sich schetzen* liesse (LB 1545 (1974): 2073);
- (4) Trubar: *inu ffliffom* is nih ifuprasha ta zhas (TT 1557: 3);
Juričič: *inu ie skerbno* fprashoual od nyh, ob katerim zhafu /.../ (JPo 1578: I,37b);
Luter: *vnd erlernet mit vleis* von jnen / Wenn /.../ (LB 1545 (1974): 1969).

Tip besednovrstno nevzporedne zamenjave pa izkazuje zgled: *Obtu oni bodo uashy Rihтары* (TT 1557: 202) – *Sato budo oni vas fodili* (JPo 1578: I,91b) – *Darumb werden sie ewre Richter sein* (LB 1545 (1974): 2101). Nekatero nadomestitve so zaradi večkratnih ponovitev opaznejše (npr. *jogri* → *mlajši* ali *gvant* → *suknja*), nekaj obratno usmerjenih pa kaže, da proces ni bil izrazito enosmeren: npr. *ljudje* → *folk* (1. zgled), *na trgu* → *na placu*, *je spoznal* → *je merkalo* (2. zgled). Zvezi v *mehkim gvanti*, *mekak gvant* sta pri Juričiču nadomeščeni z zvezama v *židanim gvanti* in *židani gvant* (3. zgled). Zamenjava pomensko razmika prevoda, saj pridevnika aktualizirata različne pomenske sestavine.

Zgledi:

- (1) Trubar: *kir bode zhes muie Ludi* Ifrael en Gospud (TT 1557: 3);
Juričič: *kyr bude Gospodoual zhes moi Folk* Israelski (JPo 1578: I,37b);

primerjavi Trubarjevega in Dalmatinovega jezika omenja tudi proces zamenjevanja prevzetih besed z domačimi oz. redkeje domačih s tujimi (Orožen 1986b: 39–41); M. Merše (1990: zlasti 164–168) odkriva obojesmerni zamenjevalni proces v Trubarjevih prevodih Nove zaveze.

²⁵² Prim. opombo 38.

²⁵³ Prim. Ahačič 2007: 281–282.

- Luter: *DER VBER MEIN VOLCK JSRAEL EIN HERR SEY* (LB 1545 (1974): 1969);
- (2) Trubar: *Kadar ie pag Iefus spofnal* (TT 1557: 273);
Juričič: *Kada ie pak lesus merkāl* (JPo 1578: I,96b);
Luter: *Da Jhesus nu mercket* (LB 1545 (1974): 2149);
- (3) Trubar: *kateri mekak guant noffio* (TT 1557: 29);
Juričič: *kateri shidani guant nofio* (JPo 1578: I,11b);
Luter: *die da weiche Kleider tragen* (LB 1545 (1974): 1986).

3.1.1 Primerjava besedja obeh del kaže, da zamenjave praviloma niso bile dokončne, saj je večina zamenjevanih izrazov vključena tudi v besedje JPo 1578, razlika je le v pogostnosti njihovega pojavljanja oz. v spremenjenih količinskih razmerjih med sopomenskimi izrazi. Z *bokalom*, ki je izvorno latinski izraz,²⁵⁴ je bila iz JPo 1578 izrinjena *krugla*, z domačo *pletenco* pa *korba*. *Šacingo* nadomešča glagolnik *šacanje*, ki mu je v prid večja obrazilna podomačenost. Besedne družine z istim prevzetim korenem ali podstavo so pogosto v obeh besedilih enako razraščene: *ajd*, *ajdenja/ajdinja*, *ajdovski* (TT 1557) – *ajd*, *ajdinja*, *ajdovski* (JPo 1578). Juričič ima mestoma kako glasovno dvojnico manj kot Trubar. Razhajanje glede sestave in števila členov ni preveliko, pogojevale pa so ga različne ubesedovalno-poimenovalne potrebe, saj deli predstavljata različna tipa besedil.

3.1.2 Zamenjevalno smer je verjetno pogostejše kot prizadevanje za čistejši jezik določala razlika v živosti in utrjenosti rabe sopomenskih izrazov oz. v njihovi različni stilni vrednosti. Pomemben, vendar nekoliko manj uzaveščen razlog za izrazno nadomeščanje, tudi če to poteka v smeri prevzeto → domače, pa predstavlja preurejanje z rabo določenega zaporedja pomenov pri večpomenskih izrazih. Običajno gre za slabljenje osrednjosti pomena pri enem od sopomenskih izrazov ter za krepitev le-te pri drugem. Zamenjave so zato lahko tudi opozorilo bodisi na začetek preurejevalnega procesa ali na njegovo dovršitev. Tako je bila verjetno spodbujena zamenjava *štima* z *glasom*,²⁵⁵ saj se je pomen 'zvok, ki ga dela človek z govornimi organi', ki ga je uresničevala *štima*, začel trdneje vezati na *glas*, ki je bil sicer široko uveljavljen v drugih pomenih, zlasti v pomenu 'kar se širi navadno s pripovedovanjem' oz. 'sporočilo, obvestilo'; dokazujejo ga zveze kot *dober glas*, *dobru ime inu glas* itd. Npr.: *Ieft fem ta shtyma tiga kir vpye* (TT 1557: 256) – *Ieft fem ta glas kyr vpiem* (JPo 1578: I,18a) – *JCH BIN EINE STIMME EINES PREDIGERS IN DER WÜSTEN* (LB 1545 (1974): 2138).

3.2 Juričič v primerjavi s Trubarjem opazno redči gostoto raznovrstnih kalkov, tudi frazeoloških, posebej pa še glagolskih, ki so nastali s prislovnim prevajanjem prefiksa kot ločljive sestavine nemških glagolov, kar kažejo zamenjave: *ne zastopijo* → *ne razumejo* (prim. 1. zgled), *so vlekli* → *so šli* (2. zgled), *vzdigne to štimo* → *glasno zavpije*, *doli jemati pred strahom* → *omadluvati od straha*. Npr.:

²⁵⁴ Prim. ESSJ I (1976): 31.

²⁵⁵ S problemom pomenskega razmerja med besedama *štima* in *glas* se ob pomenskih uresničitvah *štima* v Trubarjevem *Catechismusu* srečuje tudi Toporišič (1988: 110).

- (1) Trubar: *vti Jutroui desheli* (TT 1557: 3);
Juričič: *Vfolnzhnim shodu* (JPo 1578: I,37b);
Luter: *im Morgenland* (LB 1545 (1974): 1969);
- (2) Trubar: *Inu oni fo vlekli po enim drugim potu ſpet vnih deshelo* (TT 1557: 4);
Juričič: *inu fo po eni drugi ceſti shli vfuioio deshelo* (JPo 1578: I,37b);
Luter: *Vnd zogen durch einen andern weg wider in jr Land* (LB 1545 (1974): 1969).

Pogostejše in naravnost zgledne so zamenjave tipa: *doli pasti* → *poklekovati*, *doli poklekniti* (1. in 2. zgled); *je gori izešlu* → *je zraslu*; *vunkaj goniti* → *izganjati*; *gori obuditi* → *zbuditi* (3. zgled). Zgledi kažejo, da so predpone vidsko in pomensko funkcionalno izrabljene.

Zgledi:

- (1) Trubar: *aku doli padesh inu mene molish* (TT 1557: 8);
Juričič: *ako doli pokleknesh inu me molish* (JPo 1578: I,81b);
Luter: *So du niderfellest* (LB 1545 (1974): 1972);
- (2) Trubar: *Inu doli pado inu ie molio* (TT 1557: 4);
Juričič: *Inu fo pokleknili inu molili to Dete* (JPo 1578: I,37b);
Luter: *vnd fielen nider / vnd betten es an* (LB 1545 (1974): 1969);
- (3) Trubar: *nega gori obude, inu prauio* (TT 1557: 21);
Juričič: *fo ga sbudili, rekozh* (JPo 1578: I,57b);
Luter: *vnd weckten jn auff* (LB 1545 (1974): 1981).

Oddaljevanje od nemških skladdenjskih vzorcev, s tem pa tudi od Trubarja, če je sledil Lutru, je mnogovrstno (prim. 1. in 2. zgled). Izrazita je tendenca opuščanja oz. nadomeščanja kalkiranih predložnih zvez, ki pa je daleč od doslednejše izpeljave (prim. 3. zgled). Npr.:

- (1) Trubar: *Sakai ſtoy piffanu* (TT 1557: 7);
Juričič: *Sakai pifano ie* (JPo 1578: I,81);
Luter: *Denn es stehet geschrieben* (LB 1545 (1974): 1972);
- (2) Trubar: *kai ie leta fa eniga Mosha* (TT 1557: 21);
Juričič: *Kakou ie leta* (JPo 1578: I,57b);
Luter: *Was ist das fur ein Man* (LB 1545 (1974): 1981);
- (3) Trubar: *Tedai prau i lefus kniemu* (TT 1557: 7);
Juričič: *Tadai rezhe niemu lesus* (JPo 1578: I,8 Ib);
Luter: *Da sprach Jhesus zu jm* (LB 1545 (1974): 1972).

3.3 Juričič je poleg člena opuščal tudi obvestilno nenujne, ponavljajoče se osebne zaimke, namesto naglašanih je rabil naslonske oblike osebnih zaimkov, rodilniško obliko osebnega zaimka v prilastkovi vlogi pa je nadomeščal s svojilnimi zaimki oz. s povratnosvojilnim, če so bili pogoji za njegovo rabo. Vse to pa so tudi poteze, ki so že Krelja ločevale od Trubarja. Ugotovila in tipološko uvrstila jih je M. Orožen (1987: 19–40). Npr. *nega rup* → *svoj plen* ali:

- (1) Trubar: *de ieft tebi sturim* (TT 1557: 229);
Juričič: *da ty sturim* (JPo 1578: I,76b);
Luter: *das ich dir thun sol* (LB 1545 (1974): 2120);
- (2) Trubar: *Simeon /.../ prau i hti Marij nega Materi* (TT 1557: 163);
Juričič: *Simeō /.../ ie rekal kMarij niegovi Materi* (JPo 1578: I,27b);
Luter: *Simeon /.../ sprach zu Maria seiner mutter* (LB 1545 (1974): 2075).

4 Kreljevo nemčevanje je v odnosu do Trubarjevega, ki ga je Krelj tudi sam kritiziral, primerjalno ocenil Rigler. Ugotovil je, da je besednih nemčizmov res manj kot pri Trubarju, saj jih je Krelj odpravljaj, vendar samo nekatere in ne dosledno. Opazneje je omejil le rabo člena (Rigler 1968: 118–119).²⁵⁶

4.1 Razlike v stopnji nemčevanja med Kreljem in Juričičem, kot se kažejo iz medsebojne primerjave razlagalnega dela in ob vzporejanju s Spangenbergovo prevodno predlogo, še niso zadovoljivo predstavljene.²⁵⁷ V nekaj okvirnih, splošnih ugotovitev jih je strnil že Oblak. Osnovni sta, da je nemškemu izvorniku zvesteje sledil Juričič in da se ga tako kot pred njim Krelj ni oklepal na škodo slovenskemu jeziku (Oblak 1894: 212). Na osnovi rezultatov na novo opravljenih primerjav²⁵⁸ je prvi ugotovitvi mogoče v celoti pritrditi, drugo pa sprejeti s pomislekom o absolutnosti njene veljave, saj bi bilo mogoče naštetih dolgo vrsto zgledov bolj ali manj togega vztrajanja obeh avtorjev pri predlogi. Npr.:

- (1) Krelj: *Sakai ie pufstil vprashati?* (KPo 1567: XXVb in JPo 1578: I,14b);
Spangenberg: *Warumb left er denn fragen?* (SA 1559: I,XVIIIb);
- (2) Krelj: *Nei tudi kofal dobâr k'vartom* (KPo 1567: XVIII);
Juričič: *Nei tudi Kosal dobar Kuartom* (JPo 1578: I,8a);
Spangenberg: *So ift der Bock nicht gut zum Gärtner* (SA 1559: I,XIII);
- (3) Krelj: *vsdigni ftimo tvoio* (KPo 1567: XXVIII);
Juričič: *vsdigni tuoio ftimo* (JPo 1578: I,13a);
Spangenberg: *erhebe deine ftimme* (SA 1559: I,XVIII).

²⁵⁶ O različni sestavi Trubarjevega in Kreljevega besedja prim. M. Orožen 1986/87: zlasti 42–44 in Merše 1998a.

²⁵⁷ Obseg primerjalno ugotovljenih razlik med besedijskima sestavoma Kreljevega in Juričičevega prevoda postile je predstavljen v prejšnjem poglavju. Pri tipološki členitvi je upoštevana zlasti izvorna, tvorbeno in uporabnostno-stilna različnost besed.

²⁵⁸ Ugotavljanje odvisnosti Kreljevega in Juričičevega prevoda »Zimskega dela« postile od nemške prevodne predloge je potekalo s pomočjo izvoda Spangenbergove postile, ki ga hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani. V knjigi si sledijo enako tiskani vsi trije deli postile, manjka pa naslovna stran s skupnim naslovom in z letnico izida prvega dela. Drugi in tretji del sta vsak zase opremljena tako z naslovom kot z letnico natisa (drugi del: *Außlegung der Epifiel vnd Euangelien / Von Oftern biß auff Aduent*, M.D.LVIII; tretji del: *Außlegung der Epifiel vnd Euangelien von den fürnembsten festen durchs gantze Jar*, 1558; Gedruckt zu Nürnberg / durch Johann vom Berg / Vnnd Ulrich Newber). Manjkajoči podatki so bili ugotovljeni s pomočjo bibliografskega popisa vseh natisov Spangenbergove postile, iz katerega je razvidno, da je dopolnilo drugega in tretjega dela lahko le »Zimski del«, ki je prav tako v Nürnbergu izšel 1559. leta: *Außlegung der Epifeln vnd Euangelien / auff alle Sontage vnd fürnembsten Fest / durchs gantze Jar* [Winterteil], Nürnberg, M.D.LIX, Johann vom Berg und Ulrich Neuber. Prim. *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts* 19 (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1992), 414.

4.1.1 Juričičeva tesnejša navezava na Spangenbergovo prevodno predlogo je občasno vključevala tudi usklajen izbor besedja s prevzeto podstavo. Krelj v tovrstnih primerih najpogosteje posega po domačih sopomenskih nadomestilih, lahko pa tudi po prevzetih, vendar uporabljenih neodvisno od nemške prevodne predloge. Pri mnogih od njih je predvidljiva močnejša uveljavljenost v nenemških kulturnih okoljih. Npr.:

- (1) Krelj: **Klezavci inu Sapeliavci** (KPo 1567: XLIII);
Juričič: **Kezery inu sapelauci** (JPo 1578: I,29b);
Spangenberg: *alle Ketzer vnd Rotten* (SA 1559: I,XXXHb);
- (2) Krelj: *pamet /.../ katera se vfelei na Boshije režhi inu dianie obresa* (KPo 1567: XLVIHI);
Juričič: *pamet /.../ katera vfelei Boshye rezhy inu dianie moiftruie* (JPo 1578: I,34a);
Spangenberg: *die kluge vernunft /.../ die allzeit Gottes wort vnd Werck meyfiert* (SA 1559: I,XXXVII);
- (3) Krelj: *od Augušta Cefara (pravi fant Luka)* (KPo 1567: XXXVIb);
Juričič: *Od Augušta Cefara (pravi fueti Lukas)* (JPo 1578: I,23b);
Spangenberg: ni primerljivega mesta.

4.1.2 Med dokaj navadne oddaljitve od Kreljeve ubesedovalne prakse, odvisne od Spangenbergovega prevodnega zgleda ali ne, sodi tudi Juričičev izbor domačih ustreznice namesto prevzetih izrazov. Npr.:

Krelj	<i>Sato on fvoi Antvert poftavi kakor naipreprostishi more</i>	(KPo 1567: XXXIII–XXXIIIb)
Juričič	<i>Sato ie on odgouoril kakor ie nai preprostishi mogel</i>	(JPo 1578: I,20b)
Spangenberg	<i>Darumb antwort er auffß aller einfeltigfte</i>	(SA 1559: I,XXVIII)

4.1.3 Predvsem na osnovi primerjalnega razmerja s Kreljem postaja jasno vidno, da je Juričiča pri izboru besedja v veliko večji meri kot zvestoba prevodni predlogi usmerjala težnja po približevanju prepoznani ali le sluteni normi, ki so jo v prvi vrsti oblikovale stilno neoznačene ter splošno ali široko uveljavljene besede. To hotenje je vplivalo tudi na manj pričakovano zamenjevanje in opuščanje posameznih Kreljevih besednih hrvatismov. Npr.:

Krelj	<i>Soli Maria inu Josef to rézh saftopila?</i>	(KPo 1567: LXIII)
Juričič	<i>Soli Maria inu Iosef to gouorenie saftopila?</i>	(JPo 1578: I,45b)
Spangenberg	<i>Verftunden die Eltern auch dife wort?</i>	(SA 1559: I,XLVIII)

Tudi besedotvorne dvojnice, po katerih je segal Juričič, so tvorjene po bolj uveljavljenih modelih in nevtralnejše od tistih, ki jih je uporabljal Krelj. Npr.:

- (1) Krelj: **Nonove Klare alli Plinice** (KPo 1567: LXVIIIb);
Juričič: **Nunske Plinice** (JPo 1578: I,50a);
Spangenberg: *der Nonnen klare* (SA 1559: I,LIII);

- (2) Krelj: *tei Hifhi Iakoplevi* (KPo 1567: XXXIIIb);
 Juričič: *tei Hishi Iakopoui* (JPo 1578: I,22a);
 Spangenberg: *dem haufe Iacob* (SA 1559: I,XXIIIb).

Izločanim izrazom, med katerimi izstopajo iz nemščine prevzete besede, besede romanskega izvora in stari slovanski izrazi, se neredko dokončno odpoveduje, saj mnogi od njih v besedišče prevoda prvega dela postile niso vključeni (npr. *blagosloviti, ferbežar/verbežer, klara, knjiga, mandrija, prinos, sodac* itd).²⁵⁹

4.1.4 Opazno razlikovalno potezo Kreljevega jezika nasproti Juričičevemu predstavlja jo številne dvočlenske sopomenske zveze, večinoma sestavljene iz prevzetega in domačega izraza oz. iz izraza, navedenega v Spangenbergovem izvorniku, ter domače ustreznice. Pogostnostno izstopata naslednja strukturna tipa: *blagoslovi alli shegna* ter *blagoslovili, to ie shegnali*. Juričič v takih primerih le redko sledi Krelju. Če je bil domači izraz dovolj trdno zasidran v rabi, se je pogosto odločil zanj. Pri prevzetih izrazih vztraja zlasti tedaj, kadar so se domače nadomestne možnosti izkazale kot opazno narečne ali pokrajinske. Npr.:

- (1) Krelj: *To ie Gréha shold alli plazhilo* (KPo 1567: LIb);
 Juričič: *To ie Greha plazhilo* (JPo 1578: I,36a);
 Spangenberg: *Das ift der Sünden fold* (SA 1559: I,XXXVIII);
- (2) Krelj: *bode ena vezhna Savesa alli Pund* (KPo 1567: XLVIII);
 Juričič: *bude ena vezhna Sauesa* (JPo 1578: I,33a);
 Spangenberg: *das es ein ewiger bund fey* (SA 1559: I,XXXVb);
- (3) Krelj: *ENiga praviga Evangelifkiga Predikanta officium alli flushbo sapifhe* (KPo 1567: XXIIb);
 Juričič: *LEta Euangelium nam naprei dershi eniga prauiga Euangelskiga Predigaria flushbo* (JPo 1578: I,12a);
 Spangenberg: *Diß Euangelium helt vnns für / das ampt eines rechten Predigers* (SA 1559: I,XVIIb);
- (4) Krelj: *ta Sodaz alli Rihtar* (KPo 1567: XVII);
 Juričič: *ta Rihtar* (JPo 1578: I,7b);
 Spangenberg: ni primerljivega mesta;
- (5) Krelj: *v'mandrio alli v'ovcio stalo peliati* (KPo 1567: XVIIb);
 Juričič: *Vouzhio shtalo peliati* (JPo 1578: I,8a);
 Spangenberg: ni primerljivega mesta;
- (6) Krelj: *Kako blagoslovi alli shegna Simeon starishe Christufove?* (KPo 1567: XLIII);
 Juričič: *Kako ie Simeon shegnal te starishe Cristufoue?* (JPo 1578: I,20b (prav: 28b));
 Spangenberg: *Wie segnet Simeon die Eltern Christi?* (SA 1559: I,XXXII);
- (7) Krelj: *komu ôzho leta Rod alli shlaht lüdiþ pèrpodobiti alli pèrglihati* (KPo 1567: XXIX);

²⁵⁹ Izmed naštetih besed razen *prinos*a nobena ni bila uporabljena v JPo 1578.

- Juričič: *komu hozhmo leta Rod alli shlahto Ludy **perglihati*** (JPo 1578: I,17a);
 Spangenberg: *Wem sol ich diß geschlecht **vergleichen*** (SA 1559: I,XIXb);
 (8) Krelj: *Ioanniteri **to ie** Ioannefovi Mlajshi alli Iogri* (KPo 1567: XXIX);
 Juričič: *Ioannefoui Mlajshi ali Iogri* (JPo 1578: I,17b);
 Spangenberg: *Iohanniter* (SA 1559: I,XX).

4.1.4.1 Redkejšje primere sopomenskega širjenja je nasprotno mogoče zaslediti tudi v JPo 1578. Npr.:

Krelj	<i>Kai ie to, kâr oflica pèrvesana ftoij na raspotih. am Scheydweg</i>	(KPo 1567: XIIIb)
Juričič	<i>Kai ie to, kar Ofliza peruefana ftoi na raspotih, ali raskrisheh?</i>	(JPo 1578: I,4b)
Spangenberg	<i>Was ifts / das die Efel gebunden stehen / auffen auff dem wegshcheyd?</i>	(SA 1559: I,IX)

Na pripis nemške ustreznice je v Kreljevi postili opozorjeno tudi z izbiro druge velikosti črk.

4.1.5 Pri rabi strokovnega izrazja, zlasti s področja vere (teologije, cerkve, obredja) in prava, se Krelj in Juričič redkeje oddaljujeta od izvirmika, med seboj pa se razlikujeta le glede zapisa. Večjo pisno približanost originalu običajno izpričuje Kreljeva različica, redko Juričičeva. Npr.:

- (1) Krelj: *Kai vezh pomenio ti darij, Slato, **Vyrauh, inu Myrrho?*** (KPo 1567: LVIb);
 Juričič: *Kai pomenio ty Dary Slato, **Verih, inu Myrra?*** (JPo 1578: I,40b);
 Spangenberg: *Was bedeuten dife Opffer / Gold / **Weyrauch** / vnd **Myrrhen?*** (SA 1559: I,XLIb);
- (2) Krelj: *Ta **Sceptar** alli Oblaft* (KPo 1567: LIIIb; JPo 1578: I,38a);
 Spangenberg: *das **Zepter*** (SA 1559: I,XLIb);
- (3) Krelj: *Bog pak vzhafy predolgò sanasha, inu ftim **ursah** da k'hudimu?* (KPo 1567: XXI);
 Juričič: *Bog pak vzhafyi predolgo sanasha, inu ftim **vrshah** da khudimu?* (JPo 1578: I,10b);
 Spangenberg: *Gott verzeucht aber die straff zu lange / vnd gibt damit **vrfach** zu vilen argen?* (SA 1559: I,XIII);
- (4) Krelj: *Sakai ravno kako v'**Konraktih** alli v'Handlih, v'kupovaniu inu prodaianiu inu pâr Testamentih* (KPo 1567: XLVIIIb);
 Juričič: *Sakai rauno kako **Vkontractih**, v'kupouaniu inu prodaianiu inu pâr Testamentih* (JPo 1578: I,33b);
 Spangenberg: *Dann wie man in **Contracten** vnd Testamenten* (SA 1559: I,XXXVII).

4.1.6 Nemške sestavljenke in zloženke je sestavinsko zvesteje prevajal Juričič. Npr.:

- (1) Krelj: *niegovi Ishod* (KPo 1567: XXXVIb);
Juričič: *kateriga vunkai hod* (JPo 1578: I,23b);
Spangenberg: *welchs außgang* (SA 1559: I,XXVII);
- (2) Krelj: *fe něsta /.../ domishliala, da bi on bil imel /.../ ūzhenik alli Rabbi biti* (KPo 1567: LXIII);
Juričič: *fe nestā /.../ domishliala, da bi on bil imel /.../ pifma vzhenik, alli Rabbi biti* (JPo 1578: I,46a);
Spangenberg: *Aber des hetten sich die Eltern nicht verfehen / das Christus folt /.../ ein Schriftgelerter / oder Rabi werden* (SA 1559: I,XLVIII);
- (3) Krelj: *Iasli pomenio predishnico* (KPo 1567: LVII);
Juričič: *Iasli pomenio Pridigarfki Stoll* (JPo 1578: I,41a);
Spangenberg: *Die Krippe ist der Predigtul* (SA 1559: I,XLIII).

4.2 Še izraziteje kot pri izboru prevzetih besed se Juričičeva stopnjevana zvestoba prevodnemu zgledu odraža skladijsko. Skladijsko odvisnost izkazuje množica besednozveznih kalkov, enaka strukturiranost povedi ter njihova členska izravnost. Pri zadnji posebej izstopa nepotrebno navajanje osebnih zaimkov ter prevodno prezrcaljanje nemškega določnega in nedoločnega člena. Npr.:

Spangenberg	<i>Warumb vergleycht er Sie den Schafen?</i>	(SA 1559: I,XIII)
Krelj	<i>Sakai ijh Ovcem glih stavi?</i>	(KPo 1567: XVIIb)
Juričič	<i>Sakai on nyh tim Ouzam perglihuie?</i>	(JPo 1578: I,7b)

4.2.1 Razhajanje Kreljevega in Juričičevega prevoda glede rabe predložnih zvez kaže, da se je Juričič za vzorce, podane v Spangenbergovi postili, odločal zlasti tedaj, kadar se niso mogle oddaljevati od vezavno utrjenih domačih zvez. Npr.:

- (1) Krelj: *Kai naf ūzhi danashni Evangelion* (KPo 1567: XXIIb);
Juričič: *Kai nam naprei dershi leta danashni Euangelion?* (JPo 1578: I,12a);
Spangenberg: *Was helt vns diß Euangelium für?* (SA 1559: I,XVIIb);
- (2) Krelj: *Kai ie tada na pufid Ioannef vmifil?* (KPo 1567: XXVIb);
Juričič: *Kai ie tada hpuflednimu Ioannes sturil?* (JPo 1578: I,15a);
Spangenberg: *Wie thet er ihm denn zu letzt?* (SA 1559: I,XVIIIb);
- (3) Krelj: *pomuzh si moliti* (KPo 1567: XXIX);
Juričič: *sa pomuzh profsiti* (JPo 1578, I,17b);
Spangenberg: *vmb hülf vnd troft bitten* (SA 1559: I,XX);
- (4) Krelj: *to Shaloftno mārslō Vodo na to gorko vefelo Vīno preobèrniti* (KPo 1567: LXVI);
Juričič: *to shaloftno marslo Vodo vto vefelo gorko Vīno preobèrniti* (JPo 1578: I,48a);
Spangenberg: *er /.../ das waffer der trübſal / auch wandeln wil in freuden wein* (SA 1559: I,LI);

- (5) Krelj: *Inu k'Ephe*: (KPo 1567: XXIII);
 Juričič: *Inu Ephe*: (JPo 1578: I,12b);
 Spangenberg: *Vnd Ephef.* (SA 1559: I,XVIIb).

4.3 V Kreljevi in Juričičevi izdaji postile so zaznavne tudi številne prevzete in kalkirane besede ter besedne zveze, ki jih avtorja uporabljata neodvisno od nemškega prevodnega zgleda. Pojavljajo se bodisi kot izbrana prevodna nadomestila ali pa nastopajo v besedilnih odmikih od Spangenbergga, ki jih predstavljajo aktualnejše, običajno polemične vsebinske razširitve. V obeh primerih jih avtorja odbirata predvsem na osnovi dotedanje uveljavljenosti oz. trdnosti njihove rabe. Npr.:

- (1) Krelj: *Kai na Gréh flifhi?* (KPo 1567: LIb);
 Juričič: *Kay flifhi na Grehe?* (JPo 1578: I,36a);
 Spangenberg: *Was folgt nach der Sünd?* (SA 1559: I,XXXVIII);
- (2) Krelj: *taku Bog fvoio Gnado pèrdili* (KPo 1567, XXIXb);
 Juričič: *tako Bog hozhe fuoio Gnado dati* (JPo 1578: I,17b);
 Spangenberg: *wil Gott seinen Segen darzu geben* (SA 1559: I,XX);
- (3) Krelj: *da on nei /.../ v'kakovim nai manshim partu ti postavi podvèrshen* (KPo 1567: LI);
 Juričič: *da on nei /.../ vkakouim nai manshim ftuku ti postau poduershen* (JPo 1578: I,35b);
 Spangenberg: *das er allenthalben vom Gefetz vnd der fünden frey sey* (SA 1559: I, XXXVIII);
- (4) Krelj: *doma ijm Pedagoge ne dèrshe* (KPo 1567: XLVIb);
 Juričič: *toko nym doma Shulmoiftra ne dershe* (JPo 1578: I,32a);
 Spangenberg: ni primerljivega mesta.

4.4 Dosledni popravki Kreljeve tožilniške vezave zanikanega glagola z roditeljsko ter številne besednoredne zamenjave domnevno niso bile izraziteje usmerjene s prevodno predlogo, čeprav tudi v teh primerih usklajenost Juričičevega prevoda s Spangenbergovim ni redka. Npr.:

- (1) Krelj: *ne bodo ta sdravi ûk tèrpeli* (KPo 1567: XXXIIIb);
 Juričič: *ne budo tiga sdrauiga nauka terpeli* (JPo 1578: I,22a);
 Spangenberg: *sie die heylfame lere nicht leyden werden* (SA 1559: I,XXIIIb);
- (2) Krelj: *néfmo ly popred pot Gospudnij snali* (KPo 1567: XXXIIIb);
 Juričič: *nefmo li my poprei Gospodnyga pota snali* (JPo 1578: I,21a);
 Spangenberg: *follen wir allererft des Herrn weg bereyten* (SA 1559: I,XXIII).

Med besednorednimi zamenjavami pogostnostno izrazito izstopa že omenjeni tip:

odnosnica + ujemalni prilastek → *ujemalni prilastek + odnosnica*,

opazne pa so še druge preureditve. Z zamenjavo položajev kakovostnih in svojilnih pridevniških besed Juričič npr. spreminja zgradbo levega ujemalnega prilastka. Pri zloženih

glagolskih oblikah za razliko od Krelja navaja oblike pomožnega glagola pred deležniki. Pri netipično začetih vprašalnih stavkih na začetek znova postavlja vprašalnico, osebek pa umika na besednoredno običajnejše mesto itd.²⁶⁰ Npr.:

- (1) Krelj: *Bog bode fārce tvoie obresal* (KPo 1567: Lb);
Juričič: *Bog bude tuoie ferce obresal* (JPo 1578: I,35a);
Spangenberg: *Gott wirdt dein hertz beschneyden* (SA 1559: I,XXXVIIIb);
- (2) Krelj: *skusi dobra fvoia dela ie* [Anna] *pravizhna sposnana* (KPo 1567: XLVb);
Juričič: *skusi fuoia dobra dela ie* [Anna] *prauizhna sposnana* (JPo 1578: I,31a);
Spangenberg: ni primerljivega mesta;
- (3) Krelj: *katero /.../ se godilu bode v'tim poslednim zhafu* (KPo 1567, XIIb);
Juričič: *katero /.../ se bode godilu vtim poslednim zhafu* (JPo 1578: I,4a);
Spangenberg: ni primerljivega mesta;
- (4) Krelj: *Suknie tih Apostolov kai pomenio?* (KPo 1567: XV);
Juričič: *Kai pomenio fuknie tih Apostolou?* (JPo 1578: I,5b);
Spangenberg: *Was find die kleider der Jünger?* (SA 1559: I,IXb).

5 Za sklep je mogoče reči, da je Kopitar knjižni jezik slovenskih protestanskih piscev 16. stoletja dobro poznal. Večina njegovih ocen je zadržala aktualnost in veljavo do današnjih dni. Dve zmotni mnenji je v slovnici že sam popravil. Očitati bi mu bilo mogoče le pretiravanje glede Trubarjevega nemčevanja, pa tudi razlike v razsežnosti pojava pri Trubarju in Juričiču oz. Krelju so blažje, kot jih prikazuje Kopitar. Toda razložljivo in opravičljivo je tudi pretiravanje, saj ga je treba razumeti v povezavi z njegovim dolgoročno naravnanim prizadevanjem za čistejši jezik.

²⁶⁰ Vse naštetje preureditve besednega reda še danes veljajo za stilno neoznačene. Prim. Toporišič 1982b: 161–187, zlasti 174–176.

Prepoznavnost in značilnosti besedja postil

0 Med deli slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja ob biblijskih prevodih besedilnovrstno posebej izstopajo postile. Izšle so tri obsežnejše, ki so prepoznavne tudi po naslovih: od knjižnojezikovnih začetkov že nekoliko odmaknjena, ambiciozno začeta Kreljeva *POSTILLA SLOVENSKA* (KPo 1567), za njo kot njena celovita uresničitev Juričičeva *POSTILLA* (JPo 1578), proti koncu obdobja pa Trubarjeva *HISHNA POSTILLA* (TPo 1595), ki je hkrati njegovo zadnje delo. Kreljeva in Juričičeva postila sta prevod Spangenbergove postile,²⁶¹ Trubarjeva pa prevod obsežne Lutrove. Trubarjeva in Juričičeva postila se po obsežnosti uvrščata neposredno za Dalmatinovim prevodom celotne biblije.²⁶²

0.1 Za postile kot posebno besedilno vrsto sta značilni razlagalnost in ponazarjalnost, ki odpirata prostor za mnogovrstno besedje, zlasti za živo rabljeno, ki poimenuje poznano, vsakdanjo predmetnost in opravila, pa tudi za vrsto poimenovanj z abstraktnejšo vsebino. Razlikovati je mogoče:

- med besedjem, ki je uporabljeno samo v postilah, zato ga je mogoče razumeti kot značilnost besedilne zvrsti, saj se prav z njo ponuja priložnost za njegovo rabo;
- med besedjem, ki ga je mogoče najti le v eni od postil, kar je odraz individualnega izbora, hkrati pa značilno za jezik posameznega pisca;
- izločiti je mogoče besedje, ki mu po prvem zapisu na straneh ene od postil sledijo zapisi v drugih delih in
- besedje, ki je prvo uporabo doživelo že pred postilami, pomensko ali funkcijsko drugačno pa v sobesedilu postil. V zadnjo kategorijo spadajo tudi nove sobesedilne povezave že znanega besedja itd.²⁶³

1 Možnosti za širjenje knjižnojezikovnega besednega zaklada so se v postilah odpirale tudi zaradi značilne gostobesednosti besedilne vrste, ki je imela namen prepričati

²⁶¹ Prim. Elze 1893: 23–35. O prevodni predlogi Kreljeve in Juričičeve postile ter o medsebojnem razmerju obeh slovenskih prevodov prim. Oblak 1894: 202–219; o obojem tudi Merše 1996: 93–104 in 1998: 217–231.

²⁶² S popolnim izpisom vseh treh postil je bilo zbranih preko 800.000 izpisov (81.000 s popolnim izpisom KPo 1567, 235.300 z izpisom JPo 1578 in 484.800 z izpisom TPo 1595), kar predstavlja četrtno kartoteke, zbrane s popolnim izpisom vseh del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

²⁶³ Pot do zanesljivih podatkov o besedju, ki je bilo razvrščeno v našete skupine, je vodila preko pregleda abecednih seznamov, narejenih na osnovi popolnih izpisov protestantskih del, njihove medsebojne primerjave ter odkrivanja in izločanja neprekrivnih enot.

nagovorjene (bodisi bralce ali poslušalce).²⁶⁴ Razodevajo jo tudi veččlenski naštevalni nizi pomensko sorodnih ali sopomenskih izrazov. Protestantski prevajalci postil so večinoma prevodno sledili skladenjskim modelom, ki so jih izkazovale prevodne predloge. Za poimenovanja, navedena v predlogah, so iskali najprimernejše ustreznice, občasno pa so se od predloge tudi oddaljili. Oddaljitev od prevodne predloge je več v Kreljevem in Juričičevem prevodu, v Trubarjevem prevodu Lutrove postile pa veliko manj.

1.1 Med pričakovane in logične Trubarjeve odmike od nemške prevodne predloge se uvršča leksika, ki v primerjavi s tujo poudarja slovensko stanje oz. je razlikovalna glede na nemščino. Npr. *ony timu Hudizhu enu flu ferrahtlivu ime dado, ga imenujo Beelzebub, tu se pravi po slovenfku ena Ofsa, Brecel ali velika muha* (TPo 1595: I,170) – *sie dem Teuffel ein fehr verechtlichen namen geben / heiffen jhn Beelzebub / das ift auff deutsch / en Hummel / oder groffe muck* (LH 1566: I,Cb).²⁶⁵

1.1.1 Med redke Trubarjeve oddaljitve od prevodne predloge spadajo tudi nadomestitve težje razumljivih nemških fraz. Po ubesedovalni izvornosti npr. izstopa naslednje nadomestilo:

Luter	Trubar
<i>Denn wir Prediger sollen doch nicht mehr von vnferm ampt haben / denn hüll vnd füll</i> (LH 1566: II,XX)	<i>Sakaj my Pridigarij nejmamo vsaj vezh od nashe slushbe imejti, kakor odejo inu vsहितak, ali Shu-po inu juppo</i> (TPo 1595: II,31)

Prvi par je prevodni približek nemške fraze *hüll vnd füll*,²⁶⁶ drugi (*župa inu jupa*) pa je različica, ki jo domnevno sestavljata poimenovanji za vrsto jedi in vrsto oblačila, hkrati pa je rimana in kot taka tudi zvočno ustrezno nadomestilo nemške fraze. Nova je beseda *jupa*.²⁶⁷

1.2 Pregled besedja, ki se pojavlja le na straneh postil ali pa so ga te s prvo navedbo in nadaljnjo uporabo uveljavile, razkriva že znano tipologijo in razplastitev, pa tudi podobno medsebojno razmerje plasti. Krelj, Juričič in Trubar so pri iskanju prevodnih ustreznic izbirali med znanim in uveljavljenim besedjem, posegali po tujem besedju, bodisi že prilagojenem slovenskemu jeziku ali pa so najnujnejšo prilagoditev opravili sami, večje število besed pa so po ustaljenih besedotvornih vzorcih naredili na novo.

²⁶⁴ Kot je navedeno na naslovnih listih Kreljeve in vseh treh delov Juričičeve postile, je delo namenjeno »SA HISHNE GOSPODARIE, SHOLE, Mlade inu priproste Lüdi« (KPo 1567: [I]).

²⁶⁵ Usklajenost s prevodno predlogo je bila preverjena na osnovi izdaje Lutrove *Haußpostille* iz leta 1566, ki jo hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani. Raecke (1995: 398–399) posebej poudarja, da je izbira ustrezne prevodne predloge za jezikoslovce težka naloga, saj ni znano, katero izmed številnih, medsebojno razlikujočih se izdaj Lutrovega dela je Trubar uporabljal za predlogo (delo je prvič izšlo leta 1544).

²⁶⁶ V Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju iz leta 1860 je frazi *die Hülle und Fülle haben* pripisana razlaga 'vsega dovolj imeti, na prebitek imeti' (CW 1860: I,795).

²⁶⁷ Domnevati je mogoče, da gre za glasoslovno prilagojeni nemški samostalni, ki je v srednjevisoki nemščini obstajal v oblikah *jope, joppe, juppe* 'Jacke'. Prim. Striedter-Temps 1963: 141.

2 Osrednji model veččlenskih povezav sopomenskih ali pomensko sorodnih besed, med katerimi prevladujejo dvojne in trojne formule, v vseh treh postilah predstavlja kombinacija prevzete besede in praviloma dobro znane in uporabljane domače sopomenke, ki je dosledno navedena na drugem mestu (prim. 1. zgled).²⁶⁸ Med na novo vpeljanim besedjem je tudi večkrat rabljeni, pisno in glasovno le rahlo podomačeni samostalniki *ajgenshaft*, ki ga je Trubar postopno »vtkal« v besedilo s pripisanim domačim sopomenskim pojasnilom *znamenje* (običajno za veznikom *ali*, ki nakazuje možnost izbire). Prim. 2. zgled.

Zgleda:

- (1) *Nejli rejs, ti fi en vbog Greifhnik, nej fi vrejden, de bi ti na enih **ahlah ali grebenih** imel leshati*²⁶⁹ (TPo 1595: I,32) – *Ifts nicht war / du bist ein armer funder / der du nicht werd bist / das du auff einer **hechel** folt ligen* (LH 1566: I,XX);
- (2) *Nu taku ga pak S. Mateush v'ofsem reslozhenih **aigenshaffii ali snaminja** resdily* (TPo 1595: II,307) – *Nun faffets aber Mattheus in acht vnterschiedliche **Eygenschafft*** (LH 1566: II,CLXXXIb).

Domača beseda, najpogosteje dodana iz nemščine (ali preko nemščine) prevzeti besedi, ima ob na novo vpeljanem tujem izrazu navadno pojasnjevalni značaj. Dvojna formula, ki jo pripisani izraz soustvarja, pa je hkrati ustaljeno retorično sredstvo, s katerim so protestantski pisci misel lahko učinkoviteje posredovali. Primerjava s prevodno predlogo je pokazala, da je bil pripis domače sopomenke navadno odločitev prevajalca in ne »zahteva« predloge. Npr.:

- (1) *Kakor se tiga dobru prizhovanje ima, nika le is tiga Papefha **scribentou ali pifsarjeu**, Temuzh /.../* (TPo 1595: II,15) – *Wie man des gute zeugnuß hat / nicht allein auß des Bapfts **Scribenten** / Sondern /.../* (LH 1566: II,Xb);
- (2) *en takou zhlovik nej nishter drugiga temuzh en smerdez **aifhel ali ferylnik** tiga Hudizha* (TPo 1595: I,34) – *Ein folcher mensch sey nichts / deñ ein finckend **heimlich gemach** des Teuffels* (TPo 1595: I,XXI).

Ajšel je različica zapisa *ajžel* v MD 1592, *serilnik* pa je v knjižnem jeziku prvič uporabljeni izraz. Tudi *urtal/urtel/urteil* je beseda, ki je pogosto zapisana v postilah (prvič pa jo je uporabil Krelj v KB 1566). Celotno obdobje ji je Trubar še pripisoval pojasnilo v obliki splošno razširjene domače sopomenke *sodba* (*ta urtel ali fodba* (TPo 1595: I,242a) – *das vrtheyl* (LH 1566: I,CXLIIb)), k čemur ga je zelo verjetno usmerjalo prav hotenje po stilni učinkovitosti.

²⁶⁸ Raecke (1995: 406–408) je pri primerjalnem ugotavljanju Trubarjevih odmikov od Lutrove prevodne predloge z zgledom *Zaihi ali snameinja* izpostavil kombinacijo prevzete besede in domače sopomenke, ki je Trubarjev dodatek, motiviran najverjetneje z željo po lažji razumljivosti.

²⁶⁹ Samostalnik *ahla* (iz nemškega *die Hechel*, ki je v Grimmovem slovarju pomensko pojasnjen z razlago 'ein gerät mit scharfen drahtspitzen, zum durchziehen und reinigen des flaches oder hanfes' (Grimm 1877: 4/2,735–737)) se je prvič pojavil v TPo 1595, *greben* pa je s širše zarisanim pomenom naveden že v MD 1592 (*Ruckgrad. spina. **greben** /.../* (MD 1592: M3b)). Sobesedilno in pomensko spremenjeno je bil prvič uporabljen prav tako v TPo 1595.

2.1 Različico pojasnjevalne enobesedne sopomenke ustvarjajo raznovrstne besedne zveze, ki so se s ponovitvami ustalile: npr. *jemlo prejd inu prejd eno Practico ali hudo kunfht sa to drugo naprej* (TPo 1595: I,179) – *nemen jimmer eine Practicken nach der andern für* (LH 1566: I,CVb).

2.2 Obstajajo tudi primeri, kjer je znani besedi tujega izvora pripisana dotlej v knjižnem jeziku še ne rabljena domača sopomenka (1. zgled). Predvsem v Kreljevi *Postilli* pa je mogoče zaslediti tudi obrnjeno zaporedje, saj se v vlogi pojasnila na novo zapisane besede slovanskega izvora pojavlja širše uveljavljena, iz nemščine prevzeta beseda (2. zgled). V vlogi pojasnila za prvonavedeno ustreznicu tujega izvora je lahko uporabljena prav tako prevzeta beseda, ki pa se od prve razlikuje po širši, večinoma že tradicionalni rabi. Med značilne tovrstne dvojice spadata glasoslovno že močno preoblikovani prislov *cbifoh/cbifah* in sopomenski *topelt*, ki sta povezano rabljena v TPo 1595 (3. zgled).

Zgledi:

- (1) Trubar: *ali gresh s'hpanzirat inu s'prehajat* (TPo 1595: II,231);
Luter: *oder geheft spacieren* (LH 1566: II,CXXXVIII);
- (2) Krelj: *Inu vsameijh, inu gledaiozh v'nebefa, ijh blagoflovi alli shegna, inu raslomi hlebe* (KPo 1567: CXXVIb);
Spangenberg: *Vnd er nam /.../ vnnd fahe auff gen Himel / vnd danckt brüder / vnd brach die brodt* (SA 1559: CIII);
- (3) Trubar: *Tu je vshe enu zbifoh ali toppelt resodiveinie* (TPo 1595: I,85);
Luter: *Das is nun ein zwifeltige offenbarung* (LH 1566: I,LI).

2.3 Sopomenske pare oblikujejo tudi besede domačega izvora, od katerih pa je ena navadno nova – npr. *plamiti* v drugem paru sledečega zgleda iz TPo 1595: *Inu raven takoviga hrupiejna inu shumeinja so se resdileni ognjeni Iefiki vidili, raunu kakor en plamen od ognja gori na nyh glavah goreiti inu plamiti* (TPo 1595: II,79) – *Vnd neben folchem weben vnd brausen / hat man zertheylete fewrige flammen gefehen / gleich wie die flammen vom fewr vberfich lodern* (LH 1566: II,XLVIII).

2.4 Nizanju sopomenk bi se prevajalci lahko tudi izognili, če bi namesto manj znane, prevzete besede uporabili besedo, ki je bila prvi pripisana kot pojasnilo. Ker pa so bile dobro poznane in tradicionalno rabljene besede navadno večpomenske (kot npr. *znamenje*), bi nanje omejeni izbor pogosto ne izzval prave pomenske predstave. V posameznih primerih pa je polno sopomenskost in medsebojno zamenljivost onemogočala tudi stilno označena raba enega od členov. Vsekakor pa so naštetih primeri zgovoren dokaz za pogosto dvojno motiviranost dvojnih in trojnih formul.

3 Značilnost postile kot besedilne vrste so tudi številni primeri iz vsakdanjega življenja, ki so zaradi predstavljenosti in poznanosti dobra ilustracija verskega nauka. Posamezni opisi tipične predmetnosti ali značilnega dogajanja sestavljajo zaokrožene slike, ki jih predstavno približuje uporaba uveljavljene terminologije, čeprav se je prilika za njeno knjižnojezikovno rabo odprla šele s prevodom postil. Opis predmetov, povezanih s *posteljo*, je v TPo 1595 npr. sestavni del prevodno zvesto posnete opisne ponazoritve

težkih okoliščin, v katerih je bil rojen Kristus: *Tukaj nej ni Shpampeta, eriuhe, polshtra, Vajkushnize ni blafinize, ni blafine bilu* (TP 1595: I,30) – *Da wirdt weder spond / leylach / polfter / küffen noch federwad geweft fein* (LH 1566: XVIIIb). Samostalnika *blazina* in *polšter* sta bila prvič zapisana že v KPo 1567, *špampet* je bil naveden že v MD 1592, v sobesedilu pa prvič v TPo 1595, *blazinica* pa se pojavlja samo v TPo 1595.

Prav vključenost vrste vsakdanjih življenjskih situacij, znanih tudi slovenskim prevajalcem, je omogočala, da so slednji detajle dodajali tudi iz lastnega poznavanja. Npr.: *Taku tudi ta Satan ne prasnuje, on podnetuje inu pergrebluje od sadaj inu od spredaj* (TPo 1595: I,247–248) – *So feyret der Sathan nicht / er schüret hinden vnnd vornen zu* (LH 1566: I,CXLIII).

3.1 Med na novo zapisanim besedjem so številna poimenovanja predmetov, dejavnosti, pojavov in pojmov iz vsakdanje stvarnosti. Posebna jedra oblikujejo poimenovanja:

- živali (npr. *brecel/brecelj* (samo v TPo 1595), *kavka* (v KPo 1567 in TPo 1595), *pokrovača – sklednica* ‘želva’ (JPo 1578)),
- rastlin (npr. *grah*, ki se prvič pojavlja v JPo 1578, zabeležen pa je tudi v obeh Megiserjevih slovarjih, *konoplja* (TPo 1595), *lapuh* in *lapuhov* (JPo 1578)),
- predmetnosti iz neposrednega okolja (npr. jedi in hranilnih snovi: *cuker*,²⁷⁰ *juha* (samostalnik uvaja JPo 1578, kot hrvatizem pa ga vključujeta tudi oba Megiserjeva slovarja),²⁷¹ *štrukelj* (Kreljeva in za njo Juričičeva postila)),
- denarnih enot (npr. *beč* (KPo 1567²⁷² in JPo 1578) in *groš*, ki je prvič zapisan v JPo 1578, kasneje tudi v DB 1584 in TPo 1595),
- uporabnih predmetov: npr. *lanterna*, *pletenica* (oboje JPo 1578), *pratika* (JPo 1578, TPo 1595 in MTh 1603), *piščalka* (kot različica širše rabljene *piščali*), *sklednik* (oboje TPo 1595),
- boleznin in bolezenskih stanj (*putigram*)²⁷³ itd. Npr.:

²⁷⁰ Sobesedilna raba prevzetega samostalnika *cuker* (in nanj vezanega pridevnika *cukrov*) je ugotovljena iz TPo 1595, čeprav je njegova navedba v obeh Megiserjevih slovarjih dokaz, da gre za splošno rabljeno besedo. Samostalnik *cuker* se v TPo 1595 uporablja v osnovnem in v prenesenem pomenu. Npr.: 1. *Kadar fe zucker vudo vershe, taku onu nej vezh voda* (TPo 1595: I,88); 2. *de bi fe jeft obeniga ferda ni nemilofti kBugi ne imel sanefti /.../ inu bi meni tu vse fglul zucker, fglul slatu, fglul vezhni leben bilu* (TPo 1595: II,252), v povezavi s *smrtjo* pa oblikuje eno izmed učinkovitih nasprotij (*lete besede bi imejle Nebu inu Semlo respuftiti, inu reshgati, inu nam is te Smerti fglul zucker, inu is vse nefrezhe /.../ fglul shlahtno Malvafhyo sturiti* (TPo 1595: I,37) – *dife wort folten himel vnd erden zerfzhmeltzen / vnd vns auß dem tod eytel zucker / vnd auß allem vnglück /.../ eitel köftlichen Maluafier machen* (LH 1566: I,XXIIb)). O figuri nasprotja, ki je posebej značilna za besedila, s katerimi hočejo avtorji vplivati na širšo skupnost naslovnikov (torej tudi za postile) prim. Toporišič 1995. Med osrednja nasprotja, ki jih izkazujejo postile, se uvršča par *evangeliš – papistiš*, ki je odraz verske razklanosti druge polovice 16. stoletja (prim. Toporišič 1995: 358–361).

²⁷¹ Npr. *Supp. jus. shupa, Cr: juha* (MD 1292: P5); *Ius, Iufculum /.../ German. ein Brühe / Suppen /.../ Selavon. shupa. Croat. juha* (MTh 1603: I,760). Glede razvezave *Cr = Croaticae* prim. Läg Reid 1967: XI.

²⁷² *Sa dwei stu bezhev alli denariev kruha nei sadofti mey tuliko* (KPo 1567: CXXVI) – *Zwey hundred pfennige werdt brodts / ift nicht gnug vnter fie* (SA 1559: I,CIIb).

²⁷³ Novo poimenovanje *putigram* je sestavina niza, v katerem so našteje boleznin bogatih: *Kakor fe vidi, de ty bogati svoje sufsebne shtraifinge inu bolesni imajo, putigram, kamen, gries, grimainje, inu druge tem glih* (TPo 1595: II,172) – *Wie man denn fihet / das die reychen jre fonderere plagen vnnd cranckheytten haben / Zipperlein / fein / grimmen / leme / vnnd dergleychen* (LH 1566: II,CIII).

- (1) *Ony lejtajo vluffti, kakor te **Kauke inu vrane**, inu strejlajo inu luzhajo veden sa nami* (TPo 1595: III,156)²⁷⁴ – *Sie fliegen in den lufften / wie die **Dalen vnd Kroen** / vñ schieffen vnd werffen on vnterlaß nach vns* (LH 1566: III,XCIB);
- (2) *ravno kakor **Skledniza Shaba ali Pokrouazha**, inu Polsh, vfelei fvoiu Hishu, kamor kuli gredo na sebi nofsio* (JPo 1578: III,57b) – *Denn wie die **Schiltkröte** vnd Schnecke jr hauß mit sich tragen / wo fie gehen* (SA 1559: III,Lb);
- (3) *Kadar se zucker vudo vershe, taku onu nej vezh voda, temuzh **en fhlahten Klaret, ali Iulep**, ali ficer nekaj* (TPo 1595: I,88) – *Wenn man zucker ins wasser wirt / so ifts nit mehr wasser / sonder **ein köftlich Klaret** / oder sonst etwas* (LH 1566: I,LIIB).

3.1.1 Nove so tudi številne zveze pridevnikov in samostalnikov. Samostalnik *krota* je bil kot poimenovanje za vrsto dvoživk, znanih tudi na našem ozemlju, uporabljen v DB 1578 in v DB 1584 ter vključen v oba Megiserjeva slovarja.²⁷⁵ V neosnovnem pomenu, ki ga razkriva zveza s pridevnikom *peklenski*, in v ekspresivni identifikacijski povezavi s *hudičem* pa se je prvič pojavil v TPo 1595: *Tukaj ti merkaj, de se vse pravi **tiga Hudizha te paklenske krote krak ali feime*** (TPo 1595: III,157). Tudi samostalnik *krak* je v slovenski knjigi prvič uporabljen prav v TPo 1595.

3.2 Postile so v knjižnojezikovno zakladnico 16. stoletja prispevale tudi znaten del cerkvene terminologije (npr. *chorok*, *evharistija*, *klara*, ki nastopa v zvezi s prav tako prvič uporabljenim pridevnikom *nonov – nonove klare* (vse KPo 1567), *dindoh*, *prezbiter*, *prior*, *skapulir*²⁷⁶ (vse TPo 1595)), ki jo množi tudi sočasna nestrpnost med katoliki in protestanti. V polemichnost prevajanih besedil so se bolj ali manj dejavno vključevali tudi slovenski prevajalci: Krelj in Juričič pogosteje in bolj zagreto, Trubar redkeje in v manjši meri. Vmes so tudi termini, ki označujejo pojme iz cerkvene organizacije: npr. *plebanija*, *prebenda/provenda* itd. (TPo 1595), poimenovanja kot *beneficij* (KPo 1567), *beneficija* (JPo 1578), *monarhija* (vse tri postile) pa hkrati opozarjajo na sočasno družbeno stvarnost in ureditev. Odras časa in prostora, v katerem so nastajale predloge in prevodi, so tudi izimenski pridevniki tipa *brandenburgski* (*PO TEI **BRANDEBVRGISKI**, INV **NVRN-BERGISKI** ORDNINGI* (TPo 1595: III,122)) itd.

3.2.1 Postile so z zajetim besedjem močno izpopolnile tudi seznam poimenovanj za različne poklice in funkcije. Vmes so številne besede, prevzete iz nemščine, čeprav je izbor neredko prirejen domači stvarnosti. Npr.: *avšlokar*, *dacijar*, *hišnik*, *jurist*, *kamer-*

²⁷⁴ *Kavka* se je kot poimenovanje za dobro znano ptico iz domačega okolja prvič pojavila v KPo 1567, kasneje pa še v TPo 1595. Hkrati navedena *vrana* je bila večkrat zapisana, vendar sodeč po številu omemb daleč od splošne rabe, kakršna je bila značilna za njen moški par (*vrana*), ki ga navaja kar dvajset del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

²⁷⁵ Npr. *Letu ima vam tudi nezhistu biti, mej Svirinami, kir po Semli lasio: Podlafsiza, Mifh, **Krota** /.../ Iesh, Mozhorol, Kusher* (DB 1584: I,67b); *Shabe ali **Krote*** (DB 1584: I,38a); *Krot. bufu. **krota***. (MD 1592: H5).

²⁷⁶ Samostalnik se uvršča v skupino poimenovanj, ki jih je Trubar pri prevajanju dodal iz lastnega poznavanja tipične predmetnosti: *kadar en Menih pres **Kute ali Shcapulirja**, ali ena Nuna pres **pokrivala ali nje dyntoha** hodi* (TPo 1595: II,23–24) – *Das ein Münch on **ein Scheppler** / ein Nonne on **ein Weihel** gehet* (LH 1566: II,XVb).

lin, oslar, pestinja, stražnik (vse TPo 1595), *kancelir* (KPo), *štacunar, vardejan* (oboje KPo in JPo) itd. Npr. *Ty zolnarji pak fo bily, raunu kakor per nas ty Flegarji, Daciarji, Aufhlokarji inu Zolnarji, kateri fo te zolle inu flegarije sa eno Summo denarjeu od teh Rymlanov kupovali inu jemali* (TPo 1595: II,197) – *Dagegen waren die Zölner / eben wie bey vns die **Schröfffer vnd Amptleute** find / die waffferzölle vnd Landrentey / vnd anders / vmb ein genantes gelt von den Römern bestunden* (LH 1566: II,CXVIII).

3.2.2 Med značilne sestavine protestantskih postil (zlasti najobsežnejše Trubarjeve) spadajo tudi prevzete besede latinskega ali grškega izvora, ki so že v 16. stoletju imele mednarodni značaj (npr. *ekspektant*, ki je zapisan v Kreljevi in Juričičevi postili). Med njimi je tudi nekaj takih, ki so bile prevzete citatno (prim. 1. zgled). Tudi te so se vraščale v slovensko knjižnojezikovno rabo s pomočjo premostitvenih pojasnil, ki so jih predstavljale enobesedne ali besednozvezne sopomenke (2. zgled).

Zgleda:

- (1) *Taku ena shlahtna zukrova Voda, **Aromaticum** inu Apoteka, je iz nje postala* (TPo 1595: I,88) – *So ein köftlich zuckerwafffer / **Aromaticum** vnd Apotek ift darauß worden* (LH 1566: I,LIIB);
- (2) *Tu je ena kratka **sententja inu maihinu befsedi*** (TPo 1595: II,160) – *Das ift ein kurtzer **sententz*** (LH 1566: II,XCVB).

3.3 K razumljivosti in prepričljivosti vsebine postil so prispevale tudi omembe pripadnikov različnih smeri in skupin, ki so jih slovenski prevajalci (zlasti Trubar) skušali predstavno približati s pripisanimi pojasnili. Npr.:

- (1) *So dobri **Pliniani, ali Epicurarji, kateri se fhe htimu fmejejo*** (TPo 1595: II,3) – *Sind gute **Pliniani** / die noch darzu lachen* (LH 1566: II,IIIb);²⁷⁷
- (2) *Koku se onu tedaj gody, de ty **Exorcifti ali tiga Hudizha Panauzi** /.../ verner te Hudizhe isganjajo?* (TPo 1595: I,173) – *Wie gehets denn zu / das **die Exorciften** /.../ dennoch Teuffel aufstreyben?* (LH 1566: I,CIIb) itd.

3.4 Postile so z vključitvijo številnih novih poimenovanj uzavestile pojme, za katere se je priložnost za rabo pojavila šele v njihovem vsebinskem okviru: npr. *fabula* (v KPo 1567 in TPo 1595), *proces* (prvič zapisan v TPo 1595: npr. *Nu taku hozhmo tedaj ta **Procefs** pred fe vseti* (TPo 1595: I,242) – *Nun wöllen wir den **Proceß** für vns nemen* (LH 1566: I,CXLIIB)). Zapis besede, ki je bila v 16. stoletju verjetno širše znana, se le malo razlikuje od Lutrovega.

3.5 Za velik del besedja, ki je bilo prvič zapisano v eni od postil ali pa se omejuje predvsem na rabo v njih, se je priložnost za vključitev ponudila s številnimi primerami,²⁷⁸ ki so bile mestoma celo ubesedovalno natančnejše kot v tujejezični predlogi. Npr.: *kakor*

²⁷⁷ Poimenovanje *plinijan* je navedeno le v TPo 1595, *epikurar* (z različicami) pa je širše poznan.

²⁷⁸ O različnih vrstah primer v knjižnem jeziku protestantskih piscev prim. Novak 2004: 224–229.

*de bi eden hotel s'enim **sklejdnikom** rybe lovyti* (TPo 1595: III,7) – *als wenn jemand mit einem **schüffelkorb** fischen wolt* (LH 1566: III,Vb).

Tudi v pestro izrisano primero, ki ima namen narediti razumljivo priliko o povabljenih na svatbo, je v TPo vpletenih več dotlej še ne zapisanih izrazov: *en fajaft*, *kovačnica*, *slamnik*, ki ga navaja tudi MD 1592, v TPo 1595 pa je bil prvič uporabljen sobesedilno:

Trubar	Luter
<i>Kadar bi en fajaft inu vpipan, kej od tiga Kladuva ali is Kovazhnize fem tekel, vfovej dolgi frajzi, venim slamniki, s'fvojo zherno brado inu oblzhijem, mej te Ohzetne gofty stopil</i> (TPo 1595: II,265)	<i>Wenn ein ruffiger / wie er von dem hamer / oder auß der schmitte herlaufft / in feim langen hembd / in eim badhut / mit feim kol[schwartz]en bart vñ angeficht / vnter die Hochzeyt Geste trette</i> (LH 1566: II,CLVIIB)

Za en sam nemški samostalnik, uporabljen metaforično, *Denn sie waren die grundsuppen* (LH 1566: II,LXXIII), so npr. v TPo 1595 uporabljeni trije pojasnjevalni samostalniki, ki jih zunaj postil ni mogoče najti (samostalnik *pomije* je prvič zapisan v JPo 1578): *Sakaj ony fo bily **groupa**, **pomye** ali **gofzha*** (TPo 1595: II,130). Ponazoritvi je namenjena tudi natančno prevedena primera, v kateri je uporabljen samostalnik *klaftra*: *Moji greihi fo hrafti fhtiri **klafftre** veliki* (TPo 1595: II,149) – *Mein sünd find eytel **vierkleffterige** groffe eychbaum* (LH 1566: II,LXXXIX).

3.6 V postilah so prvič uporabljeni tudi številni domači (npr. *plašiti se* (TPo 1595)) in nekateri prevzeti glagoli. Del le-teh je zadržal celo prvotno vezavo. Glagol *žugati*, ki se v TPo 1595 vedno pojavlja v povezavi z blizupomenskim glagolom *trucati*, npr. izkazuje iz nemščine prevzeto predložno tožilniško vezavo: *Snajo inu vmejo taku na denarje inu blagu, na slate inu Tolerje **fjugati**, inu **truzati*** (TPo 1595: III,131) – *Können also auff gelt vnd gut / auff gülden vnd Taler **pochen*** (LH 1566: III,LXXVIIa–b).

Primerjave kažejo, da nekaj več glasoslovne variantnosti glede na prevodno predlogo izkazujejo na novo zapisani, slovenskemu jeziku prilagojeni onomatopejski izrazi: npr. *So taku is te pameti **plodrali*** (TPo 1595: II,98) – *Plaudertern also auß der vernunfft* (LH 1566: II,LVIIIb).

3.6.1 V postilah se je številnim že znanim glagolom na *-irati*²⁷⁹ pridružilo še več novih: *fantazirati*, *jubilirati*, *panketirati*, *practicirati*, *repetirati*, *revidirati* (vsi so uporabljeni v TPo 1595; nekatere spremljajo tudi deležniki in glagolniki, druge pa iz glagolske podstave izpeljani samostalniki (npr. *panketirar*)). Glagol *puštibirati*, ki ga prav tako uvaja TPo 1595, se opira na nemško tvorjenko. Glagol *hofirati* je uporabljen v dveh postilah: v KPo 1567 in v TPo 1595, različica *ofirati* pa je zapisana v JPo 1578. Glagole *irati* in *irati se* ter *študirati* in *študirati se* je vpeljala KPo, *kanonizirati*, *legitimirati*, *moderirati*, *testirati* (in *testator*) pa se sploh pojavljajo samo v njej; *makulirati*, *ordinirati* in *vizitirati* so značilni za JPo 1578.

²⁷⁹ Izven postil so bili že uporabljeni naslednji glagoli: *absolvirati*, *apelirati*, *definirati*, *dešpirati*, *disputirati*/*dišputirati*, *eksaminirati*/*ekseminirati*, *reformirati*, *regirati*, *špancirati* in drugi.

3.6.1.1 Velika večina naštetih glagolov je bila uporabljena pod vplivom nemških prevodnih predlog. Nekatere izmed tistih, ki so bili prvič zapisani v TPo 1595, spremljajo bolj znani domači izrazi, ki so v nekaterih primerih samo pomenski približki (prim. 1. in 2. zgled). Izjema pa je npr. glagol *repetirati*, ki je bil domnevno del Trubarjevega besednega zaklada. Primerjava je pokazala, da ga na preverjenih mestih v nemški prevodni predlogi ni (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *ty Papeſhniki jubilirajo ali vukajo* (TPo 1595: II,45) – *die Papiſten jubilirn* (LH 1566: II,XXVIIb);
- (2) *Blagu ſtury ſerze, prangajo, panketyrajo, shiveo vlebainju* (TPo 1595: II,182) – *Gut macht mut / prangen / banckethieren / leben im fauß* (LH 1566: II,CIX);
- (3) *kakor Chriſtus vtem Evangeliu repetyra, ima en zhlovik Ozheta inu Mater ſapufiiti* (TPo 1595: III,183) – *wie Chriſtus folches im Euangelio widerholet / Sol der menſch Vatter vnd Mutter laffen* (LH 1566: III,CVIIb).

4 Obsežne in besednozakladno raznolike postile so slovenski protestantski pisci 16. stoletja uspešno prevedli tudi zato, ker so dobro obvladali besedotvorne možnosti slovenskega jezika. Besedne družine so večinoma z uporabo znanih in uveljavljenih modelov širili v različne smeri.²⁸⁰

4.1 Splošno znanim glagolom (domačega, slovanskega ali tujega, večinoma nemškega izvora) se v postilah neredko pridružujejo deležniki in deležja ter glagolniki: npr. *antikati se* + *antičejoč*, *drengati* + *drengan*, *streči* + *strežen* (vse v TPo 1595); *petlati*, *petlanje*, *petlar* + *petlan* (KPo 1567); *cukati* + *cukati se* in *cukanje* ter *grevati* + *grevanje* (TPo 1595); *skrbeti* + *skrbeti se*, *skrbiti* (JPo 1578) itd. V TPo 1595 sta široko uporabljane glagolu *prangati* in glagolniku *pranganje* dodana še po enkrat zapisana pridevnika *prangljiv* in *prangavski*, ki sta kot ustreznici za isto nemško besedo (*prechtig*) rabljena sopomensko in zato tekmovalna (1. in 2. zgled). Glagolnik *klopotanje*, ki je uporabljen v TPo 1595, nima izpričanega glagolskega izhodišča *klopotati*, čeprav je na njegov obstoj mogoče upravičeno sklepati.

Zgleda:

- (1) *Nikar en bogat, prangaufki, offertni inu goſpoſki Krajl* (TPo 1595: I,3) – *Nicht ein reycher / prechtiger / herrlicher König vor der welt* (LH 1566: I,IIb);
- (2) *Kadar bi leta GOSPVD pred tem Svitum hotel velik inu prangliu biti* (TPo 1595: I,79) – *Wenn diſer Herr vor der welt groſß vnd prechtig ſein wolte* (LH 1566: I,XLVIIb).

²⁸⁰ Pregled besedotvornih tipov in uporabljenih besedotvornih sredstev, ki jih nakazujejo s postilami vpeljane samostalniške, glagolske in pridevniške tvorjenke, je v primerjavi z rezultati že opravljenih besedotvornih raziskav jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (npr. Vidovič Muha 1984 in 1988, Merše 1995b in Legan Ravnikar 2003) pokazal, da gre večinoma za uporabo najbolj uveljavljenih obrazil. V 16. stoletju izpričano tvorbeno živost potrjuje tudi primerjava z današnjim stanjem (Toporišič 2000: 143–232), ki jo posredno zrcali tudi SSKJ.

4.1.1 Značilnost vseh treh postil, zlasti pa Kreljeve in Juričičeve, so številni deležniki in deležja, ki se v drugih besedilih ne pojavljajo.²⁸¹ Izstopajo zlasti različne pojavne oblike deležnika in deležja na *-č* (*-oč/-eč, -eoč, -ejoč*)²⁸² in *-ši*. Zadnji so tipični za JPo 1578. Npr.: *prijezdeoč, tičoč* (KPo 1567), *odperioč, petlajoč* (KPo 1567 in JPo 1578), *hineč, obrnivši se, posadivši* (JPo 1578), *zaslišijoč*, ki je očitno tvorjen iz sedanjiške oblike (TPo 1595) itd. Med do tedaj nezapisanimi besedami je tudi več zanikanih deležnikov: npr. *netaječ, nezapopadeč* (TPo 1595); *taku zhaftita, fvitla, leipa, netajezha* prizhovainja vtem Svetim Pifmi imamo (TPo 1595: II,101); *Boshja della, preidan fe ona fgode, fo nesapopadezha inu nesaftopna* (TPo 1595: I,148) – v robni opombi).

4.1.2 Dobro znano glagolsko podstavo je mogoče odkriti tudi v novih samostalniških tvorjenkah, ki jih uvajajo posamezne postile. Na splošno znani glagol *braniti* se npr. navezuje samostalnik *branitelj* (JPo 1578), na glagola *prihoditi* in *pristajati* pa *prihodišče* in *pristanišče* (oboje v JPo), ki kažeta na uveljavljenost obrazila *-išče*.

4.1.3 V protestantskih postilah se prehodnim glagolom kot systemska dopolnila pridružujejo povratni glagoli (*ferdamovati + ferdamovati se*), že uporabljenemu členu vidskega nasprotja pa na enega izmed ustaljenih načinov tvorjeni vidsko nasprotni člen.

V vsaki izmed postil je mogoče zaslediti več ustaljeno tvorjenih predpinskih glagolov, ki se izven postil oz. celo zunaj posamezne postile ne pojavljajo. Praviloma so tvorjeni z eno izmed pogosteje uporabljenih predpon, ki hkrati izkazuje enega izmed osnovnejših pomenov. Npr. *dodati* (KPo 1567); *domartrati se, izmalati, izpremazati, odvižati* in *odvižan*, vrsta izpridevniških glagolov (*ogreniti, osladiti, ostuditi, otemniti*), *okvakati, podpahniti (rigle), pognadati* in *pognadan, pokrepiti se, presijati, prilastiti* in *prilasten, prišparati, privdariti* (vse TPo 1595); *pomendрати* (JPo 1578). Ob znanih dovršnikih se pojavljajo novi nedovršniki: *pohujšovati* (JPo 1578), *podgrinjati (gvant), prigrebati, prigledovati* (vse troje TPo 1595), *prinositi*, ki je kot tvorbeni arhaizem²⁸³ omejen na Kreljevo in Juričičevo rabo, itd.

Našteti je mogoče tudi več primerov na novo zapisanih, brezhibno tvorjenih vidskih nasprotij. Samo v TPo 1595 se npr. pojavljata priponsko tvorjeni vidski nasprotji *premreti – premirati* in *priudariti – priudarjati*, v JPo 1578 pa nasprotje *obslužiti (božje službe) – obsluževati (farško službo)*.

4.2 Na že uporabljene samostalnike so se navezali novi pridevniki. Največ jih je za prevod razgibano napisane Lutrove postile potreboval Trubar: npr. *afinja + afinski, anži-*

²⁸¹ Na primerjalno ugotovljeno, izstopajočo pogostost obeh deležnikov sedanjega časa *-oč/-eč* in *-ši* v Kreljevem in Juričičevem jeziku je na več mestih opozorila M. Orožen (1977: 124–126 in 2003b: 103–105; 1987: 25–26). Avtorica ugotavlja, da je številčnost tovrstnih deležnikov, ki jih je mogoče uvrščati med arhaične pojave Kreljevega jezika, povezana z njegovim poznavanjem cirilskih in glagolskih pismenih virov. Prim. tudi Jesenšek 1998: 277–286, zlasti 277 in 283–284, ter 2005: 58–62, zlasti pa 61–62, kjer avtor na osnovi opravljenih primerjav evangelijev (pri Stapletonu, Krelju, Dalmatinu, Hrenu, Japlju in Š. Kuzmiču) opozarja na funkcijsko razvejanost in distribucijo oblik na *-č* in *-ši*, znotraj te pa tudi na specifičnost Kreljeve rabe deležnika na *-č* (npr. ob glagolih zaznavanja).

²⁸² Deležnike in deležja na *-eoč* ali *-ejoč*, ki se pojavljajo le v postilah, je mogoče najti tudi na seznamu, ki ga je na osnovi alfabeta rabe popolno izpisanih protestantskih del sestavil Ahačič (2005: 93).

²⁸³ Prim. Merše 1995b: 52–53.

del + ajnžidelski,²⁸⁴ *burfel + burflov (igra)*, *osat + osatov (grm)*, *pesek + peskov (zrnce)*, *sova + soviski (pesem)*, *slama + slamen (en flamni shakel (TPo 1595: I,30) – v Megiserjevih slovarjih se pojavlja slammen)*, *žamet + žametov*. Samostalnik *auptman* je uporabljen v vseh treh postilah, naveden pa je tudi v drugem registrskem stolpcu, ki se omejuje na besedje, znano na Koroškem. Pridevnika *auptmanji* (KPo 1567) in *auptmanov* (JPo 1578) pa sta se pojavljala le v omenjenih postilah.

4.2.1 Pregled na novo zapisanih pridevnikov kaže na pogostost izpeljave z obrazili *-ov* in *-ski* oz. *-iski* (tudi *bulski* in *baalovski* (oboje v JPo 1578) ter *baalitiski* (KPo 1567), odkriva pa tudi besedotvorne različice tipa *auptmanji – auptmanov*.²⁸⁵ Pridevnika *angelov* (JPo 1578) in splošno rabljeni *angelski* sta tudi v JPo 1578, kjer sta uporabljena oba, že izkazovala pomensko specializiranost, to je nanašalnost na eno samo osebo (*angelov*) in na več oseb oz. splošno svojino (*angelski*).²⁸⁶ Npr.: *Angelouo Oblizhye* (JPo 1578: II,4b) – *angelska pomoč/vojska/selstvo* itd. V postilah je mogoče zaslediti tudi pridevnike, ki se besedotvorno vežejo na predvidljive, govorno uporabljane, vendar nezapisane samostalnike: npr. *hodničen*, ki je izpeljanka iz samostalnika *hodnik* ‘platno’; slednji v knjižnem jeziku ni izpričan.

Postile so vpeljale tudi nekaj pridevnikov na *-ast*, ki glede besednovrstne karakteristike podstave niso povsem enotni (npr. *bolehast* (KPo 1567), *krevljast* (KPo 1567 in JPo 1578), *lotrast*, ki ga je vpeljala JPo 1578, uporabljen pa je tudi v TPo 1595, ter *črvojedinast*, *progast*, *sajast*, *skalast* iz TPo 1595). Prinesle so tudi nekaj pridevniških tvorjenk, ki so bile z novimi obrazili (ali celo obrazilno kombinacijo) izpeljane iz že znanega pridevnika: npr. *cagoviten* (TPo 1595) iz *cagov/cagav + -it- + -en*.

4.3 Besedne družine so se iz samostalniških jeder razraščale tudi v druge smeri: *blek* je bil prvič uporabljen v TT 1557, v KPo 1567 pa se mu je s prenesenim pomenom pridružil še glagol *blekati* se. Skorajda v vseh delih izpričani zgodnji izposojenki *hiša* in pridevniku *hišen* se v TPo 1595 pridružuje pomensko že nekoliko oddaljeni glagol *hišiti* (‘gospodariti’), ki ga spremlja glagolnik *hišenje*. Npr.:

- (1) *Gdi je pak Christus, tukaj ne bode ta Hudizh dolgu mogel **hišiti*** (TPo 1595: II,16) – *Wo aber Christus ist / da wird der Teuffel nicht lang **haufen** können* (LH 1566: II,XI);
- (2) *ty bi dobru mogli v'enim leytu tulikain fadjati, skaterim bi en drugi /.../ dvei ali try leita dobru **hišhil inu gofpodaril*** (TPo 1595: III,27) – *die solten wol in eim Iar lassen auffgehen / da ein ander /.../ zwey oder drey Iar mit köndte **reychen*** (LH 1566: III,XVIIb).

²⁸⁴ Pridevnik *ajnžidelski*, ki je prvič zapisan v TPo 1595, glede podstave izkazuje tesnejšo navezavo na izvorno nemško besedo kot samostalnik, ki je bil uporabljen že v TC 1575.

²⁸⁵ Pridevnika sta v KPo 1567 in JPo 1578 uporabljena sopomensko: *nad Auptmanijm flushabnikom* (KPo 1567: LXXVIII) in *flushabnik Auptmanij sdravie dobi* (KPo 1567: LXXIb) – *flushabnik Auptmanou ie sdravie preyel* (JPo 1578: I,52b). V obeh primerih je izražena pripadnost eni sami osebi (*avptmanu*) in ne splošna svojina, kar kaže, da je pomensko razmejevanje med besedotvornimi obrazili še potekalo. Prim. Orožen 1987: 32.

²⁸⁶ Prim. Vidovič-Muha 1978: 269–270.

4.3.1 V postilah je bilo uporabljenih tudi več ustaljeno tvorjenih samostalnikov, ki jih je glede na določljivi besedotvorni pomen mogoče uvrstiti v več podskupin.

4.3.1.1 Lutrova postila je kot Trubarjeva prevodna predloga spodbujala tudi k rabi samostalnikov ženskega spola, ki označujejo ženski par k bolj znanemu samostalnemu moškega spola. Tovrstni samostalniki so (ustaljeno) tvorjeni iz samostalnikov moškega spola z dodatkom obrazila *-ica*: npr. *doktor + doktorica, ključar + ključarica, purgar + purgarica*²⁸⁷ (vse v TPo 1595).

4.3.1.2 Postile so uvedle tudi več novih skupnih imen: *hlodje* 'več hlodov', *judovstvo* (oboje v TPo 1595). Npr. *kir vřaj ta GOSPVD ne govory od kameinja inu hlodja* (TPo 1595: III,172) – *fo doch der Herr nit redet von stein vnnd holz* (LH 1566: III,Cb).

4.3.1.3 Postile so nudile pogoje tudi za uporabo pomensko abstraktnjših samostalniških tvorjenk, ki so se tvorbeno večinoma navezovala na splošno znani izhodiščni samostalni. Splošno razširjenemu samostalnemu *gospodar* sta se npr. v postilah pridružili pridevniški različici *gospodarjov* in *gospodarjev* ter samostalni *gospodarstvo*, ki se mu v KPo 1567 in JPo 1578 pridružuje še glasoslovna različica *gospodščina*.²⁸⁸ Sestav razširjajo tudi zanikane različice kot *nebruma, netugent* (TPo 1595) itd.

4.3.1.4 Zelo številno skupino sestavljajo na novo zapisane manjšalnice, ki so tvorjene z že znanimi in uveljavljenimi obrazili. Največjo besedotvorno pestrost izkazujejo manjšalnice moškega spola, saj so izpeljane z obrazili *-ec, -ek, -ič/-čič* in *-aj*. Npr.: *gospodec* (KPo 1567), *kotec, portek* (vse TPo 1595), *blečič, doktorčič, klobučič* (vse TPo 1595), *farčič* (KPo 1567) itd. Samo na videz spada v to skupino tudi izglagolski *pogledok*.²⁸⁹ Če bi se pomenska sestavina manjšalnosti tudi pri njem vezala na obrazilo *-ek*, bi ne bila združljiva s prilastkom *strašen*.²⁹⁰ Manjšalnice srednjega spola so enotno tvorjene z obrazilom *-ce*: npr. *drevce, gnezdece* (oboje TPo 1595), manjšalnice ženskega spola pa bodisi z obrazilom *-ica* ali *-ka*: npr. *blazinica, devičica, kramica, mačica, pripravica* (vse TPo 1595), *čačica* (JPo) itd. Besedotvorne različice kažejo na obstoj sopomenskih besedotvornih obrazil, pa tudi na nedokončanost procesa njihovega razvrščanja in ustaljevanja. Medsebojno številčno razmerje različic občasno razkriva tudi bolj zaostreno tekmovalnost. V TPo so npr. uporabljeni kar trije izrazi, ki označujejo majhno količino, ki se naenkrat pogoltne: *grizelj, grizeljic* in *grizljaj*. *Grizljaj* je bil prvič naveden v prvem registerskem stolpcu DB 1584 (Crajnki), *grizelj* in *grizeljic* pa sta zapisana na novo.

Novo manjšalnice so se skladno z obema predlogama pojavljale v vseh treh postilah, na posameznih besedilnih mestih pa so se opazno nakopičile. Npr.: *Aku on naide en pra-*

²⁸⁷ Tovrstna poimenovanja so pogosto navedena povezano: npr. *hude purgarje inu purgarize tukaj pufiti* (TPo 1595: I,10).

²⁸⁸ O pogostnostnem razmerju med različicami *gospodščina/gospodščina* in *gospoščina/gospoščina* v KPo 1567 in JPo 1578 prim. Merše – Novak – Premk 2001: 62.

²⁸⁹ Na nemanjšalni pomen tvorjenke *pogledok* 'pogled' opozarja tudi Bajec 1950: 92.

²⁹⁰ *Ampak tukaj je bilu tu ta troft, de je on vejdil, takou šrafshan pogledok ali videinje nej njemu velalu* (TPo 1595: I,11) – *Aber da war das der troft / das er wufte / folcher schröcklicher anblick gülte nicht jm* (LH 1566: I,VIIb).

sen **kotez** *vhifhi*, *taku stury eno kamrizo ali kramizo is njega* (TPo 1595: II,185). V dveh sosednjih povedih v TPo 1595 (na strani II,227) so – kot v prevodni predlogi – nanizane kar štiri manjšalnice (*ptičica*, *klobučič*, *gnezdece*, *drevce*), od katerih so tri prvič zapisane (*klobučič*, *gnezdece*, *drevce*).

Pomenske sestavine majhnosti, ljubkosti, všečnosti, mladosti ipd. so v številnih primerih poudarjene s pripisanimi prilastki, ki so prav tako natančno prevedeni. Npr.:

- (1) *taku je tu vsaj vrfnizi le ena bilka inu mairhina trofiza* (TPo 1595: II,149);
- (2) *Pervizh je ena leipa gladka mazhiza, katera se pufty gladiti* (TPo 1595: I,255);
- (3) *ta shenki folk to lubo Divizhizo vtej pohleufzhini ne slufsha* (TPo 1595: III,128);
- (4) *en moder vmejtaln vertar, kateri vselej mlada dreuza safsaja* (TPo 1595: III,44).

4.4 Protestantске postile so množile tudi sestav pridevniških in izpridevniških tvorjenk. Splošno rabljeni pridevnik *drz* je bil npr. tvorbeno izhodišče za pridevnik *drzen* in za samostalnik *drznost*. Obe tvorjenki sta bili prvič zapisani v KPo 1567. Na splošno rabljeni števnik *dvoj* se opira samostalnik *dvojina*, ki ga navaja JPo 1578, ob nepregibnem *fraj* obstaja tudi samostalnik *frajunga* (KPo 1567), ki je bil sicer samostojno sprejet. Med na novo zapisanimi (izpridevniškimi) samostalniki, ki označujejo lastnosti, se pojavljajo besedotvorne različice kot *slabost* in *slanost*, ki sta bili splošno razširjeni, ter v posameznih postilah uporabljeni *slabota* (TPo 1595) in *slanota* (JPo 1578), pa tudi *odrtija*, *gorkost*, *otročost*, *rdečnost* (vse v TPo 1595) itd.

4.4.1 Na že znane pridevnike so se tvorbeno ustaljeno navezovali novi prislovi (npr. *kisel* + *kiselo/kislo* (npr. *kifsilu gledajo* (TPo 1595: III,163); *tu kifsilu inu tesku ftane* (TPo 1595: I,275)). Besednodružinsko razsežnost je z dodatkom prislova *netrpežljivo* in samostalnika *netrpežljivost* k širše poznanemu pridevniku *netrpežljiv* zagotovila TPo 1595. Z dotedaj nezapisanim glagolnikom *vcaganje* pa je *netrpežljivost* povezala v dvojno formulo, ki označuje negativno čustveno stanje: *Sakaj tukaj se bode veliku farlikosti, iskufhnjau inu suparnosti nafhle, katere vas vse kneterpeflivosti inu vzagainju bodo per-morovale inu gnale* (TPo 1595: II,85).

4.5 Postile nasploh prinašajo obilico izrazov, ki temeljijo na znanih izhodiščih: *kljubu* + *kljubi* sta znani različici, ki se pojavljata v povedkovni rabi. Na njuni osnovi je nastal glagol *kljubovati*, ki ga uzavešča TPo 1595.

4.6 Med besedjem, ki se pojavlja le v postilah, je tudi več tvorjenk zloženo podstavo: npr. *bogašentovavski*, *bogašentavec*; *dobroratanje*; *kolačovžegnavec* (vse TPo 1595). Mnoge izmed njih zrcalijo zgradbo nemških ustreznic. Npr.: *Kateri bi letukaj po tem do-bru ratainju* /.../ *to reizh hotel fodyti* (TPo 1595: II,48) – *Wer hie nach dem wolgerath* /.../ *die fach wil vrtheylen* (LH 1566: II,XXIXb).

5 Med posebej opazne značilnosti postil spada ponazarjanje verskega nauka s slikovitimi primerami in z »močnimi« slikami. K prepričevalni učinkovitosti besedilne vrste prispevajo tudi zajeti frazemi (npr. *ogrditi se komu v roko*) in pregovori, nagovori, raznovrstni, zlasti razpoloženski medmeti (npr. *čaj*, *fuj*) ter kopičenje čustveno označenih

besed in besednih zvez. Znak povečane ekspresivnosti besedil je tudi veliko število modifikacijskih izpeljank, zlasti manjšalnic, ki so prav tako eno izmed sredstev za doseganje čustvene odzivnosti naslovnikov. Uporabljeni so novi samostalniki, glagoli in pridevniki, ki so pozitivno ali negativno čustveno zaznamovani, na kar kaže tudi nenevtralnno sobesedilo (npr. *pankrt*, *šelm*; *crkniti*, *natepsti se* (npr. *rib*, *štrukljov*), *natrobiti*; *debeloumen* itd. (1. zgled). Glagol *natrobiti* označuje vsiljivo širjenje verskega nauka katoliških pridigarjev (2. zgled). Vmes so tudi slabšalni izrazi, ki označujejo vsebinsko prazno, nespametno ali neresnično govorjenje (prim. 3. zgled). V TPo 1595 je npr. učinkovitost na novo zapisanega samostalnika *cunja* povečana z dodanima prilastkoma *star* in *hudičov* (4. zgled).

Zgledi:

- (1) *Ti grobi **shelm** fe neframujejh, de ti taku stojijh, kakor en Pain* (TPo 1595: I,31) – *Du grober **fchelm** / fchemeftu dich nicht / das du fo steheft wie ein ftock* (LH 1566: I,XIXb);
- (2) *ta Pridigar, kir na tvojm vratu vijsi, ja pod tem levim Seřzom leshi, ta tebi s'vojm pridigovanjem polna vusheřsa **natrobi** /.../ Tu dela tvoj Pridigar, ta ftari Loter, ta te taku prozh vlejzhe, de ti dobru vřak dan pridige flišhijh* (TPo 1595: I,193);
- (3) *Ay niřtar nei, **ena zhěřhnia ie**, kar řam od niega flišhala* (KPo 1567: CXV) – *Ey / **es muß erlogen fein** / was ich von dem Christo gehört habe* (SA 1559: I,XCIIb);
- (4) *GOSPVD, pufti mene **eno ftaro zujnjo** biti, s'katero jeft tvojemu Synuvi te zhreule isbriřhem* (TPo 1595: I,26) – *Herr / lařfe mich **ein alten lumpen fein** / da ich deinem Son die řchuch mit wiřche* (LH 1566: I,XVIIb).

Stopnjevana čustvenost je spodbujala tudi k pogosti rabi zelo raznolikih primernikov in presežnikov (npr. *brž* v KPo 1567 in *brže* v JPo 1578). V postilah (zlasti v TPo 1595) je uporabljenih tudi veliko primerov privzdignjenega²⁹¹ (elativnega) stopnjevanja (*prelen*, *prenagel*, *preneprijazniv*, *presovraž*, *prezrel* (vse TPo 1595) ter *prelep* (JPo 1578)), ki praviloma nadomeščajo nemško zvezo *zu* + pridevnik.

5.1 Besedje, ki ga uzavešča raba v postilah, pogosto izkazuje neosnovni oz. preneseni pomen, ki je praviloma »v službi« ideologije. Razkriva ga sobesedilno okolje (npr. netipični vršilci dejanja ali ekspresivne povezave z dodanimi prilastki). Npr.:

- (1) *Da ie Christuf ta pravi Gofpod Nebef inu semlie, vode inu Moria. Ta pravi Patron, Zhovnar inu **Barkador*** (KPo 1567: LXXXI)²⁹² – *Das Christus allein ein Herr ift / Himels vnd der erden / der Waffer vnd des Meeres / allein der eynige Patron / Schiffman vnd **Gleitzman*** (SA 1559: I,LXII);
- (2) *Ne klizheio na pomuch /.../ S. Nikola, kakòr **nafhi slepi Papeshki Barkadorij*** (KPo 1567: LXXXb) (odlomek je Kreljev dodatek);
- (3) *Na čěfti fedeti inu Boga ime profiti nei drugo, tàmuzh řunai pota te Vere fe po čěfti tih delařzhenikov inu postavcov vlazhiti, inu **fe** sgul řpetlanimi deli*

²⁹¹ Prim. Toporišič 1992a: 314.

²⁹² *Barkador*, ki ga uvaja KPo 1567, je različica širše poznanega *barkarola/barkorola*.

inu f'zhlovefkim saflusheniem blekati alli flikati, kakòr se ie nam pod tim Papeshtvom dolg zhaf godilu (KPo 1567: CIIIIb) – Am wege sitzen vnnd betteln / ift nichts anders / denn auffser dem wege des glaubens / sich vnter den Wercklerern vnd Gefetzpredigern blewen / vnd sich mit eyttel bettelwerck / menschlicher wercke vnd verdienste flicken / wie ein lange zeyt gefchehen ift (SA 1559: I,LXXXIIIb).²⁹³

Ekspresivnejše, redko rabljene izraze²⁹⁴ je tudi Krelj opremiljal z bolj uveljavljenimi sopomenkami, četudi so bile tujega izvora.

6 V TPo se ponovno pojavljajo tudi nekatere besede, ki so bile pred tem že zapisane. Nova je njihova sobesedilna raba. Samostalnik *frauua* je bil npr. že leta 1550 sestavina besednega seznama splošno znanih imen in občnoimenskih poimenovanj, namenjenega v prvi vrsti bralnim vajam in uzaveščanju glasovne različnosti črkovnih znamenj.²⁹⁵ Vključen je bil tudi v druge besedne sezname slovarskega značaja: v drugi registrski stolpec v DB 1584 (*Gospá* (Crajnki) *Frava* (Coroŕhki) (DB 1584: CcIIIb)) ter konec obdobja kot ustreznica tudi v oba Megiserjeva slovarja. Pogosto pojavljanje besede v TPo 1595 je dokaz, da je bila tudi pogovorno splošno rabljena, hkrati pa primerjava razkriva široko usklajenost njenega pojavljanja s prevodno predlogo: npr. *Luba frawa* (TPo 1595: II,165) – *Liebe fraw* (LH 1566: II,XCIX); *ta fravua zhes vse fravue* (TPo 1595: III,127) – *die fraw vber alle frawen* (LH 1566: III,LXXIIIb). Kljub vključenosti v slovensko a-jevsko sklanjatev samostalnik mestoma kaže precejšnjo pisno odvisnost od izvirnega zapisa, saj je med pisnimi različicami tudi zapis *frawa* (poleg različic *frava*, *fravua*, *fravva*, *frauua*).²⁹⁶ Velik del besedja, ki so ga prispevale postile, je Megiser vključil tudi v svoja večjezična slovarja, k čemur ga je pogosto spodbudila živa raba.

V ponazoritveni primeri *Sakaj mej temi Karfzheniki taku gre, de se mišji drek mei Poprom najde* (TPo 1595: II,265) – *Denn vnter den Christen gehet es so zu / das man findet meußdreck vnter dem pfeffer* (LH 1566: II,CLVIIb) so kar tri besede (*drek*, *mišji* in *poper*), ki jih vključujeta tudi oba Megiserjeva slovarja, sobesedilno pa so uporabljene v TPo 1595. Sobesedilna raba omogoča povezave z različnimi prilastki (npr. *mišji*, *hudičov drek*) in preoblikovanja le-teh v stalne zveze.

7 Pregled besedja, ki so ga v slovenski knjižni jezik vpeljale postile in ki ga je mogoče zaslediti le v njihovem sobesedilnem okviru, je pokazal na zelo veliko število prevzetih, delno prevzetih²⁹⁷ besed in kalkov. Plast knjižno rabljenih, iz nemščine prevzetih besed

²⁹³ Veliko drugotnih pomenov je nastalo po poti metaforizacije, ki je ena izmed osnovnih večpomenkostnih vrst v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (Novak 2004: 73–91).

²⁹⁴ Glagol *blekati se* je (enkrat samkrat) uporabljen samo v KPo 1567.

²⁹⁵ *Fabian florian fortunat frauua* (TA 1550: 7). Prim. Novak 1988: 126.

²⁹⁶ V TPo 1595 se različno zapisani samostalnik pojavlja 59x. Pisne različice so v naslednjem pogostnostnem razmerju: *frawa/fraw* (rod. mn.) – 18x, *frava* – 13x, *fravua/fravu* (rod. mn.) – 12x, *fravva/fravv* (rod. mn.) – 9x, *frauua* – 7x.

²⁹⁷ Npr.: glagol *aniti*, ki ga je vpeljala JPo 1578, ter *anzeti se* in *antikati*, ki se pojavljata v TPo 1595; ali raba prevzetega prislova *nah* v povezavi z glagoli (*dati*, *dajati* ter *priti*; v TPo 1595: *vely on tej Sheni nje zhast dati, tu je, satu nje shonati inu nahdati, de je ona ena slaba pofsoda* (TPo 1595: III,189) – *heyst*

se je opazno okrepila zlasti po zaslugi Trubarjeve *Hišne postile*.²⁹⁸ Domnevati je mogoče, da je na njihovo število nekoliko vplivala tudi Trubarjeva zmanjšana možnost iskanja med obstoječim slovenskim besedjem. Iz nemščine prevzeto besedje pričakovano izkazuje zelo različno stopnjo prilagoditve, kar zrcalijo številne glasovno-pisne variante. V TPo 1595 so bili poleg že omenjenih prvič uporabljeni tudi naslednji izrazi: *jamer*, *jamrati*, *kleinot* in *klenot*, *pular* in *pularija* (zadnje je v skrbi za razumljivost besedila Trubar opremil s sopomenko, pripisano za veznikom; npr. *kadar ti eno nepofsteno Sheno vidifsh, katera sa fvoje **pularije** ali lotrije volo, se na tu nar leipshs snafshi ali zyra* (TPo 1595: II,184) – *wenn du ein vnzüchtig Weyb fiheft / die sich jre **bulerey** außzurichten / auff das schöneft schmücket* (LH 1566: II,CX)). Tesnejšo naslonjenost na predlogo razodeva tudi *begerovati* (TPo 1595), ki izkazuje manjšo glasoslovno prilagoditev kot splošno uveljavljena različica *pegerovati*.

7.1 Tipologijo razširjajo zloženke s prevedenim prvim in prilagojenim ali zamenjanim drugim delom: *proti partija* (*našha **pruti partya** se smeje, vuka* (TPo 1595: II,44) – *vnfer **gegenteyl** lacht / singet vnd jauchtzet* (LH 1566: II,XXVIIb)).

7.2 Med značilne sestavine besedja, prevzetega iz nemščine, spadajo zloženke z ohranjeno besedotvorno zgradbo, le z manjšimi ali celo brez vidnejših znakov podomačitve (npr. *ajgenšaft* (TPo 1595), *andtverh* (TPo 1595), *bullenkramer* (KPo 1567))²⁹⁹ ter prevzete besede, pri katerih je iz zapisa prepoznavna prvotna zvočna podoba (npr. *fürst* iz KPo 1567),³⁰⁰ čeprav slednjo tudi v primeru bolj ali manj zvesto ohranjene prvotne pisne podobe sicer nedvoumno razodeva raba v slovenskem sobesedilu.

7.3 Največ znakov prilagojenosti slovenskemu jeziku kažejo glagoli, saj so s specializiranimi morfemi (to je priponsko in predponsko) razvidno vključeni v slovenski vidski sistem: npr. *naštrihati*, *zaknofati*. Isto velja tudi za glagole z ohranjenim nemškim prefiksom, pri katerih je vidsko razločevanje uresničeno z menjavo pripon in s spremljajočimi glasoslovnimi spremembami: npr. *anvzeti* – *anjemati*.

7.3.1 Protestanske postile so z novimi kombinacijami prislovov in glagolov opazno razširile sestav glagolskih kalkov: npr. *doliobrajtati* (KPo 1567), *doliglodati*, *dolipostreliti*, *dolizmalati*, *goripojesti*, *goriprelosti*, *semkajdržati* (vse TPo 1595) itd. Mnoge od njih spremljajo pričakovani členi besednih družin: ustaljeno tvorjena vidska nasprotja (v TPo 1595 se ob glagolu *doliomiti se* pojavlja tudi *doliomivati*) ter glagolske oblike – deležniki in glagolnik (*doliomiven* in *doliomivenje*, *doliomivanje*).

*er dem Weyb sein ehr geben / das ift / Darumb sein schonen vnd **nachgeben** / das es ein schwächer werck zeug ift* (LH 1566: III,CXb).

²⁹⁸ Z besednimi nemčizmi v Trubarjevem jeziku se ukvarjajo številne razprave, med njimi tudi Toporišičeva *Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu*. Avtor je v besednem sestavu prve Trubarjeve in hkrati prve slovenske knjige odkril pribl. 170 besed s koreni, osnovami ali podstavami, prevzetimi iz nemščine (Toporišič 1988: 109–118).

²⁹⁹ Npr.: *Taku dolgo, da ie /.../ Christuf od smèrti vstal, inu te stacuarie, **Bullenkramerie**, inu vârdiane tako raspodil* (KPo 1567: CLXXI) – *Biß so lange / das /.../ Christus erstanden ift / Vnd hat die **Bullenkramer** / vnd schriftthüter / so zuscheuchtert* (SA 1559: I,CXXVIIb).

³⁰⁰ Beseda se je skupaj z drugimi členi besedne družine pogosto pojavljala v glasovno bolj podomačeni obliki: *furst* in *first/firšt*.

7.4 Značilna sestavina Trubarjeve *Hišne postile* je tudi večje število iz nemščine prevzetih, do leta 1595 še ne zapisanih pridevnikov (npr. *epikuriš*,³⁰¹ *farlih*, *ferem*, *firbicig*, *grob*, *irig*, *privat* itd.), ki razširjajo skupino do tedaj znanih in večinoma pogosto rabljenih pridevnikov, kot so *fals*, *gmajn* itd. Primerjava s prevodno predlogo razkriva, da se prevzeti pridevniki v slovenskem jezikovnem okolju rabijo nepregibno, kar se v odnosu do nemščine, kjer se številni izmed njih ustaljeno pregibajo, kaže kot zanimiva posebnost: Npr.:

- (1) *de ti nika vezh taku leen, nemaren, vtragliu, **fyrbizig**, nefveift ne bofh* (TPo 1595: II,144) – *das du nich mehr so faul, vnachtsam / laß / **fürwitzig** / vntrew feyest* (LH 1566: II,LXXXVI);
- (2) *Kadar ti enkrat safhentash, ali eno grob befsédo vun ispuftifh, inu mislifh, tu Déte je nej sflifhalu, taku je vshe sapopadena* (TPo 1595: III,161) – *Wenn du einen fluch thuft / oder **ein grobes Wort** herauß left / vnnd denckft / das kind habs nit gehört / bald ist es gefaffet* (LH 1566: III,XCIIIb).

Nasprotno pa npr. pridevnik *natural*,³⁰² ki ga je pogosto rabil Juričič, izkazuje pregibanje po spolu in številu. Npr.: *Ta /.../ nas Rani na vfih **naturalih** Telefnih inu Duhounih darih inu kripofstah* (JPo 1578: II,149b) – *der /.../ verwundet vns in allen **natürlichen** / leyblichen / vnd geystlichen krefften vnd gaben* (SA 1559: II,CXXXII). Pridevnik *privat* izkazuje nepregibnost v nemški predlogi in slovenskem prevodu. Med tipično leksiko postil spada tudi v vseh treh delih izpričani, prevodno zvesto prevzeti pridevnik *evangeliš*, ki ga drugje ni mogoče zaslediti.³⁰³ Pridevnik *evangeliš* se pojavlja ob splošno rabljenih različicah *evangeliski* in *evangeliski*. Na praktično nezamenljivost obeh osnovnih različic opozarja lepo vidna delitev skladijskih vlog: *evangeliš* se uporablja kot povedkovo določilo, *evangeliski/evangeliski* pa kot prilastek z naslednjimi najpogostejšimi odnosnicami: *krščenik*, *pridigar*, *resnica*, *bukve*, *vuk*. Npr.:

- (1) *Kada fe ie pèrvizh ta fveti Evangeliō spet sazhel prav predigovati, po Nembfkih deshelah, fo vfi Lüdie fe k'niemu gnēli, inu po vfi fijlli ôteli **Evangelifh** biti* (KPo 1567: XCI) – *Alfo gieng es auch bey vnfern zeyten / im anfang des Euangelij / da lieffen alle Menschen zu* (SA 1559: II, LXXII);
- (2) *katerih ie sdai dofti, kyr fo danas tako, iutri drugako, danas **Euangelish**, iutri **Papiftish*** (JPo 1578: I,98b) – *die heut difes / morgen eines andern sinnes find / heut **Euangelifch** / morgen wider **Papiftifch*** (SA 1559: I,CIII).

³⁰¹ Oblika *epikuriš* se kot sopomenka pridružuje pridevniku *epikurski*, ki ga je Trubar uporabljal v svojih biblijskih prevodih.

³⁰² Isto velja tudi za Juričičevo rabo pridevnika *kontent*: *So li vshe stem te shene **kontente** inu fmirom?* (JPo 1578: II,5b) – *Sind nun die Weyber zu frieden?* (SA 1559: II,Vb).

³⁰³ Večina iz nemščine prevzetih pridevnikov, ki so se v slovenskem knjižnem jeziku ohranili do danes, je zadržala nepregibnost v spolu, sklonu in številu (npr. *fajn*, *fest*). Nesklonljivi so tudi pridevniki, ki jih slovenščina prevzema iz drugih jezikov, zlasti angleščine (npr. *seksi*). O tem Toporišič 1972: 298.

8 Dosedanje raziskave Kreljevega in Juričičevega jezika so opozorile tudi na svojsko besedno izbiro posameznega avtorja.³⁰⁴ Za Kreljev prevod postile in za njegov jezik nasploh so značilne besede narečnega izvora (npr. *brav*), t. i. glagolizmi oz. hrvatizmi (npr. *blagosloviti, glumiti, kobniti*), mednarodno uveljavljene besede latinskega ali grškega izvora (npr. *apokalipsa, diferencija*), romansko besedje (npr. *butega, mandrija, moneta, šklat*) itd. Za Juričičev jezik pa je značilno povečano število besednih hrvatizmov (npr. *grustiti se, jedinstvo, cimiter* itd.). Preverjanje obsega rabe naštetih besed v celotnem knjižnojezikovnem okviru 16. stoletja je pokazalo, da so zares omejene le na rabo v postilah, bodisi Kreljevi, Juričičevi ali v obeh.

9 Obseg besedja, omejenega na (sobesedilno) rabo v postilah, bi še nekoliko razširilo upoštevanje razlikovalnih glasoslovnih, besedotvornih ali celo samo pisnih značilnosti, ki so najpogosteje individualnega značaja.³⁰⁵

³⁰⁴ Prim. Oblak: 1894: 209–213; Rigler 1968: 118–120 in 136–141; Godini 1978; Orožen 1986/87: 42–44 in 1987: 19–40, zlasti 22–26; Merše 1996: 99–102 in 1998a.

³⁰⁵ Npr. *kladuvo* ali sestavljenke s polno predpono *iz-* (*izmartrati*), priponska različica *strašati* (ob splošno razširjenem *strašiti*) itd. v TPo 1595, *blizo, kada, gnjil, gnjusan* v KPo 1567 in JPo 1578, *klup, gliedati, posahnuti* itd. v JPo 1578. Prim. literaturo, navedeno v prejšnji opombi.

Slovensko besedje v Megiserjevih slovarjih (1592, 1603) in knjižnojezikovna raba v 16. stoletju

Čeprav je bilo obema večjezičnima Megiserjevima slovarjema, ki sta kot prva prava slovarja vključevala tudi slovenski jezik, posvečene veliko raziskovalne pozornosti, je vprašanje o obsegu zajetosti besedja, uporabljenega v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ostalo nerazrešeno. Breznik (1926: 110) govori o »kočljivosti snovi«. ³⁰⁶ Kot zanesljiva je obveljala ugotovitev, da je Megiser v slovarja vključil besedje iz Regištrov, dodanih Dalmatinovemu prevodu pentatevha iz leta 1578 in *Biblije* iz leta 1584, ter besedje, zajeto v sezname Bohoričeve slovnice, ki so imeli slovničnoPONAZARJALNO vlogo. ³⁰⁷ Obstoječi popolni izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja omogočajo zanesljive ugotovitve o obsegu knjižnojezikovnega besedja, vključenega v oba Megiserjeva slovarja, pa tudi ugotovitve o samo slovarsko izpričanem besedju. ³⁰⁸

Hieronim Megiser

1 Megiser je v večjezična slovarja vključil splošno znano in pogosto uporabljano besedje. V obeh slovarjih se npr. kot ustreznice pojavljajo številne besede (npr. *angel, beseda, bog – božji, brat; bogat, čuden, dober; često, dobro, doli; bati se, bežati, delati – delo; ampak, da, ino; na* itd.), ki jih je mogoče zaslediti v več kot tridesetih protestantskih delih.

³⁰⁶ »Koliko je dobil iz knjig in koliko iz ustnih virov, se pri kočljivosti snovi ne da določiti. Gotovo pa je, da je večino gradiva dobil iz ustnih virov in to iz več narečij« (Breznik 1926: 110).

³⁰⁷ Vrtovčeva 1940: 68–70.

³⁰⁸ Pot do zanesljivih podatkov je vodila preko primerjave abecednih seznamov, narejenih na osnovi popolnih izpisov, in odkrivanja ter izločanja neprekrivnih enot.

1.1 Velik del besedja je bil pred navedbo v enem ali obeh Megiserjevih slovarjih že uporabljen v kakem drugem protestantskem delu. Večkratno ujemanost glede uporabljene besedja je npr. mogoče ugotavljati med Megiserjevima slovarjema in posameznimi Trubarjevimi deli,³⁰⁹ Kreljevo in Juričičevo *Postilo* (bodisi s posameznim besedilom ali z obema hkrati),³¹⁰ pa tudi celotno Dalmatinovo *Biblijo*.³¹¹ Megiser je npr. v slovarja vključil tudi domača poimenovanja za mesece, ki so znana že od Trubarjevega dela *Ta slovenski kolendar* iz leta 1557 dalje (npr. *April. aprilis. mali traven* (MD 1592: A3b); *Mertz. Martius. Sushèz, Brefen* (MD 1592: I8b)). Na zapletenejšo soodvisnost kaže besedna prekrivnost med slovarjema in TPo 1595.³¹² Večjo prekrivnost nedvomno omogoča širina tematike, obravnavane v TPo 1595, realno pa črpanje besedja iz nje vsaj v MD 1592 onemogoča kasnejši izid Trubarjevega dela. Nasprotno pa bi Megiser iz obsežnega Trubarjevega dela besedje lahko nabiral za *Thesaurus poliglottus*, saj je delo poznal.³¹³ Ker prekrivnost vključuje besedje, ki se v posameznih protestantskih delih redko pojavlja, se zdi verjetnejša misel, da gre v večini primerov za naključno ujemanje, ki je posledica Megiserjevega načrtnega izbora aktualnega, živo rabljenega besedja, in ne za branje posameznih protestantskih del in izpisovanje besedja iz njih.

2 Besednovrstna analiza novega, slovarsko posredovanega besedja kaže na močno prevlado samostalnikov, sledijo jim glagoli in pridevniške besede (pridevniki in deležniki), druge besedne vrste pa so redkejše: prislovi (npr. *tosej*), števnik (npr. *štirired*) in medmeti (npr. *hojša, jomene*). Novo besedje se neredko razrašča v veččlenske družine (npr. *fajhtati – fajhtnost; faul – faulnost; lim – limen – limati* itd.).

3 Nadaljnja, večstranska analiza besedja, ki je vsaj do leta 1592 ostalo zunaj knjižne rabe, je pripeljala do naslednjih ugotovitev:

3.1 Preverjanje tvorjenosti besed je pokazalo, da gre v številnih primerih za nove tvorjenke (npr. *pozlatiten*, ki zamenjuje splošno znani deležnik glagola *pozlatiti – pozlačen; bolhav k bolha; jaden k jadro; bukvarica* ‘Buchladen’ itd.), hkrati pa pogosto za besedje,

³⁰⁹ Samostalnika *galeja* in *hlače*, ki ju navajata oba slovarja, sta npr. zapisana že v zgodnjih Trubarjevih delih: *galeja* v TM 1555, *hlače* pa v TR 1558 in v TC 1575, *krvavica* ‘Blutwurst’ v TT 1560, *knežija* ‘Graffschaft’ v TtPre 1588, *kura, mezinec* in pridevnik *makov* že v TC 1575, čeprav *kura* in *makov* v različnih zvezah (*SVETNIKI /.../ S. Anton, zhes kure* (TC 1575: 272) – *Fafan /.../ fajan, divje kure /.../* (MD 1592: D5a); *makou zueit* (TC 1575: 218) – *Magfamē. papaver. mak, makovu feme /.../* (MD 1592: I6a)) itd.

³¹⁰ Besede kot *prorokovanje, spoditi, stranski, zbloditi* so se pred slovarsko navedbo pojavile že v KPo 1567 in JPo 1578, besede kot *bradavica, cuker, črešnja, gospodin, gospodski, grah, jadriti, juha, kopun, nebore, neoženjen, pav, plug, polž* itd. pa so se pred zapisom v slovarju pojavile že v JPo 1578.

³¹¹ V DB 1584 se izven Registra pojavljajo besede kot *koraldal, metulj, mlinar, murski* (vseh pet pojavitev v enaki zvezi kot v MTh 1603: npr. *do pokraine te Murske deshele* (DB 1584: II,74a), kar je prevod Lutrovega *bis an die Grentze des Morenlands* (LB 1545 (1974): 1455) – *Æthiopia /.../ Germ. Mohrenläd /.../ Sclav. murska defhela* (MTh 1603: I,53)), *purgarstvo, španga, šratelj, zanucati* itd.

³¹² V obeh slovarjih in v TPo 1595 se npr. pojavljajo naslednje besede: *flaša, poper, repa, špampet, črvojeden, neškodljiv, jecati, ogovoriti* itd., v TPo 1595 in v MTh 1603 pa npr. *gratati*.

³¹³ Biografi navajajo podatek, da je Megiser pomagal pri tihotapljenju izvodov *Hišne postile* v slovenske dežele (Logar 1933: 85).

tvorjeno po ustaljenih, običajno zelo produktivnih besedotvornih vzorcih. Glede na pogostost pojavljanja izstopajo naslednji tvorbeni tipi:

- samostalniki z abstraktno vsebino na *-ost* (*dostojnost, dragost, gnilost, lepost, neljubeznost, nepametnost, nesnažnost, okroglost, omedlevost, oteklost* itd.);
- parna poimenovanja moškega in ženskega spola (npr. *tetič – tetična*);
- samostalniki, ki označujejo ženski par k moškemu poimenovanju (*hrtica* k *hrt* ali *kosica* h *kos*);
- manjšalnice ženskega in moškega spola (*ladjica* k *ladja, kozlec* h *kozel, stolcič* k *stol*);
- glagolniki na *-(n)je* (npr. *obsekanje, besedenje* in *besedovanje*,³¹⁴ *obsekanje, španciranje, umazanje*);
- *-ar*:³¹⁵ (npr. *bobnar* k *bobnati – bobnanje, nalivar* k že uporabljaneemu *nalivavcu* itd.);
- skupna imena *-je* (*šibje*) itd.

Vrsta novih predpinskih glagolov in priponsko tvorjenih vidskih nasprotij dokazuje uveljavljenost obeh tvorbenih načinov (npr. *nagovoriti, napihati, napotakniti, naribati, ohvaliti, okvacati, osekati, oštupati, pokvariti, popostaviti* itd.). Izbrane predpone mestoma kažejo na drugačno pomensko aktualizacijo in razvrstitev kot pri protestantskih piscih.

Med nova poimenovanja se uvrščajo tudi številni besednozvezni termini, sestavljeni bodisi iz že znanih ali iz prvič zapisanih besed (npr. *Hartz. resina. smola, mazhkin med* /.../ (MD 1592: H8b);³¹⁶ *Leimruth. calamus. limna shiba* /.../ (MD 1592: I2a); *Schwabenland. Svevia. Svabska deshella* /.../ (MD 1592: N7b)).³¹⁷

3.1.1 Med glasoslovnimi, oblikoslovnimi in besedotvornimi različicami, ki sta jih zavzela Megiserjeva slovarja, so tudi take, ki jih je tekmovalno onesposobljalo opiranje na napačno izhodišče oz. neproduktiven besedotvorni vzorec: npr. glagola *hočiti* in *mečeti* (oba v MTh 1603), izpeljana iz sedanjške

Hieronim Megiser, *Thesaurus polyglottus*, 1603 – naslovnica

³¹⁴ Besedi sta pomensko različni, kar dokazujejo slovarski navedki: *Nugæ* /.../ *Germ. Vnnütze/ nichts taugende wort* /.../ *Sclav. säikernu marunavanie, beffedenie, klaffanie, basni* (MTh 1603: II,131–132); *Redkunft. rhetorica. kunsh befedovajnja* (MD 1592: N8b).

³¹⁵ Obrazilo se je uveljavilo kot podomačevalno besedotvorno sredstvo. Npr.: *Glafer* /.../ *glashar* (MD 1592: F2b). Na več vrst besedotvornih izpeljank v Megiserjevem slovarju iz leta 1592 je v okviru primerjalno zasnovanega orisa besedja v koroški izdaji slovarja iz leta 1744 posredno opozorila M. Orožen (1989: 129–130).

³¹⁶ V protestantskih besedilih se pojavljata tako samostalnik *med* 'čebelji proizvod' kot pridevnik *mačkin* (le enkrat v TPo 1595: *nikar je pufti tejh gladkejh mazhkinih besfed ogolufati* (TPo 1595: I,222)), vendar ne medsebojno povezano.

³¹⁷ Pridevnika iz zvez *limna shiba* in *švabska dežela* sta nova, samostalnika pa sta bila splošno znana.

osnove, *ljubati*, izpeljan z alternativno pripono, *ljubeznivno* kot posledica mešanja dveh tvorbenih modelov itd.

3.1.2 Nove tvorjenke so pogosto člensko širile besedne družine, izkazane v knjižnem jeziku 16. stoletja. Samostalnik *loj* je npr. znan iz DB 1578, DB 1584 in iz BH 1584, *lojenico* in sopomensko prilastkovno zvezo *lojena sveča* z do leta 1592 še ne zapisanim pridevnikom *lojen* pa izkazuje MD 1592. Megiserjeva slovarja sta znanemu glagolskemu besedju pogosto dodala še kak manjkajoči člen ali iz iste podstave izpeljani samostalnik (npr.: *muštrati*, *muštran* + *muštranje*; *škropiti* + *škropilo*, *bobnati*, *bobnanje* + *bobnar* (MD 1592) itd.) ali pa sta širše rabljeno samostalniško besedno družino dopolnila z ustreznim glagolom: npr. *ošter*, *ošterica*, *ošterija* + *ošteriti*.

3.2 Preverjanje glede morebitne stilne označenosti (npr. glede narečnosti, pogovornosti, čustvenosti itd.) besedja, ki sta ga v besedno zakladnico 16. stoletja prispevala oba Megiserjeva slovarja, je odkrilo več novih podskupin.

3.2.1 Dokaj številna je skupina besedja, ki kaže jasne sledove narečne pripadnosti (npr. glasoslovne ali besedotvorne) ali pa je na geografsko omejenost rabe opozorjeno s pripisanimi oznakami. Te so v MD 1592 redkejše, v MTh 1603 pa pogostejše.³¹⁸ Z dvoumno³¹⁹ oznako *Cr.* (= Croatice), ki pa hkrati zgovorno kaže na geografsko omejeno rabo, je že v MD 1592 opremljena beseda *ocet*: *Eßig. acetum. jefih. Cr. ozat. aceto* (MD 1592: D3), številne druge besede so oznako o pokrajinskosti dobile šele v slovarju iz leta 1603. Npr.:

- (1) *Angster. bombylius. angfstr /.../* (MD 1592: A3a) – *angster -stra m, bombylius, Carniol. angftr, angster, gutter* (MTh 1603 (1977): 4);
- (2) *Neherin. netrix. shiukinja, moshkra, shivila /.../* (MD 1592: K6a) – *Sarcinatrix /.../ Germ. ein flickerin, Kleiderbutzerin /.../ Sclau. shiukinia, moshkra. Carinth. shivila* (MTh 1603: II,465).

3.2.2 Manj številno skupino oblikuje pogovorno rabljeno besedje, ki mu opaznost (ne-nevtralnost) zagotavlja pomenska plat (npr. *ajžel* ‘Haimlich gemach’ (v obeh slovarjih); *pezdeti*, *prdeti* (v obeh slovarjih, v MTh 1603 z nemško opisno razlago: *ein Scheiß oder furtz lassen/ feiften/ fartzen* (MTh 1603: II,228); *pizda* (*Cunnus /.../ German. Weibliche Scham /.../ Slav. pisda, kuza* (MTh 1603: I,379) itd.). Med slovarskimi enotami v slovenskih razdelkih je mogoče zaslediti tudi številne druge čustveno obarvane besede, ki so glede na protestantsko rabo nove. Pri samostalniku *mulo* na slabšalni sopomen kažejo tujejezične ustreznice in splošno znana sopomenka *pankrt* (npr. *Banckhart. spurius. pankrt. Cr: mulo. bastardo. non legitimo. figliuol di puttana, mulo* (MD 1592: A6b)).

3.2.3 Zelo številno skupino sestavlja prevzeto besedje (predvsem iz nemščine, v manjši meri tudi iz latinščine in italijanščine), ki je večinoma le površno in do najnujnejše stopnje prilagojeno slovenskemu jeziku (npr. pisno, glasoslovno, oblikoslovno in bese-

³¹⁸ Prim. Breznik 1926: 112–114 in Stabej 1977: XXII–XXIII.

³¹⁹ Prim. Läg Reid 1967: XI–XII, Stabej 1977: XXIII.

dotvorno: *apt/abat* (*Abt. abbas. apt. Cr: abbat. abbate* (MD 1592: A1a)); *alsbant/alspant* (*Halßbant*),³²⁰ *škrnicelj* (*Scarnatzel. cucullus. shkarnizel /.../* (MD 1592: M5b) ali *Cucullus /.../ Germa. Scharnützel/ Puluerhäußlin/ Papyrin Hörlin /.../ Slav. fhkarnizel /.../* (MTh 1603: I,373)); *popesrati* (*Corrigo /.../ Ger. beffern/ oder verbeffern* (MTh 1603: I,316)); *masig* (*Mäfsig. temperans. maßig, s' masèn* (MD 1592: I7b)) itd.). Skupina daje slutiti vplivnost koroškega okolja, kjer je bil vpliv nemškega jezika še močnejši kot na Kranjskem. Marsikatera zloženska in opis pa sta se med slovenskimi ustreznici znašla pod vplivom nemške iztočnice. Megiser je le-te slovenil s členskim prevajanjem oz. kalkiranjem ali s kombinacijo prevoda in ustaljenih prilagoditvenih postopkov (npr. *ajratblago* (Heurathgut), *nahdanje*,³²¹ *lajhfertigkast* (leichtfertigkeit), *rišt kambra* (harnisch kammer)).

Med besedjem, ki sta ga pisno predstavila in s tem uzavestila šele Megiserjeva slovarja, spadajo tudi številne zgodnje izposojenke iz nemščine, ki se ne ujemajo z nemško slovarsko iztočnico (ali ustreznico). Npr.: *Kefig /.../ kletka, foglaush /.../* (MD 1592: H1a). Na zgoden prevzem nekaterih besed kaže več tipičnih glasoslovnih zamenjav, kot npr. *p* za (srednjevisokonemški) *f* (*pila* (ein Feil (MTh 1603 (1977): 128)); *b* ← *w* (*bapen* (Wappen (MD 1592: T7a)); *bahtmashter* (Wachtmaifter (MD 1592: T5b) itd.³²²

4 Z besedjem, zajetim v slovenske razdelke obeh Megiserjevih slovarjev, je bil uporabnikom večjezično približan predmetni in abstraktni svet, s katerim so se srečevali v vsakdanjem življenju.

4.1 Z besedami kot *brus, cedilo, kij, kijec, kuhalnica, muhovnik* (Fliegenwadel), *ognjilo* (Feuerzeug), *penzel, plahta* (*Leilach /.../ plahta, arjuha* (MD 1592: I2a)) in *plahuta* (allerley Bettdeck, als Leylach, Gultern (MTh 1603 (1977): 129)), *rapotec* (s slovensko razlago *otrozhia jegrazha* (MTh 1603: I,365)),³²³ *solnica/solnik* (Saltzfaß (MD 1592: M4b)), *sveder, škrnicelj, tištah* itd. so npr. poimenovani pogosto uporabljani predmeti ter orodja, nujno potrebna za opravljanje različnih dejavnosti. Z besedami kot *cepec, jugo* (Joch), *otka* itd. so poimenovana orodja, potrebna za opravljanje kmečkih del. V oblikujočo se kmečko terminologijo spada tudi *parna*, ki je v slovarjih navedena ob širše rabljenih sopomenkah *skedenj* in *šupa* (*Stadel. horreum. parna, shupa /.../* (MD 1592: O8b)). Manjšo skupino sestavljajo poimenovanja različnih vrst posod, med katerimi so tudi take, ki so se uporabljale kot (votle) mere: npr. *angšter* (*Ger. angster/ gutter* (MTh 1603: I,178)), *bačva/bacva, deža* (Kübel), *giesfas, orna* (*Vrna. /.../ Germ. ein eymer/ schöpfgefchirr/ krug /.../ Slav. vedru. Carinth. verzh /.../* (MTh 1603: II,737)) itd. Z besedami kot *brna* (Humuserde), *cinober, žaliter* 'soliter' so poimenovane snovi, s katerimi se je človek pogosto srečeval.

³²⁰ V oklepajih dodane nemške ustreznice pisno (in/ali glasovno) posodobljenih slovarskih iztočnic so pripisane iz obrnjenih slovarjev, bodisi iz Stabejevega (MTh 1603 (1977)) ali iz preobrnitve MD 1592, ki jo je izdelala A. Läg Reid (MD 1592 (1967)).

³²¹ Glagolnik je oblika glagola *nahdati* (nachgeben), ki ga skupaj z nedovršnikom *nahdajati* izkazuje TPo 1595. Vse tri besede so delni kalki, saj je prvi del nemške zloženske ohranjen, drugi del pa preveden. Iz slovarskih ustreznicih nizov tvorbeno odvisnost ni razvidna: npr. *Willfahung. obfequium. nahdajnje* (MD 1592: V5a).

³²² Prim. Striedter-Temps 1963: 32 in 72.

³²³ Prim.: *Crepundia /.../ Germ. allerley ding/ damit man die kinder geschweiget/ als Docken/ Schellen /.../ Slav. rapotez, otrozhia jegrazha* (MTh 1603: I,365).

4.2 Megiserjeva slovarja prinašata vrsto do tedaj še ne zapisanih poimenovanj: npr. za različne vrste delujočih oseb (za pripadnike različnih poklicev, slojev, sorodstvenih razmerij itd.: *balbirar*, *ceglar*, *cigar* (Träger), *črednik*, *ferboltar*, *čreul flikar* (Schuchbletzer (MD 1592 (1967): 13)), *furman*, *glažar*, *klobasar*, *konjar*, *ločnik* (Schidman, arbiter (MD 1592 (1967): 56)), *majer*, *mečar*, *okličar*, *padar*, *padarski hlapec* (Badknecht), *piskar*; *totngraber*, *mojškra* ter *šivilja* in *šivkinja* itd.; *tetič* – *tetična*); za boleznin in bolezenske pojave (npr. *asla* (ulcus (MTh 1603 (1977): 5)), *ciperle* (Zipperlin ‘protin, putika’), *dr̄gavi* (Mandelgeschwār), *kap*, *krč*, *nahod*, *pestelenc* in *peštilencija* itd.); vrste oblačil (npr. *modrc*, *ošfotel*, *šamlot* (Schtamlotin Kleid), *šavba* (Weiberrock, Frawenmantel (MTh 1603 (1977): 188), *unterfat* itd.); za realije, ki v biblijskih prevodih niso bile omenjene, ker izvirajo iz drugega naravnega, kulturnega ali zgodovinskega okolja (npr. številna rastlinska in živalska imena: *artičoka*, *broskva* (Kölkraut), *detelja*, *endivija*, *muškotel*, *nešplja*, *oves*, *pesa*, *solata/salata*, *trpotec*; *nagelj*, *patonika*; *breza*, *brinje*, *jel*, *rožmarin*; *brinovka*, *cajzlica*, *drozg*, *finkovec*, *nahtigal*, *ščinkovec*, *škorec*, *škorjanec*; *neresec*, *pivol*, *prešič* – *prasica/presica*; *forel*, *šuka* (Hecht); *gad* itd., poimenovanja jedi (npr. *peciv*) in pijač: npr. *kolač*,³²⁴ *poprtnjak*, *presta*; *jetrnica*; *medica*; mer: *kvintelj* itd.).

Besede, ki so glede na dotedanjo slovensko knjižno tradicijo nove, so neredko sestavni del sopomenskih ali blizupomenskih nizov, v katere so včlenjena tudi splošno znana, pogosto uporabljena poimenovanja: npr. *brus* ob *oslici*, *fejhtnost* ob (splošno znani) *mo-kroti* ali *prasica* ob znani *svinji* itd.

Megiserjeva slovarja prav z besedjem, ki se v delih slovenskih protestantskih piscev ni pojavljalo, zrcalita značilne poteze življenja v geografskem pasu, ki so mu pripadale tudi slovenske dežele (npr. poimenovanja za značilne rastlinske in živalske vrste). Izbor velikega dela besedja je bil nedvomno usmerjan z iztočnicami slovarja, ki ga je Megiser vzel za izhodišče svojega štirijezičnega slovarja.³²⁵

³²⁴ Do leta 1592 še nezapisanemu samostalniku sta se že TPo 1595 pridružila še dva člena besedne družine: *kolačen* in *kolačovžegnavec*.

³²⁵ Läg Reidova domneva, da je bil to latinsko-nemški slovar (Läg Reid 1967: VII).

II

BESEDOTVORNO-POMENSKE KATEGORIJE IN POIMENOVALNA RAZNOLIKOST

1 Čeprav ženski pari ne spremljajo vseh moških poimenovanj, je tudi pri njih mogoče razlikovati dve osnovni skupini: redka lastnoimenska (npr. *Egipt* – *EgiptERICA*, *Jud* – *Judinja*) in številna občnoimenska poimenovanja, ki jih je mogoče nadalje členiti na več podskupin. Mednje spadajo pari, ki označujejo poklicna poimenovanja (npr. *apotekar/apoteker* – *apotekarica*,³²⁸ *kuhar* – *kuharica*, *kruhapek* – *kruhapekinja*, *mlinar* – *mlinarica*), v okviru teh tudi parna poimenovanja, ki označujejo položaje v družbeni strukturi (npr. *cesar* – *cesarica*, *kralj* – *kraljica*, *kraljič* – *kraljičica*, *firšt* – *firština*), parna poimenovanja vršilcev različnih dejavnosti (npr. *besednik* – *besednica*³²⁹) in nosilcev lastnosti, parna poimenovanja sorodstvenih in drugih razmerij (npr. *oča* – *mati*, *sin* – *hči*, *brat* – *sestra*, *preded* – *prebaba*; *boter* – *botra* itd.), živalska poimenovanja (*golob* – *golobica*) itd.

1.1 Na ženske pare moških poimenovanj znotraj pomensko zaokrožene skupine delujočih oseb, ki opravljajo različne poklice, je bilo že opozorjeno (Merše 2007b). Mednje spadajo tudi naslednji pari: *ključar* – *ključarica*, *kmet/kmetič* – *kmetica*, *kramar/kramer* – *kramarica*, *mlinar* – *mlinarica*, *ošter* – *ošterica/oštarica*, *šulmojster* – *šulmojstrica*,³³⁰ *žnidar* – *žnidarica* itd. Večina od njih je bila značilna tudi za slovensko stvarnost 16. stoletja in pri večini so prevladovali omembe moških členov.

Med najbolj uveljavljena parna poimenovanja, ki so bila trdna sestvina slovenske stvarnosti 16. stoletja, spadata npr. *kmet* in *kmetica*, čeprav je *kmet* z različico *kmetič* pogosto omenjan, *kmetica* pa le po enkrat v dveh delih: v MD 1592 in v TPo 1595. Npr. *Bäwrin*. (Deutfch.) *ruftica*. (Latinè.) *kmetiza*. (Windifch.) *villana*, *contadina* (Italicè.) (MD 1592: B2b). Tako *kmet* kot *kmetica* opravljata isto delo: obdelujeta zemljo in opravljata kmečka opravila. Tudi pri parih *mlinar* in *mlinarica* ter *kramar/kramer* in *kramarica* je mogoče predvidevati opravljanje iste dejavnosti. V obeh primerih pogostnostno prevladujejo omembe moškega para: v DB 1584 sta omenjena *mlinar* (dvakrat) in *mlinarica* (enkrat), Megiser pa v obeh slovarjih navaja le *mlinarja*. Tudi pri parih *šulmojster* in *šulmo(j)strica* ter *kramar/kramer* – *kramarica* prevladuje moški par. *Šulmojstrica* je omenjena v KPo 1567, zatem pa v ponovni Juričičevi izdaji istega dela postile. *Kramarica* se v ne vedno najbolj obvestilnem sobesedilu pojavlja kar v štirih delih: v DB 1584 in v treh Trubarjevih biblijskih prevodih. Npr. *Lydia*, *ena Kramariza*, *veruje v'Criftusa* (DB 1584: I,)^{(1)IIIa}.

Veččlensko skupino sestavljajo poimenovanja moškega in ženskega spola, ki označujejo izdelovanje oblačil in hkrati pokrivalo medsebojno povezane dejavnosti, kot so krojenje in šivanje: *žnidar* in *žnidarica*, *šivilja*, *šivkinja* in *mojškra* ter iz hrvaščine prevzeti

³²⁸ Poimenovanja *apotekarica*, *kuharica* in *kruha pekinja* so v Bibliji omenjena v nizu izrazito ženskih poklicev in dejavnosti: npr. *Vajhe Hzhere pak bo on jemal, de bodo Apotekarice, Kuharice, inu kruha pekine* (DB 1584: I,153b). Dejavnosti vršilk poklicev so ugotovljive iz sobesedilnih rab ženskih poimenovanj, v primeru prekrivnih dejavnosti pa tudi iz omemb moških poimenovanj. Dejavnost *apotekarice* je npr. ugotovljiva iz sobesedilnih rab večkrat omenjanega *apotekarja* (ukvarja se z gojenjem in obdelavo zdravnih in dišavnih rastlin (žlahtnega korenja) ter s prodajo zdravil (arcnij) in pripravkov).

³²⁹ Vidovič Muha (1997a: zlasti 75–76) govori pri tvorbi parov tipa *besednik* – *besednica* (npr. *grešnica/-ik*) o vzporedni (besedotvorni) podstavi za poimenovanje žensk in moških.

³³⁰ Par *šulmojster* – *šulmojstrica* sobesedilno dopolnjuje navedba para oseb ženskega in moškega spola, ki se učijo: *šularac* – *šularica* (prim. Narat 1996: 268–269).

kreač oz. *krejač*.³³¹ Poimenovanja, ki so domnevno zbrana iz (geografsko) različnih okolij rabe, so glede na slovarsko umestitev sopomenska, čeprav bi njihovo različnost delno lahko opravičevalo tudi opravljanje deljenih delovnih obveznosti. *Šivilja*, *šivkinja* in *mojškra* se npr. pojavljajo kot slovarske ustreznice za nemško *Neherin* (MD 1592: K6a), *žnidarja* in *žnidarico* pa je sobesedilno uporabil tudi Trubar, čeprav omembi ne prinašata natančnejših podatkov o delokrogu moškega in ženskega vršilca poklica.³³² Skupina izkazuje mešano sestavo tudi glede na izvor.

1.1.1 Za vsa ključna poimenovanja svetne oblastne strukture obstajajo parna poimenovanja: *cesar – cesarica*, *kralj – kraljica*, *firšt – firština*,³³³ *knez – kneginja*, *rihtar – rihtarica*³³⁴ itd. Ob *kralju* in *kraljici* se pojavljata še para, ki poimenujeta mlajše člane kraljeve družine: *kraljič – kraljičica* ter *kraljiček* in *kraljička*.³³⁵ Med parna poimenovanja, ki se nanašajo na poklice svetnega značaja, spadata tudi splošno razširjeni *berič* s Trubarjevo glasoslovno različico *birič* in žensko poimenovanje *berička*, ki je navedeno samo v TA 1566, kjer zaključuje (abecedno uvrščeni) tričlenski niz besed na črko B (*Barbara brat berizhka* (TA 1566: A3a)). Tudi pomensko razmerje členov para *ribič – ribička* ni določljivo, saj se tudi *ribička* pojavlja samo v abecedariju in na seznamu besed, ki se začenjajo na črko R. Ob *gospodarju*, rabljenem v osnovnem pomenu ‘lastnik materialnih dobrin’,³³⁶ nastopa tudi *gospodinja*, ki se rabi predvsem v dveh pomenih: ‘ženska, ki opravlja ali vodi domača, hišna dela’ in kot ‘gospodarjeva žena’. Med uveljavljene pare se uvrščata tudi poimenovanji *gospod – gospa*. Ženskemu členu se kot sopomensko poimenovanje tujega izvora pridružuje *frava*, ki je izpričana v TPo 1595, nastopa tudi kot sestavina besednih seznamov iz Trubarjevih prvih abecedarijev (iz leta 1550 in 1555), kot narečna (koroška) sopomenka *gospe* je navedena v drugem registrskem stolpcu DB 1584, z oznako *Carn.* pa jo navajata tudi oba Megiserjeva slovarja: *Fraw.* (Deutfch.) *Domina.* (Latinè.) *Gospá, Carn: Frava.* (Windifch.) *Signora, Madama* (Italicè.) (MD 1592: Ea). Moški in ženski predstavnik mlajšega rodu sta poimenovana kot *gospodec* (v KPo 1567) ali *gospodičič*, ki je bil splošno znan, in *gospodična*, ki se je prvič pojavila v DB 1584. Glede na pogosto izkazano vzporedno rabo posebej izstopata tudi *hlapec* in *dekla*.

³³¹ Prim. *Schneider* (Deutfch.) *fartor.* (Latinè.) *shnidar*, Cr: *kreazh.* (Windifch.) *sartore, ripezzatore, racconciatore de vestii.* (Italicè.) (MD 1592: N5a).

³³² Prim. *SVETNIKI /.../ zhes Shnidarie S. Gutman* (TC 1575: 273); *Crifstus nei taku gori vstal od smerti, koker ie Lazarus /.../ oli te Vduue Syn /.../ oli tige Shulmoiftra Szhy /.../ oli ta Shnidariza Dorcas* (TR 1558: I4a).

³³³ *Firština* se v Bibliji, kjer je izpričana, pojavlja neodvisno od *firšta*. Med ženskim in moškim poimenovanjem je le slovnična, to je spolska razlika, sicer sta sopomenski. Npr.: *Inu od letiga dne tudi taku poreko te Firštine v Perftj, inu v Medij, k'všem Viudom tige Krajla* (DB 1584: I,262b) – *So werden nu die Fürstinnen in Persen vnd Meden auch so sagen zu allen Fürsten des Königs* (LB 1545 (1974): 902); *Sarai je rezhe, moja Gospa: Sara pak Gospa, firština, satu ker je ona imela nikar le eniga temuzh veliku folkou Gospa inu Mati biti* (DB 1584: I,10b).

³³⁴ Pri *rihtarju* in redkeje navajani *rihtarici* ne gre vedno za poklicno opravljanje dejavnosti. Pri biblijski osebi Debóri je bila npr. sposobnost razsojanja povezana z modrostjo in s preroškimi močmi: npr. *V Temistim zhaffu je bila Rihtariza v Israelu ta Prerokina Debora* (DB 1584: I,134b) – *V tistem času je Izraelu sodila Debóra, Lapidótova žena, žena prerokinja* (SP 1996: 305).

³³⁵ *Kraljička*, ki je ob *kraljičici* navedena v BH 1584, se zaradi manjše uveljavljenosti besedotvornega obrazila uvršča med poskusne tvorjenke.

³³⁶ Pomenske razlage so večinoma prevzete iz SSKJ, v primerih, kadar bodisi besede ali njihovi pomeni v priročniku niso izpričani, pa so izdelane priložnostno.

1.1.2 Obsežno skupino sestavljajo večinoma izglagolska poimenovanja moških in ženskih vršilcev različnih dejavnosti: *bojnik – bojnica*; obstaja velika razlika v pogostosti rabe: *bojnica* je npr. zapisana enkrat samkrat (1. zgled), kar omogoča uresničitev enega samega pomena, *bojnik* pa je uporabljen pogosto, v velikem številu del in z razširjenim pomenskim spektrom. Poleg pomena ‘bojovnik, vojščak’ izkazuje tudi pomen ‘ubijalec, morilec’ (2. in 3. zgled). Na vršilce obeh spolov kažeta tudi pogosto omenjana samostalnika *coprnik – coprnica*.³³⁷ S splošno rabljenim moškim poimenovanjem *delavec*, ki ga le v TC 1575 spremlja po ustaljenem besedotvornem vzorcu izpeljana *delovica*,³³⁸ so domnevno lahko zaobsežene osebe moškega in ženskega spola (4. zgled). Na osnovi vrste in značilnosti sobesedilno omenjenih del, ki so jih opravljale osebe, poimenovane kot *delavci* (npr. v biblijskih prevodih), pa je nasprotno mogoče sklepati, da se je poimenovanje večinoma nanašalo samo na osebe moškega spola, saj bi jih ženske ne mogle, smeje ali znale opravljati (prim. 5., 6. in 7. zgled).

Zgledi:

- (1) *Sdaj pak ti bojniza, pèrpraulaj fe: Sakaj nas bodo oblegli* (DB 1584: II,117b) – *Aber nu du Kriegerin / rüste dich / Denn man wird vns belagern* (LB 1545 (1974): 1622);
- (2) *Inu vfi Bojniki morajo puftiti roke pafti* (DB 1584: I,298b) – *Vnd alle Krieger müssen die Hand lassen sincken* (LB 1545 (1974): 1030);
- (3) *Sakai pravi, Pravizhan osdravlienik /.../? Kàr ne pride fàrdito, kako ie bil /.../ pèrfhal /.../ h'Kainu k'boizu alli boiniku fvoiga brata Abela* (KPo 1567: XII);
- (4) *en Delovez je fvojga lona vrejden* (DB 1584: III,115b);
- (5) *Ti imaš tudi veliku Delauceu, Sydarjeu inu Zimèrmanou, h'kamenju inu k'leiffu, inu vfe shlaht modre na vřakèrřhne dellu od slata, frebra, brona inu od shelésa, pres zhiřla* (DB 1584: I,230b);
- (6) *TAku fo vfi modri Moshje, mej témi Delauci sturili tu dellu, Prebivaliřzhe /.../ Kerubime fo sturili cillu kunřhtnu* (DB 1584: I,59b);
- (7) *Inu je poslal eniga Hlapza /.../ h'ém Delaucem, de bi od téh Delauceu vsel, od řadu tiga Vinograda. Ony fo ga pak vseli, inu fo ga stepli, inu fo ga puřtili prasniga od řebe* (DB 1584: III,26a).

V isto skupino bi bilo po pomenskem kriteriju mogoče uvrščati tudi dobro znane in uveljavljene domače pare: *pevec – pevka/pevkinja*,³³⁹ *prešuřnik/prešuřtnik* (tudi *presuřtnik, prešuřnik, preřustnik*) z ženskimi pari, *prijatelj – prijateljica, sluřabnik – sluřabni-*

³³⁷ Kljub pogosti rabi obeh je bilo mořko poimenovanje v primerjavi z ženskim parom vendarle veĉkrat omenjano (*coprnik* v 15 delih – *coprnica* v 9 delih; razmerje v DB 1584 pa je npr. *coprnik* 40x : *coprnica* 4x).

³³⁸ Npr.: *vdinani inu naieti delouci inu delouice* (TC 1575: 361). Par kot zgled uveljavljenega tvorbenega modela (poleg para, kjer je ženski ĉlen izpeljan z obrazilom *-inja*: *prerok – prerokinja*) navaja tudi Novak 2001: 115, ki hkrati omenja, da je bila tudi tvorba imen za ženske osebe živahno podroĉje besedotvornega delovanja.

³³⁹ Pogosteje rabljena je bila *pevkinja* (v DB 1584 se pojavlja 6x; npr. *Ieř fim fi tudi dobil Peuce inu Peukine* (DB 1584: I,328b)), danes uveljavljeno poimenovanje *pevka*, ki ga je Dalmatin uporabil v svojem prvem delu (DJ 1575), izpostavila pa tudi Bohoriĉeva slovnica, za *pevkinjo* številĉno zaostaja (skupno 2 primera).

ca, *sovražnik* – *sovražnica*, pa tudi *prerok* – *prerokinja*, *varih* – *varišica* ter *varuh* – *varušica* itd. Pri vseh je pogosteje rabljen moški člen, pogostost uresničevanja dejanj in stanj, ki jih izražajo glagoli kot *sovražiti*, pa tudi *služiti*, *peti* in drugi, pa je imela za posledico ne le izoblikovanost poimenovanj za vršilce dejanj ali nosilce stanj obeh spolov, ampak tudi večkratno rabo ženskega člena. V isti okvir sodi tudi par *prikupavec* ‘ein frawen wirt, oder Hurenwirt’ – *prikupavica* ‘hurenwirtin’ (MTh 1603 (1977): 151), ki pa se za razliko od prej naštetih zunaj MTh 1603 ne pojavlja. V skupino sodi tudi več parnih poimenovanj s prevzeto podstavo: npr. *klafar* – *klafarica*, *merdrar* – *merdrarica*, tudi *mordar/mordrar* – *mordarica*, *martrnik* – *martrnica* itd.

1.1.2.1 Med najbolj znane pare se uvrščata pomensko razširjeni poimenovanji *kurbar* (tudi *kurber* in *kurbir*) in *kurba*,³⁴⁰ ki sta – običajno posamično, le redko skupaj – zelo pogosto rabljeni (prim. 1. zgled). Tako prevedena kot samostojnejša dela kažejo, da se v nove pare večkrat povezujejo tudi členi iz različnih besedotvorno oblikovanih parov (prim. 2. zgled). Preko tujih prevodnih ustreznic je potrjena tudi pomenska povezava poimenovanj *dinarica* – *pular*³⁴¹ (3. zgled). Poimenovanji hkrati širita izbor poimenovanj za osebe, ki se vključujejo v prostitucijo. Mednje poleg že navedenih (npr. *prikupavec* – *prikupavica*) spadata še para *loter* – *lotrica*, *rufijan* – *rofijanka* ‘zvodnik – zvodnica’ (prim. 4. zgled).

Zgledi:

- (1) *S. Paul te Verne zheftu inu ofstru opomina inu prau, de oben nezhisti fmerdezhi*
Curbar oli Curba ne pride v nebeſſa (TC 1575: 387);
- (2) Trubar: *Tu ferze je ena Kurba, ta falſh Vera je en loter* (TPo 1595: II,253);
Luter: *Das hertz iſt ein hur / der falſche glaube iſt ein bub* (LH 1566: II,CLb);
- (3) Dalmatin: *Béſhi Dinnarizo, de nepadeſh v'nje ſhtrike* (DB 1584: II,157);
Luter: *Fleuch die Bulerin / das du nicht in jre ſtricke fallest* (LB 1545 (1974): 1764);
Sodobni prevod: *Ne približuj se lahkoživki* (SP 1997: 1374);
- (4) *Oli ta Sludi no napela vmei hude nezhiste lotre inu htim Roffiankom, de ob nee zhaft prido* (TC 1575: 148).

1.1.3 Več parov sestavljajo tudi poimenovanja moškega in ženskega spola, ki jih označujejo tipične lastnosti ali stanja: npr. *grešnik* – *grešnica*,³⁴² *norec* – *norica*,³⁴³ *neverni/nevernik* – *nevernica*; *doktor/doktar* in *doktorca*.³⁴⁴ Za vsa tri naštetá ženska poimenovanja

³⁴⁰ V DB 1584 se npr. *kurba* pojavlja 56x, *kurbar* pa 18x, v TPo 1595 pa je številčno razmerje pojava ženskega in moškega člena para 15x : 10x.

³⁴¹ Npr. *pular-ja m, amator; Carinth. pular, (< Buhler), Liebhaber, Buler* (MTh 1603 (1977): 156).

³⁴² Bajec 1950: 86 navaja, da je pripona *-nik* nastala iz *-bn + ikъ* (npr. *grešnik* iz *grěšbn + ikъ*, kar ga uvršča med izpridevniške tvorjenke). Prim. tudi Vidovič Muha 1986: 356. Omenja pogostost obrazila *-ik*, ki se razvršča na besedotvorno podstavo iz vrstnega pridevnika. V DB 1584 sta *grešnik* in *grešnica* v razmerju 150 : 3.

³⁴³ Npr.: *Norci ferrahtujo modroft inu navuk* (DB 1584: I,317a) – *SKusi modre Shene fe hiſha gori zimpra: ena noriza pak jo doli dere s'fvoim djanjem* (DB 1584: I,321b).

³⁴⁴ Žensko poimenovanje se nanaša na Jezusovo mater Marijo: *ona ta velika Doctorza inu Prerokynja, katera ie vuzheneſha, kakor vſi Apoſtoli inu Preroki, te lube Elizabethe peiftinja inu Kluzhariza poſtane* (TPo 1595: III,133) – *das ſie / die groſſ Doctorin vnd Prophetin / die gelerter iſt / denn alle*

je v primerjavi s parnimi moškimi značilno zelo redko pojavljanje. Na široko in pogosto rabo samostalnika *norec* v primerjavi z redkeje uporabljeno *norico* npr. zgovorno kaže tudi številčno razmerje v DB 1584: *norec* se pojavlja 177x, *norica* pa samo dvakrat.³⁴⁵ Za oba člena zadnjega para sta praviloma značilna znanje in modrost. V TPo 1595 enkrat samkrat ekspresivno (z manjšalnim pomenom) uporabljeni *doktorčič* pa ostaja brez ženskega para.

Moške in ženske člene parov, izpeljanih iz iste pridevniške podlage, lahko nado-meščajo sopomensko rabljene zveze pridevnikov in samostalnikov.³⁴⁶ Samostalniški deli prilastkovnih zvez poimenujejo moško ali žensko osebo, ki je nosilka lastnosti, izražene s pridevnikom. Npr. *Sakaj ferdit zhlovik vushge kreg, inu Neverni zhlovik dobre priatele smoti* (DB 1584: II,164a) – *Denn ein zorniger Mensch zündet hadder an / vnd der Gottlose verwirret gute Freunde* (LB 1545 (1974): 1791).

1.1.4 Med parnimi izsamostalniškimi tvorjenkami so tudi take, ki označujejo pripadnike in pripadnice različnih skupnosti: npr. *purgar* – *purgarica*.³⁴⁷ Vzporedno omembo obeh členov v TPo 1595 je spodbudila Lutrova prevodna predloga: *Per tem my ne hozmo, aku Bug hozhe, biti, Temuz /.../ hude purgarje inu purgarize tukaj puftiti, kateri /.../ ta Evangelium preganjajo /.../ tijfti bodo tukaj morali plazhati* (TPo 1595: I,10) – *Da wollen wir / ob Gott wil / nit bey fein / fonder /.../ böfe Burger vñ Bürgerin da lassen / die jetzt /.../ das Euangelion verfolgen /.../ diefelbigen werden da bezalen müffen* (LH 1566: I,VII).

1.1.5 Med značilna besedotvorna razmerja se uvrščajo tudi pari samostalniške rabe pridevnika moškega spola in ženska obrazilna tvorjenka: npr. *hudobni/hudobnik* in *hudobnica*,³⁴⁸ ki se parno ne moreta povezovati, saj ju razdvaja izkazani pomen samostalnika ženskega spola ‘mrzlica’.

1.1.6 V cerkveni hierarhiji je moških poimenovanj, ki bi potrebovala vzporedno izpeljavo ženskega para, malo. Poleg osnovnega poimenovalnega para *menih* – *nuna*, s kate-

Apostel vnd Propheten / der lieben Elifabeth kindermagd vnd Kellerin wird (LH 1566: III,LXXVIII). Ženska poimenovanja, nanizana v zgledu, izkazujejo tvorbo z obema najproduktivnejšimi obrazili: *-inja* in *-(i)ca*; različica *-ca* je nastala z redukcijo nenaglašene *i*-ja.

³⁴⁵ Podobno številčno razmerje v DB 1584 izkazujejo tudi poimenovanja *neverni/nevernik* ter *neverna/nevernica*, ki se drugje ne pojavljata: 154x : 149x : 1x : 1x.

³⁴⁶ O soobstajanju in izmenljivosti besedotvorno različnih, hkrati pa sopomenskih poimenovanj (npr. *bolni* – *bolnik*, *grešni* – *grešnik*) v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stol. prim. Legan-Ravnikar 2007: zlasti 109–110 in 113–114. Na sopomensko razmerje med besednozveznimi poimenovanji tipa *bolan človek* in enobesednimi tvorjenkami (npr. *bolnik*) v DB 1584 je opozorila J. Narat-Šrekl 1991: zlasti 65–66.

³⁴⁷ *Purgarica* se kot par splošno razširjenega *purgarja* pojavlja samo v TPo 1595, kjer sta v razmerju 1x : 55x.

³⁴⁸ Protestantski pisci so najraje segali po posamostaljeni obliki pridevnika *hudoben*: *hudobni*, ki se pogosto protipomensko povezuje s *pravičnim* (npr. *Kadar pravizhni premagajo, taku cillu lipu gre: Kadar pak hudobni gori prideo, fe morajo ludje skrivati* (DB 1584: I,327a)), tvorjenko *hudobnik* je brez neposrednega Lutrovega vpliva enkrat samkrat uporabil Dalmatin v Bibliji (*Raunu kakòr de bi ta Hudobnik satu tukaj sedil, de bi on imel tu Kèrfzhanstvu martrati s'Postavami* (DB 1584: II,89a) – *Als sesse er darumb da / das er die Christenheit / mit Gesetze /.../ muste zuplagen* (LB 1545 (1974): 1518). *Hudobnica* se v pomenu ‘mrzlica’ pojavlja v obeh Megiserjevih slovarjih: npr. *Fieber*. (Deutfch.) *febris*. (Latinè.) *Cr. febra, simniza. mersliza, hudobniza, treshlika*. (Windifch.) *febre*. (Italicè.) (MD 1592: D7).

rim sta označena pripadnika moškega in ženskega samostanskega reda, obstajajo še pari *priol* – *priolovka* oz. *prior* – *priorivica*³⁴⁹ ter *apat* (tudi *abat*, *apt* in *opat*) – *abačica* (tudi *abtašica*), ki s poimenovanjem predstojnikov posredno kažejo na obstoj različnih (moških in ženskih) samostanskih redov. Npr. *Ampak de bi te Menishke inu Nunske Oblube, kir oblubio pres Mosh oli pres Shen shiueti do smerti, Vbushtui prebiuati, Inu nih Appatu, Priolu, oli Abbazhici oli Prioriuici pokorni biti, Ena taka della inu take velike Boshye Slushbe bile, De fo bulshe, inu fujeteishe koker ty drugi Stanuui* (TAR 1562: 81b). Izmenična raba različic *priorivica* (1x) in *priolovka* (1x) kaže, da najprimernejši tvorbeni način ženskih poimenovanj še ni bil izbran. K variantnosti prispeva tudi neodločenost glede izbire moškega člana (v TAR 1562 je dvakrat izpričan *priol*, v TPo 1595 pa enkrat *prior*).

Rabo para *bog* – *boginja* omogoča mnogoboštvo, kar jasno kažejo tudi biblijski prevodi (prim. 1. zgled). Želja, postati podoben Bogu, je bila odločilna pri ravnanju prve ženske – Eve, vplivala pa je tudi na uporabo poimenovanja samostalnika *boginja* v nekoliko spremenjenem pomenu (kot ženskega para edinemu znanemu (krščanskemu) bogu). Prim. 2. zgled.

Zgleda:

- (1) *tu Meštu Ephesus flushi tej veliki Bogini Diani* (DB 1584: III,72b);
- (2) *Sakai kakor ie Hudizh Euy /.../ obliubil, ako od Sadu prepouedaniga Driuefa iedla bude, tako bude Boginia, ter io ie tako stem sapelial* (JPo 1578: III,57b (prav: 107b)) – *Denn wie der Teuffel Eua /.../ verheyst /.../ wo sie von der verboten Frucht esse / folt sie ein Göttin werden / verfürte sie also damit* (SA 1566: III,LXXXVII).

Iz nemščine prevzeti samostalnik *far*, ki je v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja nevtralnno rabljen v pomenu ‘duhovnik’,³⁵⁰ spremlja dvakrat navedeni (enkrat v TR 1558, drugič pa v predgovornem besedilnem okolju v TT 1577) ženski par *farica*, ki je v TR 1558 zanesljivo rabljena v pomenu ‘žena farja/duhovnika’ (1. zgled).³⁵¹ Žensko poimenovanje spremlja tudi izrazito prevladujočega *predigarja*. V DB 1584, kjer se pojavlja *predigarica*, je medsebojno razmerje 94x : 2x. *Predigarica* se obakrat (v dveh zaporednih povedih) pojavlja v označevalni vlogi (prim. 2. zgled). Člena para *krščenic* – *krščenica* je v 16. stoletju povezoval pomen ‘pripadnik/pripadnica krščanske vere’ (3. in 4. zgled).

Zgledi:

- (1) *Zaharias S. Iansha Ozha ie bil en Far, Elizabeta nega Mati ie bila ena Farryza, sta V fakonu vkupe veliku leit prebiuala /.../ inu slushila prou Bogu* (TR 1558: e2b);

³⁴⁹ Vsa štiri navedena poimenovanja so znana iz Trubarjevega jezika, od koder je tudi par *apat* – *abačica*, različico *abtašica* pa navaja Megiser v slovarju iz leta 1603: *abtašica* -e ž, *antiftita*, *abtašhiza*, *Priorin* oder *Aptissin* (MTh 1603 (1977): 3).

³⁵⁰ Npr. *VTim zhaffu tiga Erodesha Krala te Iudouske deshele, ie bil en Far, od te Abiaue zhrede, timu ie bilu Ime Zaharias, nega shena ie bila /.../ Elizabeta* (TT 1581–82: I,217).

³⁵¹ O duhovniški službi v stari in novi zavezi in o Zahariji kot duhovniku prim. *Biblični leksikon*, 1984: 258, 778.

- (2) *Ierusalem ti **Predigariza**, povsdigni tvojo shtimo* (DB 1584: II,16a) – *Jerusalem du **Predigerin** heb deine stim auff* (LB 1545 (1974): 1229);
- (3) *Cristiani ali **Karfzheniki** fo imenovani vfi Verni* (DB 1584: I,)(IIIb);
- (4) *Sakai ta beffeda, Ieft sem ena **Kerfzheniza** fapopade ufe Articule, kir hti Kerfzhanfki Veri flishio* (TO 1564: 160b).

1.2 Parna poimenovanja sorodstvenih in drugih razmerij.

1.2.1 Temeljni člen sorodniških razmerij predstavlja poimenovalni par *oča – mati*. Poimenovanji sta običajno rabljeni v prvem pomenu: *oča* v pomenu ‘moški v odnosu do svojega otroka’, *mati* pa v pomenu ‘ženska v odnosu do svojega otroka’ (1. zgled). Samostalnika sta primerljivo pogosta. Opazna posebnost je narečno izpričana poimenovalna variantnost moškega člana razmerja, saj *očeta* spremljata še *atej*³⁵² in *atel*, poimenovanje *mati* pa ostaja brez različic. Drugi par sorodstvene verige predstavljata korensko različni poimenovanji *sin* in *hči* (prim. 2. zgled). *Hči* v Trubarjevem jeziku obstaja tudi v glasoslovni različici *šči* (npr. *Syn, Szhi* (TC 1575: 304)), v ZK 1595 pa se ji pridružuje še besedotvorna različica *hčerka* (3. zgled). Parno razmerje se ohranja tudi na nivoju manjšalnic (*sinek* in *sinko* – varianti so uporabljali zlasti Trubar, Krelj in Juričič, ter *hčerčica*, znana iz Trubarjevega novozaveznega prevoda in iz DB 1584 (4. zgled). Stare starše poimenuje par z dvočlenskim, sopomenskim moškim izhodiščem: *ded/dedec – baba*³⁵³ (5., 6. in 7. zgled). Med splošno uveljavljenima sopomenkama *ded* in *dedec* je bil zadnji po številu rab celo na prvem mestu. Obe sta navedeni tudi v Megiserjevih slovarjih, ki prinašata parna poimenovanja še bolj oddaljenih sorodstvenih stopenj: *preded* in *prebaba* ter *prevnuk* in *prevnuka*. Iz tujih ekvivalentov za člana zadnjega para je razvidno, da gre pri *prevnuku* dejansko za moškega potomca in ne morda za spolsko nevtravno poimenovanje (prim. 8. zgled).

Zgledi:

- (1) *Sakaj ona nej imela ni **Ozheta** ni **Matere*** (DB 1584: I,236a (prav: 263a));
- (2) *on nej ficer obeniga **Synu** ni **Hzher** imèl* (DB 1584: I,140a);
- (3) *Inu je taku ta lubi **Ozhaniz** fvoje nar vekfshi vefseljé imèl nad tem, kir je njegova **Hzherka** nekotere lepe shpruche /.../ svunaj snala povedat* (ZK 1595: 40);³⁵⁴
- (4) *Sakaj ena Shena je od njega flishala, katere **Hzherzhiza** je iméla eniga nezhistiga Duha* (DB 1584: III,23a);
- (5) *Moj **Dejdez**, Iesus* (DB 1584: II,153b);³⁵⁵

³⁵² Oblika je s pripisano oznako *Carinth.* navedena v MTh 1603 (1977): 5. Različico *atel* je uporabljal Trubar: npr. *Abba, Pater; Tu ie, Lubi Atel, lubi Ozha* (TR 1558: N4a). Na nenevtralnost poimenovanja posredno kaže sopojavljanje značilnega prilastka (*muj* ali *lubi*), s katerim je posebej poudarjeno bodisi sorodstveno razmerje govorečega ali njegova čustvena navezanost na roditelja.

³⁵³ Prim. slovarski sestavek *baba* – Novak v Merše, Novak, Premk 2001: 44–45.

³⁵⁴ Navedeni zgled izkazuje tudi tvorbeno različico *očeta: očanec*, ki mu na osnovi sobesedila ni mogoče pripisati jasno izražene pomenskorazločevalne lastnosti. Prim. tudi: *Gdu ie omijflil inu shivil tiga **Ozhanca** Iakopa kateri ie ob palici zhes Iordan fhal, inu ie nasai pèrfhal s'veliko mnoshico* (KPo 1567: LXIXb) – *Wer ernehrte den **Ertzuatter** Iacob / da er am ftab vber den Iordan gieng vnnd kam wider mit groffem volck* (SA 1559: I,LIIB). Predvidevati je mogoče, da ga označujejo lastnosti (npr. spoštovanje pravih vrednot, starost in častiljivost), ki so ob drugem še danes sestavine njegovega pomena.

³⁵⁵ Prim. *MEin Grosvater Jesus* (LB 1545 (1974): 1752).

- (6) *Nahor, Abrahamou Ded* (DB 1584: I),(¹IVb);
 (7) *inu ieft fmishlauam na to tuio Vero, kir ie pres hynena vtebi, katera ie poprei prebiuala vtui **Babi** Loidi, inu vtui Materi Euniki, inu ieft sem faguishan de tudi vtebi* (TL 1567, 69b);
 (8) npr. *Kindskindsfohn*. (Deutſch.) *pronepos*. (Latinè.) **prevnu**k, (Windifch.) *fì-glivolo di mio nepote per dritta linea* (Italicè.) (MD 1592: H2b).

Sorodstveno strukturo izrisujejo še naslednja parna poimenovanja: *Brat – sestra*; samostalnika sta uporabljena v osnovnem in v drugotnih pomenih (prim. 1. zgled),³⁵⁶ kjer gre za aktualizacijo pomena ‘kdor je komu soroden po mišljenju ali usodi’; *Stric – teta* (prim. 2., 3., 4. in 5. zgled). Zadnja dva zgleda (4. in 5.) kažeta, da je *teta* v protestantskih biblijskih prevodih večkrat nadomeščala Lutrovo splošnejše poimenovanje za krvno sorodnico.³⁵⁷ Pojavljanje poimenovanja *strina* v pomenu ‘stričeva žena’ (6. zgled), ki je etimološko (Bezljaj 1995: 328–329) in pomensko tesno povezano s *stricem*, odpira možnost manj aktualne parne kombinacije, v katero bi bil prav tako včlenjen *stric*. Slovarko zabeležena so tudi poimenovanja naslednjega sorodstvenega kroga: *tetič* ‘der Sohn der Tante’ – *tetična* ‘die Tochter der Tante’ (v MD 1592), ter *strinič* ‘Vattersbruderskind’, ki je (enkrat) naveden tudi v DB 1584 kot enobesedna sopomenka besednozveznega poimenovanja (7. zgled). Splošno uveljavljen je bil poimenovalni par *tast – taščca*. Na poudarjeno vlogo ženskega člana para kaže obstoj različno uveljavljenih sopomenk: *polnica* in *svekrv*. Obe poimenovanji navajata Megiserjeva slovarja, *polnico* pa je uporabljal tudi Trubar. Kot ženski par sopomenskih poimenovanj *svak* in *dever* (pisno *diver*) – prvi je pogosteje rabljen kot drugi – bi bilo predvsem na osnovi sobesedilne rabe in sočasne slovarske registracije mogoče upoštevati večpomensko *nevesto* (prim. 8. in 9. zgled),³⁵⁸ ki je sicer ustaljeni ženski par samostalnika *ženin*, v pomenu ‘svakinja’ pa par *svaka*. Zunaj sorodstvene strukture, čeprav še vedno blizu nje, se umešča par *očim – mačoha*. Njegova člana opredeljuje enako razmerje do tretje osebe – otroka zakonskega partnerja, ki se slovarko tudi pojavlja v obeh spolskih različicah: *pasterek – pasterkinja*.

Zgledi:

- (1) *Obtu vi mui lubi **Bratie inu Sestre*** (TC 1575: 415);
 (2) *Mui dobri poshteni Sofid, **Striz**, Boter oli periatel* (TC 1575: 223);³⁵⁹
 (3) **teta** (*tetta, Mutterschwester, Vaterschwester /.../*) (MD 1592 (1967): 141);
 (4) *Inu pole, Elisabet tvoja **Teta**, je tudi nofsezha eniga Synu* (DB 1584: III,30a) – *Vnd sihe / Elisabet deine **gefrendete** / ist auch schwanger mit einem Son* (LB 1545 (1974): 2071);

³⁵⁶ Prim. slovarksi sestavek *brat* – Novak v Merše, Novak, Premk 2001: 48–50.

³⁵⁷ V slovarju, ki je dodan izdaji LB 1545 v DTV (1974) in ki zajema zastarelo, manj znano in težko razumljivo Lutrovo besedje, je samostalnik *blutfrud(in)* pojasnjen kot ‘(Bluts-)Vervandter’ (LB 1545 (1974): 311*).

³⁵⁸ Orožen 1996: 212–213 posebej obravnava kranjsko-slovenske ali bejačke kontaktne sinonime (tudi *nevesto*), ki so postopoma (preko robnih navedb) postajali del Dalmatinovega knjižnega jezika.

³⁵⁹ Vsi samostalniki moškega spola, naštetih v zgledu, imajo kot poimenovanja najosnovnejših sorodstvenih in medčloveških razmerij ob sebi tudi ženske pare (npr. *sosed + sosedca, stric + teta, boter + botra, prijatelj + prijateljica*), ki so sicer prav tako splošno uveljavljeni, vendar redkeje rabljeni od moških členov para.

- (5) *Nihzhe fe néma k'fvoji blishni Teti pèdrushiti* (DB 1584: I,71b) – *NJemand sol sich zu seiner nehesten Blutfreundin thun* (LB 1545 (1974): 234);
- (6) *Ti némafñ tvojga Ozheta Brata fram odgèrniti, de bi njega sheno vsel. Sakaj ona je tvoja Strina* (DB 1584: I,72a) – *DV solt deines Vaters bruder shamd nicht blössen / das du sein Weib nemest / denn sie ist deine Wase* (LB 1545 (1974): 235),³⁶⁰
- (7) *ga more eden njegovih Bratou réshiti, ali njegovu Striz, ali *ftrizheu fyn *Strinizh* [robna opomba] (DB 1584: I,76b);
- (8) *Schägerin.* (Deutsch.) *fratria.* (Latinè.) *nevesta.* (Windisch.) *moglie del fratello* (Italicè.) (MD 1592: N7a);
- (9) *Hzhly fe ftavi supèr Mater, *Snaha je supèr Tafzho *Nevéfta* [robna opomba] (DB 1584: II,118b).

Našteti pari kažejo, da je pri sorodstvenih poimenovanjih pogosto izpričana nadomsna osnova: npr. *oča – mati, sin – hči* itd.

Na sorodstveno verigo je mestoma pokazano le z izbranimi členi. Pričenja jo bodisi njen izhodiščni člen ali poimenovanje, ki označuje najbližjega sorodnika osebe, o kateri se govori. Npr.: *inu bo sturil, kar nefo njegovi Ozheti inu Dejdi mogli sturiti* (DB 1584: II,102b); *De en Ozha fam ne ima fuiga Synu, do smerti byti* (TC 1575: 353).

1.2.2 Biološko različnost človeka v različnih življenjskih obdobjih poimenujejo pari *mož – žena* (prim. 1. zgled);³⁶¹ *hlapčič – deklica*, tudi *hlapčič* in *dečla*,³⁶² kjer je pri možkem členu razmerja z obrazilom *-ičič* domnevno aktualiziran le pomen mladosti, ne pa tudi majhnosti (prim. 2., 3. in 4. zgled). *Mož* v *Bibliji* (in v drugje navedenih biblijskih odlomkih) nastopa tudi v paru z istokorenskim samostalnikom ženskega spola *možica* (5. zgled). Ob splošno razširjeni *možici* se v TC 1550 pojavlja še različica *možiča* (6. zgled). Na dejstvo, da je Bog ustvaril prvo žensko iz moške kosti, je pokazano tudi z besedno tvorbo, saj je *možica* izpeljana iz samostalnika *mož* s specializiranim obrazilom *-ica*.³⁶³

Zgledi:

- (1) *kadar je Bug Zhlovéka bil ftvaril, po podobi Boshji /.../ Mosha inu Sheno je on nje ftvaril* (DB 1584: I,4a) – *Da Gott den Menschen schuff / machet er jn nach dem gleichnis Gottes / Vnd schuff sie ein Menlin vnd Frewlin* (LB 1545 (1974): 2);

³⁶⁰ V LB 1545 uporabljeni samostalnik *wase* je razložen kot 'tante' (LB 1545 (1974): 388*). Ustreznica *teta* je uporabljena tudi v SP 1996, kjer je navedeno mesto prevedeno takole: *Ne odkrivaj nagote brata svojega očeta; ne bližaj se njegovi ženi; tvoja teta je!* (SP 1996: 170).

³⁶¹ Par se običajno uporablja za označevanje zakonskih partnerjev (npr. *TEm pak kir fo v'Sakoni, sapovém /.../ de fe Shena nelozhi od Moshá* (DB 1584: III,91b)).

³⁶² *Dečla* je pogosto rabljena v enem izmed dveh osnovnih pomenov: 'dorasla mlada ženska, ki še ni poročena' in 'doraščajoča oseba ženskega spola'. Npr.: *Sakaj takove Suknje fo Krajleve Hzhere nofsile, dokler fo Dezhle bile* (DB 1584: I,174b).

³⁶³ V sodobnem biblijskem prevodu (1996) je tvorba tekla v smeri *mož +inja* → *možinja* (*Tedaj je človek rekel: »To je končno kost iz mojih kosti in meso iz mojega mesa; ta se bo imenovala možinja, kajti ta je vzeta iz moža.«* (SP 1996: 54–55)).

- (2) *Tu je ta Pofstava, sa to, katera eniga **Hlapzhizha**, ali **Déklizo** rodi* (DB 1584: I,68a);
- (3) *inu fe néfo fshonali, ni **Hlapzhizheu** ni **Dézhel**, ni Stariga ni Dedzou* (DB 1584: I,250b) – *vnd verschonete weder der Jünglinge noch Jungfrauen / weder des Alten noch der Grosveter* (LB 1545 (1974): 854);
- (4) *Sakaj kakòr en **Hlapzhizh** lubi eno **Dezhlo**, taku bodo tebe tvoji otroci sa lubu iméli* (DB 1584: II,24b);
- (5) *Inu Adam je djal: Letu je vfaj vshe kufst od moih kofsty, inu meffu od mojga meffa: Ona bo **Moshiza** imenovana, satu, ker je is Mosha vseta* (DB 1584: 1585: I,2b);
- (6) *ona bode **Mofhyzha** imenouana* (TC 1550: (6a)).

Sobesedilne rabe samostalnikov ženskega spola kažejo na raznosmerne pomenske širitve: *deklica* je uporabljena tudi v pomenih 'dekle' in 'devica' (npr. *ta Dézhla nej **dékliza** najdena /.../ Satu ker je ona eno norofst v'Israeli sturila, de se je v'fvojga ozheta hiishi kur-bala* (DB 1584: I,111b) – *das die Dirne nicht ist **jungfraw** finden* (LB 1545 (1974): 176)).

1.2.3 S pari kot npr. *boter – botra, sosed – sosedá* pa so parno zaobsežena tudi druga medčloveška razmerja (prim. 1. in 2. zgled). Dokazilni zgled (2. zgled) za obstoj para *sosed – sosedá* kaže, da se hotenemu začetnemu razlikovanju med osebami moškega in ženskega spola prilagajajo tudi nadaljnje omembe oseb. Z moškim poimenovanjem *sosed*, zlasti z njegovimi množinskimi oblikami (npr. *sosedi/sosedje*), pa so praviloma mišljene osebe moškega in ženskega spola (prim. 3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Vi **Botri inu Botre**, vi imate veiditi fa kai inu fa zhes volo fte vi od tih Starisheu letiga Diteta, kletimu Kerszhouanu naprosheni inu pouableni* (TC 1575: 425);
- (2) *Taku govori vshe sdaj pred tém Folkom, de profsi slejdni od fvojga **Sofséda**, inu slejdna od fvoje **Sofséde** freberne inu slate Poffode* (DB 1584: I,41b);
- (3) *TRy lépe rizhy fo /.../ Myr mej bratmi, lubesan mej **foffedmi**, inu kadar fe Mosh tèr Shena dobru mej fabo glihata* (DB 1584: II,163a).

Pogostnostno razmerje, ki ga kažejo rabe členov para *vdovec – vdova*, je zgovorno: zaradi socialne ogroženosti, ki je nastopila po moževi smrti, je bila (predvsem v biblijskih besedilih)³⁶⁴ zelo pogosto omenjana *vdova* (v DB 1584 128x), *vdovec* pa le v treh delih: v dveh Trubarjevih (po ena omemba v TAr 1562 in v TC 1575) in v TkM 1579 (dve omembi); vse štiri omembe so del para: npr. *MOLITOV ENIGA Vdouza inu ene Vduue* (TkM 1579: 109b); *Ieft fim ena Vduva, ena Shena kir trouam, inu moj Mosh je vmèrl* (DB 1584: I,175a). Zgled *OBeno Vduvo ali Siroto nereshalite* (DB 1584: I,49a) opozarja, da so šibkejši in bolj ranljivi plasti človeške družbe pripadale tudi sirote. Samostalnik *sirota*

³⁶⁴ Npr.: *Inu Praudo stury Sorotam, inu Vdavam, inu ima ptuje sa lubu, kir nym fhpisho ino gvant daje* (DB 1584: I,106b). Isto mesto (*ki pomaga do pravice siroti in vdovi, ljubi tujca in mu daje kruha in obleke*) je v sodobnem slovenskem biblijskem prevodu pojasnjeno z opombo: »to so tri najšibkejše skupine v starozavezni družbi. Ker so sicer brez varstva, imajo pravico, da zanje skrbita Izraelov Bog in njegovo ljudstvo« (SP 1996: 240).

je kljub ženskemu spolu lahko uporabljen kot spolsko nevtrarno poimenovanje za otroka brez staršev. Npr.: *My fmo Syrote, inu nemamo Ozheta, nafhe Matere fo kakòr Vduve* (DB 1584: II,57b).

Ena izmed orientalnih značilnosti, predstavljenih v *Bibliji*, je bilo tudi mnogoženstvo, ki se je poimenovalno odražalo v enosmerni tvorbi poimenovanj: obstaja le poimenovanje *ravenžena*.³⁶⁵ *Shefdeffet je Krajliz, inu offemdeffet ravenshen, inu Dézhel nej zhišla* (DB 1584: I,111b).

Od pravila, da so parna poimenovanja samostalniki moškega in ženskega spola, odstopa splošno rabljeni samostalniki *druže*, ki je srednjega spola, nanaša pa se lahko na osebe moškega ali ženskega spola. Parno žensko poimenovanje izhodiščnega moškega člana *drug*, ki je naveden kot kranjska iztočnica v Registru DB 1584 (**Drug** [Crajnški.] *Tovarišh* [Hervazki, Dalmatinski, Istrianski, Crafhki.] (DB 1584: III,CcIVa)), je *družica*, ki je uporabljena v biblijskih prevodih: npr. *ker je ona vsaj tvoje drushe, inu Shena tvoje Savese* (DB 1584: II,131a).

1.2.4 Redka parna poimenovanja so ugotovljiva tudi pri pripadnikih različnih skupin in skupnosti (npr. verskih): npr. *ajd* – *ajdinja/ajdenja* (glasoslovna variantnost, ki je posledica izgovornega slabljenja nenaglašene *i*-ja, je Trubarjeva značilnost).³⁶⁶ Čeprav sta bili obe poimenovanji splošno razširjeni, je moški člen občutno prevladoval (v DB 1584 sta ob večstokratnem pojavljanju samostalnika *ajd* izpričani samo dve pojavitvi *ajdinje*).

1.3 Parna živalska poimenovanja, tvorjena z obrazilno izpeljavo, so poleg najsplošnejšega para *samec* – *samica*, nanašajočega se na živali (prim. 1. zgled), še: *golob* – *golobica*, *hrt* – *hrtica*,³⁶⁷ *junec* – *junica* (razmerje je omejeno le na spolno različnost poimenovanih živali),³⁶⁸ *kozel*³⁶⁹ – *koza*, *osel* – *oslica*, *pes* – *psica*,³⁷⁰ *prašič/prešič* – *prastica/presica*, *volk* – *volčica*, *vran* – *vrana*, *lav/lev*, ki ga spremljata dve ženski poimenovanji: *lavica* in *levinja*. Prva je slovarsko navajana različica, druga, izpeljana z redkeje uporabljanim obrazilom *-inja*, pa je bila sobesedilno rabljena v Dalmatinovih biblijskih

³⁶⁵ Sklopa *ravenmož* ni, obstajajo pa številne druge tovrstne tvorjenke: *ravenbrat*, *ravenčlovek*, *ravenhlapec* itd.

³⁶⁶ Npr. *ona tiga shtuka posabi, inu is mišli pufti, de je ona ena Ajdina, on pak je en Iud* (TPo 1595: I,161). Nasprotje, ki ga oblikujeta *ajdina* in *Jud*, je spolsko in vsebinsko: pripadnica vere, ki ne priznava Kristusa, in pripadnik judovske vere.

³⁶⁷ Na neizenačenost rabe členov para kaže poleg redkejšega pojavljanja *hrtice* tudi njena samo slovarska navedba: npr. *Windspil*. (Deutfch.) *canis venaticus*. (Latinè.) *hèrtiza*, *lovèn pèß*. (Windfich.) *levriero*, *veltro* (Italicè.) (MD 1592: V5). Rabe uzaveščajo predvsem obstoj pasje pasme in ne toliko potrebe po poimenovalnem razločevanju moškega in ženskega para, na kar kaže *hrtici* pripisana razlagalna sopomenska zveza *lovèn pèß*.

³⁶⁸ Pogostnostno razmerje je bilo preverjeno v DB 1584: ugotovljenih je bilo 100 pojavitev *junca* in šest *junice*.

³⁶⁹ Brez ženskega para ostajata obe manjšalnici: splošno razširjena *kozlič* in iz Megiserjevega slovarja znani *kozlec*.

³⁷⁰ Parnost sega tudi na območje manjšalnic, kjer sta iz pojavitev v besedilih različnih piscev sestavljiva kar dva različno tvorjena para: *psič* – *psičica* in *psiček* – *psička*. V prvem primeru gre za izpeljavo ženskega člana para z obrazilom *-ica*, v drugem pa za zamenjavo obrazil: oba člena para sta drugostopenjski tvorjenki, izpeljani s tipičnima manjšalnostnima obraziloma (*-ek* : *-ka*).

prevodih. Korensko različne pare oblikujejo poimenovanja *jelen – košuta*,³⁷¹ *oven in jarec ter ovca, petelin – kokoš*. Ob *kokoši* se občasno pojavlja *kokalnica*,³⁷² ki jo pomensko označuje in osamosvaja valjenje in vodenje piščancev. V tem pomenskem okviru parno povezovanje s *petelinom* ne more biti vzpostavljeno. Istokorenski par sestavljata *kur* ‘petelin’ in *kura*, toda o temeljni sopomenskosti tudi pri njima ni mogoče govoriti, saj se *kura*, ki je znana predvsem iz obeh Megiserjevih slovarjev, v zvezi z *divji* pojavlja kot poimenovanje za fazana ali celo divjega petelina (prim. 2. zgled). Pri številnih živalskih poimenovanjih je opazno metaforično širjenje pomena (prim. 3. zgled). V Bohoričevi slovnici je naveden par *konj – konjka*, na osnovi ločenih pojavitev *konja* in *kobile* pa je sestavljiv tudi ta par: *konj* je splošno razširjeno poimenovanje, *kobilo* pa v obeh slovarjih navaja Megiser (4. zgled). V MTh 1603 jo spremlja sopomensko poimenovanje *kljusina*, ki sobesedilno nastopa v paru s *pastuhom* ‘žrebcom’ (5. zgled).³⁷³ Povezava učinkuje ekspresivno.

Zgledi:

- (1) *Vsami k'febi od vfake zhifte Shivine, vfelej sedem inu sedem, eniga **famza** inu njegovo **famizo*** (DB 1584: I,5a);
- (2) *Fafan.* (Deutfch.) *phafianus.* (Latinè.) *fafan*, **divje kure.** (Windifsch.) *fagiano.* (Italicè.) (MD 1592: D5);
- (3) *Ali ena je moja **Golobiza**, moja brumna, ena je svoji Materi nar lublifha* (DB 1584: I,333b);
- (4) *kobila-e ž, equa, kobila, kluffina, Stut, Mötsch, Mutterpferdt, Feldin* (MTh 1603 (1977): 62);
- (5) *Kakòr **Pastuh** risazhe pruti vsem **klufinam**, taku fe Hinavez na vse Shpotliuce obésha* (DB 1584: II,166b).

Poimenovanji *ptič* in *ptica* nastopata v vlogi sopomenk. Samostalnika sta (po enkrat) izpričana samo v BH 1584. Npr.: *Ptiza, ze, ptizh, a, auis, vogel* (BA 1584. 58); *Ptice pod Nebom inu shivina, tu je vse prozh* (DB 1584: II,32a).

Brez parnega ženskega člena so ostala poimenovanja skopljenih živali, npr. *kaštrun, vol*.

1.3.1 Za številne omenjene živalske (pa tudi nekatere rastlinske) vrste in družine so bila v rabi bodisi samo moška ali samo ženska poimenovanja, ki označujejo žival z vsemi njej lastnimi razlikovalnimi potezami, hkrati pa brez opaznejše spolne diferenciacije. V tej vlogi npr. nastopajo naslednja poimenovanja moškega spola: *drozg, fazan, jazbec, kit*,

³⁷¹ V biblijskih prevodih se pogosto parno pojavljata *srna* in *jelen*, vendar primerjava s prevodno predlogo in sodobnim biblijskim prevodom kaže, da gre za poimenovanji različnih živali in ne za člena istega para: *Od tiga mogo zhifti inu nezhifti jéfti, kakòr eno **Sèrno** ali eniga **Ielena*** (DB 1584: I,107b) – *Beide der Reine vnd der Vnreine mügens essen / wie ein **Rehe** oder **Hirrs*** (LB 1545 (1974): 359); *Nečisti in čisti ga sme jesti kakor **gazelo** in **jelena*** (SP 1996: 243).

³⁷² Npr.: *kakòr ena **Kokalniza** zhes lajza peruti resprostira, je greje inu leshe* (DB 1584: I,1a). Slednja je glede na značilna opravila ali lastnosti tudi v slovenskem okolju dobila več posebnih poimenovanj: *kokalnica*, narečno tudi *kvokarha* (v tretjem registrskem stolpcu DB 1584: Slovenki, Besjzhki) in *kvočka* (v četrtem registrskem stolpcu). Večino poimenovanj je motiviralo značilno oglašanje domače ptice.

³⁷³ Prim. PS II (1895): 13.

*krt, kuščer, leopard, lobud, medved, pard, pav, pes, pivot,*³⁷⁴ *škorec, škorjanec, škorpijan/škorpijon* itd., ter naslednja poimenovanja ženskega spola: *afinja,*³⁷⁵ *bolha, čaplja, grlica, hijena, jerebica,*³⁷⁶ *kamela, kuna,*³⁷⁷ *lastovica, lisica/lesica, mačka, štoklja, ob ovc* tudi *brav*, ki je v Pleteršnikovem slovarju razložen kot *brav, m. 1) das Schafvieh (ohne Rücksicht auf Alter und Geschlecht)* (PS I (1894): 52). Npr. *Barke /.../ fo pèrnešle Slata, Srebra, Slonovih kofsy, Affinje inu Pave* (DB 1584: I,238b); *Sove inu Vranuvi bodo ondi prebivali* (DB 1584: II,13b). Na navedenem mestu iz *Biblije* so omenjene dragocenosti in živalske vrste, ki so jih trgovske ladje vozile iz daljnih dežel. Enospolna omemba je toliko bolj razumljiva, če gre za enkratno navedbo, ki je hkrati tudi slovarska, kar večinoma pomeni tudi nesobesedilno rabo (npr. *Troftel.* (Deutsch.) *turdus.* (Latinè.) *drufg.* (Windifch.) *tirdi.* (Italicè.) (MD 1592: Q2b)).

Na različne vrste živali (npr. žuželk, nočnih ptic itd.) in ne na spolno razlikujoče se člene parov kažejo tudi poimenovanja kot *čuk in sova, čebela/čmela* in *čmrlj*. *Sova* in *čuk* sta v DB 1584 uporabljena tudi v medsebojno pojasnjevalni vlogi, kar odpira možnost sopomenskega razumevanja: *Ieft fim raunu kakòr en *Zhuk v'opufzhenih mejftih *Sova* (DB 1584: I,305a). Primerjava s Trubarjem je na istem mestu odkrila manjšalnico moškega spola *sovič*. V obeh primerih gre za prevodni približek nemški ustreznici *Kützlin* (*Jeh bin gleich wie ein Kützlin in den verstöreten Stedten* (LB 1545 (1974): 1052)), ki tudi označuje vrsto sove.

Nasprotno pa sta poimenovanji *papagaj* in *papiga* v KPo 1567, kjer se pojavljata drug ob drugem, uporabljeni sopomensko. Npr.: *Ti fo prave Papagoij alli papige inu Kavke, katere pres ũma se govoriti ũzhe* (KPo 1567: V).³⁷⁸

Brez moškega para se v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja pojavlja *krava*, ki se sobesedilno pogosto povezuje z *volom* oz. *voli*: npr. *Krave inu Volli* (TPo 1595: I,32a).

1.4 Na izbiro moškega ali ženskega poimenovanja je praviloma vplivala situacija. Če se je pripoved nanašala na skupino, ki so jo sestavljale osebe moškega in ženskega spola, je bilo običajno uporabljeno moško poimenovanje, najpogosteje v množini (prim. 1. in

³⁷⁴ Samostalniki se pojavlja v obeh slovarjih in v DB 1584. Zadošča omemba živalske vrste, potrebe po navedbi poimenovanja samice (v Pleteršnikovem slovarju in v SSKJ je navedena *bivolica*) pa ni bilo.

³⁷⁵ Iz nemščine prevzeta beseda je bila splošno razširjena.

³⁷⁶ Npr. *Sakaj Israelſki Krajl je vunkaj ſhâl yſkat eno Bolho, kakòr ſe ena Ierebiza poja po gorrah* (DB 1584: I,165b).

³⁷⁷ Korenska izenačenost bi brez sobesedilnega preverjanja lahko usmerjala k napačni povezavi *kune* in *kunina* oz. *kuniliča* ali *kunuliča*, ki pa se po preverjanju pokaže kot poimenovanje za skalnega jazbeca. V DB 1584 je *kunilič* v robni opombi predstavnostno približan s približno sopomenko *zajčič*: *Viffoke Gorre fo divjih Kos prebivalifzhe, Inu ſkale téh *Kunilizheu. *Sajzhizheu* [robna opomba] (DB 1584: I,305b). Na različnost poimenovanega predmeta (denotata) kaže tudi primerjava niza *Saiz inu *Kunulizh *Sajzhiz* [robna opomba] (DB 1584: I,108a) s prevodno predlogo: *der Hase / vnd Caninchen* (LB 1545 (1974): 362). Trubarjeva praksa je drugačna, kar je verjetno posledica druge prevodne predloge: *Te viffoke gorre fo tim dyuym kofom hbeshanu, Inu tu skalouie tim *kunynom *Ieshom oli kuniglō* [robna opomba] (TPS 1566: 187b). V povzemalni opombi, dodani ob robu besedila, so naštet: *Serne, kofe, Saici*.

³⁷⁸ Iz nemščine prevzeti *papagaj* je bil pogosteje rabljen. V glasoslovno modificirani obliki ga je slovarsko vključil tudi Megiser: npr. *Papagey.* (Deutsch.) *pfittacus.* (Latinè.) *popagaj.* (Windifch.) *papagallo.* (Italicè.) (MD 1592: L2b).

2. zgled),³⁷⁹ če pa je beseda tekla o ženski kot vršilki dejanja ali nosilki lastnosti, je bilo uporabljeno žensko poimenovanje (3. zgled). Z redkimi omembami *deželana* oz. *deželanov* (4. zgled) so v okviru pomena 'predstavnik deželnih stanov' mišljene osebe moškega spola, v pomenu 'kdor je v razmerju do drugega iz iste dežele' pa bi bile lahko ob moških zajete tudi osebe ženskega spola (prim. slovarski sestavek *deželan* – Novak v Merše, Novak, Premk 2001: 61–62).

Zgledi:

- (1) *inu fo veliku **bolnikou** s'oljem shalbali, inu fo je osdravili* (DB 1584: III,22a);
- (2) *inu je imèl pet Loup, v'katerih je leshala ena velika mnoshiza **bolnikou, flépzou, krulovih, fuhih**, ty fo zhakali, kadaj bi se voda skalila* (DB 1584: III,49b);
- (3) *Ona gre tiakaj /.../ inu is mipli pufti, de je **ona** ena **Ajdina**, on pak je en **Iud*** (TPo 1595: I,161);
- (4) *Criftus ie od fiih fnanceu inu **deshelanou** fashpotouan* (TE 1555, A7b).

Ženski členi parov se (razen spolske razlike) lahko pomensko prekrivajo z moškimi, pogosto pa se od njih tudi razlikujejo (Merše 2007b: 116–118). Poimenovanji *besednik* in *besednica* se glede označevane dejavnosti ('govoriti komu v korist', 'zagovarjati koga') izhodiščno nanašata na isti konkretni osebi: *besednik* na Kristusa kot božjega sina, redkeje uporabljena *besednica* pa na Marijo kot Kristusovo oz. božjo mater (prim. 1. zgled). Ista nanašalnost velja za večino izpričanih rab *odvetnika* in za obe pojavitvi *odvetnice*. Raba kaže, da so bile Kristusove oblike pomoči grešnim ljudem motivacija številnih izglagolskih poimenovanj (prim. 2. in 3. zgled),³⁸⁰ ki so v ženski obliki redkeje označevalna tudi za Marijo (4. zgled). Primeri splošnejše nanašalnosti moškega poimenovanja in rabe v pomenih 'govornik' ali 'odvetnik' so redki (prim. 5. in 6. zgled). Pomen je prepoznaven po spremenjenem vršilcu dejanja, spremnih prilastkih in neredko po rabi samostalnika v množini.

Zgledi:

- (1) *aku pag du grefhi taku imamo aniga **oduetnika oli befednika** per tim ozhetu Iefufa Christufa prauizhniga* (TC 1550: 104 (60b);
- (2) *Vi ste lubi inu perietni Bogu, sabston, sa volo Iefufa nashiga **Odreshenika, Oduetnika inu Befednika*** (TT 1560: ea);
- (3) *Glih taku tiga Boshyga Synu periafen imamo mi tudi kferci vfeti, kir ie ta veliki teshki ferd Boshy vfel na fe sa nasho uolo, inu postal nash **Plazhnik, Odreshenik, Spraulauiz, Befednik inu Ifuelizhar*** (TR 1558: I2a);
- (4) *Diuiza Maria ie ena **Oduetniza, Befedniza inu Pomozhniza** pred Bugõ vfeh tih ludi, kateri na no klyzho* (TR 1558: c2a);

³⁷⁹ Na izbiro moških poimenovanj je vplivala tudi splošna uveljavljenost le-teh. Ker se npr. samostalnik *bolnica* kot ženski par *bolnika* v knjižnem jeziku 16. stoletja še ni pojavil, je bila izbira moškega para tudi v primeru hkratne nanašalnosti na ženske logična.

³⁸⁰ O številnosti eno- in večbesednih poimenovanj za Jezusa Kristusa prim. Rajhman 1977: 114–115 in Legan Ravnikar 2003: 570.

- (5) *Taciga doperneſti na tim hudim fueitu nigdar oben Ceſſar, ne Kral, ne Viuda /.../ shnih kunſhtnimi inu vuzhenimi beſſedniki /.../ ne ſo premogli* (TR 1558: Z3b);
- (6) *POtle zhes pet dni ulezhe doli Ananias ta Viſſhifar ſteimi Starishi, inu ſteim Tertullō Beſednikom* (TT 1557: 413).³⁸¹

Člena para *obladavec* – *obladavka* sta po enkrat uporabljena v DB 1584, oba kot del razlag lastnih imen. *Obladavec* je naveden v robni opombi (*Iesus Nave ſe rezhe en odreſhenik ali obladavez* (DB 1584: II,172a)), *obladavka* pa v predgovoru k Tobievim bukvam (*Sara ſe rezhe, ena kir ſe ſhtrita, ena obladauka, kir h'puſlednimu premore, oblada inu doby* (DB 1584: II,147a)).

2.1 Številna moška poimenovanja, izpričana v slovenskih knjižnih izdajah 16. stoletja, ostajajo brez ženskih parov, za kar običajno obstajajo zgodovinski in pomenski razlogi (npr. *aar/ahar, galjot, papež, ſkof, arhangel/arhanjel; arianer, antitrinitar, gerob* itd.). Samo moškimi vršilcem dejanj so npr. pripadala nekatera mesta v cerkveni hierarhiji (npr. *papež, ſkof*). Nekaterih poklicev in opravil v zgodovini, ki jo neposredno ali skozi biblijsko perspektivo zrcalijo dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ženske niso opravljale (npr. nekaterih vojaških poklicev).

Brez ženskega para nadalje ostajajo:

- številna moška poimenovanja z negativno ali ekspresivno vsebino: npr. *divjak, izdajica/izdavec; Taku ga Sludi klizhkakim hudim touarishem, pyanzom inu Iegerzom perpela* (TC 1575: 148)). Poimenovalno so izpostavljene osebe moškega spola;
- moška poimenovanja, ki označujejo službe in položaje v cerkveni hierarhiji (npr. *apostol, ebiskop* (JPo 1578), *superintendent, izpovednik/spovednik*; tudi *anžigel*³⁸²), neredko opredeljena z zgodovinskimi dejstvi (Kristus je imel dvanajst učencev – *apostolov*, zato žensko parno poimenovanje v okviru osnovnega pomena ni možno). Zaradi sopomenskosti naj bi isto veljalo tudi za iz nemščine prevzeti samostalnik *joger*, vendar ta nastopa parno z *jogrinjo*,³⁸³ kar je omogočila pomenska širitev oz. njena pomenska oddaljitev;
- poimenovanja pripadnikov različnih skupin in sekt: *antikrišt, antitrinitar, arijan* (različica je zapisana v JPo 1578) in *arijaner* (različico navaja Trubar: npr. v TAR 1562), *vinglijaner, donatist* itd.
- poimenovanja, ki se nanašajo na dejavnost konkretnih oseb moškega spola (npr.

³⁸¹ Dalmatinov prevod se od Trubarjevega le besednoredno razlikuje: npr. *s'tém Beſédnikom Tertulom* (DB 1584: III,75b), Lutrov pa z izbiro nemškega ekvivalenta kaže na uresničevani pomen 'odvetnik, zagovornik' *vnd mit dem Redener Tertullo* (LB 1545 (1974): 2243), še določneje pa z izbiro ekvivalenta novi slovenski prevod: *Čez pet dni je prišel tja véliki duhovnik Hananija z nekaj starešinami in z nekim pravnikom Tertúlom* (SP 1996: 1675–1676).

³⁸² Npr.: *Mi beremo vuenih Buquah od eniga Anshigla, tu ie, od eniga kir ie ſam vueni Puſzhavi oli Vgofdu (ta ie en praui Menih, en Samouvezh bil)* (TAR 1562: 82b).

³⁸³ Prim. slovarski sestavek *jogrinja* – Novak v Merše, Novak, Premk 2001: 73.

izveličar, ki se nanaša na Kristusa). Moškega spola sta poimenovanji za nevidno duhovno bitje, ki poseblja zlo (*hudič*, *zludi*, *satan*), in za nevidno dobro duhovno bitje: *angel* in *arhangel/arhanjel* (JPo 1578), *serafin*. *Hudečica*, ki se enkrat samkrat pojavlja v TA 1566, je sestavina abecedno uvrščenega niza samostalnikov, ki se začenjajo na H: *Hlad hudič hudezhiza* (TA 1566: A3a). Zaradi posebne namembnosti seznama in nesobesedilnega navajanja primerov tudi na pomen *hudečice* in na okoliščine njene rabe ni mogoče zanesljivo sklepati.

2.2 Neparnih je tudi nekaj ženskih poimenovanj. Odsotnost moškega para je npr. posledica dejavnosti, ki jo lahko opravljajo le ženske: npr. *ama*, *dojka*, *otročnica*,³⁸⁴ ki se rabi v pomenu 'ženska v prvih tednih po porodu'. Sobesedilne rabe *ame* kažejo na usmerjenost njene dejavnosti na otroke: *Nefsi ga v tvoim narozhaju, (kakòr ena Ama enu Déte nofsi)* (DB 1584: I,85a). Brez moškega para se pojavlja tudi *devica*. Neparnost, splošna razširjenost in pogostost pojavljanja je v veliki meri posledica ustaljene povezave z Marijo kot Jezusovo materjo. Od 26 pojavitev v DB 1584 jih je 20 v neposredni zvezi z Marijo: npr. *Divize Marie ozhiŹhovanje* (DB 1584: III,31a).³⁸⁵

2.3 Brez spolnega predznaka ostajajo poimenovanja mladičev: npr. *jagnje* (splošno uporabljani samostalnik), *jagnjič* (redkeje izpričan samostalnik, pri katerem je z manjšalnim obrazilom *-ič* poudarjena pomenska sestavina mladosti in nedoraslosti, hkrati pa tudi majhnosti) ter narečno opredeljena glasoslovna različica *agnec* (v DB 1584 je navedena v tretjem registrskem stolpcu (Slovenki, Besjzhki)).

3 Velika večina ženskih parov spada v skupino modifikacijskih tvorjenk, del tovrstnih poimenovanj pa izkazuje nadomestno osnovo (npr. *sin* – *hči*). Moški člani parnih poimenovanj so praviloma pogosteje rabljeni kot ženski.

3.1 Bohoriču je uspelo z omembo izpeljave z obrazili *-ica*, *-inja*, *-ka*³⁸⁶ v slovnici povzeti osnovne tvorbenne modele ženskih parnih poimenovanj. Zaporedje zrcali tudi pogostnostno razvrstitev v tedanji knjižnojezikovni praksi. Osnovni tvorbeni model je: moško poimenovanje + *-ica* (npr. *mlinar* – *mlinarica*) s substitucijskim podtipom (npr. *bojnik* – *bojnica*, kjer gre za nadomestitev obrazila *-ik* z *-ica*). Obstajajo tudi obrobnejši modeli: *bog* – *boginja*, *kruhapek* – *kruhapekinja*; *firšt* – *firština*; *boter* – *botra*. Tudi če je moško poimenovanje prevzeto in brez razvidne obrazilne podomačitve, se ženski pari izpeljujejo z domačimi obrazili, najpogosteje z *-ica*, *-inja* se pojavlja le izjemoma (npr. *žnidar* – *žnidarica*, *ajd* + *ajdinja*).

Pogosta je parna kombinacija korensko različnih in (vsaj navidezno) tvorbeno nepovezanih poimenovanj. Zasediti jih je mogoče v vseh pomenskih skupinah parnih poimenovanj, največ pa pri najstarejši, ki jo predstavljajo sorodstvena poimenovanja: npr. *sin*

³⁸⁴ Samostalnik *ama* je bil splošno rabljen, v Registru, dodanem DB 1584, pa mu je pripisana motivacijsko razvidnejša (iz glagola *dojiti*) vzhodnoslovenska narečna ustreznica *dojka* (DB 1584: III,CcIIIb).

³⁸⁵ O terminoloških in neterminoloških pomenih samostalnikov *dečla* in *devica* (tudi zveze *devica Marija*) prim. Legan Ravnikar 2003: 569.

³⁸⁶ Bajec 1950: 94–95 navaja, da z obrazilom *-ka* delamo iz moških imen ženska. Obrazilo *-ka* ustreza obraziloma *-ek* in *-ec*, s katerima tvorimo moška poimenovanja.

– *hči, hlapčič – dečla, jelen – košuta* itd. Parno npr. nastopata tudi *flegar* in *ama*, čeprav ju povezuje le eden izmed obrobnejših pomenov: *Krali / Kralice / Vyudi / Gosposzhina / Imatio slushiti Bogu /.../ to Cerkou braniti / te Cerque Flegary inu Ame biti* (TAr 1562: 41b).

3.1.1 Spremnjiv pojav pogosteje rabljenih moških poimenovanj je tudi izpričanost večje glasoslovne in besedotvorne variantnosti. Prvo lahko povzroči izguba zvonečnosti ali izgovorno slabljenje nenaglašenih samoglasnikov (npr. *norec/norc*), druga pa je značilnost številnih prevzetih samostalnikov. Pri istokorenskih ženskih členih parov je najpogosteje spremenljiv morfemskostični del: Npr. *doktar/doktor – doktorca; lotar/loter – lotrica/lotrica; kramar/kramer – kramarica*, premeno po palatalizaciji izkazujeta para *volk – volčica, knez – kneginja*. Primeri večje glasoslovne spremenljivosti ženskega para so redkejši: npr. *ošter – ošterica/oštarica*.

3.2 Uveljavljenost v živi in v knjižnojezikovni rabi je spodbujala k tvorbi novih členov besedne družine (npr. *golob → golobec, golobič, golobar, golobji, golobinji; cesar + cesarjev/cesarjov*). Poleg pridevnikov so se v razširjene besedne družine neredko uvrščale tudi manjšalnice: npr. *doktar/doktor → doktorčič, doktorica/doktorca*. Podaljšani besednodružinski tvorbeni niz izjemoma izkazuje tudi *devica*: npr. *devica → devičen, devičica*.

3.3 Primerjava izpričanih pomenov moškega in ženskega člana para kaže, da je ženska različica lahko uresničevala več pomenov ali se pomensko celo razlikovala od moškega para.³⁸⁷ Najbolj značilna pomenska oddaljitev od poimenovanj moškega spola nastaja tedaj, kadar ženske nastopajo le kot nosilke pomena 'žena vršilca poklicne dejavnosti'. Ker pa običajno tudi same opravljajo isto (ali podobno) poklicno dejavnost kot njihovi zakonci, ta pomen praviloma ni edini.

Tako moška kot ženska poimenovanja so pogosto rabljena tudi v neosnovnih pomenih. Ker so moška poimenovanja pogosteje rabljena, so tudi njihove rabe v prenesenih pomenih bolj opazne (prim. 1. zgled). Ekspresivno je poimenovanje človeka z živalskim imenom (prim. 2. zgled). Razmerje med Kristusom in krščansko skupnostjo je primerjano z razmerjem med *ženinom* in *nevesto* (prim. 3. zgled). Živalska imena ženskega spola so zajeta tudi v primere (4. zgled).³⁸⁸

Zgledi:

- (1) *One [= ptizhize] imajo eniga bogatiga kuharja inu kluzharja, timu je ime ta ozha v'Nebi, ta ima eno Kuheinio, katera je taku fhiroka, kakor je ta Svejt* (TPo 1595: II,227);

³⁸⁷ Na različen spekter dolžnosti je npr. mogoče sklepati na osnovi sobesedilnih omemb *vratarja* in *vratarice*, saj je *vratar* lahko opravljal službo tudi pri mestnih vratih, *vratarica* pa domnevno le pri hišnih: *Ta ifti ie shal Siesufom na Palacio alli Duor velikiga Faria /.../ inu ie gouoril Suratarizo, inu ie pelial Petra notar* (JPo 78: I,120a).

³⁸⁸ O metaforičnih pomenskih prenosih v okviru pomenske skupine o živalih, ki potekajo v smeri *žival → človek s kako lastnostjo*, prim. Novak 2004: 81, o živalih kot sestavnih delih primerjav pa v Novak 2004: 226.

- (2) *O tvoiga molenia ti Hudizhova prekleta **Lefiza**. On [= Erodež] dela kakòr ena kunftna prav **Lefiza** (KPo 1567: LVb);*
- (3) *Gdo ie **Shenin**? Iesus Christus Syn Boshij (JPo 1578: III,107b) – Gdo ie ta **Neuefta**? Sueta Karfzhanska Catoliska Cerkou (JPo 1578: III,107b);*
- (4) *ficer gredo ty ludje v Pridigo inu is pridige, kakor **krave** (TPo 1595: II,17).*

3.4 Tako moška kot ženska poimenovanja so pogosto člani spolsko poenotenih nastevalnih nizov. Iz različnih razlogov prevladujejo nizi moških poimenovanj (ker se le-ta pogosteje pojavljajo, ker so številna dejanja značilna samo zanje, ker so običajnejši tudi v vlogi univerzalnih poimenovanj): npr. *Kei vidish da bi se Krally, Firfti Papesh, Cardinali, Ebiscopi, Korrary &c. takouega Vka darshali?* (JPo 1578: II,67b); *Ter vsaj jeft neifem of-fertovala, ni truzala, inu fim vfai vezh imejla, kakor ti **Cefsariza inu Krajliza** (TPo 1595: III,126).*

Mešane nize praviloma pričenjajo člani moškega spola. V prevedenih delih je zaporedje določeno s prevodno predlogo, v samostojnejših delih (npr. v TC 1575) pa so pisci ravnali enako. Npr.: *Inu S. Paul zheftu grofouitu zhes vfe Preshushnike, Curbarie, Preshushnice, Curbe inu zhes te, kir vnezhistofti prebiuaio /.../ gouori (TC 1575: 387–388).*

Raba samostalniških manjšalnic v delih slovenskih protestantskih piscev

0 Pregled besedja, zbranega s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja,³⁸⁹ je odkril tudi obsežno skupino samostalnikov, izpeljanih s tipičnimi obrazili za izražanje manjšalnosti.³⁹⁰ Vendar je njeno najverjetnejšo dokončno sestavo potrdilo šele sobesedilno preverjanje uresničenosti predvidljivega manjšalnostnega ali katerega izmed sorodnih pomenov.³⁹¹ Preverjanje, ki je poleg sobesedila upoštevalo tudi prevodne predloge, različne redakcije istih besedil in obstoječe tujejezične slovarske ustreznice, je trdneje zarisalo tudi mejo med samostalniškimi tvorjenkami z manjšalnim pomenom ali katero njegovih različic, in drugovrstnimi modifikacijskimi tvorjenkami, zlasti feminativi.

0.1 Diminutiva oz. manjšalnice ali pomanjševalnice so že v prvi slovenski slovnici obravnavane v posebnem razdelku med vrstami imenskih tvorjenk. Ahačič (2007: 132–133) ugotavlja, da se je Bohorič pri delitvi na vrste do določene mere opiral na Melanchthonov model, kar velja tudi za razdelek o manjšalnicah. *Krajlizh; pfizh pfizhka oz. pfizhiza* so prevodi latinskih manjšalnic. Tem je Bohorič iz lastne izkušnje dodal še 14 primerov, izmed katerih se samo še par *žena ženica* ujema z Melanchthonovimi primeri: *moshiz, sobèz, lozhiz, lozhiz, stoliz; bobik, lonik, Rakik, lonzhizh, tatizh; shenizh/sheniza, dèklizh/deklizhiza; telèze, perze, detéze* (BH 1584: 68). Bohorič govori o tvorbi manjšalnic moškega (pisno na *-izh* ali *-izhik, -iz/-ez* in *-ik*), ženskega (*-iza* ali *-ka*; ob tvorjenkah *shenizh* in *deklizh* pa navaja, da se manjšalnice na *-izh* delajo tudi iz samostalnikov ženskega spola) in srednjega spola (*-ze*). Skupno je naštel devet obrazil, s katerimi se tvorijo manjšalnice, in tvorbo ponazoril z zgledi.

³⁸⁹ Uporabljeno je bilo gradivo, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (namenjeno za potrebe načrtovanega *Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*), ter podatki, ki jih prinaša popis besedja, uporabljenega v slovenskih biblijskih prevodih 16. stoletja. Popis je naveden pod delovnim naslovom *Besedišče 2006*.

³⁹⁰ Na osnovi predhodnih novejših domačih (Toporišič 1992a: 60 in 2000: 185–187) in izbranih tujih teoretičnih obravnav je strnjen problemski prikaz manjšalnic v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in v Pleteršnikovem slovarju, ki upošteva njihovo pomensko in tvorbeno plat, prispevala I. Stramljič Breznik (2008); o isti problematiki tudi Stramljič Breznik 2010.

³⁹¹ Čeprav se med prave samostalniške manjšalnice uvrščajo le tvorjenke, pri katerih je z značilnim priponskim obrazilom poobraziljen tisti del skladenjske podstave, ki poimenuje manjšo mero značilnosti podstave (Toporišič 1992a: 100), so mednje prištete tudi pomensko sorodne tvorjenke, ki poimenujejo mladiča ali nedoraslo, ter tvorjenke ali rabe le-teh, pri katerih je z istimi obrazili izražen čustveni (pozitivni ali negativni oz. ljubkovani ali slabšalni) odnos govorečega do označevane pojavnosti.

1 Pregled tvorbenih obrazil, kot jih izkazujejo manjšalnice, izpričane in sobesedilno preverjene v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja³⁹² ter v obeh Megiserjevih slovarjih, je pokazal, da je Bohoriču uspelo odkriti in z zgledi predstaviti najrodnejša obrazila, ki so se pojavljala pri tvorbi manjšalnic vseh treh spolov.

1.1 Največjo tvorbeno raznolikost izkazujejo **manjšalnice moškega spola**. Obrazila se glede na tvorbeno rodnost padajoče razvrščajo v naslednjem zaporedju: *-ec* (*bratec*), *-ič* (*kraljič*), *-čič* (*doktorčič*), *-ek* (*časek*), *-c* (*stebrc*), dvopriponski obrazili *-(č)ič-ek* (*konjiček*, *hlapčiček*) in *-čec* (*kamčec*) ter redko izpričani obrazili *-ik* (*kamik*) in *-ljaj* (*bodljaj*).

1.1.1 Najpogostejša je izpeljava z obrazilom *-ec*. Izkazuje jo skoraj 50 zanesljivih primerov (npr. *ahkerec*, *angelec*, *božec/ubožec*, *bratec*, *čolnec*, *delec*, *golobec*, *grahec*, *gospodec*, *holmec*, *hribec*, *jezičec*, *kamenec*, *kijec*, *klinec*, *kolec*, *korenec*, *kosec* 'košček', *kotec*, *kozlec*, *križec*, *lasec*, *ločec*, *ložec*, *obročec*, *otročec*, *pastirec*, *petelinec*, *prašec*, *stolec*, *studenčec*, *telec*, *tičec*, *vrabčec*, *vrtec*, *zajčec*, *zobec*, *zvončec*, *žehtarec*). Niz bi bil lahko še daljši, vendar manjšalnostni pomen pri nekaterih tvorjenkah ni več jasno izpričan (npr. pri *hlebec*, *zvonec* itd.).³⁹³ Iz primerov je razvidno, da se obrazilo pogosteje dodaja glasovno nepremenjeni (npr. *brat* + *-ec* → *bratec*) kot premenjeni podstavi. Glasovne premene so doživela izglasja na *-c* (*zajec* + *-ec* → *zajčec*) ter na *-k*, *-g*, *-h* (npr. *lok* + *-ec* → *ločec*, *log* + *-ec* → *ložec*, *prah* + *-ec* → *prašec*). Manjšalnica *čolnec* pa kaže, da je iz zadnjega zloga podstave izpadel neobstojni polglasnik.

1.1.2 Zelo rodni sta tudi obrazili *-ič* in *-ek*. Obrazilo *-ič* je pogosteje izpričano. Izkazuje ga več kot 40 tvorjenk, ki so izpeljane iz samostalnikov vseh treh spolov: npr. *blečič*, *čolnič*, *črvič*, *deklič* (verjetno iz *dekle*,³⁹⁴ čeprav Bohorič domneva izpeljavo v smeri *deklica* → *deklič*), *detič*, *farič*, *glavič* (← *glava*), *golobič*, *gradič*, *hlapčič*, *jagnjič* (← *jagnje*), *jezičič*, *klobučič*, *koscič*, *kozlič*, *kraljič*, *kunilič/kunulič*, *levič*, *lončič*, *oslič*, *otročič*, *perič* (← *peru*), *plašič/plaščič* (← *plašč*), *pobič/pubič*, *potočič*, *pravnučič/prevnučič*, *psič*, *rožič*, *rtič*, *stolcič/stolčič*, *škofič*, *tatič*, *trzič*, *vnučič*, *vrabič/vrabčič*, *vranič*, *vršič*, *zajčič*, *ženič* (← *žena*). Izjemo predstavljata manjšalnici *ženič* in *deklič*, *saj gre* za edini tovrstni tvorjenki. *Ženič* je znan le iz Bohoričeve slovnice, *deklič* pa tudi iz Trubarjeve *Hišne postile*.³⁹⁵ Kot drugostopenjsko tvorjenko je (ob neizpričanosti prvostopenjske *gospodič*) skupini mogoče pridružiti tudi samostalnik *gospodičič*, ki se občasno rabi z nemanjšalnim pomenom, npr. kot ekvivalent za *junkerja* (verjetno) v pomenu 'plemič': *Sicer bi mu taki*

³⁹² V okviru prikaza neglagolskih tvorjenk v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* so v posebnem razdelku obravnavane tudi modifikacijske samostalniške tvorjenke in med njimi manjšalnice (A. Vidovič Muha 1986: 349–374, zlasti 358–359), tvorjene s priponskimi obrazili *-ica*, *-ič*, *-ce* po modelu *otročič* ← [*majhen*] *otrok* [-ø]. Prim. tudi A. Vidovič Muha 1988: 50.

³⁹³ Na pogosto izgubljanje manjšalnega pomena pri tvorjenkah, izpeljanih s tipičnimi manjšalnimi obrazili, je na več mestih opozarjal Bajec 1950 (npr. na str. 107–108).

³⁹⁴ O tvorbenem izhodišču manjšalnice *deklič* (*dekla* 'dekle' → *dekle* → *deklič*) prim. Toporišič 2006: 4–5.

³⁹⁵ Beseda je v TPO 1595 samo enkrat izpričana: *Sufseb pak hudu stoji, de tij mladi Deklizhi s'bešedami inu s'djajniom taku cilu fkusi fo prešherni, neframni* (TPO 1595: III,128) – *Sonderlich aber ftehet es sehr vbel / das das junge Magduolck mit worten vnd geberden fo vberauf frech ift* (LH 1566: III,LXXVb).

veliki inu mogozhi Gospodizhizhi /.../ lahko bili branili (TPo 1595: II,159) – *Sonft folten fo vil groffe vnd gewaltige Junckern /.../ ihm gewehret* (LH 1566: II,CXVIb). Obrazilno različico *-čič*, ki domnevno ni posledica glasovne premene, izkazuje *doktoričič*.³⁹⁶

Skupino razširjata tudi izpridevniški tvorjenki **mladenič* in *mladič*. Hkrati kot manjšalnico in kot maskulinativ (ob *sovi*) je mogoče obravnavati tvorjenko *sovič*, saj je z njo poimenovana manjša vrsta sove.³⁹⁷

Pri tvorbi naštetih manjšalnic se poleg občasne zamenjave obrazil (npr. *žen-a* → *žen-ič*, *vrab-ec* → *vrab-ič*) dogajajo tudi glasovne premene. Palatalizirali so se izglasni soglasniki podstave: *-c*, *-g* in *-h* (npr. *vrabec* → *vrabčič*, *trg* → *trzič*, *vrh* → *vršič*), izpada neobstojni polglasnik (npr. *kosec* → *kosc-ič*, *koz-el* → *kozl-ič*).

1.1.3 Obrazilo *-ek* izkazuje 13 prvostopenjskih in pet drugostopenjskih oz. dvopriponskih manjšalnic: npr. *bobek*, *cepek*, *časek*, *jeziček*, *listek*, *lonek*, *paradižek*, *rakek*, *sadek*, *sinek*, *snopek*, *ščitek*, *štukek*;³⁹⁸ *hlapčiček*, *konjiček*, *kraljiček*, *nožiček*, *psiček*. Palatalizacijska premena soglasnika *-k* s konca podstave je zaznavna le pri manjšalnici *jeziček*.³⁹⁹

1.1.3.1 Izglagolske tvorjenke tipa *izidek/izitek*, *izvirek*, *naslonek*, *odraslek/odraselk*, *odvržek*, *podpisek*, *pogledek*, *sesek* in *zizek*, *zgubiček* itd. niso manjšalnice, čeprav bi pri nekaterih od njih manjšalni pomen lahko motivirala bodisi ločitev dela od celote ali kratkotrajnost dejanja.⁴⁰⁰ Dokaz za nemanjšalno rabo ponuja tudi primerjava s prevodno predlogo: *Ampak tukaj je bilu tu ta trofht, de je on vejdil, takou strafhan pogledek ali videinje nej njemu velalu* (TPo 1595: I,11) – *Aber da war das der troft / das er wufte / folcher fchröcklicher anblick gülte nicht jm* (LH 1566: I,VIIb).

1.1.4 Obrazilo *-c* izkazuje razvrstitev za zvočniki, na katere se končuje podstava. Predvidljivih je 14 tvorjenk, izpeljanih iz samostalnikov moškega spola: *angelc*, *cafeljic*, *cedeljic/ceteljic*, *grizeljic*, *knedeljic*, *koperc*, *maseljic*, *oselc/oslec*, *pastirc*, *pukeljic*, *punkeljic*, *pušeljic*, *stebrc* (npr. *majhini Stebèrzi* (DB 1584: I,52b)), *žakeljic*. V isto skupino je mogoče vključiti tudi tvorjenki *ščenec* in *telec*, izpeljani iz samostalnikov srednjega spola. Pri nekaterih izmed naštetih samostalnikov manjšalni pomen ni jasno razviden. Pri *pušeljic* manjšalnostno motivacijo uzavešča šele primerjava s podstavnim samostalnikom

³⁹⁶ Manjšalnico kot tvorbeno zanimivost omenja tudi I. Stramljič Breznik 2008: 58.

³⁹⁷ Na manjšalni pomen kaže tudi ustreznica *kützlin*, ki je izpričana v Lutrovi prevodni predlogi (v sodobni nemščini jo nadomešča različica *Käuzchen* 'čuk' (prim. LB 1545 (1974): 346*)): *Ieft fem koker en Souizh vtih refdertih meiftih* (TPs 1566: 182) – *Jch bin gleich wie ein Kützlin in den verstöreten Ste-dten* (LB 1545 (1974): 1052). Prim. tudi Merše 2008b: 44.

³⁹⁸ Med prvostopenjske manjšalnice bi bilo mogoče šteti tudi tvorjenki *popok* (← *popъ* 'nezrel plod' (Snoj 2003: 545)) in *portek* (PS II (1895): 162) 'die Kopfbinde, das Stirnband (der Mädchen)', čeprav sobesedilnih dokazov za njuno manjšalno rabo gradivo ne ponuja.

³⁹⁹ Beseda se pojavlja le v MTh 1603 v pomenu *plantago* 'trpotec'. Stabej (1977: 53) navaja, da gre za poljsko besedo, ki je pomotoma uvrščena med slovensko besedje, kar pojasnjuje njeno tvorbeno in glasoslovno drugačnost.

⁴⁰⁰ Isto velja tudi za tvorjenke, izpeljane iz glagolskih podstav z drugimi obrazili, npr. *prdec/prdič* (obe varianti sta navedeni v Megiserjevem slovarju), *ropotec* itd.

pušelj,⁴⁰¹ (npr. *Moj Priatel je meni en Pufhilz Myrre, kateri mej mojmi Pèrfsi vijsi* (DB 1584: I,332b)), pri *punkeljc* primerjava s *punkelj*,⁴⁰² pri *pukelj* pa s *pukel*.⁴⁰³ Isto velja tudi za glasoslovni različici *cedeljc* in *ceteljc*,⁴⁰⁴ čeprav slovarska raba (npr. v MD 1603) skuša med njima razločevati kot med nemanjšalno in manjšalno ustreznico: *cedeljc* npr. za nemško *ein zedel*, *ceteljc* pa za *Zedelin*.⁴⁰⁵ *Kvinteljc* je poimenovanje manjše denarne, *maseljc* pa manjše prostorninske enote. Manjšalnega pomena ne pridobivata primerjalno s podstavnim samostalnikom, ampak v odnosu do večjih (npr. denarnih ali prostorninskih) enot: *kvinteljc* /.../ *drachma* /.../ *ein quintlin, der viertheil eines Lohts* (MTh 1603 (1977): 72), lahko tudi kot posamezna enota (npr. *cedeljc* /.../ *scheda* /.../ *ein Blat papier, ein zedel* (MTh 1603 (1977): 13).

1.1.5 Na možnost izpeljave manjšalnic z obrazilom **-ik** kažejo tvorjenke *kamik*, *kamnik* in *kraljik*. Vse tri so samo slovarsko izpričane. V domače tekmovalno razmerje se razvidneje vključuje le *kraljik* ‘kunec, zajček’.⁴⁰⁶ *Kamik* in *kamnik* slovarske navedbe opredeljujejo kot poimenovanji s hrvaškega jezikovnega območja. *Kamik* nastopa samo v zvezi *dragi kamik*, *kamnik* pa tudi v zvezi *pezhen kamnik* ‘ein Zigel’, kar kaže na njuno terminološko rabo. Slovarske navedbe obeh zvez (v Registru DB 1584 in v Megiserjevih slovarjih) in samostalnika *kamnik* ne kažejo na manjšalno rabo: *Shlahthni* [prav: Shlahthni] *kamèn* (Crajnki) *Dragi kamik* (Hervazki, Dalmatinski, Istrianški, Crafhki) (DB 1584: III, DdIIa); *kamnik*^t /.../ *lapis, Croat. kamnik, ein Stein* (MTh 1603 (1977): 56).

1.1.6 Manjšalni pomen bi lahko imele tudi redke izglagolske tvorjenke, izpeljane z obrazilom **-ljaj**: *bodljaj*, *grižljaj/ugrižljaj*. Enkratnost, kratkotrajnost in majhen obseg dejanja so elementi, ki kažejo na manjšalnost.

1.1.7 Predvidljiva, vendar v imenovalniku neizpričana manjšalnica *sinko*, bi kazala na izpeljavo z obrazilom **-ko**. Nanjo – hkrati pa tudi na variantno manjšalnico *sinek* (prim. razdelek **1.1.3**) – je mogoče sklepati na osnovi izpričanih, prekrivnih sklonskih pojavitev: npr. *Satu je Bug Synka poslal* (TfC 1595: CCCLIX); *Huala bodi bogu ozhu, niega finku edinimu* (*P 1563: 64); *MVi Synkuui, iest vom lete rizhi pishem, de ne greshite* (TT 1581–82: II,350).

1.2 Pri tvorbi **manjšalnic ženskega spola** so izpričana tri enopriponska obrazila: najbolj rodno **-ica** (*deželica*) ter redkejši **-ca** (*pesenca*) in **-ka** (*babka*). Dvodelnno obrazilo

⁴⁰¹ Etimološko je predvidena naslednja razvojna pot: nem. Busch ‘grm’ → nem. Büschel ‘šop’ → nem. Puschel ‘šopek’ → slov. *pušelj* + *-c* → *pušeljc* ‘šopek’ (prim. Snój 2003: 595).

⁴⁰² *Punkeljc* je sestavina registrskega ustreznicega niza iz DB 1584, ki manjšalnega pomena v celoti ne uresničuje: *Gruzha* (Crajnki) *punkèlz, zullo* (Corolhki) (DB 1584: III, CcIVb). H. Striedter-Temps *punkelj* izvorno pojasnjuje z nemškimi (štajerskim) *Bünkel*, pomensko pa z ‘Bündel’, *pukel* pa s bavarsko-avtrijskim *Puckel* oz. novovisokonemškim *Buckel* (1963: 203–204).

⁴⁰³ *Pukelj* je enkrat samkrat izpričan v DB 1584: *fo bily pukèlci na Gàrli na stranah* (DB 1584: I,188a) – *vnd waren Pockeln an dem Hals in felden* (LB 1545 (1974): 639).

⁴⁰⁴ Prim. Striedter-Temps 1963: 99.

⁴⁰⁵ Npr.: *cedeljc* /.../ *scheda, zedelz, ein Blat papier, ein zedel* (MTh 1603 (1977): 13); *ceteljc* /.../ *schedula, zetelz, Zedelin* (MTh 1603 (1977) 14).

⁴⁰⁶ Prim. *kraljik* ‘das Kaninchen (Lepus cuniculus)’ v PS I (1894): 456 in *kraljič*^t /.../ *cuniculus, kralyk, krailizh, Küniglin* (MTh 1603 (1977): 66). Pogostejšo rabo izkazuje *kraljič*.

-ič-ica izkazuje tvorjenke, prvostopenjsko večinoma izpeljane z obrazilom -ica (*devičica*), obrazilo -ič-ka pa drugostopenjske tvorjenke, domnevno izpeljane iz samostalnikov moškega spola na -ič z obrazilom -ka (*kraljička*).

1.2.1 Večina samostalniških manjšalnic ženskega spola je izpeljana z obrazilom -ica. Izkazuje ga preko sto manjšalnic (npr. *baretica*, *bariglica*, *blazinica*, *butorica*, *culica* (redkejšo različico predstavlja reducirana oblika *culca*), *čačica*, *deklica*, *deželica*, *drobtinica*, *družinica*, *dušica*, *erpergica*, *glavica*, *gorica*, *gredica*, *hišica*, *igračica*, *iskrica*, *jamica*, *južinica*, *kamrica*, *kapelica*, *kapljica*, *ketinica*, *knoflica*, *kobilica*, *kočica*, *korbica*, *kozica*, *kožica*, *kramica*, *kravica*, *kropelica*, *kurbica*, *ladjica*, *lopatica*, *lučica*, *luknjica*, *mačica*, *mečica*, *merica*, *molitvica*, *mrenica*, *mrežica*, *mrvica*, *mušica*, *nožica*, *ovčica*, *péčica*, *pestinjica*, *pogačica*, *postavica*, *posteljica*, *pripravaica*, *pukšica*, *rečica*, *ribica*, *rinčica*, *rožica*, *sestrica*, *skledica*, *skorjica*, *skrinjica*, *skuzica*, *slamica*, *sražica*, *strešica*, *suknjica*, *svečica*, *ščerčica*, *šibica*, *štalica*, *štimica*, *tablica*, *torbica*, *travica*, *trošica*, *utica*, *vasica*, *vejica*, *veručica*, *zverinica*, *zvezdica*, *ženica*, *živinica*, *žličica*, *žnorica* itd.).

Večino predstavljajo samostalniki z glasovno nepremenjeno podstavo: npr. *baretica*, kjer je bila opravljena le zamenjava obrazila -a z -ica. Glasovne premene izglasnih soglasnikov podstave so tipične: npr. *žlica* → *žličica*, *muha* → *mušica*, *reka* → *rečica*, *sraga* → *sražica/srazica*. Pri tvorjenki *mačica*, ki je nastala iz *mačka*, gre za nadomestitev obrazila -ka z -ica. Glasoslovno variantnost ustvarjajo različni odrazi jata (*deklica/dejklica* – *diklica* (zadnje v JPo 1578)) in različne realizacije kratkega *i*-ja (*vejeca/vejica*).

1.2.1.1 Iz nemanjšalnih ali manjšalnih tvorjenk na -ica se nove manjšalnice tvorijo s ponovnim dodatkom obrazila -ica, tokrat v vlogi manjšalnega obrazila. Kombinacija dveh obrazil se odraža kot morfemska razširitev prvotnega obrazila -ica: *dekl-ica* → *dekl-ič-ica*, *dev-ica* → *dev-ič-ica*, *goričica* (pri narečno rabljeni *gorici* 'hrib' se vtis manjšalnosti že izgublja⁴⁰⁷), *meričica*, *psičica*, *ptičica*, *žličica*. Potrebo po ponovni izpeljavi z obrazilom -ica je pri prvostopenjskih manjšalnicah povzročilo izgubljanje manjšalnega pomena: *deklica* se je npr. pogosto uporabljala v pomenu 'devica'.⁴⁰⁸ Npr:

- (1) Dalmatin: *ta Dézhlá nej dékliza najdena* (DB 1584: I,111b);
Luter: *die Dirne nicht ist jungfraw funden* (LB 1545 (1974): 376);
- (2) Dalmatin: *Negledaj po Deklizah, de se nevnamešh pruti nym* (DB 1584: II,157a);
Luter: *Sihe nicht nach den Megden* (LB 1545 (1974): 1764).

1.2.1.2 Posebno skupino sestavljajo množinski samostalniki, izpeljani iz istospolnih nemanjšalnih množinskih samostalnikov z obrazilom -ice: *bukve* → *bukvice*, *jasli* → *jaslice*, *koze* → *kozice* 'otročka bolezen', *nečke* → *nečice*, *vile* → *vilice*.

⁴⁰⁷ Npr. *Hrib* (Crajnki) *vèrh*, *Goriza* (Slovenki, Besjzhki) *Holmaz* (Hervazki, Dalmatinfki, Iftrianfki, Crafhki) (DB 1584: III,CcIVb).

⁴⁰⁸ O tem prim. Merše 2008b: 40.

1.2.2 Drugo obrazilo glede na rodnost je *-ca*, ki je lahko tudi reducirana različica obrazila *-ica* (npr. *culca* ← *culica*): *bilca* (← *bil* + *-ca*), *culca*, *minca* in *pesenca*. Naštete manjšalnice so uporabnostno ozko omejene, saj se pojavljajo le v posameznih delih (*bilca* npr. le v JPo 1578, *pesenca* pa v TPo 1595).

1.2.3 Podobno majhno rodnost kot *-ca* kaže tudi obrazilo *-ka*. Izkazujejo ga tri poimenovanja: *babka*, ki se pojavlja le v MTh 1603,⁴⁰⁹ ter *kraljička* in *psička*, ki ju Bohorič v slovnici navaja kot (variantna) ženska para prvo- ali drugostopenjsko tvorjenih manjšalnic moškega spola: *kraljiček* in *psič*.⁴¹⁰

1.3 Pri tvorbi manjšalnic srednjega spola so ugotovljiva le obrazila *-ce*, *-ece* in *-e*.

1.3.1 Kot najrodnejše obrazilo izstopa *-(e)ce*, ki ga izkazuje 15 nedvoumnih poimenovanj: *banderce*, *blasce*, *culce*, *detece/detetce*, *drevce*, *gnezdece*, *jedrcce*, *kosilce*, *krdelce*, *mestece*, *nosilce*, *ognjiščece*, *okence*, *perce* (← *peru*), *teleceltelce*, *zrnce*. Tvorba je potekala z zamenjavo prvotnega obrazila *-o* (pisno praviloma *-u*) z obrazilom *-(e)ce*, pri prvotnih samostalnikih srednjega spola na *-e* pa le z dodatkom obrazila *-ce* (*dete* + *-ce* → *detece*, *ognjišče* + *-ce* → *ognjiščece*). Razširjeno različico obrazila izkazuje le manjšalnica *gnezdece*, dodatno glasovno premenjenost pa s palatalizacijo *g*-ja *blasce* (← *blago*) in s pojavitvijo novega polglasnika na koncu podstave, ki se končuje na soglasniški sklop, sestavljen iz nezvočnika in zvočnika: *okence* (← *okno*).

Trubar je v *Hišni postili* zarisal svojsko številsko paradigmo, saj je v ednini uporabljal manjšalnico srednjega spola *detece*, v množini pa *otročiči*, oboje kot ustreznici za nemško *Kindlein*: *on lih sozhyma vezh ne vidi, kakor enu Diteze, kakor so drugi sheft tjeudnou stari otrozhizhi bily* (TPo 1595: I,143) – *wie andere fechs wochen kindlein waren* (LH 1566: I,LXXXV).

1.3.2 Obrazilo *-e* pa izkazujejo tvorjenke *človeče*, *otročce*, *pišče* in *vnuče*. Poleg manjšalnosti tvorjenke lahko izražajo tudi pozitivni ali negativni čustveni odnos do poimenovanega. Raba manjšalnice *človeče* npr. razodeva čustveno prizadetost oz. sočutje govorečega do dogovorjenega. Oblika, ki se izenačuje s starim zvalnikom,⁴¹¹ je pojavitveno vezana na nagovorni položaj: *Ti nefrezhnu zhlovezhe, kaj je tebi vsaj vmisli bilu* (TPo 1595: III,109) – *Du vnfeliges mensch / was hast du dich doch geziehen* (LH 1566: III,LXIIIb). Primerjava s prevodno predlogo razkriva, da je Trubarjeva izbira modifikacijske tvorjenke potekala neodvisno od Lutra.

⁴⁰⁹ Pojavitev je iz istega slovarskega sestavka kot že omenjeni *jeziček* (prim. opombo 399): *babka* /.../ *plantago*, *Sclau*. *babka*, *jesizck*, *Wegerich*, *Ballenkraut*, *Schaaffzung* (MTh 1603 (1977): 5). Stabej (1977: 5) obe pojavitvi pripisuje poljščini. Uvrstitev pod okrajšavo *Sclau*. naj bi bila napačna.

⁴¹⁰ »MANJŠALNICE teh moških oblik se končujejo na *-izh* ali *-izhik*, ženske dodajajo *-iza* ali *-ka*, kakor *Krajl krajlizh*, *kraillizhik*, *krajlizhiza* ali *kraillizhka*; iz besede *Rex* nastane *Regulus* in *Regunila*, prav tako iz *pfizh* nastane *pfizhica* ali *pfizhka*, tj. *caniculus*, *Canicula* iz *Canis*« itd. (BH 1584: 92; v Toporišičevem prevodu).

⁴¹¹ Prim. Ramovš 1952: 40.

1.4 Primerjava tvorbeno tipologije, ki jo je z navedenimi obrazili in zgledi rabe prikazal Bohorič, s tipologijo, ki jo je ob upoštevanju sobesedila in na osnovi dodatnih analiz razkril pregled besedja, zajetega s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, je pokazala, da je bilo v Bohoričevi slovnici pri manjšalnicah moškega spola spregledanih nekaj tvorbenih različic (-čič ter -c), ki pa bi lahko bile v grobem zajete z obraziloma -ič in -ec. Pregled manjšalnic ženskega spola pa nasprotno ni potrdil produktivnosti tvorbenega tipa na -ič, saj ga izkazuje le pri Bohoriču navedena primera *deklič* in *ženič*, verjetno sprejeta iz vsakdanje govornice oz. rabe.

1.5 Prepoznavnost tvorbenega tipa je neredko otežena: V BH 1584 se ob samostalniku *mož* (zapisano *mosh*) pojavlja manjšalnica *moshiz*.⁴¹² Ob neprisotnosti podatka o mestu naglasa se zapis razodeva kot dvoumen: če je naglas na podstavi, gre za tvorjenko *možec*, če je na obrazilu, gre za besedo *možic*. Uvrščenost v naštevalni niz (*moshiz, sobèz, loshiz, lozhiz, stoliz* (BH 1584: 68)) bi kazala na prvo možnost. Tudi v tem primeru bi šlo za redko rabljeno besedo, izpričano le še v dveh delih (v JPo 1578 in TPo 1595), kjer se pojavlja samo po enkrat: *Sletiga ie vun prishlo da ie Vni vbogi moshiz, ker ie Vfoboto Derua pobiral moral kameniem vbyen biti* (JPo 1578: II,168b); *Ena flu norfska rejzh bi bila, kadar bi en maihin moshiz u'ven kot hotel feifti* (TPo 1595: II,228). Tudi navedena zapisa glede mesta akcenta nista zgovornejša od Bohoričeve navedbe.

1.5.1 Analiza konkretnih rab, ki je predpogoj poznavanja jezikovne realnosti, je opozorila na primere navideznih manjšalnic: pri *kmetiču* npr. ni mogoče odkriti sobesedilnih znakov za manjšalni pomen, kar kaže, da se prevladujoči *kmetič* in redkeje ter omejeno rabljeni *kmet* uporabljata sopomensko.⁴¹³ Isto velja tudi za *nožič*, ki je domnevno narečno uveljavljena sopomenka *noža*.⁴¹⁴ Dejstvo, da se v MTh 1603 vzporedno pojavljata *erb* in *erbič*, samostalnika opredeljuje kot sopomenki, zato tudi *erbiču* ni mogoče pripisati manjšalnostnega pomena.⁴¹⁵

1.5.2 Določitev števila manjšalnic, ki pripadajo posameznemu tvorbenemu tipu, je možna le na osnovi dobrega poznavanja leksike in pomenskih uresničitev domnevnih manjšalnic. *Pestelenc* bi glede na glasovne značilnosti enega najmočnejših tvorbenih tipov manjšalnic moškega spola (podstava, ki se končuje na zvočnik + -c) lahko uvrščali vanj, poznavanje njegove vsebine ('die pestilenz, die Infection' (MTh 1603 (1977): 127)) pa uvrstitev preprečuje. Tudi *gvirc* se le navidezno pridružuje manjšalnicam, saj prever-

⁴¹² V PS I (1894): 607 sta navedeni obe iztočnici: *môžec* in *možic*. Pri drugi je kot vir naveden Trubar, kar pomeni, da se iztočnica opira na dvoumni zglede iz TPo 1595.

⁴¹³ *Kmetič* se pojavlja v devetnajstih delih, *kmet* pa le v devetih. Obe različici so uporabljali različni avtorji, vendar je *kmetič* pogosteje rabljena, kar kaže tudi številčno razmerje v dveh preverjenih besedilih. Pojavitve *kmata* in *kmetiča* so v DB 1584 v razmerju 7 : 9, v TPo 1595 pa celo v razmerju 4 : 56. Megiser v slovarjih navaja samo različico *kmetič* (npr. *Bawr: (Deutfch) rusticus*. (Latinè) *kmetizh. Carn: porizh. (Windifch) villano, contadino*. (Italicè) (MD 1592: A7b)).

⁴¹⁴ O tem, da *kmetič* ne izkazuje manjšalnega pomena, prim. Merše 2007b: 100–101, na sopomenskost samostalnikov *nož* in *nožič* pa kaže ustrezna slovarska sestavka v *Poskusnem snopiču Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, 2001, 89.

⁴¹⁵ Prim. *erbič-a m, haeres, namefntnik, deidizh, erbizh /.../ Carnio. erbizh, erb, deidizh, Erb* (MTh 1603 (Stabej 1977): 31).

janje njegovih slovarskih ustreznih kaže, da gre za že glasoslovno prilagojeno različico nemškega poimenovanja *gewürtz*.

1.6 Na poimenovalne zadrege začetnega razvojnega obdobja slovenskega knjižnega jezika in na iskanje najprimernejšega tvorbenega modela tudi pri manjšalnicah (zlasti moškega in ženskega spola) kaže več sopomenskih nizov, izpeljanih z različnimi obrazili: npr. *jezičec*, *jeziček*, *jezičič*; *kamčec*, *kamčič*, *kamenec*, *kamenčič* in *kamik*. Med sopomenskimi tvorjenkami je praviloma mogoče odkriti najpogosteje uporabljeno (*kozlec* je npr. samo slovarsko izpričana različica, *kozlič* pa splošno razširjena, še posebej pogosto pa rabljena v biblijskih prevodih). Razlikovati je mogoče tudi med individualno rabljenimi variantami, ugotavljati samo slovarsko (npr. *jeziček*) ali celo samo slovnično navedene različice (npr. *deklič* in *dekličica*) itd. Preverjanje odvisnosti rabe manjšalnic od prevodnih predlog je tako pri svetopisemskih prevodih kot pri postilah odkrilo visoko stopnjo skladnosti, ob njej pa tudi nekaj neodvisnih rab manjšalnic, ki dokazujejo zavestno izbiro in praviloma tudi stilno učinkovito izrabo.

1.6.1 Pregled izbranih dvo- in veččlenskih nizov istopodstavnih, obrazilno pa različnih manjšalnic, ki ustvarjajo različno zaostrena tekmovalna razmerja, je odkril njihovo pogostnostno razvrščenost in pokazal na njihovo vraščenost v rabo. Različico *čolnec* je Trubar uporabil v TR 1558 in v TPo 1595, različica *čolnič* pa je bila širše uveljavljena: zaslediti jo je mogoče pri Trubarju, Dalmatinu in Tulščaku. V TPo 1595 sta uporabljeni obe: *čolnec* 1x (*Valuvi /.../ fo /.../ ta **zholniz** cilu pokrili* (TPo 1595: I,111)), *čolnič* 4x. Tudi med *gospodec* in drugostopenjsko tvorjenke *gospodičič* obstaja razlika glede širine rabe: *gospodec* je vezan na Kreljevo rabo, *gospodičič* pa je uporabljen pri Dalmatinu, Trubarju (TPo 1595) in Znojilšku. Izmed tvorbenih različic *kamčec* (MTh 1603), *kamčič* (BH 1584 in MD 1592), *kamenčič* (DB 1584 in MD 1592), *kamenec* (DB 1584 in MTh 1603) in *kamik* (naveden v obeh slovarjih in v četrtem registrskem stolpcu DB 1584 v zvezi *drag/dragi kamik*), ki sestavljajo petčlenski sopomenski niz, sta le različici *kamenčič* in *kamenec* sobesedilno rabljeni (obe v DB 1584, kjer izkazujeta naslednje številčno razmerje: *kamenčič* 1x, *kamenec* 2x).⁴¹⁶ Po razširjenosti in pogostosti rabe npr. izstopa tudi različica *kosec*, *koscič* pa se pojavlja le v KPo 1567, kar kaže na individualno rabo.

Splošno uveljavljeni manjšalnici *otročič* sta Juričič in Trubar v prevodih postil dodala še različico *otročec*.⁴¹⁷ V Trubarjevi *Hišni postili* je nanjo mogoče sklepati na osnovi sedmih primerov rabe roditeljske množine: npr. *od teh mladih **otruzhiz*** (TPo 1595: III,159). Tudi v tem delu prevladuje besedotvorna različica *otročič*, saj je mogoče naštetih 36 njenih pojavitev. Vse so v množini, paradigma pa je jasno razvidna: npr. *otročiči* (im. mn.) – *otročičev* (rod. mn.) – *otročičem/otročičom* (daj. mn.) – *otročiče* (tož. mn.) – *Leta dobra*

⁴¹⁶ Primerjava z Lutrovo *Biblio* je pokazala, da je bil *kamenec* uporabljen kot ustreznica za nemško manjšalnico *ein Kiselin* (= Steinchen, Kieselstein (LB 1545 (1974): 344*), *kamenčič* pa ni neposredna ustreznica skupnega imena *Kies* 'prod', kar dokazuje dokaj svobodno rabo: *tvoje Sème bi bilu kakòr pefsik, Inu Odrassèlki tvojga teleffa, kakòr njegovi **kamenzhizhi*** (DB 1584: II,20a) – *Vnd dein Same würde sein wie Sand / vnd das Gewechse deines Leibs / wie des selbige **Kies*** (LB 1545 (1974): 1243).

⁴¹⁷ Na glasovno podobo manjšalnice v JPo 1578 je domnevno vplivalo avtorjevo hrvaško poreklo: *Ako fe nepreobernete inu nebudete kakor **Otrozhaci**, tako nepridete Vnebesko Kralieufuo* (JPo 1578: III,23b).

della tiga Sakonjkiga Stanu, ofstaneo vhiſhi mej temi Sakojniki, inu mej nyh otruzhizhi (TPo 1595: III,184).

Farič in *farčič* sta posamično rabljeni in osebno razmejeni tvorjenki: različico *farič* je uporabil Dalmatin,⁴¹⁸ *farčiča* pa Krelj.

Pojavljanje treh istopodstavnih manjšalnic *deklica*, *deklič* in *dekličica* bi lahko bilo vzrok za zaostreno tekmovalnost, vendar je praksa ne potrjuje. Splošno rabljena je bila le *deklica*, *deklič* in *dekličica* pa sta navedeni le v Bohoričevi slovnici.

Tudi sopomensko razmerje med spolsko različnima členoma para *vnuče* – *vnučič* se ne razkriva kot tekmovalno neprevešeno, saj je v rabi prevladovala oblika *vnuče*. Trubar je varianto *vnučič* uporabil le v TC 1575, v drugih delih pa je (enako kot Dalmatin in sin Felicijan) segal po manjšalnici *vnuče*. Razmerje med različicama *telce* in *telec* je bilo pogostnostno bolj približano, avtorsko pa že rahlo diferencirano: Dalmatin in Juričič sta npr. uporabljala različico *telec*, Trubar pa je uporabljal obe.

1.7 Primerjava stanja v 16. stoletju z že predstavljeno historično (določljivo na osnovi tvorjenk, zajetih s Pleteršnikovim slovarjem) in sodobno knjižnojezikovno razvrstitvijo (ugotovljivo na osnovi SSKJ)⁴¹⁹ je pokazala, da se je število obrazil večinoma skrčilo, da je pogostnostna razvrstitev spremenjena,⁴²⁰ da je veliko manjšalnic, izpričanih v 16. stoletju, zastarelo, še več – zlasti manjšalnic prevzetih besed – pa se je iz rabe izgubilo. Med danes rabljenimi manjšalnicami npr. ni več tvorjenk na *-čec* (*kamčec*) in na *-ik* (*kamik*).

1.7.1 V nekaterih primerih je tvorba manjšalnic tekla z drugimi obrazili kot danes: npr. *lasec* nasproti danes uveljavljeni različici na *-ek*; *studenčec* (npr. *ſo ony /.../ majhine Studenzhice iméli* (DB 1584: II,134b)) nasproti danes uveljavljenemu *studenčku*; *punkeljec* nasproti danes uveljavljeni, razvidnejši manjšalnici *punkeljček*; *potočič*, ki je v SSKJ naveden kot starinska oblika, je bil v 16. stoletju uporabljan brez danes uveljavljene različice *potoček*. Manjšalnico *klobučič* je razvojno (že do konca 19. stoletja)⁴²¹ nadomestila različica *klobuček*, ki se v 16. stoletju še ni pojavljala. *Listec* je za splošno uveljavljeno različico *listek* izrazilo zaostajal že v 16. stoletju. *Snopek* se je od današnje rabe razlikoval po obstojnosti polglasnika pri sklanjanju: *ſo ſveſhite v'ſnopike* (DB 1584: III,9b).

Lučico je nadomestila *lučka*. *Svečica* je bila rabljena brez danes uveljavljene, tekmovalne obrazilne različice *svečka*. Namesto *meričice* se danes uporablja *merica*. Tekmovalnost je bila z rabo obeh vzpostavljena že v Damatinovem jeziku (v DB 1584 se *merica* pojavlja petkrat, *meričica* pa dvakrat). Primerjava z LB 1545 je pokazala, da prevodna predloga ni spodbujala niti izbora prvostopenjske niti drugostopenjske manjšalnice. Npr.:

⁴¹⁸ *Tu bi tudi moral en Farizh biti* (DB 1584: II,59b) – *Das müſte ja auch ein eben Priesterlin ſein* (LB 1545 (1974): 1399).

⁴¹⁹ Prim. Stramljič Breznik 2008.

⁴²⁰ Pri manjšalnicah moškega spola se je pogostnostno padajoče zaporedje, ki ga izkazuje stanje v 16. stoletju (*-ec*, *-ič/-čič*, *-ek*, *-c*, *-ič-ek*, *-čec*, *-ik*, *-ljaj*), razvojno spremenilo v razmerje: *-k*, *-ček*, *-ič*, *-ec*, *-c*, *-ic*. Pri manjšalnicah ženskega spola je pogostnostno padajoče razmerje *-ica*, *-ca* in *-ka* razvojno doživelo zamenjavo drugega in tretjega člena: *-ica*, *-ka*, *-ca*. Pri manjšalnicah srednjega spola pa se današnje stanje razlikuje od prakse v 16. stoletju glede tretjega člena: *-ce*, *-ece*, *-ce* (16. stoletje) → *-ce*, *-ece*, *-iče* (SSKJ).

⁴²¹ V Pleteršnikovem slovarju je kot prednostna prikazana različica *klobuček* (*klobučič*, *m.* = *klobuček*, *Cig., M.* (PS I (1894): 410)).

- (1) Dalmatin: *Lete šheft merizhizhe Iezhmena je on meni dal* (DB 1584: I,148b) (na isti strani dvakrat);
Luter: *Diese sechs mas gersten gab er mir* (LB 1545 (1974): 503);
- (2) Dalmatin: *v tvoji hišhi néma dvoja Meriza, velika inu mala, biti* (DB 1584: I,113a);
Luter: *Vnd in deinem hause sol nicht zweierley Scheffel / gros vnd klein sein* (LB 1545 (1974): 581).

2 Katerega izmed številnih (možnih) pomenskih odtenkov uresničujejo samostalniške manjšalnice, praviloma kaže sobesedilo, najpogosteje pa:

a) s pripisanimi značilnimi prilastki⁴²² (npr. *maihin Doctorzhizh, majhina pogazhiza, maihinu Diteze, majhine Buqvice; En majhin Roshizh* (DB 1584: II,100a); *luba Mazhiza* (TPo 1595: I,61); *moi Bratac; vboga Dékliza, vboga Sheniza, vbog saizhiz; vtem vbogim meiftizu* (TPo 1595: I,76); *mlada kurbiza, mlade Deklize; lahku perze* (TPo 1595: I,254); lahko tudi s povedkovimi določili (*kratku v'ene majhine Buqvice, sapopadeno* (DB 1584: I,279a));

b) z včlenjenostjo v naštevalne nize. V nekaterih izmed njih so omenjena tudi izhodiščna poimenovanja (npr. večjih predmetov ali bitij; *Tukaj nej ni /.../ blafinize, ni blafine bilu* (TPo 1595: I,30)). Slednja so lahko omenjena tudi v bližnjem sobesedilu. Na zavesten izbor manjšalnice posredno kaže tudi uveljavljenost in pogosta raba tvorbeno izhodiščnih samostalnikov;⁴²³

c) z vključenostjo v primere, ki sopostavljajo majhno in veliko kot eno najznačilnejših nasprotij (npr. *Raunu kakòr je ena kapliza vodé pruti Murju, inu kakòr enu sèrnze pruti péfku tiga Morja, taku majhina fo njegova lejta pruti vezhnosti* (DB 1584: II,160a); *kateri nej en paršt pruti Paulu, inu nikar ena fveizhiza pruti timu fonzu bil* (TPo 1595: III,52) itd.);

č) s prikazom izrazitejših nasprotij (npr. *Sakaj letukaj stoji zhiftu inu fvitlu, de Paulus ta veliki Doctor, ali Vuzhenik, fkusi tiga maihiniga Doctorzhizha tiga Ananja, ta saštóp sadoby* (TPo 1595: III,52)); *kyr kuli Bog eno Cerkou dela, tukai Hudizh eno Kapellizo gori sida* (JPo 1578: I,62b); *prebiualifzha tih Duhou /.../ neifo tako suifokimi Gorami, dolinami, inu Gorizhizami, ali Holmzi raslozhena* (JPo 1578: II,91b); *onu fe ne vidi sa eno Butoro, temuzh sa enu lahku perze* (TPo 1595: I,254)).

⁴²² Pravilo, da se manjšalnice le izjemoma tvorijo iz poimenovanj z abstraktno vsebino (prim. Duden 1998a: 505), posredno prav tako dokazujejo sopomenske zveze podstavnega samostalnika s prilastkom *majhen*, ki uresničuje različne pomene (*en majhin zhas* (DB 1584: II,185b), *majhina hudoba* (DB 1584: II,163a), *majhina fo njegova lejta* (DB 1584: II,160a), *ena majhina pomuzh* (DB 1584: II,103a) itd. Tovrstne zveze so kot skladijska podstava potencialne tvorjenke (manjšalnice) njeno ustrezno nadomestilo.

⁴²³ V TPo 1595 se npr. pogosto parno pojavljata samostalnika *cunja* in *ruta*, ki si prav tako povezano, v okviru dvojne formule, sledita tudi kot manjšalnici: *de bi fe nyh Boshje Slushbe inu fvetuft imejle starim zuinom ali rutam perglihati* (TPo 1595: I,25); *temuzh ima, kakor Ioannes, fvoja dobra della inu poshten leben, kakor enu zujno ali ruto, skatevo fe zhreuli brišhejo shtemati* (TPo 1595: I,25); *Pred tabo GOSPVD je moj nar bulfhi Shamet, inu flati shtuk, huišhi, kakor obena garda zujna ali ruta* (TPo 1595: I,26) – *GO-SPVD*, *letukaj pride ena vboga zuiniza, ena stara, resderta, garda ruteza* (TPo 1595: I,26) – *Herr / hie kompt ein arm lümplin / ein alt zuriffen / garstig heberlin* (LH 1566: I,XVIIb).

2.1 S samostalniškimi manjšalnicami je najpogosteje izražena (in hkrati poudarjena) majhnost oz. majhen obseg ali delnost česa – bodisi v primerjavi s tem, kar poimenuje izhodiščni samostalnik, bodisi v primerjavi s celoto ali z okoliščinami rabe (prim. 1. in 2. zgled). Pomenska sestavina delnosti, ki je izražena z izbrano manjšalnico, je lahko posebej poudarjena tudi z dodanim števnikom (prim. 3. zgled).

Zgledi:

- (1) *kateri bi vfo Biblio nemogèl brati, ta bi letukaj imèl vfo fummo, kratku v'ene majhine Buqvice, sapopadeno* (DB 1584: I,279a);
- (2) *Ta Hudizh je /.../ tiga vbosiga Ioba taku polniga hudih tvorou sturil, de nej en cejl blezhizh na njegovi kofhi bil* (TPo 1595: III,156);
- (3) *Inu k'meni je prishla ena fkriuna beffeda, inu moje uhu je eno beffedizo is teifte prejela* (DB 1584: I,260b (prav: 267b)).

2.1.1 V besedilnih odlomkih, kjer je uporabljenih več manjšalnic, je večji del le-teh izbirno prirejen eni izmed njih, npr. tisti, ki poimenuje bitje (najpogosteje osebo) ali predmet osrednjega pomena. Take so npr. omembe novorojenega božjega sina, poimenovanega tudi kot *tu lubu Diteze* (1. zgled). Izbira ljubkovalne manjšalnice *ptičica*, ki je uzaveščala majhnost in ljubkost živali, je vplivala na nadaljnjo izbiro manjšalnic, s katerimi sta poimenovana organ, ki soustvarja glasove, in oglašanje ptice (2. zgled). Z izbiro manjšalnice *kamrica*, ki ustvarja predstavo majhnosti in omejenosti prostora, je uglasena tudi izbira manjšalnice, ki poimenuje njene okenske odprtine (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Sakaj ona /.../ je morala njemu te rutize grejti, s'hnymi eno postelizo sturiti, inu drugu djati. Mej tem je moralu tu lubu Diteze vlasflih /.../ fi pomagati* (TPo 1595: I,30) – *hat jhm die tüchlein wermen / damit ein betlein machen / vnnd anders thun müßfen. In des hat sich das liebe kindlein in der krippen /.../ behelffen müßfen* (LH 1566: I,XIX));
- (2) *te Ptizhice pod Nebom, katere sgudo pruti dneui shnih Iesizhici inu shtimizami na ner lubesniuishi, tebe vezhniga Boga /.../ hualio* (TkM 1579: 43a);
- (3) *Inu fo bila vofka okènza v'téh Kamrizah* (DB 1584: II,79b) – *VND es waren enge Fensterlin an den Gemachen* (LB 1545 (1974): 1479).

2.1.2 K številčnosti manjšalnic prispeva tudi njihova zajetost v sopomenske nize. Če je prvi člen sopomenskega para manjšalnica, ji praviloma sledi enako strukturirana sopomenka. Tovrstni nizi so najpogostejši znotraj besedila. Ustvarjajo jih tudi pripisi na robu, ki pojasnjujejo v besedilu uporabljeno poimenovanje, nastajajo pa tudi z nizanjem slovarskih ustreznih (prim. 1., 2., in 3. zgled). Iz registrskih ustreznih za kranjskega *hlapčiča* je npr. ugotovljivih več sopomenskih narečnih poimenovanj (4. zgled).

Zgledi:

- (1) *Moses je rojen, inu na Vodo v'eni korbici ali skrinici poloshen* (DB 1584: I,34b);
- (2) *On /.../ kakòr en Varih eno *Vtizo dela* – opomba na robu: *Kozhizo* (DB 1584: I,274a);

- (3) *je ona sturila eno majhino *Skrinizo is Bizhovja* – opomba na robu: *ali kor-bizo* (DB 1584: I,34b);
- (4) *Hlapzhizi (Crajnfki) Detizhi, mladienzi* (Slovenfki, Besjazhki) *Ditizhi* (Her-vazki, Dalmatinfki, Iftrianfki, Crafhki) (DB 1584: III,CcIVb).

2.1.3 Manjšalnice poimenovanj konkretne predmetnosti so neredko rabljene tudi v prenesenih ali predvsem v prenesenih pomenih, npr. *iskrica tiga greha, ljubezni, božje krafti, te vere* (npr. *taku fe ne vidi ena yfkriza te vere, vferzi* (TPo 1595: I,249) – *fihet man nit ein füncklein glaubens im herten* (LH 1566: III,CXLV)); *skrinjica srca* (*Od tod femkaj hvalio njegovi Hinauci, Scrinium pectoris, tu je, pravio, de Papefh ima vse Praude v'Skrinici fvojga ferza* (DB 1584: II,88b) – *Da her rhümen seine Heuchler / Scrinium pectoris / Das alle Rechte in der Laden seines Hertzen liegen* (LB 1545 (1974): 1516)).

2.2 S samostalniškimi manjšalniciami so izražena mlada bitja ali rastline, ki zaradi mladosti še niso dosegla končne velikosti: Npr.:

- (1) *LEta Evangelium melda na konzou od teh mladih otruzhiz, inu nyh Angelzou* (TPo 1595: III,159);
- (2) *Ali letukaj je potreba tudi /.../ opominati, de fe nikar ena falsh pohleufzhina ne stury, kakor fo ti Menihi inu Nunne v'Klofhtrih sturili, inu my na teh mladih Deklizah vidimo* (TPo 1595: III,129);
- (3) *Ieft hozhem od vërha tiga višfokiga Cedra vseti, inu osgoraj od njegovih vej en mlad vërshizh odtèrgati* (DB 1584: II,67b).

2.3 Izbor samostalniške manjšalnice lahko spodbudi tudi potreba po izražanju skromnosti, neznatnosti, v odnosu do Boga tudi ekstremno stopnjevane do občutja ničvrednosti itd. Npr.:

- (1) *Na mene vbogo Deklizo, vmojej resderti suknjezi, je [Bug] pogledal* (TPo 1595: III,133);
- (2) *On vufhge to vbogo flamnato bylizo fkuši fvojgo befsédo, ta nebeski ogen* (TPo 1595: I,169);
- (3) *Oli per tim imaió vfi Verni tudi ta Trosht, de Crifstus timu Mahinimu bofimu nega kerdelzu, ie na tim fueitu tudi ene Iafelce perprauil, Tu ie, Ene erpergice inu en nífig ftan, de bodo mogli, ta zhas nih kratkiga shiuota, fe gori dershati* (TR 1558: B2b).

Na Trubarjevo skromnost pri oceni pomena prvega evangelijskega prevoda v slovenski jezik kaže naslednje (znano) mesto iz uvoda k izdaji Matevževega evangelija leta 1555: *Vom tukaj poshlemo ta Euangelion S. Mateusha vta nash Iefig preoberneniga. Tiga vi sdai, od nas, kakor enu mahinu Koffilce oli Iushinizo, vdobrim vřamite* (TE 1555: A2b).

2.4 Z uporabljeno manjšalnico je večkrat izražen prisrčen odnos oz. naklonjenost, najpogostje do živih bitij (oseb in živali); prim. zglede. V zgledih je s prepričevalnim namenom uporabljenih več retoričnih elementov: npr. neposredni nagovor, manjšalnica in zveza s prilastkom *moj*.

Zgledi:

- (1) *Sato ti povém, moi Bratac, zhui, studirai* (KPo 1567: Vb);
- (2) *Nu lifhi fe ti luba Mazhiza s' tvojo gladko kofhizo* (TPo 1595: I,61);
- (3) *Moji otrozhizhi, lubimo fe /.../ s' tem djanjem* (TPo 1595: II,239);
- (4) *najdejo na meiftu tiga priasniviga Golobza eniga zherniga Vranu* (TPo 1595: III,52) – *finden an stadt des holdseligen Teubleins ein fchwartzten Raben* (LH 1566: III,XXXIb).

2.5 Izbira manjšalnice je lahko izrabljena za izražanje sočutja ali usmiljenja do osebe, poimenovane z manjšalnico. Omenjeno čustvo izziva stanje, v katerem se oseba nahaja: npr. revščina, bolezen, nosečnost (zlasti pri Božji materi Mariji), strah, nemoč itd. Npr.:

- (1) *Kadar fe vshe nafh lubi GOSPVĐ Christus s'zhudefsi pufty viditi /.../ pride ta vboga Sheniza hPridigi, inu bode nje ferze taku fltu sadetu, de fe ona prestrašhi* (TPo 1595: III,109);
- (2) *Ta vboga Dekliza gre k'nogam taku en dolg pot, ene dvaišeti myl, inu je vshe fđai Boshia Mati* (TPo 1595: III,127);
- (3) *Ie nafh GOSPVĐ Bug te fhleht Ribizhe, tu vbogu, reunu inu ferrahtanu kardelce gorivsel* (TPo 1595: II,130);
- (4) *Ti nefrezhnu zhlovezhe* (TPo 1595: III,109).

2.6 Z manjšalnico je lahko izražen predmet (zelo) majhne vrednosti, na katero kažejo tudi sobesedilno nanizani prilastki: npr. *GOSPVĐ, letukaj pride ena vboga zuiniza, ena fiara, resderta, garda ruteza* (TPo 1595: I,26) – *Herr / hie kompt ein arm lümplin / ein alt zuriffen / garftig heberlin* (LH 1566: I,XVIb).

2.7 Na tvorbeno razvidne manjšalnice se mestoma veže ironični odtenek, prepoznaven iz sobesedila. Npr.:

- (1) Krelj: *Neverniki némaio nikuli pokoia. Tàmuzh fo kakor eno neftoiezehe Morie, katero ne more tihò stati, tàmuzh vankaie brufi blato inu smrad. Ti brunni Farzhizhi ne mogo CHRiftusa mertviga s' mirom puftiti, tàmuzh ga Sape-liavca imenuio* (KPo 1567: CLXX);
Spangenberg: *Die Gottlofen haben nicht friede / Sie feind wie ein vngeftümme Meer / das nicht stille fein kan / muß feine Wellen / Kot vnd vnflot außwerfen. Sie müiffen Christum auch nach dem todt lestern / die frommen Herrn* (SA 1559: I,CXXVII),⁴²⁴
- (2) Juričič: *Iudouskih Ceremonij, Kadilla, Kropilla inu drugih Papeshkih inu Norzhaskih Igrazhiz vkarfzhanstuu nei potreba* (JPo 1578: II,48b);

⁴²⁴ Primerjava Kreljevega prevoda s Spangenbergovo predlogo kaže na polemično zaostritev pri Krelju, h kateri prispeva tudi izbor manjšalnice. Mlajši Juričičev prevod (JPo 1578) ponuja zmernejšo različico, kar je pogosto zaznavna razlika med obema slovenskima prevodoma istega besedila (prim. Merše 1998a: 227–228): *Ty brunni Farij ne mogo Christusa mertuiga smyrom puftiti, tamuzh ga Sape-liauza imenuio* (JPo 1578: I,134).

Spangenberg: *die Iüdischen Ceremonien / sprenge / reuchen / vnnd ander Papifterey vnnd bockenwerck / in der Christenheyt nicht not ift* (SA 1559: II,XXXVlb).

2.8 Številna poimenovanja z manjšalnim pomenom so bila domnevno sestavina različnih terminologij. *Bariglica*, ki jo na robu spremlja pojasnjevalna ustreznica *maseljč*, je spadala med votle mere, enako tudi *polič*.⁴²⁵ Arhitekturne in okrasne elemente so npr. poimenovala manjšalnica *glavič*, (*izrezane*) *rožice*, (*zlate*) *glavice* (1., 2. in 3. zgled), nakit in okrasne predmete manjšalnici *ketinica* in *rinčice*, domnevno pa tudi *portek* (4. zgled).

Zgledi:

- (1) *De /.../ gori rafto /.../ nafhe hzhere, kakòr isresani Ahkerci, raunu kakòr Palazhi* (DB 1584: I,315b);
- (2) *ga imash obejfsiti na te fhtiri Stebre is léffa Sittim, kateri fo s'slatom okovani, inu kateri slate Glavice, inu fhtiri frebèrne noge imajo* (DB 1584: I,52b) – *Vnd solt jn hengen an vier Seulen von foern holtz / die mit gold vberzogen sind / vnd güldene Kneuffe / vnd silberne Füsse haben* (LB 1545 (1974): I,172);
- (3) *tu fo bily majhini Stebèrci na fhtirih vogleh tiga Altarja, s'Knoffy inu s'isresanimi roshizami* (DB 1584: I,52b);
- (4) *fm ti dal /.../ rinzhice na tvoja úfheffa* (DB 1584: II,66a).

Pri naštevanju posteljne opreme v enem izmed poglavij TPo 1595 sta npr. kot tipična predmeta omenjeni *blazina* in *blazinica*, pri čemer se predmet, ki ga poimenuje manjšalnica, od *blazine* domnevno razlikuje po namembnosti in velikosti: *Tukaj nej ni Shpampeta, eriuhe, polfhtra, Vajkuhshnize ni blafinize, ni blafine bilu, ena butora slame je tukaj morala tu bulfhe sturiti, de sta fi ona per tej lubi shivyni enu pozhivalfku mejftize morala sturiti* (TPo 1595: I,30) – *Da wirdt weder spond / leylach / polster küffen noch federwad geweft fein / ein bund stro hat da müffen das beste thun / das sie bey dem lieben vieh / jnen ein ruhstetlin gemacht haben* (LH 1566: I,XVIIIb).

Nekatere manjšalnice so uresničevale tudi posebne pomene: npr. *Sakaj Iezhmen fe je taiftikrat smejtal, inu Lan je v'glavice fhal* (DB 1584: I,40b) – *Denn die gersten hatte geschosset / vnd der knoten gewonnen* (LB 1545 (1974): 138–139).⁴²⁶

3 Kadar je pomenska razlika med izhodiščnim samostalnikom in iz njega izpeljano manjšalnico majhna ali zanemarljiva (npr. med samostalnikoma *drobtine* in *drobtinice*),⁴²⁷ je tudi izbirne doslednosti manj: *Pfichi fai ijdo drobtinice, kijr lete od mis fvoih Gospodov: Ieft fám Pfizhizha, Taku bodem tudi iedla od drobtin moiga Gospoda* (KPo 1567: CXVlb);

⁴²⁵ Tvorjenko Bajec (1950: 120) uvršča med manjšalnice.

⁴²⁶ Sodobni slovenski prevod se od Lutrovega in Dalmatinovega razlikuje: *kajti ječmen je bil v klasju in lan v cvetju* (SP 1996: 118).

⁴²⁷ Samostalnik *drobtina* je bil splošno rabljen (praviloma v množini). Navajata ga tudi Megiserjeva slovarja (MD 1592 in MTh 1603). Manjšalnica *drobtinica* se pojavlja le v postilah (Kreljevi, Juričičevi in obsežni Trubarjevi), za katere je značilna bogatejša plast ekspresivnega besedja. V TPo 1595 sta *drobtina* in *drobtinica* (obe sta rabljeni le v množini) v razmerju 8 : 2. Na povečano ekspresivnost, ki jo besedilo pridobiva z rabo manjšalnic, opozarja tudi Novak 2004: 75–76.

Pfizhi iedo **Drobtinice**, ker lete od Mys fuoih Gospodou. Iaft fem vshe ta ifta **Pfizhiza**, sato hozho tudi iefiti od **Drobtin** moiga Gospoda (JPo 1578: I,89b) – **Die hündlin** (fagt fie) effen von den **Brocken** / die da von jrer Herren tifch fallen. Ich bin daffelbige **hündlin** /darumb werde ich auch von den **Brocken** effen (SA 1559: I,XCIIIb). Primerjava z nemško prevodno predlogo kaže, da ta v navedenem zgledu na izbor manjšalnice ni vplivala.

Jasne, pomensko utemeljene ločnice tudi ni med rabami samostalnikov *duša* in *dušica*, kar je posledica abstraktnosti poimenovanj (1. zgled). Izbiro manjšalnice sicer pojašnjuje značilno sobesedilno okolje, ki razkriva čustveni odnos (naklonjenost, pomilovanje, usmiljenje ipd.) do poimenovanega (2. zgled). Slovenski protestantski pisci so manjšalnico pogosto uporabljali, čeprav jih npr. nemški ekvivalent *die Seele* ni usmerjal k njej.

Zgleda:

- (1) Krelj: *Imaſh **Duſho**, imaſh telo /.../ Dai tada vſakimu to kar mu fliši. **Duſhici** fliši Vera inu Boſhija befeda* (KPo 1567: CVIIb);
Spangenberg: *Du haſt leib vnd **feele** /.../ gib einem jedern was jm gebürt / Der **feele** gib den glauben vnnd Gottes wort* (SA 1559: I,LXXXVIII);
- (2) Juričič: ***Vboge duſhice** ſapeliuio ſtem kriuiim Vkom* (JPo 1578: II,82);
Spangenberg: *verführen **die armen Seelen** mit falſcher lehr* (SA 1559: II,LXVb).

Na izbiro manjšalnice je lahko vplivala tudi potreba po ustreznem številu zlogov, kar je povečevalo ritmični vtis verzov v pesmih: npr. *Tebi ô Bug porozhimo, Duſho telu kâr imamo, sebe, Ozha, mater lubo, **Bratze, Seſtrize**, vfo Druſhbo* (TfC 1595: CCCVI).

4 Raba manjšalnic kaže odvisnost od vrste besedila: pogoste so v postilah,⁴²⁸ kjer na čustveno močnejše obarvana mesta kaže tudi večje število manjšalnic: odkriti je mogoče več mest z dvemi, tremi ali več manjšalnicami, pogosto naštetimi v obliki dvojnih in trojnih formul, lahko pa tudi v drugih kombinacijah (kot osebek in kot samostalniški del pri-slovnega določila; 3. zgled). V drugem zgledu je posredno izraženo človekovo spoznanje lastne majhnosti, skorajda ničvrednosti v odnosu do Boga.

Zgledi:

- (1) *LEta Evangelium melda na konzu od teh mladih **otruzhic**, inu nyh **Angelzou*** (TPo 1595: III,159);
- (2) *GOSPVD, letukaj pride ena vboga **zuiniza**, ena stara, resderta, garda **ruteza*** (TPo 1595: I,26) – *Herr / hie kompt ein arm **lümpln** / ein alt zuriffen / garſtig **heberlin*** (LH 1566: I,XVIIb);
- (3) *Otrozi na Palizah Ieildeio, inu **deklize** ſe **Zhazhizami** Igraio* (JPo 1578: II,125).

Domnevati je mogoče, da je postila kot besedilna zvrst, pripomogla k povečani rabi manjšalnic, uveljavljenih v živem govoru.

⁴²⁸ O besedju, ki so ga v knjižnojezikovno besedno zakladnico 16. stoletja prispevale postile, prim. Merše 2007a. Opazno sestavino predstavljajo prav manjšalnice, tvorjene z znanimi in uveljavljenimi obrazili (Merše 2007a: 76).

4.1 Primerjanje Dalmatinove *Biblije* z Lutrovo prevodno predlogo, Kreljeve in Juričičeve postile z nemško Spangenbergovo postilo, ki sta jo prevajala oba pisca, ter Trubarjeve *Hišne postile*, ki je prevod istoimenske Lutrove, je pokazalo, da so vsi štirje pisci pri izbiri manjšalnic v večini primerov sledili predlogam (prim. 1., 2. in 3. zgled). Tudi v primerih, kadar so prevajalci izbirali vsebinsko svobodnejše ustreznice za tuje manjšalnice, manjšalnega pomena niso zanemarjali (4. zgled).

Zgledi:

- (1) Trubar: *Aku on naide en prasen kotez vhišhi, taku stury eno kamrizo ali kra-mizo is njega* (TPo 1595: II,185);
Luter: *Findet er ein ledig winckelein im hauß / er macht ein kemerlein oder krēmlein darauß* (LH 1566: II,CXb);
- (2) Trubar: *Ali on bi nebil nikar enu fernze, nikar eno frashizo vunkai dal* (TPo 1595: II,183);
Luter: *Aber er hette nicht ein kärnlein / nicht ein tröpflein heraußgegeben* (LH 1566: II,CIXb);
- (3) Trubar: *pride ta vboga Sheniza tudi hPridigi* (TPo 1595: III,109);
Luter: *kompt das arme Weyblein auch an die predig* (LH 1566: III,LXIIIb);
- (4) Trubar: *my vidimo, de ta GOSPVD fvoje pervu zhudu na tej Ohzeti vGalileijki Kani, vtej vbogi maihini Vafsizi stury* (TPo 1595: I,96);
Luter: *wir fehen / das der Herr sein erft wunderzeychen auff der hochzeyt zu Cana inn Galilea / in dem armen kleinen Flecklein thut* (LH 1566: I,LVIII).

4.2 Na redke primere samostojne izbire manjšalnic, h kateri predloge niso usmerjale, je večinoma vplivala individualna ocena situacije. Eden izmed motivov neodvisne izbire in enostranske rabe manjšalnic je bila tudi prisotnost prilastka, ki je poimenoval pogosto poobraziljeno lastnost majhnosti (npr. *majhna kamra* → *kamrica*). Ustaljenost in pogostost povezane rabe prilastka in odnosnice je vplivala na izbiro manjšalnice, dovoljevala pa je tudi zaustavitev procesa na stopnji skladijske podstave (1. in 2. zgled).⁴²⁹ Primerjanje s prevodnimi predlogami je pokazalo, da je bila izbira lahko tudi obratno usmerjena (3. zgled).

Zgledi:

- (1) Dalmatin: *Sturimo njemu eno majhino Kamrizo is *deffak osgoraj* (DB 1584: I,204b);
Luter: *Las vns jm eine kleine Kamer oben machen* (LB 1545 (1974): 688);
- (2) Trubar: *LEta Evangelium melda na konzou od teh mladih otruzhiz, inu nyh Angelzou* (TPo 1595: III,159);
Luter: *DIß Euangelion meldet am ende von den jungen kinderen vnd jren Engeln* (LH 1566: III,XCIIIb);

⁴²⁹ Na obojesmerni proces je ob drugovrstnih tvorjenkah (npr. *ti, kir prodajajo* ↔ *prodajavci / kupci*) opozarjala tudi M. Orožen (1996: 152).

- (3) Trubar: *taku je tu vsaj vrifnizi le ena bilka inu maihina troshiza, en maihin prah vnega okej* (TPo 1595: II,149);
Luter: *fo ifts doch in der warheyt nur ein Splitter vnnd kleines belcklein / ein kleines fteublein im Auge* (LH 1566: II,LXXXIX).

Čeprav je Trubar pri prevajanju Lutrove *Hišne postile* ohranjal manjšalnice, je nekaj odklonov le zaznavnih. Oddaljevanje od predloge je redkeje potekalo v smeri zamenjave manjšalnice z izhodiščnim samostalnikom kot obratno. Npr.: *Tu je tedaj tu pravu jederze od takoviga andla ali rounainja* (TPo 1595: III,15) – *Das ift denn der rechte kern von folchem handel* (LH 1566: III,Xb).

4.2.1 Tovrstni odmik od predloge je občasno posledica neobstajanja manjšalnice. Trubar bi jo sicer lahko na enega izmed ustaljenih načinov tudi izdelal, vendar ga je od tega odvrčala uveljavljena raba izhodiščnega samostalnika oz. nemanjšalnega poimenovanja. Manjšalnico *leutlin* iz Lutrove prevodne predloge je npr. prevedel z nevtralnno ustreznico *ljudje* (1. zgled), zloženko *Eheleutlin pa* z ustreznico *zakonika* 'zakonca' (2. zgled), saj bi izbira manjšalnice delovala ekspresivno.⁴³⁰ Vendar je tovrstnih odmikov od prevodne predloge v Trubarjevi *Hišni postili* manj kot v Kreljevem in Juričičevem prevodu postil.⁴³¹ Zgled za obratno usmerjeno izbiro manjšalnice ponuja par iz Kreljeve in Juričičeve prevodne prakse (3. zgled).

Zgledi:

- (1) Trubar: *ona nejfta proftora ali mejfta imela vErpergah, moreta sa tiga volo vto kravjo fhtalo, inu tukaj kakor ty vbogi ludje fi pomozhi* (TPo 1595: I,30);
Luter: *fie keinen raum hetten in der herberge / müffen derhalb in den küftal / vnd sich da wie die armen leutlin behalffen* (LH 1566: I,XVIIIb);
- (2) Sakaj, leta dva Sakoinika fta uveni ptuji Desheli, uvenim ptujim Méfti (TPo 1595: I,30);
Luter: *Sihe / die zwei Eheleutlin find in einem frembden land* (LH 1566: I,XVIIIb);
- (3) Krelj: *To ie, kyr kuli Bog eno Cerkov dela, tukai Hudizh eno Kapellico polak sida* (KPo 1567: LXXXIIIb);
Juričič: *Wo Gott ein Kirchen bawet / da bawet der Teüffel ein Capellen. To ie, kyr kuli Bog eno Cerkou dela, tukai Hudizh eno Kapellizo gori sida* (JPo 1578: I,62b).

⁴³⁰ Podobne primere Dalmatinovega oddaljevanja od Lutrove prevodne predloge navaja tudi M. Orožen (1996: 246). Npr. Luter: *Vnd (er) schuff sie ein Menlin vnd Frewlin / vnd Gott segenet sie / vnd sprach zu jnen* – Dalmatin: *Mosha inu Sheno je on nje stvaril, inu Bug je nje sheganal, inu je k'nym rekai*.

⁴³¹ Dokaz za njun svobodnejši odnos do predloge ponuja tudi zgled v 2.7. Podobne ubesedovalne oddaljitev od prevodne predloge so ugotovljive tudi v Dalmatinovi Bibliji (prim. zgled za *skrinjico srca* v 2.1).

5 Analiza rabe samostalniških manjšalnic v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je pokazala, da gre za številčno, tvorbeno specializirano in pomensko razraščeno skupino poimenovanj. K izboru najprimernejših obrazil je pisce nedvomno usmerjala živa raba. Kadar se je pri prevajanju besedil za cerkveno rabo pokazalo, da manjšalnice primanjkujejo, so jih Trubar, Dalmatin, Krelj in Juričič z najrodnejšimi obrazili večinoma ustrezno tvorili tako iz domačih kot iz tujih (zlasti iz nemščine prevzetih) podstav. Nekaj poskusnih tvorb je že v 16. stoletju v rabi opazno zaostajalo, kar je bil posreden, vendar jasen napotek za nadaljnjo izbiro.

Prikaz poklicnih dejavnosti v delih slovenskih protestantskih piscev

0 Sestavni del leksike, uporabljene v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja,⁴³² so tudi poimenovanja številnih delujočih oseb,⁴³³ ki jih je glede na skupne poteze mogoče povezovati v več podskupin. Glede na številčnost in raznolikost je posebej zanimiva skupina poimenovanj poklicev.⁴³⁴ Čeprav veliko večino tovrstnih poimenovanj prinašajo svetopisemski prevodi, je iz celovitega sestava mogoče izluščiti tudi poimenovanja sočasno aktualnih poklicev.⁴³⁵

0.1 Omembo poklicev pogojuje vsebina, zajeta v tiskanih delih slovenskih protestantskih piscev, pri obeh večjezičnih Megiserjevih slovarjih pa tudi sočasna aktualnost v večjezični predstavitvi. Slovarko zajetje poimenovanj tvarnega in duhovnega sveta se je nanašalo na širši evropski prostor in je delno tudi presehalo slovensko stvarnost. Tako zajetje je posledica slovarja oz. slovarjev, na katere se je opiral Megiser, pa tudi njegovega porekla ter širine njegovega intelektualnega obzorja. Značilna dejavnost posamezne delujoče osebe ali poklica je razpoznavna predvsem iz sobesedilnih omemb, manj določno in posredno pa jo zarisujejo slovarske omembe, saj pomenski obseg tujih ekvivalentov ni jasno razviden. Upravičeno je mogoče predvidevati, da mestoma sega tudi preko meja, ki jih določajo slovenske ustreznice. Sobesedilno so pogosto zajete tudi sopomenke, ki zbirno, to je v celotnem sestavu, zarisujejo obseg v rabi izpričane sopomenskosti.

⁴³² Zraven sta šteta tudi oba Megiserjeva slovarja (1592 in 1603), ker zajemata velik del besedja, uporabljenega v slovenskih knjižnih izdajah druge polovice 16. stoletja (prim. Merše 2006b: zlasti 485–487).

⁴³³ A. Vidovič Muha (1986: 353) je npr. tvorjenke z besedotvornim pomenom vršilca dejanja, uporabljene v TO 1564, razvrstila glede na podstavno različnost in glede na različnost dodanih priponskih obrazil (npr. *žen-ec, pridig-ar, past-ir*). V Toporišičevi slovnici (Toporišič 2000: 161–164 in 175–177) so poklicna poimenovanja moškega in ženskega spola v okviru besedotvorja vključena v izhodiščni skupini izglagolskih in izsamostalniških tvorjenk (med vršilce dejanja pri izglagolskih samostalnikih in med t. i. opravkarje, tj. ljudi, ki imajo s čim opraviti, pri izsamostalniških tvorjenkah).

⁴³⁴ F. Novak (2004: 52–53) poimenovanja poklicnih in priložnostnih dejavnosti uvršča v pomenske skupine, ki se nanašajo na človeka oz. o človeku. Poklicna poimenovanja je mogoče zaslediti predvsem v naslednjih skupinah: človek glede na delo (npr. *kuharica, petler, pevec, vahtar*), človek glede na dejanje (npr. *birič, kmetič, kupec, rihtar, služabnik*), pomenska skupina o obrtnikih (*cimerman, kovač, lončar, šuštar, tišlar*), delujoča oseba v cerkvi (npr. *duhovni, episkop, far, kaplan, menih, mežnar, opat*), delujoča oseba v vojski (npr. *altman, avptman, žolner*).

⁴³⁵ Pot do okvirnega seznama poklicnih poimenovanj, uporabljenih v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in v obeh Megiserjevih slovarjih, je vodila preko pregleda abecednih seznamov, narejenih na osnovi popolnih izpisov protestantskih del, njihove medsebojne primerjave ter ugotavljanja širine rabe posameznega poimenovanja. Slednje je bilo potrebno zlasti tedaj, kadar je obstajalo več sopomenskih poimenovanj ter več glasoslovnih in besedotvornih različic posameznega poimenovanja. K pogostnosti razvrstitvi primerjanih enot so pripomogli podatki o številu del, v katerih se pojavlja posamezno poimenovanje, ter število omemb znotraj posameznega dela.

1 Poklici, omenjeni v biblijskih prevodih, so sicer predvsem značilnost preteklih stoletij ter drugega geografskega in civilizacijskega okolja, vendar uporabljena poimenovanja hkrati ustvarjajo tudi povezavo med preteklostjo in 16. stoletjem. Obstajajo pa tudi številni poklici, ki so bili kljub morda ne povsem izenačeni dejavnosti skupni biblijski stvarnosti in 16. stoletju (npr. *pek*, *mesar*, *cimerman*, *zlatar*, *pestinja* itd.; tudi mesto *rablja*,⁴³⁶ ki ga označuje tudi glasoslovno močno spremenljiva prevzeta sopomenka *aar* (tudi *ahar*, *hahar* in *hagar*),⁴³⁷ je bilo v družbi, ki so ji pripadali Trubar, Krelj, Dalmatin, Bohorič in drugi pisci, še trdno in nepogrešljivo.

1.1 Na značilno razslojenost družbe, ki so ji pripadali slovenski protestantski pisci 16. stoletja, kažejo pogoste in običajno v veččlenske nize povezane omembe najvažnejših slojev. Npr.:

- (1) *Taku kadar Bug enu lejtu letimu ali enimu drugimu purgarju, Andtverharju ali kmetu, dobro frezho da* (TPo 1595: I,180);
- (2) *En kmetizh pelá en drugi leben inu Stan, kakor en Purgar. En Viuda en drugi Stan, kakor en Shlahtnik* (TPo 1595: I,121).

1.1.1 Med poklicna poimenovanja nedvomno sodi *kmet* z različico *kmetič*. V DB 1584 in drugje se pojavljata obe poimenovanji.⁴³⁸ Sobesedilnih znamenj, ki bi kazala na poudarjanje majhnosti z obrazilom *-ič*, ni. V DB 1584 bi v primerih, kadar sta v medsebojnem razmerju Bog in kmet, lahko šlo tudi za poudarjanje neznatnosti zadnjega v odnosu do božje veličine, vendar primerjave s tujo prevodno predlogo ne nudijo opore za tako sklepanje, pa tudi slovarska soočenja ustreznice ne kažejo, da bi se na *kmetiča* vezal manjšalni pomen, kar je posredni dokaz njune sopomenskosti. Npr.:

- (1) *tu je Bug fvoim Kmetizhom pomagál, inu prauo sturil* (DB 1584: I,15b) – *da halft Gott seinen Bauern / vnd lies das Recht geben* (LB 1545 (1974): 459);
- (2) *Ta Kmetizh pak, kir Nyvo dela, ima nar poprej od sadu vshiti* (DB 1584: III,116b) – *Es sol aber der Ackerman / der den Acker bawet / der Früchte am ersten geniessen* (LB 1545 (1974): 2398);
- (3) *Bawr. (Deutfch.) rufticus. (Latinè.) kmetizh. Carn: porizh. (Windifch.) villano, contadino. (Italicè.)* (MD 1592: A7b).

1.1.2 Za rokodelce se je v slovenskih tiskih druge polovice 16. stoletja uveljavilo splošno poimenovanje *antverhar(ji)*. Iz pogostih povezav je razpoznaven sopomenski izraz

⁴³⁶ V obeh Megiserjevih slovarjih in v Registru DB 1584 je zapisana tudi različica *rablin*. Npr.: *Hencker. (Deutfch.) carnifex. (Latinè.) rablin, hagar, rabl, trinog. Cr: manigolda. (Windifch.) manigolda. boja. (Italicè.)* (MD 1592: G2a).

⁴³⁷ *Aar* je uporabljen v TT 1557, *ahar* v TT 1557 in v KPo 1567, *hahar* v Registru DB 1578, *hagar* pa v obeh slovarjih in v tretjem registrskem stolpcu DB 1584. Striedter-Tems (1963: 134) *hahárja* razlaga kot besedo, prevzeto iz srednjevisokonemške oblike *hahære* 'Henker'. O hitrosti zamenjevanja *aharja* z *rabljem* v Trubarjevih prevodih nove zaveze prim. Merše 1990: 165.

⁴³⁸ Pojavitve besedotvornih različic *kmet* in *kmetič* so v DB 1584 v razmerju 7 : 9, v TPo 1595 pa celo v razmerju 4 : 56.

mojster,⁴³⁹ ki se v sestavi s prav tako prevzetim, hkrati pa določevalnim in razlikovalnim prvim samostalnikom uporablja tudi kot poimenovanje za številne poklice (npr. *jagermojster/jagermojster, paumešter, šolmojster/šulmešter, špitalmajster* itd.).

2 O načinu življenja v drugi polovici 16. stoletja največ povedo poimenovanja za vršilce rokodelskih dejavnosti, ki so s svojimi izdelki oskrbovali ljudi različnih slojev, oz. za tiste, ki so si kruh služili z opravljanjem različnih uslug. Vmes so tudi osnovni poklici, s katerimi je bilo pogosto mogoče prihajati v stik, v nekaterih sredinah pa so bili nepogrešljivi del vsakdana.

2.1 Nekateri poklici so omenjeni tudi na mestih, ki govorijo o načinu življenja in o delu slovenskih protestantskih piscev (prim. 1. zgled) ali osvetljujejo čas, v katerem so živeli (2. zgled).

Zgleda:

- (1) *Profsim sa tiga volo /.../ vřakiga brumniga inu Bogabojezhiga Karfzhenika, aku bi bilu kej kaj, vbeřédah ali v orthographij /.../ vletej tiga Boshyga Moshu Martina Lutherja rainciga Hifhni Postilli pregledanu, ali řkusi **Drukarje**, kateri řo řgul Nembzi vdrukainju ispufzhenu, de bi hotel /.../ řam popravitu (TPo 1595: I);(): (5b);*
- (2) *Mui Ozha, kadar ie na Rashici S. Ierneia zehmoshter bil, ie bil puřtil to Cerkou vřo enimu Crouashkimu **Malariu** malati, Ta ie tim Suetnikom, řufeb tim Iogrom velike brade inu Mostazhe po Tursku inu Crouashku namalal, Natu řo vřim 1528. leitu, ty Turki priřhli, to Cerkou řeshgali /.../ (TC 1575: 267).*

2.2 Med stare rokodelske poklice se npr. umeřča *zlatar*, ki se sopomensko izmenjuje z redkim *goldřmidom*. Medtem ko iz nemřčine prevzeti samostalnik z besedotvornima sestavinama (*gold + řmid*) uzaveřča predvsem kovařko obdelavo zlata, pa sobesedilne rabe sopomenskega *zlatarja* razkrivajo znatno řirši pomenski razpon, zlasti pa obdelavo različnih řlahtnih kovin in izdelavo raznovrstnih predmetov (npr. kipov, srebrnih plehov, srebrnih ketinic itd.). Npr.: *Demetrius, en **Slatar**, ta je Diani delal řrebërne Temple, inu je Antverharjem dajal, nikař majhin dobizhik* (DB 1584: III,72b); *Mojřter rejs řlye en Pild, inu **Slatar** ga pošlaty, inu mu řrebërne ketinice naredy* (DB 1584: II,16a). Glede na to, da je *zlatar* obdeloval veĉ řlahtnih kovin in ne le zlato, je obstajala tudi mořnost za delno pomensko prekrivnost s *srebrnarjem* oz. *srebrnarjem*,⁴⁴⁰ ĉeprav obratne zamenjave niso izpriĉane.

2.2.1 Za izdelovalca ĉevljev, kar je bil v 16. stoletju eden izmed osnovnih poklicev, sta obstajali dve poimenovanji: iz nemřčine prevzeti *řuřtar*, *řustar/řuster* in *ĉrevljar*, ki se je splošno znanemu prvemu poimenovanju pridruřil v MTh 1603.⁴⁴¹ Da je bila osnovna naloga poklica

⁴³⁹ *Antverhar* (Crajnřki) *Mejřter* (Slovénřki oli Besjázhki) (DB 1584: III,CcIIIb).

⁴⁴⁰ Na sopomenskost je opozorjeno tudi z registrskim nizom: *Goldřhmit* (Crajnřki.) *řrebernár, slatár* (Slovenřki, Besjázhki.) (DB 1584: III,CcIVb).

⁴⁴¹ Prim. *Schuchmacher oder Schuřter*: (Deutřch.) *řutor*. (Latině.) *řhushřtar*. Cr: *calzolar*. (Windřřch.) *calzolajo, caligaro*. (Italicě.) (MD 1592: N7a); *Sutor*. /.../ Germ. *Schuřter/ Schumacher*. /.../ Sclau. *řhřular*. /.../ Croat. *calzolar*. /.../ Carniol. *řhuřřtar*. (MTh 1603: II,596–597).

res izdelovanje čevljev, je mogoče sklepati tudi na osnovi slovarsko navajane nemške ustreznice *Schumacher*. Poimenovanje *črevl flikar*, ki je strukturno posneto po nemški zloženci, označuje vršilca manj zahtevnega dela oz. le enega opravila iz spektra znanj *šuštarja*.⁴⁴² V obeh slovarjih se v ustreznične nize vključuje tudi hrvaški *kalcolar*, ki je prevzet iz italijanščine.⁴⁴³

2.2.2 Veččlensko skupino sestavljajo poimenovanja moškega in ženskega spola, ki označujejo izdelovanje oblačil in hkrati pokrivajo medsebojno povezane dejavnosti, kot so krojenje in šivanje: *žnidar* in *žnidarica*, *šivilja*, *šivkinja* in *mojškra* ter iz hrvaščine prevzeti *kreač* oz. *krejač*.⁴⁴⁴ Poimenovanja, ki so domnevno zbrana iz (geografsko) različnih okolij rabe, so glede na slovarsko umestitev sopomenska, čeprav bi njihovo različnost delno lahko opravičevalo tudi opravljanje deljenih delovnih obveznosti. *Šivilja*, *šivkinja* in *mojškra* se npr. pojavljajo kot slovarske ustreznice za nemško *Neherin* (MD 1592: K6a), *žnidarja* in *žnidarico* pa je sobesedilno uporabil tudi Trubar, čeprav omembi ne prinašata natančnejših podatkov o delokrogu moškega in ženskega vršilca poklica.⁴⁴⁵ Skupina izkazuje mešano sestavo tudi glede na izvor. Glede na sorodno, čeprav bolj specializirano dejavnost bi ji bilo mogoče pridružiti še variantni, iz nemščine prevzeti poimenovanji *zajdnoter* in *zajdnater*, ki prav tako ne prestopata Megiserjevih slovarskih navedb.⁴⁴⁶

2.2.3 Sopomenska raba je deloma izpričana, deloma pa predvidljiva pri poimenovanjih *usenjar*, *ledrar/leder* in *kožar*, čeprav gre za niz, sestavljen iz enega prevzetega (*ledrar/leder*) in dveh domačih poimenovanj, hkrati pa za niz izsamostalniških tvorjenk z različno vlogo podstavnega samostalnika (*leder* oz. *usnje* je izdelovani, *koža* pa obdelovani predmet). Najširšo rabo izkazuje *ledrar* (različico *leder* je prispeval Megiserjev slovar iz leta 1592), *kožar* je uporabljen le v Trubarjevih novozaveznih prevodih, *usenjar* pa se je prvič pojavil v MTh 1603: *usenjar-ja m, coriarius, vffiner, ein Gärber, Ledergärber, Rothgärber* (MTh 1603 (1977): 208). Raba *ledrarja* in *kožarja* je hkrati tudi avtorsko polarizirana. *Ledrarja* je (skladno z Lutrom) uporabil Dalmatin, *kožarja* pa Trubar: npr. *Inu pèrgudilu fe je, de je on dolg zhas v'Ioppi ostal, pèr enim Simonu, kateri je bil en Ledrar* (DB 1584: III,66b) – *Pèrgudilu fe ie pag, de ie on dofti dni prebival vti Ioppi per enim Simonu koshariu* (TT 1581–82: I,514).⁴⁴⁷ Na opravljanje sorodne dejavnosti (obdelava krzna in izdelovanje oblačil iz njega) kaže iz nemščine prevzeto poimenovanje *krznar*, ki je znano le iz navedb v Megiserjevih slovarjih: *Kürschner*: (Deutfch.) *pellio*. (Latinè.) *kèrfnar*. (Windifch.) *pelliciajo, varotajo*. (Italicè.) (MD 1592: H6a).

⁴⁴² Prim. *Schuchbletzer*. (Deutfch.) *veteramentarius*. (Latinè.) *zhreul flikar*. (Windifch.) *ciavattino, ripezzatore di scarpe* (Italicè.) (MD 1592: N7a).

⁴⁴³ Prim. opombo 441.

⁴⁴⁴ Prim. *Schneider*: (Deutfch.) *fartor*. (Latinè.) *shnidar*, Cr: *kreazh*. (Windifch.) *sartore, ripezzatore, racconciatore de vefti*. (Italicè.) (MD 1592: N5a).

⁴⁴⁵ Prim. *SVETNIKI* /.../ *zhes Shnidarie S. Gutman* (TC 1575: 273); *Criftus nei taku gori vftal od fmerti, koker ie Lazarus /.../ oli te Vduue Syn /.../ oli tige Shulmoiftra Szhy /.../ oli ta Shnidariza Dorcas* (TR 1558: I4a).

⁴⁴⁶ Prim. *Seydinsticker*: (Deutfch.) *phrygio*. (Latinè.) *sájdnótér*. (Windifch.) *ricamatore, fregiatore*. (Italicè.) (MD 1592: O2a).

⁴⁴⁷ Da se je tudi Trubarjev izbor nagibal k rabi širše uveljavljenega *ledrarja*, kaže njegova uporaba v opombi (TT 1557) k mestu, kjer je omenjen *kožar*, oz. v uvodni napovedi vsebine istega poglavja (TT 1581–82): *Inu ie na erpergah per enim ledrariu bil* (TT 1581–82: II,509).

2.2.4 Med znane obrti se uvršča tudi lončarstvo, na katero kaže pogosto zapisani *lončar* ter redkejša, prevzeta sopomenka *hafnar*, ki ji je v MTh 1603 z oznako Carinth. [= Carinthice, tj. koroško]⁴⁴⁸ pripisana pokrajinska raba.

2.2.5 Med nujno potrebne poklice za vse sloje se uvrščata tudi *arcat*⁴⁴⁹ in *apotekar* – *apotekarica*. Za opravljanje obeh navedenih poklicev je bilo – enako kot še pri mnogih drugih – običajno potrebnega več znanja in manj rokodelske spretnosti. V biblijskem sobesedilu *apotekarja* so navedena tudi zdravilna sredstva, ki so jih vršilci poklica izdelovali: *GOSPOVD pufty arznye is Semle rafti, inu en pameten ta je neferahtha /.../ Inu on je takovo kunfht zhlovékom dal, de bi on zhafzhen bil v'fvoih zhudefsih. Stém on osdraula inu preganja beteshe, inu Apotekar is tiga Arznie dela* (DB 1584: II,168b). Ožje specializirana zdravilska dejavnost, ki je lahko bila tudi poklicna, je bila značilna za *padarja*,⁴⁵⁰ domnevno pa tudi za *vrača*, čeprav se slednji pri vseh treh slovarskih navedbah pojavlja bodisi kot pokrajinska ustreznica *arcata* (v Registru DB 1584) ali pa skupaj z njim kot ustreznica tujejezične iztočnice (v MD 1592 in MTh 1603).⁴⁵¹ Zaposlenega v bolnici (domnevno kot strežnika bolnikov)⁴⁵² označuje poimenovanje *špitalmajster*.⁴⁵³

2.2.6 Z razmahom šolstva je na pomenu pridobival *šulmojster*. Tudi zanj je bilo značilno znanje, po katerem so se vršilci poklica razlikovali od učencev. Npr. *Vdrugih rizheh je taku poftaulenu, de ta Shulmojster more Vuzheneifhi biti, kakor njegovi Shularji, Sicer fe ne more ta Shular veliku od njega vuzhiti* (TPo 1595: II,149). Iz nemščine prevzeto poimenovanje se je v 16. stoletju uporabljalo v različnih prilagoditvenih oblikah (prim. razdelek 10.3). Med poklice, ki jih povezuje opravljanje intelektualnih dejavnosti, bi bilo mogoče prištevati tudi *tolmačarja/tolmečerja*, čeprav se poimenovanje lahko nanaša tudi na osebo, ki prevajanje opravlja priložnostno.⁴⁵⁴

2.2.7 Med stoletja potrebne družbene poklice nedvomno sodi tudi *pogrebnik*, ki ga poleg DB 1584 navajata tudi oba Megiserjeva slovarja. Npr.: *Inu bodo Ludy odlozhili, de véden po Desheli hodio, inu Pogrebniki shnymi, de pokoppavajo, te, kateri oftano v'desheli* (DB 1584: II,79a). V MTh 1603 je navedena tudi na Koroškem uporabljana prevzeta sopomenka: *Véspillo. /.../ Germ. ein Todtengräber. /.../ Slav pogrebnik. /.../ Carinth. totngraber* (MTh 1603: II,696).

⁴⁴⁸ Prim. Stabej 1977: XXII.

⁴⁴⁹ Kot pokrajinsko ustreznico *arcata* v uvodu v Register Dalmatin posebej omenja *lekarja* (DB 1584: I,CVIIIb); *Arzat* (Crajiniki) *vrazh, Likar* (Slovénki oli Besjázhki) (DB 1584: III,CcIIIb), ki se pojavlja tudi v MD 1592 (v sopomenskem nizu ob nemški iztočnici *Artzet*).

⁴⁵⁰ Poimenovanje navaja Megiser v obeh slovarskih priročnikih: npr. *Bader*. (Deutfch.) *balneator*. (Latinè.) *padar*. (Windifch.) *stufaivolo. stufaro, maestro di bagno*. (Italicè.) (MD 1592: A6b).

⁴⁵¹ *Artzet*. (Deutfch.) *medicus*. (Latinè.) *arzat, likar, vrazh*. (Windifch.) *medico*. (Italicè) (MD 1592: A4a).

⁴⁵² Kot kažeta Grimmov in Adelungov slovar, bi se poimenovanje teoretično lahko nanašalo tudi na upravnika oz. predstojnika bolnice. Prim. Der Digitale Grimm 2004: Bd. 16, SP. 2560, 42 in Adelung 1703–1801: 50649.

⁴⁵³ Prim.: *da bi bil mogal edan rezhi, tu nei Mefsias, temuzh en Spitalmajster, alli en Arzat tih Bolnikov* (JPo 1578: I,16a) – *das man jhn ehe het mögen anfehen für ein Spittelknecht* (SA 1559: I,XIXa–b). Primerjava s prevodno predlogo izkazuje manjše neskladje glede vrednostne umestitve obeh poimenovanj (nižje v nemški predlogi in višje v Juričičevem prevodu).

⁴⁵⁴ Npr. *Ieft fě vezh is Latinskih koker Nemshkih Tolmazherieu tomazhil* (TPs 1566: bVIIb).

2.2.8 Med manj znane poklice se npr. uvršča *stopar*, ki ga v primerjanih prevodih pojasnjujeta *Wesscher* in *pralec*: *Sakaj on je kakòr eniga Slatarja ogin, inu kakòr Shajffa teh Stoparjeu* (DB 1584: II,131b) – *Denn er ist wie das Fewr eines Goldschmids / vnd wie die Seiffe der Wesscher* (LB 1584: 1671) – *Kajti on je kakor livarjev ogen, kakor lug pralcev* (SP 1996: 762).

2.3 Med izdelovalci uporabnih predmetov⁴⁵⁵ in izdelkov so bili tudi *glažar* ‘steklar’, *irhar*,⁴⁵⁶ *kolar*,⁴⁵⁷ *kotlar*, *mečar*,⁴⁵⁸ *sedlar*, *šlosar* ‘ključavničar’, *šporar* ‘ostrogar’ in *óglar* (*voglar*).⁴⁵⁹ Vse našete izsamostalniške tvorjenke navajata le Megiserjeva slovarja, kar je prepričljiv znak njihove sočasne aktualnosti. V isti niz sodijo tudi: *pintar* ‘sodar’, ki ga je že pred Megiserjem v ponazarjalni seznam slovarskega značaja vključil Bohorič,⁴⁶⁰ ter *vrvar*, *štrikar* in *zajlar*, ki jih nemški iztočnici *Seiler* in *Sailer* v MD 1592 opredeljujeta kot sopomenska poimenovanja.⁴⁶¹ Izsamostalniška tvorba in slovarska navedba sta značilni tudi za *klobasarja*, ki je izdeloval znani prehrambeni artikel. Pri *mesarju*⁴⁶² pa je s podstavnim samostalnikom poimenovan predmet dejavnosti.

2.3.1 Iz samostalnika, ki označuje prostor delovanja, je npr. izpeljan *hlevar*, ki opravlja eno izmed tipičnih kmečkih opravil.

2.4 Na seznam poklicnih poimenovanj se uvršča tudi več izglagolskih samostalnikov, ki označujejo opravljanje dejavnosti, izražene s podstavnim glagolom: kuhanje pri *kuharju*, pečenje pri *peku*, kovanje pri *kovaču*, tkanje pri *tkalcu*, ki obstaja tudi v izgovorno poenostavljeni, redkejši različici *kalec*, nošenje pri *nosaču*,⁴⁶³ rezanje pri *rezarju*, ki ob-

⁴⁵⁵ Domnevati je mogoče, da je večina rokodelcev predmete izdelovala (npr. *kolar* vozove, *kotlar* kotle in *šlosar* kovinske izdelke), hkrati pa skrbela tudi za popravila.

⁴⁵⁶ Prim. *Weißgerber*: (Deutſch.) *alutarius*. (Latinè.) *jirhar*. (Windifch.) *cuojajo*, *guantaro*. (Italicè.) (MD 1592: V2a).

⁴⁵⁷ Prim. *Wagner*: (Deutſch.) *plauſtrarius*. (Latinè.) *kolár*. (Windifch.) *carrettiero*. (Italicè.) (MD 1592: T6a).

⁴⁵⁸ *Mečar* se v obeh Megiserjevih slovarjih pojavlja kot slovenska ustreznica za nemško poimenovanje *Mefferſchmid* (MD 1592: Ka), ki uzavešča način izdelave rezila.

⁴⁵⁹ Prim. *Koler*: (Deutſch.) *carbonarius*. (Latinè.) *voglar*. (Windifch.) *carbonajo*. (Italicè.) (MD 1592: H4a).

⁴⁶⁰ Prim. *Pintàr -ja vietor*, *Khuffer* (BH 1584: 52); *Vietor*: /.../ Auftr. *ein Binder/ ein Faßbindter /.../ Carnio*. *pintar* (MTh 1603: II,705).

⁴⁶¹ Prim. *Sailer*: (Deutſch.) *reſtiarius*. (Latinè.) *štrikar*, *vervar*. (Windifch.) *cordaro*, *funaro*. (Italicè.) (MD 1592: M4b); *Seiler*: (Deutſch.) *reſtio*. (Latinè.) *štrikar*, *sajlar*. (Windifch.) *corda*, *laccio*. (Italicè.) (MD 1592: O2b).

⁴⁶² Presenetljivo je, da je zapis samostalnika *mesar* zunaj obeh Megiserjevih slovarjev mogoče zaslediti samo še v treh delih (TC 1575, DB 1584 in TPo 1595), v vsakem od njih le po enkrat.

⁴⁶³ Ob domačem poimenovanju *nosač* se je v Megiserjevih slovarjih pojavilo tudi prevzeto *cigar*. *Nosač*, ki se kot izglagolska izpeljanka pojavlja le v JPo 1578, v povezavi z roditeljskim *bruvan* (= brun) označuje negativno značajsko lastnost vršilca dejanja (da vidi in obsoja majhne napake pri sočloveku, veliko večjih lastnih pa ne vidi). Npr.: *Tako je tudi ty brumni Liudy Viouernah inu Touarishtuu, od teh Troshnih obſoieuzheu inu Bruuan nofazheu, od teh framotnikou inu oprauliauzou, kakor na Mefarskem Plohu, shnyh Sobi ſekaiu* (JPo 1578: II,108b); *Träger*: (Deutſch.) *bajulus*. (Latinè.) *zigar*. (Windifch.) *ſacchino*, *baſtagio*, *ceſtaruolo*, *portatore*. (Italicè.) (MD 1592: Qb).

staja kot sestavina besednozveznega poimenovanja *kamenja rezar*,⁴⁶⁴ vezanje (knjig) pri *vezarju*,⁴⁶⁵ pisanje pri *pisarju*, vožnja pri *vozniku* itd. Prav tako je s podstavnim glagolom izražena dejavnost pri tistih izglagolskih tvorjenkah, ki so bile prevzete iz tujih jezikov, zlasti iz nemščine: vezanje (binden) pri *pintarju*, prosjačenje (betteln) pri *petlerju/petlarju*, slikanje (malen) pri *malarju*, natakanje (schenken) pri *šenku*, taljenje (schmelzen) pri *šmelcarju*,⁴⁶⁶ pisanje (schreiben) pri *šribarju* in (scribere) *skribentu*, prevajanje (dolmet-schen) pri *tolmačarju*, rezanje, striženje in krojenje (schneiden) pri *žnidarju*⁴⁶⁷ itd. Glagolska motivacija je še vedno prepoznavna pri *beraču*, ki se preživlja z miloščino oz. z nabiranjem ali zbiranjem le-te.⁴⁶⁸

2.4.1 Britje in striženje las so opravljali vršilci poklica, poimenovanega s prevzeti-ma samostalnikoma *balbirar/bolbirar/polbirar* in *šerer*⁴⁶⁹ ali s starim slovanskim *britvar/britbar*. Tudi ti dve poimenovanji skupaj z variantama prinašata Megiserjeva slovarja.⁴⁷⁰

2.5 Poimenovanja kot *sevec*, *žanjec*, *mlatič*, *orač*, *trgač*, *kopač* itd. niso prava poklicna poimenovanja, saj označujejo vršilce sezonskih (kmečkih in vinogradniških) opravil. Do izoblikovanja posebnih poimenovanj je prišlo, ker je bila potreba po njih stoletja prisotna in ker je moralo delo praviloma opravljati več ljudi. Na povezanost in soodvisnost setve in žetve kaže tudi večkratna hkratna omemba *sevca* in *ženca*: *Saterite is Babela Seuza inu Shenza v šetvi* (DB 1584: II,53a).

2.5.1 Med poklicne dejavnosti pa se je nasprotno uvrstilo vinogradništvo, ki vključuje opravljanje obsežnih in zahtevnih del, povezanih s pridelavo vin (*bajncerli/bajncirli* in *vencerli*).⁴⁷¹ Ob vršilcih dejanj so omenjeni tudi številni predmeti, pojmi in značilna dejanja, ki sooblikujejo področno terminologijo: ob *trgaču*, ki ga pojasnjevalno spremlja *berač*,⁴⁷² ali se z njim sopomensko izmenjuje, so omenjeni *vinska trta*, *mladice*, *brenta*, *paperk* itd.

⁴⁶⁴ Npr. *Steinmetz*. (Deutfch.) *lapicida*. (Latinè.) *kamejnia resár*. (Windifch.) *tagliapietra*, *scarpellino*. (Italicè.) (MD 1592: Pa).

⁴⁶⁵ Npr.: *Inu potehmal ie meni veideozh, de ty eni buquary inu vefary te Slouenske buque predragu prodaio, Satu tih ty bofi ne kupuio* (TC 1574: 172).

⁴⁶⁶ Samostalni je (skladno s predlogo) uporabljen v prenesenem pomenu, ki ga pomaga razumeti dodana robna opomba: *IEft fim tebe *k'Schmelzarju postavil mej moj folk, kateri je taku tèrd /.../ *k'Schmelzarju tu ie, Ti Prerok imafh nje fkusì beffedo respušhati inu fvariti* (DB 1584: II,31a) – *JCH habe dich zum *Schmelzter gesetzt / vnter mein Volck / das so hart ist /.../ * (Schmelzter) Durchs wort soltu sie schmelzten vnd straffen* (LB 1545 (1974): 1284).

⁴⁶⁷ Prim. Snoj 2003: 873.

⁴⁶⁸ Prim. Bezljaj 1976: 39.

⁴⁶⁹ Glasoslovne različice *balbirar*, *bolbirar* in *polbirar* se navezujejo na nemško različico *Balbierer*, ki se je po poti disimilacije razvila iz oblike *Barbierer*, nastale iz samostalnika *barbier*. Slednji je bil prevzet iz stare francoščine (prim. *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*, 1994, Band 2: 1983).

⁴⁷⁰ Prim. *Balbierer*. (Deutfch.) *tonfor*. (Latinè.) *polbirar*, *sherer*, *brübar*. (Windifch.) *barbiero*. (Italicè.) (MD 1592: A6b); *balbirar* -ja m, *tonfor*; *Sclav. Brübar, bolbirar, Carn. balbirar, ein Scherer, Balbierer, Bartscherer* (MTh 1603 (Stabej 1977): 6).

⁴⁷¹ Prim. geslo *bajncerli* v Merše, Novak, Premk 2001: 45.

⁴⁷² Npr. *Kar je zhes oftalu od Israela, tu ima potle obranu biti, kakòr na Vinfki tèrti, *tergazh bo enu sa drugim v Brento metal *Berazh* (DB 1584: II,30b) – *Inu kadar Vinfki berazhi nad te prideo, taku*

2.5.2 Na kmečko delo in proizvodnjo se navezuje tudi dejavnost *malnarja/mlinarja* (npr. *Truberiou Ozha Mihel Truber Zimmerman malnar, ie S. Ierneia Cerkou na Raftfizhi nepridnu puftil malati* (TC 1575: 525).

2.6 Eno izmed tvorbeno najbolj poenoteni podskupin sestavljajo poimenovanja s samostalniško podstavo, ki jo zagotavljajo živalska imena. Slednja kaže tudi na predmet dejavnosti: *golobar*,⁴⁷³ *konjar*, *kozar*, *oslar*, *ovčar*, *ptičar*, *ribič*⁴⁷⁴ – *ribička* (tudi *fišmajster*), *svinjar*. Pregled sobesedilno rabljenih in slovarsko zajetih poimenovanj je pokazal na njihovo pomensko neizenačenost. Medtem ko poimenovanja *kozar*, *oslar*, *ovčar* in *svinjar* označujejo v prvi vrsti pastirje podstavno poimenovanih živali,⁴⁷⁵ pa je osnovna dejavnost *ptičarja* in *ribiča* bila lov podstavno poimenovanih živali. Sobesedilne rabe *ptičarja* v DB 1584 npr. omenjajo tudi sredstva, s katerimi *ptičarji* lovijo ptice (s *štrikom* in s *precepom*).⁴⁷⁶ Pri *golobarju*, na katerega je mogoče sklepati na osnovi izpričanega pridevnika, v ospredje stopa pomen ukvarjanja z golobi (npr. kot lovec in trgovec⁴⁷⁷ itd.). Slovarske navedbe samostalnikov *ovčar*⁴⁷⁸ in *kozar* kažejo, da sta se obe poimenovanji (pokrajinsko) v prvi vrsti uporabljali kot nosilca splošnejšega pomena 'pastir'. Npr. *Gaufshirt*. (Deutfch.) *caprarius*. (Latinè.) *kosàr pafšir*. (Windifch.) *capraro* (Italicè.) (MD 1592: E4). Skupino bi bilo mogoče razširiti še s pomensko sorodnima izglagolskima samostalnikoma *pastir* in *lovec* ter z izsamostalniškim *čednik/črednik*,⁴⁷⁹ pri katerem je bil prav tako v ospredju pomen 'pastir'. Splošno razširjenemu poimenovanju *lovec* se je v drugem stolpcu Registra iz DB 1584 pridružil *jager*,⁴⁸⁰ v KPo 1567 in JPo 1578 pa v prenesenem pomenu še *jagermojster/jagermojšter*: *Potle fo ti drugi debeli pfi, Fariseij, ũzheniki inu Iudij na Christufja kobnili, ga vlovili inu pèrpeliali k' timu Iagermoifstru Pilatu* (KPo 1567: CLLb).

némajo tebi obeniga papèrka puftiti oftati (DB 1584: II,114a). Poimenovanji *trgač* in *berač* sta rabljeni sopomensko, čeprav sta izpeljani iz glagolov, ki označujeta različni dejanji.

⁴⁷³ Samostalnik je izpričan posredno, preko tvorbeno sekundarnega pridevnika *golobarjov*: *Ktretim isrene is Templa Kupce inu predaiauce: Inu ym fuerne nih Miso denarsko inu klopi golobarioue* (JPo 1578: I,2b) – *Zum dritten treybt er die kauffer vnd verkauffer auß dem Tempel / vnd stößt vmb der Wechster tische / vnd die stüel der Taubenkremer* (SA 1559: I,VIII).

⁴⁷⁴ V obeh Megiserjevih slovarjih se slovenskim ustreznica tujejezičnih iztočnic pogosto pridružuje še hrvaške ustreznice, ki so občasno jezikovno razvidno opredeljene: npr. *Fifcher*: (Deutfch.) *pficator*. (Latinè.) *ribizh*. Cr: *ribari*. (Windifch.) *pefcatore* (Italicè.) (MD 1592: D8a).

⁴⁷⁵ Pomen med drugim dokazuje tudi izmenljivost s sopomensko besedno zvezo (npr. *ta je osle pasel* – *oslar* ali *ovči pastir* – *ovčar*): *Taku ie tu fhlu s 'Saulom, ta /.../ je te Ofsle pafsel /.../ Htakovimu Ofslarju je Bug poflal tiga Preroka Samuela* (TPo 1595: II,241).

⁴⁷⁶ Npr.: *Sakaj mej moim folkom se najdeo hudobni, kateri ludem fhtrike polagajo, inu pafsty narejajo, de bi je vlvili, kakòr Ptizharji s'Precepom* (DB 1584: II,30b); *Nafha dufla je vfhla, kakòr ena Ptiza is fhtrika, eniga Ptizharja* (DB 1584: I,312b).

⁴⁷⁷ Na tovrstno dejavnost še določeneje kaže širše segajoča primerjava, ki odkriva tudi razlike v Trubarjevi in Dalmatinovi praksi. Slednje so vsaj delno pogojene s prevodno predlogo: *inu vershe okuli tih Menauceu Mife, inu preuerne te stole tih kir fo golobe prodaieli* (TT 1581–82: I,187) – *je okuli svèrnil téh Mejnauceu Mise, inu Stole Golobskih kramarjeu* (DB 1584: III,25b) – *vnd die tische der Wechslers / vnd die stüel der Taubenkremer sties er vmb* (LB 1545 (1974): 2055).

⁴⁷⁸ *Ouzhár* (Crajnki.) *pafšir* (Slovenki, Besjashki.) (DB 1584: III,CcVIb).

⁴⁷⁹ Npr. *Syn, Szhi, hlapez, dekla, delouez, Berizh, Rabel, Pafštyr, zhednik oli fuinar, bog oli bogat, mlad oli star /.../* (TC 1575: 304).

⁴⁸⁰ *Louz* (Crajnki.) *Iager* (Corofhki.) (DB 1584: III,CcVb).

Fišmajster, ki je skladno s prevodno predlogo uporabljen samo enkrat v JPo 1578, izkazuje preneseni pomen: *Ozhmoli Christufove Ribe biti: Tako ie potriba, da ta Vk nashega naiuishega Fishmaiftra darshimo* (JPo 1578: II,113b) – *Wöllen wir Christus fisch fein / so müssen wir auch vnfers obersten Fijchmeyftes lehre halten* (SA 1559: II,XCVb). V prilikah sta uporabljena tudi *lovec* in *pastir*.⁴⁸¹

2.7 Bogat sopomenski niz so sestavile pogoste rabe poimenovanj (ne vedno poklicno uresničevanih dejavnosti) *prerok*, *vganjavec*, *bogovec*, *sanjavec*, *zvezdar* in drugih, ki jih povezuje sposobnost napovedovanja prihodnosti. Pri izsamostalniških poimenovanjih *sanjavec* in *zvezdar* je razvidno, s pomočjo česa eni in drugi prerokujejo. Primerjalno izstopa pogostejša pojasnjevalna raba *bogovca*. Npr.: *SAtu neflufhajte vafhe Preroke, *Vgajnauze, Sajnjauce, te kir v'dnéh isbirajo *Bogouce* (DB 1584: II,40b). Oba sočasna slovarja sta dodala še v koroških govorih uveljavljeno, iz nemščine prevzeto, glasoslovno že prilagojeno sopomenko *baržagar* (MTh 1603) + *baržager* (Register DB 1584): *Augur. /.../ Germ. ein Vogelschauwer / ein Weißager. /.../ Slav. prorok. /.../ Carinth. barshagar. (MTh 1603: I,149); V'gánauzi* (Crajnki.) *Barshagerji* (Coroški.) (DB 1584: III,DdIIIa).

2.8 Sobesedilne rabe uzaveščajo povezave vršilcev poklicnih dejavnosti s tipično predmetnostjo (z izdelki, s predmeti dejavnosti, surovinami, orodji itd.: npr. *tkalca* z *nitjo* in *stativami*, *mesarja* s *teletom* in *mesarskim plohom*, *peka* z *moko* in *kruhom*, *stoparja* z *žajfo*, *zidarja* s *kamenjem* in *zidom*, *cimermana* z *lesom* in *cimprom*, *apotekarja* z *arcnijami*, *žlahtnim korenjem* in *prahom*, *kramarja* z *blagom*, *pestinjo* z *otroki*⁴⁸² itd.) in z značilnimi opravili (npr. beljenje s *farbarjem*⁴⁸³). Večkratne omembe *lončarja* so zarisale naslednji obseg značilne dejavnosti in z njim povezane predmetnosti: *lončar* izdeluje (»*furma*«) *posodo* (natančneje *prstene lonce*, *črpine* ali *krugle*) iz *ila* ali *mehkega glina*, ki ga *pera* 'gnete',⁴⁸⁴ uporablja *lončarsko šajbo*, ki jo *poganja*, *hodi po blatu*, *posodo* tudi *lošči*. Velik del predmetnosti, povezane s *kovačem*, je razviden iz naslednjega zgleda: *Taku en Kovazh, ta mora pèr fvoim Nakovalu biti, inu s'fvoim kovanjem okuli hoditi, inu mu muzh vhaja od ognja, inu dela de je truden nad Efho, inu tu kovanje mu usheffa napolni* (DB 1584: II,168b). Na drugih mestih je omenjeno izdelovanje predmetov iz bronu in železa, pihanje v oglje, izdelovanje mečev in špejsov itd.

2.8.1 Sobesedilo pogosto prinaša informacije o načinu in obsegu delovanja konkretne delujoče osebe, s tem pa nakazuje tudi razmejitve dejavnosti poklicev, ki nastopajo v logični medsebojni povezavi (npr. *berič* in *rabelj*). *Ahar* npr. (poklicno) seka glave (1. zgled) ali obeša ljudi, kar nakazuje nemška ustreznica (Hencker). Rabe sopomenskega *rablja* pa kažejo, da je ljudi mučil in na različne načine usmrčeval.

⁴⁸¹ *Saki je imenuie Christus Paftir inu ta Vrata Ouzhye Shtale* (JPo 1578: II,79).

⁴⁸² Iz širšega sobesedila *pestinje*, uporabljene v TPo 1595, je razvidnih več delovnih nalog poklica: *ta luba Divizhiza /.../ kople tiga lubiga Ansheka tiga Karftnika, ga vfdiguje inu polaga, pere njemu njegove plinizhize, Inu /.../ stury, kar ta nar fhlehtniſha otrozhja peſtina vhiſhi po navadi stury* (TPo 1595: III,127).

⁴⁸³ Npr. *Inu njegou Gvant je postal fvital inu filnu bël, kakòr fnég, de oben Farbar na Semli nemore ga taku bëluga ſturiti* (DB 1584: III,24a).

⁴⁸⁴ Prim. PS II (1895): 23.

Zgledi:

- (1) *Inu sdaici poshle ta Kral tiga **Aharia**, inu sapouei noter pernefti nega glauo. Inu on gre kiakai inu odfeca nemu to glauo vti Iezhi (TT 1557: 114);*⁴⁸⁵
- (2) *Obtu kadar en **Berizh** eniga Tatu, Vboinika oli Rasbunika vloui, Viezho poftau i inu fepre, en **Rabel**, kadar ga, po Boshy inu deshelski poftau i pefa, obeifsi, glauo odfeka, V kulu vplete (TC 1575: 306).*

2.8.2 V delih slovenskih protestantskih piscev je mogoče zaslediti tudi omembe golju-fivega ravnanja vršilcev osrednjih vsakdanjih poklicev, kot so npr. *pek*, *mesar* in *ošter*, ki so si zaradi značilnih goljufij npr. prislužili omembo v primeri iz TPo 1595: *Kakor kadar en **pek** ta kruh premaihih pezhe, ali to moko falsha, En **Mefar** premaihiho vago daje, En **likeb** ali **ofhter** tu Vinu predragu daje, ali falsha, Inu gdu je hozhe vse isfhteiti?* (TPo 1595: II,120).⁴⁸⁶

3 Izdelavo preglednega in dovolj informativnega prikaza poimenovanj poklicnih dejavnosti, ki so navedena v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, otežuje njihova vsebinska, izvorna, tvorbena in pogostnostna raznolikost. Slednja omogoča upoštevane različnih delitvenih meril. Eno izmed njih je tudi pripadnost različnim terminologijam. Na oblikovanje področnih terminologij kažejo parne ali veččlenske povezave terminov, ki so pogosto hierarhično urejene.

3.1 Veččlensko sestavo npr. izkazuje trgovska terminologija. Poimenovanja trgovcev, ki opravljajo obe fazi trgovanja, to je kupovanje in prodajanje, so različno motivirana: izsamostalniško tvorbo izkazujeta *štacunar* in *kramar*,⁴⁸⁷ ki ga spremlja tudi ženska oblika *kramarica*, izglagolsko pa *predavec/predavavec*⁴⁸⁸ in *kupec*.⁴⁸⁹ Z obema poimenovanji, ki se lahko uporabljata tudi sopomensko, se *kramar* pogosto pojavlja v dvojni formuli. Npr.:

- (1) *Tedaj fo **Kramarji** inu **Predavauci** sovsem shlaht blagum h'predaji zhes nuzh svunaj pred Ierusalemom oftali, enkrat ali dvakrat (DB 1584: I,262a);*
- (2) *Tefhku se je **Kupzu** pred nepravizo varovati, inu **Kramarju** pred gréhi (DB 1584: II,163b) – **EJn Kauffman** kan sich schwerlih hüten fur vnrecht / vnd **ein Kremer** fur sünden (LB 1545 (1974): 1789).*⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ V DB 1584 je na istem mestu uporabljen sopomenski samostalnik *rabelj*: *Inu sdajci je Krajl **Rabil**-na tje postal (DB 1584: III,22b) – Vnd bald schickte hin der König **den Hencker** (LB 1545 (1974): 2042).*

⁴⁸⁶ Čeprav gre za zvest prevod mesta iz Lutrove prevodne predloge (*Als wenn ein Beck das brod zu klein macht / oder den zeug felfchet / Ein metzger zu kleines gewicht gibt / Ein weinschenck den wein zu thewr gibt / oder felfcht (LH 1566: II,LXXVIII)*), je veljavnost ugotovitve mogoče predvidevati tudi za slovenski prostor.

⁴⁸⁷ Prim. Snoj (2003: 317, 739), ki samostalnik *štacuna* pojasnjuje kot besedo, prevzeto iz italijanščine (*stazóna* 'trgovina, prodajalna'), samostalnik *kramar* pa iz srednjevisokonemškega samostalnika *krama* 'krama, roba'.

⁴⁸⁸ Različici sta posledica izpeljave iz vidsko različnih glagolov.

⁴⁸⁹ Prim. geslo *kupec* v Merše, Novak, Premk 2001: 76.

⁴⁹⁰ Primerjava z Lutrom kaže, da je Dalmatinu kljub skladenjskim (besednorednim in vezljivostnim) preureditvam uspelo izoblikovati enako učinkovito dvojno formulo, kot jo izkazuje prevodna predloga.

Polno sopomenskost pogosto preprečuje razvidna stilna označenost nekaterih poime-novanj. Negativen prizvok npr. spremlja *štacunarja*, ki se pojavlja v povezavi z ekspresivnim *bullenkramerjem* v KPo 1567: *Ti fo dosdai branili, da nei oben kārſchenik mogel prav ſvetiga Piſma ſaſtopiti. Taku dolgo, de ie (hvala bodi Bogu) Chriſtus od ſmerti vſtal, inu te ſtacunarie, Bullenkramerie, inu vārdiane tako raspodil da vshe ſami mogo ſposnati, Chriſtuſ ie od ſmerti vſtal* (KPo 1567: CLXXI) – *Die lieffen keinen Jünger Chriſti zum er- kendtnuß der Schriſt kommen / Biß ſo lange / das Gott lob / Chriſtus erſtanden iſt / Vnd hat die Bullenkramer / vnd ſchriſthüter / ſo zuſcheuchtert / das ſie ſelbſt bekennen müſſen / Chriſtus ſey erſtanden* (SA 1559: CXXVII). Primerjava s prevodno predlogo kaže, da je Krelj *štacunarja* uporabil neodvisno od nje.

3.2 Sestavni del pomorske oz. z vodnimi potmi povezane terminologije so poime-novanja kot *barkarol/barkorol*, *čolnar*, *brodnik*, ki se razlikujejo glede na osnovni samostalnik, s katerim je označeno eno izmed plovil. Da ne gre za čiste sopomenke, poleg sobesedilnih opozoril kaže tudi primerjava s prevodno predlogo:

- (1) *Inu vſi Barkaroli, inu vſa mnoshiza, téh, kateri na Barkah kupzhujó, inu zhol- narji, kir na Murji kupzhujó, ſo ſtali od dalezh* (DB 1584: III,148b) – *VND alle Schiffherrn / vnd der Hauſſe / die auff den Schiffen hantieren vnd Schiff- leute / die auff dem Meer hantieren / ſtunden von ferne* (LB 1545 (1974): 2505) – *Vſi krmarji, vſi, kir plovejó iz kraja v kraj, vſi pomorſčaki in vſi, ki ſo zaposleni na morju, ſo ſtali od daleč* (SP 1996: 1857);
- (2) *Zhes Barcalore, Brodnike inu zholnarie, ſta Caſtus inu Polux* (TC 1575: 273);
- (3) *Is tiga ſo ſe vſi ſhlaht ludie nauuzhili te Pſalme iſuuna, Taku de ty Barcaroli per timonu, Zholnary inu Galioti per veſli, ty Orazhi per driueſſu, kopazhi per kepah, Tkalci per ſtatiuah, Shene inu Dezhle pér preſlici, ſo peili vſe Pſalme lipu iuuna* (TPs 1566: 6a).

Istemu področju pripadata tudi *mornar/marnar* in *marinar* (prvi je bil splošno znan, drugega pa prinašata Megiserjeva slovarja). Npr.:

- (1) *Inu Hiram je ſvoje Hlapze poſlal v Barki, kateri ſo bily dobri Mornarji, inu na murju vmétalni* (DB 1584: I,190a);
- (2) *Rauno tako, kakouo zhaſt inu hualo bi imel edan Zhalnar ali Marnar, ker vſe hudo Vreme, Morsko Fortuno, Valoue inu pogublenie ſkosi preide inu premore, ter bi vshe Vport gredozh Veſſlo ſauargal, Shtrike oduesal /.../ ter puſtil, da ſe Barka ali Zhaln ſuarne* (JPo 1578: II,74) – *Alfo auch / Was ehre hette es ein Schiffman / der alle bulgen vnd wellen des Meers durchbrochen het / vnd jetzt / da er ſolt zu land faren / würff das ruder dahin / vnd lieſſe das ſchiff mutwilig zu drümmern gehen* (SA 1559: II, LXIb).

Zadnji zgled skupaj s primerjavo kaže na prevodno neodvisnost dvojne formule, ki jo sooblikujeta pomensko prekrivna *čolnar* in *mornar*.

Tudi našete samostalnike obkroža sobesedilo, v katerega so vpletena poimenovanja, ki množijo pomorsko terminologijo (npr. *anhora* 'sidro', *barka*, *čoln* in *čolnič*, *mačka* 'sidro', *morska fortuna*, *morska mera*, *port* 'pristanišče', *timon* 'krmilo', *veslo* itd.).

3.3 Besedotvorno mešano sestavo izkazuje skupina poimenovanj oseb, ki igrajo na posamezne inštrumente ali pa jih odlikuje kako drugo podobno znanje, ki ga ne uresničujejo nujno kot poklicno dejavnost: npr. *godci*, *trobentarji*, *pišci* itd. Osnovno delitev na *pevce*, *godce* in *pišce* utemeljuje razlika v načinu ustvarjanja zvokov: s petjem ter z igranjem na godala ali pihala⁴⁹¹ (1. zgled). Nadaljnja delitev je oprta na raznolikost inštrumentov, s pomočjo katerih nastajajo zvoki: *bobnar*, *lajrar* (verjetno 'kdor igra na liro'),⁴⁹² *lavtar/lavter* 'lutnjar; kdor igra na lutnjo', *lavtenšlagar/lavtenšlager*, *pavkar*. Razen *lavterja* z različico *lavtar*, ki ju uporablja Trubar (v TP 1566 sta po enkrat zapisani obe različici), se vsa našeta poimenovanja pojavljajo v Megiserjevih slovarjih. V DB 1584 je enobesedno poimenovanje *lavter* iz TP 1566 nadomeščeno z opisom (2. zgled). V Megiserjevih slovarjih je namesto besedotvorno tipiziranega poimenovanja *lavter/lavtar* navedena rahlo poslovenjena oblika vzporedno pojavljajoče se nemške ustreznice (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Inu ta fhtima téh Peuceu, inu kir na strunah ygrajo, Pifhzhou inu Trobentarjeu, néma vezh v'tebi slifhana biti, inu oben Antverhar, kakover kuli antverha bodi, néma vezh v'tebi najden biti* (DB 1584: III,148b);
- (2) Trubar: *Ty Peuci gredo od spreda, potle ty Lautery, V freidi de [= te] tihe Deklice kir bobnaio* (TPs 1566: 121b);
Dalmatin: *Peuci gredo od sprejda, potle ty, kir na strunah lautajo, Mej Dezh-lami, katere bobnajo* (DB 1584: I,296a);
- (3) *Lautenschlager*. (Deutfch.) *fidicen*. (Latinè.) *lautenshlagar*. (Windifch.) *suonatore di liuto*. (Italicè.) (MD 1592: Ia).

3.3.1 Na osnovi sobesedilno povezanih navedb so ugotovljivi tudi poklici, ki jih povezuje umetniška dejavnost: npr. *fo se htim velikim kralom /.../ perlifouali*, *So na zhaft en Pild nim glih, skufi te kunshtne Malarie, Goldshvide oli Srebrarie inu Pilde shnizarie, lipe puftili sturiti, Te ifte vnih hyshe oli Cerque poftauili* (TC 1575: 260–261).

3.4 Sestavni del življenja v 16. stoletju so bila tudi gostišča, poimenovana *oštarija/ošterija*,⁴⁹³ v katerih so delali *oštirji/ošterji*,⁴⁹⁴ neredko pa tudi *ošterice*. Z gostinsko dejavnostjo pa se je ukvarjal tudi *kelnar/kelner* oz. *konobar*: npr. *Kellner*. (Deutfch.) *pincerna*. (Latinè.) *konobar*, *kluzhar*, *kelnar*. (Windifch.) *canevaro*. (Italicè.) (MD 1592: Hb). V sopomenski niz je vključen tudi *ključar*, ki se je v protestantskih besedilih pojavljal tudi v pomenu 'kletar' (prim. razdelek 7).

⁴⁹¹ Npr.: *Od te Mufike, Petya, Orglana, Lautana inu Trobentana tudi ty Aydie veliku pisheio* (TPs 1566: 13b).

⁴⁹² Slovarji nakazujejo dve možnosti razumevanja: *igralec na liro in lajnar* (npr. MD 1592 (1967): 52; CW 1860: I,955).

⁴⁹³ *De sufseb na Desheli ta kmetifhki folk vkupe pride, vse Oshтарыe fo polne, En vsakateri shre inu fhleple, de h'puftlednimu, kadar fo ony pyani, enu sekainje inu zhaftsi vbyajnje is tiga pride* (TPo 1595: III,172).

⁴⁹⁴ V TPo 1595 je kot prvi člen sopomenskega para naveden tudi manj znani *likeb* (prim. zgled v razdelku 2.8.2), ki je prevzet iz nemščine (prim. Pleteršnik I (1894): 518), medtem ko sta *oštarija* in *oštir* romanskega izvora (prim. Snoj 2003: 481).

3.5 Nastavek rudarske terminologije prinaša sobesedilno okolje samostalnika *knap* 'rudar' (v TkM 1579 in v DB 1584): *pod Semlo pufty GOSPVD Bug fvojo vfigamogozhoft viditi, ker tulikajn shlaht rud, od slata, frebra, shelesa, ekla inu drugiga brona, daje, kate-re pod Semlo raftó, inu fe od **Knapou** vunkaj koppajo: inu fe tudi zhafsi fafsiplo inu konez vsamo* (DB 1584: I,aIIIb).

3.6 Razmah tiskarstva je vplival tudi na oblikovanje terminologije, povezane z natisom in prodajo knjig. V njen sestav spadajo tudi večinoma prevzeta poimenovanja značilnih poklicev: *drukar* in *puhdrukar* 'tiskar', *bukvar* in *puhfirar* 'knjigotržec' ter sopomenska *vezar* in *puhpintar* 'knjigovez'. Vse tri zloženske (*puhdrukar*, *puhfirar* in *puhpintar*) se pojavljajo le v Megiserjevih slovarjih (1. zgled), kar kaže na njihovo sočasno aktualnost, *bukvarja*, *drukarja* in *vezarja* pa v zvezi z natisom lastnih del omenja Trubar (2. in 3. zgled).⁴⁹⁵

Zgledi:

- (1) *Buchtrucker* (Deutsch.) *typograph*. (Latinè.) **puhdrukar**. (Windisch.) *fiãpatore*. (Italicè.) (MD 1592: B6b);
- (2) *Kadar pag utiu istiu ie dofti puhstobou inu beffed, od tiga **drukarie**, preftaulenu, fakai **drukar** nei slouenski vnel, Inu ta kir ie ta dua Catehifma ispifal, nei bil per tim drukani* (TC 1555: A2);
- (3) *Inu tudi ne fem, koker fdai nemam tulikain denarieu, kir bi tiga **Drukaria** plazhal* (TL 1567: 83a).

4 Kot poklicne dejavnosti je mogoče obravnavati tudi poimenovanja položajev v svetni ali cerkveni organizaciji, ki se spreminja glede na pripadnost različnim civilizacijskim sistemom.⁴⁹⁶ V hierarhično urejenih naštevalnih nizih je mogoče zaslediti bodisi poimenovanja, ki zrcalijo urejenost svetne oblastne strukture, ali poimenovanja, ki kažejo na stopnje cerkvene hierarhije. Nič manj pogosti niso zgledi z združeno, praviloma zaporedno nakazano svetno in cerkveno hierarhijo.⁴⁹⁷ Npr. *Kei vidish dabi fe Krally, Firfti Papesh, Cardinali, Ebifcopi, Korrary &c. takouega Vka darshali?* (JPo 1578: II,67b). V nize so vključeni bodisi ključni ali hierarhično neposredno povezani členi strukture.

4.1 Tipično svetno oblastno strukturo v slovenskem in širšem evropskem prostoru povzema znana Trubarjeva omemba višje in nižje gosposčine.⁴⁹⁸ Na oblastno strukturo se navezujejo raznovrstne dejavnosti, kot je upravna, sodna, varnostna itd. Med vršilci letih

⁴⁹⁵ O oblikovanju izraza o knjigi in tiskarstvu prim. Novak, Jakopin, Merše 1996: 296.

⁴⁹⁶ Nanje kažejo poimenovanja kot *aga*, *mameluk* itd.

⁴⁹⁷ Nekaj stopenj je v svetni in cerkveni hierarhiji izraženih tudi s pomočjo dodanih prilastkov: npr. *višji*, *nižji*. O razširjenosti tovrstnih besednozveznih poimenovanj (zlasti pri terminologizaciji) prim. Novak 2004: 137.

⁴⁹⁸ Prim. geslo *gosposčina* v Merše, Novak, Premk 2001: 62–65: *Inu leta Gospofzhina, velika inu mahina, tudi ima inu flauí pod febo mnogetero nisko Gospofzhino, koker Knefe, Slobodne Gospude, Capitane, Verbesharie oli Nameiftnike, Vizdome, Shlahtnike, Flegarie, Rate, Purgermaishtre, Rihtarie, Shupane, Valpete, Berizhe inu Rabelne etc.* (TC 1575, 315–316).

se omenjajo tudi številni uradniški poklici, npr.: *colnar*, *dacijar*, *aušlokar*,⁴⁹⁹ *merčun* (1. zgled), *verboltar* ‘upravnik, upravitelj’, znan iz obeh Megiserjevih slovarjev, *flegar* (2. zgled), *ajnemer/ajnnemer*, tudi zapisan samo v obeh Megiserjevih slovarjih (3. zgled), *šafnar/šafner*, *šafar/šafar* itd. *Berič/birič* je v preteklosti izvrševal odločbe oblasti, *orožniki* pa so ob drugem varovali tudi lastnino (4. zgled). Med dvorne službe so v biblijski preteklosti sodili tudi *dvorjani* (različica *dvoranin* je znana iz JPo 1578, samostalniško rabljena oblika *dvorski* pa iz DB 1584) oz. glede na področje dejavnosti posebej poimenovani *kamrar*, *kancler*, *šacmašter* itd.

Zgledi:

- (1) *Pride ta zhas, de hozhem jeft nym poslati Merzhune, de je imajo pretozhiti, inu nyh Sode isprasniti* (DB 1584: II,51a);
- (2) *Tedaj fo Deshelfkiga flegarja sholnerji vseli Iesufa k'febi, vRihtno hiſho* (TPo 1595: I,261);
- (3) *Rentmaifter* (Deutfch.) *qæstor*. (Latinè.) *ainemmer*. (Windifch.) *cammarlengo, questore, theforiere*. (Italicè.) (MD 1592: Ka);
- (4) *Kadar en mozhan Orofshnik fvojga Dvora varuje, taku tu njegovu s'myrom ofstane* (TPo 1595: I,166).

4.1.1 Omembe poklicev, za katere je značilen podrejeni odnos: npr. *lokaj*,⁵⁰⁰ *oproda/oprovda*, *sluga*, *služabnik – služabnica*, *drosar*⁵⁰¹ itd., se pogosto nanašajo na drugo zgodovinsko obdobje, veljajo le za določeno geografsko okolje ali so včlenjene v drugačen civilizacijski okvir. Npr.:

- (1) *Knecht*. (Deutfch.) *fervus*. (Latinè.) *hlapez*. Cr: *fluga*. (Windifch.) *servitore, fameglio*. (Italicè.) (MD 1592: H3b);
- (2) *Tedaj je Krajl rekal fvojm flushabnikom: Sveshite mu roke inu noge* (TPo 1595: II,259);
- (3) *MOLITOV ENIGA Posla ali Slushabnika* (TkM 1579: 105a).

4.2 Sestavni del svetne oblastne strukture je bila tudi zelo razčlenjena vojaška hierarhija z vojaškimi poklici. Mednje so npr. spadali *auptman/altman/hauptman*,⁵⁰² *fendrih* ‘nosilec prapora’, *kapitan*, *korporal*, *žolner/želner/žoldner* ter sopomenski, vendar redkejši *vojščak*, iz drugega časa in okolja pa še *mameluk* (‘egiptovski vojak’) ter *janičar* (‘plačani turški vojak’).

⁴⁹⁹ Vsa tri poimenovanja se nanašajo na uradnike, ki pobirajo različne davščine.

⁵⁰⁰ Podrejeni odnos *lokaja*, ki je (glede na primerljive jezike) naveden samo v precej izenačenih ustreznih nizih obeh Megiserjevih slovarjev (npr. *Lackay*. (Deutfch.) *à pedibus*. (Latinè.) *lokaj, pejshez* (Windifch.) (MD 1592: H5b); *à pedibus, ad pedes, pediffequus, Carnio, lokai, ein Lackey* (MTh 1603 (1977): 73), je razviden tudi iz motiviranosti latinskega poimenovanja.

⁵⁰¹ *Oproda/oprovda* in *drosar* pripadata vojaški terminologiji, saj je prvi ustreznica za nemško poimenovanje *Waffentrager*, drugi pa običajno poimenuje vojaškega hlapca. Obe poimenovanji sta znani iz Megiserjevih slovarjev: npr. *Troffer*. (Deutfch.) *calo*. (Latinè.) *drosar*. (Windifch.) *saccommano*. (Italicè.) (MD 1592: q2b); *Calo* /.../ Germ. *troßbub* /.../ Sclavon. *drofar* (MTh 1603: I,202); *Waffentrager*. (Deutfch.) *armiger*. (Latinè.) *oproda*. (Windifch.) *servitore di lancia*. (Italicè.) (MD 1592: T6a).

⁵⁰² Različica *altman* je bila splošno razširjena, *hauptman* pa se je pojavljal le kot del zloženke *lands-hauptman* (KPo 1567) oz. *lanchoauptman* (TO 1564).

4.3 Del cerkvene terminologije⁵⁰³ so tudi poimenovanja, ki označujejo mesto in vlogo v strukturi, neredko pa tudi poklicno dejavnost: *škof, kardinal, kanonik, duhoven, mašnik, kaplan, predigar, predikant, farmester/farmešter/farmo(j)ster/farmošter* itd. Poleg osnovnega poimenovalnega para *menih – nuna*, s katerim sta označena pripadnika moškega in ženskega samostanskega reda, obstajajo še pari *priol – priolovka* oz. *prior – priorivica*⁵⁰⁴ ter *abat – abtašica*, ki kažeta na obstoj različnih (moških in ženskih) samostanskih redov.⁵⁰⁵

4.4 Poimenovanja kot *ropar, martolos*⁵⁰⁶ ter *potepuh* kažejo, da so v vseh družbah, ki so omenjane bodisi v biblijskih prevodih ali v drugih delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, obstajale tudi skupine ljudi, ki so se preživljale na nasilen in hkrati nedovoljen način, ter skupine, ki jih povezuje poseben, manj konvencionalen način življenja.

5 Zaradi specifičnih znanj, ki so praviloma omogočala opravljanje intelektualnih storitev, med katere spada tudi posredovanje in širjenje znanja, je tudi poimenovanja kot *filozof, jurist, magister, teolog* itd. pogojno mogoče uvrščati med poklicna poimenovanja. Npr.: *Eni Epicurerji pak, inu Stoiški Philofophi, fo fe shnym kregali* (DB 1584: III,71a).

6 Večina poklicnih poimenovanj je moškega spola, le nekaj redkih poklicev je naravno vezanih na ženske (npr. *ama, pestunja, dojka*, pa tudi *baba* v pomenu 'ženska, ki pomaga pri porodu'). Na razlike med moškimi in ženskimi opravili je opozorjeno že v *Bibliji*: *Vafhe Synuve bo on jemal k'fvoim Kullam, inu Iesdizom, kateri pred njegovimi Kulli bodo tékali, inu h'Kapitanom zhes taushent /.../ inu h'Kmetom, kateri bodo njegove Nyve orali, inu k'Shenzom v'njegovo shetou, inu de bodo njegove Arnošhe, inu kar k'njegovim Kullam flifhi delali. Vafhe Hzhere pak bo on jemal, de bodo Apotekarice, Kuharice, inu kruha pekine* (DB 1584: I,153b).

6.1 Soobstajanje poimenovanj moškega in ženskega spola kaže, da so nekatere poklice lahko opravljal tudi ženske, čeprav je ženska različica lahko uresničevala več pomenov ali se pomensko celo razlikovala od moškega para.⁵⁰⁷ Najbolj značilna pomenska oddaljitev od poimenovanj moškega spola nastaja tedaj, kadar ženske nastopajo le kot nosilke pomena 'žena vršilca poklicne dejavnosti'. Ker pa običajno tudi same opravljajo isto (ali podobno) poklicno dejavnost kot njihovi zakonci, ta pomen praviloma ni edini.

Med najbolj uveljavljena parna poimenovanja, ki so bila trdna sestvina slovenske stvarnosti 16. stoletja, spadata npr. *kmet* in *kmetica*, *mlinar* in *mlinarica* ter *kramar/kra-*

⁵⁰³ O poimenovanjih za višjo in nižjo duhovščino v drugi polovici 16. stoletja, ki so obravnavana kot del obredne terminologije (zlasti z vidika izvora, pomenov in tvorjenosti), prim. Legan Ravnikar 2003: zlasti 565–567 in 576).

⁵⁰⁴ Vsa štiri navedena poimenovanja so znana iz Trubarjevega jezika, par *abat – abtašica* pa je znan iz MTh 1603: npr. *abtašica -e ž, antiftita, abtašhiza, Priorin oder Aptissin* (MTh 1603 (1977): 3).

⁵⁰⁵ Ob *abatu* so se pojavljale še različice *apat, apt* in *opat*. Pogostnostno je prevladovala različica *apat*, ki jo je uporabljal Trubar, zaslediti pa jo je mogoče tudi v JPo 1578.

⁵⁰⁶ Npr. *tim Martoloffom kir ludi kradeio* (TT 1557: za).

⁵⁰⁷ Prim. opombo 389.

mer in *kramarica* (podrobneje o njihovem pogostnostnem razmerju v razdelku **1.1** poglavja o ženskih parih moških poimenovanj).

Najobsežnejšo skupino moških in ženskih poklicnih poimenovanj, v kateri prevladujejo ženska poimenovanja, sestavljajo *žnidar* in *žnidarica*, iz hrvaščine prevzeti *kreač/krejač* ter *šivilja*, *šivkinja* in *mojškra* (o njej prim. razdelek **2.2.2**).

Ob moškem in ženskem členu para *mlinar* in *mliarica* se kot poklicna značilnost omenja glasnost. Slednja je tudi eno izmed posrednih znamenj izobilja: kadar je žita dovolj, mlinarji meljejo in hrup obvladujejo s kričanjem. Pojemanje glasnosti bi zato ob slabi letini lahko napovedovalo revščino, v Bibliji pa je uporabljeno kot znak pešanja življenjskih moči. Npr. *Inu hozhem is mej nyh vseti vse vefšelu pejtje, shtimo tiga Shenina inu Nevéšte, shtimo téh Mlinarjou, inu Luzh te Laterne, de bo vfa deshela pušta inu resdjana leshala* (DB 1584: II,39b); *Inu fe dauri na gafsi sapró, de te Mlinarice shtima tiha poštane /.../*; na robu: *S'letém beffedami pifhe on staroft tiga zhloveka. Kadar roke trepezheo, kofty fe krive, ozhy temne perhajajo, sobje dobru nemeleo, laffe fivi perhajajo, plezhe fe pèrpogibajo, usheffa fe obejhajo inu gluha poštajajo* (DB 1584: I,332a).

6.2 Pregled izpričanih parov kaže, da je bil že v 16. stoletju osnovni tvorbeni model izpeljava iz iste podstave ter dodatek značilnega obrazila *-ica* (npr. *mliar* + *ica* = *mliarica*). Obrazili *-ka* in *-inja* (npr. *ribička*, *kruha pekinja*) sta redkejši varianti. Tvorba z nadomestnim korenem je redko izpričana: *hlapec* – *dekla*. Nekateri pari se pogosto pojavljajo skupaj, npr.: *Kakor fo Hlapci inu Dekle vhišhi* (TPO 1595: III,127). Preko tujih prevodnih ustrezníc je potrjena tudi pomenska povezava poimenovanj *dinarica* – *pular*.⁵⁰⁸ Poimenovanji hkrati širita izbor poimenovanj za osebe, ki se vključujejo v prostitucijo. Prevladujejo poimenovanja ženskega spola (npr. *hotnica*, *hot*), čeprav tudi vzporedna moška in ženska poimenovanja niso redkost (npr. *kurbar/kurber*, *kurbir* – *kurba*, *loter* – *lotrica*, *rufijan* – *rofijanka* 'zvodnik – zvodnica'; prim. 3. zgled).

Pomensko razmerje členov parov *ribič* – *ribička* in *berič* – *berička* ni določljivo, saj sta obe ženski obliki navedeni samo v abecedariju in na seznamu besed, ki ponazarjajo izgovor začetnega glasu (*b* in *r*): npr. *Barbara brat berizhka*. (TA 1566: A 3a).

Raba *firštine*, ki se je pojavljala neodvisno od *firšta*, kaže, da so v zgodovini tudi ženske zasedale višje oblastne položaje. Med ženskim in moškim poimenovanjem je le slovnična, to je spolska razlika, sicer sta sopomenski. Npr.:

- (1) *Inu od letiga dne tudi taku poreko te Firštine* v'Perfij, inu v'Medij, k'vfém *Viudom tiga Krajla* (DB 1584: I,262b) – *So werden nu die Fürstinnen in Persen vnd Meden auch so sagen zu allen Fürsten des Königs* (LB 1545 (1974): 902);
- (2) *Sarai fe rezhe, moja Gofpa: Sara pak Gofpa, firština, satu ker je ona iméla nikar le eniga temuzh veliku folkou Gofpa inu Mati biti* (DB 1584: I,10b).

6.3 Pri *rihtarju* in redkeje navajani *rihtarici* ne gre vedno za poklicno opravljanje dejavnosti. Pri biblijski osebi Debóri je bila npr. sposobnost razsojanja povezana z modrostjo in s preroškimi močmi: *VTemiftim zhašfu je bila Rihtariza v'Israelu ta Prerokina*

⁵⁰⁸ Prim. razdelek **1.1.2.1** v poglavju o ženskih parih moških poimenovanj.

Debora (DB 1584: I,134b) – *V tistem času je Izraelu sodila Debóra, Lapidótova žena, žena prerokinja* (SP 1996: 305).⁵⁰⁹

6.4 Vidnejšo oddaljitev od prevodne predloge izkazujeta oba člena para *kruhapekar* in *kruhapekinja*. Pri obeh gre za natančnejšo določitev dejavnosti s pomočjo omembe izdelka, vključene v poimenovanje: Npr. *Natu je Zedekias /.../ pustil njemu vsak dan en hlejbez Kruha dati, is téh Kruhapekou Gaffe* (DB 1584: II,46b) – *Vnd lies jm des tages ein Leblin brot geben aus der Beckergassen / bis das alles brot in der Stad auff war* (LB 1545 (1974): 1345).

6.5 V družbi, ki jo zrcali nova zaveza, je s pogosto povezavo *colnarji inu kurbe* pokazano na podobno (zelo obrobno) umestitev na družbeni lestvici: *Rifnizhnu jeft vam povém, de Zolnarji inu Kurbe poprej v'Nebesku Krajlestvu prido, kakòr vy* (DB 1584: III,13b) – *Resnično, povem vam: Cestinarji in vlačuge pojdejo pred vami v Božje kraljestvo* (SP 1996: 1540). Hkratno navajanje ženske in moške oblike je pogosto opazno, vendar ni vedno prevodno pogojeno.

7 Tudi poimenovanja poklicev so pogosta sestavina dvojnih in trojnih formul ter več-členskih naštevalnih nizov. Dvojne formule lahko sestavljajo sopomenska ali blizupomenska poimenovanja. Npr. *Dèrvarji inu Zimèrmani h'Boshji hišhi* (DB 1584: I,186a); *Taku tudi Tifhlarji inu Zimmèrmani, kateri nuzh inu dan delajo, inu Pilde sresujejo, inu se fliffajo mnogoteru dellu sturiti* (DB 1584: II,168b) – *ALso auch die Tischler vnd Zimmerleute / die tag vnd nacht erbeiten / vnd schnitzen Bildwerck / vnd vleis haben / mancherley erbeit zu machen* (LB 1545 (1974): 1807). Zgled *Sakaj on je kakòr eniga Slatarja ogin, inu kakòr Shajfa teh Stoparjeu* (DB 1584: II,131b) pa kaže, da sta poimenovanji poklicev skupaj z omembo tipične predmetnosti uporabljeni v stilno učinkoviti dvojni formuli, ki se kombinira s hiazmom, hkrati pa je podvojitve primere.

V dvojne in trojne formule so pogosto povezani tudi poklici, ki so bili nujno potrebni za uresničitev določene naloge (prim. 1. in 2. zgled). Iz uporab samostalnika *cimerman* je razvidno, da je poklicna dejavnost vključevala sekanje in obdelavo lesa, neredko pa tudi izdelovanje predmetov iz lesa, ki so imeli umetniško vrednost (3. zgled).⁵¹⁰

Zgledi:

- (1) *INu Hiram, Krajl v'Tyri, je Sle poslal h'Davidu, inu Cedrou lejs, Sydarje inu Zimèrmane, de bi njemu eno hišho zimprali* (DB 1584: I,226b);
- (2) *je dadó tém Delaucem, kir delajo GOSPODNIO Hišho, de popravio, kar je resdèrtiga pèr Hišhi, slafti, Zimèrmanom, Paumeshtrom, inu Sydarjem, inu kateri imajo lejs, inu résan kamen kupovati, de se ta Hišha popravi* (DB 1584: I,217b);
- (3) *Kakòr kadar en Zimèrman, kateri della yfzhe, kej enu drivu pošťèka, inu tuištu dobru obfeka inu obrouna, inu kejkaj kunšhtniga inu lepiga is njega sfury, de se h'potrebi nuza, v'lebni* (DB 1584: II,144a).

⁵⁰⁹ Dejavnost Debore je pojasnjena takole: *Debóra je morala razsojati spore med posamezniki in skupinami* (SP 1996: 305).

⁵¹⁰ Npr. *Né li on eniga Zimèrmana fyn* (DB 1584: III,10a) – *Ali ni to tesarjev sin?* (SP 1996: 1499).

Zaradi povezane dejavnosti sta se v istem nizu večkrat znašli poimenovanji *kuhar* in *ključar*, zadnji kot upravljalec vinske kleti. Oba poklica so opravljale tudi ženske, na kar kažeta redkeje uporabljeni poimenovanji *kuharica* in *ključarica*. Opravljanje enakih zadolžitev na višjih nivojih oblastne strukture je močno pomnožilo seznam sopomenskih poimenovanj, ki ga uzavešča zlasti vzporedna in medsebojno pojasnjevalna raba v DB 1584. V robni opombi sta npr. soočeni besednozvezno in opisno poimenovanje (1. zgled). Medsebojno pojasnjevalno pa so se izmenjavala poimenovanja *ključar*, *šenk* in *nalivavec*: *ključar – šenk* (2. zgled) ter *šenk – nalivavec* (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Rabfake fe rezhe en vifhi Shenk ali kir Krajlom netaka* (DB 1584: I,215a);
- (2) **Klužhar inu Fifhter *Shenk* (DB 1584: I,26a);
- (3) *Sakaj jeft fem bil Krajleu *Shenk. *Nalivavez* (DB 1584: I,256a) – *Denn ich war des königs Schencke* (LB 1545 (1974): 874).

7.1 Tako veččlenski nizi kot sopomenski pari izkazujejo sestavo iz prevzetega⁵¹¹ in domačega izraza, kar je v 16. stoletju in kasneje široko uveljavljena kombinacija.⁵¹² Npr. *Amma* (Crajnki) – *Dojka* (Slovénki oli Besházhki) (DB 1584: III,CcIIIb); *furman/furman* – *voznik*,⁵¹³ *goldšmid* – *zlatar*, *gartler* – *vrtnar*⁵¹⁴, *Rihtar* (Crajnki.) – *fudez* (Slovenki, Besjzashki.) (DB 1584: III,DdIb),⁵¹⁵ *ledrar/lederer* – *kožar*, *malnar* – *mlinar*,⁵¹⁶ *šribar*, *skribent* in *pisar*,⁵¹⁷ pa tudi različno motivirani poimenovanji *mežnar* in *zvonar*.⁵¹⁸ *Mežnar*, ki je sicer v delih slovenskih protestantskih piscev pogosto omenjan, je domnevno lahko tudi poučeval in s tem prevzemal del učiteljevih obveznosti. Tovrstno dejavnost je

⁵¹¹ Na dejstvo, da za številna poklicna poimenovanja v 16. stoletju sploh ni izkazanih slovenskih govornih ustreznice – obstajala so le v prevzeti različici ali različicah (npr. *colnar*, *petlar*, *rablin*, *žolner*) – je opozorila M. Orožen (1996: 151).

⁵¹² Na razvojno izmenjavo, ki se je nagibala v prid izvorno slovanskih vzporednic, je ob primerih iz slovenskih dvojezičnih slovarjev npr. opozorila I. Orel (2005: 391–416).

⁵¹³ Iz nemščine prevzeto poimenovanje *furman* je navedeno le v obeh Megiserjevih slovarjih (v MTH 1603 s pripombo, da se uporablja na Koroškem), *voznik* pa je uporabljen tudi v DB 1584.

⁵¹⁴ Sopomenski poimenovanji sta navedeni v TPo 1595 kot sestavina trojne formule, ki jo sooblikuje *kopač* kot tretji člen in kot poimenovanje potekajočega opravila. Kopače je bilo sicer sestavni del obveznosti vrtnarja: *Kadar fo ony vshe nasaj shli, ie frezhal GOSPVD Christus te Magdalene, vshtalti eniga kopazha, Gartlerja ali Vertarja* (TPo 1595: II,2) – *Wie sie nun auff der Widerfart find / begegnet der Herr Christus der Magdalena inn der gestalt eines Gertner* (LH 1566: II,IIb). Primerjava z Lutrovo prevodno predlogo kaže, da se Trubarjev prevod od Lutrovega razlikuje zaradi pripisa domače sopomenke prevzeti besedi. Na model uvajanja domačih sopomenk k prevzetim poimenovanjem je bilo že opozorjeno (prim. Merše 2007a: 67).

⁵¹⁵ O razmerju med *rihtarjem* in *sodcem* prim. Novak 1986: 399.

⁵¹⁶ Iz nemščine prevzeti *malnar* se pojavlja le v TC 1575, *mlinar* pa je pogostejši.

⁵¹⁷ Prevzeti in domači samostalniki je povezano v dvojno formulo uporabil Trubar v *Hišni postili* iz leta 1595: *Kakor fe tiga dobru prizhovanje ima, nika le is tiga Papezha scribentou ali pifsarjeu, Temuzh /.../* (TPo 1595: II,15) – *Wie man des gute zeugnuß hat / nicht allein auß des Bapfts Scribenten/ Sondern /.../* (LH 1566: II,Xb). Primerjava z Lutrom kaže, da je bil *pisar* uporabljen s pojasnjevalnim namenom.

⁵¹⁸ *Mežnar* je prevladoval, *zvonar* pa je bil kot neosrednje rabljena sopomenka (vzhodnoslovenska oz. kajkavska ali celo hrvaška, saj A. Läg Reid okrajšavo *Cr* razvezuje kot Croatice (Läg Reid 1967: XI)) omenjan le v slovarskih delih (v obeh Registrjih in v MD 1592): *Meshnar* (Crajnki.) *svonár* (Slovenki, Besjzashki.) *Zanthy* (Hervazki, Dalmatinlki, Crafhki.) (DB 1584: III,CcVb); *Mefsnar*. (Deutch.) *aedituus*. (Latinè.) *meshnar*. *Cr*: *fyonár*, *zantyz* (Windifch.) *sacrestano* (Italicè.) (MD 1592: Ka).

v okviru šolskega programa v *Cerkovni ordningi* predvidel Trubar.⁵¹⁹ Predvidevati pa je mogoče, da je bilo poučevanje njegova drugotna dolžnost in da je ostajalo na manj zahtevni ravni.⁵²⁰

7.2 Velike razlike glede rabe je mogoče ugotavljati tudi ob členih sopomenskega niza *šribar*, *skribent* in *pisar* ter para *gartler* in *vrtar*. *Pisar* je v rabi opazno prevladoval. Uporabljali so ga različni pisci (Trubar, Krelj, Dalmatin, Juričič, Bohorič, Trost in Znojilšek, naveden pa je tudi v obeh Megiserjevih slovarjih). *Šribarja* je uporabljal predvsem Trubar, v predgovoru njegove *Hišne postile* ga je zapisal tudi Andrej Savinec,⁵²¹ vključen pa je tudi v slovanske nize iz Megiserjevih slovarjev, na kar bi utegnili vplivati njegova pogovorna uveljavljenost. Npr.: *Schreiber*. (Deutfch.) *scriba*. (Latinè.) *shribar*, *pisar*. (Windifch.) *scrittore*, *scrivano*. (Italicè.) (MD 1592: N6a). *Gartler* je v povezavi s sopomenskim *vrtarjem* enkrat samkrat uporabljen v TPo 1595,⁵²² domačo sopomenko *vrtar*, ki se ji v JPo 1578 pridružuje še različica *vrtlar*, pa navajajo sočasna slovanska dela (npr. *Gartner. holitor. vērtar. ortolano, giardiniere* (MD 1592: E4)).

7.3 Če poimenovanja za določen poklic v slovenskem jeziku še ni bilo, so si protestantski pisci pomagali z opisi, ki se lahko pojavljajo tudi kot občasno nadomestilo enobesednega poimenovanja.⁵²³ *Inu kadar so nyu bily dobru stepli, fo nyu v'lezho vèrgli, inu fo sapovédali timu, kir je bil zhes Kého, de bi je dobru s'hranil* (DB 1584: III,70b) – *Vnd da sie wol gesteupet hatten / worffen sie ins Gefengnis / vnd geboten dem Kerckermeister / das er sie wol bereitete* (LB 1545 (1974): 2226).

7.3.1 Obstajajo tudi primeri praktične izmenjave enobesednega poimenovanja in opisa: iz nemščine prevzeta zloženska *štamecer* (← Steinmetz) 'kamnosek' se npr. izmenjuje s sopomenskim opisom *ti, kir so kamen rezali* (prim. razdelek 7.3.2).

7.3.2 V sestav poklicnih poimenovanj bi lahko uvrščali tudi opise tipa *mojstri k železu inu bronu* ali *vsi žlaht modri na vsakršne delu od zlata, srebra, brona inu od železa*, ki se večinoma opirajo na nemške vzorce. Npr.: *inu sta vdinjala te, kir fo kamen resali, inu Zimèrmane, h'ponoulenju te GOSPODNIE hishe, Mojstre tudi k'shelesu inu bronu, h'popraulanju te GOSPODNIE hishe* (DB 1584: I,244a) – *dieselben dingeten Steinme-*

⁵¹⁹ Npr. *Rauen tige en vřaki Pridigar inu Farnoshter, ima tudi per fuie Farry eniga Shulmoiftra oli Meshnaria imeiti inu dershati, De te mlade Hlapzhyzhe inu Deklyze, Purgarske inu kmetishke Otroke vuzhi Slouenski Brati inu Piffati, ta Catechifmus fred fto kratko Islago ifuuna poueidati* (TO 1564: 100a).

⁵²⁰ Schmidt (1952: 20–21) med drugim navaja, da se je Trubarjev načrt glede poučevanja »purgarskih otrok«, v katero naj bi bil vključen tudi *mežnar*, nanašal na osnovnošolski pouk tistih otrok meščanov, ki dotlej niso hodili v šolo.

⁵²¹ Prim.: *je on sam /.../ Gospud Primořh Truber /.../ to Pořtillo /.../ istolmazhoval, en dejl te ifte sam sfvojo lařtno roko sapifřal, en dejl pak řkusi nekatere fvoje Krainřke Landtřhmane inu řhribarje puřtil sapifřati* (TPo 1595: I:)(:)(5a). V TT 1581–82 sta *pisar* in *řribar* npr. v pogostnostnem razmerju 63 : 1, v TPo 1595 pa so *pisar*, *řribar* in *skribent* v razmerju 28 : 1 : 1.

⁵²² Prim. opombo 514.

⁵²³ Na načine slovenjenja nemških zloženk v slovenski prevajalski praksi 16. stoletja je bilo večkrat opozorjeno, npr. Orožen 1996: 151–152, Merše 2006a: 130–131 itd.

tzen vnd Zimmerleute / zu erneuern das Haus des HERRN / auch den Meistern an eisen vnd ertz / zu bessern das Haus des HERRN (LB 1545 (1974): 828).

8 Poimenovanja najpogostejših poklicnih dejavnosti so neredko doživljala pomenske širitve, ki so jih uravnali temeljni pomenski zakoni in večpomenskostne vrste (Novak 2004: zlasti 16 in 66). Ker so bili poklici dobro znani, so bila poimenovanja kot ponazarjalni del pogosto vpletena v primerjave (1. zgled). Uporabljena so bila tudi v manj razvidnih metaforah in prispodobah (2. zgled).

Zgleda:

- (1) *Ta Suet ie kako edan Vart, Nyua pak vtem vartu fo zhloueska farza. **Predigar** ie delauaz ali **Vartlar*** (JPo 1578: II,188);
- (2) *Egypt je enu filnu lépu Telle: Ali **Meffar** od Pulnozhi femkaj gre* (DB 1584: II,50b).

Tako omenjeni rokodelski kot tudi drugi poklici so pogosto uporabljeni v drugotnih pomenih. Npr. *Od tiga vfiga pisheio ty rifnizhni Boshy **Canzljirji** inu Iesufoue prizhe, ty shtiri Euangelifti* (TC 1575: 163). Na neosnovni pomen pogosto kaže povezava poklicev ter Kristusa ali hudiča kot pomensko nasprotnih in netipičnih vršilcev dejanja. Npr. *Sato, ker ie Hudizh en **Fyrft** figa Sueta, Ozha vfeh lashu inu vbianie* (JPo 1578: I,97a) ali *Sakaj on je zhakal na enu Méstu, kateru ima en grunt, kateriga **Paumefhter** inu Stvarnik je Bug* (DB 1584: III,131).

8.1 Nevtralna poimenovanja so lahko uporabljena tudi čustveno označeno. Trubar je npr. zameril oderuškim duhovnikom in cerkvenim ključarjem, da so bogateli na račun preprostih in neizobraženih vernikov: *Od tiga iftiga ty **fary** shnih Curbami inu ty Cer-kouni Tatie Cehmoshtri inu Meshnary dobru lebaio, en zhas bogati postiano, Oli tu istu nih dolgu ne terpi, Sakai tu istu blagu inu vshiuane, pride od tiga rogatiga leshniuiga Sludia* (TC 1575: 201).

9 Povezava med biblijsko stvarnostjo in 16. stoletjem je neredko opravljena že v protestantskih delih. Npr.: *Ty **zolnarji** pak fo bily, raunu kakor per nas ty **Flegarji, Daciarji, Aufshlokarji** inu **Zolnarji**, kateri fo te zolle inu flegarije sa eno Summo denarjeu od teh Rymlanov kupovali inu jemali, potle fo te ludy derli inu fhazovali, kakor fo fami hoteli* (TPo 1595: II,197) – *Dagegen waren die **Zölner** / eben wie bey vns die **Schröffer** vnd **Ampteute** find / die wafférzölle vnd Landrentey / vnd anders / vmb ein genantes gelt von den Römern bestunden* (LH 1566: II,CXVIII).

10 Poimenovanja poklicnih dejavnosti izkazujejo več tipov glasoslovnih in besedotvornih variant.

10.1 Glasoslovne variante. Ker je velik del tovrstnih poimenovanj prevzet iz tujih jezikov, zlasti iz nemščine, glasoslovno variantnost ustvarjajo tipične glasovne prilagoditve slovenskemu jeziku (oz. večstopenjske oddaljitve od tujejezične predloge), ki so neredko razvojno pogojene. Med tipične pare ali nize glasoslovnih različic spadajo:

a) že omenjeni niz različic *aar*, *ahar*, *hahar*, *hagar* (prim. razdelek 1), ki nastajajo zaradi prisotnosti oz. odsotnosti proteze in zaradi nezapolnjenosti ali zvenečnostno različne zapolnjenosti zeva;

b) nasprotja kot *antverhar* – *andverhar* (DJ 1575) ali *goldšmid* – *goldšmit*, pri katerih glasoslovno variantnost ustvarja izguba zvenečnosti soglasnika na koncu morfema ali besede: npr. *Goldshmid* (TT 1581–82: I,562) – *Goldshmit* (DB 1584: III,CcIVb);

c) *first* – *firšt*, ki nastaja zaradi različne prilagoditve slovenskemu jeziku (za stopnjo večjo glasovno prilagojenost izkazuje drugi člen para, bližje izvorni podobi pa ostaja npr. zapis v KPo 1567 (*pår Fürstih inu Skofih* (KPo 1567: CLII));

č) *balbirar* – *polbirar*: znak podomačenosti je nadomestitev *b*-ja s *p*-jem ter obrazilo *-ar*,⁵²⁴

d) *bajncerli/bajncirli* – *vencerli*: znak večje podomačenosti je nadomestitev *v*- z *b*-,⁵²⁵ *petlar* – *petljar*: jotirana dvojnica je značilnost Juričičeve rabe itd.

Glasoslovno spremenljivost izkazujejo tudi domača poklicna poimenovanja: npr. *služabnik* – *šlužabnik*, *čednik* – *črednik* itd. Do nastanka variant so pripeljali znani glasoslovni procesi: npr. prekozložna asimilacija, izgovorno olajševanje soglasniške skupine *čr* itd.⁵²⁶

10.2 Med najbolj značilne besedotvorne prilagoditve pa spada nadomestitev nemškega samostalniškega obrazila *-er z -ar*, kar ob hkratni rabi manj podomačene različice oblikuje tudi najbolj tipično besedotvorno varianto poklicnih poimenovanj. Izkazujejo jo pari kot *apotekar* – *apoteker*, *kanclar* – *kancler*, *kelnar* – *kelner*, *kramar* – *kramer*,⁵²⁷ *kurbar* – *kurber*,⁵²⁸ *ledrar* – *lederer*, *mežnar* – *mežner*, *rihtar* – *rihter*,⁵²⁹ *vahtar* – *vahter*. Preverjanje pogostosti rabe različic je pokazalo na močnejšo uveljavljenost prve. Nekateri izmed samostalnikov, tvorjenih z obrazilom *-er*, se pojavljajo le v posameznem delu (*apoteker* npr. v JPo 1578, *mežner* v TO 1564,⁵³⁰ *lederer* pa v MD 1592). Obratno pogostnostno razmerje izkazujeta varianti *lavtar* – *lavter*, saj je *lavtar* izpričan le v TPo 1566, *lavter* pa v treh delih. Na večjo uveljavljenost obrazila *-ar* kažejo tudi poimenovanja *glazar*, *hafnar*, *lajrar*, *pintar*, *šribar*, *žnidar*, ki obstajajo le v prilagojeni različici, spomin na prvotno (tuje) obrazilo *-er* pa je zabrisan.⁵³¹ Ohranjenost prvotnega obrazila je navadno v soglasju s prevzetostjo celotne strukture besede: npr. *ajnemer* (< *ainemmer/ainnemer* v MD 1592 in *ainemmer* iz MTh 1603) itd.

⁵²⁴ Prim. tudi *puhpintar*, *pular* itd.

⁵²⁵ Različici *bajncerli/bajncirli* in *vencerli* sta uporabljeni v različnih tipih besedil: *vencerli* je znan le iz obeh Megiserjevih slovarjev in iz slovarskega seznama primerov moškega spola v Bohoričevi slovnici, različici *bajncerli* in *bajncirli* pa sta sobesedilno rabljeni zlasti v DB 1584 in v Trubarjevih biblijskih prevodih. Npr.: *Weingartner*. (Deutfch.) *vinitor*. (Latinè.) *venzerli*. (Windifch.) *vignaj volo*. (Italicè.) (MD 1592: Va). O nadomestitvi srednjevisokonemškega *b* s slovenskim *p* prim. Striedter-Temps 1963: 27–28, o nadomestitvi *v z b* pa Striedter-Temps 1963: 71–72.

⁵²⁶ Prim. Ramovš 1924: 70–72 in 304–305.

⁵²⁷ Različica *kramar* je bila splošno razširjena. Uporabljali so jo Trubar, Dalmatin in Juričič, navedena pa je tudi v obeh Megiserjevih slovarjih. *Kramer* se kot redkejša različica ob *kramarju* pojavlja le v DB 1584 (številčno razmerje pojavitev je 1 : 9).

⁵²⁸ *Kurbar* se pojavlja kar v devetnajstih delih, *kurber* pa le v KPo 1567 in v TPo 1595.

⁵²⁹ V DB 1584 sta npr. *rihtar* in *rihter* v razmerju 161 : 2.

⁵³⁰ Različico *mežner* tudi v tem delu spremlja pogostejše rabljeni *mežnar* (razmerje je 1 : 3), ki se sam pojavlja še v šestih delih: Trubarjevih, Dalmatinovih in v obeh Megiserjevih slovarjih.

⁵³¹ O nadomeščanju prevzetega obrazila *-er z -ar* prim. Striedter-Temps 1963: 73–74.

10.2.1 Pri drugih tipih besedotvorne variantnosti je prevladujoča tvorbeno različica še lažje prepoznavna: npr. pri variantah *rabelj*, *rabeljnik* in *rablin*: *rabelj* je splošno uveljavljena različica, *rabeljnik* je enkrat samkrat zapisan v TC 1575,⁵³² *rablin* pa je izpričan samo v slovarjih.⁵³³ Tudi variantnost, ki jo ustvarjata *srebrar* in *srebrnar*, je domnevno posledica izpeljave iz različne podstave: *srebrar* iz samostalniške, *srebrnar* pa iz pridevniške.⁵³⁴

10.3 Tudi prevzete zloženske izkazujejo različno stopnjo podomačenosti. Večjo glasoslovno prilagojenost navadno izkazuje drugi del. Prav različna stopnja pisne in izgovorne prilagojenosti besednih delov ustvarja celo paleto variant. Npr. *Fishmaister*, *Paumeshter*/*Paumashter*, *Forfhtmohter* itd.

Pri zloženkah, ki v drugem delu izkazujejo eno izmed prilagojenih različic izhodiščne nemške oblike *-meister*,⁵³⁵ je vplivala možnost različne prilagoditve večine glasovnih in vseh besedotvornih sestavin besede. Pri prevzemanju nemške zloženske *Schulmeister* so nastale skorajda vse možne realizacije: *šulm -e* (> *e ~ a ~ o*) *-i* (> *j ~ ø*) *-st* (> *st ~ št*) *-er* (> *er ~ ar*): *šulmester*, *šulmaster*, *šulmoster*, *šulmašter*, *šulmošter*, *šulmestar*, *šulmejster*, *šulmajster*, *šulmojster* (tudi *šulmostrica* in *šulmojstrica*). Največ variant je v JPo 1578, kar je posreden dokaz široke izbire, ki jo izkazujejo tudi Trubarjeva in Dalmatinova praksa, ter negotovosti glede prevladujoče različice.⁵³⁶

⁵³² Prim. *Ampag kadar fo ty Tyranni, Iezhe, Rabelniki pred rokami, kir fa volo te Euāgeliske Vere, nee hote louiti, pregnati od blaga oli vmoriti* (TC 1575: 337 (prav: 336)). *Rabelj* se v istem delu pojavlja osemnajstkrat.

⁵³³ Prim. opombo 474.

⁵³⁴ Tvorjenki se razlikujeta tudi glede na pojavitveno okolje: različico *srebrar* je uporabljal Trubar, *srebrnar* pa je naveden v slovarskih delih (v obeh Megiserjevih slovarjih in v Registru DB 1584).

⁵³⁵ Prim. Snoj 2003: 411.

⁵³⁶ O Juričičevem načinu približevanja nevtralnim in splošno veljavnim jezikovnim variantam prim. Merše 1998a.

III

SLOVENSKI KNJIŽNI JEZIK 16. STOLETJA KOT DEDIŠČINA

Primerjava glagolov pri slovenskih protestantskih piscih in Svetokriškem

0 Na glagolsko besedje omejena primerjava del slovenskih protestantskih piscev in zbirke pridig *Sacrum promptuarium* (1691–1707), ki so delo Tobie Lionellija, z redovniškim imenom Janez Svetokriški, je bila opravljena z namenom, da bi preverila obstojnost knjižnega jezika, izoblikovanega v 16. stoletju, ob tem pa pokazala tudi na značilnosti jezika Svetokriškega. Preverjanje je zaobseglo večino protestantskih del, predvsem pa vsa obsežnejša in pomembnejša.⁵³⁷ Raziskava se ožje osredinja na besedni izbor in na uresničevanje glagolskih kategorij (zlasti na vidskost, časovnost in naklonskost). Jezikovna spremenljivost na pisni, glasoslovni in oblikoslovni ravni je bila ob upoštevanju besednovrstno širšega gradiva že ocenjena (Tomšič 1931, Toporišič 1989).

Janez Svetokriški

1 V primerjavi s protestantskimi deli *Sacrum promptuarium* ne izkazuje opaznejšega zmanjšanja deleža iz nemščine prevzetih besed.

1.1 Glagoli kot *ajfrati*, *anati se (koga/česa)*, *andlati*, *cartljati*, *faliti*, *fehťati se*, *flisati se*, *glihati se*, *gravžati se*, *klagovati*, *koštati*, *lebatl*, *ratati*, *štlati*, *šťrajfati*, *troštati se* in drugi tudi v 17. stoletju izkazujejo nespremenjeno trdnost rabe. *Andlati* npr. kot pri protestantih uresničuje oba osnovna pomena ‘ravnati’ in ‘trgovati’ (prim. 1. in 2. zgled).⁵³⁸ Pri *faliti* izbirno variirajo le dodana sopomenska prislovna določila mere: *daleč/težko fali* – *močno fali* (prim. 3. zgled). Primerjave kažejo, da tudi večkrat opažena zamenjava predmeta, navedenega ob glagolu *vagati* v pomenu ‘tvegati’ (*vagati leben z vagati život*), ni ustaljena in strogo enosmerna (4. zgled). Npr.:

⁵³⁷ V času nastajanja razprave, ki je izšla v *Zborniku o Janezu Svetokriškem* (Ljubljana: SAZU) leta 2000, kartoteka popolnih izpisov vseh ohranjenih del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja še ni bila dokončno abecedno urejena niti združena, zato se je bilo treba pri primerjavi omejiti na izbor del, predvsem na obsežnejša in pomembnejša. Primerjalno pregledano je bilo besedje TC 1550, TT 1557, TA 1562, TO 1564, TC 1575, TPo 1595, KPo 1567, DB 1584, BH 1584 ter MD 1592 in MTh 1603. Izpuščena so bila manjša dela, ker je bila verjetnost, da bi se preverjani izrazi pojavili v njih, zmanjšana, in tista, ki so bila zajeta s ponovnimi izdajami. V okviru končne redakcije besedila so bile v razpravi navedene ugotovitve s pomočjo *Besedja* 2011 preverjene na celotnem gradivu, primerjalno pa je bil upoštevan tudi Snojev *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, ki je v dveh delih izšel leta 2006 (Snoj 2006).

⁵³⁸ Snoj sopomenki v slovarju navaja v okviru izhodiščne razlage: *andlati* /.../ *kupčevati*, *trgovati*, *ravnati*, *postopati*, *delati* (Snoj 2006: I,27).

- (1) *de bi my /.../ supar njegovo zhaft /.../ ništer ne imejli andlati* (TPo 1595: I,18) – *kadar bi jest v taki vishi s' mojm blishnim andlal, bi se nebal ni Rih-taria, ni obeniga nepriatela* (SP I (1691): 1,33);
- (2) *andlati negocior, andlati, dulgovati, rounati, werben, handtieren, kauffman-schaft treiben* (MTh 1603 (1977): 4) – *Ti Kupz pametnu andlash ti tuoij Kupzhij nefalish, vse poprej pregledash, inu previdish* (SP I (1691): 2,24);
- (3) *To fo mu tefhkò falli, ti Iudovfki Farij inu Menihi vse bili naproshili* (KPo 1567: CLXII); *kadar se mu sdy, de je dopèrneffel, taku she delezh faly* (DB 1584: II,160a) – *Mozhuu* [prav: Mozhnu] *falyta, kateri koprive feje* (SP I (1691): 1,15);
- (4) *Nej li tu tèh Mosh kry, kateri fo fvoj Leban vagali, inu tjakaj shli?* (DB 1584: I,181b) – *sholnerij vagoio njih shivot, de bi krajlu mogli vftrezhi* (SPI (1691): 1,138).

1.1.1 V *Svetem priročniku* je mogoče zaslediti večje število iz nemščine in iz roman-skih jezikov prevzetih glagolov, ki jih preverjanje protestantskih del ni odkrilo: npr. *fatati*, *muzicerati*, *rajžati*, *šermati* oz. *širmati* 'varovati, ščititi', *šmajhlati se*, *špeglati se*, *švacati*, *špogati* in druge.

1.1.2 Tudi pri kalkih vseh vrst, enobesednih in besednozveznih, upadanja rabe v pri-merjavi s 16. stoletjem ni mogoče zaznati. Glagoli kot npr. *aniti*, *podstopiti*, *doli vzeti*, *gori zavpiti*, *tribati* (*ohernijo*) in drugi so trdna sestavina slovarja Svetokriškega, kar dokazu-je tudi pogostost njihovega pojavljanja. *Aniti* se tako v SP kot pri slovenskih piscih 16. stoletja (npr. v TPo 1595) uporablja tretjeosebno in roditeljsko ali celo tožilniško vezav-no (prim. 1. zgled). Tudi za besednozvezne kalke kot *držati navado*, *komedijo* obstajajo vzorci že v protestantskih delih: npr. *držati mašo*. V mejah protestantskega izročila ostaja tudi zveza *peljati leben/živenje* (prim. 2. zgled) ter zveze glagola *tribati* in tožilniških predmetov. Izpričane zveze poleg enake zgradbe povezuje tudi negativnost s predmetom označevanega dejanja ali lastnosti: *tribati coprnijo*, *divjanje*, *lakomnost*, *lotrijo*, *srd*, *svo-jovoljnost* v DB 1584, v SP pa *tribati greh*, *kratek čas*, *nečistost*, *ohernijo*, *prešeštvo* (prim. Snój 2006: 2,487). Npr.:

- (1) *Kaj mene an gre?* (TPo 1595: II,156)⁵³⁹ – *kadar je anshlu te dushe* (SP I (1691): 1,150);
- (2) *ty, kir fe Karfzhanfke vere hvalio, inu en pregreshen leben pelajo* (DB 1584: I,bIVb) – *samerkam de ta Gospud je pelal taku shivejne*⁵⁴⁰ (SP I (1691): 1,171).

1.2 K neprekrivnosti glagolskega izrazja v protestantskih delih in *Svetem priročniku* prispeva tudi manjše število narečnih in iz romanskih jezikov prevzetih glagolov pri Sve-

⁵³⁹ Trubarjev zgled se povsem ujema z mestom v prevodni predlogi, to je v Lutrovi *Hišni postili*, kar dokazuje tako besedno kot vezavno oz. skladdenjsko kalkiranost: *Was gehets mich an?* (LH 1566: II,XCIII).

⁵⁴⁰ Samostalniki *živenje* je v 16. stoletju mogoče zaslediti le v postilah (KPo 1567, JPo 1578 in TPo 1595), različica *življenje* pa je bila splošno rabljena; prim. *Besedje* 2011: 638–639.

tokriškem, nekaj novih mednarodnih tujk oz. besed latinskega izvora (npr. *supliciranje*, *dati absolutio*⁵⁴¹) in nekaj izrazov, ki jim je širšo rabo preprečevala povečana ekspresivnost.

1.2.1 Čeprav je podobna plast stilno označenega besedja, bodisi čustveno ali socialno, opazna tudi v primerljivih protestantskih besedilih, zlasti v živahno ubesedenih postilah⁵⁴² (Kreljevi, Juričičevi in Trubarjevi),⁵⁴³ glagolov kot *butiti*, *butati*, *krcati*, *šeškati* ali v klevtici uporabljenega *raznesti* v njej ni mogoče zaslediti. Npr.:

- (1) *neusmilenu s'eno palzo po glavi ga buti* (SP I (1691): 1,73);
- (2) *So njega glavo is terniam Kronano, butali, inu tepli, inu taku shpot, inu fmejh is njega delali* (SP I (1691): 2,64);
- (3) *hudizh bo tebe po rokah, karzal* (SP V (1707): 34);
- (4) *de bi te hudizh resnefil, de bi te fludi vfel* (SP II (1691): 342).

Raznesti in drugotni nedovršnik *raznašati* sta tožilniško vezavno rabljena bodisi v osnovnem pomenu 'z nošenjem, raznašanjem narediti/delati, da pride kaj na več mest' (*raznesti pleve*) ali v drugotnem 'razširiti/razširjati vest, novico o kom' (*raznesti, raznašati koga*; prim. 1. in 2. zgled). Glagol *butati* sta v protestantskih delih nadomeščala predvsem stilno neoznačena *biti* in *tepsti* (prim. 3. in 4. zgled). Morda je del narečnega slovarja tudi glagol *brbutiti*, ki mu je sodeč po sobesedilu mogoče pripisovati tudi čustveno zaznamovanost (5. zgled). Npr.:

- (1) *kakòr Plève, katere vejter resneffe* (DB 1584: I,280a);
- (2) *nikar edan drusiga tadlati, rasnafhati, opravlati, slasti pruti Sofedom* (KPo 1567: LXVIIb);
- (3) *on je nje tepel inu bil, kakòr so ony njemu naprej prihli* (DB 1584: I,142a);
- (4) *moj Ozha je vas s'gajshlami tepèl, jeft pak hozhem s'Shkarpiani* (DB 1584: I,238b);
- (5) *kar ena shprikla fe vlomi, ter ta shena doli barbuti*⁵⁴⁴ (SP I (1691): 2,196).

⁵⁴¹ Zveza *dati absolutio* je mlajša različica pri protestantih uporabljanih zvez glagola in samostalnika *absolucija* ali *absolutio* ter besednozvezno nadomestilo za v 16. stoletju uporabljeni glagol *absolvirati*: *on ima /.../ potle nee abfoluirati po letei vishi* (TO 1564: 109a) – *fatorai neurednu ie meni abfolution dal* (SP II (1691): 389).

⁵⁴² Scherber (1989: 153) omenja protestantske postile kot besedila, zvrstno sorodna pridigam Svetokriškega. Tako kot Spangenbergova in Lutrova postila, na kateri so bile prevodno oprte, so opravljale vlogo pridižnih vzorcev.

⁵⁴³ O tem prim. Merše 2007a: 65–84, zlasti 76–78.

⁵⁴⁴ Svetokriški z nedoslednim pravopisom zastavlja današnjemu bralcu težke uganke. Počasno, večkratno, predvsem pa analitično branje je potrebno za pravilno razumevanje prenekaterega mesta. Zapis *nepolonena* npr. izrazito usmerja k napačnemu branju (*nepolonana*). Pravilno razumevanje (*napolnjena*) je mogoče šele ob upoštevanju širšega sobesedila: *Ie rejs de en lep dan je bila S: Catharina modrufti Boshje nepolonena. S. Agatha s'gnado te stonouitnosti v'shlushbi Boshj zirana. S. Cecilia s'andohtio pognadana. S. Agnes s'lubefnio Boshjo dotana* (SP II (1691): 52).

Janez Svetokriški, *SACRVM PROMPTVARIVM* – naslovnica

Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, 2006 – naslovnica

Svetokriški je tako glagole, ki so jih protestantski pisци uporabljali, kot tiste, ki se v njihovih delih ne pojavljajo, pogosto vključeval v besedilo zgolj iz stilnih razlogov. Z nizanem sopomenskih glagolov je oblikoval retorično učinkovite dvojne in trojne formule, kar je bil nepogrešljiv in utrjen stilni postopek tudi v protestantskih delih. Npr.:

- (1) *Kateri nej fo po fvejtu vandrali, inu rajshali* (SP I (1691): 2,89);
- (2) *ti imash vejdit de Kruha ludem nihdar nebo premankalu, bodo poprej ludje smankali, KaKor paK Kroh* (SP I (1691): 2,74);⁵⁴⁵
- (3) *Se boij eniga pfa de bi ga neuvjedel, ene kazhe de bi ga nevupizhila, eniga shkarpiana de biga neubodel* (SP I (1691): 1,32).

Glagole *ubosti*, *ujesti* in *upičiti* so (v pisni različici predpone: *vjesti*, *vpičiti* in *vbosti*) uporabljali tudi protestantski pisци.⁵⁴⁶

1.3 Nekaterih glagolov, ki jih je uporabil Svetokriški, v protestantskih delih ni. Namesto glagola *prožiti* (*ticam*), ki je obvestilen glede načina lovljenja ptic, je v 16. stoletju uporabljan glagol *loviti*, način pa izražen s prislovnim določilom načina (prim. 1. zgled). Namesto v protestantskih besedilih uporabljanega glagola *jezditi*, se v *Svetem priročniku* pojavlja prej neznan glagol *izdariti* (prim. 2. zgled).⁵⁴⁷ *Razvrčeti* se z deležnikom *razvržen* uveljavlja kot sopomensko nadomestilo za *razvrniti* (3. zgled). V

⁵⁴⁵ Glagola *premanjkati* in *zmanjkati* sta rabljena skoraj sopomensko. Drobni niansi prispevata le dodani predponi.

⁵⁴⁶ O razvojni problematiki ter problematiki zapisa predpon *v-* in *u-* (hkrati pa tudi predloga *v*) v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. Novak 2006: 138–159.

⁵⁴⁷ V Snojevem slovarju je glagol obravnavan pod posodobljeno iztočnico *jezdariti* (Snoj 2006: 1,347).

protestantskih delih se tudi glagol *prevideti*, ki v SP izkazuje pomen 'na osnovi določenih dogodkov, pojavov postati prepričan o uresničitvi česa', še ni pojavljal (4. zgled). Namesto glagola *pretiti*, ki je bil v 16. stoletju splošno razširjen, se v *Svetem priročniku* uporablja *žugati*, ki ga je v 16. stoletju ob *pretiti* mogoče zaslediti le v TPo 1595. Glagola se tudi vezavno razlikujeta: *pretiti komu s čim, komu kaj* – *žugati koga s šibami; nebo žuga mraz* (prim. 5. in 6. zgled).

Zgledi:

- (1) *kakòr fe Ptice vlové s'anim, fhtrikom* (DB 1584: I,331a) – *Kateri je proshil tizam* (SP I (1691): 2,111);
- (2) *On pak je jesdil na fvoji Oflizi* (DB 1584: I,92a) – *vy shene /.../ po moshku isdarite* (SP II (1691): 358);
- (3) *de on tu Méftu ofhpega, inu isvprasha, inu resvèrne* (DB 1584: I,172b) – *inu resvershe drevu nashiga dobriga djajna* (SP I (1691): 2,14);
- (4) *Ti Kupz pametnu andlash ti tuoj Kupzhij nefalish, vse poprej pregledash, inu previdish* (SP I (1691): 2,24);
- (5) *Kadar ta Angel mu fe je bil perkasal s'tremi shibamy, is Katerimi Bug je shugal njega /.../ shtrajfjat* (SP I (1691): 2,42);
- (6) *Kadar samerKajo de Nebu shuga mres, vejter inu sneih prezej pobegnio v'gorKejshi desèle* (SP I (1691): 2,51).

Svetokriški je glagol *glasiti* v pomenu 'delati kaj znano' uporabljal veliko pogosteje kot protestantski pisci, ki so se pri izražanju istega pomena raje odločali za glagol *razglasovati* (prim. 1. in 2. zgled). Svetokriški je vpeljal tudi glagola *štrlinkati* in *zadrtopati* (prim. 3. in 4. zgled). Prvega Pleteršnik razlaga s 'herumtreifen, schwärmen' (PS II (1895): 648),⁵⁴⁸ drugega, ki se v SP pojavlja v pomenu 'zasačiti', pa ne navaja.⁵⁴⁹ Samo pri Svetokriškem, pri protestantih še ne, najdemo glagol *marčati* v pomenu 'premagati (koga v igri)' (5. zgled). V niz kletev označujočih glagolov se uvršča v protestantskih besedilih neuporabljeni *plentovati* (6. zgled).

Zgledi:

- (1) *od katere fe ie shiroku inu delezh veidilu inu glafsillu* (TO 1564: 55a) – *inu bobni, fo njega zhast glafsili* (SP I (1691): 1,115);
- (2) *Ne bom molzhal, temuzh bom glaffil* (SP II (1691): 47);
- (3) *koku bi mogle Gospe, Gospodizhne, Fraue, inu tudi Gospudy boffy hodit, prangat, fim ter kje shterlinkat* (SP V (1707): 33);
- (4) *Iudy fo bily sadartopali eno sheno v'preshestvi* (SP I (1691): 1,173);
- (5) *gdu bo poprei trykrat tiga drufiga marzhal* (SP V (1707): 91);
- (6) *kulikain hrat s'jutraj s'eno shleht rejzh fe resjefish, fazhnes preklinat, plentovat, inu shentovati s'Bugam* (SP II (1691): 304).

⁵⁴⁸ V Kastelec-Vorenčevem slovarju (Stabejeva priredba, str. 443) ga pojasnjuje latinska ustreznica ter sočasne sopomenke: *štrlinkati* /.../ *vagari, fe fem ter tám klatiti, potépati, fe vlazhiti, shterlinkati*.

⁵⁴⁹ V Snojevem slovarju je *štrlinkati* razložen s 'pohajati, okrog hoditi' (Snoj 2006: 2,435), *zadrtopati* pa z 'zasačiti' (Snoj 2006: 2,609).

Svetokriški je iz knjižnih izdaj poznano glagolsko besedje obogatil z zloženko *boganeroden*, ki v 16. stoletju še ni bila znana, čeprav so njene tvorbenne sestavine obstajale. Glagol *roditi* ‘skrbeti, biti mar’ je bil trdno vpet v protestantsko rabo (*Ie taisti boganerodni Antiochus* (SP I (1691): 1,142). V vlogi ukrasnega pridevka je v SP brez protestanske spodbude uporabljen deležnik na *-n* glagola *padati*: *lafij je imel bele kakor padani fnejh* (SP V (1707): 10) ‘kot sneg, ki pada’.

1.4 Glede rabe iz nemščine prevzetih besed se jezik Svetokriškega v veliki meri navezuje na stanje, izkazano v Trubarjevi *Hishni postilli*, 1595,⁵⁵⁰ le da je delež prevzete besedja v obeh delih narastel iz različnih razlogov: pri Trubarju iz ne več zadostne kritične distance do jezika izvirnika, kar je posledica starosti, boleznin in življenja na tujem, pri Svetokriškem pa zaradi upoštevanja govorjenega jezika in izročila, ki ga je sooblikovala tudi *Hishna postilla*. Izbor nekaterih besed ter prisotnost nekaterih glasoslovnih, oblikoslovnih in skladenjskih značilnosti⁵⁵¹ razkrivata tudi precejšno sorodnost s Kreljevim jezikom. Zagotavlja jo ista narečna pripadnost obeh piscev ter sorodnost besedilnih vrst, to je postile oz. razlag evangelijev in listov ter pridig. Glagol *mariti*, ki ga uporablja Svetokriški, je v 16. stoletju mogoče najti že pri Krelju (prim. 1. zgled). Tudi *fentati* ima predhodnika v Kreljevi glasoslovni različici *fundati se* (2. zgled).⁵⁵² Npr.:

- (1) *PROSIM tada vřakateriga dobriga kãrschenika (sa řhpotlivce ne marim) da ři puřti leto Pifmo /.../ dopařti* (KPo 1567: VIIb) – *inu vener řa tu nemario, inu ře nepoflifsãio njeř dusho ozhistit* (SP I (1691): 1,98);
- (2) *da vři řtvari bodo trepetale, kakõr da bi imeu vře řdãi ře fundati, alli vèřhu en drusiga leteti* (KPo 1567: XIX) – *Tã kateri řãm řebe řenta, prãvi* (SP II (1691): 299).

Popolno ujemanje med Kreljem in Svetokriškim je zaznavno tudi glede rabe deležnika *razpet*, v enaki zvezi izpričanega že v veroizpovedi iz Rateškega oz. Celovškega (iz druge polovice 14. stoletja) in iz Starogorskega rokopisa (zapisanega konec 15. stoletja).

⁵⁵⁰ Glede rabe glagolov kot *anati se*, *jamrati* (in samostalnika *jamer*), *pognadati*, *potočiti se*, *zrajmati* in drugih bi na Svetokriškega lahko vplivala prav TPo 1595, saj jih v drugih besedilih ni ali pa so posredovana tudi oz. samo slovarsko, v MD 1592 in MTh 1603 (npr. *anati se*).

⁵⁵¹ Nekaj skupnih jezikovnih potez Krelja in Svetokriškega je omenil že Tomšič. Oba sta npr. rabila *nesem* in *nemam* (Tomšič 1931: 15). M. Orožen (1996: 177) opozarja pri Krelju na tipično narečno analogijo, ki se je v 2. in 3. osebi dvojine in množine širila od atematskih glagolov k tematskim (*vidista*, *vidiste*), Tomšič (1931: 13) pa pri Svetokriškem na preoblikovanost nedoločnika pod vplivom 2. osebe množine *-ste* (*sposnasti*, *řposnasti*, *vejdiřti*).

⁵⁵² Glagol ohranja v svoji prevodni različici postile tudi Juričič, vključen pa je tudi v oba Registra (dodana DB 1578 in DB 1584: npr. *Ferderbati* (Crajnřki) *sãtrèřti*, *fundati* (Slovénřki oli Besjãzhki) (DB 1584: III,CcIVa)) ter v Megiserjeva slovarja, kar kaže, da je bil glagol v 16. stoletju řirře poznan.

Rateški rokopis	<i>pod poncio pylatuffem na kriz raffpet</i> (Mikhailov 1998: 99)
Starogorski rokopis	<i>Na khriſch reſpettys khriſcha fnett</i> (Mikhailov 1998: 211)
Krelj	<i>Néli ſam Chriſtuf /.../ Od fvoijh Lüdy na krish raſfpet?</i> (KPo 1567: CXXXIII)
Svetokriški	<i>andohtlivu na Chriſtufa na Chriſhu reſpetiga pogledat</i> (SP I (1691): 1,137)

V DB 1584 je deležnik uporabljen v zvezi *razpete mreže*, glagol pa v zvezi *razpeti uto*. Tudi za zgodnejši obstoj glagola *odnašati kaj* (*spoved* ali dejanje, ki ga npr. poimenuje glagol *spovedati se*) v pomenu 'odlašati s čim' je mogoče najti potrditev prav v Kreljevi *Postilli slovenski: kar fe dolgò sanaſha, to fe celo ne odnaſha* (KPo 1567: XXI) – *de nemamo te pokure odnaſhat* (SP I (1691): 2,202); *Tobias je predolgu odnaſhal na ſai damu priti* (SP II (1691): 325).

1.5 Dokaz za celo stoletje trajajočo živo rabo posameznih besed domačega ali tujega izvora je tudi njihovo besednodružinsko razraščanje. Pojavitev predponskih glagolov ob nesestavljenih izhodiščnih je eden prvih znakov zanj. Ob glagolu *moči* se je npr. pojavil sopomenski *zamoči* (prim. 1. zgled), ob glagolu *zrajmati*, ki ga izkazuje TPo 1595, tudi *zrajmati se*. Navedba glagola *razluštati se* v *Svetem priročniku* dokazuje, da se je besedna družina, znana iz 16. stoletja ter sestavljena vsaj iz samostalnika *lušt* in glagola *luštati*, pomnožila še za en člen. Svetokriški je *lušt* in *razluštati se* celo hkrati uporabil v pleonaistični zvezi (3. zgled). Npr.:

- (1) *katere shelèti, ali imèti **samoresh*** (SP I (1691): 1,122);
- (2) *na tem fvetim mejsti drusiga **fe nesrajma** ampak molit* (SP I (1691): 1,221);
- (3) *Kateri druſiĝa ne yfzhete, inu neſhelite ampak vashe truplu zertlati, inu s'temi prepovedamini [prav: prepovedanimi] **luſhti reſlùſhtat**?* (SP I (1691): 2,96).

Tvorba po ustaljenih tvorbenih vzorcih je prepoznavna tudi iz naslednjih razmerij, ki jih sestavljajo v protestantskih delih izpričani izrazi ter prvo ali drugostopenjsko tvorjeni glagoli, znani iz *Svetega priročnika*: *cirati – ocirati, fasan – nafasati, gvantati – ogvantati, lonati, lonovati – polonati, ſpotati se komu – naſpotati se, vice – vicati se, zlodej – zlodovanje in zlodjati*. Šibko povezavo med glagolom *dotati* ter deležnikom *dotan*, ki je izpričan v SP, ustvarja s protestantskim knjižnim jezikom samostalnik *dota*, ki se pojavlja samo enkrat v tretjem stolpcu registra, dodanega DB 1584, kot vzhodno slovenska ustreznica za kranjsko *jutrinjo*: *Jutrinja* (Crajnſki) **Dota** (Slovenſki, Beſjazhki) (DB 1584: III,CcVa) – *Ie rejs de en lep dan je bila S: Catharina modruſti Boshje nepolonena. S. Agatha s'gnado te ſtonouitnoſti v'ſhlushbi Boshj zirana. S. Cecilia s'andohtio pognadana. S. Agnes s'lubefnio Boshjo **dotana*** (SP II (1691): 52).

Kvartati in *zakvartati* se tvorbeno navezujeta na *kvarto* oz. *karto*. Prva je navedena v TPo 1595, druga pa slovarjih, npr. MTh 1603: *charta luſoria, **karte**, kartenspiel, trappel* (MTh 1603 (1977): 57) – *kateri **bodo** trij celle dnij, inu noſzhij ſijdeli, inu **kuartali*** (SP I (1691): 1,134).

Dovršni člen vidskega nasprotja *doprinesti – doprinašati* spremlja v SP tudi deležnik *doprineseč* (*tem fe sdij teshku /.../ unim pa lahku, inu **dopernefezhe*** (SP I (1691): 1,138),

ki razširja protestantsko tvorbo in izbiro. V 16. stoletju se namreč pojavljata deležnik *doprinesen* in glagolnik *doprinesenje*. Rezultat dolgotrajnejše rabe so tudi zanikani deležniki tipa *neprešacan*: npr. ***nepreshazana*** je ta zhloveska dusha (SP II (1691): 65).

1.5.1 Primerjava s protestantskimi deli pri številnih predponskih glagolih ne odkriva niti pomenskih niti vezavnih razlik: npr. pri *počutiti kaj* (*sladkost*), *podati se komu*, *ponoviti kaj* ‘obnoviti’, *poznati* ‘spoznati’, *upeljati koga*, *utolažiti*, *zadobiti koga/kaj* (prim. 1. zgled). *Prečuditi se* izkazuje v *Svetem priročniku* celo širši pomenski in vezavni spekter kot v 16. stoletju. Glagol je v DB 1584 rabljen neprehodno, v SP pa tudi dajalniško prehodno (prim. 2. zgled). Npr.:

- (1) *Ti fi postaulen de imash shtrajfati v'fvoim zhaffu, de fe ferd vtolashi prejden slobnoft pride* (DB 1584: II,173a) – *Sdaj je zhafs ta ferd Boshy utalashit* (SP I (1691): 2,50);
- (2) *OBtèrpnite inu **prezhudite fe**, oflepíte fe* (DB 1584: II,11b) – *IEst fe nemorem sa dosti **perzhudit** taistim* (SP I (1691): 1,1).

V nekaterih primerih stoji glasovno neokrnjeni, polni obliki predpone, izpričani pri glagolih v protestantskih delih, v *Svetem priročniku* nasproti izgovorno obrušena različica; včasih Svetokriški uporablja obe. Nasproti glagola *obtečati se* pojavlja *otičati* (1. zgled), glagol *obviseti*, znan iz DB 1584, se v *Svetem priročniku* izmenjuje z *oviseti* (2. zgled), *obsejati* pa z *osejati*. Nasproti deležniku *neizgruntan* stoji obrušena različica *nezgruntan* (3. zgled) itd.⁵⁵³ Nasprotje med glagolom *sfrīšati* iz DB 1584 in *razfrīšati* iz SP pa nasprotno kaže na izbor prvotnejše, etimološko pravilnejše oblike (4. zgled). O trdnem izbirnem merilu glede izgovorno pogojenih predponskih različic pri Svetokriškem torej ni mogoče govoriti. Npr.:

- (1) *fe je Barka tèrzhila, inu pèrvi dejl je tèrdnu **obtezhal*** (DB 1584: III,74b (prav: 77b)) – *v'garli mu **otizhij**, ter fe sadavi* (SP II (1691): 346);
- (2) *je v'gledal sa fabo eniga Ouna /.../ de je **bjl** sa ruge **obviffel*** (DB 1584: I,14a) – *ter on je **bil oviffil** na graštu* (SP II (1691): 355);
- (3) *Oh **nesgruntana**, lubesan!* (SP I (1691): 1,7);
- (4) *je tudi leta vuk /.../ pèrglihan /.../ Deshju po vrozhufti, kateri vse ohladi inu s'**friřha*** (DB 1584: I, aVIb) – *drugi fe zhudio nad tem studenzu kateri s'**Paradiřha fvera**, inu vus Egijpt **resfriřha*** (SP I (1691): 1,116).

Večpovedna glede naraščajoče ali upadajoče produktivnosti posameznih predpon so z zamenjavami nastala nasprotja kot: *utopiti* → *otopiti*, *prikloniti* → *odkloniti*, *odklanjati* (prim. 1. zgled), kjer predpona *od-* izraža približevanje in ne pričakovanega odmikanja, *zmanjkati* → *premanjkati* v pomenu ‘zmanjkati’ (2. zgled), *premotiti* → *omotiti*, čeprav je v stopnji intenzivnosti izvršitve dejanja, izraženi s predpono, lahko tudi razlika. Nave-

⁵⁵³ Več tovrstnih nasprotij je zaznavnih že v 16. stoletju: obrušeni različici je npr. opazno več v Kreljevem jeziku. Opozicijo splošno uveljavljeni različici *izgruntati* npr. ustvarja *zgruntati*, ki je zapisana v KB 1566; v KPo 1567 se izmenično pojavljata različici *izmalati* in *zmalati* itd.

deni zgledi razkrivajo tvorbeno prodornost predpone *o-*. Predponski glagoli kot *zalebati*, *zarajtati*, *zašrajati*, ki so bili tvorjeni iz nedovršnikov *lebati*, *rajtati*, *šrajati*, znanih iz protestantskih del, so dokaz produktivnosti predpone *za-*. Npr.:

- (1) *v'Klofshtrih fo se mogli ty mladi Menihi vaditi, de kateri je nym le enu perje /.../ sheinkal, fe je moral perklonyti, inu rezhy* (TPo 1595: II,219) – *dolgu molio, inu Nebefsam, inu femli fe odklajnaio* (SP I (1691): 1,182);
- (2) *ti imash vejdit de Kruha ludem nihdar nebo premankalu, bodo poprej ludje smankali* (SP I (1691): 2,74).

Nadomestitve glagolov *crkniti z ucrkniti/vcrkniti*, *dobiti z udobiti/vdobiti*, *mrkniti z umrkniti/vmrkniti*, *objokan z vjokan*, *zašafati z ušafati/všafati* pa kažejo na porast tvorbenne moči predpone *u/v-*:

- (1) *Cerkni le eden* (KPo 1567: LXXX) – *je shaloval svojga vola, kateri mu je bil vzerknil* (SP I (1691): 1,163);
- (2) *Sonce inu Luna bodo merknili* (DB 1584: II,109b) – *Ti fi taišta fvetla luna, katera nihdar nej umerknila* (SP II (1691): 47);
- (3) *kadar eden na fvoji smèrtni posteli fvoje blagu safhaffu, de se ima po njegovi Smerti njega Erbom /.../ resdiliti* (DB 1584: III,2a) – *spovejtefe taku bote vasho pervo podobo vshaffali* (SP I (1691): 2,27).

Razvojno se nobeden izmed naštetih nadomestnih glagolov, sestavljenih s predponama *o-* in *u-*, ni uveljavil, kar pomeni, da v teh primerih narečno omejena raba ni mogla izpodrinuti osrednje, knjižne.

1.5.2 Razhajanje lahko povzroča tudi prisotnost ali odsotnost morfema *se*. V zameno za priponski različici *približovati se* in *približavati se*, znani iz protestantskih del, Svetokriški občasno ponuja razvojno neobstojo različico brez *se*: *PERblishoual fe ie pag ta Pogazhoui Prafnik* (TT 1557: 240) – *samerka de uje [prav: nje] ura je perblishuala* (SP I (1691): 1,23). Podobno razmerje sestavljata tudi *dotakniti se koga/česa s čim* ter *dotakniti kaj*, le da se je tudi vezavno prilagojena različica brez *se* pojavljala tudi pri protestantih: *kerkuli vafs bodo doteknili, vafs bo sabolelu* (SP I (1691): 1,202).

1.5.3 Primerjava rabe glagola *zgrevati* pri protestantih in pri Svetokriškem odkriva premik od smiselnega osebkva v tožilniku in tretjeosebne rabe k glagolu *s se* (*zgrevati se*) z izraženim vršilcem dejanja: *ga je zgrevalo – se je zgreval*. Npr.: *Natu je GOSPVDA sgrevalu, inu je djal* (DB 1584: II,112b) – *kadar pak je vidil de fe je sgrevala enu lepu imè je bil nij dal* (SP I (1691): 1,12).

1.6 Številni glagoli domačega in tujega izvora, uporabljeni v SP, se od protestantskega izročila razlikujejo po tem, da uresničujejo druge pomene. Pri tistih, ki tako v 16. kot v 17. stoletju izkazujejo iste pomene, pa večkrat obstajajo razlike glede pogostosti njihovega pojavljanja. Pri glagolih *zapreti* in *zamerhati* zaradi gostote pojavljanja izstopata na besedilno vrsto vezana neosnovna pomena: *zapreti tožbe v bukvah* 'končati, skleniti

kaj', *zamerhati* 'z zapisom dati čemu trajnost oz. zagotoviti pomnenje česa' (prim. 1. in 2. zgled). Opazen odmik od protestantske prakse predstavlja vključevanje glagola *vzdajati* v pomensko nasprotno, klišeizirane tipe. Svetokriški ga namesto v pozdravne formule (kot *vzdajati komu srečo, mir*) vključuje v prekletvene: *zdajati koga s hudičam* ali *se hudiču zdajati* (prim. 3. zgled).

Zgledi:

- (1) *lepu profim de bi hotu **saprejt**i vne toshbe v'truojh bukvoth sapifsane* (SP I (1691): 2,78–79);
- (2) **Samerkaimo** kar **samerka** Appat Abfolon, de enkrat /.../ *Christus v' silnu zhudni podobi fe je bil prikasal S: Ioannesu* (SP I (1691): 1,89); *Kateru bom poterdu s'tem kar **samerkanu** najdem per S: Mattheusu, kateri pishe de Christus je bil shal v'ta vèrt Gethsemani molit* (SP I (1691): 1,128);
- (3) *kateri preklieio, s'hudizham, inu s'fludiam **sdajejo** fvojga blishniga* (SP II (1691): 336).

1.6.1 Na drugačno pomensko uresničitev glagola v SP večkrat opozarja prisotnost ali odsotnost morfema *se*: *cerati – cerati se po blago* 'izčrpavati se s prizadevanjem za bogastvo',⁵⁵⁴ prav tako zanesljivo tudi spremenjena vezava, drugačen tip predmeta ali pojavitev glagola v zvezi z nedoločnikom namesto neprehodne rabe ali predložnosklonsko izražene prehodnosti. Npr.:

- *napolniti bariglo z vodo, usta s svarom – napolniti dolžnost* 'izpolniti, opraviti dolžnost' ali *napolniti se nad kom* 'uresničiti se';
- *napravljati nesrečo – napraviti se kam* 'odpraviti se stran, nameniti se kam' ali *oditi kam* 's hojo, premikanjem zapustiti določen prostor' – *oditi komu/čemu (paklenski martri, štrajfingi)* 'umakniti se pred čim';
- *cviblati + Ø, na/nad čim* 'dvomiti' – *cviblati reči* 'obotavljati se'.

1.6.2 Pri glagolih, ki so v 16. stoletju izkazovali pestro vezavo, je mogoče vsaj delno skladnost pričakovati tudi ob zgledih iz *Svetega priročnika*. *Veseliti se čez koga, nad kom/čem* sta vezavni različici, ki so ju uporabljali protestantski pisci in Svetokriški, *veseliti se čemu* pa je npr. predložnosklonska vezavna različica, ki je med izpričanimi vezavami glagola *veseliti se* v 16. stoletju ni mogoče zaslediti (prim. 1. zgled). Med predložnosklonskimi vezavnimi različicami si razvojno najpogosteje stojita nasproti tipa *maščevati se na/nad kom* in *maščovati se čez koga*, navadno v razmerju starejše – mlajše. V polnem nasprotju neprehodni rabi glagola *obožati*, izkazani v DB 1584, je tožilniško prehodna v SP, morda celo posneta po protipomenskem glagolu *obogatiti koga* (2. zgled).

Zgledi:

- (1) *De **fe** moji fovrashniki **nebodo** nad mano **veffelili*** (DB 1584: I,285b) – *fim dalej bral de Angeli **fe** **vefselè** nad pokuro, inu pobulshaniu te dushe* (SP

⁵⁵⁴ Npr.: *naturfku tellu je, kir jej, pye, fpy, zera, gori inu doli jemle* (DB 1584: III,95b) – *Ieft nuzh, inu dan sKarbim, inu **fe** trudem, inu **zeram** po blagu* (SP I (1691): 2,95).

I (1691): 1,142; *njega nefrezhi **fe vefselish**, inu Srezhi fi nevoshlivu* (SP I (1691): 1,105);

- (2) *Kateri fo od lakote inu kumra jedini béshali v'pufzhave, ker **fo** vnuvizh **obushali**, inu reuni postali* (DB 1584: I,274b) – *s'taisto vago s'Katero nafs obogati, s'to tudi **nafs obusha*** (SP I (1691): 2,101).

Rodilnika nikalnosti Svetokriški ni upošteval kot pravopisnega pravila, pa tudi dvojnega zanikanja, pri katerem je drugo posledica prvega, ne: 1. *sakaj neufamesh en mezh inu ferce fi neprebodesh?* (SP I (1691): 1,105); 2. *ne nehash dokler ga najdesh* (SP I (1691): 1,150). Glede neupoštevanja rodilnika nikalnosti je Svetokriški ravnal podobno kot pred njim Krelj, čeprav je delež tožilniških vezav namesto pričakovanih rodilniških pri njem večji kot pri Krelju.⁵⁵⁵ Trubar in Dalmatin sta tovrstni rodilnik pogosteje uporabljala, občasno pa se jima je zapisal tudi tožilnik. Npr.:

Krelj	<i>Kijr pak Boshijo befedo ne posluha inu ne ohrani, ta vmèrie na tim fvétu</i> (KPo 1567: CXXXIIB)
	<i>Ieft ne ifchem moie zhafiti</i> (KPo 1567: CXXXII)
Trubar	<i>ne fte nigdar, ne nega ftye slishali, ne nega oblizhia uidili</i> (TT 1557: 271)
	<i>Criftus ne hozhe to Preshufnizo obfoditi</i> (TT 1557: 281)
Dalmatin	<i>Obene druge rizhy fe néma hvaliti, ni bogat ni vbogi</i> (DB 1584: II,157b)
	<i>NEraspihuj Pregréshnimu njega ogin, de shnym red nesgorish</i> (DB 1584: II,157a); <i>Inu je hozhem na vse tejfte fhtiri vejtre reskropiti, de nebo oben folk, h'katerim ty pregnani is Elama nebodo prihfli</i> (DB 1584: II,52b)

Tudi skladenjsko pogojeno dvojno zanikanje je bilo pri protestantih bolj ustaljeno kot pri Svetokriškem: npr. *kir **nebodo** smèrti vkufsili, dokler **nebodo** Boshjiga krajlestva vidili* (DB 1584: III,36b).

1.6.3 Primerjanje v SP najdenih frazemov oz. frazeoloških stalnih besednih zvez s protestantskimi pojavitvami je ob enakem in prekrivnem odkrilo tudi odstopajoče. Variacije je omogočala zamenljivost samostalniškega ali glagolskega dela. Iz izročila je npr. prevzeta zgradba frazema *biti glave žiher*, čeprav se pri protestantih uresničuje z drugim samostalnikom: *biti življenja žiher*. Zveze *imeti tovarištvo s kom/s čim – vdati se v tovarištvo s kom, storiti tovarištvo s kom* izkazujejo spremenljivost glagolskega dela. Zveza *postaviti se komu v punt* 'upreti se komu' se od protestantske *delati/storiti punt čez koga* pomensko razlikuje. Zveza *streči komu na službo* 'služiti' se pomensko navezuje na zvezo *streči komu s stražo*, uporabljeno v DB 1584: *Perpelaj femkaj Levitovo shlahto /.../ de **bodo** njemu, tèr vfej Gmajni s'ftrasho ftrégli* (DB 1584: I,79b) – *ponozhi je taistimu **na shlushbo stregel*** (SP I (1691): 1,141). Kljub enaki zgradbi se pomensko oddaljuje od drugih frazeoloških zvez glagola *streči*, znanih iz 16. stoletja: *streči komu na život* in *streči na ceste*.

⁵⁵⁵ Očitno moteči tožilniški vezavi zanikanih glagolov iz KPo 1567 se je v ponovni izdaji postile iz leta 1578 izogibal že Juričič. O tem Merše 1996: 102.

1.7 Primerjava jezika Svetokriškega z jezikom slovenskih protestantskih piscev je pokazala tudi na različnosti pri uresničevanju glagolskih kategorij, zlasti vidskosti, časovnosti in naklonskosti.

1.7.1 Vidski sistem, uresničen v *Svetem priročniku*, izkazuje v primerjavi z deli slovenskih protestantskih piscev celo povečano trdnost, saj motečemu vplivu nemških prevodnih predlog ni bil več neposredno izpostavljen. Zaznavnih je tudi nekaj redkih odstopov od sistemsko predvidljive rabe, ki jim je kot pri Krelju morda treba vzrok iskati v narečni pripadnosti. Glagol *najti se*, ki po gostoti pojavitev znatno presega protestantsko stanje, je kot nosilec pogosto prisotnega pomena 'nahajati se' rabljen nedovršno (prim. 1. in 2. zgled). Nase opozarja tudi nedovršna raba predponskega dovršnika *pokopati se* (*pokopam se*; prim. 3. zgled) ter primeri pomenske in vidske izenačenosti glagolov *flisati se* in *poflisati se* (4. in 5. zgled). Svetokriški vzdržuje v 16. stoletju zelo utrjeno dovršno rabo glagola *cagati*, čeprav je glede na tvorjenost glagola nesistemska (6. zgled).⁵⁵⁶ Prvotni vidski pomen večkrat razveljavlja raba glagola v zgodovinskem ali brezčasnem sedanjiku (7. zgled), nekaj primerov izbora napačnega člena vidskega razmerja pa je razložljivih s prepovršno oceno dogajalne situacije (8. zgled).

Zgledi:

- (1) *sakaj Bug tebe ne rejfhi od taiste nadluge v'kateri tulikajn lejt **se najdesh?*** (SP I (1691): 1,21);
- (2) *se nej fte mene shonali, de fi lih fte vejdili, de jest v'prizhe **se najdem** v'S. Sacramentu* (SP I (1691): 1,208);
- (3) *Kadar eden se poda kraft /.../ vse skufi globokejshi **se pokopa**, dokler v'tu vezhnu pogoblejne pade* (SP II (1691): 379);
- (4) *en General /.../ **se flifsa**, se muia, skarbi, terpi* (SP I (1691): 1,174);
- (5) *dokler cel tedan **fte se poflifsali** po tem posvejtnež, vsfaj cel prafnik obernite h'shlushbi Boshij* (SP II (1691): 317);
- (6) *zhudò bi ne bilu, da **bi** ta vboga shena **bila zagala**, od shalofiti* (KPo 1567: CXVI) – *Ena Cananeska shena zhudu de **nej zagala** od shalosti* (SP I (1691): 2,86);
- (7) *Samerkaimo kar **samerka** Appat Abfolon 'piše'* (SP I (1691): 1,89);
- (8) *sakaj /.../ tulikain **se** ti pred tem neurednim greshnim zhlovekam **ponishash?*** (SP I (1691): 1,4).

1.7.2 Pečat besedilne vrste nosi v *Svetem priročniku* tudi večfunkcijska raba vseh že znanih časovnih oblik, to je preteklika in predpreteklika ter sedanjika in različic za izražanje prihodnosti. Svetokriški z naglo menjavo časovnih oblik tudi retorično učinkuje (prim. 1. zgled). Vztrajanje pri eni sami časovni obliki ali pri funkcionalno dopolnjujoči se izmenjavi preteklika in predpreteklika je redkejše, čeprav ne izjemno (2. zgled). Npr.:

- (1) *Petrus Blefsen: Pifhe eno zhudno reizh, de v'tem mefsti Lugdunium, ena shena je bila is imenom Columba, lete zajt tega poroda pride, ali nihdar nej mogla*

⁵⁵⁶ Prim. Merše 1995b: 91–92.

poroditi, satorai trij cella lejta je leshala, inu martro tega poroda terpela; K šadnimu nije martra neha, gori vftane, inu pet inu dvajfseti lejt je shivela, inu vfelej noshezha je bila, vumarje, nje truplu gori denejo, inu otroka najde-jo de je bil okaminil (SP I (1691): 2,65);

- (2) *Ob tem zhafsu pak, kadar Christus je bil od fmerti gori vftal: teh mertvih jame se fo odperle, inu veliku smertnikou, kateri fo mertvi leshali, fo gori vftali, inu fo naprej shli is jamm, inu fo prishli v tu s. mestu, inu se fo drugim ludem perkasali: Te vrata paklenska se fo bile odperle: Ti Hudizhi se fo bilij prestrashili, inu skrili, taku de nad letem ti Iogri se fo zhudili (SP I (1691): 1,65).*

Primerjavo s protestantsko prakso omogoča prav vključenost svetopisemskih zgodb. Odlomek, na katerega se v navedenem primeru opira Svetokriški, je iz Matevževega evangelija (27. poglavje). V TT 1557 je isti dogajalni niz predstavljen v zgodovinskem sedanjiku, v DB 1584 pa v pretekliku.

Trubar	<i>Inu pole /.../ ta Semla se streffe. Inu tu pezhouie se reskole, Inu ty grobi se odpro, Inu dofti Teles tih Svetnikou kir fo fpala, gori vftano, tar gredo is tih grobou, po nega Vftanenu, inu pridou vtou fuetu Meiftu, inu se prikasheio nim doftim (TT 1557: 90)</i>
Dalmatin	<i>INu pole /.../ Semla se je strefla, inu pezhovje se je resklalu, inu Grobi fo se odperli, inu veliku Teles téh Svetnikou, kateri fo fpali, je gori vftalu, inu fo fhli is Grobou, po njegovim gorivftajenju, inu fo prishli v tu fvetu Méftu, inu fo se nym dofti perkasali (DB 1584: III,18b)</i>

Tudi vzrok za ponavljanje kombinacije zgodovinskega sedanjika in predpreteklika, ki bi dogajalni logiki ustrezala v obrnjenem zaporedju, je treba iskati v prizadevanju za večjo retorično učinkovitost. Npr.: *Ali sakaj jest govorim od Angelou, inu od Svejsd? Dokler Muhe, Kobilize, Komary, inu shabe fo bile vus Egypt, inu Faraona premagale /.../ Enkrat poshle shabe zhes Trazio inu lete vus folk fo bile pregnale. Poshle grille zhes Masovio, ter cello taisto deshelo fo bile konz hale. Poshle zhes Midio ene majhine tize, inu vse kar je bilu v desheli ofianiga fo bile konz hale, taku de Ludje fo bily perfileni svojo deshelo sapustiti (SP I (1691): 1,5).*

Prirejenost časovnih oblik posamezni fazi pripovedi oz. fazi izpeljave govorniškega vzorca se na podoben način kaže pri vključevanju raznovrstnih zgodb in zgledov: izmišljenih in resničnih, sočasnih in zgodovinskih.⁵⁵⁷ V idejno-moralističnem ogrodju pridige je navadno uporabljan sedanjik, največkrat v pomenu brezčasnosti, redkeje kot izrazilo aktualne sedanjosti. Vstop v ponazoritvene in prepričevalne zglede je pogosto opravljen s preteklikom ali predpreteklikom. Sam dogajalni niz je predstavljen bodisi z zgodovinskim sedanjikom, s kombinacijo preteklika in predpreteklika ali z živahno menjavo vseh treh časovnih oblik. V sklepnem nagovoru vernika znova prevladuje sedanjik, rabljen v enem izmed običajnih pomenov (ti so: aktualna sedanjost, brezčasnost, prihodnost ali naklonski pomen). Občasno se prepleta s prihodnjikom.

⁵⁵⁷ O njihovi delitvi prim. Pogačnik 1968: 217–218.

1.7.3 Za jezik Svetokriškega je nadalje značilno kopičenje naklonskih izrazov, navadno glagola in izraza druge besedne vrste (prim. 1., 2. in 3. zgled). Tovrstno izražanje naklonskosti je zaznavno v pogojnih stavkih in v stavkih, kjer sedanjik označuje pravo ali splošno sedanost. Primeri, kjer je z zvezami *hoteti/imesi* + *nedoločnik* izražena prihodnost, ne sodijo zraven. Primerjava z jezikom protestantskih piscev je pokazala, da ne gre za novost, saj je podobne zveze mogoče najti tudi v knjižnih izdajah 16. stoletja, kamor so pogosto prihajale pod vplivom prevodnih zgledov (prim. 4. in 5. zgled).

Zgledi:

- (1) *IEst bi hotel rad vejdit* (SP I (1691): 2,53);
- (2) *Inu shihar fmem rezhi, de ty takushni fo neufmilenifhi* (SP I (1691): 1,168);
- (3) *drugi Antferhary lahku morio njuh dellu pres pumozhy, drugih opravit* (SP I (1691): 1,156);
- (4) *Ali vfaj bi jest hotil rad supèr tiga vfigamogozhiga govoriti, inu bi fe hotil rad s'Bugom praudati* (DB 1584: I,270a) – *Doch wolt ich gern wider den Allmechtigen reden / vnd wolt gern mit Gott rechten* (LB 1545 (1974): 930);
- (5) *Bi ga ôteli volno radi sa Mefiafa fposnati* (KPo 1567: XXXIb).

1.8 K skladijskim posebnostim Svetokriškega sodi tudi nadomeščanje odvisnikov z nedoločniki, kar skrajšuje povedi na pozornost vzbujajoč način: *domazhi vafs bodo trosh-tali, inu djali imeti poterplejne* (SP I (1691): 1,202).

1.8.1 V *Svetem priročniku* je glede na protestantsko prakso večkrat opazno spreminjena tudi besednoredna stava osebne glagolske oblike, naslonk glagola *biti* in povratnega zaimka *se*. Npr.:

- (1) *kateri ufo fuojo erbszhino s'lotarzami faprvil je bil* (SP I (1691): 1,12);
- (2) *ludje mu fo hualo dali* (SP I (1691): 1,178);
- (3) *filnu fe fo bili prestrashili* (SP I (1691): 1,20).

Opaznejše je odstopanje od besednorednih pravil, ki sta se jih držala Trubar in Dalmatin.

Trubar	<i>kadar fem fe bil fpet utu Ierufalem pouernil</i> (TT 1557: 408)
	<i>ta angel tiga Gospudi fe nemu prikashe</i> (TT 1557: 2)
	<i>Ty Iudi fo fe ukupe na tihim fguuorili</i> (TT 1557: 411)
Dalmatin	<i>Pole, ta Mosh fe je meni prikasal, kateri je bil danas k'meni prifhal</i> (DB 1584: I,140b)
	<i>fo fi slate Boguve fturili</i> (DB 1584: I, 57a)

Zaradi delne prekrivnosti besednoredne urejenosti je razhajanje s Kreljevim jezikom spet manj opazno. Krelj je npr. osebni zaimek v dajalniku razvrščal bodisi za povratnim zaimkom (1. zgled) ali – kot Svetokriški – pred njim (2. zgled), oblike pomožnega glagola kot sestavine zloženih glagolskih oblik pa razporejal za deležniki (3. zgled):

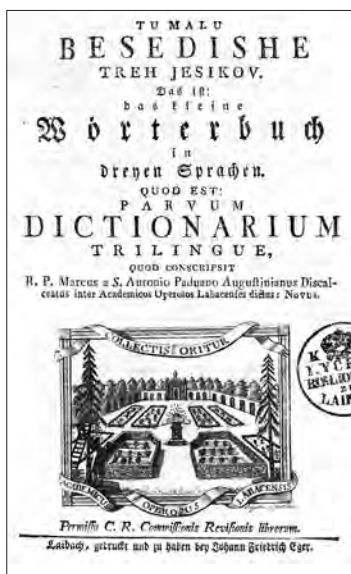
- (1) *Ako fe ijm bode ôtelu* (KPo 1567: CXXXII);
- (2) *Kai ti fe sdij* (KPo 1567: CXXVb);
- (3) *fe godilu bode* (KPo 1567: XIII).

2 Primerjava jezika slovenskih protestantskih piscev in baročnega pridigarja Janeza Svetokriškega, ki je preverjala predvsem skladnost izbora glagolskega besedja in uresničevanje glagolskih kategorij, ni odkrila opaznejšega preloma s protestantskim izročilom. Premiki, ki so na besedni, oblikoslovni in skladenjski ravnini vendarle zaznavni, pa se večinoma omejujejo na razmerje med jezikom Trubarja in Dalmatina na eni strani ter Svetokriškega na drugi, saj imata Krelj in Svetokriški zaradi pripadnosti isti narečni skupini jezikovno več skupnega.

Pohlinov trijezični slovar z vidika tradicije in sočasne jezikovne rabe

Marko Pohlin

Marko Pohlin, *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*, 1781 – naslovnica

0 Pohlinov slovar *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*, 1781, je prvi tiskani slovar s slovenskimi iztočnicami. Stabej (1972: 14) navaja podatek, da šteje 12.640 slovenskih besed,⁵⁵⁸ in poudarja, da glede na obseg spada med najmanjše slovenske slovarje. Ocene njegove »notranje vrednosti« (Breznik 1926: 110) se je – enako kot pri drugih slovarjih – lotil Breznik. Slovar je ocenil glede njegovega razmerja do predhodnih slovarjev in glede vplivnosti na nadaljnje.⁵⁵⁹ Ena izmed temeljnih ugotovitev je, da je bil v prerdnem smislu vpliv slovarja zelo velik, saj je iz starejših domačih in tujih slovarjev

⁵⁵⁸ Stabej podatka o številu slovarsko zajetih slovenskih besed ne opremlja z natančnejšim pojasnilom, če se le-ta nanaša na vse navedeno besedje ali samo na iztočnice. V končno število so predvidoma vštete tudi sopomenske besedotvorne različice, ki so našteje za iztočnicami, npr. *Barantavz*, *Barantazh* (PB 1781: Ba).

⁵⁵⁹ Vpliv Pohlinovega slovarja na kasnejše slovarje je natančneje predstavil Stabej (1973/74: 249–255), opozoril pa je tudi na druge hrvaško-kajkavske slovarje, ki jih je Pohlin uporabljal poleg Belostenca (npr. na Sušnik-Jambrešičev latinsko-hrvaško-kajkovsko-nemško-madžarski leksikon iz leta 1742), ter na češke vire, za katere Breznik še ni vedel (Stabej 1972: 17–18).

(zlasti iz Belostenca)⁵⁶⁰ in iz slovenskih literarnih del zbral besede slovanskega izvora, ki so bile pomensko ustrezno nadomestilo za številne knjižno uveljavljene prevzete besede (Breznik 1926: 144). Jakopin (1988: 37) si je nasprotno zastavil vprašanje, koliko takratnega besedja (in kakšno) je Pohlin zajel in uvrstil v slovar.⁵⁶¹ Analizi zajete leksike sledi ugotovitev, da slovarju »ni mogoče zanikati živosti in naturnosti večine besedja«, saj je Pohlin vanj vnesel več pogovornosti (Jakopin 1988: 37). Na obseg in značilnosti leksike, zajete v Pohlinovem slovarju, je predvsem z vidika razvoja besedja in v okviru analize vplivanjskega razmerja Pohlin – Pleteršnik opozarjala tudi I. Orel (Orel Pogačnik 1995: 255–256, Orel 2008b). Nekaj ugotovitev o Pohlinovi slovarski metodologiji so prinesle tudi raziskave izbrane problematike, npr. o prikazu glagolskega vida (Merše 1997b: 33), o zajetosti glagolskih kalkov (Merše 2009: 144 in Merše 2011: 349), o značilnostih zajete glagolske leksike, ugotovljenih primerjalno z besedno izbiro slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja ter rokopisnimi in tiskanimi slovarji 18. stoletja.⁵⁶² Spoznanja o Pohlinovem jeziku (da se je v slovnici oprl na jezik ljubljanskega meščana, ki ga je vzel tudi kot normo literarnega jezika)⁵⁶³ in o besedju njegovega slovarja (da je v slovarju poleg slovenskih izrazov tudi več hrvatizmov in čehizmov in da je več besed naredil sam) so v obširnejših pregledih zgodovine slovenskega slovaropisja povzeli tudi Novak 1970: 171, Lukan 1978: 197, Ostromecka Frączak 2007: 42–43 in 46 ter Merše 2008a: 152.

1 Pohlinov trijezični slovar je z navedenimi iztočnicami zajel različne besedne vrste, hkrati pa vsebinsko različne plasti besedja.

1.1 Besednovrstna analiza iztočnic v Pohlinovem slovarju je pokazala, da so pričakovano najštevilnejši samostalniki, sledijo jim glagoli in pridevniki, druge besedne vrste pa so redkeje. Zajeti so tudi najosnovnejši števniki, zaimki, vezniki in predlogi.

1.1.1 Primerjava s seznama, navedenimi v Pohlinovi slovnici⁵⁶⁴ iz leta 1768, kaže, da je bil pri vključevanju v slovar upoštevan predvsem praktični, manj pa sistemski vidik. Večina parov, ki jih sestavljajo glavni in vrstilni števniki, je navedenih tudi v slovarju: glavna števnik *tri* in *shtire* sta v slovarju prikazana v oblikah za vse tri spole: *Triji, tri, Try – Drey*⁵⁶⁵ in *Shtiri, e, e*; v slovnici le *Tri* in *Shtire*; dodanih je nekaj glasoslovnih variant (v slovnici navedeni števnik *Offem* v slovarju nadomeščata: *Osem. Osm. – Acht*). Slovar domnevno večkrat upošteva v govoru uveljavljene oblike (vključen je npr. števnik *En, a, u – Einer*, daljša oblika *eden*, ki je navedena v slovnici, pa ne). V slovarju manjka par glavnega in vrstilnega števnik *Devet* in *devete*, namesto glasoslovne različice *dvejšet*,

⁵⁶⁰ Breznik meni, da je na Pohlina vplival hrvatsko-latinski del Belostenčevega slovarja iz leta 1740.

⁵⁶¹ Razprava se sicer problemsko osredinja na pisne in pravopisne posebnosti slovarja ter na način slovarskega prikaza iztočnic, ki zadeva tudi njegovo slovnico informativnost.

⁵⁶² Ugotovitve so navedene v Merše 2011.

⁵⁶³ Prim. Orožen 2003a: 391–392, ki poudarja, da je s svojim nazorom in prakso povzročil spopad med sinhronijo in diahronijo. O obojem – o njegovem jezikoslovnem nazoru in o praksi – prim. tudi Orožen 2010: 166–195.

⁵⁶⁴ Podrobno o pomenu, tipologiji in vsebini Pohlinove slovnice prim. Toporišič 1983.

⁵⁶⁵ V zgledu je iz slovarske vrstice vključena le iztočnica, ki ji je iz pomenskorazločevalnih razlogov dodana nemška ustreznica, le izjemoma pa tudi latinska.

navedene v slovnici, je zapisana *dvajset*; glavnih števnikov, ki poimenujejo desetice od *Trideset* dalje, ni (razen *Petdeset*), tudi poimenovanj stotic (razen *Stu*) ni. Manjka *Miliar* 'milijon', dodan pa je pogosto rabljeni *Tavshènt – Taufend*.

Izmed osebnih zaimkov so navedeni *Jêft*, *Ti*, *On*, *a*, *u*; manjkajo dvojinske in množinske oblike ter povratnoosebni zaimek. Vključeni so vsi svojilni zaimki: *Moj*, *Tvoj*, *a*, *e*; *Svoj*, *a*, *e*; *Negov*, *a*, *u*, *Siehe Njegov* in *Njegov*, *a*, *u* ter *Njen*, *a*, *u*; *Nash*, *Vash*, *a*, *e*; kazalni (npr. *Legun – Siehe Leun*; *Taifte*, *a*, *u – Derfelbe*; *Unè*, *a*, *u – Jener*; *jene*, *jenes*), vprašalni *Kajfen*, *a*, *u*; *Kak*, *a*, *u*; *Katir*, *a*, *u*; *Zhegâv*, *a*, *u* itd. Slovnična izbira *Kedu*, *oder Gdu?* je skržena na *Gdu?*, manjka vprašalnica *Kaj?*, niz *Kir*, *Kira*, *Kiru* ali *Kar* v slovarju deloma zastopa *Katir*, *a*, *u*, pojavlja pa se tudi *Kar – Was*.

Zajeti so številni predlogi *Bres – Ohne*; *Da – Bis*, *zu*; *H' – Zu*; *Is – Aus*. 2) *mit*, *K' – Zu*; *Na. – Auf*, *an*; *Nad – Auf*, *oben drauf an*; *O*, *ob – Um*, *ab*, *herum* itd.

Zelo širok je izbor prislovov: npr. *Blifu – Nächst*, *bey*, *neben*; *Dêlézh – Weit*; *Dèrgâm – Anderswohin*; *Dèrgi – Anderswo*; *Doli – Unten*, *ab*; *Kôderkoli – Wo immer*; *Kuj – Gleich*, *alfo bald*; *Naprej – Weiter*, *vorwärts*, *vor*; *Tedej – Also*, *damals* itd. Na njegovi osnovi je mogoče sklepati, da je predvidljivost tvorbe zavirala vključevanje izpridevniških prislovov, saj so navedeni le redki (npr. *Dobru – Gut*, *Malu – Wenig*).

Pohlin je v slovar vključil veliko število medmetov (npr. *Aj! – Ach doch!*; *Alla! Alla! – Hola! Hola!*; *Bloger! – Wohl dir!*; *Dête vonder! – Daß dich doch!*; *Fèjtbôdi! – Pfuy der Schande*; *Ha! – Ha!*; *Hah! – Hm!*; *Hajdi! – Hurtig fort*; *Hejsasa! – Luftig*, *wohl auf*; *Jah! – Ha!*; *Jaj! – Aube!*; *Joj! Jojprejoj! – Ach! Wehe!*; *Kèk! – Pfuy*, *Schändlich*; *Tsévéde! – Freylich wohl!* Med njimi so tudi številni besednozvezni: npr. *Zhes ramo! – O ja freylich!* Mednje je mogoče prištevati tudi nekatere frazeme, ki so bili v govoru pogosto rabljeni (npr. pozdravno formulo *Buh te sprimi! – Sey mir Willkommen*).⁵⁶⁶

Sestavni del slovarja so tudi vsi osnovni vezniki: npr. *Inu – Und*; *Jenoi*, *Jenu – Und*. 2) *Ia nun* (manjka *jen* iz slovnice); *Tèr – Und*; *Tokiftu*. *Tokú – Also*; *Koker – Wie*; *De – Daß*; *Al – Allein*, *aber*; *Ali – Oder*; *Lihkoker – Gleichwie*; *Satú – Siehe Satorej*; *Satôrej. – Sieh*. *Sategavolo*; *Sategavolo – Derohalben* itd. Zaslediti je mogoče tudi več členkov, ki tako kot medmeti spadajo v bogato zastopano plast ekspresivno rabljenega besedja: npr. *Bôjé – Vermuthlich*; *Morde*, *Mordej – Vielleicht*; *Morebèt – Siehe Mordej* itd.

Marko Pohlin, *Kraynska grammatika*, 1768 – naslovnica

⁵⁶⁶ Na tvorbeno raznovrstnost prislovov in medmetov je v slovnici posredno opozorjeno z razporeditvijo v številne, pomensko utemeljene razdelke (prim. Toporišič 1983: 112–113).

1.2 Pregled iztočnic kaže, da je Pohlina besedje preiščeno izbiral tudi z vsebinskega vidika.⁵⁶⁷ V slovar so vključena številna poimenovanja sočasno aktualnega materialnega in nematerialnega sveta. Tematski okvir določata srednjeevropsko geografsko okolje z načinom življenja v njem ter intelektualno obzorje tedanjega izobraženca. Nanj npr. kažejo poimenovanja delujočih oseb, rastlinstva in živalstva, naravnih značilnosti, vremenskih pojavov, kamenin in rudnin, vsakdanje predmetnosti (npr. orodij, oblačil, jedi itd.), merskih enot, lastnosti, dejanj, dogajanj in stanj itd. Slovarski besedni sestav je zato dragocen vir podatkov o življenju (na slovenskem govornem območju) v času nastajanja slovarja.

1.2.1 V ospredju je človek kot telesno in duhovno bitje, zlasti pa kot vršilec dejanj ter nosilec lastnosti in stanj. V slovar so npr. vključena poimenovanja vršilcev različnih dejavnosti, uresničevanih poklicno ali priložnostno, z več rokodelske spretnosti ali več znanja, npr. *ama – Amme, apnar – Kalkbrenner, apotekar – Apothecker, Barbar – Färber, Baxador, inu Bashador – Ambaffadeur, Beravsel – Bettler, Berazh – Ebend, Berazhiza – Bettlerin, Blagaynik – Fistal, Schatzmeift., Brusâr – Schleifer, Brytvar – Messerschmied, Bryvz – Scheerer, Barbierer, Buklâr – Buchfürer, Buklovarnek – Buchhälter, Dimnêkar – Schrotteinfeger, Duhovnik – Geiftlicher, Ferkôzar – Der Friseur, Ferkozarza – Friseurinn, Jermënar – der Riemer, Kmet – Der Bauer, Lonzhar – Der Hafner, Malnar – Der Mühler, Mëdar – Honighändler, Mifar – Der Tischler, Pëk – Ein Brodbeck, Skrynar – Der Tischler, Slufshabnëk – Der Diener, Sodar – Der Faßbinder, Sodnik – Der Richter, Starinar – Ein Antiquar, Teftenizhar – Paftettenbeck, Sidâr – Ein Maurer, Slatâr – Ein Vergolder, Slatnâr – Siehe Slatunar, Slatûnar – Ein Goldarbeiter, Slatnêkar – Der Goldschmied* itd.

V slovar so vključena tudi poimenovanja vršilcev različnih funkcij ter členov različnih medčloveških razmerij⁵⁶⁸ (npr. *Botr – Taufbathe, Gospodâr – Der Hausherr, Gôft – Der Gast, Paftërka – Ein Stieffohn, Paftërka – Eine Stieftochter, Podlofhnëk – Der Unterthan, Sosed – Nachbar* itd.). Glede števila členov in notranje strukturiranosti je opazna skupina sorodstvenih poimenovanj: na vrhu sorodstvenega drevesa sta *Ozhê – Der Vater in Mate, re, sh. – Eine Mutter, Mama – Die Mama, Mamëka – Ebend*,⁵⁶⁹ na nižjem nivoju, hkrati pa v enakem razmerju do očeta in matere sta *Hzy – Die Tochter in Syn, ú – Der Sohn*, itd.). Bogata je skupina nosilcev lastnosti in stanj (npr. *Bëbz – Tölpel, Bolnik – Kranker Mensch, Bolniza – Eine kranke Person, Debélák – Fetter Mensch, Dovják – Der Wildling, Figamosh – Feiger Mann, Pļeshz – Ein Kahlköpfiger, Shkodlivz – Schädlicher Mensch* itd.).

Prepoznavno skupino sestavljajo tudi stanovniška imena, med njimi pa zlasti imena prebivalcev slovenskih dežel in mest:

a) npr. *Dolënz – Unterkrayner*, ki je brez ženskega para, *Góreñz – Oberkrayner in Góreñka – Oberkraynerinn, Kraynz – Ein Krayner in Krayniza – Kraynerinn, Koroshz – Kärntner in Koroshëla, koroshiza – Kärnthnerinn* itd.;

b) npr. *Celovzhan – Einwohner von Klagenfurth in Celovzhanka – Eine Klagenfurtherinn, Lublanzhan – Ein Laybacher in Lublanzhanka – Laybacherinn* itd.;

c) npr. *Amerikanar – Amerikaner, Evropejz – Europäer* itd.

⁵⁶⁷ Tudi tovrstna izbira besedja kaže, da je bila izpeljana na osnovi filološkega racionalizma (o njegovem vplivu na Pohlina govori Kidrič 1933–1952: 417).

⁵⁶⁸ Podrobneje o besedotvornih lastnostih leksike s pomenom moških oseb in njihovih ženskih vzporednic prim. Stramljič Breznik 2013.

⁵⁶⁹ Razlika med obema poimenovanji je domnevno v stopnji ekspresivnosti.

1.2.1.1 Pregled naštetih samostalnikov kaže, da so bila poimenovalno zaobsežena in ločena tudi zelo specifična znanja (poimenovalno so npr. ločeni: obdelovalec zlata (*Slatnâr* in *Slatunar*), izdelovalec predmetov iz zlata (*Slatnèkar*) in tisti, ki je opravljal pozlato (*Slatâr*).⁵⁷⁰ Celotni spekter zajetih poklicnih poimenovanj bi zgovorno pokazal na sočasno stanje obrti in na njihovo vraščenost v vsakdanje življenje.⁵⁷¹ Več poimenovanj izkazuje glasoslovno ali besedotvorno variantnost, vendar so variante s pomočjo pripisanih tujejezičnih pomenskih ustreznic praviloma razvidno pogostnostno oz. normativno razvrščene (npr. *Erhar – Sieh. Irhar*,⁵⁷² *Shvagrèna – Siehe Svakena, Shvógr – Siehe Svak, Svák – Ein Schwäger, Svakèna – Eine Schwägerinn*). Pojasnjevalne usmeritve večkrat kažejo k izbiri domačih nadomestil namesto prevzetih poimenovanj ali k obrazilno prodornejšim tvorjenkam (npr. *Bahavz – Prahlhanns, Bahazh – Ebend; Barantavz, Barantazh – Verhändler*).

Med vzorčno navedenimi, izbranimi poimenovanji prevladujejo samostalniki moškega spola. Redke spremljajo ženski pari (npr. *Ferkôzar – Ferkozarza*), še redkeje pa so navedene le vršilke dejanj ženskega spola (npr. *Bajavka – Löslerinn* ali iz naravnih razlogov *ama – Amme*).

Opravila, ki so bodisi poklicna, vsakdanja ali priložnostna, poimenujejo tudi glagoli. Izglagolska in izsamostalniška izpeljava omogočata nastanek veččlenskih besednih družin. Npr.: *Afklam – zuhäfteln, afklar – Nadler, afklarica – Nadlerinn; Bryem, Bryti – Scheeren, Brytva – Scheermesser, Brytvar – Messerschmied*. Na osnovi pripisanih nemških ustreznic je mogoče sklepati, da se poklicna dejavnost, ki jo opravljata *afklar* in *afklarica*, ne ujema docela z dejanjem, ki ga označuje glagol *afklati*.

1.2.2 Sestavni del slovarja so tudi poimenovanja različnih oblik narave (npr. *Dolina – Das Thal, Gorra – Der Berg, Gójd – Der Wald, Morje – Das Meer, Travnek – Die Wiese* itd.) ter različnih naravnih in med njimi vremenskih pojavov (npr. *Blisk – Blitz, Bliska se – Es blitzt, Dèsh – Regen in Dêshevje – Anhaltender Regen, Mavèrza – Der Regenbogen, Sng – Der Schnee, Snehfy – Es schneyet, Slâna – Der Reif, Vêtr – Der Wind* itd.). Prav tako so sestavni del slovarja poimenovanja elementov, rudnin in kamnin, pa tudi zlitin in kovin, ki so rezultat človekovega znanja (npr. *Ahat – Agatstein, Alabafir – Alabaster, Amethyft – Amethift, Bakr – Kupfer, Brom – Erz, Bron – Erz, Bronzûla – Türkisstein, Jèklu – Der Stahl, Srébrú – Das Silber* itd.).

⁵⁷⁰ Nemški ekvivalent *Der Tischler* kaže na sopomenskost poimenovanj *Mifar* in *Skrynar*, ki sta izpeljana iz različnih samostalnikov. Podstavna različnost nakazuje usposobljenost za izdelavo različnih lesenih predmetov.

⁵⁷¹ Pregled podatkov o stanju rokodelstva v obdobju od leta 1732 do leta 1809 v Ljubljani je domnevo potrdil (Slokar 1977: 24–26). V Pohlinov slovar so vključena poimenovanja vseh pomembnejših obrti in njihovih izvajalcev, ki jih je konec 18. stoletja premogla Ljubljana. Med njimi so poleg že naštetih bili: *Zhevlar – Der Schuster, Hkavz – Der Weber, Jermènar – Der Riemer, Klobzhâr – Hutmacher, Krajázh – Der Schneider, Kluzhanzar – Der Schloßer*. Poleg pripadnikov najmočnejše zastopanih obrti so v slovar vključena tudi poimenovanja, ki označujejo za Ljubljano manj pomembne obrtnike, za obdobje ter kranjsko in širše okolje pa važna znanja: npr. *Klobasar – Der Würfler, Kolovratar – Spinradmacher, Komatâr – Kummetsmacher, Strûnar – Seitenmacher* itd.

⁵⁷² Različice, na katero kaže kazalka, v slovarju ni, navedena pa je oblika *Jèrhar – Weißgerber* (PB 1781: K2b).

1.2.3 Na obdajajoči domači ter širše poznani tuji rastlinski in živalski svet kažejo številna poimenovanja, ki jih je tako na področju botanike kot zoologije mogoče uvrščati v več podskupin.

1.2.3.1 V slovarju so navedena številna rastlinska poimenovanja:

a) Vanj so vključena imena rastlin s poljedeljskih površin oz. tistih, ki rastejo na njivah, travnikih, v sadovnjakih in vinogradih. Med njimi so opazne raznovrstne kulturne rastline:⁵⁷³ zlasti žitarice (npr. *Ajda – Heydelkorn, Ersh, shy – Korn, Rocken, Hm̃el – Der Hopfen, Jèzhmén – Die Gersten, Psheniza – Der Weitzen* itd.) in raznovrstna zelenjava. Preverjanje v slovarju je pokazalo, da so vanj zajeta prav vsa poimenovanja običajnih zelenjavnih pridelkov na slovenskih kmetijah, kakršna so npr. našeta v značilnem odlomku iz Pohlinovega prevoda dela *KMETAM SA POTREBO INU POMOZH: je Fajmasht̃r km̃etu skaf̃âl, koku be lohka usak fnal na svojemu vertu, ali sẽlneku ne le tolkajn sẽla, repe, korejna, kolkajn be fa svojo domazhyo potrebuval: temuzh she tudi sẽléne, peretshtila, krebuleze, falshe (solate) zhebula, drobnaka, (shñitleha), kumar, shpinazhe, ohrovta, kolarab, ja teh narlepsheh karfijol perdẽlati* (PK 1789: 76).⁵⁷⁴ Zunaj slovarja je ostala le *kolaraba* in pa iz nemščine prevzeta sopomenka za *drobnjak – shñitleh*,⁵⁷⁵ na izgovorno variantnost pa kaže slovarski zapis *Kor̃enje – Gelbe Rübe*.

Seznam je mogoče podaljšati tudi s številnimi drugimi vrstami zelenjave (npr. *Bilush – Wilder Spargel, Blitva – Mangold, Dina – Melone, Motavilz – Feldfolat, Rêhkuv. Rehqva – Der Rettich, Rêgrât – Pfaffenblatt* itd.).

Eno najbolj razširjenih in najbolje poznanih rastlin predstavlja *Tráva – Das Graß*. Zaradi številčnosti je opazna tudi skupina, ki jo sestavljajo poimenovanja raznovrstnih zelišč, med katerimi so tudi dišavnice: npr. *Aborad – Schofswurz, Alushperg – Baumwollerkraut, Amarak – Mutterkraut, Aftoklep – Schwalbenwurz, Bafhileka – Bafilienkraut, Dobramisl – Wohlgemuthkraut, Kadulja – Scharlachkraut, Kopriva – Ein Brenneffel, Koreninéza sladka – Süßwürzchen, Lushtrèk – Das Liebstöckel, Majarôn – Der Magron – Majerôn – Siehe Majaron, Melisa – Meliffenkraut, Natèrsk – Die Hauswurz, Pluzhnek – Lungenkraut* itd. V osnovni izbor sodijo tudi najbolj znane cvetoče rastline: *Gartrafsha – Die Rose, Mâk – Magen, Klapperrose – Papaver, Plavisa, plaviza – Eine Kornblum*.

V slovar so pričakovano vključena poimenovanja raznovrstnega sadnega drevja, ki se neredko pomensko razširjajo na poimenovanja sadov: npr. *Jablâna – Apfelbaum, Marẽlza – Die Aprikofe, Margrana – Granatapfel, Margaranovu jabuku – Eband., Br̃esqva – P̃firfing, Grofdje – Weintraube, Malènze – Die Brombeer, Marẽlza – Die Aprikofe*. Izjemno pestrost izkazujejo poimenovanja za različne vrste jabolk in hrušk, ki predstavljajo

⁵⁷³ Kulturne rastline so v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (1994: 1109) opredeljene kot 's človekovim namernim izborom vzgojena rastlina'.

⁵⁷⁴ Odlomek je prevod naslednjega mesta iz predloge: *fo kamen sie mit einander in ein Gespräch, worinne der Hr. Pfarr dem Bauer zeigte: wie jeder leicht in seinem Garten, oder auf den Krautländern, nicht allein fo viel Kraut, Rüben und Möhren, als er jährlich für seine Haushaltung brauchte; sondern auch noch dazu Sellerie, Peterfilge, Körbel, Salat, Zwiebeln, Bohnen, Gurken, (Kümmerlinge) Spinat, Wirfingkohl, Braun- und Blaukohl, ja fo gar den schönsten Blumenkohl (Käßkohl,) bauen und sich dann und wann an Sonn- und Festtagen daran laben könnte* (BN 1800: 78–79).

⁵⁷⁵ Vendar prevzeto poimenovanje ni neposredno usklajeno s prevodno predlogo, saj je prav na mestu njegove navedbe opravljena zamenjava vrste zelenjave.

jo najbolj udomačeni vrsti sadnega drevja. Poleg osnovnih, najsplošnejših poimenovanj (*Jabuku – Der Apfel, Hrushka – Eine Birne*) so navedena tudi imena kot *Dolunzhèze – Eine Aepfelart, Dublize – Galläpfel, Jevzègar – Eine Art Aepfel, Zunovke – Eine Aepfelart, Brutabâbne, ſh. – Birnenart, Garzarôle – Eine Birnenart, Korobèle – Art Bier; Kravojnèze – Ein Birnenart, Mazharye – Birnenart* itd.

b) Slovar vključuje tudi poimenovanja sestavin različnih združb (npr. gozdnih dreves in podrasti), pogojenih z sestavo tal in geografskim položajem: npr. *Adrash m – Wilde Eiche, Barft – Ulmenbaum ‘brest’, Bôr – Ahornbaum, Borovz – Siehe Bôr; Breſa – Birkenbaum, Buka – Buchbaum, Drin – Kornelbaum, Hojka – Weißtanne, Hraft – Der Eichbaum, Jevka – Die Tanne, Jevsha – Erlenbaum, Lipa – Die Linde, Vèrba – Eine Weyde* itd.; *Praprat – Farrenkraut, Barovnice – Schwarzbeer*. Med slovarsko zajetimi poimenovanji je mogoče zaslediti tudi več mediteranskih in nekaj najbolj znanih tropskih rastlin: npr. *Amarishka – Tamarinden, Palmenu drevu – Palmbaum, Aloe – Aloe* itd.

1.2.3.2. Podobno raznolikost in hkrati prepoznavno vezanost na prostor med Jadran-skim morjem in Alpami oz. Karavankami, ki je hkrati bodisi ravninski ali gričevnat, zrcali tudi poimenovalno zajeti živalski svet, saj so navedene številne domače živali in živali, živeče na kopnem in v vodi (v morju, v tekočih in stoječih sladkih vodah), na travnikih, v gozdovih, v močvirskem in gorskem svetu itd. (npr. *Dihûr – Ildis, Frette; Dîſhèvnek – Löfelgans, Povsh – Der Schneck; Rak – Der Krebs, Vidra – Der Fîſchotter, Shâba – Der Frofch, Bergamazhka – Murmelthier ‘svizec’* itd.). Zelo številčne so npr. skupine: ptic (npr. *Zhapla – Der Storch, Fugèrle – Ein Moraſtvoegel, Grabz – Der Spatz, Sperling; Kajna – Ein Geyer, Laſtovka, Laſtovza – yshi Glaſtovza, Glaſtovza – Die Schwalbe, Plavka – Ein Waſſervogel, Poſtojna – Der Adler, Shtôrkla – Ein Reiger* itd.), vodnih živali (npr. *Poſterva – Eine Forelle, Délfin – Das Meerſchwein, Hobotnèza – Ein Meerfîſch* itd.), žuželk (npr. *Babûra – Kellerwurm, Babushka – Eband, Kèbr – Der Maykâfer, Mrévla – Die Ameiſ, Mróvla – Eband., Mrovlinz – Eband.*) itd.

Za najboljše poznane domače živali je slovarsko prezrcaljena tudi poimenovalna raznolikost, ki jo narekuje razlika glede na spol in starost, pa tudi na funkcijo: npr. *Bik – Stier (‘odrasel samec goveda’), Krava – Die Kuh, Têlé – Das Kalb; Klufa – Das Saumroß; Bizhk – Lämmlein, Jagné – Das Lamm, Koshtrun – Der Hammel, Ovza – Das Schaf; Mazhk – Der Kater, Mazhka – Die Katze, Mazhèza – Kätzchen, Muzèka – Siehe Mazhka.*

Slovarsko zajet je tudi bolje poznani tuji živalski svet: npr. *Balèna – Wallfîſch, Bivol – Büffel, Kamèla – Das Kameel, Lev – Der Löw, Slôn – Der Helfant* itd.

1.2.4 Pričakovana sestavina slovarja so tudi poimenovanja delov telesa, v prvi vrsti človeškega: npr. *Glava – Das Haupt, Noga – der Fuß, Bèdru – Hüfte, Desniza – Rechte Hand* itd. Zajeta so tudi imena prstov: npr. *Mefinz – Kleiner Finger, Pavz – Der Daumen, Perſtanek – Der Ringfinger* itd. Aktualna sestavina vsakdanjega življenja so tudi raznovrstne bolezni: npr. *Bléki – Fleckkrankheit, Boſhje ſhlâk – Schlagfluß, Dâviza – Halsenge. Krankh., Garja – Die Krätze, Jèteka – Die Lungenſucht, Slatèza – Die Gelbfucht* itd.

1.2.5 Slovar z zajetimi poimenovanji prezrcalja tudi zelo raznolik predmetni svet, ki je v veliki meri prirejen človeškim potrebam in ki je v prvi vrsti obkrožal tudi Pohlinove sodobnike.

Na človeka vezana so npr. poimenovanja kosov oblačil in pokrival, ki neposredno ali posredno kažejo tudi na način oblačenja v času nastajanja slovarja npr. *Aftah – Haupttuch* in *Birtah – Vortuch* (v obeh primerih je kot slovensko poimenovanje uporabljena osrednje rabljena, glasovno močno prilagojena nemška beseda), *Hlazhe – Die Hofen*, *Meflanka – Weiberrock*, *Slamnèk – Der Strohhut*, *Srajza – Das Hemd*, *Shampr – Langes Weiberrock* itd. Z njimi tesno povezana so poimenovanja tkanin: npr. *Abad – Brokath*, *Barfun – Purpur*, *Platnu – Die Leinwand*, *Shamet – Der Sammet*, *Shida – Die Seide* itd.

Na način življenja posredno kažejo tudi poimenovanja jedi in peciv (npr. *Ajdovnek – Heydenbrodt*, *Jajnèk – Kirchttagbrodt*, *Eyerbrodt*, *Potiza – Kirchttagbrodt*, *Peshkot – Biskottenbrodt*, *Shpèhòva*, *potiza – Fettbrodt*, *Shpehovka – Eband*, *Sharkèl – Ein Kugelhuppf*; *Jejernèza – Leberwurf*, *Kashnàta klobàsa – Breinwurf*, *Shùbel – Eine Gattung Würfte*; *Bospòr – Knoblauchbrühe*, *Jabuzhnek – Apfelmuß*, *Makaròn – Makaronien*, *Mòzhnèk – Mehlmuß*, *Shgànz – Der Sterz* itd.) ter poimenovanja pijač (npr. *Brinovz – Krametbrandwein*, *Citronàda – Citronengetränk*, *Vól. 2 Vól – Ochs. 2) Das Bier*, *Vinu – Der Wein*, *Zvizhk – Treftwein* itd.).

Slovar z zajetimi poimenovanji kaže na funkcijsko različno predmetnost (npr. *Bakla – Der Fackel*, *Baroka – Perücke*, *Bafshnik – Holznagel*, *Blafina – Bettpfühl*, *Blafineza – Polfter*, *Brisàlu – Wischtuch*, *Brytva – Scheermesser*, *Erjúha – Leilach*, *Fingrat – Fingerhut*, *Kolèsèl – Das Kalleffe*, *Kolovrat – Spinrad*, *Lësherba – Bauernampel*, *Lopàta – Die Schaufel*, *Stergàlu – Reibeisen*, *Reshètu – Ein Reuter*, *Kuhovnèza – Der Kochlöfel*, *Mifa – Der Tisch*, *Stol – Der Stuhl* itd.). Glede namembnosti predmetov so določljive veččlenske, vsebinsko zaokrožene skupine. Zelo opazno skupino npr. sestavljajo poimenovanja glasbil (npr. *Arfe – Harfe*, *Bòbn – Trommel*, *Citra – Cithern*, *Gosle – Die Geige*, *2) Das Brufblatt* itd.), poimenovanja posod, ki se razlikujejo po obliki in glede obsega; številna izmed njih opravljajo tudi vlogo merskih enot (npr. *Bakràzh – Kupferner Keffel*, *Latovza – Große Schüffel*, *Lëmbas – Große Bratpfane*, *Lónz – Der Hafen*, *Topf*, *Majòlèka – Porcellangeschirr*, *Maslènek – Schmalztopf*, *Masovnek – Siehe Maslènek*, *Skłèda – Die Schüffel*; *Barigla – Weinfafz*, *Bariglèza – Kleines Fäßchen*, *Bokâl – Maaß*, *Polizh – Halbe Maaß* itd.). V Pohlinovem slovarju je mogoče zaslediti tudi poimenovanja številnih drugih enot, trdno vgrajenih v vsakdanje življenje: npr. denarnih (*Grosh – ein Grofchen*, *Dnarizh – Halbgrofchen*, *Dnarz – Pfennig*, *Rajnsh – Landsgulden*, *Vinar – Der Pfennig* itd.), utežnih (npr. *Libra – Das Pfund*), dolžinskih (*Komovz – Ellenbogen*, *Mila – Eine Weile*), časovnih enot: npr. imen mesecev (*Liftovgnoj – Wintermonat – November*; *Gru-dn – Christmonar. 2) Saturnus*; *Serpan, male. – Heumonat*; *Serpan, velike. – Aerndmonat* itd.), imen dni v tednu (npr. *Tórk – Dienstag*, *Srèda – Die Mitte. 2) Der Mittwoch*), poimenovanj delov dneva (npr. *Poldan, dnèva – Der Mittag*, *Vèzhèr – Der Abend*) itd.

Med človekove zamisli in izdelke človeških rok spadajo tudi raznovrstne, različnim funkcijam prirejene zgradbe, njihovi deli, vrste bivališč itd. (npr. *Ahker – Vordach*, *Ahkerzhèk – Kleines Dachfenster*, *Dervarnèza – Holzhütte*, *Krushna kamra – Die Brodkammer*, *Lòpa – Das Vorhaus* itd.). Od kmečkih poslopij so npr. vključena: *Bajta – Bauernhütte*, *Hlèv – Der Stall*, *Kashta – Getreidkasten*, *Parna – Der Heuboden* itd.

Pohlin je v slovar vključil tudi raznovrstna poimenovanja, ki učinkujejo ekspresivno: npr. *Avsha – Leichtfinnig + Avshast – Eband*; *Bavz – Baubau*, *Kinderschrecker*; *Bivolina – Ungefchickter Menf.* itd.

1.2.5.1 Analiza predmetnih poimenovanj glede na področje njihove rabe omogoča oblikovanje manjših ali večjih terminoloških skupin, v katere se uvrščajo tudi nepredmetna poimenovanja, kot npr. poimenovanja vršilcev dejanj oz. nosilcev dogajanj in stanj itd.: npr. kmečke (npr. *Bèrsa – Verdorbener Wein*, *Lémésh – Pflugcharr*, *Pajtel – Wahlsieb*, *Plüg – Der Pflug*), krščanske (*Angelz – Engel*, *Hudizh – Der Böse*, *Teufel; Martra – Die Marter*, *Vôfr – Das Opfer*),⁵⁷⁶ pomorske (npr. *Adra – Segel*, *Barka – Schiff*, *Busula brodnishka – Magnetnadel*, *Jambora – Mastbaum*, *Ladja – Das Schiff*, *Ladjelom – Der Schiffbruch* itd.), vojaške (npr. *Armada – Armee*, *Arnosh – Brušilatz*, *Cilicium; Avtmant – Hauptmann*, *Centurio*), medicinske (npr. *Ankersht – Chirurgischer Instrument*, *Drepànik – Trepan, ein chirurgisches Instrument*), tkalske (npr. *Statuva – Weberstuhl*) in številnih drugih, vezanih na razvoj različnih obrti (npr. *Dręta – Schusterdrath*, *Fingrat – Fingerhut*) itd.

1.2.5.2 Besedotvorna analiza vključenih samostalniških tvorjenk izpostavlja obrazilno poenotene skupine, kakršna so npr. manjšalnice (*Afenza – Aeffchen*, *Angelz – Engel + Angelzhèk – Engelchen*; *Arshèk – Säckchen* itd.), poimenovanja lastnosti (npr. *Biftrufst – Klarheit*, *Schärfe; Britkufst – Bitterkeit*; *Budâloft – Thorheit*; *Dęlovnoft – Geschäftigkeit* itd.), skupna imena (npr. *Bęgovina – Hollergehölz*, *Bęfovina – Birkenholz*; *Brinje – Wachodergefträuche*; *Brodnina – Schifflohn*, *Bronzhénina – Erzwerk* itd.) itd.

1.2.6 V pomensko različne skupine bi bilo mogoče razvrstiti tudi glagole. Poleg glagolov, ki označujejo dejanja in stanja, značilna za živa bitja, zlasti za človeka (npr.: *Andlam – Handeln*, *Bâham se – Prahlen*, *Bolęham – Kränklen*, *Hôdem, hoditi – Gehen*, *Jem, jęsti – Effen*, *Jęstím se – Zürnen*, *Kovzhé sę meni – Schluchzen*, *Schnäckerk stoffen*, *Lubèm, bil, lubiti – Lieben*, *Spim, spal, spâti – Schlafen* itd.); sestavni del skupine so tudi poimenovanja, ki označujejo poklicno ali priložnostno opravljano dejavnost: npr. *Barbam – Färben*, *Branam – Eggen*, *Hkêm, hkâti – Weben*, *Kmetujem – Bauerarbeit verrichten*, *Męlém, męti – Mahlen*), pa tudi za živali, je npr. zaradi številčnosti opazna tudi skupina onomatopejskih glagolov, med katerimi prevladujejo glagoli, ki označujejo raznovrstno oglašanje: npr. *Bavkam – Befken, wie Hunde; Blekétâm – Blecken wie ein Schaf; Mavkam – Gnauen wie ein Katz*;⁵⁷⁷ *Brenkam – Saitenspielen* itd. Iz vsakdanjega govora je Pohlin vpletel tudi poimenovanja, značilna za otroški govor oz. za pogovor z otroki: npr. *Ajam – Liegen*, *Buba me – Es thut mir weh* itd.

1.2.7 V slovar zajeti pridevniki označujejo najosnovnejše lastnosti: npr. *Biftr – Klar*; 2) *Scharf, Spitzfindig; Błęd – Bleich*, *Bolne – Krank*, *Glasne – Laut*, *Lęp – Schön* itd. Mednje se uvrščajo tudi poimenovanja barv: *Arđęzhe – Siehe Erdezhe*, *Erđęzh – Roth*, *Węł – Weiß*, *Plav – Blau*, *Sęlen – Grün*, *Zhęrn – Schwarz* itd. Bogata je skupina pridev-

⁵⁷⁶ Navedeni so primeri, ki jih v obravnavi slovenske krščanske terminologije omenja tudi A. Legan Ravnikar (2008b: 89, 94, 97, 99).

⁵⁷⁷ Tovrstni glagoli so kot razvojna pomnožitev, h kateri je pripomogel tudi Pohlinov slovar (npr. *čęnčati*), omenjeni v Merše 2011: 345. Pridružujejo se jim tudi glagoli z ekspresivnimi pomeni (npr. *berluzniti, bunkati*).

nikov, ki izražajo raznovrstne povezave s tem, kar poimenuje samostalniška podstava: npr. *Apnarjove – Des Kalkbrenners*, *Apnarske – Von Kalkbrennern*, *Bakřen – Vom Kupfer*, *Jèşenske – Herbflich*, *Jètèzhn – Lungenfichtig*, *Jefizhliv – Geschwätzig*, *Jefizhn – Eband* itd.

1.2.8 Z naštetimi samostalniki, glagoli, pridevniki in besednimi zvezami je bil zaobsežen le del slovarsko posredovane vsebine. Iz slovarja so bila naštetja poimenovanja izbrana z namenom, da bi bilo z njimi pokazano na številne obvestilne razsežnosti slovarja, zlasti pa na njegovo vsebinsko bogastvo in na sočasno aktualnost.

2 Skromnejši obseg slovarja je avtorja zavezoval k premišljeni, selektivni izbiri besedja, na kar kaže tudi primerjalna analiza leksike, uporabljene v drugih Pohlinovih tiskih (zlasti v njegovem prevodu dela *KMETAM SA POTREBO INU POMOZH*, 1789).

2.1 Slovar ne zajema raznovrstnih, predvidljivo grajenih tvorjenk, ki jih je moč srečevati v drugih Pohlinovih besedilih:

a) pri samostalniških zlasti manjšalnic (npr. *kropez*, *kupzhek*, *sodzhek*, *fhaklez*, *zajneza*, *zheshuleze*, *dileza*, *shaleza*, *fveşdeza*),⁵⁷⁸ praviloma ženskih, izjemoma pa tudi moških parov poimenovanj (npr. *greshnek*, *prepiravz*⁵⁷⁹), izsamostalniških tvorjenk z drugimi pomeni (npr. *kozhhjash* 'voznik kočije'),⁵⁸⁰ glagolnikov (npr. *zhislanje*, *pogublenje*, *shtemanje*) in drugih, obrazilno prepoznavnih tipov tvorjenk (npr. *barzhishe*, *dėtelshe*, *lesenina* (v slovarju sta navedena samostalnik *Lēs* in pridevnik *Lesēn – Vom Holze*), *spisarna*, *tatvinftvu*, *fhenftvu*; izpridevniških samostalnikov kot *bolēhnoft*, *miloserznoft*, *navoshlivoft*; zloženek, za katere v slovarju obstajajo posamični vzorci,⁵⁸¹ itd.). Manjkajo tudi nekatere prevzete besede, ki so bile v živi rabi predvidoma utrjene: npr. *zhe se kimel fravn ufame* (PK 1789, 69); *Namešt drōtaftega reshēta je rom is wēlem luknezhastem kositarjam okkovan* (PK 1789, 237);⁵⁸² ali pa gre za pretesno navezavo na nemško prevodno predlogo: *Is eno roko je pave od sebe podil, ter je pred se shumlat: prezh, prezh vi shelmi! shtink pridi sem! lesem shtink shtink!* (PK 1789: 80); *Uso perpravo fa kaffe pyti otę v'mejftu na terfni prokshyi (tandelmarku) inu zin per zingisarjeh fa starino predati* (PK 1789: 162).⁵⁸³ Tudi nekaj novejših pridobitev slovarsko še ni zajetih: npr. *ima eno*

⁵⁷⁸ V slovarju je nekajkrat navedena druga besedotvorna različica, kot jo izkazuje knjižna raba: *Drevze – Das Baumchen*, v PK 1789 pa se pojavlja *drevşeze*.

⁵⁷⁹ V slovarju so navedeni samostalniki *Prepir*, *Prepiravka* ter *Prepirenga* in *Prepirnoft*.

⁵⁸⁰ Pohlin ni v slovar vključil niti poimenovanja *kočija* niti voznika tega vozila: *Anfhe kozhhjash je is gajfhlo pozhel* (PK 1789: 57).

⁵⁸¹ V slovarju je npr. naveden samostalnik *Rajmnodejdēzh – Ein Miterb*, ni pa samostalnika *rajmnomejfto*; obstaja samo slovnično poimenovanje *Polegbesęda – Nebenwort*, manjka pa *polegrezh* itd.

⁵⁸² V slovarju ni prevzetega, glasovno že prilagojenega samostalnika *rom*, zaslediti pa je mogoče samostalnik *Drāt – Der Drath*, ki se glasovno ne ujema docela z izhodiščem izsamostalniškega pridevnika *drotast*.

⁵⁸³ Zgled je prevod naslednjega mesta iz predloge: *Das Caffezeug follte auch in der Stadt auf dem Trōdelmarkte, und das Zinn bey dem Zinngießer für altes verkauft werden* (BN 1800: 152). Primerjava odkriva znan postopek sopomenskega (opisnega) pojasnjevanja. Tovrsten princip je razviden tudi iz nemške prevodne predloge, vendar je prevzet le kot model, na parno prevajanje konkretnih primerov pa

Normalsholo is 4. klas (PK 1789: 249).⁵⁸⁴ Manj razumljiva je ob slovarski vključenosti izpeljank odsotnost podstavnih poimenovanj, npr. samostalnikov: naveden je npr. *Pomaranzhar – Pamaranzenkrämmer*, ni pa samostalnika *pomaranzha*, ki se v PK 1789 pojavlja v glasovni različici *pomaranza*: *kar Vipavzei, inu zhoparji pomaranz, elmôn, margaranoveh jabuk, inu drugega lepega srovega sadja v'Lublani /.../ predadô* (PK 1789: 253);

b) pri pridevnikih zlasti primernikov in presežnikov (npr. *narmanjši*), sestavljenk s predpono zanikanja (npr. *naperluden, navoshliv*), izsamostalniških in izglagolskih izpeljank z različnimi obrazili (npr. *cmok + -at → cmokat, mehurčast, luknečast, Kositar – Das Blech → kositarska fhliža ali Prafnek – Der Feyertag → prafneshke avbe* (PK 1789: 162));⁵⁸⁵ *Sdrâfhem, fhiti – Reitzen → sdrâshliv; Ofêrt – Die Hofart + en → oferten + pre- → preofertne avbe, spekôzha urozhina*⁵⁸⁶), nekaterih zloženek (npr. *zhernuplavkaf, lohkomislen*⁵⁸⁷) itd.;

c) pri glagolih je posebej opazna nezajetost glagolskih kalkov, ki so zlasti v prevedenih delih zelo številni (npr. *dolipowyati*,⁵⁸⁸ *gorijemati, goripozhiti, gorirasti*,⁵⁸⁹ *naprejmetati, nafajostâti, okolipernești, vonskomatați se (iz revshene), vonvrezhi*), prevzetih, le priponsko podomačenih glagolov (npr. *ferwêgati*), pa tudi ustaljeno tvorjenih večstopenjskih tvorjenk, kakršne so predponski dovršniki in iz njih izpeljani drugotni nedovršniki (npr. *dapernashati, ifuzhiti, naklekati (shpize), nafnorati* (manjka tudi izhodiščni glagol), *napasti – napasem, obtizhuvatı (tu je kruh zmokat ratal, ter je med fobmy obtizhuval* (PK 1789: 1)),⁵⁹⁰ *oppareti se (se is kropam opparejo* (PK 1789: 78), *perkrevsâti, perskozhiti*,⁵⁹¹

so vplivale realne potrebe. Npr.: *Tedej je med tem mladem shenftvam fdej ena flata avba, fdej en shidan moderz, fdej en pajzholanaft prepert, ali shumr sginel* (PK 1789: 164) – *Da verchwand nun an den jungen Leuten immer eine Goldmütze, goldene Haube) und ein feidenes Mieder (Brustfleck) und Halstuch nach dem andern* (BN 1800: 154).

⁵⁸⁴ V slovarju je naveden le homonim *Klas – Die Aeher*.

⁵⁸⁵ Pridevnik *peklarski*, ki je sestavni del frazema *perpraveti na peklarsko palzo* (PK 1789: 162), je izpeljan iz izglagolskega samostalnika *peklar*. V slovarju pa je izpričana le oblika *Peklâm – Mafchen machen. 2) Betteln* (PB 1781: Y2b).

⁵⁸⁶ V slovarju je naveden le prvotni nedovršnik, ki ga spremljata deležnika na *-l* in *-n*: *Pêzhem, pekl, pezhen, pezhi – Brennen. 2) Braten. 3) Backen* (PB 1781: Z2b).

⁵⁸⁷ V slovarju se pojavlja sopomenska pridevniška zloženka *Lohkomaftne. a, u. – Leichtfinnig*.

⁵⁸⁸ Primerjava s prevodno predlogo je pokazala, da so glagolski kalki le redko neposredno oprti na prevodno predlogo, kar dokazuje njihovo trdno vraščeno v vsakdanji govorni jezik. Npr.: *Ift da nicht ein Spruch dem andern zuwider?* (BN 1800: 45) – *Napowyali tukej ena beseda to drugo doli?* (PK 1789: 39).

⁵⁸⁹ Tudi pri tem glagolu primerjava s predlogo ni odkrila ujemanja: *fo thut diefes unferm Herzen fo wohl, daß die Liebe und Güte darinne wüchset, wie die Frucht in einem wohlgedüngtem Acker* (BN 1800: 43) – *tok nam per serzu toku dobru de, de lubesh, inu dobrutlivoft v' njemu gorirase, koker sad na eni dobru pognojeni nivi* (PK 1789: 40).

⁵⁹⁰ V slovarju je navedena sedanjiška oblika glagola *obtichati*: *Obtizhim tizhati – Hangen bleiben*. Nedoločnik s ponavljalnimi pomenom je predvidljivo tvorjen z nedoločniško pripono *-uva-*.

⁵⁹¹ V slovarju je navedena oblika *Skôzhem – Sieh. Skakam*. Nemška ustreznica je pripisana nedovršnemu glagolu, h kateremu usmerja kazalka: *Skakam – Springen, Hüpfen*. Izbiro pomensko razširja glagol z manjšalno medpono, ki označuje ponavljanje majhnih gibov: *Skaklâm – Hüpfeln*. Tudi tovrstni glagoli so dokaz vključevanja vsakdanje, pogosto ekspresivne rabe besedja.

poferdirbati, poshòkati, poshtrihati, povirbati,⁵⁹² *fashyti, spreoberniti, ulomiti*,⁵⁹³ *urovnati, fbešlâti*⁵⁹⁴ itd.). Isto velja tudi za deležnike, ki spremljajo bodisi slovarsko navedene ali ne-
navedene glagole: npr. *Nafrelu fhitu se teshko mele, ter da ommešneno môko* (PK 1789: 68); *is eno sorto dolgu gvirajozheh merslez* (PK 1789: 166); *Leta punza je bla usakdan usa natakkena, inu nashtulena: usa nakrishpana, nalishpana, inu narlepshi offernašhena* (PK 1789: 185)⁵⁹⁵ itd. Besedotvorna veriga v praksi lahko sega do izglagolskega samostalnika (npr. *prezejavnek*), slovarsko vključen pa je le izhodiščni glagol *Zédim – Durchfeichen*.
2) *Flieffen*;

č) pri prislovih je npr. opazna nezajetost izpridevniških tvorjenk (npr. *glahku*) itd.

d) V slovar je v obliki iztočnic vključenih tudi nekaj besednozveznih poimenovanj, številna pa so ostala zunaj slovarja. Npr.: *De mi na tu ahtengo dajemo, kaj s tega prishlu bode /.../?* (PK 1789: 40) 'pazimo'.⁵⁹⁶ Pohlin v slovar prav tako ni vključeval številnih besednovrstno različnih, živo rabljenih sklopov (npr. samostalniškega *krišhemsvejt*, prislovnega s *zhasama*, členkovnega *kratkunekar* itd.).

2.2 Prepoznavna razloga slovarskega ne vključevanja poimenovanj sta tudi ožja strokovnost (npr. *fufshine, hkavski stol, Pemsku reshétilu fa lenenu sejme* (PK 1789: 237), *shpanshvòsk, vovzhjek*; v slovar npr. tudi niso vključena poimenovanja redkejših dragih kamnov in kamnin: *v' mejstu /.../ je is kamenjam, med katirem se Jashpiz, Porfyr, Chalcledon itdr narajma, poflajshtranu* (PK 1789: 250)) in ekspresivnost poimenovanj (npr. *fantin, shęnka*; domnevno tudi *pretepozija*,⁵⁹⁷ saj slovar navaja le običajnejši *Pretep – Prügelfuppe*). O načinu tvorbe večine omenjenih tvorjenk se je mogoče poučiti v Pohlino-vi slovnici, kar je ob razvidnem besedotvornem pomenu nedvomno zmanjševalo potrebo po njihovem vključevanju v slovar.

V slovar niso vključene številne ekspresivno rabljene besede različnih besednih vrst: poleg samostalniških (npr. kot zmerjavka uporabljeni *butec: Tu sem si mislel. Ti wutez! De bosh meni toku odgovoril* (PK 1789: 376)) tudi več glagolskih: npr. *Kader je Andrej Saplotnek fajtru fgudej na pojle shl, je vezhdej! njegova shena is otrozmy v'gnęfdi leshala. Ke se je ifgnęfdele, je fajtreka shuhala /.../ is svojo fajtreko je ta shena tolkajn zhasa fashòkala, de so njeni ludji /.../ she milu dolgu na ta grifshlej jedy zhakati mogli* (PK 1789: 148); *Al Jurzhé ti vęsh she dobru, de sem tebe she ene barte is shole spokal*;

⁵⁹² Predponski glagol *povirbati* se tvorbeno opira na prvotni, glasoslovno že močno prilagojeni glagol *erbat*: *Erb – Der Erb → Erbam – Erben* (PB 1781: E4b).

⁵⁹³ V slovarju je naveden le izhodiščni glagol *Lómem, lomiti – Brechen*.

⁵⁹⁴ Predponski glagol se slovarski vključitvi izmika tudi zaradi ekspresivnosti rabe, saj gre za označitev hitro opravljenega dejanja, ki ga navadno uresničujejo živali, v navedenem zgledu pa se nanaša na ženske: *Ene so zel domú k svojem starsham fbeštále* (PK 1789: 162).

⁵⁹⁵ V slovar so vključeni glagoli *natakneni* (*Nataknem – Anstecken*), *štuliti* (*Shtúlem – Aufthürmen*), *krišpati* (*Krishpam – Kräufeln*), *lišpati* (*Lishpam – Sauber, nett machen*), *ofernažiti* (*Offernâshem, shèti – Ausstaffieren*). Deležniki, uporabljeni v navedenem zgledu, so – tako kaže primerjava – vsi po vrsti dodani samoiniciativno: *Nur das Jüngerchen var alle Tage aufs schönste geputzt* (BN 1800: 175).

⁵⁹⁶ V slovarju sta poleg glagola *Ahtam se – Befleiffen* navedena tudi sopomenska samostalnika *Ahtanje – Aufmerksamkeit* in *Ahtenga – Eabend*, pri zadnjem pa ni zveze, ki je bila očitno v vsakdanjem govoru zelo živa.

⁵⁹⁷ Npr.: *kar je blu nagleh mosh, je zel pretepozya ufiala* (PK 1789: 162).

ke nise szhesân bil (PK 1789: 159); kader je bil meni Jaka Ofimz v'tovirni eno fauk dal, njega **nafajperhnel nisem** (PK 1789: 378); Use dnarje, katire so szer fa katun, fhidane zojge, inu merski ene **zhizhe zhazhe** v'mejftu puftile, so fdej domu pernesle (PK 1789: 165).⁵⁹⁸

2.3 V besedilih opazna prisotnost večjega števila glasoslovnih in tvorbenih različic kot v slovarju je domnevno prav tako posledica opiranja na ne docela ustaljeno vsakdanjo rabo (slovarsko navedenim samostalnikom in pridevnikom se npr. pridružujejo različice: *Naperjafnoft + naperjâfni* (rod. ed.)). Glasoslovno neujemalnost izkazujeta slovarska in besedilna pojavitev tudi v naslednjih primerih: *Prasu – Der Hirfen* (PB 1781: Ccb) in *prosu* (PK 1789: 253).

3 Primerjava slovarsko zajetih besed z besedjem, uporabljenim v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja,⁵⁹⁹ ki izkazuje tudi večjo besedilnozvrstno širino, je upoštevala predvsem novo, razlikovalno besedje. Razlike med leksiko, ki je bila v rabi v tiskih 16. stoletja, in tisto, ki jo izkazuje Pohlinov slovar, so v veliki meri odraz poimenovalnih potreb: v 16. stoletju je bil izbor prepoznavno usmerjen in uokvirjen z biblijsko vsebino,⁶⁰⁰ v Pohlinovem srednjeobsežnem, praktično naravnanim trijezičnem slovarju pa predvsem s hotenjem, zajeti poimenovanja za predmetnost in abstraktne pojme, s katerimi so se ljudje srečevali v vsakdanjem življenju, ki je bilo hkrati odvisno od geografskega okolja in pogojeno z zgodovinskimi okoliščinami. Med razlikovalno besedje se zato uvrščajo poimenovanja različnih predmetov, živali, rastlin, vršilcev dejanj, raznovrstnih opravil itd. (npr. *Dętel – Specht; Dihûr – Iltis, Frette; Hmęl – Der Hopfen; Bofhjâk – Die geringfte Münz; Brajnovz – Obfthändler; Brajnovka – Greislerinn, Oebftlerinn; Koline – Schlachtopfer, Gefchenke; Kolovrat – Spinrad* itd.).

3.1 Več opravljenih razvojnih premikov je npr. zaznavnih na besedotvorni ravni, saj so v slovar vključene številne člensko pomnožene besedne družine,⁶⁰¹ pa tudi nekaj povsem novih. Njihovi členi praviloma izkazujejo značilno obrazilno tvorjenost (v primerjavi s 16. stoletjem je npr. v celoti nova besedna družina *abotne, abotnek, abotneca, abotnija*, ki se razrašča iz pridevnika).

Na razvojno, potrebam prilagojeno razraščanje besednih družin kaže nekaj vzorčnih primerov v tabeli:

⁵⁹⁸ Zgled je oprt na naslednje mesto v prevodni predlogi: *Alles Geld, das sie fonft für Cattun, feiden Zeug und allerhand Firtlefanz in der Stadt gelaſſen hatten, brachten sie nun mit nach Hause* (BN 1800: 154).

⁵⁹⁹ Primerjava je bila opravljena s pomočjo besednovrstno-slovničnega popisa besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, ki je nastal na osnovi gradiva, pridobljenega s popolnim izpisom vseh ohranjenih protestantskih del (Ahačič in drugi 2011).

⁶⁰⁰ Na specifičnost slovarsko zajete leksike, ki se kaže ob primerjavi z biblijskimi in drugimi besedili 16. stoletja, je bilo opozorjeno ob obeh Megiserjevih slovarjih (Merše 2006b).

⁶⁰¹ Na veččlenskost besednih družin, navedenih v Pohlinovem slovarju, opozarja že Jakopin (1988: 37), ki omenja tudi njihovo številčno neenakost: pri nekaterih družinah je členov, med katerimi so lahko tudi umetno narejeni, deset in več, druge veliko manj.

16. stoletje	Pohlinov slovar
<i>afinja + afinski</i>	<i>afena + afenca + afenene + afenske</i>
–	<i>Aflam + afklar + afklarica</i>
<i>abtašica</i>	<i>Aftasheza + Aftashzhen – Der Abtißinn*</i>
<i>ahker + ahkerc</i>	<i>Ahker – Vordach + Ahkerzhek – Kleines Dachfenster</i>
<i>ahla</i>	<i>Ahla – Hechel + Ahel – Siehe Ahla** + Ahlam – Hecheln</i>
<i>ahtati</i>	<i>Ahtam se – Befleiffen + Ahtanje – Aufmerksamkeit + Ahtenga – Ebend.</i>
–	<i>ajam – liegen</i>
–	<i>Bik – Stier + Bikove – Des Stiers + Bikovske – Von den Stieren</i>
<i>delo</i>	<i>Dęlu – Werk, Arbeit + Dęlze – Werkchen + Dęlzhęze – Ebend.</i>
<i>drva + drvar</i>	<i>Derva + Dervâr + Dervarnęza – Holzhütte</i>
<i>dete + detece/detetce + deteči + detečtvo/detečvo</i>	<i>Dęte + Dętęshne + Dętęshnoft – Kindheit</i>
<i>fant</i>	<i>Fant – Der Bub, Knabe + Fantinftvu – Das Knabenalter + Fantizh – Das Knäblein + Fantovske – Bübifch</i>
<i>Farba + farbar + farbarjev/farbarjov + farbarski + farbati</i>	<i>Farba + Farbam + Farbanje – Das Färben + Farbar + Farbarya – Die Färverey + Farbarza + Farbovnek – Der Wand</i>
<i>jelen + jelenov</i>	<i>Jélén + Jelęnz, Jelęnzhek – Das Hirfchkalb</i>
<i>klobasa + klobasar</i>	<i>klobasa + klobasar + klobasica</i>
<i>klobuk + klobučč</i>	<i>klobuk + klobčar – Hutmacher + klobčina – Der Hutfiltz</i>

*Primerjava kaže, da je raba prevzeto besedo postopno tudi glasoslovno preoblikovala. Spremembo zrcali tudi izsamostalniški pridevnik.

**Samostalnik *ahla*, ki ga je Trubar uporabil v *Hišni postili* (1595), v Pohlinovem slovarju spremlja tudi različica moškega spola (*ahel*).

Primerjalna analiza izpričanih besednodružinskih nizov je pokazala, da se med različne člene, ki jih navaja Pohlinov slovar, pogosto uvrščajo manjšalnice, tvorjene z različnimi obrazili (npr. *jelenček*; *afenca*, *klobasica*; *delce* in *delcece*), raznovrstna skupna imena, najpogosteje tvorjena z obrazili *-na*, *-ina*, *-je* (npr. *Befgovina – Hollergehölz*, *Brefovina – Birkenholz*, *Bičje – Voll Binfen*, *Brinje – Wacholdergesträuche*, *Hraftje – Eichwald*, *Jagnedje – Papelreihe* itd.), poimenovanja lastnosti, najpogosteje izpeljana z obrazili *-ost*, *-ina*, *-ota* in *-(š)tvo* (npr. *Biftrina – Klarheit*, *Dęlovnoft – Gefchäftigkeit*, *Divizhnoft – Jungfrauſchaft*; *Dlakopuftnoft – Das Haarlaſſen*, *Dobrutlivoft – Gütigkeit*, *Jajzhnoft – Hünnerfruchtbarkeit*; *Deklištvu – Jungfrauſchaft* itd.), imena vršilcev dejanj, ki jasno kažejo na aktualne poklice in dejavnosti konec 18. stoletja (npr. *Kolovratar – Spinradmacher*, *Komatâr – Kummetchacher*, *Strûnar – Seitenmacher* itd.), imena nosilcev lastnosti (npr. *Dobrutnek – Wohlthäter*), poimenovanja krajev oz. prostorov, kjer se kaj dela, dogaja ali nahaja (npr. *Betęshnishe – Spital*, *Krankenh.*; *Blagahranishe – Behältniß*

der Waaren, Magazin; Dęlovnische – Die Werkstätte; Głędalische – Der Schauplatz; Hojische – Tannenwald; Jegrishe – Spielplatz; Zhovnishe – Schiffport),⁶⁰² izglagolski samostalniki (npr. *Barantya – Handel, Tausch; Farbanje – Das Färben* itd.), izsamostalniški pridevniki (členi številnih pridevniških dvojic, izpeljanih z obrazili *-ov* oz. *-en* in *-ski*, so praviloma pomensko različni, kar kažejo tudi pripisane razlage: npr. *Afenéne – Des Affen* (svojilnost) in *Afenske – Von Affen* (izraža povezanost s tem, kar poimenuje samostalniška podstava); enako *Aftashzhen – Der Abtiffin; Ajdove – Des Heyden* in *Ajdovske – Heydnifch; Apnarjove – Des Kalkbrenners* in *Apnarske – Von Kalkbrennern*), izglagolski pridevniki z naklonskim pomenom (Toporišič 2000: 205–206), izpeljani z obrazilom *-ljiv* (npr. *Dapadliv – Gefählig, Dvorliv – Höflich*) itd.

3.1.1 Glede na knjižno leksiko 16. stoletja so novost so tudi nekatere zloženke, ki so najpogosteje tvorbeno posnete po tujih (zlasti nemških) vzorcih. Npr.: *Dobropisnoft – Rechtschreibung, Dolipisk – Die Abfchrift, Enuvolshena – Einwilligung, Gerdushlishne – Uibelthönend* itd.

3.1.2 Kot opazna novost v primerjavi s 16. stoletjem izstopajo tudi sklopi tipa *Dakam? – Bis wieveit?, Daki? – Etwa bis an einen Ort, Daklej? – Wie weit?, Dalésèm – Bishieher* itd., ki so posledica zapisa zvočnega vtisa živo rabljenih, besednoredno ustaljenih zvez.

3.1.3 Veliko besed, ki so se uporabljale v 16. stoletju in ki jih vključuje tudi Pohlinov slovar, izkazuje glaso(slo)vno neujemalnost. Slednja je praviloma posledica procesov,⁶⁰³ ki so potekali v vmesnih dveh stoletjih, zlasti pojava redukcije, ki je prizadevala nenaglašene in kratko naglašene samoglasnike, posledično pa tudi soglasniško soseščino. Pohlin z znano in pogosto očitano naslonitvijo na živi govor Ljubljane in okolice razvojno doseženih sprememb ni skušal omiljati s približevanjem knjižnojezikovni tradiciji, vzpostavljeni v 16. stoletju.⁶⁰⁴ Glagola *dodati* in *dodelati* npr. v Pohlinovem slovarju nadomeščata različici *dadati* in *dadelati* (*Dadâm – Zugeben*); *denar* nadomešča *Dnâr – Die Münze*, pridevnik *mali* nadomešča *Male, a, u. – Klein*, vrstilni števniki *dvajseti* različica *Dvajsęte – Der zwanzigfte, kaplico* *Kaplęza – Das Tröpfchen* itd.

⁶⁰² Na pogostost tvorjenk z obrazilom *-ishe* v Pohlinovem slovarju (npr. *Bakrishe, Kurbishe, Mervtalishe* itd.) je opozoril že Jakopin (1988: 37). Slednja prihaja do izraza tudi primerjalno s 16. stoletjem, saj je v slovenskih knjigah, ki so izšle v drugi polovici 16. stoletja, uporabljenih opazno manjše število samostalnikov na *-išče* (o razlikovanju med "dolenjskim" *šč* in "ljubljskim" *š* v Trubarjevem času prim. Rigler 1968: 93); npr. *dvorišče, kampišče, ognjišče, posvetlišče, pristanišče* itd. V Pohlinovem slovarju je navedenih le nekaj od njih (npr. *dvorišče* in *ognjišče*).

⁶⁰³ O glasoslovnih značilnostih Pohlinovega jezika, ki so hkrati njegove inovacije, prim. Orel 2013: 314–319.

⁶⁰⁴ O razlikah med Trubarjevim in Pohlinovim jezikom prim. Orožen 2010: 170–172. Avtorica posebej omenja razlike, nastale glede rabe dolgopoudarjenih (npr. *lejpa cejsta* → *lepa cesta; Gospud Bug* → *Gospod/Gospud Buh*) ter kratkopoudarjenih in nepoudarjenih samoglasnikov (nepoudarjeni *jat* in etimološki *i* → polglasnik), ob tem pa poenostavitev sklopa *šč* → *š* ter več gorenjskih oblikoslovnih značilnosti.

Glagoli v slovarjih 18. stoletja in protestantska tradicija

0 Uvod. Osemnajsto stoletje na Slovenskem je bilo tudi stoletje intenzivne slovaropisne dejavnosti. Večina slovarjev, ki so jih izdelali slovenski duhovniki in redovniki (Matija Kastelec, Gregor Vorenc, Janez Adam Gaiger oz. pater Hipolit, Anton Miklauz, ki je razširil Megiserjev slovar, Ivan Anton Apostel z redovniškim imenom Bernard Mariborski, Marko Pohlin, Mihael Zagajšek, Ožbalt Gutsman in drugi), je sicer ostala v rokopisu, nekaj pa je bilo natisnjenih in po tej poti vplivno vključenih v slovaropisno, posredno pa tudi v knjižnojezikovno tradicijo.⁶⁰⁵ Primerjava glagolov, obravnavanih v štirih slovarskih opisih 18. stoletja (v Kastelec-Vorenčevem latinsko-slovenskem (1680–1710), v obsežnem trijezičnem Hipolitovem⁶⁰⁶ (1711–1712), v prav tako trijezičnem Pohlinovem (1781), ki pa se od Hipolitovega loči po skromnejšem obsegu in po slovenskih iztočnicah,⁶⁰⁷ ter v Gutsmanovem nemško-slovenskem slovarju (1789)), z glagolsko leksiko, ki jo izkazujejo dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in oba večjezična Megiserjeva slovarja (1592 in 1603), je potekala z namenom, da bi odkrila specifičnost slovarsko zajete leksike primerjanih obdobj in pokazala na razvojno dosežene ubesedovalne premike.

0.1 Opravljena primerjava, ki je zaobsegla celotno glagolsko leksiko, izpričano pri črkah A–H, deloma pri P, zlasti v okviru analize sopomenskosti pa tudi pri drugih črkah abecede, je jasno pokazala na precej spremenjeni glagolski besedni sestav, ki ga v primerjavi s knjižnim jezikom 16. stoletja izpričujejo tiskani in rokopisni slovarji 18. stoletja.

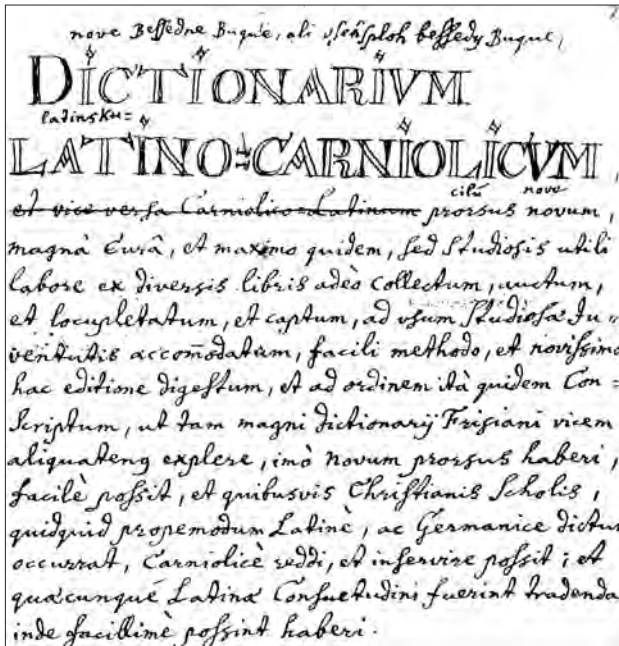
1 Prekrivnost primerjanega besedja

1.1 Med prekrivno plast besedja spadajo poimenovanja dejanj, dogajanj in stanj, ki so splošno znana in zato tudi ne vezana na posamezno obdobje. Večinoma gre za poimenovanja dejanj in stanj, vezanih na človeka, v manjši meri na živali, pa tudi za naravne procese oz. poteke in stanja (npr. *bati se, beliti, biti sem in biti bijem, bližati se, bobnati, bolehati, brejiti, brisati, bučati, buditi, cukati – cukniti, cvesti, čakati, častiti, čediti, česati, činžati, dahnuti, dati – dajati* (nedovršniku se pridružuje redkeje rabljeni, v Pohlinovem slovarju nenašeden *davati*), *darovati, daviti, delati, deliti, dihati, dirjati, dobiti – dobivati* (glagol

⁶⁰⁵ O ponovnem razmahu slovaropisne dejavnosti konec 17. in na začetku 18. stoletja, ki je sledil dolgotrajnejšemu zastoju po končanem reformacijskem obdobju, prim. Orel Pogačnik 1991: 149–150.

⁶⁰⁶ Gre za trijezični slovar v dveh delih: v prvem latinskimi iztočnicami sledijo nemške in slovenske ustreznice, v drugem pa nemškimi iztočnicami slovenske in latinske ustreznice (*Dictionarium trilingue Latino-germanico-slavonicum, in posteriori parte Germanico-slavonico-latino*).

⁶⁰⁷ V slovarju z naslovom *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV* slovenskim iztočnicam sledijo nemške in latinske ustreznice.

Prva stran rokopisnega Vorenčevega slovarja

dobivati v Gutsmanovem slovarju spremlja različica *dobivlati* z glagolnikom *dobivlanje*), *doprinesti* in *doprinašati*, *dremati*, *flisati se* itd.). Trajno potrebna in kar dve stoletji nespremenljivo rabljena so bila tudi poimenovanja za prepiranje (*ardrati/ardrati se*), poimenovanja za raznovrstno gorečnost (*ajfrati*), dvom (*cviblati*, ki je zaradi značilne sosesčine glasov že v 16. stoletju izkazoval pisano glasovno variantnost: *cbiblati*, *cbivulati*, *cviflati*, *cvivlati* itd.⁶⁰⁸) itd. Med trajno rabljene glagole se uvrščajo tudi poimenovanja različnih dejanj, ki jih človek pogosto opravlja: *brcati*, *brestiti*, *briti*, *brusiti*, *coprati* + *copranje*⁶⁰⁹ itd. Širok spekter poimenovanj za ustvarjanje raznovrstnih zvokov izkazujejo že knjižne izdaje 16. stoletja, nadaljnja stoletja ga prevzemajo in razširjajo: *cvičati se* npr. pojavlja tudi v Kastelec-Vorenčevem, Hipolitovem in Gutsmanovem slovarju, *cviliti* v vseh štirih preverjenih slovarjih, dodana pa sta *cvinkati* in *cvinkljati* 'bučati, brenčati' (Kastelec-Vorenc) ter različici *cvitčati* 'žverglati koker lastovice inu grabci' (Hipolit),⁶¹⁰ *cvičetati* (Gutsman) itd.

Nekateri izmed naštetih glagolov izkazujejo širok pomenski obseg in raznolike pomenne, prepoznavne iz sobesedilnih povezav.⁶¹¹

⁶⁰⁸ Primerjalno izstopa Hipolitovo navajanje samostalnikov z abstraktno vsebino, ki so nadomestili in pomensko razširili glagolnik *cviblanje*: *cviblivost*, *cvibleočnost*. Prim. *Zweifelhaftigkeit*. **Zviblivost**, **zvibleožnost**, *negvifshnost*, *scrabánje*, *zvilbanie*. *Dubitatio*, *ambiguitas* (HD 1711–12: II,283).

⁶⁰⁹ Že v Registru, dodanem DB 1578, je bila zapisana sopomenka *čarati*: *Zopra*. **Zhara**. (DB 1578: 181b).

⁶¹⁰ Prim. *Fritinnio*, *zwischen wie schwalben vnd spazen*. **zvitzhúti**, *shvergláti*, *kóker lástovize inu grábzi* (HD 1711–12: I,252).

⁶¹¹ Sobesedilno prepoznavna sta npr. različna pomena glagola *činžati*, ki sta v slovarjih ločeno navedena ali številčno označena (npr. v preobrnitvi Kastelec-Vorenčevega slovarja: **činžati**! /.../ *censeri*, *šhtibrati*, *shazati*, *zhinshati*; **činžati**? /.../ *digerere*, *zerati*, *zhinshati* (K–V 1680–1710 (1997): 47). V navedenem in v vseh drugih zgledih je za slovar značilni znak *s* z nadpisano piko š zapisan le *s*.

Naslovnica preobrnitve Kastelec-Vorenčevega slovarja, 1997

1.2 Kljub usklajenemu navajanju večjega števila glagolov pa se primerjana 16. in 18. stoletje, preverjena skozi knjižnojezikovno in slovarsko posredovano besedje, večkrat razlikujeta glede izbire ali tvorbe posameznih glagolskih oblik. V Trubarjevih delih se npr. pojavlja nepreglašena različica deležnika *dajoč*, v Hipolitovem slovarju pa je zapisana oblika *daječ*. Poleg redkeje rabljenega trpnega deležnika *delan* se je v 16. stoletju in kasneje pogosto uporabljal tvorni deležnik *delajoč*, v Gutsmanovem slovarju pa je naveden tvorbeno manj običajni, sopomenski *delajočen* ‘arbeitsam’. *Deliti* je prav tako od 16. do 18. stoletja spremljal glagolnik *deljenje*, v Gutsmanovem slovarju pa se mu je pridružil še širše neveljavljeni *delitje*, itd.

1.3 Tudi ob samo delno izpričani prekrivnosti je mogoče predvidevati nepretrgano tradicijo rabe. Obstajanje predponskih dovršnikov npr. logično kaže tudi na obstajanje izhodiščnih glagolov. Glagoli kot npr. *dotkati*, *dotočiti* ali *dolesti*, ki jih navajata Kastelec-Vorenčev in Hipolitov slovar, *dokuhati*, ki je zapisan v Kastelec-Vorenčevem slovarju, *dovaliti*, *dovekati* in *dovoziti*, ki so navedeni v Hipolitovem slovarju, ali *doflikati*, *dogotoviti* in *dokopati* iz Gutsmanovega slovarja, so trden dokaz uveljavljenosti izhodiščnih glagolov, ki so jih uporabljali že slovenski protestantski pisci 16. stoletja.⁶¹² Navedba glagola *crkniti* (*A eniga praviga Evangeljskiga Kärtschenika, ne dai njih Bog, da bi ga ozhitò tèrpeli, Cèrkni le edan, taku more po nozhi v'uodo* (KPo 1567: LXXX)) odpira dve možni interpretaciji: označuje bodisi dovršitev dejanja, poimenovanega s *crkati*, ali pa kaže na enkratno uresničitev dejanja kot opozicijo ponavljajočemu se dejanju, ki ga terja osebek v množini ali daje slutiti skupno ime (npr. *živina crka*). V obeh primerih gre za medsebojno

⁶¹² Izjema je glagol *gotoviti*, ki se v knjižnem jeziku 16. stoletja pojavlja le kot sestavina predponskega dovršnika *zgotoviti*, pa še ta je slovarsko opredeljen kot hrvaški izraz (prim. *Besedje* 2011: 619).

a m, F², elementum, tudi ti puftobi <i>a</i>, <i>b</i>, <i>c</i>; magister pedareus, kateri otroke vuzhy, <i>a</i>, <i>b</i>, <i>c</i> abarat m, abrotonum, ni, trava prešliza, ja pomivanje, <i>abarar</i> abecedar m, abecedarius, <i>abecedár</i> abranek m, corus, tudi zofli, ali veliki <i>abranki</i> na šmrékab, ali hojab: tudi ena mera 30. zhcetrtink vjame, 3.Reg:4 abromek m, oucementum, ti, zoflizi, ali <i>abronki</i> na oréhovim drivejfi, ali lejbnikovim abronek m, F², pappus, pl, <i>abronki</i>, pavola od drevja, ali šeliszha: tudi tí fême eniga šeliszha, kakör ena volna, kateru je pufty odpihati; tannus, <i>abronki</i>, ali zofli na šmréki ali hoji, v' katerih je fême abtoh m, involute, eniga polberarja platnu ali <i>abtoh</i>; kadar štríše, inu bryc adler prim. <i>odler</i> advent m, adventus, prihod, prihudnia, <i>advent</i> pred Boshizhom afinic gl. <i>afinjec</i>	ahtanje s, inspectio, pomekranie, ogledanie, <i>ahtanie</i>, pergledanie ahtati nedov., F², attendere, <i>ahtati</i>, na je gledati, merkati, skarbéti; observabilis, ie, na kar je ina dobro merkati, inu <i>ahtati</i>; subnotare, pomekrovati, fpud šasnarnovati, šamerkovati, na škrivnim <i>ahtati</i>, ali merkati; prim. <i>neahtati</i> ahtati se nedov., F², floccifacere, malu jhtimati, ali malu je <i>ahtati</i> ene rizhy; postferre, je ne <i>ahtati</i>; prim. <i>neahtati se</i> ahtenga ž, F², conspicari, <i>ahtengo</i> iméti; evigilatus, a, om, gori šbuden, kateri dobro <i>ahtengo</i> da na fvoje rizhy; inconsiderans, tis, nepomijleozhi, kateri na fvoje rizhy <i>ahtenge</i> ne da; intueri, pogledati, polukati, <i>ahtengo</i> iméti, inu dobro premisliti, rešledati; invigilare, vahtati, merkati, <i>ahtengo</i> dati; respectus, us, fpošnanie, štimitanie, pogled, rešledovanie, <i>ahtenga</i>, inu rešledovanie ene rizhy aj medn., F², euge, ai, <i>euge</i> jerve <i>bone</i>, ai ti dober hlapec; hem, zhudu, ai

Odlomek iz preobrnitve Kastelec-Vorenčevega slovarja, 1680–1710 (1997)

tvorbena in pomensko povezana glagola, zato je že eden od njiju polno dokazilen za obstoj drugega. Tudi raba deležnikov, deležij in glagolnika, tvorjenih ob sicer neizpričanem glagolu, prepričljivo kaže na dolgotrajnost njegove rabe. Npr.: *cvrt* s posamostaljeno rabo *cvrti* je izpričan v obeh izdajah Dalmatinove *Biblije* (1578 in 1584), glagolnik *cvrtje* pa sta prispevala Megiserjeva slovarja.⁶¹³ Glagol *cvreti* z glasoslovno poenostavljeno različico Pohlinoevega slovarja je nasprotno izpričan šele v slovarskih delih 18. stoletja.

Enako je pri številnih izmed glagolov, izpričanih v 16. stoletju, mogoče na stopnjo njihove vraslosti v rabo sklepati na osnovi števila izkazanih spremnih glagolskih oblik in na osnovi pogostosti njihovih navedb. *Čakati* npr. spremljajo: deležnika *čakan* in *čakajoč*, deležje *čakajoč* ter glagolnik *čakanje*.⁶¹⁴ Glagol in vse tri oblike (*čakanje*, *čakan* in *čakajoč*) navajata tudi Kastelec-Vorenčev in Hipolitov slovar.⁶¹⁵

1.3.1 Ugotovitve, do katerih je pripeljala primerjava, so hkrati tudi zanesljivo izhodišče za sklepanje, kakšna je bila motivacija slovarskega zajemanja glagolskih poimenovanj. Pokazalo se je, da nenavajanje določenega glagola ne dokazuje vedno njegove neprisotnosti v jeziku, saj je v veliki meri posledica metodologije slovarskega zajemanja in prikaza besedja.

1.3.1.1 Ustaljena vidska nasprotja in pravi vidski pari so npr. večkrat le enočlensko zastopana oz. zastopani (npr. v Pohlinoem slovarju⁶¹⁶). Najbogatejše nize novih sopo-

⁶¹³ V MD 1592 se samostalnik pojavlja pod iztočnico *Eyer im schmaltz / oder gebachen. ova frixa. zuertje. vova cotti in vnto nella frissoja, vova maritate* (MD 1592: D3b). V MTh 1603 (Stabej 1977: 16) pa je razložen z zvezama *ovum frimum* in *Eyer im Schmaltz*. Natančen opis jedi, poimenovane s samostalnikom *cvrtje*, sta prispevala Kastelec-Vorenčev in za njim Hipolitov slovar: *enu s tešta narienu pohanie, ali zvertje, podloshemu s lorberjovim perjom* (K-V 1680–1710 (1997): 42), pri Hipolitu pa: *énu is tésta narejénu póhajne, flánzat, ali zvertjè s lórbarjovim pérjam podloshénu* (HD 1711–12: I,381). Razlage hkrati kažejo na različne deželjske navade glede priprave jedi (prim. *cvrtje Eierkuche* (GW 1789 (1999), 64)).

⁶¹⁴ Prim. Merše – Novak – Premk 2001: 54–56.

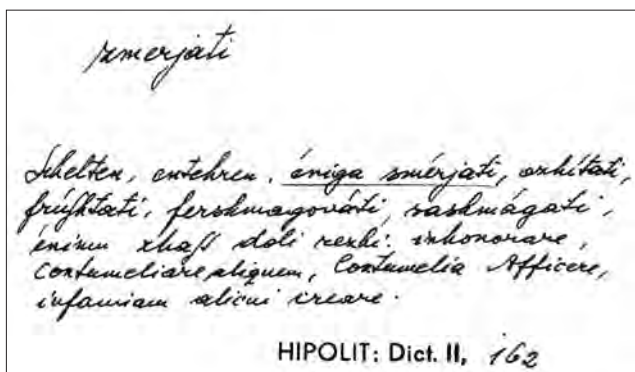
⁶¹⁵ V Pohlinoem in Gutsmanovem slovarju je omenjen le glagol *čakati*: v Pohlinoem trijezičnem slovarju s sedanjiško obliko (**Zhâkam**. Kraynsku. *Warten*. Deutfch. *Expectare*. Latine. (PB 1781: Ss2b)), v Gutsmanovem dvojezičnem pa z nedoločniško in sedanjiško obliko (**čakam** ich warte, **čakati** Warten (GW 1789 (1999): 66)).

⁶¹⁶ Prim. Merše 1997b: zlasti 33.

menskih poimenovanj, ki praviloma v 16. stoletju niso bila zapisana, je prispeval Hipolitov slovar.⁶¹⁷ Vanje so neredko vpleteni tudi vidsko nasprotni glagoli, ki omogočajo sestavljanje pomensko različnih parov in kot njihovi člani poimenujejo obe fazi razvijajočega se dejanja: bodisi trajajoči, k cilju razvijajoči se del, ki ga poimenuje nedovršni glagol, in zaključek, ki se enači z doseženjem mejne točke in ki ga izraža predponski glagol; lahko pa kombinacijo sestavljata nedovršni glagol, ki označuje trajajoče dejanje, in predponski dovršnik, ki dejanje vrstno (npr. fazno, kratno itd.) opredeljuje (*coprati – zacoprati*).⁶¹⁸

K slovarsko dokumentiranim prispevkom naslednjih stoletij spada tudi navajanje novih sopomenk, ki so hkrati poimenovalni predlogi, večinoma res izbrani iz neprevzetih besed, čeprav se med njimi pojavljajo tudi besede s prevzeto podstavo. *Coprati* v Hipolitovem slovarju npr. spremljajo naslednje sopomenke: *zacuprati*, *zavejščiti*, *vročniga sturiti*, *boguliti*⁶¹⁹ itd.

Primerjava s 16. stoletjem odkriva tudi nove pomene in pomenske odtenke, večinoma nastale s pomenskim prenosom. Nedovršni glagol *cukati* je v Hipolitovem slovarju opremljen z naslednjimi razlagalnimi sopomenkami: *tezati*, *za lase vleči*; *skubsti*, *cukati*, *ščipati*, *tezati*, *zmerjati*.⁶²⁰ Drugi sopomenski niz razkriva poleg pomena 'nadlegovati koga s potegovanjem, vlečenjem ali stiskanjem' tudi pomen, ki se veže na glagol *zmerjati* in ki ga *Slovar slovenskega knjižnega jezika* opisno opredeljuje kot 'izražati nejevoljo, nezadovoljstvo s kom zaradi njegovega negativnega dejanja, ravnanja, navadno z nespoštljivimi, žaljivimi besedami'.⁶²¹

Izpis iz Hipolitovega slovarja, 1711–12

⁶¹⁷ O naraščanju števila (samostalniških) sopomenk v Hipolitovem slovarju v primerjavi s Kastelec-Vorenčevim prim. Orel Pogačnik 1991: zlasti 159–162.

⁶¹⁸ Npr.: *Fascino*, *verzauberer*, *vergalsteren*. *fazúprati*, *favéjszhiti*, *zúprati*, *vrózhniga sturiti* (HD 1711–12: I,237); *Zauberer*. *zúprati*, *ozúprati*, *sazúprati*, *ofshepetáti* (HD 1711–12: I,237).

⁶¹⁹ Npr.: *Waarsagen*. *zúprati*, *bogúlliti*, *vganiováti*, *prihódne rizhy popréj práviti*, *povéjdati*, *resodévati*, *prerokováti*. *Hariolari*, *divinare*, *futura praedicere*, *vaticinari* (HD 1711–12: II,247). Prim. tudi nize, navedene v opombi 618.

⁶²⁰ Prim. *Vellico*, *rupfen*, *Zupfen*, *schelten*, *stechen*. *skúbsti*, *zúkati*, *sshipati*, *téfati*. *smérjati*, *hudú govoriti*, *s'bejséjdo bósti* (HD 1711–12: I,698). V slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja je bil glagol uporabljen samo enkrat (v TC 1575) v pomenu 'sunkoma potegovati': *Inu fo te meffene debele kofy, na te shtrike tih sgonou, peruefouali, te iste fo ty Pfy po nozhi zukali inu sgonili* (TC 1575: 203).

⁶²¹ Prim. SSKJ V (1991): 911.

V knjižnem jeziku 16. stoletja je bil npr. uporabljen glagol *počeniti* (v obeh izdajah Dalmatinove *Biblije*), ki označuje prehod v poseben položaj telesa. V kasnejših stoletjih pa slovarji navajajo tudi glagol *čepeti*,⁶²² ki poimenuje vztrajanje v tem (ali podobnem) telesnem položaju.

1.3.2 Na presežno informativnost Hipolitovega slovarja v primerjavi z drugimi slovarji 18. stoletja poleg števila zajetega besedja (tudi pri prekrivnih glagolih in spremnih glagolskih oblikah) in števila pripisanih sopomenk kaže tudi z zvezami zarisani pomenski obseg, ki je vse širši. Opravljene primerjave pa vodijo k spoznanju, da ni nujno obsežnejši od tistega, ki ga odkriva analiza gradiva iz 16. stoletja, zbranega s popolnim izpisom, in kot ga izpričujejo že obstoječi slovarski sestavki. Na večpomenskost glagola *česati* že v Megiserjevih slovarjih kažejo značilne povezave: *volna zhefati, die Wollen streichen /.../ zheffati, strälen, kemmen /.../ prafkati, zhefsati* (MTh 1603 (Stabej 1977): 17).⁶²³ V Hipolitovem slovarju, kjer so izpričani isti pomeni, pa so v sopomenske nize vključene še nove sopomenke (npr. *krtačiti, kamplati, glavničiti*).

Zgledi:

- (1) *Hechlen. zhefsáti, mikati, vólno kartázhiti. Carminare, pectere* (HD 1711–12: II,87));
- (2) *das haar strelen. lafsé kampláti, zhefsáti, pozhéfsat. Comere: pectere Caefariem* (HD 1711–12: II,83));
- (3) *Hämmen, strelen. zhefsáti, pozhefsati, kampláti, glavnízhiti. pectere, depectere, pectinare* (HD 1711–12: II,100).

1.3.2.1 Na produktivnost posameznih predpon in uveljavljenost z njimi izraženih, kasneje navedenih pomenov kažejo tako dolgo rabljeni in splošno uveljavljeni kot novi glagoli: npr. *docimprati*, pri katerem se na predpono veže pomen 'do konca'; *dodati*, kjer predpona uresničuje pomen 'zraven' itd. Večina glagolov, sestavljenih s predpono *do-*, uporabljenih v knjižnem jeziku 16. stoletja, je navedenih v preverjenih slovarjih iz 18. stoletja. Med novimi glagoli, sestavljenimi z isto predpono, sta tudi v Gutsmanovem slovarju izpričana glagola *doblížati se* in *dobogati*. Oba sta razvojno tekmovalno zaostala za sestavljenkami s produktivnejšimi predponami: → *približati se, ubogati*⁶²⁴ itd. Tudi v DB 1584 uporabljeni glagol *dogledati se* 'nagledati se' je zaradi manj tipičnega pomena predpone ('polnomernost glagolskega dejanja')⁶²⁵ dolgoročno tekmovalno opešal.

Nedovršnik *čakati* je bil npr. v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja sestavina naslednjih predponskih glagolov: *dočakati, počakati* ter *včakati/učakati*. V Pohlinovem slovarju je s sedanjiško obliko *čakam* opozorjeno le na izhodiščni glagol, Hipolitov slovar

⁶²² Npr.: *Knien. klezháti, poklékniti, na kolénih zhipéjti. flectere, genibus niti* (HD 1711–12: II,105); *čepim -au hucke, hocke* (GW 1789 (1999): 69); *Zhepim, zhepéti. Hocken* (PB 1781: Ss3).

⁶²³ Na pomensko razgibanost glagola med drugim kaže tudi primer frazeološke rabe: *Hozhe prit zhas /.../ da nebudeio sdrauga Vka terpeli, tamuzh hote febi Vzhenike sbirati, kateri nyh budeo vnyh farbezhih Vsheshih shelno Zhefsali* (JPo 1578: II,142b) 'ki jim bodo govorili to, kar želijo slišati'.

⁶²⁴ Na spremenjeno stanje jasno kaže že Pleteršnikov slovar, saj npr. predponskih glagolov *doblížati se* in *dobogati* ne navaja več.

⁶²⁵ Glede stanja v 16. stoletju prim. Merše 1995b: 301–302.

pa kaže na spremenjen in hkrati dopolnjen izbor z različnimi predponami sestavljenih dovršnikov: *dočakati*, *počakati*, *izčakati* itd. Slovarski sestavki, ki jih v novejših slovarjih pričenjajo splošno znani glagoli, razkrivajo tudi nekaj novih tendenc, ugotovljivih pri predponski tvorbi. Med sopomenkami glagola *častiti* se npr. v Hipolitovem slovarju pojavljata s predpono *o-* sestavljena glagola,⁶²⁶ ki kažeta na povečano tvorbeno prodornost predpone: *častiti*, *ohvaliti*, *hvaliti*, eniga *omoliti*, *prositi* itd.

1.3.2.2 V več slovarjih 18. stoletja je npr. naveden glagol *daljšati*, v vseh preverjenih slovarjih pa tudi glagol *debeliti*. Ne enega ne drugega slovenski protestantski pisci niso uporabili. Posegali pa so po drugih, enako tvorjenih izpridevniških glagolih, kar dokazuje trajno prisotnost in uzaveščenost tvorbenega modela.⁶²⁷ V isto skupino bi bilo mogoče uvrstiti tudi v Hipolitovem slovarju navedeni glagol *dobrovati se* (*Afsentor*, *afsemtari alicui. einem heuchlen. fe enimu shmajláti, dobruváti, ali dobèr délati* (HD 1711–12: I,54)).

2 Ubesedena tematika in navajanje glagolov

Med vzroki za slovarske navedbe glagolov, ki v 16. stoletju niso bili zapisani, je najpogostejše njihova tematika.

2.1 Med njimi so poimenovanja za številna družbeno aktualna dejanja (npr. *abdonkati*, ki označuje odpust iz vojaške službe, kar je pomembna prelomnica tudi v življenju posameznika). Nekaj glagolov posredno kaže na obstoječo pravno ureditev: npr. *cufrati* = *krivu zatožiti* (Kastelec-Vorenc),⁶²⁸ *cufuran* = *pred sodni stol cufuran* 'priveden' (Hipolit).⁶²⁹ V slovarskem sestavku, ki ga v Kastelec-Vorencem slovarju uvaja *cufrati*, se skriva tudi homonimni glagol *cufrati*, na katerega opozarja tožilniški predmet (*cufrati volno*).⁶³⁰ *Afklam* 'zuhäfteln' in *ahlam* 'hecheln'⁶³¹ poimenujeta dejanji, ki sta v osnovnem pomenu lahko tudi sestavni del obrtniških opravil (šiviljskega ali krojaškega poklica v prvem primeru in tkalskega v drugem). V isti sklop sodi tudi izsamostalniški glagol *cvirnati* (Hipolit) – samostalniško podstavo pri tem in drugih izsamostalniških glagolih neredko izpostavlja opisna razlaga: npr. *Zwirnen, faden spinnen. zvěrnati, zvěren fúkati, zvěren délati, présti* (HD 1711–12: II,284). Več glagolov označuje dejanja, s katerimi so se ljudje preživljali: npr. *bragnaruvati* 'tändeln' oz. 'vor- und verkaufen im Kleinen' (GW 1789 (1999): 49). Pri nekaterih izmed njih pa je s podstavo poimenovan predmet, s katerim so delo opravljali (npr. *dlietiti* 'schneiden, stechen' oz. *dlietiviti* ali *dlietuvati* 'stemmen').

⁶²⁶ Prim. *einen verehren, anbetten. éniga zhaftíti, omollíti, profsíti* (HD 1711–12: I,17); *Rühmen, loben. zhaftíti, ohvalíti, hvalíti, s'lválo snáshati. laudare, praedicare* (HD 1711–12: II,155).

⁶²⁷ Prim. Merše 2009: 177–186.

⁶²⁸ Prim. *cufrati* /.../ *criminatori, krivu satoshiti, gerdú gréshiti, volno zufrati* (K-V 1680–1710 (1997), 41).

⁶²⁹ Npr.: *Vnd Vor dem Richterstuhl Pilati des käyserlichen Landpflegers gerissen, angeklagt, Vnd Verdammte, Als ein unschuldigistes Lamm; inu pred fodni stol Pilátusha tiga Cefsarfkiga naméjstnika zufrán, obtóshen inu obfójen bil kakor enu nar nedólshnišhi jágníe* (HD 1711–12: Orbis pictus, 68). Glagol *cufrati* (z deležnikom *cufuran*) je izvorno oprt na nemški glagol *zuführen*, ki v Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju izkazuje tudi pomen 'zu etwas leiten, peljati, pripeljati k čemu, komu' (CW 1860: II,1953).

⁶³⁰ Snoj (1997: 57, 64) glagol razlaga kot tvorjenko iz *cufati* (»Prevzeto iz nem. *zupfen* 'puliti', star. tudi *zopfen* 'puliti, cefrati'«).

⁶³¹ Oba glagola v slovarju navaja Pohlin (PB 1781: Ab–A2a).

Ožbald Gutschmann, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, 1789 – naslovnica

2.2 Primerjava leksike je pokazala, da so slovarji 17. in 18. stoletja uzavestili tudi nekaj poimenovanj človeških gibalnih ter ustvarjalnih dejanj, ob njih pa tudi fizioloških in psihičnih dejanj in stanj, ki v knjižnih izdajah 16. stoletja niso bila omenjena (npr. *božati*⁶³²). Jasno viden je tudi razrast poimevalnih možnosti za posamezna stanja: ob *bolehati* 'kränkeln' so se v Gutsmanovem slovarju pojavili tudi glagoli *bolečuvati*, *bouničuvati*, *boleznuvati* in *boluvati*, vsi s pomenom 'hirati' (oz. 'siechen').

2.3 Poleg prepoznavno onomatopejskih glagolov so v slovarjih 17. in 18. navedeni tudi taki, ki označujejo zvočno uresničevanje dejanj: glagol *čebljati* 'prijaznivu govoriti' je zapisan v Kastelec-Vorenčevem slovarju in pri Gutsmanu, torej na začetku in proti koncu 18. stoletja. V Pohlinovem slovarju je naveden glagol *čenčati* 'plaudern',⁶³³ ki se mu v Gutsmanovem slovarju pridružuje narečna glasoslovna različica *čienčati*. Že Hipolit je v slovar vključil tvorbeni različici *čenčiti* in *čenčljati*. Zlasti druga kaže, da je glagol hkrati onomatopejski in ekspresiven, kar dokazujejo tudi pripisane sopomenke: *čenčiti*, *klafadrati*, *jezlati*, *vmejs žlabudrati*, *fafljati*.

2.4 Med poimevalnimi novostmi so tudi glagoli, ki označujejo čustveno označena dejanja ali stanja: npr. *ajam* 'liegen', *ajčekam* 'gemächlich liegen', ki sta v Pleteršnikovem slovarju že povezana z otroškim govorom, medpona *-čk-* pa je uveljavljen znak manjšalnosti.⁶³⁴ V Pohlinovem in Gutsmanovem slovarju je naveden glagol *berluzniti*, ki pomeni 'dati zaušnico'. Skupina je močna, saj se vanjo uvrščajo raznovrstni glagoli z ekspresivnimi pomeni: npr. *bunkati* v pomenu 'schlagen', *burdelati* + *burdeliti* 'schwelgen' =

⁶³² Izhodiščni pomen je v SSKJ opredeljen z razlago 'ljubkujoče premikati roko po čem' (SSKJ I (1970): 178–179).

⁶³³ Glagol je prevzet iz italijanščine (*cianciare*) in je »imitativnega nastanka« (Snoj 1997: 69).

⁶³⁴ Prim. Toporišič 2000: 225.

zapravljati, razuzdano živeti (oba glagola navajata Pohlin in Gutsman), *buhtiti* ‘anfallen’ = napasti, *bukati* ‘toben’; *butati* in *butiti*; *cvrkati* (Hipolit) – *cvrkniti* (Kastelec-Vorenc in Hipolit): *cvrkati* spremljajo sopomenke *žokati*, *drokati*, *tepsti*, *cvrkniti* pa razlaga ‘eniga za uho vdariti’.⁶³⁵

V isto skupino bi lahko vključili tudi glagol *cmendriti se* (Hipolit, Pohlin in Gutsman) ‘se jokati, kujati koker otroci’.⁶³⁶ Pri Gutsmanu je zapisana glasovna različica *cmendreti*, ki je nastala zaradi oslabelega izgovora nenaglašene samoglasnika.

3 Izvor primerjanih glagolov

3.1 Analiza glagolske leksike glede na izvor je pokazala na postopen porast poimenovanj, prevzetih iz nemščine.

3.1.1 Med glagoli, ki jih knjižni jezik 16. stoletja ne izkazuje, v slovarjih iz 18. stoletja pa so navedeni, so tudi naslednji: *abdonkati* (Hipolit),⁶³⁷ *ahlati* ‘hecheln’ = mikati (Pohlin), *alftrati* (Kastelec-Vorenc in Hipolit) = uzdati, ki je glagolska izpeljanka iz samostalnika *alftra*, navedenega v obeh Megiserjevih slovarjih, *amati* (Pohlin) ‘säugen’ = dojeti, tvorjen iz znanega *ama*, *afklati* ‘zuhäfteln’ (Pohlin in Gutsman), *bragnaruvati* = branjariti (Gutsman), *fidlati*, *filcati* itd. Številni izmed njih so izsamostalniški, kar kaže na predobstojanje samostalnika. Npr.: *arest* → *arestirati* (Hipolit) in *Arestujem* ‘In Arest fetzen’ (PB 1781: A4). Navedena primera hkrati izkazujeta priponsko variiranje različic. Gutsmanov slovar kaže na rabo glagola *cukrati* in glagolnika *cukranje*. Glagol izkazuje že v 16. stoletju izpričano samostalniško podstavo *cuker*. Pisno, glasovno in besedotvorno prilagojene zloženske izkazujeta že Kastelec-Vorenc in Hipolitov slovar: *Cukerkandel* = *Zuckerkandel* in *Cukerrozast* = *rosen Zucker*. V MTh 1603 je kot koroški izraz naveden

a 1 <i>sam. m</i> ♦ P: 1 (TPs 1566)	absolucija <i>sam. ž</i> ♦ P: 1 (TPo 1595)
a 2 <i>sam.</i> – ♦ P: 3 (TT 1577, TT 1581-82, DB 1584)	absolucja gl. <i>absolucija</i> ♦ P: 1 (TPo 1595)
a 3 [ime <i>érke</i>] <i>sam.</i> – ♦ P: 3 (TA 1566, KB 1566, KPo 1567)	absolucia gl. <i>absolucija</i> ♦ P: 9 (TAr 1562, TO 1564, KPo 1567, TC 1575, JPo 1578, DC 1580, TiPre 1588, TPo 1595, ZK 1595)
a 4 <i>érka</i> ♦ P: 11 (TA 1550, TA 1555, TA 1566, KB 1566, KPo 1567, TC 1575, DJ 1575, TT 1581-82, DB 1584, BH 1584, DC 1585)	absolucija <i>sam. ž</i> ♦ P: 11 (TAr 1562, TO 1564, KPo 1567, TC 1575, JPo 1578, DC 1580, DB 1584, DAg 1585, TiPre 1588, TPo 1595, ZK 1595)
a 5 <i>glas</i> ♦ P: 6 (TA 1550, TA 1555, TA 1566, KB 1566, BH 1584, DC 1585)	absolucijona <i>sam. ž</i> ♦ P: 1 (TAr 1562)
a 6 <i>vez.</i> ♦ P: 3 (KB 1566, KPo 1567, JPo 1578)	absolutia gl. <i>absolucija</i> ♦ P: 6 (TAr 1562, TO 1564, DC 1580, TiPre 1588, TPo 1595, ZK 1595)
a 7 <i>él.</i> ♦ P: 2 (KPo 1567, JPo 1578)	absolutio <i>sam. ž</i> lat. ♦ P: 2 (TAr 1562, TO 1564)
a 8 <i>könönico</i> ♦ P: 1 (BH 1584)	absolutioni [daj. ed.] gl. <i>absolucijona</i> ♦ P: 1 (TAr 1562)
a <i>latere</i> – lat. ♦ P: 1 (TT 1577)	absolviran <i>del.</i> ♦ P: 2 (TAr 1562, TO 1564)
aamoriterski gl. <i>amoriterski</i> ♦ P: 1 (DB 1578)	absolvirati <i>glag. dvoovid.</i> ♦ P: 7 (TT 1557, TAr 1562, TO 1564, JPo 1578, DB 1584, TPo 1595, ZK 1595)
aar [rabelj] <i>sam. m</i> ♦ P: 1 (TT 1557)	
aaronski gl. <i>aronski</i> ♦ P: 1 (TPs 1566)	
ab zlog ♦ P: 4 (TA 1550, TA 1555, KB 1566, DC 1585)	
abačica <i>sam. ž</i> ♦ P: 1 (TAr 1562)	

Odlomek iz *Besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2011

⁶³⁵ Npr.: *Einem ein ohrfeigen Versehen. eniga saúhu vdáriti, zvèrkniti, énimu enu saúhu dati* (HD 1711–12: II,137).

⁶³⁶ Npr.: *Obvagio, weinen wie kinder. se jókati, zméndriti, kújati kóker otrózi* (HD 1711–12: I,406).

⁶³⁷ Npr.: *Exauthoro, die kriegsleuth vrlauben, des Eyds entlassen. te sholnrje oflovéjsiti ali abdónkati, jim slavú dati jih od prífège inu savése oflobodíti* (HD 1711–12: I,224).

glagolnik *derlavbanje*, ki se mu v Kastelec-Vorenčevem slovarju pridružuje glasovno rahlo okrnjena različica *derlabati* 'perpustiti, dopustiti, dovoščiti' in z istimi ustreznici razložena različica *derlavbati* iz Hipolitovega slovarja.⁶³⁸

3.1.2 V isto skupino spadajo tudi nekateri predponski glagoli s prevzeto podstavo: *dofilati* (Kastelec-Vorenc), *doflikati* (Gutsman), *dogruntati* (Hipolit) itd.

3.1.3 Zelo opazno razlikovalno skupino sestavljajo glagoli, navedeni v Gutsmanovem slovarju, ki zrcali besedje, uporabljano v drugi polovici 18. stoletja na Koroškem. Prepoznavnost ji zagotavlja prevzeta, izpredložna predpona *zu-*, dodana uveljavljenemu domačemu glagolu: *cugledati* 'zuschauen', *cujiti* 'zugehen', *cupihati* 'zublasen', *cupriti* 'zukommen', *cuteči* 'zulaufen', *cuzrastiti* 'zuwachsen' itd.

3.2 Pri delu glagolov, ki jih navajajo slovarji 18. stoletja, je ugotovljiv drug izvor, npr. italijanski: *arati* 'verpfänden' = zastaviti (Pohlin), *barantati* in *barantuvati* 'handeln', *bandibiti* in *bandibovati* (Hipolit), *balestrati*, ki je izpeljan iz samostalnika (← *balestra*)⁶³⁹ in ki poleg konkretnega pomena 'postreliti z balestro' uresničuje tudi ekspresivnejši pomen 'vse zapiti' itd.

Razlike med 16. in 18. stoletjem nastajajo tudi zaradi slovanskega vključevanja glagolov iz drugih jezikovnih okolij, npr. iz slovanskih jezikov,⁶⁴⁰ iz madžarščine (*aldovati*)⁶⁴¹ itd.

3.3 Nekaj prevzetih glagolov, slovsko omenjenih v 16. stoletju, v kasnejše slovarje ni prodrlo: npr. *antvertati*, ki je zapisan v drugem stolpcu Registra iz DB 1584 in s tem opredeljen kot koroški izraz. Vmes so tudi številni predponski glagoli: npr. *doajfrati se*.

3.4 Več prevzetih glagolov iz 16. stoletja je v slovarjih 18. stoletja že spremljalo nekaj domačih sopomenk. Slovarji kažejo, da se je kot nadomestilo za prevzeti *petlati* že začel uveljavljati izsamostalniški *beračiti* (Pohlin), medtem ko različica *beračati* iz Gutsmanovega slovarja ni prodrla. Prav tako se je ob *erbat*, ki je bil v 16. stoletju in kasneje splošno uveljavljen, pojavil *dedovati*, ki v Pohlinovem slovarju izkazuje dve paradigmi: *dejdujem* in *dejduvam* (PB 1781: D2). Ustreznica *dieselšati/dieušati*, ki jo navaja Gutsmanov slovar, lokalne rabe ni prerasila.⁶⁴²

⁶³⁸ Npr.: *Erlauben, Zulassen. dopustiti, perpustiti, pušiti: derláubati. permittere, Concedere /.../* (HD 1711–12: II,54).

⁶³⁹ Samostalnik je prevzet iz italijanščine; prim. PS I (1894): 11, kjer je *balestra* pojasnjena z ustreznico 'die Armbrust'.

⁶⁴⁰ O Pohlinovem navajanju besed iz hrvaških narečij, zlasti iz kajkavščine, iz srbohrvaščine in češčine prim. Breznik 1926: zlasti 146–161. Med glagoli, prevzetimi iz slovanske okolice, Breznik omenja *bedriti se* (← *Bêdrim se. Hinken* (PB 1781: B2)); *cestovati* (← *Zestûjem. Reifen* (PB 1781: Ss2b)); *jadriti* (*Jadrim, Segeln* (PB 1781: K)) itd.

⁶⁴¹ V navedenem primeru je samostalniku *jaldov*, ki je naveden samo v Registru, vključenem v Dalmatinovo izdajo Pentatevha iz leta 1578 (DB 1578), dodan le glagol *aldovati* (Pohlin), ki ne izkazuje proteze. O madžarskem izvoru samostalnika *aldov* prim. ESSJI (1976): 3.

⁶⁴² Prim. *dieselšam erbe* (GW 1789 (1999): 87) in *dieušati Erben* (GW 1789 (1999): 88).

3.5 Nekaj glagolov, ki so v slovenskih knjižnih izdajah 16. stoletja izkazovali omejenost na osebno rabo in bili redko rabljeni, je bilo navedenih tudi še v katerem izmed slovarjev 18. stoletja: npr. *kontentati se*, ki ga je uporabljal samo Juričič (zapisan je petkrat), se je pojavil v Kastelec-Vorenčevem slovarju.⁶⁴³

3.6 Skupina glagolov na *-irati/-izirati*, ki so se že v 16. stoletju uveljavili kot prevzete besede mednarodnega značaja, se je sodeč po slovarski evidenci 18. stoletja sestavno spreminjala in številčno krčila. Glagoli kot *absolvirati*, *adplicirati*, *apelirati*, *definirati*, *disputirati*, *eksaminirati*, *fantazirati*, *legitimirati* in drugi istovrstni se v slovarjih 18. stoletja ne pojavljajo kot glagolske iztočnice, čeprav so bili v knjižni jezik 16. stoletja večinoma trdno vpeti, kar potrjujeta tako pogostost njihove rabe kot njihova razširjenost (npr. pri *absolvirati* in *apelirati*),⁶⁴⁴ posredno tudi glasoslovna variantnost (npr. *disputirati* in *dišputirati*), zelo zgovorno pa tudi različice s *se*, ki večinoma izražajo vzajemni pomen (npr. *disputirati se*, *dešpirati se*, *eksaminirati se* itd.), ter spremljajoči deležniki in glagolniki (npr. *absolviran*, *apeliranje*) itd. Preverjanje stanja v knjižnojezikovni rabi konec 17. stoletja, ki jo zrcali *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (Snoj 2006), je tendenco opuščanja prevzetih glagolov na *-irati* potrdilo,⁶⁴⁵ vendar je ni zaznalo v tolikšni meri, kot jo izkazujejo slovarji 18. stoletja. Največje število tovrstnih glagolov kot najobsežnejši izkazuje Hipolitov slovar, ki npr. edini izmed preverjenih navaja glagole *anatomirati*, *aprobirati*, *balzimirati*, *destilirati*, *diskurirati* (glagol izkazuje pomen 'pomenkovati, pametnu inu zastopnu od ene reči govoriti'), *fabulerati* itd., ne izkazuje pa glagolov kot *absolvirati*, *adplicirati*, *definirati*, *dešpirati*, *eksaminirati*, *evangelizirati* itd., ki so jih v skladu z obravnavano tematiko uporabljali protestantski pisci.

3.7 Glagoli, sestavljeni s prevzeto predpono *an-* (*aniti*, *anvzeti se/anjemati se*, *anzadeiti* itd.), so bili še vedno trdna sestavina rabe. Pohlin in Gutsman, ki sta v slovarja vključevala tudi pojavne oblike iz svojega okolja – prvi iz Ljubljane in okolice, drugi s Koroške –,⁶⁴⁶ navajata glasoslovno različico *am-* (npr. *Amgrēm* 'Angehen', *Amufamem se* 'Sich annehmen', *Amsfadene* 'Angehen' (PB 1781: A3) in *amtiče* 'geht an' (GW 1789 (1999): 32)).

3.8 Isto velja tudi za glagolske kalke, sestavljene s prevedeno prislovno sestavino (npr. *doli vdariti* 'abschlagen'), čeprav slovarji 18. stoletja niti v medsebojni primerjavi ne izkazujejo enake številčnosti tovrstnih tvorjenk. Različnost obsega njihovega zajetja je domnevno odvisna tudi od koncepta in okoliščin nastajanja slovarjev in ne le od pogostosti njihove rabe. Slovenski knjižni jezik 16. stoletja npr. izkazuje 21 glagolskih kalkov s sestavino *čez*: *čezdati*, *čezdajati*, *čezdišputirati*, *čezjemati*, *čezkrščovati*, *čezostajati*, *čezostati* itd., od katerih Kastelec-Vorenčev slovar navaja le vzorčnega *čezdati*, Hipolitov

⁶⁴³ Npr. *kontentati se dov.*, *asulere*, *sadovoliti se*, *contentati se* (K-V 1680–1710 (1997): 141).

⁶⁴⁴ Glagola *absolvirati* in *apelirati* sta izpričana vsak v sedmih besedilih različnih piscev, zlasti pa Trubarja in Dalmatina (prim. *Besedje* 2011: 33, 39).

⁶⁴⁵ Izmed glagolov na *-irati/-izirati*, uporabljenih pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja, je Svetokriški še vedno uporabljal glagole kot *absolvirati* in *disputerati se*, dodal pa jim je tudi nove, kot npr. *defendirati*.

⁶⁴⁶ Prim. Jakopin 1988: 36.

pa manj kot deset (vmes npr. *čez vrejči*⁶⁴⁷ 'izbruhati'). Odstopajoča izjema glede zajetosti kalkov nasploh je Gutsmanov slovar, kar je posledica zrcaljenja govora v okolju, kjer je bila nemščina močnejše vplivno prisotna. Izkazuje preko 50 glagolov, večinoma sestavljenih z izprisolovno različico *čriez*. Poleg prekrivnih so med njimi tudi manj pričakovani, k čemur so poleg izkazanih pomenov pripomogli tudi tvorbeno nenavadni glagoli. Npr.: *čriezzrastiti* 'überwachsen', *črieznesti* 'übertragen', *črezzživeti* 'überleben', *čriezreči* 'widersprechen', *čriezrekati* 'widerreden' itd.⁶⁴⁸ Pri kalkih s prislovno sestavino *doli* pa je izkazano naslednje razmerje: v slovenskih knjižnih izdajah 16. stoletja je izpričanih 92 kalkov, v obsežnem Hipolitovem slovarju med 110 in 120,⁶⁴⁹ v Gutsmanovem pa več kot 130 sestavljenk z glasovno prislovno različico *dol*. Razmerje kaže, da puristični nazor še ni vplival na omejevanje tovrstnih gesel. Izjema je Pohlinov slovar, v katerega je bilo vključenih le nekaj tovrstnih primerov, kar se z živo rabo ni povsem ujemalo.⁶⁵⁰ Tudi znotraj te skupine je mogoče v časovnem okviru dveh stoletij primerjalno ugotavljati široko prekrivnost (npr. *doli djati* – *doli djati* in *doldjati*; *dolivzeti* – *dolijemati/doljemati* itd.). V primerjanih stoletjih so opazne enake sistemske razširitve, uresničene s tvorbo vidskih parov (npr. *doli leči* + *doli ležati*), z izpeljavo deležnikov, deležij, glagolnikov, različic *se se* (npr. *doli pahnuti* + *doli pahnenje*, *doli postavljati* + *doli postavljati se* itd.). Obsežni Hipolitov slovar tudi pri glagolskih kalkih odstopa glede navedenih besednozveznih povezav. Pomenski obseg glagola npr. ponazarjajo navedbe nosilcev poteka, kot so pri glagolu *gori iti*: *človek, luna, bolezni*.⁶⁵¹ Hkrati pa je v slovarju nakopičenih veliko sopomenskih povezav (npr. pri glagolu *doli iti*: *Careo, mangeln, entbehren. mánkati, pománkati, neiméjti, doli ity. pománkajne iméjti, potrebovati* (HD 1711–12: I,82); pri glagolih *doli vzeti* in *doli jemati*: *bolán, boléjhou inu flab postátí, muzh sgubítí, ob muzh priti, oflabéjti, omágati: kumern madál rátati, doli jemátí, fe szhínshati* (HD 1711–12: I,208); *shége inu navádki, katéri vpádajo, dóli jemló* (HD 1711–12: I,172); pri glagolu *doli pripraviti*: *doli pèrprávití, k'nizhémra sturítí, satréjti* (HD 1711–12: I,3); *potlázhiti, dóli tréjti, dóli pèrprávití, fatlázhiti, fatajítí, famolzhatí, fadershátí* (HD 1711–12: I,649) itd.).

4 Besedotvorna analiza primerjanih glagolov

4.1 Besedotvorna analiza primerjanih glagolov je med drugim opozorila na povečano slovarsko vključevanje vidsko nasprotnih glagolov (npr. *brcati* → *brcniti* + *brcati*), onomatopejskih glagolov (npr. *bavkati* 'lajati /.../ kakòr liřřiza' (v K–VD 1680–1710 (1997): 21) oz. *Bavkam* 'Beffen, wie Hunde' (PB 1781: B1b), *blebetati* (← *Blebétâm*) 'Herausplatzen' (Pohlin), *blejati* 'balare', *beketati* (K–VD 1680–1710 (1997): 25), *bleketati* 'Blecken

⁶⁴⁷ Prim. *Provomo. Sich sehr erbrechen. Sýlnu ř'brúhati, skofláti: vun dátí, zhes dátí, zhes vréjži* (HD 1711–12: I,525).

⁶⁴⁸ O rabi glagolskih kalkov v slovenski jezikovni zgodovini prim. Merše 2009: 129–146, zlasti 144–146.

⁶⁴⁹ Številka je zaradi težje prepoznavnosti kalkov le okvirna.

⁶⁵⁰ V Pohlinovem delu *KMETAM SA POTREBO INU POMOZH*, 1789, je mogoče zaslediti številne glagolske kalke, med katerimi so tudi naslednji: *čezdati, gorijemati – gorivzeti, gorilomiti, gorirasti, naprejgnati, naprejperebrati, naprejpriiti, notripasti, okolipernesti, vonpritti* itd.

⁶⁵¹ Npr.: */.../ die sonne, der tag, der mond bricht. tu sönze, ta dan, ta luna ali méjfsiz góri gréde, se svitly, se danije* (HD 1711–12: I,278).

wie ein Schaf', *cmeukati* 'winseln' (Gutsman), *činkati* (← *Zhinkam*) 'schreyen wie ein Fink' (Pohlin), *brbotati* (← *Berbotâm*) 'Stottern', *brbrati* (← *Berbrâm*) 'Plappern' (Pohlin), *dleskati* (← *Dleskâm*) 'mit der Zunge schnalzen', *brasketati* 'prasseln' (Gutsman), ki ponazarja zvok, povzročen z ognjem); glagolov z manjšalno medpono (npr. *ajčekati* (← *Ajzhekam*), *čičkati* (← *Zhizhkam*) 'niederfetzen' (Pohlin). V Gutsmanovem slovarju so npr. navedeni tudi glagoli *čerčati* 'zwisehern', *čergetati* 'zischern', *čerketati* 'zwischen'. Poleg posnemanja glasov, ki jih ustvarjajo živali, v to tematsko skupino spadajo tudi glagoli, ki ponazarjajo zvoke, povzročene z usti, z raznovrstnimi predmeti, v prvi vrsti seveda z glasbili (npr. *cmakati* (← *Zmâkam. Mit dem Munde schmatzen* (PB 1781: Ttb)), *cvenkati*, ki kot sestavni del različnih sopomenskih nizov kaže na različne povzročitelje zvoka, posebej določno pa na *cimbale* (*Cymbelschlagen. zvénkati. Cymbalifsare* (HD 1711–12: II,38)),⁶⁵² *colklati*, *enu ropotajne delati* (Hipolit)⁶⁵³ itd. Pri Gutsmanu se pojavlja glagol *cmokati*, motivacijsko izhodišče pa je prisotno tudi pri samostalniški izpeljanki *cmakalnica – blatna pot* (Hipolit). Pri protestantskih piscih izhodiščni glagol ni zapisan, navedena pa je predpanska tvorjenka *ocmakati*, ki dokazuje poznanost glagola *cmakati*. Navedbe onomatopejskih glagolov sestavljajo daljše nize glasoslovnih različic, povzročenih z različnimi slušnimi vtisi motivirajočih glasov (*bobotati* → *bobočati*, *praskanteti* → *brasketati*, *brečati* → *brenčati/brenčiti*, kjer gre za besedotvorno variiranje izražanja nedovršnosti, itd.).

4.2 Nekaterim glagolom iz 16. stoletja so se v slovarjih 18. stoletja pridružili še vidsko nasprotni členi ali pa glede na izražane pomene zgolj bolj uveljavljene tvorbenne različice. Poleg še vedno pogosto rabljenega nedovršnega glagola *ajfrati* se je pojavil tudi glagol *ajfrovati*, ki je zaradi pripone *-ova-* prepoznavnejše sredstvo za izražanje nedovršnih vidskih pomenov, zlasti ponavljalnosti. Tudi splošno uveljavljenemu glagolu *babiti* se je v Pohlinovem slovarju pridružila še različica *babovati*, namenjena izražanju ponavljalnosti, na kar kaže tudi nemška razlaga: *Babujem, buvati. Oft eine Hebamme abgeben* (PB 1781: Ba). V 16. stoletju in kasneje uveljavljenemu glagolu *coprati* se je v Gutsmanovem slovarju pridružila nedovršna različica *copruvati*: *coprati Hexen, coprati Zaubern, copruvati Zaubern* (GW 1798 (1999): 63).

Za razliko od 16. stoletja je 18. stoletje preko slovarskih prikazov izkazovalo večjo tvorbeno barvitost nedovršnikov, izpeljanih iz samostalnika *dež*, čeprav je še vedno prevladovala že znana različica: *dežiti* → *dežiti* (Kastelec-Vorenc, Hipolit) + *dežovati* + *dižeti* (oboje Gutsman). Podobno dvovrstno variiranje je zaznavno tudi pri glagolskih izpeljankah iz samostalnika *dim*: *dimati* se pojavlja v MTh 1603, v 18. stoletju pa so navedeni *dimiti* in *dimiti se* (Hipolit,⁶⁵⁴ Pohlin, Gutsman), v Pohlinovem slovarju tudi

⁶⁵² Prim. tudi *Sono, thönen, läuten. zvénkati, brénkati, glas dajáti, fgoníti, glafsíti: brenzháti, buzháti, hruméjti, shuméjti* (HD 1711–12: I,613); *Tösen, ein Geräusch machen. zvínkati, shuméjti, rumpláti, ropotáti. Sonare, fremere, perfremere, strepere* (HD 1711–12: II,196).

⁶⁵³ Glagol je sestavni del veččlenskega (sopomenskega) niza: *Strepo, rauschen, mit den füßen ein Geräusch machen. shuméjti, rumpláti, rovshláti, s'nogámi teptáti, zokláti, énu ropotájne délati* (HD 1711–12: I,626).

⁶⁵⁴ V Hipolitovem slovarju se pojavlja tudi glasovno-naglasna različica *diméjti* (npr. (HD 1711–12: I,267), deležnik *dimneòzh* pa kaže na glagol **dimniti*: *Fumans, Rauchend. kadeòzh, dimneòzh* (HD 1711–12: I,254).

dimlati (← *dimlam*), v Gutsmanovem slovarju pa še *dimlupati*. Na njihovo sopomenskost kažejo razlage.⁶⁵⁵

Glagolu *bližati se*, ki je bil splošno znan že od 16. stoletja dalje, sta se v Gutsmanovem slovarju pridružili še različici *bližiti* in *bližupati* 'nähern'. Le na Hipolitov slovar sta vezani tvorbeni različici glagola *djati* – *dejaniti* in *dejaliti* (z varianto *djanovati*), ki ga občasno pomensko »barva« in s tem osamosvaja negativna pomenska sestavina,⁶⁵⁶ brez nje pa nastopa v nizih, karšen je naslednji: *Arbeiten, würcken. délati, djáti, djániti, djáliti; djanováti* (HD 1711–12: II,11). Glagol *dejaliti* spremlja tudi deležnik *dejaloječ*.

Nekaterim glagolom se je postopno pridružila še povratna različica. Tudi v 18. stoletju še uporabljane glagolu *ahtati*⁶⁵⁷ se je v Kastelec-Vorenčevem slovarju že pridružila različica s *se*, ki se od izhodiščnega glagola razlikuje pomensko in po roditeljski vezavi (*ahtati se* /.../ *floccifacere, malu shtimati, ali malu fe ahtati ene rizhy* (K–VD 1670–1710 (1997): 15)).

4.2.1 Opazen pa je tudi nasprotni pojav. Namesto tekmovalnih nedovršnih različic *besediti* in *besedovati*, znanih iz Trubarjevih zgodnejših del,⁶⁵⁸ se je v nadaljnjih stoletjih vse bolj uveljavljala različica, tvorjena s pripono *-ova-*, specializirano za izražanje ponavljalnosti. Tudi med dvema sopomenskima, istokorenskima glagoloma *dokonati* in *dokončati*, ki so ju v 16. stoletju spremljale povratne in nedovršne različice (*dokonati se* in *dokonavati se* ter *dokonjati se* in *dokonovati se*), je raba v naslednjih dveh stoletjih izpostavila v 16. stoletju še manj uporabljeni glagol *dokončati* (Kastelec-Vorenc, Hipolit, Gutsman).

4.3 Tvorbena analiza, ki se ni ozirala na izvor glagolov, je pokazala, da je naraslo število izsamostalniških glagolov (npr. *bovhujem* 'Flöhe ausfuchen' (Pohlin), *bradim se* 'Mannbar werden' (Pohlin)), *bičovati* 'tepsti' (Kastelec-Vorenc), *bratiti se* (Pohlin), *deklujem* 'Mägdendienft thun' (Pohlin), *denariti* ali *denarčiti* 'denar delati' (Hipolit)⁶⁵⁹ itd.) in da se pojavljajo tudi glagoli z besednovrstno drugačno podstavo: npr. *Beršhim* 'Eilen' ali *bosim* 'Huf abnehmen' (Pohlin); *britkovati* 'ängsten'; *četertiti* 'Viertheln, viertheilen' (Gutsman) itd.

4.4 Naraslo je tudi število zloženek in sklopov, tvorbeno oprtih na deležnike in glagolnike: npr. *častiskazanje, častizabljen, častizabljenje, častosramuječen* – vse pri Gutsmanu itd. Besedotvorne novosti je mogoče zaznati tudi v Pohlinovem slovarju: *blogerrečem* in *blogervam, blogerujem* 'segnen' (PB 1781: B4b).

⁶⁵⁵ Npr.: *Fumo, Rauchen. se kaditi, dímiti* (HD 1711–12: I,254); *Fumigo, Rauchen. kaditi, dímiti* (HD 1711–12: I,254).

⁶⁵⁶ Prim. *Malefacio, übel oder böses thun. hudù délati, ali sturíti, marskákú djáliti* (HD 1711–12: I,355); *Difcepto, thedigen, disputieren, zankhen. ándlati, djáliti, fe prepérati, difputérati, ardráti, kréjgati, práudati* (HD 1711–12: I,191).

⁶⁵⁷ Npr.: *Ti fo pravi delavci /.../ kateri nikar na lon, támuzh na Gnado inu miloft tiga Gospodaria ahtaio, gledaio inu mu flushio* (KPo 1567: XCI).

⁶⁵⁸ Prim. *Besedje* 2011: 44.

⁶⁵⁹ Prim. *Moneta, monetam cudere. Münzen. denárje kováti, denaríti, ali denarízhití, denárje délati* (HD 1711–12: I,373).

5 Glasoslovne variante primerjanih glagolov

5.1 Slednje so najpogosteje narečnega izvora.

5.1.1 Primerjava je odkrila naraščajočo razvojno, hkrati pa geografsko pogojeno glasoslovno in besedotvorno variantnost glagolskih poimenovanj (npr. *antikati* → *amtikati*, *farbati* → *barbati*, *bežati* → *biežati*, *bleščiti se* → *blišeti se*, *bleši se*, *falšati* → *favšati*; *burdelam* in *burdelim* 'schwelgen' (Pohlin), *fantirati* in *fantiruvati* 'inventieren' (Gutsman) itd.). Osrednje uveljavljeni različici *daniti se* se je v Kastelec-Vorenčevem slovarju pridružila kasneje neuporabljana besedotvorna različica *dneviti se*, v Gutsmanovem slovarju pa še koroška glasoslovna, ki jo barva ejevski odraz nekdanjega polglasnika: *deni se*, *deniti se* (GW 1789 (1999): 83).⁶⁶⁰ Poleg stoletja uporabljanega glagola *bližati se* se je v Gutsmanovem slovarju pojavil tudi glagol *bližiti*.

5.1.2 V posebno skupino bi bilo mogoče združiti tudi glagole, ki kažejo na koroško, to je narečno omejeno rabo. Povezovalna in hkrati razlikovalna je prav narečnost, čeprav je zaradi nenehnega stika nemščine in slovenščine tudi med tovrstnimi glagoli veliko prevzetih iz nemščine. Npr.: *čaižati* 'tröpfeln', *čaklati* 'gackeln, lallen' = blebetati, pa tudi *čeglati* in *čeglanje* za *kegeln*, kjer gre za glasovno obarvanost. Glede na dotedanjo tradicijo izkazuje tvorbeno odstopanje tudi glagol *darovititi*, saj je izpeljan iz pridevnika *darovit*. Gutsmanov slovar kot edini izmed preverjenih navaja tudi *dobarati Erfragen* (GW 1789 (1999): 91).

5.2 Na razvojno naraščanje istokorenskih oz. istopodstavnih glagolskih poimenovanj kažejo npr. naslednje člensko obogatene skupine: *curati* je od 16. stoletja splošno znani glagol, ki so se mu v Hipolitovem slovarju pridružile različice *cureti* in *curljati* ter *curejti* in *cerlati*, v Gutsmanovem slovarju pa še *curiti*.

6 Vzroki primerjalno ugotovljenih razlik

6.1 Eden izmed vzrokov za velik del primerjalno ugotovljenega leksikalnega neskladja med knjižnojezikovno rabo v 16. stoletju in slovarsko zajeto leksiko v 18. stoletju je besedilnozvrstna neujemalnost in z njo povezana različna namembnost primerjanih besedil. Slednje je mogoče v manjših sledovih zaznavati že znotraj 16. stoletja, raznočasno pa prihaja še bolj do izraza. Slovensko pisane knjige druge polovice 16. stoletja izkazujejo precejšnjo pestrost kljub temu, da jedro predstavljajo biblijski prevodi z Dalmatinovo *Biblijo* kot največjim dosežkom dobe. Na tematsko širjenje uporabljenega besedja so v 16. stoletju med nabožnimi besedili vplivale postile, med necerkvenimi pa abecedariji, z zajetimi primeri tudi Bohoričeva slovnica, v še večji meri pa tudi oba Megiserjeva slovarja.

6.2 Slovarsko zajeta leksika je tudi v 18. stoletju deloma odsev vsebine tujih slovarjev, na katere so se slovenski slovarniki opirali,⁶⁶¹ deloma zrcali živo sočasno rabo oz. govoricu, deloma pa zavestno črpa iz knjižnojezikovne zakladnice.

⁶⁶⁰ O Gutsmanovem zajemanju leksike iz živega jezika ter o glasoslovnem in oblikoslovnem upoštevanju koroških narečij prim. Karničar 1999: 8–11, 19–24.

⁶⁶¹ Hipolit je npr. za osnovo vzel latinsko-nemški in nemško-latinski slovar Johanesa Frisiusa (1709).

Protestantsko besedje v Pregljevem *Bogovcu Jerneju* (1923/1964)

0 Pregelj je z zgodovinsko stilizacijskim namenom v romanu *Bogovec Jernej*⁶⁶² uporabljal besede, ki jih je zajemal iz slovenskih protestantskih del 16. stoletja. Stilizacijski postopek je večstransko in izčrpno predstavila Hermina Jug-Kranjec (1994). Manj dorečeno in raziskovalno odprto ostaja vprašanje konkretnega deleža besedja, sprejetega iz protestantskih del, ter ugotavljanje načinov njegovega prevzemanja in prirejanja tematiki romana ter Pregljevem ustvarjalnemu hotenju. Pri obravnavi je mogoče izhajati iz ugotovitve H. Jug-Kranjec (1994: 45), da je pisatelj »iz slovenskega protestantskega izročila odbral predvsem tiste prvine, ki so bile značilne za slovenščino 16. stoletja, hkrati pa so ustrezale večpomenski idejni zasnovi in ekspresionističnemu izrazu romana«.

Ivan Pregelj

0.1 Možnost protestantskega izvora ali vzora je bila pri vseh potencialnih besedah in besednih zvezah v celoti preverjena v Dalmatinovi *Bibliji*⁶⁶³ iz leta 1584, v nekaterih Trubarjevih delih (zlasti v TT 1557 in TC 1575) ter v Kreljevi in Juričičevi postili,⁶⁶⁴ ki sta bili prevodno naslonjeni na Spangenbergovo izdajo razlag evangelijev in listov, omenjeno tudi v *Bogovcu Jerneju*.⁶⁶⁵

⁶⁶² Roman je bil prvič objavljen v reviji *Dom in svet* leta 1923. Primerjava s knjižnim jezikom 16. stoletja je potekala na osnovi objave v okviru Koblarjeve izdaje *Izbranih del* leta 1964.

⁶⁶³ H. Jug-Kranjec (1994: 55) predstavlja Biblijo kot dvojni prototekst romana: Biblija kot taka je (splošni) prototekst za retorični model romana, Dalmatinova *Biblija* pa prototekst njegove jezikovnostilne uresničitve.

⁶⁶⁴ V času nastajanja razprave, ki je izšla leta 1999 (*Ivan Pregelj* (Interpretacije 9), Ljubljana, Nova revija), je popolni izpis protestantskih knjižnih izdaj 16. stoletja še potekal, hkrati pa tudi abecedno urejanje listkovnega gradiva, na osnovi katerega je bil dobro desetletje kasneje izdelan (besednovrstno-slovnični) popis vsega zajetega besedja (prim. *Besedje* 2011). Zanesljivost ugotovitev je bila na osnovi te izdaje znova preverjena.

⁶⁶⁵ 1. *Večerna zarja je padla /.../ na pismo in katekizem, na Spangenbergova in še na silno besedo Martinovo* (PrB 1964: 250); 2. *Ko je pesem utihnila, je vzel bogovec Spangenbergova, da bi razložil* (PrB 1964:

0.2 Pregelj je besede izbiral brez besednovrstnih predsodkov in omejitev. Med njimi prevladujejo samostalniške besede in glagoli, sledijo jim pridevniki in prislovi. Po protestantskem zgledu je zelo verjetno uporabljen tudi členek *neki* (npr. *Ti fi neki tvojmu Bratu vsel eno saftavo pres urfaha* (DB 1584: I,272b) – *je neki taka, nu, bi rekel moj oče, da je je celo očeta strah in sram* (PrB 1964: 224)). Historizacijski postopek ni vključeval pisno-pravopisne avtentičnosti zapisa. Pregelj je besede, ki jih je zasledil pri protestantih, večinoma glasovno posodobil, pa tudi bohoričici se je v celoti izognil.

0.3 Opuščal je glasovne dialektizme protestantskih piscev: dvoglasniški odraz jata je nadomeščal z *e* (*mejstu* → *mesto*); *u* kot (dolenjski) odraz nekdanjega dolgega padajočega *o* je nadomeščal z *o* (*gospudnji* → *gospodnji*); *o* za *č* se premenjuje z *e*, kar se je v 16. stoletju dogajalo le izjemoma: *razmečovati* → *razmečevati*, *močorol* → *močerol*; polglasniški izgovor je v primerjavi s 16. stoletjem enotneje označevan, ob samoglasniškem *r*-ju pa celo neoznačen (*treživ* → *trezev*, *cupernik* → *coprnik*). Kot pri protestantih se tudi v *Bogovcu Jerneju* predlog *z*/*iz* pred zaimkom, začetim z *n*, uresničuje kot *ž* (*ž njim*). Tudi na variantnost tipa *sakrament/zakrament* je lahko vplival izgovorno dvoumni protestantski zapis z veliko začetnico (npr. *SVeti Kårft fe rezhe leta S. Sacrament* (DB 1584: I,c1a) – v *tajnost sakramentov* (PrB 1964: 251); *da je vse na svetu greh mimo postave, prošnje in zakramenta* (PrB 1964: 251)).

0.3.1 Iz nemščine prevzete besede v *Bogovcu Jerneju* izkazujejo občasno celo večjo približanost izhodiščni obliki kot v protestantskih delih, večinoma pa se ujemajo s protestantsko rabo oz. vsaj z eno izmed tedanjih pojavnih oblik, ki praviloma zrcalijo različne stopnje jezikovne (zlasti glasovne in oblikoslovne) prilagoditve. Iz nemščine prevzete besede *predikant*, *žegen* in *tolmačiti* se ne razlikujejo od protestantske rabe, razlika pa je med *ofert* in *oferten* iz DB 1584 ter *hofart*,⁶⁶⁶ *hofarten*, *hofartnost* iz *Bogovca Jerneja*. Npr.:

- (1) *mi vbosi Kranški Predikanti* (KB 1566: E6) – *Predikant Jernej* (PrB 1964: 216);
- (2) *Satu ker fo Zionške hzhere offertne* (DB 1584: II,2b) – v *novem odelu hofartne mestjanke* (PrB 1964: 292).

1 Eno izmed Pregljevih osnovnih izbirnih meril je bila zastarelost oz. arhaični vtis besede v času nastajanja romana, navadno pa tudi njena besedotvorna ali glasovna opaznost. Pogo-

269). Prvo omembo Spangenbergova Koblar v opombi pojasnjuje takole: »Špangenbergova hišna postilja, ki jo je prevedel Sebastijan Krelj« (PrB 1964: 440). Pregljevo pojasnilo je pripisano zaradi metonimičnosti pomena: »Spangenbergova postila« (PrB 1928: 249). Tudi drugo omembo sta oba pojasnjevala: Pregelj kot »Postilo ali razlago evang. Besed« (PrB 1928: 250), Koblar pa kot »Spangenbergovo hišno postilo, razlago evangelske besede« (PrB 1964: 443). Omembi kljub dodanim opombam nanašalno nista pojasnjeni. Zadevali bi lahko izvirnik ali enega izmed obeh slovenskih prevodov, bodisi Kreljevega ali Juričičevega. Da Juričičevega prevoda ni mogoče izključevati, dokazuje večje število besed, ki jih je Pregelj lahko srečal samo v njem, čeprav v glasoslovnih ali oblikoslovnih različicah (npr. *duhovina*, *galtunija*).

⁶⁶⁶ Samostalnik *hofart* se pojavlja tudi v TC 1550, izpeljanki *hofarten* in *hofartnost* pa s popolnimi izpisi nista bili zajeti (prim. *Besedje* 2011: 141).

stost rabe v protestantskih delih očitno ni bila merilo, saj so Pregljevo pozornost pritegovale tako pogosto (npr. *erbič* in *erbščina*) kot redko ali posamično rabljene besede. *Lotrica* je bila npr. v DB 1584 rabljena samo enkrat, Pregelj pa jo je pogosto rabil. Redko pojavnost v protestantskih delih⁶⁶⁷ izkazuje tudi samostalnik *mlamol* – različica ženskega spola pa celo samo enkratno (*Enu poduuzhene inu Molytou Daidoua, kadar ie vti vmlamolil bil* (TPs 1566: 251a)) –, ki je v romanu srednje pogosta beseda. Pregelj mu je skrivnostnost in grozljivost večal z dodanimi levimi ujemalnimi (npr. *mračen, bridek, ostuden*) ter desnim neujemalnim prilastkom *mlamol temnic: Utoni v mlamolu temnic* (PrB 1964: 250). Med ključne besede romana se uvršča tudi *duhovina*, ki je poznana le iz JPo 1578: *ie zhisto skasal da ie on, inu oben drugi: Tudi nei Duhovina, temuzh ta nyh moifstar; Christus* (JPo 1578: II,16)⁶⁶⁸ – *Hudič mi baja z namišljenim, z duhovino* (PrB 1964: 230).

Ivan Pregelj, *Bogovec Jernej* – Dom in svet, 1923 – začetek romana

2 Besede, ki bi jih Pregelj lahko prevzel iz protestantskih del, izkazujejo bodisi pomensko skladno ali spremenjeno rabo, v okviru zadnje pa ubesedovalnim potrebam prirejeno pomensko širjenje ali zoževanje.

2.1 Besede, ki so v protestantskih delih in v *Bogovcu Jerneju* rabljene istopomensko, niso redke. Pomensko dokazovalne tipične besedne zveze so lahko prekrivne ali ne, vendar v primeru neprekrivnosti glede na uresničevani pomen še znotraj dopustnega izbora: npr. *dati, dobiti, prejeti erbščino* v DB 1584, v *Bogovcu Jerneju* pa *zapustiti erbščino*. Pomensko skladno rabo izkazuje več samostalnikov: npr. *gostožerčiči* (1. zgled), *odhodnja, prijazen* (2. zgled), *prvorojenčič, silnik, voza, vpij, zapeljavec* in nekateri pridevniki: *gospodnji, hotljiv* in poleg njega *hotljivost, priden* 'koristen' (3. zgled), *prinareden*, nesklonljivi pridevnik *sovraž* (4. zgled) ter *praznovit* in *strupovit*, ki jima opaznost stopnjuje enaka tvorjenost in izpeljava z manj produktivnim in zato redkeje zaznavnim obrazilom.⁶⁶⁹ Istopomensko je rabljen tudi prislov *kroto* (5. zgled). Pomenska izenačenost je ugotovljiva tudi pri glagolih: npr. pri *opolzniti* (6. zgled), *nenavideti* (7. zgled), *raziti se, razsvečevati, sahniti*. Pregelj je v *Bogovcu Jerneju* zadržal tudi tako pomensko razmerje med glagoli

⁶⁶⁷ Pojavlja se v TT 1557 in TT 1581–82.

⁶⁶⁸ Zgled je prevod naslednjega mesta iz nemške prevodne predloge: *Sey auch kein geift / fondern jr meyfter / Christus* (SA 1559: II,XII).

⁶⁶⁹ H. Jug-Kranjec (1994: 47) je pri besedotvornem prikazu arhaičnih pridevnikov v *Bogovcu Jerneju* omenila in okvirno tudi pogostnostno razporedila deset tipičnih obrazil (*-en/-an, -av, -ovit, -ni, -ski, -ški, -ji, -lji in -nji*).

umeti, vedeti in *znati*, kakršno je bilo vzpostavljeno v 16. stoletju.⁶⁷⁰ V različici očenaša, ki jo je lahko prevzel iz TA 1555, je v skladu s staro molitveno tradicijo uporabil glagola *svetiti* (v pomenu 'biti posvečen') in *iziti se* ('zgoditi se'; 8. zgled). Drugega je v drugi molitveni prošnji mogoče zaslediti že v Starogorskem rokopisu,⁶⁷¹ nastalem konec 15. stoletja,⁶⁷² pa tudi že v Trubarjevem zapisu molitve v TC 1550.⁶⁷³

Zgledi:

- (1) *On dela Kulla na Nebi, inu Rimsko palizo, inu Gofstosherzhizhe* (DB 1584: I,268b) – *Pel sem iz njega za reda jutranjega zora in prvih gostožerčičev* (PrB 1964: 296);
- (2) *Od gnade tår priasni* (DB 1584: I,XVb) – *Kje je Tvoja prijazen in milost?* (PrB 1964: 296);
- (3) *TV SO TE Buqve, kir fe drugimu S. Pifmu glih nedèrshé, ali fo vinèr pridne inu dobre brati* (DB 1584: II,132a) – *Pismo mi ni bilo pridno* (PrB 1964: 296);
- (4) *Ieft fim lasham fovrash* (DB 1584: I,311b) – *trezev vina pijanega in imenja in blaga, sovraž lakomiji* (PrB 1964: 297);
- (5) *Lübite edan drusiga krotò, f'zhiftim fârcom* (KPo 1567: LXXXIIIb) – *A kroto si zrasla* (PrB 1964: 276);
- (6) *Kadar enimu Moshu Lafsje is Glave opolsneo* (DB 1584: I,69a) – *Lasje so mi podsiveli in opolznil* z glave (PrB 1964: 297);
- (7) *teim kateri nas nenauide dobro storiti* (JPo 1578: II,105)⁶⁷⁴ – *Agnes, nenavim ti dojenca* (PrB 1964: 317);
- (8) *Ozha, Syn, Duh, Nebeski Kral, Tuie ime fuetifje Zhes nas de bosh fam kraloual Tuia uola fidifje* (TA 1555: (A7b)) – *Oča, Sin, Duh, nebeški kralj! Tvoje ime sveti se, čez nas da boš sam kraljeval, Tvoja volja izidi se* (PrB 1964: 228).

2.1.1 Manjšemu obsegu in izbrani tematiki prirejena raba besed, prevzetih iz protestantskih del, se odraža tudi v zmanjšanem številu njihovih pojavitev ter v enostavnejši besednozvezni projekciji pomena ali pomenov. Izbor zvez je hkrati podrejen Pregljevemu ustvarjalnemu namenu. Pridevnik *babelski* se npr. v DB 1584 pojavlja v povezavi z odnosnicami *cesarstvo, dežela, hči, ječa, kralj, kraljestvo, otroci, turn, viuda*, v *Bogovcu Jerneju* pa le v zvezi *babelska hči*, ki ima podobno kot štiri enake pojavitve v DB 1584 ne-

⁶⁷⁰ *Vedeti* je bil uporabljan v pomenih 'znati' in 'poznati', *umeti* v pomenu 'znati', *znati* pa v pomenu 'vedeti za obstojanje lastnosti, značilnosti koga' ter 'poznati' (npr. *vam je danu snati Boshijga krajlestva fkrivnosti* (DB 1584: III,21a) – *Ali ne znaš poti več?* (PrB 1964: 224)). O pomenskem razmerju med glagoli *umeti, vedeti* in *znati* v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja prim. Orzechowska 1974: 139–143 in Merše 1995b: 265–266.

⁶⁷¹ Starogorski rokopis (Mikhailov 1977: 121): *yfidifje twoye wuolle*. V Rateškem rokopisu (Mikhailov 1997: 101–102) se je prošnja še glasila drugače: *bodi vola tvoja*. Namesto glagola *svetiti* je bila v obeh spomenikih in v TC 1550 uporabljena različica *posvečeno bodi*.

⁶⁷² Primerjalno jezikovno analizo najstarejših redakcij osnovnih krščanskih molitvenih obrazcev je opravil Koruza (1973/74: 208–211).

⁶⁷³ V *Iflagi tiga Ozha Nafha* (TC 1550: 162–168) sta prošnji z omenjenima glagoloma zapisani takole: *Iffidi fe tuya uola* (TC 1550: 165) in *Suetife per nas jme tuye* (TC 1550: 164 (90b)).

⁶⁷⁴ V Spangenbergovi prevodni predlogi je mesto ubesedeno takole: *wir /.../ follen /.../ Den Feind lieben / dem haffer wol thun* (SA 1559: II,LXXXVIIIb).

gativen prizvok: *lotrica, babelske hčere snažna snaga* (PrB 1964: 250. Pridevnik *neukreten* je v DB 1584 pojasnjeval oz. določal dve vrsti odnosnic: bitja in poosebitve (*neukretni Judi, neukretno srce*), v *Bogovcu Jerneju* pa se nanaša samo na osebo (z *nogo bijem zaradi tebe, Krištof Treiber, neukretni blodež* (PrB 1964: 221)). *Norski* se je v DB 1584 pojavljal v povezavi z abstraktnjšimi odnosnicami (*norsko govorjenje, prediga, reč, srce, upanje, videnje, želja*), v *Bogovcu Jerneju* pa ob samostalnikih, ki označujejo osebe: *norski bogovec, menih, starec*. Ob tolikšni širini in barvitosti tipičnih zvez je mogoče dokaj zanesljivo sklepati na neposredno zgledovanje pri protestantih. S širino spektra odnosnic, na katere se je v protestantskih delih nanašal pridevnik *nag*, je bila posredno predvidena tudi možnost, ki jo je uresničil Pregelj: *nag človek, meč, naga polt, roka – naga dušica*). Pogostost rabe samostalnika *tovarištvo* je v protestantskih delih odsevala tudi v pestrosti tipičnih zvez: *flisati se tovarištva, imeti tovarištvo s kom, vdati se v tovarištvo, dobro/hudo tovarištvo, družba inu tovarištvo*. V *Bogovcu Jerneju* prevladuje zveza *nebeško tovarištvo* (s stilno učinkovito besednoredno različico *tovarištvo nebeško*), ki jo je utegnila »nasvetovati« Trubarjeva raba v TC 1555 (1. zgled). Tudi k ponovni aktualizaciji zastarevajočih oz. že zastarelih pomenskih možnosti glagolnikov (npr. *pitja* v pomenu 'pijača' (2. zgled)) je Preglja lahko spodbujala protestantska praksa, čeprav bi za rabo glagolnikov v takih pomenih večkrat lahko zadoščalo že poznavanje njihovih pomenskorazvojnih možnosti⁶⁷⁵ (prim. 3. zgled).

Zgledi:

- (1) *De bomo vshe naprei prebiuali vtim nebeskim touarishtui per Bugi* (TC 1555: D5b) – *Srečo tovarištva nebeškega zametuješ* (PrB 1964: 246);
- (2) *Vina inu mozhniga pytja jeft néřim pyla* (DB 1584: I,149b) – *Nikoli ni pil slajšega pitja* (PrB 1964: 279);
- (3) *pozhivati od Oranja inu Shetve* (DB 1584: I,58b) – *je omahnil s poti v oranje* (PrB 1964: 234).

Posredni prevzem preko Pleteršnikovega slovarja, ki ga predvideva Hermina Jug Kranjec (1994: 48–49), je verjeten res samo pri besednih zvezah oz. pri besedah, ki so v besedilu zastopane z isto oz. istimi tipičnimi zvezami, kot jo/jih posreduje slovar. Taka pot do besednih zvez, uporabljanih v 16. stoletju in hkrati prilegajočih se Pregljevemu stilističnemu hotenju, bi bila v večini primerov prezapletena,⁶⁷⁶ če bi ne bila sestavni del

⁶⁷⁵ Na možnost označevanja glagolskega dejanja ali njegovega rezultata je pri samostalnikih srednjega spola, tvorjenih z obrazilom *-(a/e)nje*, opozorila že H. Jug-Kranjec (1994: 47).

⁶⁷⁶ Nekatere zveze in frazeologeme je mogoče odkriti le z načrtnim iskanjem, to je z branjem določenega slovarskega sestavka: npr. frazem *stražo streči komu*, ki je naveden proti koncu pomensko zelo razčlenjenega slovarskega sestavka, pripadajočega iztočnici *straža* (PS II (1895): 585). Zgolj z branjem slovarja bi bilo zelo težko odkrivati tudi besedne zveze, katerih sestavine so v 16. stoletju uporabljani deležniki, saj so ti v Pleteršnikovem slovarju večkrat omenjeni le v pomensko dokazilnih zgledih za glagole (npr. *zblaznjen*). O tem Merše 1998b: 26–27. V *Bogovcu Jerneju* so uporabljene tudi zveze, ki jih je Pregelj lahko odkril le v protestantskih delih. Pleteršnikov slovar npr. ni mogel biti ključ do zveze *trdo čelo*, ki se neposredno pojavlja le enkrat samkrat v DB 1584 (*Sakaj vfa Israelka Hifha ima tërda zhella inu obtèrpnena ferza* (DB 1584: II,61a); drugič pa na isti strani v zvezi *storiti čelo trdo*), saj je ne navaja niti pod iztočnico *čelo* niti pod iztočnico *trd*. Če se slovarska navedba nanaša na edino pojavitev besede v protestantskih delih, je Pregelj citirano zvezo odkril hkrati z besedo (npr. osamelo pojavitev samostalnika *goltunija* v JPo 1578: *Le famuzh knashei famovolnosti, poshreshnosti inu Galtunij, da ie nepridno*

kombiniranega postopka: za besedo, ki jo je Pregelj prebral v tem ali onem protestantskem delu in ki se mu je za vključitev v roman zdela primerna po pomenski, tvorbeni ali glasovno-zvočni plati, bi lahko našel učinkovito, v 16. stoletju uporabljano zvezo prav s pomočjo Pleteršnikovega slovarja, s čimer bi si precej skrajšal iskanje.

2.1.2 Če so prevzete besede že v protestantskih delih izkazovale negativno vsebino, je Pregelj ni odpravljajal. Pogosto jo je s kopičenjem sorodnih sredstev celo stopnjeval: pri zvezi *neukreten blodež* tudi z besedotvornima elementoma (s predpono *ne-* in s priponskim obrazilom *-ež*). V veččlenski negativni niz je bil npr. že v protestantskih delih zajet *malikovec* (1. zgled), nekatere besede pa je v take nize na novo vključeval Pregelj. Številnim besedam, ki so bile v protestantskih delih rabljene čustveno nevtralnno, je pridal opazno negativno razsežnost (npr. samostalniku *svečenje*, čeprav so navadno drugače poimenovani obred kot zunanji znak pobožnosti zavračali že protestanti (2. zgled)). Z vključitvijo v niz besednozveznih zmerjavk je Pregelj poudaril in okrepil negativno pomensko sestavino pridevnika *negoden*, sicer razvidno tudi iz protestantske rabe (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Sakaj s'vunaj fo Pfi, inu Zuperniki, inu Kurbarji, inu Vbojniki, inu Malikouci, inu vfi ty, kateri lasho lubio inu delajo* (DB 1584: III,(151a) – *nikar veliko ne govorite kakor malikovci* (PrB 1964: 265);
- (2) *tu nèr zhištéshé Olje /.../ k'fvejzhenju* (DB 1584: I,53a) – *Rim s papežem, svečenjem in zaduštvom* (PrB 1964: 260);
- (3) *Inu nebo nifhtèr negodnu ni neporodnu v'voji desheli* (DB 1584: I,50a) – *Ščenè razločensko, hlapčè negodnò* (PrB 1964: 224).

2.1.3 Drobnejše oddaljitve od protestantske prakse predstavljajo pri istopomensko rabljenih besedah občasne korekcije vezave.⁶⁷⁷ Med vezavnimi spremembami so najpogostejše: sprememba sklona (1. in 2. primer), nadomestitev nepredložne sklonske vezave s predložno, ukinjanje prehodnosti (3. primer). Npr.:

- (1) *one [= vdove] hotlive poštano supàr Criftufa* (DB 1584: III,115b) – *telcu, ki je hotljiv za licem bogovčeve na Brdu* (PrB 1964: 224);
- (2) *tu Méštu supèr tebe draftio* (DB 1584: I,138b) – *Velikega farja robljenike in erbiče si umnožil, da so podščukovali in drastili name* (PrB 1964: 296);
- (3) *vse tèrpimo, de my nemudimo Criftuseu Evangeli* (DB 1584: III,92b) – *Ali ni rada mudila?* (PrB 1964: 279).

Najučinkovitejše inovacije predstavljajo zamenjave vezavnega dopolnila s prvičnim (npr. *snubiti ženo – snubiti v bojce*). Glagol *odstopiti* je uporabljen brez pričakovanega in

fratimo, kakor ty vřagdanni Poshreshniki, inu Pianci delaio (JPo 1578: II,127b)). Tudi pri zelo pogosto uporabljenih zvezah, karšna je npr. *ves voljni svet*, potrebe po iskanju s pomočjo slovarja ni moglo biti, saj jo je Pregelj lahko zasledil skorajda v katerem koli delu.

⁶⁷⁷ O tipologiji in značilnostih Pregljeve glagolske vezljivosti prim. Žele 1999: 297–309, ki ugotavlja, da je pisatelj »svojo skladenjsko stilistiko gradil prav na nenavadnih in nepričakovanih pomenskih razmerjih med izbranimi glagolskimi pomeni in izbranimi udeleženci« (Žele 1999: 307).

logičnega okoliščinskega določila (*odstopiti od potu, zapovedi – je odstopila*; 1. zgled). Kadar so protestantska dela za glagol v določenem pomenu izkazovala več vezavnih možnosti, se je Pregelj praviloma odločal za tisto, ki je bila v njegovem času zaradi odstopanja od norme najbolj opazna, npr. za roditeljsko (2. zgled). Taki in podobni primeri so dokaz, da je Pregelj tudi glagolsko vezljivost spreminjal in prilagajal lastnemu literarnemu nazoru in da protestantskega izročila ni jemal utesnjujoče.

Zgleda:

- (1) *Ieft nezhem tebe sapuštiti, inu od tebe odstopiti* (DB 1584: I,119b); *ta Mladenizh, nej odstopil is te Vtte* (DB 1584: I,57b) – *Ko si je spet opomogel, je odstopila* (PrB 1964: 319);
- (2) *Kadar bofh na tvoji nyvi tvojo shetou shèl, inu na nyvi eniga fnopa posabifh* (DB 1584: 118b (prav: 112b)) – *Pozabi moje nadležnosti* (PrB 1964: 316).

2.1.3.1 *Polt* v *Bogovcu Jerneju* tako kot v 16. stoletju (zlasti v KPo 1567)⁶⁷⁸ izkazuje dvospolnost (*polt -i* in *polt -a*). Pregelj oblikovne različnosti ni pomensko izkoriščal. V kasneje dodanem slovarčku je s pomenskim pojasnilom kot manj znano in besedilno učinkovitejšo izpostavil obliko moškega spola:⁶⁷⁹

Krelj	<i>fo mogli trikrat v' Létu vfi moshkiga pàlta, v'tim Méštu Ierusalem se fniti</i> (KPo 1567: LIXb) <i>kateri nikar od pàlti alli krij, ni po volij tiga mefa, ni po volij Mosha, tàmuzh is Boga roieni fo</i> (KPo 1567: LXXXIIIb)
Pregelj	<i>bila je bridkost nepoznane polti in sle</i> (PrB 1964: 313); <i>Bolezen bolne sle je bila, moški polt</i> (PrB 1964: 213)

2.1.3.2 Med posledice pomensko svobodnejše rabe besed in s tem oddaljevanja od protestantske prakse sodi tudi občasno spreminjanje oz. širjenje ali krčenje skladijskih vlog besed. Zvezo *po čislu in vagi* je Pregelj uporabil tudi v vlogi desnega prilastka in ne le kot prislovno določilo, za kar so ponujala zglede protestantska dela (prim. 1. zgled). Iz protestantskih del znani, prislovno, prilastkovno ali povedkovniško rabljeni *zavman* je Pregelj uporabil kot sopomenko prislova *zaobstonj* (2. zgled). Npr.:

- (1) *vfe pèr zhisfli inu pèr vagi dati* (DB 1584: II,170b) – *maščevavec po čislu in vagi* (PrB 1964: 297); *Herre Gott, ti jih sodi po čislu in vagi* (PrB 1964: 269);
- (2) *Satu je sauman, kar ješt govorum* (DB 1584: I,268a); *Sakaj letu vam nej ena sauman beffeda* (DB 1584: I,118a) – *Zaobstonj je umrlo Jagnje, zavman so s snago snažili* (PrB 1964: 296).

2.1.4 Obdobje propada protestantizma, ki je bilo izbrano kot dogajalni čas romana, je terjalo tudi vključitev aktualnega verskonazorsko označenega izrazja, ki se (kritično)

⁶⁷⁸ Pojavitve v KPo 1567 odstopajo od pojavitev v drugih delih predvsem po načinu zapisa samoglasniškega *l*-ja, deloma pa tudi po spolu: oblika *pàlta* kaže na roditeljsko moškega spola. Pojavitve v drugih delih kažejo na samostalniško ženskega spola (prim. *Besedje* 2011: 363).

⁶⁷⁹ Samostalniško moškega spola *polt* je pojasnjen s »Poltenost« (PrB 1928: 247).

nanaša bodisi na zunanjo pojavnost cerkveno-družbenega značaja ali pa poimenuje spremenljivke na duhovnem oz. teološkem področju. V DB 1584 je bilo priložnosti za rabo tovrstnega izrazja malo. Pojavlja se le v predgovorih in v opombah. Bogat vir zanj so predstavljale postile, npr. KPo 1567 in JPo 1578, ki ju je Pregelj očitno dobro poznal. V to plast besedja se npr. poleg že omenjenega *svečenja* uvrščata samostalniški besedi *papežnik* (prim. 1. zgled) in *papežniški*, pa tudi *poluverstvo* kot poimenovanje za graje in obsodbe vreden pojav (2. zgled). Npr.:

- (1) *je on bil Bachus, Ajdovski Vinški Bug, kakòr je pèr Papežnikih S. Vrban* (DB 1584: II,63a – **Papežniki molijo Marijo** (PrB 1964: 231);
- (2) *my najhe Kàrfzhanške vere /.../ taku stare prizhe imamo, fkusi kateru my v'nashi vésti velik trofht prejmemo, supàr vfo krivo falsh, zhlovezhko fvetušt inu poloverstvu* (DB 1584: II,+IIa) – *Razval kraljestva, silovanje, silniki, poluverstvo* (PrB 1964: 272).

2.1.5 Pregelj se je pri pomensko skladni rabi besede pogosto osredinjal na eno samo besedno zvezo in jo ponavljal, ne glede na to, ali je bila znana iz protestantskih del ali ne: *sodec* se npr. zelo pogosto pojavlja v zvezi *sodec na mavri*, *hlapčič* pa v zvezi *hlapčič v plenah*. V navedenih primerih je izkazana dvojna navezava na protestantsko izročilo: s splošno znanima in pogosto rabljenima *sodcem* in *mavro* ter s splošno znanim *hlapčičem* in s *plenami*, v neposredni soseščini dvakrat navedenimi v TC 1575. Gradivo kaže, da za nobeno od obeh zvez v protestantskih delih ni mogel dobiti popolnega zgleda (prim. 1. in 2. zgled). *Sodca* je npr. vzel iz sopomenske povezave z *rihtarjem*⁶⁸⁰ in ga uporabil v ponavljajoči se zvezi *sodec na mavri*, s katero je ustvaril veličastno predstavo strah vzbujajočega (uničevalnega) prihoda božjega rabsodnika pri poslednji sodbi.

Zgleda:

- (1) *Kàr ta Sodaz alli Rihtar Christufse ne bode nizh glumil ali shalil* (KPo 1567: XVII); *Raunu kakòr fe Maura v'Oblakih vidi, kadar je defh shàl* (DB 1584: II,60b) – **Sodec večni na mavri!** (PrB 1964: 263);
- (2) *Kir Maria Boga rody, Alleluia O Maria v preprofte pleine pouye, Alleluia O Maria Preprofte pleine makou zueit* (TC 1575: 217) – *Ponsem te /.../ kakor mati hlapčiča v plenah* (PrB 1964: 321).

2.1.6 Iz protestantskih del je prevzemal tudi raznovrstne stalne besedne zveze, h katerim je mogoče prištevati tudi frazeme in večbesedne termine. Iz DB 1584 je npr. »prezrcaljeno« *trdo čelo* (1. zgled).⁶⁸¹ Nespremenjeno je prevzet tudi termin *porodni greh* (2. zgled). Zvezo *višji far*, ki je predstavljala ustaljeni termin, je nadomestil z zvezo *veliki far* (3. zgled).

⁶⁸⁰ O dvočlenskih sopomenskih zvezah tipa *sodac ali rihtar*, ki jih je Krelj sestavljal in uporabljal z očitnim namenom postopne slovenizacije izrazja, prim. Merše 1996: 100.

⁶⁸¹ Primerjava z Lutrovo *Biblijo* odkriva izvor zveze, s tem pa nakazuje tudi možnost določitve njene pomena s pomočjo nemške ustreznice v nemškem jezikovnem okolju: *Denn das gantze haus Jsrael hat harte stirne vnd verstockte hertzen* (LB 1545 (1974): 1405).

Zgledi:

- (1) *Sakaj vfa Israelfka Hifha ima terda zhèlla inu obtèrpnena ferza* (DB 1584: II,61a) – *Videc močni /.../ s trdim čelom in okorno voljo* (PrB 1964: 263);
- (2) *Kaj je porodni gréh?* (DB 1584: I,aIVa) – *žalost iz porodnega greha* (PrB 1964: 300);
- (3) *Inu Simon je v'tu pèrvolil, inu je Višhifar inu téh Iudou Viuda postal* (DB 1584: II,192b) – *velikega farja robljenike in erbiče si umnožil* (PrB 1964: 296).

Zveza po čislu in vagi predstavlja trdno in zaradi pogostosti pojavljanja skoraj refrensko povezavo:⁶⁸² npr. *maščevavec po čislu in vagi* (PrB 1964: 297); *Herre Gott, ti jih sodi po čislu in vagi* (PrB 1964: 269). Opira se na protestantske zglede, vendar se od njih tudi oddaljuje. Eno od razlik je povzročila zamenjava predložne sestavine (*pred veliku rokami vfe dobru sapreti, kar se nym mora v'roke dati, vfe pèr zhifli inu pèr vagi dati* (DB 1584: II,170b)), drugo skrajšava naštevalnega niza, ki je ponazarjal načine urejanja sveta⁶⁸³ (*Ali ti fi vfe ordnal pèr meri, zhifli inu vagi* (DB 1584: II,143a)), tretjo pa raba besedne zveze v novi skladijski vlogi oz. sprememba prevladujoče skladijske vloge (*Inu de fo offrovali vfe Shgane offre GOSPVDV /.../ po zhiflu inu shegi* (DB 1584: I,231a) – *maščevavec po čislu in vagi* (PrB 1964: 297)).

2.1.6.1 Če je katera izmed sestavin ustaljenih besednih zvez že v 16. stoletju omogočala in izkazovala zamenljivost, je svoboščino kot sestavni del zveze prevzel tudi Pregelj. Spremenljivost glede na število je npr. v protestantskih delih izkazoval osrednji del zveze *do tiga/letih mal*, zato si je zamenjavo zaimenske besede lahko dovolil tudi Pregelj (*Do tistih mal je pela drugače* (PrB 1964: 267)).

2.1.7 Iz protestantskih del prevzete besede je pogosto uporabljal v novih povezavah, oblikovanih po že obstoječih zgledih ali na novo. Povezoval jih je po principu stilno učinkovitih dvojnih in trojnih formul, jih jemal iz ustaljenih nizov, bodisi sopomenskih, blizupomenskih ali raznopomenskih, in jih vključeval v nove (1. in 2. zgled). Dvočlenske naštevalne nize je občasno nadomeščal s še učinkovitejšimi tro- ali veččlenskimi (3. zgled). Znano je,⁶⁸⁴ da je pogosto kopičil izraze z negativno vsebino in da je nizom hkrati opaznost povečeval z vpletanjem starinskih ali zastarelih besed. *Pirjevico*, ki je bila v DB 1584 včlenjena v niz sorodnih poimenovanj, je npr. s *smotlako* povezal v negativni par (3. zgled). Med prepoznavnimi vzroki za nove povezave in za kopičenje tako ali drugače sorodnih izrazov je tudi hotenje po večji zvočni učinkovitosti, ki jo zagotavlja ponavljanje določenih glasov, za kar je prav tako lahko našel dovolj zgledov v protestantskih delih:⁶⁸⁵ npr. *sladki vabec in vodec* (PrB 1964: 265).

⁶⁸² Prim. tudi razdelek **2.1.3.1**.

⁶⁸³ Prim. razlago v *Svetem pismu* (SP 1996: 1343).

⁶⁸⁴ H. Jug-Kranjec (1994: 21, 82–83 in drugje) omenja med preoblikovalnimi postopki, značilnimi za *Bogovca Jerneja* kot ekspresionistični roman, tudi negativizacijo, ki je pogosto upovedena prav s stilemi ponavljanja in kopičenja.

⁶⁸⁵ O Trubarjevem premišljenem izboru in rabi glasovno učinkovitih dvojnih in trojnih povezav v prevodu *Hišne postile* prim. Merše 2010b: 28–30.

Zgledi:

- (1) *Sakaj on je zheftu bil s'potami inu s'ketinami svesan* (DB 1584: III,21b) – *bojce, ki so se bližali s svetlimi potami in lanc* (PrB 1964: 257);
- (2) *Od gnade tår priasni* (DB 1584: I,XVb) – *Kje je tvoja prijazen in milost?* (PrB 1964: 296);
- (3) *Tyranni ali Sylniki* (DB 1584: I,4b) – *Razval kraljestva, silovanje, silniki, poluverstvo* (PrB 1964: 272);
- (4) *vsami k'febi /.../ Boba, Lezhe, Proffa inu Pirjevize* (DB 1584: II,61b) – *Vse zoprnike bo razpihal kakor smotlako in pirjevico* (PrB 1964: 254).

2.1.8 Naslonitev na protestantsko prakso je mogoče ugotovljati tudi pri nekaterih sopomenskih parih. Primerjani sopomenki se tako v *Bogovcu Jerneju* kot pri protestantih pojavljata ločeno ali povezano. Pregelj jih je pogosto vključeval v nove kroge sopomenk. Med raznovrstnimi sopomenskimi povezavami iz DB 1584 npr. še ni mogoče zaslediti njegove sopomenske zveze *videc in bogovec: neflushajte vashe Preroke, *Vgajnauze, Sajnjauce, te kir v'dnèh isbirajo inu Zupèrnike *Bogouze* (DB 1584: II,40b) – *Bolni so bili vsi: bogovci in vidci iz Knjige* (PrB 1964: 213).

Precej tovrstnih dvojic je Pregelj našel v Registru Dalmatinove *Biblije*, kjer si, razporejeni v štiri stolpce, sledijo narečne ustreznice. Če je beseda ustrezala njegovi potrebi in izbirnemu merilu, jo je uporabil brez predsodkov glede njene narečne pripadnosti. Sprejel je npr. obe sestavini registrskega niza *Basni* (Crajnki) *nepridni marini* (Corófhki) (DB 1584: III,CcIIIb), ki se tudi sicer pojavljata v biblijskem besedilu. Dovolil si je oblikoslovno prireditev obeh: pri *basni* praviloma spremembo sklanjatve (*basen, basne* → *basen, basni*), pri *marinju* pa spremembo spola (*Basni* (Crajnki) *nepridni marini* (Corófhki) (DB 1584: III,CcIIIb) – *Nisem bil ljubej zblaznjenih poti, za basni in marnje zmamnega sveta sem bil gluh* (PrB 1964: 297)). Iz registrskih sopomenskih nizov *Iezha* (Crajnki), *vosa, Temnica* (Slovenki, Besjazhki) (DB 1584: III,CcIVb) in *Keha, Tranzha* (Crajnki), *Temnica, vosa* (Slovenki, Besjazhki) (DB 1584: III,CcVa) je prevzel kar tri besede: *trančo, temnico* in *vozo*. Usklajenost s prevladujočo protestantsko prakso pri *temnici* dosega z rabo samostalnika v množini (prim. 1. zgled). Tudi besede *duri, lanec, odica, toga* in *karati* bi lahko zasledil v Registru. Vse so navedene kot narečne ustreznice kranjskih iztočnic (*duri* kot koroška različica na Kranjskem uveljavljenih *dveri, lanec, toga* (2. zgled) in *karati* kot vzhodnoslovenske sopomenke samostalnikov *ketina* in *klagovanje* ter glagola *kregati, odica* (3. zgled) pa kot ustreznica iz zadnjega stolpca za kranjsko *trnek*.

Zgledi:

- (1) *Otroci tiga Krajleftva bodo vunkaj pahneni v'te vunane temnice* (DB 1584: III,6b) – *Poja v temnice, ne da ne videti ne slišati* (PrB 1964: 296);
- (2) *Klagovánje* (Crajnki) *Toga, shalofšt, shalovanje, plakajnje* (Slovenki, Besjazhki) (DB 1584: III,CcVa) – *V toge me je dal Bog* (PrB 1964: 295);
- (3) *Ternèk* (Crajnki) *Odiza* (Hervazki, Dalmatinlki, Istrianlki, Craflki) (DB 1584: DdIIIa) – *Kakor je bila bojca Samsona uspavala in na odici ujela* (PrB 1964: 261).

2.2 Večina iz protestantskih del nabranih besed izkazuje v virih pomensko širšo rabo. Pomen, ki ga izkazujejo v *Bogovcu Jerneju*, je samo del pomenskega obsega, izpričanega v knjižnih izdajah 16. stoletja: *meso* najpogosteje uresničuje pomen ‘telesno’, *stan* ‘stanovanje’ (1. zgled), že v srednjem veku večpomenski *život* pa pomen ‘telo’. Samostalnika *reč* (2. zgled) in *dekelstvo* je kljub širšim pomenskimi možnostim rabil v pomenih, izkazanih z redkimi pojavitvami v KPo 1567 in/ali JPo 1578. *Zveza v tri gube* je domnevno rabljena z razvidnim pomenom sestavin in ne s frazeološkim pomenom ‘trojen’ (oz. ‘dvojen’ pri podobni zvezi *dvej gubej*) kot pri protestantih (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Inu sim rejs tebi eno Hifho s'zympral h'Prebivalifzhu, en Stan, de ti vekoma tukaj prebivafh* (DB 1584: I,188b) – *Utonila je v bogovčevem stanu* (PrB 1964: 275);
- (2) *Soli Maria inu Josef to rézh saftopila?* (KPo 1567: LXIII) ‘govorjenje’ – *so /.../ drastili name, ki sem bil truden rabotne reči* (PrB 1964: 296);
- (3) *Sakaj try gube Shnora fe nikar lahku nereftèrga* (DB 1584: I,329b); *Elisa neprofsi, de bi Eliau Duh dvuji ali dvej gubej fe njemu dal* (DB 1584: I,203a) – *da so mu krono v tri gubé položili na glavo* (PrB 1964: 272).

Pomensko široka in besednozvezno pestra raba samostalnika *žlahta* je v *Bogovcu Jerneju* skrčena. Omejena je na pogosto ponavljajočo se, refrensko zvezo *od žlahte do žlahte*, ki je bila klišeizirana že v 16. stoletju (1. zgled). Izmed skladenjskih vlog samostalnika *red*, ki jih je v protestantskih besedilih omogočala tudi njegova pomenska širina, je bila za Preglja zanimiva le manj običajna povedkovniška raba (2. zgled). Nekaj drobnih razlik med primerjanimi zgledi je posledica dejstva, da vpliv Lutrove *Biblije*, ki je bila glavni Dalmatinov prevodni zgled, do Preglja neposredno ni segal.

Zgleda:

- (1) *GOSPVD bo vojkoval se supèr Amaleka od shlahte do shlahte* (DB 1584: I,46b) – *kir je vse grehe sveta prikrilo in odrešilo od žlahte do žlahte* (PrB 1964: 268);
- (2) *Onu ga je red, de GOSPVD tu ftury* (DB 1584: I,311b);⁶⁸⁶ *Kateri fo konzhani prejden je red bil* (DB 1584: I,272b) – *Davno je red, da se mi vrneš* (PrB 1964: 224); *Kadar bo red in treba, da bi za tolažbo bral* (PrB 1964: 272).

2.2.1 V *Bogovcu Jerneju* je pogosto rabljen tudi samostalnik *debeljak*, ki v DB 1584 izkazuje samo dve pojavitvi, enkrat uporabljen pa je tudi v TP 1566. Ena izmed pojavitev v DB 1584 je opremljena celo z razlago, ki kaže, da se besedotvorni in besedni pomen poimenovanja ne ujemata oz. da je besedni pomen širši od besedotvornega: *Vfi Debelaki na Semli bodo jédli inu molili* (DB 1584: I,285a); opomba na robu: *Debelaki, fo ty bogati inu velaki* (DB 1584: I,285a) – *Krog mize so sedeli resni, trpki; suhi in debeljaki* (PrB 1964: 263). K rabi besede je Preglja nedvomno spodbudila njena besedotvorna opaznost oz. markiranost.

⁶⁸⁶ Prim. *Es ist zeit / das der HERR da zu thu* (LB 1545 (1974): 1074).

2.3 Na preišljeno oddaljevanje od protestantske rabe kaže pogosto zaznavna pomenska prilagoditev besed, ki jo v milejši obliki izkazuje prenos v novo, netipično okolje. Nekateri glagoli so v *Bogovcu Jerneju* rabljeni z netipičnim vršilcem dejanja oz. nosilcem stanja (npr. *iziti, sahniti, pribivati: sonce, seme, luč izide – oni izidejo; vinska trta sahne – človek sahne; potok pribiva – njim pribivajo sile*), drugi z netipičnimi predmeti (npr. *zajeti vodo/vode – zajeti knjig*). Pregljeva raba medmetno motiviranega glagola *kljukati* odstopa od protestantske prakse z majhno pomensko širitvijo, ki jo razodeva prisotnost netipičnega okoliščinskega določila: *kljukati na davri, na prsi – kljukati na vrata z molitvijo*. Čustveno označenost oz. slabšalnost živalskih poimenovanj *osel* in *telec*, ki sta uporabljeni tudi v DB 1584,⁶⁸⁷ je Pregelj dosegel z metaforičnim prenosom na človeka. Iz DB 1584 je prevzel polno prilastkovno zvezo *objestni telec*. Kot slabšalno oznako za človeka jo je uvrstil v niz zmerjavk: *Satu ker se veffelite inu hvalite, de ste moja Erbfzhino oplejnili, inu bèrzate, kakòr objestni Telci, inu risazhete, kakòr mozni shrébcí* (DB 1584: II,52b) – *Z nogo bijem, objestni ti telec, hlapčič zlodejev* (PrB 1964: 221).

Orožnik je bil v DB 1584 rabljen samo v pomenu 'kdor nosi orožje', v *Bogovcu Jerneju* pa v izhodiščnem in v drugotnem, razvitem pomenu: *Kadar en mozhan Oroshnik fvojga Dvora varuje* (DB 1584: III,38a – *Knafljev najvernejši orožnik* (PrB 1964: 219); *Ti da so orožniki čiste besede iz duha?* (PrB 1964: 269).

2.4 Številne izraze, znane iz protestantskih del, je Pregelj uporabljal v novih pomenih. Glagol *vzdajati* je npr. v 16. stoletju uresničeval dva pomena: v zvezi *vzdajati dobro* je izkazoval pomen 'pozdravljati', v zvezah *vzdajati srečo* in *vzdajati mir* pa pomen 'žele ti komu kaj dobrega', ki je bil pogosta sestavina pozdravnega obreda. Pregelj je glagol nekajkrat uporabil v drugem pomenu, ki ga je opazno razširil še v nasprotno, negativno smer. Povzeti ga je mogoče z razlago 'žele ti komu kaj dobrega ali kaj slabega' (prim. 1. in 2. zgled). Od protestantske prakse odstopa tudi njegova raba glagola v pomenu 'govoriti, prigovarjati komu' (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *V imenu Gospoda /.../ vzdajeta mir in prijazen nebes* (PrB 1964: 302);
- (2) *vzdajem hudiča tvojim in tebi* (PrB 1964: 304);
- (3) *Še ji je vzdajal, naj pride po kruha* (PrB 1964: 293).

Snaga je v DB 1584 uporabljana v dveh močnih, razvidnih pomenih ('okras' in 'moč, slava'), v *Bogovcu Jerneju* pa še v tretjem ('slika'), v 16. stoletju še ne izkazanem pomenu (1. zgled). Besedo je Pregelj pogosto uporabljal v istorečnih zvezah, za katere je zglede že lahko dobil pri protestantskih piscih (2. zgled). *Gluhoto*, ki so jo protestantski pisci uporabljali v pomenu 'lastnost, stanje gluhega', je Pregelj v besedilo vključil v drugotnem, razvojno doseženem pomenu 'tišina' (3. zgled).

⁶⁸⁷ *Osel* je sicer pri protestantskih piscih pogosto uporabljena beseda, *telec* pa se poleg DB 1584 pojavlja tudi v JPo 1578 in TPo 1595 (npr.: *Sakaj ty Volli, Krave Telzi, katere fo vTempli offrovali, fo bily na enim shegnanim Altarju gori offrani* (TPo 1595: I,289–290).

Zgledi:

- (1) *Ona bo tvoji Glavi ena lépa **fnaga**, inu te bo s'eno lepo krono zirala* (DB 1584: I,318a) 'okras'; *Muzh inu **fnaga** je v'njegovi Svetini* (DB 1584: I,304a) 'slava' – *knjiga s **snago** žene in moža v zadnji sli mu je rasla pred duha* (PrB 1964: 293);
- (2) *inu vas **je fnashil** s'slatimi **fnagami** na vašhim gvanti* (DB 1584: I,168b) – *iz Ezopa **so snažili** z besedo in **snago** svojo knjigo* (PrB 1964: 213);
- (3) *Gluhota inu flepota téh Iudou* (DB 1584: II,17a) – *Nihče ga ne bo snel v **gluhoti*** (PrB 1964: 294).

3 Pregelj je večkrat iz že globoke pozabe jemal pri protestantih še uveljavljene glasoslovne in besedotvorne različice. Tudi pri tem izboru ga je usmerjala časovna označenost in opaznost besed. Namesto glagola *hliniti* je npr. po protestantskem zgledu uporabil različico *hiniti*, vendar ne v obliki *s se*, ki je v DB 1584 prevladovala. Po njej je posnel le dajalniško vezavo (1. zgled). Nenehni izbiri med *plakati* in *plakati se* se je izognil z opustitvijo oblike *s se* (2. zgled).

Zgleda:

- (1) *nikar **fe** mu **nehini**, inu nepèrlisuj* (DB 1584: II,157a) – *Nič **ni hinila** ušesu* (PrB 1964: 268);
- (2) *je fhàl v'fvojo Kamro, inu **fe je** ondukaj **plakal*** (DB 1584: I,29a) – *Ti pa **ne plakaj** in ne vekaj in ne toči solza* (PrB 1964: 241).⁶⁸⁸

3.1 Na protestantsko tradicijo ga je pogosto še izraziteje kot prekrivno izrazje vezala uporaba besedotvornih modelov in tipov,⁶⁸⁹ ki so bili izrazito ali vsaj opazno produktivni že v 16. stoletju. Dokaz za to nudi npr. hkratna prisotnost *malikovca* in *maščevavca* v *Bogovcu Jerneju*. Obema skupna je izpeljava z obrazilom *-vec*. Spodbudo za rabo *malikovca* je Pregelj lahko dobil v protestantskih delih, saj se je tam pogosto pojavljal, drugega, ki ga je v Dalmatinovih delih nadomeščala različica *maščavec*, v Trubarjevih pa *meščavec*, je tvoril po analogiji. S poznavanjem priponske alternacije *-ova* : *-a-*, ki je predstavljala eno najopaznejših tekmovalnih razmerij pri nedovršnih glagolih v 16. stoletju,⁶⁹⁰ je razložljiv tudi njegov izbor nedovršniške različice *oskrunjati* namesto v DB 1584 uveljavljene *oskrunjovati*. Pri protestantih uveljavljeni tvorbeni vzorec *s polu-/polo-* kot prvim delom zloženke izkazuje v *Bogovcu Jerneju* povečano produktivnost: *poluverca* spremlja *poluverka*, ta dva pa še par *polumrak* in *polutema* (prim. 1. zgled). V *Bogovcu Jerneju* uporabljeni glagol *bajiti* izkazuje tvorbeno naslonitev na četrto glagolsko vrsto in ne na tretjo kot pri protestantih in pri Preglju uporabljeni *bajati*. Naslonitev je preišljena, saj izrazu močno povečuje opaznost (2. zgled). Tudi na rabo besede *bukovski*, še bolj zanesljivo pa na njeno prislovno rabo, so nedvomno vplivali protestantski zgledi, na izmenjavo z raz-

⁶⁸⁸ Zgled je hkrati lep primer trojne formule, ki je bila trdna sestavina biblijske stilistike in pridigar-ske retorike.

⁶⁸⁹ H. Jug-Kranjec (1994: 45–48) je v poglavju »O stilizaciji slovenskega besedila« po besedovrstnem zaporedju in ob upoštevanju pogostnostne razvrstitve predstavila besedotvorno-pomensko tipologijo arhaizmov.

⁶⁹⁰ Prim. Merše 2005.

ličico *bukovsko* pa tudi hkratna uzaveščenost sodobnejšega knjižnojezikovnega sistema (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *kir je od tih Iudou fa Neuernika inu Polouerza bil dershan* (TT 1557: q2a) – *mati razločenikov, poluvercev, požeruhov in požrtnikov* (PrB 1964: 249);
- (2) *Od kod jemljejo nesrečniki, da bajijo zmišljeno* (PrB 1964: 309); *Hudič mi baja z namišljenim* (PrB 1964: 230);
- (3) *Praviš, da že znaš bukovski* (PrB 1964: 293); *njihov brdski patron pa je molil po bukovsko* (PrB 1964: 268).

3.2 Tudi gostota samostalniško rabljenih pridevnikov v *Bogovcu Jerneju* je po vsej verjetnosti odsev pogoste rabe le-teh v protestantskih delih.⁶⁹¹ Izbor se le delno ujema s protestantskim. Pregelj je hote posegal po tej besedotvorni možnosti, čeprav bi večkrat lahko uporabil tudi sopomenske tvorjenke, zlasti tiste, ki so nastale in se v rabi ustalile v poprotestantskem obdobju. Prevladujejo tvorjenke moškega spola (npr. *cesarski, črni, došli, duhovni, grajski, krgavi, lačni, nadležni, nečisti, nejasni, žejni; Nenavidni črni iz mlamola* (PrB 1964: 290), pojavljajo pa se tudi tvorjenke ženskega (*nemarna*) in srednjega spola (*gnusno, temno, zoprno*). Pregelj jih je pogosto uporabljal v stilno učinkovitih povezavah s prilastki (npr. *veliki Krgavi, strašno gnusno, velika nečista*), dodatni učinek pa je dosegal s ponavljanjem struktur in s sestavljanjem dvojnih formul.: npr. *Obujaj, norški Nenavidni, jaši veliki Krgavi!* (PrB 1964: 253). Da gre pri izboru konverznih oblik za namerno historiziranje, posredno kaže hkratna prisotnost izmenično rabljenih besedotvornih različic tipa *razločenec* ali *razločenik*,⁶⁹² pa tudi dejstvo, da se je za konvertirano obliko odločal celo tedaj, kadar so že protestatska dela izkazovala več besedotvornih možnosti (v DB 1584 se npr. pojavljata *bolni* in *bolnik*, v PrB 1964 pa samo *bolni*).

Na Pregljevo spretno izrabo konverzije pri iskanju novih izraznih možnosti npr. lepo kaže primerjava Dalmatinove rabe pridevnika *vinski* ter njegove samostalniške rabe v *Bogovcu Jerneju*. Do pomenske razširitve iz pridevnika nastalega samostalnika *vinski*, ki jo izkazuje zgled *se je zdajci dvignil /.../ učitelj Janez Dacks in zaklical v vinske* (PrB 1964: 242), je Preglja zelo verjetno pot vodila od takih ali podobnih zvez, kakršne so bile npr. izpričane v DB 1584 (*vinski esih, jagode, kelder, trta*) in preko neobstoječe zveze **vinski človek* s pomenom 'z vinom opit človek'.

3.2.1 Primerjava s protestantskim besednim zakladom je izločila tudi tiste besedotvorne različice, ki niso mogle biti prevzete iz protestantskih del, ker jih v njih ni. Pridevnik *očeten* (*britkost, upornost, srce*) odstopa od različic *očetov* (*žegen*) in *očin* (*srce, ledovje*,

⁶⁹¹ Ada Vidovič-Muha (1986: 357) je npr. v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* naštel kar 67 primerov izpridevniške tvorbe samostalnikov z besedotvornim pomenom nosilca lastnosti z obrazilom *-i*. A. Legan Ravnikar (2008b: 169–188) je – sicer v okviru obravnave slovenske krščanske terminologije – opozorila na produktivnost konverzije kot tvorbenega postopka, ki ima za posledico veliko število izpridevniških samostalnikov z besedotvornim pomenom nosilca lastnosti ali stanja; v zgodovini slovenskega jezika se kaže od *Brižinskih spomenikov* dalje, še posebej opazna pa je pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja.

⁶⁹² Besedi se v *Bogovcu Jerneju* rabita izmenično z *razločeni*.

gnada, dežela, postava, volja), ki ju izkazujejo protestantska dela. Motivacijsko različnost izkazuje pridvevnika *jezdni* (← *jezditi*) ter *ježni* (← *ježa*). Prvega je uporabljal Dalmatin, drugega pa Pregelj: *jesdni Kojni* (DB 1584: I,238b) – *žalost ježne živali* (PrB 1964: 262).

3.3 Na številnost glagolov, sestavljenih s predponami, je opozorila že Hermina Jug-Kranjec (1994: 47–48). Ker so bile vse našete predpone (*do-, iz-, o-, ob-, od-, po-, pod-, pre-, pri-, raz-, s-, u-, vz-, z-, za-*) produktivne že v 16. stoletju,⁶⁹³ kar dokazuje velik del prekrivnih glagolov, je smiselno tudi spodbude za tovrstno tvorbo iskati že v 16. stoletju. Predponi *pod-* in *vz-* sta v protestantskih delih že izkazovali tendenco upadanja rabe (Merše 1984: 253), prav zato sta po dobrih treh stoletjih postali za Preglja izbirno še bolj zanimivi. Nekaterim predponam je opaznost povečevala tudi aktualizacija pomenov z obrobja njihovega pomenskega spektra. Za izražanje začetnosti je bila npr. že v 16. stoletju bolj uveljavljena predpona *za-* kot *vz-*, za izražanje prekomernosti glagolskega dejanja pa *na-* bolj kot *o-*. Npr.: *Ti fi nas s'vinom napuil, de fmo fe opotekali* (DB 1584: I,294a) – *Opojil se je sam iz sebe v bridek psalm* (PrB 1964: 296).⁶⁹⁴

4 Besede, ki jih je Pregelj sprejel iz protestantskih del oz. rabil po protestantskem zgledu, so bile v *Bogovcu Jerneju* navadno del širših besednih družin. Slednje se z besednimi družinami, znanimi iz 16. stoletja, le redko povsem ujemajo. Razlikujejo se tako po obsegu kot po členski sestavi, saj so vmes tudi tvorjenke, ki so nastale po kasneje uveljavljenih tvorbenih modelih. Poleg glagola *muditi* se npr. v *Bogovcu Jerneju* pojavljata še pridevnik *mudljiv* in samostalnik *mudljivost*, ki ju v DB 1584 ni; poleg pridevnika *norski* tudi abstraktni samostalnik *norstvo*. *Močerola* spremlja *močerolski*. Tudi besedna družina *nenaviden*, *nenavideti*, *nenavidljivec*, *nenavidljivka*, *nenavidni* in *nenavidno* tako številčno kot po pogostosti rabe posameznih členov močno prerašča primerljivo družino iz protestantskih del, ki jo sestavljata sobesedilno samo v JPo 1578 rabljena *nenavideti*⁶⁹⁵ in *nenavidost*.⁶⁹⁶ Prisotnost besedotvornih različic *rozodenje* in *razodevenje*, nastalih z neposredno ali stopenjsko izpeljavo iz dovršnika *razodeti*, kaže, da ju je uporabil zaradi opaznosti priponskih obrazil. V 16. stoletju je bila široko uveljavljena samo druga, prvo pa bi lahko vzel iz Pleteršnikovega slovarja. Od petčlenske besedne družine, zrasle z izpeljavo iz podstavnega samostalnika *malik* (*malik*, *malikovanje*, *malikovati*, *malikovec*, *malikovski*), izpričane v slovenskih knjižnih izdajah 16. stoletja, je Pregelj uporabil le dva člena (*malikovec* in *malikovski*). Novo družino sestavljata z abstraktnim samostalnikom *malikovstvo*, ki ga popis besedja, zbranega s popolnim izpisom protestantskih del, ne vključuje. Neskladnost besednih družin je lahko posledica različne izpeljavne osnove (npr. *loter* → *lotrija*, *lotrski*, *lotrica* v DB 1584 ter *lotrica* → *lotriški*, *lotrištvo* v *Bogovcu Jerneju*).

⁶⁹³ Prim. Merše 1984: 52–238.

⁶⁹⁴ Glagol *najopjiti* je bil v 16. stoletju splošno rabljen, *opojiti* pa zapisan samo enkrat v TT 1577, vendar pomensko ne uporabljen povsem identično: *steim ie ta Curba shnee laftnim peharom inu kelihom te Ceffarie, Krale, Vyude, vse shlaht ludi opoyla* (TT 1577: 434).

⁶⁹⁵ Glagol se pojavlja tudi v tretjem registrskem stolpcu DB 1584.

⁶⁹⁶ V MTh 1603 je naveden tudi glagol *nenavidati*, ki ga Stabej razlaga z vplivnostjo glagola *zavidati* (Stabej 1977: 101), v BH 1584 pa pridevnik *nenavidljiv*.

5 Možnost izbire so Preglju nudile tudi sklanjatvene in spregatvene različice, ki so se pojavljale v protestantskih delih. Zdi se, da je pri izbiri imel večjo težo vtis, ki ga je v Pregljevem času glede na arhaičnost ustvarjala posamezna oblika – v večini primerov se je ta ujemal tudi z njeno realno starostjo – kot pa nekdanja prevešenost tekmovalnega razmerja med oblikami v korist ene ali druge. Izbiral pa jih je tudi glede na njihov ritmični učinek v besedilu. V *Bogovcu Jerneju* je uporabil edninsko roditeljsko obliko *iz grada* (1. zgled),⁶⁹⁷ mestniški v *Kranji* in *na potu* ter množinsko imenovalniško obliko *Mrak* je sklanjal po *u*-jevski sklanjatvi, kar dokazujeta edninska roditeljska oblika *mraku* (podobno tudi *rogu*) ter imenovalnik množine *mrakovi*, ki kot oblika dvakratno opozarja nase: zaradi razširitvenega morfema *-ov-* in zaradi neobičajne rabe besede v množini (2. zgled).⁶⁹⁹ Da se je za rabo podaljšane ali nepodaljšane množinske oblike samostalnikov moškega spola odločal sproti in v skladu s sobesedilom, kaže izbor oblike na *valeh*, ki se tudi razlikuje od pojavitve v DB 1584 (3. zgled). Pri *zvezdi* je namesto brezkončniškega roditeljskega uveljavljenega že v 16. stoletju, uporabil blagoglasnejšo dvozložno obliko, ki mu je tudi narečno bila bližja (4. zgled).⁷⁰⁰

Zgledi:

- (1) *fo morali prozh is Grada pojti* (DB 1584: 191b) – *Služi ji za prijazen, ki želuje, da bi ji zoprni bogovec že šel iz grada* (PrB 1964: 256);
- (2) *Obene temme ni mraku nej, de bi fe mogli skriti* (DB 1584: I,276a); *Nje svésde bodite temne v'nje mraki* (DB 1584: I,260a (prav: 267a)) – *Od Goričan je vzšel v polje /.../ mimo zarje in mraku proti mestu* (PrB 1964: 316); *Drugo plamenico so ugasili v mrakovih* (PrB 1964: 333);
- (3) *hodi po valuvih* (DB 1584: I,268b) – *Mrtvo lice na valeh se je spačilo v strahoten smeh* (PrB 1964: 254);
- (4) *je mnogu Svésd na Nebi* (DB 1584: I,115a) – *Teško je ležalo nebo nad zemljo, brez zvezdâ* (PrB 1964: 262).

S protestantsko prakso se sklada občasna Pregljeva raba kratke oblike glagola za tretjo osebo množine (*vfi ty, kir v'njega verujo* (DB 1584: III,48b) – *močnemu varuhu vseh onih, ki verújo vanj* (PrB 1964: 268), od nje pa se razlikuje prav tako občasna raba glasovno skrajšane oblike deležnika na *-l* tipa *ukradel* → *ukral* ter po sedanjiški spregatveni obliki prirejenih nedoločnikov *prelijati, zalijati*. Posebej opazna je ritmično pretehtana raba naglasnih različic spregatvene oblike za tretjo osebo ednine glagola *umeti* (*umé* poleg *ume*), ki se ne ujemata s protestantsko prakso (*kateri dobru vmeje panati* (DB 1584: I,294a) – *Kdo naj umé* (PrB 1964: 274); *Ne ume, kar golči* (PrB 1964: 313)).

⁶⁹⁷ Ramovš (1952: 37) jo razlaga kot staro končnico iz *a*-jevске sklanjatve, izrazito omejeno na predložne zveze.

⁶⁹⁸ Gre za staro ijevsko obliko, ohranjeno v imenovalniku množine, ki jo je pogosto mogoče zaslediti pri Trubarju, Dalmatinu in Juričiču (prim. Čepar 2013: 223–230).

⁶⁹⁹ Pregelj se od protestantske prakse oddaljuje tudi s stilno učinkovito rabo samostalnikov *sneg* in *zima* v množini: *Ti delašh Lejtu inu Simo* (DB 1584: I,298a) – *Šel je v zime in snegove* (PrB 1964: 311).

⁷⁰⁰ Ramovš (1952: 60) omenja, da so bile končniško naglašene roditeljske oblike ženskih *a*-jevskih samostalnikov razširjene v zahodnih govorih.

Summaries – Zusammenfassungen

Linguistic Changes in Trubar's Translations of the New Testament

A great deal of findings have to date been reported by Slovene philologists about phonetic and morphologic transformations that can be studied in Trubar's translations of the New Testament. A comparative study of the individual editions that fall into twenty-seven years of Trubar's most productive period of life (1555–1581/82) will show us the most frequent lexical changes; their classification in terms of diverse types and the study of their causes, on the other hand, can tell us a great deal about the motives for linguistic changes Trubar had introduced.

A number of subsequent substitutions can be forecast very reliably on the basis of the frequency of synonymous or partially overlapping expressions and phrases that can be found in his translation of the New Testament (1557). A pronounced tendency can be observed to substitute borrowed terms, as well as those that followed foreign examples in terms of both morphology and meaning, with local equivalents (e.g., *šenkati* → *darovati*, *nuc* → *prid*, *tavžent* → *tisoč*, *lilohen* → *ruha*, *ahar* → *rabelj*; *vleči* → *uganiti se*, *narazen sturiti* → *razdružiti*). In cases in which Trubar's search for a more appropriate substitute ended for the benefit of the borrowed term, he probably applied the principle of presence in living language, sometimes perhaps even his own experience with different stylistic values (e.g., *posesti* → *erbat*, *pezati* → *martrati*, *pomazati* → *žalbat*, *jo* → *ve*). His substitution practices seem to be closely related to the results of changes in the meaning of words (e.g., *poglej* → *pole*, *števenje* → *číslo*). When two morphological variants were available, his choice in more recent editions obviously implied practical testing of individual terms over a long period of time, as well as the respective productivity and use of root syllables (e.g., *tihost* → *tihota*, *vrabčec* → *vrabčič*; *propovedati* → *prepovedati*). Many substitutions he introduced were the result of his effort to produce an accurate translation. Should such substitutions also result in a considerable reinterpretation of the meaning, this can by no means be forecast on the basis of his 1557 translation of the New Testament. There are quite a few examples that illustrate his search for an adequate substitute that was not limited merely to descriptions (e.g., *Eden kir feye* → *Eden Seyuez*; *vtih puftih meiftih* → *vtih puftobah*). Occasionally, Trubar resorts to substitutes to create a more intrinsically harmonious text (e.g., the use of the same word in different Gospels; parallel use in both the text of the Bible and the notes).

Lexical Distinctiveness of Trubar's Texts

Trubar was faced with the problem of lexical deficiency in the Slovene language in both his translation work as well as compilation of original texts. Focusing on word choice, the comparison of Slovene Protestant texts has shown that Trubar used a large amount of lexicon that is not present in other authors' writing. One of the reasons for this difference is the fact that his choice of lexicon depended on textual genre. Unique lexicon is, for example, characteristic of Trubar's primers (e.g., *abecedarium*, *abece*), in which he lists syllables with the purpose of teaching the reader spelling and reading (e.g., *Ab eb ib ob ub* (TA 1555: A2a)). His *Cerkovna ordninga* [Church Order] (1564), which is an ecclesiastic-legal text, includes numerous words of Latin origin, mostly expressing abstract concepts, e.g., *adplicatio*, *adplicirati*. A large part of the lexicon not used by other authors are German loan words, e.g., *ajgenšaft* 'characteristic', *epikuriš* 'epicure', *fantazirati* 'fantasize'. These words considerably augmented Trubar's translation of Luther's *House Postil* [*Hišna postila*] (1595), as the explanatory and illustrative functions of the text required inclusion of many new terms for both physical and nonphysical domains.

Trubar also laid the foundation for various terminologies. He can be credited with beginning the printing terminology and terminology related to book publishing and selling, e.g., *drukar* 'printer', *bukvar* 'book seller'. In introductions, which were less dependent on German originals, he included small details from contemporary life, which in turn led him to introduce unique or rare nominal terms not used by other writers, e.g., *aga* 'Agha'. Writing of TC 1575 offered numerous opportunities for the use of vocabulary that was familiar but previously not utilized in writing, e.g., terms for quotidian items like *burkle* 'oven fork', *kobel* 'tub', or *krevlja* 'hook'.

Particularly noticeable among the words that were not used outside Trubar's work are adjectives derived from proper names, e.g., *abelski* 'adj. from *Abel*', *afriski* 'African', *celjski* 'adj. from *Celje*'. The use of regularly derived members of word families that is limited to Trubar's work generally shows a good control of Slovene derivation methods and possibilities of expression, e.g., *arcnovanje* 'healing' along with *arcnovati* 'to heal', *altmanov* 'captain's' along with *altman* 'captain', *blazinica* 'small pillow' along with *blazina* 'pillow'.

Trubar's *Hišna postila* in relation to Luther's original

A comparative analysis of Trubar's translation technique in his *Hišna postila* (*House Postil*) – that is, in his last and most extensive work, which was published nine years after his death – shows not only a close connection with Luther's original, but also many deviations from it. Two types of differences were determined: those conditioned on the differences between German and Slovenian when paired as languages in translation, and the result of the translator's desire to distance himself from the original.

The most apparent differences include translation expansions that were primarily used to make the translation easier to understand and so that the presentation of the content

would be appropriately representational. Among these expansions, synonym pairs and polynomial strings stand out in frequency (e.g., *regiment* → *Regiment ali regiranje* ‘reign or rule’, *Mufica* → *Mufica ali pejtje* ‘music or signing’, *fechten* → *se fefehtati inu bojovati* ‘to fight or battle’ etc.). The addition of a synonym (or elements with other sorts of content) created pairs and polynomial strings that differ in terms of part of speech (nominal and verbal strings predominate), as well as regarding the origin of the synonym (the structure *borrowed word* + *native synonym* predominates, but other combinations are also possible, such as a string of native synonyms). In contrast to Luther’s version, verbal pairs are often arranged in the form of aspectual oppositions or pairs. By frequency of pairing, modal verbs and verbs of speaking stand out (e.g., *fie* /.../ *gefagt* ‘she said’ → *je ona* /.../ *govorila inu pravila* ‘she /.../ said and told’; *er kan* ‘he can’ → *On* /.../ *sna inu more* ‘he is able to and can’).

Trubar added or omitted individual elements based on his own judgment. Several examples show that he omitted more expressive content elements and added, for example, modifiers of circumstance, repeated subjects already mentioned, included objects, and replaced pronouns with more concrete nouns – all in order to keep the basic facts in mind and to sustain the presentation. The difference between the language of the original and that of the translation is illustrated by departures at various levels of linguistic structure (e.g., at the lexical level, which also includes word-formational structure, and also at the morphological and syntactic levels). For example, in Trubar’s translation German nominal compounds are often replaced by typified attributive clauses (e.g., *Engelpredig* → *Angelska Pridiga* ‘angelic sermon’, *nothelfer* → *pomozhnik is nadlug* ‘helper in need’); Trubar reduced the expressional shortcoming through an established style with the inclusion of calqued verbs that are only partly connected to the verbs in the original; impersonal *man* ‘one’ is replaced with more concrete designations (e.g., *ljudje* ‘people’, *mi* ‘we’, *eden* ‘one’, etc.); adverbial modifiers of place used in parallel differ regarding the orientation of the action (e.g., *in dife welt* → *na leta Svejt* ‘into this world’), and so on. The linguistic difference also results in many changes in word order and several syntactic changes are the result of Trubar’s conscious deviations from the original text: for example, direct speech is often replaced with indirect speech and the textual sequence is often changed. The choice of description rather than coinage took place in both directions as a universal narrative option. Trubar also made the text conceptually closer to readers in Slovenia through geographical adaptation (e.g., *Teutschland* ‘Germany’ → *kranjska dežela* ‘Carniola’; he replaced *die Elbe oder der Rein* ‘the Elbe or the Rhine’ with the Slovenian rivers *Lublaniza ali Sava* ‘Ljubljana or Sava’), by citing verses from Slovenian songs, and by including phrasemes and phrases established in Slovenia (e.g., *am stillen Freytag* ‘on Good Friday’ [literally, ‘quiet Friday’] → *na veliki petak* ‘on Good Friday’ [literally, ‘great Friday’]). The expansions and contractions of the text in particular display Trubar’s capacity to stylistically shape the text because he skillfully replaced one type of styleme (attested in Luther’s original) with others. He did this effectively, for example, through arrangement in pairs, choosing synonyms formed the same way, phonological correspondence, and other means.

Trubar's Translation of the Annotations in the *House Postil* (*Hišna postila*) (1595)

The study of Trubar's translation methodology was based on the comparison of his *Hišna postila* (*House Postil*) (1595) – his last and most extensive work – with the source text, Martin Luther's *Hauspostille*. The main features were determined with a detailed comparison of selected chapters from all three volumes of Trubar's translation, while additional characteristics came to light with comparison of annotations as functionally different context. Since the main goal of annotations, in Trubar's *Hišna postila* as in general, is to establish and facilitate the reader's grasp of the main content, they are mainly brief, with terse wording and typified syntax. Their main structure is defined by their limitation to key actions and main agents and features. Both following the source text and distancing from it, show that Trubar was in complete control of the annotation as a specific textual type.

The comparison brought out morphological, derivational, and syntactic differences, as well as differences in word choice. They are mainly the result of the differences between German and Slovene, which are juxtaposed in this translation. Standing out among morphological differences are: differently expressed general agent, e.g., *man* → *ljudje*, 3rd pl., *se*, and the replacement of conjunctive with the indicative, e.g., *was die rechte lere sey* – *Kaj je ta pravi Vuk*. The most noticeable derivational differences: the replacement of nominal compounds with synonymic descriptions, e.g., *die Kirchenweyhe* → *tu fhegnovainje teh Cerkvi*. Most noticeable among syntactic differences are: replacement of single-element with two-element clauses, e.g., *Tyrannen* → *Tyranni ali Slyniki Cerkou reftegujo inu gmerajo*, and complementation of the elliptic structures with verbal parts of the predicate, e.g., *Christus ein Hertzog* → *Christus je en Viuda*, which brought them closer to the spoken language. Clearly evident is also Trubar's expansion of the annotations with various additions, but mainly in accordance with the main text. In the annotations, as well as in other Trubar's texts, the double formula stands out, i.e., adding synonymic and semantically similar elements of various parts of speech for reasons of explication or stylization, e.g., *Vneinigkeyt* → *Nemyr ali sdrafhba*; *Got wachet vber seine kirche* → *Bug vahta ali zhuje zhes fvojo Cerkou*. He achieved the goal of increasing the informative value of the text with either generalization or concretization. The two most noticeable generalizations are a replacement of the first-person subject with the third-person subject and a frequent use of the present tense with the meaning of general validity. The comparison also found a great number of added and some omitted annotations in Trubar's work, for which it was not possible to find a source among the examined editions of Luther's *House Postil*. The unilaterally added annotations in terms of content and structure do not differ from the ones matching the source text.

Sprachentwicklungen in den Bibelübersetzungen von Dalmatin

Überprüfungen der Sprachveränderungen (insbesondere der lexikalischen und syntaktischen), die im Vergleich zu den frühen Dalmatinischen Übersetzungen von Einzelteilen des alten Testaments in seiner Bibelübersetzung (*Biblia*) an den Tag treten, hat ergeben, dass in der Lexik verschiedene Wortarten von den Substitutionen erfasst worden sind. Am häufigsten sind sie beim Substantiv und Verb. Die Ersetzungen der in den früheren

Ausgaben von alttestamentarischen Übersetzungen verwendeten Entsprechungen verlief in Richtungen, die in der Regel durch den Verbreitungs- und Gebräuchlichkeitsgrad der Bezeichnungen festgelegt wurden (z. B. *gvant* → *oblačilo*, *ratati* → *postati*; *žalovanje* → *klagovanje*; *boj* → *vojskovanje*, *prijaznost* → *prijazen*). Fälle der Ersetzung von bekannten Bezeichnungen durch weniger bekannte oder versuchte Bildungen sind selten. Einige Substitutionen wurden wegen der Vereinheitlichung der Lexikwahl in der DB 1584 vorgenommen. Zahlreiche lexikalische und syntaktische Substitutionen wurden durch die Bemühung um eine höhere Anpassung an die Lutherbibel als fundamentale Übersetzungsvorlage angeregt, ein Teil jedoch durch die Suche nach einer inhaltlich besser entsprechenden Bezeichnung (*špiža* → *sladčica*). Zahlreiche morphologische und syntaktische Veränderungen spiegeln die Festigung und Heranreifung des Systems der slowenischen Schriftsprache hin (z. B. Possesivadjektive als Ausdruck für Besitzverhältnisse, die Wahl von Reflexivpronomina, Neuordnungen der Wortfolge usw.).

Übereinstimmungen und Differenzen der Zeitwörter in Luthers und Dalmatins Bibelübersetzung

Die Übersetzungsübereinstimmung der Lutherschen und Dalmatinschen Bibel, also zwischen dem wichtigsten Übersetzungsvorbild und seiner Übersetzung, die zugleich die erste slowenische Übersetzung der Gesamtbibel darstellt, ist schon wiederholt besprochen worden. In dem vorliegende Beitrag sollen anhand von Verbäquivalenten, die bedeutungsmäßig gleichwertige bzw. annähernde Verbfügungen darstellen, die Grenze der Übereinstimmung und Verschiedenheit näher bestimmt werden. Auf diesem Wege soll das Ausmaß der übersetzerischen Schaffenskraft und Individualität von Dalmatin festgestellt und soweit wie möglich aufgehellt werden, zugleich sollen diejenigen Übersetzungslösungen, die Dalmatins sind, hervorgehoben werden, und von denjenigen unterschieden werden, die auf die Verschiedenheit der Systeme der slowenischen und deutschen Sprache zurückzuführen sind.

Das Grundmerkmal der Dalmatinschen Übersetzung, das aufgrund des Verhältnisses zum Lutherschen Übersetzungsvorbild bestimmt wurde, ist ein kontinuierlicher Wechsel von Gleichem und Verschiedenem, wodurch auch ein lebhafter Prozeß der lexikalischen Festung in der zweiten Hälfte des 16. Jh. zu Ausdruck kommt.

Eine Neuinterpretation wird zweifellos auch durch Übersetzungsübereinstimmungen, die selten verwendete, bedeutungsspezifische Verben und Phrasen betreffen, nötig. Angesichts der Textanforderungen und Möglichkeiten jener Zeit können sie als Qualität angesehen werden. Durch die Vermittlung Luthers traten in der slowenischen Übersetzung zahlreiche neue Verben (z. B. *tunihanje* (←*tunihati*)) und noch viel mehr neue Bedeutungen (durch Randbemerkungen festgelegt) in Erscheinung. In den Randbemerkungen fand Dalmatin oft schöpferische Neuformulierungen. Oft wurde die Bedeutung synonymisch erweitert, wobei eine Brücke zwischen dem Bekannten, praktisch Erprobten und dem Neuen gebaut wurde. Zahlreiche übersetzerische Abweichungen von Luther sind auf das Bestreben zurückzuführen, für den slowenischen Leser möglichst verständlich und vorstellungsmäßig vertraut zu schreiben.

Die Auswahl der bei Dalmatin verwendeten Verbäquivalente wurden in erster Linie nach Bedeutungskriterien, seltener nach Kriterien der Wortbildung, Morphologie oder

Stilistik getroffen. Bemerkenswert ist eine funktionelle Nutzung von Präfixverben, was ein gefestigtes Bewußtsein in Wortbildung, Bedeutungswert und grammatikalischer Wirkung von Wortbildungsformanten belegt (z. B. *pomreti*, *zanucati*). Bei Übersetzungsäquivalenten können bedeutungsmäßig gefestigte Bildung und Beschreibungen abwechselnd vorkommen (z. B. *steinigen* → *s' kamenjom posipati*, *verrosten* → *postati rjavo*). Die Auswahl kann auch auf Verlegenheiten der Wortwahl oder auch bewußte Stilbildung zurückzuführen sein. Zahlreiche übernommene Verben wie auch Word- und Syntaxkalke, die in der Rolle von Übersetzungsäquivalente auftreten, müssen außerhalb des Verhältnisses Dalmatin – Luther beurteilt werden, da sie ein lange andauerndes Nebeneinander der deutschen und slowenischen Sprache illustrieren.

Comparison of the Lexicon of Krelj's and Juričič's *Postils*

The first person to consider the linguistic relationship between Krelj's (1567) and Juričič's (1578) *Postils* or more precisely, between their two translations of the first, winter section of Spangenberg's edition of explanations of the Gospels and Epistles, was Kopitar (1808), while at the end of the 19th century, Oblak also discussed this in a special study (1894). Thus in the first discovered edition from 1578, whose author was not then recognizable, as in Krelj's *Postilla slovenska*, discovered later, Kopitar brought to light a better writing system than that of Trubar. His comparison of the two, though remaining in Trubar's shadow, broadly determined (alongside the orthographical differences) the degree of the two authors' Germanization and their so-called »Dalmatinization«. In Juričič's *Postilla* Oblak established corrections of a translational, linguistic and orthographical nature. His linguistic corrections included the most obvious phonetic changes, which in individual cases also involved the morphological level. He evaluated the translational changes with regard to the degree of dependence on translation models, but did not go into the matter of concrete word exchanges. More recent treatments of the language of both *Postils* mostly extend our knowledge of phonetic phenomena and morphology (Rigler 1968, Orožen 1977) and of the composition of Krelj's vocabulary (Godini 1987), especially in comparison with Trubar's (Rigler 1968, Orožen 1986/87, 1987). By comparing the two texts and taking into account Spangenberg's text, a more accurate study of Krelj's and Juričič's Germanizing was made in both content and scope (Merše 1996).

The studies made so far have incorporated only part of the word exchanges made in Juričič's edition. It is possible to draw conclusions about the extent to which the vocabulary does not overlap in Krelj's and Juričič's *postils* on the basis of a complete alphabetically arranged list of words for both works. One sixth of the words (out of 4647 headwords) in Krelj's *postil* are not included in Juričič's translation, while a good tenth of the words from the latter (out of approx. 3900 headwords) do not overlap with Krelj's edition. Because Krelj's *postil* presents a longer preface than Juričič's, the higher percentage of non-overlapping vocabulary here is understandable. Some discrepancies are also caused by individual expansions or omissions in the translated text, but for the majority of differences there is some deeper reason. It is perfectly clear that Juričič tried to bring his work closer to a wide circle of readers by selecting generally well-known, frequently used and semantically unambiguous expressions. He also toned down Krelj's critical attitude and avoided expressiveness.

In the composition of vocabulary from Krelj's postil that does not occur in Juričič's or is replaced by synonymous expressions or phrases, the following categories are recognizable: international, mostly technical expressions of Latin or Greek origin (e.g., *absolucija*, *eksorcist*, *interim*, *pedagog*; *kanonizirati*, *legitimirati*), words taken from German (e.g., *ahar*, *ahati*, *cehmojster*, *haufen*, *iringa*), calques (e.g., *naprejklasti*, *naprejstati*, *naprejvleči*), Romance loans (e.g., *butega*, *mandrija*, *moneta*), stylistically marked groups of words (e.g., *bratec*, *otročič*, *potrebica*, *plaščič*; *crkniti*, *debeloumen*; *brav*), groups of compounds with unified affixes (e.g., *klecavec*, *zanašavec*; *malikovec*, *maloverec*; *Izraelčič*, *Jeruzalemčič*; *končljiv*, *nagljiv*, *neomadežljiv*; *obloženi*, *pisani*, *poklicani*, *posvetni*; *neborec*, *neubog*, *neduhoven*). Within the non-overlapping tenth of words from Juričič's translation the following characteristic groups appear: words taken from German (e.g., *arnož*, *flegar*, *rajtinga*, *šraj*, *šrajeti*), calques (e.g., *gorienjanje*, *goripostaviti*, *naprejdružati*), groups of compounds with unified affixes (e.g., *hudodelnik*, *krivčnik*, *požrešnik*, *sramotnik*; *komunski*, *kraljevski*, *kranjski*, *petlarski*; *pustivši*, *razlomivši*). The different selection of verbs was also influenced by differences in the use of tenses, modals and mood. Yet another contributing factor in the linguistic independence and recognizability of the compared texts is the different selection of words on the phonetic and morphological levels (e.g., *dujno* → *dvoje*; *mehi* → *mehove*, *od rečih* → *od reči*, *učijo* → *uče*, etc.).

Kopitar's Model of Literary Language and *Postilla* 1578

Kopitar devoted much attention in his *Grammar* to the standard language of the Slovene Protestants. He dealt mostly with the phonetic-graphemic level and morphology, but also mentioned syntax and the selection of vocabulary. His evaluations have preserved their worth up to the present day – which is proof of his sound knowledge of the standard language in the sixteenth century.

In drawing parallels between Trubar's works, especially TT 1557, and the two translations of the first part of Spangenberg's postil – Krelj's from 1567 and Juričič's from 1578 – which at first he mistakenly attributed to Dalmatin – Kopitar established that a dual writing practice existed. In his opinion, the more appropriate writing system was to be seen in the two translations of the postil which, compared with Trubar's text, were also distinguished by a geographically wider selection of vocabulary, less Germanization and the choice of more widely adopted forms (e.g., the neuter ending in *-o*). On the other hand Kopitar judged their phonetic, morphological and word approximation to the South Slavic dialects to be a weak point.

A repeated examination of the language relations between Trubar and Juričič and between Krelj and Juričič, which was intended to concretize Kopitar's rather general assessment of the degree of Trubar's and also Krelj's and Juričič's Germanization, established that the same types of Germanism are formed in all three writers and that they differ only in the extent and frequency of their occurrence. A comparison of TT 1557 and JPo 1578 showed that the process of replacing borrowed words and calques (e.g., *cajhni* → *znamenja*, *gvant* → *suknja*, *gori obuditi* → *zbuditi*) with native expressions was under way, but was neither complete nor strictly in one direction. Apart from endeavours to create a purer language, the direction of the exchange was determined by differences in how firmly

established the use of synonymous expressions was. With Krelj and Juričič, the distancing from German syntactic patterns is also noticeable, but this also means distancing from Trubar according to whether he followed Luther (in translating Gospel passages) or Spangenberg in the exposition. It was Juričič who remained closer to Spangenberg's text, as is shown by the consistent selection of words with borrowed root (e.g., *Kezery* for *Ketzer*, *moiftruie* for *meyfert*), the more accurate translating of component elements in German compounds (e.g., *vunkai hod* for *Außgang*) and the use of phrasal and syntactic calques. The two-element synonymous phrases from Krelj's *Postilla slovenska*, mostly composed from a foreign and native expression, were replaced by Juričič with one of the possibilities offered (e.g., *Savesa alli Pund* → *Sauesa, shold alli plazhillu* → *plazhilo*). The choice is determined by how well-established the phrase is.

The Character and Distinctive Features of the Lexicon in the 16th-Century Slovene Protestant Postils

In addition to the Bible translations, postils are the other texts that in terms of genre stand out among the works of the 16th-century Protestant authors. Three large postils were published: Krelj's *POSTILLA SLOVENSKA* in 1567, followed by its full realization, Juričič's *POSTILLA*, and towards the end of this period, Trubar's *HISHNA POSTILLA*. Krelj's and Juričič's postils are translations of German Spangenberg's postil, while Trubar translated the extensive Luther's postil.

Typical of postils as a specific textual genre are explication and illustration, which open door to diverse lexicon, particularly lexicon from everyday usage, denoting familiar, common items and tasks, e.g., *kavka*, *pokrovača*, *grah*, *konoplja*, *strukelj*, *beč*, *pletenica*, but also a number of terms for more abstract concepts, e.g., *fabula*, *has*, *proces*, *netugent*, *odrtija*. Postils also contributed a significant share of ecclesiastic terms to the 16th-century lexical stock, e.g., *beneficij* / *beneficija*, *evharistija*, *plebanija*, *prezbiter*, *prior*, and a number of terms reflecting the social context of the time, e.g., *monarh* and *monarhija*; *dacijar*, *jurist*, *kamerlin*.

One of the features of postils is illustration of religious teachings with colorful examples. The following elements contribute to the persuasiveness and effectiveness of the genre: phrasemes, e.g., *ogrditi se komu v roko*, addresses, interjections, e.g., *čaj*, *fuj*, and accumulation of emotionally charged words and phrases, e.g., *pankrt*, *šelm*; *crkniti*, *natrobiti*; *debeloumen*, with particularly noticeable diminutives of all three genders, e.g., *kotec*, *doktorčič*; *mačica*; *gnezdece*, numerous comparatives and superlatives, e.g., *prelep*.

A survey of the lexicon found only on pages of postils or introduced by usage in postils, reveals a familiar typology. In finding correspondences to German original, Krelj, Juričič, and Trubar selected from well-known lexicon, borrowed words from other languages that were either already adapted to Slovene or they minimally adapted them themselves, or they derived new words using already established derivational patterns.

The main pattern of connecting synonymous or semantically closely related words, with prevailing double and triple formulas, is in all three postils the combination of a (newly recorded) borrowed word and a well-known Slovene word or word of Slovene origin, e.g., *ahle* ali *grebeni*, *skribenti* ali *pisarji*, *ujšel* ali *serilnik*; *jubilirati* ali *vukati*.

Numerous other combinations are also attested, namely, a borrowed word can appear in the explicative role, the order of newly recorded word and its explanation may be reversed, the newly recorded word can be of Slavic origin, e.g., *blagosloviti ali žegnati, cbifoh ali topelt; gorejti inu plamiti*.

One of the reasons that Slovene 16th-century Protestant writers successfully translated the extensive postils with rich vocabulary was also the fact that they had a good mastery of Slovene derivational possibilities. They expanded word families in various directions, e.g., *streči + strežen; grevati + grevanje; osat + osatov; sova + soviski; doktor + doktorica; gospodar + gospodarstvo; blazina + blazinica; bruma + nebruma; rdeč + rdečnost, malati + izmalati, pohujšati + pohujšovati; kisel + kiselu/kislo*. A noticeable feature of Krelj's and Juričič's postils is a large number of participles in *-č* and *-vši*. The part of lexicon that appears in postils differs from the lexicon used elsewhere in phonological, derivational, or even orthographic features, which are most often idiosyncratic.

Slovene Lexicon in Megiser's Dictionaries (1592, 1603) and Its Use in the 16th-Century Literary Language

Although both of the multilingual Megiser dictionaries, which also included the Slovene language, were dedicated great deal of research attention, the question on the extent of included vocabulary, used in the works of 16th century Slovene Protestant writers, for objective reasons remained unsolved. New findings on the proportions between already known and new, mediated lexicographical vocabulary are the result of analyses of complete copies of works by 16th century Slovene Protestant writers, which are intended for the making of a 16th century Slovene literary language lexicon.

In his multilingual dictionary Megiser included generally known and frequently used words. To his selection of used live, current vocabulary he was oriented to a great degree also by foreign lexicographical suggestions. The newly collected vocabulary for the most part demonstrates formation according to stable, productive word formation patterns (e.g., *bolhav, dostojnost, hrtica, obsekanje, bobnar, oštupati* etc.). A large part of the new word-stock is of provincial or dialectal source, especially Carinthia (Koroška), which simultaneously shows a close attachment to German. Noticeable is a group of vocabulary with connotative meaning, taken from the spoken language.

With the new word-stock, brought with Megiser's dictionaries, the user of the multilingual was brought closer to the object and abstract world that they met in everyday life. Among the words that cannot be traced in Protestant works are especially the names for real facts, which in the biblical translations were not mentioned because they originated from other natural, cultural or historical environments. Among the newly recorded word-stock are for example: the naming of objects and tools: *brus, cedilo, kuhalnica, muhovnik* etc., active persons of different types: *balbirar, ceglar, ferboltar, čreul flikar, klobasar* etc., numerous names for flora and fauna: *detelja, endivija, oves, nagelj, patonika, breza, jel, brinovka, cajzlica, drozg, ščinkovec, forel, gad*; names of foods (pastries): *poprtnjak, presta* etc., and measurements: *kvinteljč* etc.

The Use of Diminutives in the Works of the 16th-Century Slovenen Protestant Writers

Survey of the lexicon compiled with the complete excerpt of the 16th century Protestant works revealed a sizable group of nouns derived with diminutive suffixes. The composition of this group ultimately depended on contextual verification of a predictable diminutive or some other related meaning, i.e., ‘youngling, immature’ and diminutive-hypocoristic or diminutive-pejorative meanings. The diminutive meaning is clearly indicated by the attribute *small*, youth and immaturity by the attribute *young*, the hypocoristic relationship by the attributes *dear*, *poor*. The verification, which, in addition to the context, took into account the translation source texts, various editions of the same texts, and the existing foreign-language lexical equivalents, also showed that the derivatives like *kmetič*, *nožič* cannot be considered diminutives, since they do not express a small degree of the feature expressed in the base.

The most derivative variegation was found in masculine diminutives, which display the following suffixes, arranged from the most to the least derivationally productive: *-ec* (*bratec*), *-ič* (*kraljič*), *-čič* (*doktorčič*), *-ek* (*časek*), *-c* (*stebrc*), double suffixes *-(č)ič-ek* (*konjiček*, *hlapčiček*) and *-čec* (*kamčec*), and rarely attested suffixes *-ik* (*kamik*) and *-ljaj* (*bodljaj*). In derivation of feminine diminutives, three single suffixes are attested: the most productive *-ica* (*deželica*) and less common *-ca* (*pesenca*) and *-ka* (*babka*). The bipartite suffix *-ič-ica* is attested in derivatives when the first-degree derivation is with the suffix *-ica* (*devičica*), while the suffix *-ič-ka* is attested in second-degree derivatives, presumably derived from masculine nouns in *-ič* with the suffix *-ka* (*kraljička*). Neuter diminutives are derived with the suffix *-ce* (*drevce*); the meaning ‘youngling, immature’ is expressed with the suffix *-e* (*otročje*). It was already Bohorič who pointed out in his grammar (1584) the most productive suffixes that appeared in derivation of diminutives of all genders.

Lexical difficulties in the beginning period of the Slovene literary language and the search for the most appropriate derivational model in, among other things, diminutives (particularly masculine and feminine ones) is evident in several series of synonyms, derived with various suffixes, e.g., *kamčec* – *kamčič* – *kamenec* – *kamenčič*; *psičica* – *psička*. The analysis of concrete usage of diminutives showed that their choice also depended on the variety of the text and the context (e.g., by their inclusion into synonymic and antonymic series, and their coordination with the main concept, for which a diminutive is used). When examining how much the use of diminutives in translations depends on the source texts, the author finds a high degree of congruence, but also some cases of independent use of diminutives, which shows a conscious choice and stylistically effective use.

Feminine Pairs of Masculine Designations in the 16th-Century Standard Slovenian

Designation needs that became apparent when translating Biblical and other religious texts, and also in composing more independent works that were more or less bound by translational conventions, encouraged 16th-century Slovenian Protestant writers to look for and form feminine pairs of masculine designations (proper and common name desi-

gnations). References in the grammar book of Bohorič show that the so-called feminine forms in the linguistic use of the time were used as a special word-formational and semantic category. In various parts of the mentioned grammar book pairs like *kojn – kojnka* (Rofs – Röflin), *lev – levinja*, *psič – psičica* or *psička*, *Lamberger/Lambergar – Lambergarica*, *Lublančič – Lublančica* or *Lublanšica*, etc. express also the most productive formational models of feminine pairs in the 16th-century standard Slovenian. The stated examples reflect the derivation from proper and common name masculine designations, the formation from a loan word and a native noun, the derivation with formation specialised affix morphemes (e.g., *-ica*, *-inja*, *-ka*) and the phonetic conversion at the affix connection or without it.

Even though feminine pairs do not accompany all masculine designations, they can, however, be distinguished into two basic groups: rare proper name designations like *Egiptar – Egiptarica* and numerous common name designations, which can be grouped into different subgroups. These include pairs of profession designations (e.g., *apotekar – apotekarica*, *kruhapek – kruhapekinja*, *mlinar – mlinarica*) or simply designations referring to executors of various activities (*besednik – besednica*), pair designations referring to social structure (e.g., *cesar – cesarica*, *kralj – kraljica*, *kraljič – kraljičica*, *firšt – firština*), pair designations of family and other relations (*brat – sestra*, *oča – mati*, *preded – prebaba*, *sin – hči*; *boter – botra*, etc.), animal designations (*golob – golobica*), etc. A large majority of feminine pairs belongs to a group of modification compounds, a part of which has a substitute stem (e.g., *sin – hči*). Masculine elements in pair designations are commonly used more frequently than feminine elements, with standard language and living language usage encouraging the formation of new elements of the word family (e.g., *cesar + cesarjev/cesarjov*). Feminine pairs can (apart from the difference in gender) have semantic equivalents to masculine pairs, but frequently differ from them.

Numerous masculine designations attested in the 16th-century publications in Slovenian did not have their equivalent feminine pairs, usually due to historic or semantic reasons (e.g., *aar/ahar*, *galjot*; *papež*; *arianer*, *antitrinitar*, *cvinglijaner*, etc.) Also a few feminine designations were without their masculine equivalents, which was due to the profession that could only be done by women (e.g., *ama*, *dojka*).

Representation of Occupations in the Works of Slovene 16th-Century Protestant Writers

Numerous agent nouns that are an integral part of the lexicon used in the works of Slovene 16th-century Protestant writers can be, according to their features, grouped into several subcategories. Considering how numerous and diverse they are, nouns denoting occupations are particularly interesting. Although most of these terms are included in translations of the Bible, the entire corpus also provides terms for contemporary occupations. Particularly rich sources are both multilingual dictionaries by Megiser (MD 1592 and MTh 1603).

The typical stratification of the society that the Protestant writers were part of is reflected in frequent references to the main social classes (e.g., *žlahtnik* ‘noble’, *purgar* ‘burgher’, *antverhar* ‘artisan’, *kmet* ‘peasant’), among which *kmet* and its synonym *kmetič*

also denote a profession ('farmer'). The class of artisans (*antverhar*) was fairly diverse. Among more commonly mentioned occupations are: *zlatar/goldšmid* 'goldsmith', *cimerman* 'carpenter', *šuštar/šustar/šuster* and *črevljar* 'shoemaker', *lončar/hafnar* 'potter'; a group of terms denoting male and female makers of clothes (*žnidar* 'tailor' and *žnidarica, šivilja, šivkinja, mojškra* 'seamstress' and the Croatian borrowing *kreač/krejač* 'tailor'). Among makers of practical items and merchandise were also *glažar* 'glassmaker', *irhar* 'kid-leather maker', *kolar* 'wheelwright', *kotlar* 'tinker', *mečar* 'sword maker', *pintar* 'cooper', *sedlar* 'saddler', *šlosar* 'locksmith', *šporar* 'spur maker'. One of the most homogenous groups in terms of derivation is comprised of terms derived from nouns denoting animals: *golobar* 'pigeon breeder', *konjar* 'groom', *kozar* 'goatherd', *oslar* 'donkey driver', *ovčar* 'shepherd', *ptičar* 'birdcatcher', *ribič* (also *fišmajster*) 'fisherman', *svinjar* 'swineherd'.

A list of terms for contemporary occupations includes several deverbative nouns denoting actions expressed with base verbs, e.g., cooking in *kuhar* 'cook' (cf. also *kovač* 'blacksmith', *pek* 'baker', *pisar* 'scribe', *tkalec* 'weaver', *voznik* 'driver'; some terms with a borrowed (German) base: *malar* (← Ger. *malen* 'to paint'), *šenk* 'tavern keeper', *šmelcar* 'smelter', *šribar* 'scribe', *skribent* 'scribe', *žnidar* 'tailor'. Some indispensable occupations in all social classes included *arcat* 'physician', *apotekar* – *apotekarica* 'pharmacist', and *pogrebnik* 'undertaker'.

Contextual use of terms for occupations most often reveals the activity characteristic of the occupation and the reality related to it.

The analysis of the use of these terms also found the following characteristics:

- Numerous synonymous pairs and series with multiple constituents are derived from a borrowed and native word, e.g., *furman/fuerman* – *voznik* 'driver', *gartler* – *vrtar* 'gardener', *ledrar/leederer* – *kožar* 'tanner', etc.
- One-word terms occasionally alternate with synonymous descriptions, e.g., *štamecer* (← *Steinmetz*) 'stone cutter' – *ti, kir so kamen rezali* 'those who cut stone'.
- Most terms for occupations are masculine; only a few occupations are naturally associated with females, e.g., *ama* 'wet nurse', *pestunja* 'baby sitter', *dojka* 'wet nurse'. Some of the most common binary terms for occupations that were essential part of Slovene life in the 16th century were *kmet/kmetič* and *kmetica* 'peasant/farmer (m./f.)', *mlinar* and *mlinarica* 'miller (m./f.)', *kramar/kramer* and *kramarica* 'shop keeper (m./f.)', *hlapec* and *dekla* (derived from two different roots) 'farmhand (m./f.)'. However, members of a gender pair may have also differed semantically.
- Terms for occupations often expanded their semantic range and were used figuratively.
- Terms for occupations (particularly borrowings) are quite diverse as far as their phonology and derivation are concerned, e.g., *aar/ahar/hahar/hagar* 'executioner', *balbirar/polbirar* 'barber'; *kramar/kramer* 'shopkeeper'.

Pohlin's Trilingual Dictionary from the Point of View of Tradition and Contemporary Language Use

The approximately 12,000 entries in Pohlin's dictionary *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*, 1781, included various word types and, at the same time, thematically different layers of vocabulary. Numerous expressions from the contemporary tangible and intangible world are included. The framework of the contents is determined by the central European geographical environment and the way of life in it, and the intellectual horizon of the educated persons of the age. This is indicated by, for example, designations for working people, flora and fauna, everyday objects (e.g., tools, items of clothing, food, rocks and minerals, etc.), meteorological phenomena, units of measure, properties, actions, events and states, etc. Word types are represented in proportions largely corresponding to current use: nouns predominate, followed by verbs and adjectives. Other word types (interjections, particles, etc., are rarer).

The modest size of the dictionary compelled the author to select words carefully. This is also indicated by a comparative analysis of the vocabulary used in Pohlin's other publications (in particular his 1789 translation of Becker's *A Little Book of Needful Help*). The dictionary does not include various predictably constructed derivations that can be found in Pohlin's other texts:

a) in the case of substantives, notably diminutives (e.g., *kupzhek*, *sodzhek*, *dileza*, *fvefdeza*), generally feminine but occasionally also masculine pairs of designations (e.g., *greshnek*), gerunds (e.g., *zhislanje*, *pogublenje*, *shtemanje*) and other types of derivations recognisable from suffixes (e.g., *dētelshe*, *miloserznoft*, *spisarna*, *tatvinftvu*), etc.;

b) in the case of adjectives, notably comparatives and superlatives (e.g., *narmanjši*), compounds with a prefix of negation (e.g., *naperluden*, *navoshliv*), some other compound words (e.g., *zhernuplavkafi*) etc.;

c) in the case of verbs, the non-inclusion of verbal calques, which are very numerous, especially in translated works, is particularly noticeable (e.g., *dolipowyati*, *gorijemati*, *okolipernefti*), as is the absence of established multi-stage derivations such as prefixal perfectives and the secondary imperfectives derived from them (e.g., *dapernashati*, *ifuzhiti*, *napasti* – *napasem*, *perkrevsâti*, *poferdirbati*, *spreoberniti*, *urovnati* etc.);

d) in the case of adverbs, for example de-adjectival derivations (e.g., *glahku*), etc.

Pohlin also left out of the dictionary numerous commonly used sets of words from different parts of speech (e.g., the substantival *kriſhemsvejt*, the adverbial *s'zhasama*, the articu- lar *kratkunekar* etc.). Other identifiable reasons for the non-inclusion of designations in the dictionary include a narrow area of specialisation (e.g., *fushine*, *hkavski stol*, *shpanshvôsk*, *vovzhjek*) and the expressiveness of the designations (e.g., *fantin*, *pretepazyâ*, *ſhênka*). In- formation on the method of formation of the majority of the derivations mentioned can be found in Pohlin's grammar, which, given a clear significance in terms of word formation, undoubtedly reduced the need to include them in the dictionary. The noticeable presence in the texts of a greater number of phonological and generative variants than in the dictionary is presumably likewise the consequence of a reliance on colloquial use that is not fully fixed.

A comparison of the words included in the dictionary with the vocabulary used in the standard literary Slovene of the 16th century, which also shows greater breadth in terms of parts of speech, took into account above all the new, differentiating vocabulary. Several

developmental shifts can for example be seen at the word-formation level, since the dictionary

includes numerous augmented word families, and also some entirely new ones. Their elements as a rule show a characteristic suffixal derivation (compared to the 16th century there is the brand-new word family *abotne, abotnek, abotneca, abotnija*, while enlargement with new elements is shown by the group *afena, afenene, afenske, afenca*, since only *afinja and afinski* are known from the 16th century).

Die Verben in den Wörterbüchern des 18. Jahrhunderts und die protestantische Tradition

Das 18. Jahrhundert war im slowenischen ethnischen Gebiet auch ein Jahrhundert einer intensiven lexikographischer Tätigkeit. Die meisten Wörterbücher, die von slowenischen Geistlichen und Ordensleuten verfasst wurden, blieben zwar in der Handschriftform erhalten, dennoch wurden einige von ihnen auch gedruckt und übten in dieser Form einen starken Einfluss auf die Wörterbuchedition, mittelbar aber auch die schriftsprachliche Tradition aus. Mit dem Vergleich der Verben in vier Wörterbüchern des 18. Jahrhunderts (jenen von Kastelec-Vorenc (1680 – 1710), Hipolit (1711 – 1712), Pohlin (1781) und Gutschmann (1789)) mit der Verblexik in den Werken der slowenischen protestantischen Autoren des 16. Jahrhunderts und in den beiden mehrsprachigen Wörterbüchern Megisers (1592 und 1603) wird die Absicht verfolgt, Merkmale der lexikographisch erfassten Lexik in den zum Vergleich herangezogenen Werken aufzudecken und auf die Veränderungen in der Zusammensetzung und Gebrauchsfrequenz hinzuweisen. Der Vergleich ergab folgendes:

- Gedruckte und in Handschriftform erhaltene Wörterbücher des 18. Jahrhunderts weisen einen stark veränderten Lexikbestand im Vergleich zur Schriftsprache des 16. Jahrhunderts auf.
- Zur übereinstimmenden Wortschatzschicht gehören Handlungs-, Vorgehens- und Zustandsverben, die allgemein bekannt und folglich nicht zeitgebunden sind (z. B. *biti sem* und *biti bijem, bati se, bolehati, brejiti, beliti, bobnati, brisati, buditi, flisati se* usw.).
- Die Analyse der Verblexik im Hinblick auf deren Herkunft wies eine allmähliche Zunahme von Benennungen auf, die aus der deutschen Sprache entlehnt wurden. Unter den Verben, die in der Schriftsprache des 16. Jahrhunderts nicht aufweist, in den Wörterbüchern des 18. Jahrhunderts aber vorkommen, sind auch solche wie: *abdonkati, aufklati, ahlati, fidualati, filcati* usw. Die Gruppe der Verben auf *-irati*, die bereits im 16. Jahrhundert als Internationalismen (*absolvirati, adplicirati, figurirati* usw.) aufgefasst wurden, weist im Lexikbestand des 18. Jahrhunderts eine veränderte Zusammensetzung auf. Die Verben mit dem Fremdpräfix *an-* (*aniti, anvzeti se/anjemati se, anzadeti* usw.) waren nach wie vor fest in Gebrauch. Dasselbe gilt für Lehnübersetzungen mit adverbiallem Bestandteil (etwa *doli vdariti* für ‘abschlagen’), obwohl die Wörterbücher des 18. Jahrhunderts nicht dieselbe Zahl solcher Wortschöpfungen aufweisen. Deren Erfassung differiert vermutlich

- auch je nach dem Konzept und den Umständen, unter denen die Wörterbücher entstanden, und nicht nur nach deren Gebrauchsfrequenz.
- Die Wortbildungsanalyse der verglichenen Verben wies unter anderem auf eine verstärkte Erfassung von den nach ihrer Aktionsart gegensätzlichen Verben (z. B. *brcati* → *brcniti* – *brcati*) hin, ferner von onomatopoetischen Verben (z. B. *blejati*, *bleketati*), von Verben mit diminutivem Infix (z. B. *ajčkati*). Einträge von onomatopoetischen Verben weisen eine große Vielfalt von phonetischen Varianten auf, die sich an verschiedene auditive Eindrücke von motivierten Lauten anlehnen (*bobotati* → *bobočati*, *praskanteti* → *brasketati*, *brečati* → *brenčati* usw.).
 - Der Vergleich wies auch eine wachsende Entwicklungs-, zugleich aber geographisch bedingte Wortlaut- und Wortbildungsvarietät von verbalen Benennungen (z. B. *antikati* → *amtkati*, *farbati* → *barbati*, *bežati* → *biežati*, *bleščiti se* → *blišeti se*, *bleši se*, *falšati* → *favšati*; *burdelam* und *burdelim* ‘schwelgen’ (Pohlin), *fantirati* in *fantiruvati* ‘inventieren’ (Gutsmann) usw.).

Comparison of Verbs Used by Slovene Protestant Writers and Svetokriški

The comparison of Slovene Protestant writers’ work with the collection of homilies *Sacrum promptuarium* (1691–1707) by Tobia Lionelli – better known under his monastic name Janez Svetokriški – was conducted with the goal of testing the durability of literary language created in the 16th century and, at the same time, to outline the features of Svetokriški’s language.

The outcome of the study, which looked at both the word choice and the realization of verbal categories (aspect, tense, mood), includes the following findings:

- Compared to the Protestants’ works, *Sacrum promptuarium* does not show a considerable decrease in the share of German loan words. The use of verbs such as *ajfrati* ‘to be jealous’, *flisati se* ‘to try hard’, *klagovati* ‘to moan’, *lebati* ‘to live’, seems to be solidly established. Similarly, there is no noticeable decline in the use of calques, i.e., the verbs such as *aniti* ‘to concern’, *podstopiti* ‘to undertake’, *doli vzeti* ‘to take off, to remove, to lose weight’, *gori zavpiti* ‘to scream’, *tribati* (*ohernijo*) ‘to carry on (stinginess)’ are a consistent part of Svetokriški’s language. It also includes numerous verbs borrowed from German and Italian that were not present in Protestant works, e.g., *fatati* ‘to gossip’, *muzicerat* ‘to play music’, *rajžati* ‘to travel’, *špeglati se* ‘to follow the example’, *švacati* ‘to chatter’, *špogati* ‘to be in a habit of using’, and others.
- Some of the diminished overlap in verbal expressions used in the works of Slovene Protestants and in *Sacrum promptuarium* is on the account of a small number of dialectal verbs and verbs borrowed from Romance languages, a few new international borrowings, i.e., borrowings of Latin origin (e.g., *supliciranje* ‘supplication’, *dati absolution* ‘to give absolution’), and some expressions that were not widely used because of their emotive character.
- With regard to the use of German loan words, Svetokriški’s language to a large degree continues the status from Trubar’s *Hishna postilla* [House Postil] (1595).

The choice of some words and presence of some phonological, morphological, and syntactic features exhibit considerable similarity to Krelj's language, which a logical consequence of the same dialectal provenience of the two authors and the similarity of textual genres, i.e., a postil on the one hand and elucidation of the gospels and epistles, homilies on the other.

- An evidence of a century-long use of individual lexical items, both native and foreign, is the expansion of their word families. Along the original verbs a number of new prefixed verbs developed, e.g., *gvantati* 'to clothe' + *ogvantati*, *luštati* 'to like' + *razluštati*, *lebati* 'to live' + *zalebati*. The opposites created by replacements indicate the waxing and waning productivity of individual prefixes, e.g., *premotiti* 'to deceive' → *omotiti* or *crkniti* 'to die' → *ucrkniti*/*vrkniti*.
- Many verbs of both native and foreign origins that are used in *Sacrum* differ from the Protestant tradition in their semantic structure (e.g., *vzdajati komu srečo*, *mir* 'to wish happiness, peace to someone' → *vzdajati koga s hudičam* 'to call someone the devil; to curse someone') and altered valency projection.
- The comparison also revealed differences in realization of verbal categories, particularly of aspect, tense, and mode. Aspect system realized in *Sacrum promptuarium* shows increased stability as it was no longer directly exposed to the interfering influence of the German originals. A few sporadic departures from systemically predictable use might be (like in Krelj's writing) attributed to the author's dialectal origin.
- The textual genre of *Sacrum promptuarium* also impacted the multifunctional use of previously known temporal forms, i.e., past tense and pluperfect, present tense and variants for expressing the future. By rapidly changing his temporal forms, Svetokriški achieved a rhetorical effect.

Protestant Lexicon in Pregelj's *Bogovec Jernej* (1923/1964)

With the goal of historicization, Ivan Pregelj in his novel *Bogovec Jernej* (1923) used words that he sourced from Slovene 16th-century Protestant texts. The study looked at the concrete share of the lexicon borrowed from Protestant works as well as at the ways in which it was borrowed and adapted to the themes of the novel and Pregelj's creative intent. The outcome of the study includes the following findings:

- Pregelj selected words without prejudices and restrictions as far as parts of speech were concerned, most commonly nouns and verbs, followed by adjectives and adverbs. He usually phonologically modernized words that he found in the works by the Protestant writers, e.g., *mejstu* → *mesto*, *gospudnji* → *gospodnji*. He also entirely avoided *bohoričica*.
- One of Pregelj's basic selection criteria was that the word have an archaic feel to it at the time of his writing; usually it also had to be morphologically and phonologically marked.
- Lexical items that Pregelj borrowed from the Protestants' works have semantically identical or altered use; in the latter case, their semantic field was either

broadened or narrowed. Many words that were used as emotionally neutral by the Protestant writers acquired a markedly negative connotation, e.g., the noun *svečenje* ‘lighting candles for worship’.

- The semantic changes are often indicated by changes in government, e.g., *snubiti ženo* ‘to court a woman’ vs. *snubiti v bojce* ‘to recruit soldiers’).
- The period of demise of Protestantism that was chosen for the temporal setting of the novel required the author to include some contemporary terms that were marked from the standpoint of religious orientation, e.g., *papežnik* ‘Catholic’, *papežniški* ‘Catholic (adj.)’, *poluverstvo* ‘half-faith’. Rich sources of material for Pregelj were Protestant Postils, particularly Krelj’s (1567) and Juričič’s (1578), which he evidently knew very well.
- Pregelj also borrowed synonymous pairs, e.g., from the language register of Dalmatin’s *Bible*, various set phrases, particularly phrasemes, e.g., *trdo čelo* ‘hardhead’, and multiword terms, e.g., *porodni greh* ‘original sin’, *veliki far* ‘high priest’.
- He often used the borrowed words in new collocations, which he formulated either according to the existing patterns or by creating new ones.

He also selected phonological and morphological variants used by the Protestants but later forgotten, e.g., *tatje* ‘thieves’ (N pl.), *iz grada* ‘from town/city’ (G sg.), *verujo* ‘they have faith’ (3 pl.); derivational variants, e.g., *hiniti* ‘to bluff’. In addition, he used derivational patterns that were productive in the 16th century. The frequency of nominally used adjectives reflects their common use by the Protestant writers, e.g., *cesarski* ‘a royal’, *črni* ‘a black one’, *nenavidni* ‘an envious one’; the prefixes *pod-* and *vz-* were interesting to him because their use was already in decline in the 16th century.

Viri in literatura

Viri

Besedje 2011 = Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

BH 1584 = Adam BOHORIC, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Wittenberg.

Biblia sacra 1994 = *Biblia sacra*, iuxta Vulgatam versionem. Vierte, verbesserte Auflage 1994. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

BN 1800 = Rudolf Zacharias BECKER, Placidus MUTH, 1800: *Noth- und Hilfsbüchlein oder lehrreiche Freuden- und Trauergeſchichte der Einwohner zu Mildheim*.

CW 1860 = Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-slovenifches Wörterbuch*. Laibach: Herausgegeben auf Koften des hochwürdigſten Herrn Fürſtbifchofes von Laibach, Anton Alois Wolf. Gedruckt bei Jofef Blasnik.

DB 1578 = Jurij DALMATIN, 1578: *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.

DB 1584 = Jurij DALMATIN, 1584: *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Gedruckt in der Churfürſtlichen Sächſiſchen Stadt Wittemberg / durch Hans Kraffts Erben. Faksimile: Ljubljana, Mladinska knjiga v Ljubljani v sodelovanju z založbo Dr. Trofenik v Münchnu. 1968.

DC 1579 = Jurij DALMATIN, 1579: *TA CELI CATEHISMVS*. Ljubljana.

DJ 1575 = Jurij DALMATIN, 1575: *IESVS SIRAH*. Ljubljana.

DPr 1580 = Jurij DALMATIN, 1580: *SALOMONOVE PRIPVVISTI*. Ljubljana.

GW 1789 = Oswald GUTSMANN, 1789: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter von Oswald Gutschmann*. Klagenfurt.

GW 1789 (1999) = Oswald GUTSMANN, 1789: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter von Oswald Gutschmann*. Klagenfurt: 1789. Auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet von Ludwig Karničar. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz, 1999.

HD 1711–12 = HIPOLIT (Janez Adam Gaiger), 1711–1712: *Dictionarium trilingue Latino-germanico-slavonicum, in posteriori parte Germanico-slavonico-latinum*. Rokopis.

JPo 1578 = Jurij JURičIČ, 1578: *POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKE predige*. Ljubljana.

KB 1566 = Sebastijan KRELJ, 1566: *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg.

KPo 1567 = Sebastijan KRELJ, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.

K–V 1680–1710 (1997) = Jože STABEJ, 1997: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium latino-carniolicum (1680–1710)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 1997.

LB 1545 = Martin LUTHER, 1545: *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff new zugericht*. Wittenberg. Faksimile: Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft. 1967, 1983.

LB 1545 (1974) = Martin LUTHER, 1545: *Biblia: Das ift: Die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff new zugericht*. Wittenberg. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. 1974.

LH 1544 = Martin LUTHER, 1544: *Hauspostill I–III*. Wittenberg. Bayerische StaatsBibliothek, Digitale Bibliothek, Münchener DigitalisierungsZentrum. <<http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0003/bsb00030597/images/>; <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0003/bsb00030598/images/>; <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0003/bsb00030599/images/>>

LH 1566 = Martin LUTHER, 1566: *Haußpostill Doc. Martin Luthers/ Vber die Sontags/ vnd der fürnembsten Fest Euangela/ durch das gantze Jar*. Mit Fleyfz von newem corrigiert/ vnnd mit XIII. Predigen/ von der Passio/ oder Hiftori des Leydens Christi gemehret [v. Veit Dietrich]. Nürnberg: Gedruckt /.../ durch Vlrich Newber/ vnd Dietrich Gerlatz. <<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10144055-7>>

MD 1592 = Hieronymus MEGISER, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.

MD 1592 (1967) = Annelies LÄGREID, 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von Annelies Läg Reid. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

MTh 1603 = Hieronymus MEGISER, 1603: *Theaurus Polyglottus vel, Dictionarium Multilingue*. Frankfurt.

MTh 1603 (1977) = Hieronymus MEGISER, 1603: *Theaurus Polyglottus vel, Dictionarium Multilingue*. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za *Slovensko-latinsko-nemški slovar* izpisal in uredil Jože Stabej. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 1977.

*P 1563 = *ENE DVHOVNE PEISNI*, 1563. Tübingen.

PB 1781 = O. Marko POHLIN, 1781: *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*. Laibach: 1781. Faksimile der ersten Ausgabe / Faksimile prve izdaje: München, Dr. dr. Rudolf Trofenik, 1972.

PK 1789 = O. Marko POHLIN, 1789: *KMETAM SA POTREBO INU POMOZH ALI UKA POLNE VESELE, INU SHALOSTNE PERGODBE TE VASY MILDHAJM*. Dunaj.

PrB 1928 = Ivan PREGELJ, 1928: *Bogovec Jernej. Izbrani spisi, Drugi zvezek*. Ljubljana.

PrB 1964 = Ivan PREGELJ, 1964: *Bogovec Jernej. Izbrana dela, Tretja knjiga*. Celje.

PS 1894–1895 = Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar I (A–O, 1894), II (P–Ž, 1895)*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.

SA 1559 = Johannes SPANGENBERG, 1559: *Außlegungen der Episteln vnd Euangelien auff alle Sontage vnd fürnembsten Fest durchs gantze Jar.* Nürnberg: Gedruckt durch Iohann vom Berg vnnnd Vlrich Newber.

SP I–V, 1691–1707 = Janez SVETOKRIŠKI, 1691–1707: *SACRVM PROMPTVARIVM*, I (1691), II (1691), III (1694), IV (1700), V (1707). Venetiis (I–II), Labaci (III–V).

SPI (1691) = Janez SVETOKRIŠKI, 1691: *SACRVM PROMPTVARIVM*, Pars Prima. Venetiis.

SP II (1691) = Janez SVETOKRIŠKI, 1691: *SACRVM PROMPTVARIVM*, Pars Secunda. Venetiis.

SP V (1707) = Janez SVETOKRIŠKI, 1707: *SACRVM PROMPTVARIVM*, Pars Quinta. Labaci.

SP 1996 = *Sveto pismo stare in nove zaveze*, Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije. 1996.

SP 2001 = *Slovenski pravopis*. Jože Toporišič et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center SAZU (izd.), Založba ZRC SAZU. 2001.

SSKJ I–V, 1970–1991 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I (A–H, 1970), II (I–Na, 1975), III (Ne–Pren, 1979), IV (Preo–Š, 1985), V (T–Ž, 1991). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.), Državna založba Slovenije (zal.).

TA 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Abecedarium vnd der klein Catechismus.* Tübingen.

TA 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *ABECEDARIVM.* Tübingen.

TA 1566 = Primož TRUBAR, 1566. *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA.* Tübingen.

TA_r 1562 = Primož TRUBAR, 1562: *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KER-SZHANSKE.*

TC 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Catechismus In der Windifschenn Sprach.* Tübingen.

TC 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *CATECHISMVS.* Tübingen.

TC 1574 = Primož TRUBAR, 1574: *TA CELI CATEHISMVS.* Tübingen.

TC 1575 = Primož TRUBAR, 1575: *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA.* Tübingen.

TE 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA.* Tübingen.

TfC 1595 = Felicijan TRUBAR, 1595: *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI; INV/.../ Peifni.* Tübingen.

TkM 1579 = Janž TULŠČAK, 1579: *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE.* Ljubljana.

TL 1567 = Primož TRUBAR, 1567: *SVETIGA PAVLA LYSTVVI.* Tübingen.

TM 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *ENA MOLITOV TIH KERSzhenikou.* Tübingen.

TO 1564 = Primož TRUBAR, 1564: *CERKOVNA ORDNINGA.* Tübingen.

TPo 1595 = Primož TRUBAR, 1595: *HISHNA POSTILLA.* Tübingen. <http://www.dlib.si/?urn=URN:NBN:SI:DOC-02UIU4RU>

TPs 1566 = Primož TRUBAR, 1566: *Ta Celi Pfalter Daidou.* Tübingen.

TR 1558 = Primož TRUBAR, 1558: *EN REGISHTER.* Tübingen.

TT 1557 = Primož TRUBAR, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

TT 1560 = Primož TRUBAR, 1560: *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

TT 1577 = Primož TRUBAR, 1577: *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.

TT 1581–82 = Primož TRUBAR, 1581–82: *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.

TtPre 1588 = Matija TROŠT, 1588: *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*. Tübingen.

Vulgata = *Bibliorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam*. Nova editio, Typis polyglottis vaticanis. MCMXLVI.

ZK 1595 = Janž ZNOJILŠEK, 1595: *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*. Tübingen.

Literatura

- Johann Christoph ADELUNG, 1793–1801: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*. (Digitale Bibliothek Band 40.) Elektronische Volltext- und Faksimile-Edition nach der Ausgabe letzter Hand, Leipzig 1793–1801. Berlin. 2001.
- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. (Zbirka Linguistica et philologica 18.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- – 2011: Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji. Vpočastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 109–122.
- Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. (Zbirka Slovarji.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ivan ANDOLJŠEK, 1978: *Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj*. 2. predelana izdaja. Maribor: Dopsna delavska univerza Univerzum.
- Adolf BACH, 1970: *Geschichte der deutschen Sprache*. Neunte durchgesehene Auflage. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Heinrich Bach, 1984: Die Rolle Luthers für die deutsche Sprachgeschichte. *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Zweiter Halbband*. Berlin–New York: Walter de Gruyter. 1440–1447.
- Anton BAJEC, 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika. I Izpeljava samostalnikov*. (Dela – Opera 1). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.
- Rudolf Zacharias BECKER, Placidus MUTH, 1800: *Noth- und Hülfsbüchlein oder lehrreiche Freuden- und Trauergefchichte der Einwohner zu Mildheim*. Für katholische Leser eingerichtet von Placidus Muth. Erfter Theil. Neue verbesserte Auflage. Gotha: in der Beckerischen Buchhandlung, und Amberg und Sulzbach.
- Branko BERČIČ, 1968: Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts. *Abhandlungen über die slowenische Reformation*. (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen. I. Band.) München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik. 152–268.
- Besedišče* 2006 = Majda MERŠE, Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMK, 2006: Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2. Kommentare.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 99–325.
- Besedje* 2011 = Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- France BEZLAJ, 1976–2005: gl. *ESSJ*.
- Adam BOHORIZH, 1584 (1987): *ARCTICAE HORULAE SUCCISIVAE. ZIMSKE URICE PROSTE*. Prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič. Maribor: Založba Obzorja. 1987.
- Fran BRADAČ, 1972 : *Latinsko-slovenski slovar*. Ljubljana.

- Anton Breznik, 1917: Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«. *Dom in svet* 30. 170–174, 225–230, 279–284, 333–347.
- – 1926: Slovenski slovarji. *Razprave* III. Ljubljana: Izdaja Društvo za humanistične vede v Ljubljani. 110–174.
- – 1938: Iz zgodovine novejših slovarjev. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 33. 17–32, 87–98, 147–165.
- Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-flovenisches Wörterbuch*. I: A–L, II: M–Ž. Laibach. Herausgegeben auf Kosten des hochwürdigsten Herrn Fürstbischöfes von Laibach, Anton Alois Wolf. Gedruckt bei Josef Blasnik.
- Metod ČEPAR, 2013: *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, Zgodovinsko jezikoslovje.
- Duden 1998a = *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 6., neu bearbeitete Auflage. (Der Duden, Bd. 4.) Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag. 1998.
- – 1998b = *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*. (Der Duden, Bd. 11.) Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag. 1998.
- Theodor ELZE, 1893: Die slovenischen protestantischen Postillen des XVI. Jahrh. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Wien. 23–35.
- Johannes ERBEN, 1974: Luther und die neuhochdeutsche Schriftsprache. *Deutsche Wortgeschichte I*. Dritte, neubearbeitete Auflage, Band 1. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 509–581.
- ESSJ 1976–2005 = France BEZLAJ, 1976–2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Prva knjiga: A–J (1976), Druga knjiga: K–O (1982), Tretja knjiga: P–S (1995). Dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik (izd.), Mladinska knjiga (zal.). Četrta knjiga: Š–Ž (2005). Avtorji gesel: France Bezlaj, Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.), Založba ZRC (zal.).
- Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*, 1994: Band 2: apfelkönig – barmhertzig. Bearbeitet von Oskar Reichmann. Berlin – New York.
- Neva GODINI, 1987: Il punto su Sebastiano Krelj. *Linguistica* XXVII. 33–45.
- Anton GRABNER-HEIDER, Jože KRAŠOVEC, s sodelavci, 1984: *Biblični leksikon*. Celje: Mohorjeva družba.
- Ivan GRAFENAUER, 1914: O Trubarjevem prevodu evangelijev. *Dom in svet* 27/9–10. 297–303. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-I2RLGMAD>>
- Jacob GRIMM und Wilhelm GRIMM, 1877: *Deutsches Wörterbuch*. Vierten Bandes Zweite Abtheilung. H. I. J. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- – 1893: *Deutsches Wörterbuch*. Achter band, R–Schiefe. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- Der Digitale Grimm, Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*, 2004. Version 05–04. Frankfurt am Main: Zweitausendeins.
- Oswald GUTSMANN, 1789: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter und einiger vorzüglichen abstammenden Wörter*. Klagenfurt.
- Gerhard HELBIG, Joachim BUSCHA, 1996: *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. 17. Auflage. Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, Verlag Enzyklopädie.
- HIPOLIT (Janez Adam Gaiger), 1711–12: *Dictionarium trilingue Latino-germanico-slavonicum, in posteriori parte Germanico-slavonico-latinum*. Rokopis.

- Franc JAKOPIN, 1986: Jezikovna in pisna adaptacija imen v besedilih 16. stoletja. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: SAZU. 69–74.
- 1988: Pohlin in Gutsman kot leksikografa. *Leksikografija i leksikologija*. Zbornik radova. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 35–43.
- Alenka JELOVŠEK, 2011: Neosebna raba oblike *ono* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Slavistična revija* 59/4. 415–435.
- Marko JESENŠEK, 1998: Deležniško-deležijski skladi na -č in -ši v slovenskih prevodih evangelijev. *Vatroslav Oblak*. (Obdobja 17.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 273–286.
- 2005: *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. (Zora 33.) Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Hermína JUG-KRANJEC, 1994: *Pregljev roman Bogovec Jernej*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ludwig KARNIČAR, 1999: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter von Oswald Gutschmann, Klagenfurt 1789*. Auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet von Ludwig Karničar. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz.
- France KIDRIČ, 1925: Dalmatin Jurij. *Slovenski biografski leksikon I/1* (1925). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 116–124.
- 1933–1952: Pohlin Marko. *Slovenski biografski leksikon II* (1933–1952). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 417–425.
- Jernej KOPITAR, 1808/1809: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808 (letnica na naslovnici), 1809 (letnica na koncu dela). Laibach.
- Jože KORUZA, 1973/74: Starogorski rokopis in ožvitev vprašanja pismenske tradicije v srednjem veku. *Jezik in slovstvo* XIX. 204–211.
- Jože KRAŠOVEC, 2013: *Prevajanje med teorijo in prakso*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC SAZU.
- Erika KRŽIŠNIK-KOLŠEK, 1986: Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi *Cerkovni ordnigi*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 435–445.
- Ingeburg KÜHNHOLD – Hans WELLMANN, 1973: *Deutsche Wortbildung, Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Erster Hauptteil: Das Verb*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- Annelies LÄGREID, 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von Annelies Läg Reid. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2003: Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. (Obdobja 20.) Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 563–580.
- 2005: O terminoloških besednih zvezah v krščanski terminologiji preteklih dob. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. (Zora 32.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 334–352.
- 2007: O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. *Riječ* 13/2. 108–127.
- 2008a: Pridevniške tvorjenke na *-ski, -ški, -čki, -cki* v Trubarjevih in Dalmatinovih prevodih biblijskih besedil. *Slavia Centralis* I/2. Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. 53–66.

- 2008b: *Slovenska krščanska terminologija, Od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*. (Lingua Slovenica 4.) Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- 2008–2009: Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah. *Slavistična revija* 56/4 (2008), 57/1 (2009). *Trubarjeva številka*. 69–91.
- 2012: Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja. *Jezi-koslovni zapiski* 18/2. 131–148.
- Fran LEVEC, 1878. Die Sprache in Trubers »Matthäus«. *Jahresbericht der Staats-Ober-Real-schule in Leibach für das Schuljahr 1878*. 3–43.
- Janez LOGAR, 1933–1952: Megiser Hieronim. *Slovenski biografski leksikon*. Knjiga 2. Ljubljana. 84–87.
- Martin LUTHER, 1530: Sendbrief vom Dolmetschen. *D. Martin Luthers Werke*. Weimarer Ausgabe, Hermann Böhlau Nachfolger, 1964. 30 II, 639.
- 1544: *Hauspostill D. M. Luth.* Wittenberg: Bayerische Staatsbibliothek, Digitale Bibliothek, Münchener DigitalisierungsZentrum.
- 1545 (1974): *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrifft Deudsch auffß new zugericht*. Wittenberg, 1545. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. 1974.
- 1548: *Haußpostill D. Martin Luthers/ vber die Sontags/ vnd der fürnembsten Fest Euan-gelia durch das gantze Jar*. Mit fleysz von newem corrigirt vñ mit XIII. Predigen/ von der Passio [v. Veit Dietrich] /.../ gemeret. Nürnberg: Gedruckt /.../ durch Johaň vom Berg Vnd Vlrich Newber.
- 1552: *Haußpostill vber die Sontags vnd der fürnemesten Feste Euangelien/ Durch das gantze jar*. D. Mar. Luth. Mit vleis auffß new vbersehen/ gebessert vnd gemheret [v. Veit Dietrich]. Wittenberg: Gedruckt durch Hans Luftt.
- 1566: *Haußpostill Doc. Martin Luthers/ Vber die Sontags/ vnd der fürnembsten Fest Euan-gelia/ durch das gantze Jar*. Mit Fleyfz von newem corrigiert/ vnnd mit XIII. Predigen/ von der Passio/ oder Hiftori des Leydens Chrifti gemehret [v. Veit Dietrich]. Nürnberg: Gedruckt /.../ durch Vlrich Newber/ vnd Dietrich Gerlatz.
- Majda MERŠE, 1984: *Besedotvorna in semantična struktura glagola v jeziku Jurija Dalmatina*. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- 1986a: Konkurenčna razmerja glagolov v Dalmatinovi Bibliji. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 375–388.
- 1986b: Predponska glagolska tvorba in njen vpliv na skladenjsko okolje v jeziku Dalmatinove Biblije. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 87–96.
- 1989a: Besedotvorni pomeni izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi Bibliji. *Slavistična revija* 36/4. 375–397.
- 1989b: Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji. *Logarjev zbornik*. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 149–162.
- 1990: Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze. *Razprave II. razreda – Dissertationes classis II, XIII*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede. 163–179.
- 1993: Glagolski vid v Dalmatinovi Bibliji ob naslonitvi na Lutrov prevodni zgled. *Rječnik*

- i društvo.* (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Znanstveni skupovi Razreda za filološke znanosti, Knjiga 2.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 227–235.
- 1995a: Kongruenz und Divergenz der Übersetzung von Verben in der Dalmatinischen und Lutherschen Bibelübertragung. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit.* (Sagners slavistische Sammlung 24.) München: Verlag Otto Sagner. 492–510.
 - 1995b: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Aspect and aktionsart in the 16th century slovene.* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 44.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
 - 1996: Kopitarjev knjižnojezikovni vzor in Postilla 1578. *Jernej Kopitar in njegova doba.* (Obdobja 15.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 93–104.
 - 1997a: Predpreteklik v Dalmatinovi Bibliji. *Jezikoslovni zapiski* 3. 9–24.
 - 1997b: Slovarski prikazi glagolskega vida (od Bohoriča do Pleteršnika). *Maks Pleteršnik.* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5.) Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 27–41.
 - 1997c: Škrabčev prikaz protestantskega pravopisa. *Škrabčeva misel II.* Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 29–42.
 - 1998a: Primerjava besedja Kreljeve in Juričićeve Postile. *Vatroslav Oblak.* (Obdobja 17.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 217–231.
 - 1998b: Vidsko soodnosni glagoli v Pleteršnikovem slovarju. *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar.* Novo mesto. 17–31.
 - 2000: Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih. *36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture.* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 21–34.
 - 2001: Glagolski vid v povezavi z načinom in naklonom v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih. *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. 113–128.
 - 2003: Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih). *Slavistična revija* 51, Posebna številka, Zbornik referatov za trinajsti mednarodni slavistični kongres. 81–103.
 - 2005: Glagolski priponi -ova- in -ava- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika.* (Zora 32.) Maribor: Slavistično društvo. 353–379.
 - 2006a: Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju. *Stati inu obstatu* 3–4. Revija za vprašanja protestantizma. 123–137.
 - 2006b: Slovensko besedje v Megiserjevih slovarjih (1592, 1603) in knjižnojezikovna raba v 16. stoletju. (Zora 41.) *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah.* Maribor: Filozofska fakulteta. 485–493.
 - 2007a: Prepoznavnost in značilnosti besedja slovenskih protestantskih postil. *Slavistična revija* 55/1–2. 65–84.
 - 2007b: Prikaz poklicnih dejavnosti v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Besedje slovenskega jezika.* (Zora 50.) Maribor: Slavistično društvo. 99–126.
 - 2008a: Slovenska leksikografija in leksikologija v zgodovinski perspektivi. *Teorija i istorija slavjanskoj leksikografii.* Moskva: Institut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN. 150–180.

- 2008b: Ženski pari moških poimenovanj v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Slavia Centralis* I/2. Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. 30–53.
- 2009: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja*. Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu. (Zbirka *Linguistica et philologica* 23.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2010a: Raba samostalniških manjšalnic v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Slavistična revija* 58/1. 45–63.
- 2010b: Trubarjeva Hišna postila (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge. *Jezikoslovni zapiski* 16/2. 7–34.
- 2011: Glagoli v slovarjih 18. stoletja in protestantska tradicija. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Elektronska izdaja. Elektronska knjiga. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja. 339–356. Način dostopa (URL): <http://sd18.zrc-sazu.si/Publikacije/tabid/59/Default.aspx>.
- Majda MERŠE, s sodelovanjem Franceta NOVAKA in Francke PREMK, 1983: *Alfabetarij Trubarjevega Tiga evangelija svetiga Matevsha*. Ljubljana: Komisija za historične slovarje slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU. Tipkopis.
- Majda MERŠE, France NOVAK, Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Nikolai MIKHAILOV, 1997: *I monumenti linguistici sloveni dell' »epoca dei manoscritti«*. Pisa: ECIG, Studi slavi dipartimento di linguistica universita degli studi di Pisa N° 6.
- 1998: *Frühslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*. (Studies in slavic and general linguistics 26.) Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- Jakob MÜLLER, 1999: Zgodba o ljudstvu. *Jezikoslovni zapiski* 5. 33–61.
- Nanika MUSTER ČENČUR, 1998: *Nemška slovnica po naše*. Sedma izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jožica NARAT, 1996: Izrazi za 'učenec' pri slovenskih protestantskih piscih. *III. Trubarjev zbornik. Reformacija na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani in Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 263–272.
- 2007: Življenje besed v Bibliji: od nog do glave. *Merkujev zbornik. Jezikoslovni zapiski* 13/1–2. 285–296.
- Jožica NARAT-ŠREKL, 1989: *Sinonimi v jeziku Jurija Dalmatina (izvor, pomenske in stilistične funkcije)*. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- 1991: Samostalniške besednozvezne sopomenke v Dalmatinovi Bibliji. *Jezikoslovni zapiski* 1. 63–72.
- France NOVAK, 1970: O razvoju slovenske leksikografije. *VI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 162–175.
- 1975: Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja. *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 37–48.
- 1984: Pomenske značilnosti besednega zaklada slovenskih protestantskih piscev. *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. 285–304.
- 1986: Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 389–402.

- 1987: Imena v starejših slovenskih slovarjih. *Zbornik Šeste jugoslovenske onomastične konferencije*. Beograd. 607–619.
- 1988: Leksikografija in leksikologija v slovenski reformaciji. *Posebna izdanja. Knjiga LXXXV*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 125–134.
- 2001: Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme. *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 103–120.
- 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 10.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2006: Predponi *v-* in *u-* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Stati inu obstatu* 3–4. Revija za vprašanja protestantizma. 138–159.
- 2008/2009: Slovarska členjenost besedja glede na besednovrstnost in pomenskost: števnik v 16. stoletju. *Slavistična revija* 56/4 (2008), 57/1 (2009). *Trubarjeva številka*. 139–163.
- France NOVAK, Franc JAKOPIN, Majda MERŠE, 1996: Karakteristika besedišča slovenskih protestantov. *III. Trubarjev zbornik. Reformacija na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani in Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 293–307.
- Vatroslav OBLAK, 1894: Protestantske postile v slovenskem prevodu. *Letopis Matice Slovenske za leto 1894*. 202–219.
- Irena OREL, 2005: Izmenjava in ustaljevanje besedja v slovenskem dvojezičnem slovaropisju 16. stoletja. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. (Zora 32.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 391–416.
- 2008a: Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (1808) Jerneja Kopitarja in Primož Trubar. *Slavistična revija* 56/2. Kongresna številka. Zbornik referatov za štirinajsti mednarodni slavistični kongres, Ohrid, 10.–17. september 2008. 115–132.
- 2008b: Pohlinovo slovarsko delo v Pleteršnikovem slovarju. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. (Zora 56.) Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 110–121.
- 2013: Pohlinov jezik od *Abecedike* (1765) do *Bukev za brati inu moliti slavenskem žovnirjam* (1799). *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas. Ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 307–337.
- Irena OREL POGAČNIK, 1991: Sopomenskost samostalnikov v starejših slovenskih slovarjih. *Slavistična revija* 39/2. 145–163.
- 1995: Razvoj slovenskega besedišča od Megiserja do Pleteršnika. *XXXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 245–258.
- Martina OROŽEN, 1970/71: Pohlinovo jezikoslovno delo. *Jezik in slovstvo* XVI/8. 250–254.
- 1972: K določnemu členu v slovenščini. *Slavistična revija* 20/1. 105–114.
- 1973: Leksikalni doprinos Koroške k slovenskemu knjižnemu jeziku v 18. in 19. stoletju. *IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 45–58.
- 1975a: Morfološka analogija v starejšem slovenskem pismenstvu. *Bereiche der Slavistik*. Wien. 229–245.
- 1975b: Razvoj predložnih zvez v slovenskem jeziku. *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 13–26.

- 1977: Aktivne participijske konstrukcije (primer srpsko-hrvatske interferencije u slovenačkom književnom jeziku). *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 1*. Beograd. 123–143.
- 1982: Kako pojmovati Kopitarjevo opredelitev za ljudsko osnovo slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 29/2. 187–200.
- 1983: Dialektalna in leksikalna interferenca v zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika. *XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 153–175.
- 1983/84: Dalmatinov Register – prvi sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 29/6. 196–201.
- 1984a: Gramatična in leksikalna preobrazba Dalmatinovega knjižnega jezika ob Japljevem prevodu Biblije (1584–1784–1802). *Protestantismus bei den Slowenen. Protestantizem pri Slovencih*. (Wiener slawistischer Almanach, Sonderband 13.) Wien: Institut für Slawistik der Universität Wien. 153–179.
- 1984b: Razvojne smernice v besedišču Dalmatinovega in Japljevega prevoda Biblije (1584–1784–1802). *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 249–274.
- 1984/85: Smernice knjižnega jezikovnega razvoja od Jurija Dalmatina do Jurija Japlja (1584–1784). *Jezik in slovstvo* 30. 217–223.
- 1986a: Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalmatinove Biblije. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 403–425.
- 1986b: Stilni problemi Trubarjevega jezika. *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 27–47.
- 1986c: Vprašanja sintaktične interference v Dalmatinovem prevodu Biblije 1584. *Slovenci v evropski reformaciji*. (Razprave Filozofske fakultete.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 105–123.
- 1986/87: Primož Trubar in razvoj slovenskega knjižnega besedišča v jeziku protestantskih piscev. *Jezik in slovstvo* XXXII/2–3. 36–47.
- 1987: Kreljev jezikovni koncept. *XXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 19–40.
- 1989: Govorno in knjižno besedišče v Megiserjevem slovarju 1744. *Riglerjev zbornik. Slavistična revija* 37/1–3. 121–133.
- 1991: Kopitarjeva slovenska slovnica. *Kopitarjevi študijski dnevi 1*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Ljubljana Šiška. 7–17.
- 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- 2003a: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. (Zora 26.) Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- 2003b: Tvornodeležniške zveze v slovenskem knjižnem jeziku. *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. (Zora 26.) Maribor: Slavistično društvo. 102–121.
- 2008/2009: Trubarjeva ubeseditvev evangelijskih povzetkov v novozaveznih besedilih. *Slavistična revija* 56/4 (2008), 57/1 (2009). *Trubarjeva številka*. 319–354.

- – 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 74.) Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Hanna ORZECOWSKA, 1974: Vezava glagolov *vėdėti, *znati, *umeti v Dalmatinovi Bibliji in današnji slovenščini. *Slavistična revija* 22/2. 213–231.
- Božena OSTROMECKA FRĄCZAK, 2007: *Historia leksykografii słoweńskiej*. Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu Łódzkiego.
- Jože POGAČNIK, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Maribor.
- – 1976: Jurij Dalmatin v luči stilističnih raziskav. *Teze in sinteze*. Maribor: Založba Obzorja. 69–87.
- Breda POGORELEC, 1972: Trubarjev stavek. *VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 305–321.
- – 1986: Dalmatinovo besedilo med skladnjo in retorično figuro in Bohoričeva gramatična norma. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 473–497.
- – 1997: Slovenska skladnja in poimenovanja ženskih oseb. *XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. Dodatek, 1–9.
- Marko POHLIN, 1768 (2003): *KRAYNSKA GRAMMATIKA*. Das ift: Die crainerifche Grammatik. Laybach: gedruckt bey Ioh. Friedr. Eger. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 2003.
- – 1781 (1972): *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*. Laybach: gedruckt und zu haben bey Iohann Friedrich Eger. Faksimile der ersten Ausgabe / Faksimile prve izdaje. München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 1972.
- – 1789: *KMETAM SA POTREBO INU POMOZH ALI UKA POLNE VESELE, INU SHALOSTNE PERGODBE TE VASY MILDHAJM*. Dunaj.
- Ivan PREGELJ, 1928: *Izbrani spisi. Drugi zvezek: Bogovec Jernej, Balade v prozi*. V Ljubljani: Jugoslovanska knjigarna.
- – 1964: *Izbrana dela. Tretja knjiga*. Celje: Mohorjeva družba.
- Francka PREMK, 1992: *Korenine slovenskih psalmov*. Ljubljana: Trubarjevo društvo.
- Erich PRUNČ, 1995: Der Wortschatz in Trubers Kirchenordnung. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit*. (Sagners slavistische Sammlung 24.) München: Verlag Otto Sagner. 333–351.
- Jochen RAECKE, 1995: »er sich des schwären Wercks /nämlich die Haußpostill D. Martini Lutheri/ in die Windische Sprach zu vbersetzen vnderfangen« – »Windisches« in der »windischen Sprach« der Truberschen »Hishna Postilla«. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit*. (Sagners slavistische Sammlung 24.) München: Verlag Otto Sagner. 382–413.
- Jože RAJHMAN, 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- – 1982: Trubar (Truber) Primož. *Slovenski biografski leksikon. Trinajsti zvezek: Trubar – Vodaine*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 206–225.
- Fran RAMOVŠ, 1913: Slovarski doneski iz Trubarjevih del. *Časopis za zgodovino in narodopisje* X. 146.
- – 1916: Sprachliche Miscellen aus dem Slovenischen. *Archiv für slavische Philologie* XXXVI. 454–455.

- 1918: Delo revizije za Dalmatinovo Biblijo. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*. 113–147.
- 1918 (1971): Delo revizije za Dalmatinovo biblijo. *Zbrano delo*. Prva knjiga. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/I, Inštitut za slovenski jezik – Dela 11/I.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 140–174.
- 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika, II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Univerzitetna študijska komisija.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 22; Inštitut za slovenski jezik – Dela 10.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- RJEČNIK HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA*, 1961. Svezak 73. Zagreb.
- Hans ROTHE, 2006: Das Matthäus-Evangelium. *Slovenische Übersetzungen 1555–1582. Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2: Kommentare.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 61–96.
- France ROZMAN, 1986: Kako je Trubar prevajal Sveto pismo Nove zaveze? *Bogoslovni vestnik* 46/3. 227–240.
- Mirko RUPEL, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Peter SCHERBER, 1989: Tradition und Innovation in der slovenischen Barockpredigt – gezeigt am Werk Janez Svetokriškis. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 9.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 153–162.
- Vlado SCHMIDT, 1952: *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju*. Ljubljana.
- Elisabeth SEITZ, 1995: Govorniško stilno sredstvo ali pomoč pri prevajanju? Dvojično vezniško priredje v izbranih besedilih Primoža Trubarja, Martina Lutra in njunih sodobnikov. *Slavistična revija* 43/4. 469–489.
- 1998: *Primus Truber – Schöpfer der slovenischen Schriftsprache?* (Slavistische Beiträge, 363.) München: Verlag Otto Sagner.
- Primož SIMONITI, 1978: Trubarjev izvod Prvega dela novega testameta (1557–1558) ter druga slovenska in hrvaška protestantika v Vatikanski biblioteki. *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice II*. Ljubljana. 35–77.
- Petar SKOK, 1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. III, poni²–Ž (1973). Zagreb.
- Ivan SLOKAR, 1977: Zgodovina rokodelstva v Ljubljani od leta 1732 do leta 1860. *Ljubljanska obrt od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja*. Ljubljana: Publikacije Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Razprave, zvezek 4. 8–102.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970–1991: gl. SSKJ.
- Slovenische Übersetzungen 1555–1582. Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin*. Herausgegeben von Jože Krašovec, Majda Merše, Hans Rothe. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh.

- Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- 2006: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 49/7–8.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Fundacija dr. Bruno Breschi, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Stefan SONDEREGGER, 1984: Geschichte deutschsprachiger Bibelübersetzungen in Grundzügen. *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Erster Halbband*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 129–185.
- Jože STABEJ, 1972: M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jesikov. Das ist das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. *M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jesikov. Das ist: Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen, 1781*. Faksimile der ersten Ausgabe. Faksimile prve izdaje. München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 11–19.
- 1973/74: Vpliv in vrednost Pohlinovega Besedisha. *Jezik in slovstvo* XIX/6–7. 249–255.
- 1977: *Hieronymus Megiser, Slovensko-latinsko-nemški slovar*. Hieronimus Megiser. Thesaurus polyglottus. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal in uredil Jože Stabej. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 32.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1997: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, DICTIONARIUM LATINO-CARNIOLICVM (1680–1710)*. (Zbirka Slovarji.) Ljubljana: Znanstvenoraziskovani center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Založba ZRC SAZU.
- Majda STANOVNIK, 1986: Luthrovi in Trubarjevi pogledi na prevod. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 118–128.
- 2005: *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. (Studia litteraria.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2008: Besedotvorna kategorija samostalniških manjšalnic v Pleteršnikovem slovarju in SSKJ. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. (Zora 56.) Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 56–68.
- 2010: Besedotvorna kategorija manjšalnic v slovenščini in makedonščini. *Makedonsko-slovenečki jazični, književni i kulturni vrski*. Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«, Univerzitet »Sv. Kiril i Metodij«. 199–210.
- 2013: Samostalniška tvorbeni (a)tipika Pohlinovega *Besedisha* za imena oseb. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas. Ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 264–274.
- Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden: Im Kommission bei Otto Harrasowitz.
- Sveto pismo*, 1996: *Slovenski standardni prevod*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Janez SVETOKRIŠKI, 1691–1707: *SACRVM PROMPTVARIVM. I–V*. Venetis, Labaci. Faksimile: (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 49/I, 49/II, 49/III, 49/IV, 49/V.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede. 1998.
- France TOMŠIČ, 1931. Sacrum promptuarium in knjižna slovenščina. *Časopis za jezik, književnost in zgodovino* VIII. Ljubljana, 1–15.

- Jože TOPORIŠIČ, 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). *Slavistična revija* 20/3. 285–318.
- 1980: Kopitar kot slovničar. *XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti. 7–16.
- 1982a: Kopitar kot branilec samobitnosti slovenskega jezika. *Slavistična revija* 30/1. 69–88.
- 1982b: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1983: Pohlinova slovnica. *XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 95–128.
- 1987a: Lexical germanisms in Truber's *Catechismus*. *Slovene Studies* 9/1–2. 233–241.
- 1987b: Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju. *XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 5–18.
- 1987c: Zimske urice, prva slovenska slovnica. *Bohorizh, Adam: Arcticae horulae succisivae, Zimske urice proste*. Maribor: Založba Obzorja. 281–328.
- 1988: Besedni germanizmi v Trubarjevem *Catechismusu*. *Slavistična revija* 36/1. 109–119.
- 1989: Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 9.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 233–252.
- 1992a: *Enciklopedija slovenskega jezika*. (Leksikoni Cankarjeve založbe: Sopotnik.) Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 1992b: Kritične pripombe k Trubarjevemu delu s strani slovenskih besedoljubov in kritikov. *Slavistična revija* 40/3. 241–254.
- 1994: Jernej Kopitar (Ob 150-letnici njegove smrti). *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 91–98.
- 1995: Die Figur des Gegensatzes in Trubers publizistischen Texten. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*. München: Verlag Otto Sagner. 352–362.
- 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- 2006: *Besedjeslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- VD 16 = *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erscheinene Drucke des XVI. Jahrhunderts*, 1988. VD 16. Band 12: Lut – Mann. Stuttgart: Anton Hiersemann.
- Ada VIDOVIČ-MUHA, 1978: Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede. *Slavistična revija* 26/3. 253–276.
- 1984: Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordnigi. *Slavistična revija* 32/3. 245–256.
- 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordnigi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 349–374.
- 1988: *Slovensko skladdenjsko besedotvorje ob primerih zložen*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- 1997a: Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti. *XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 69–79.

- 1997b: Tipologija slovenskih ustreznih nemških zloženkam v Gutsmanovem slovarju. *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave*. Zbornik referatov 6. srečanja slavistov, Celovec – Ljubljana, 1989. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 39–54.
- Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts* 19, 1992. Stuttgart: Anton Hiersemann.
- Vida VRTOVČEVA, 1940: O Megiserjevem slovarju. *Slovenski jezik* III. Ljubljana. 68–77.
- Fran WIESTHALER, 2005: *Latinsko-slovenski slovar*. 5. Perg–Sic. Ljubljana: Založba Kres.
- Dieter WOLF, 1984: Lexikologie des Frühneuhochdeutschen. *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Zweiter Halbband*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1323–1341.
- Wörterverzeichnis* 2006 = Majda MERŠE, Kozma AHAIČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMK, 2006: Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2. Kommentare.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 99–325.
- Andreja ŽELE, 1999: Pregljiva vezljivost glagolov kot pomemben pomensko-skladenjski stil. *Ivan Pregelj*. (Interpretacije 9.) Ljubljana: Nova Revija. 297–309.
- 2004: Povedkovnik v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 10/1. 33–42.
- Listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

Objave razprav

»Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze«. Objavljeno v: *Razprave II. razreda – Dissertationes classis II, XIII*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede, 1990, 163–179.

»Leksikalna prepoznavnost Trubarjevih del«. Poglavje je del razprave »Primož Trubar – začetnik slovenskega knjižnega jezika«. Objavljeno v: *Trubarjev zbornik*. Predavanja s simpozija v Narodnem domu v Trstu, 17. maja 2008, ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja (1508–1586). Trst – Gorica – Videm: Slavistično društvo, 2009, 29–60.

»Trubarjeva *Hišna postila* (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge«. Objavljeno v: *Jezikoslovni zapiski* 16/2, 2010, 7–34.

»Trubarjevo prevajanje opomb v *Hišni postili*«. Objavljeno v: *Globinska moč besede. Redni prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 80.) Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011, 106–125.

»Jezikovne spremembe v Dalmatinovih biblijskih prevodih«. Objavljeno v nemščini pod naslovom »Slovenische Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts – Sprachentwicklungen in den Übersetzungen von Dalmatin«. Objavljeno v: »*Biblia Slavica*«. *Referate bei der öffentlichen Präsentation in der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften und der Künste am 28. November 2008*. (Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften und der Künste, Bd. 123.) Paderborn [etc.]: F. Schöningh, 2010, 58–91.

»Prevodna skladnost in različnost glagolov v Dalmatinovem in Lutrovem biblijskem prevodu«. Objavljeno v nemščini pod naslovom »Kongruenz und Divergenz der Übersetzung von Verben in der Dalmatinischen und Lutherschen Bibelübertragung«. Objavljeno v: *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich*. (Sagners slavistische Sammlung 24.) München: O. Sagner, 1995, 492–510.

»Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve Postile«. Objavljeno v: *Vatroslav Oblak*. (Obdobja 17.) Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998, 217–231.

»Kopitarjev knjižnojezikovni vzor in *Postilla* 1578«. Objavljeno v: *Kopitarjev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani, 29. junij do 1. julij 1994, simpozij ob stopetdesetletnici njegove smrti*. (Obdobja 15.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1996, 93–104.

»Prepoznavnost in značilnosti besedja slovenskih protestantskih postil 16. stoletja«. Objavljeno v: *Slavistična revija* 55/1–2, 2007, 65–84.

»Slovensko besedje v Megiserjevih slovarjih (1592, 1603) in knjižnojezikovna raba v 16. stoletju«. Objavljeno v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. (Zora 41.) Maribor: Slavistično društvo, 2006, 485–493.

»Raba samostalniških manjšalnic v delih slovenskih protestantskih piscev«. Objavljeno v: *Slavistična revija* 58/1, 2010, 45–63.

»Ženski pari moških poimenovanj v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja«. Objavljeno v: *Slavia Centralis* I/2. Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. 30–52.

»Prikaz poklicnih dejavnosti v delih slovenskih protestantskih piscev«. Objavljeno v: *Besedje slovenskega jezika*. (Zora 50.) Maribor: Slavistično društvo, 2007, 99–126.

»Primerjava glagolov pri slovenskih protestantskih piscih in Svetokriškem«. Objavljeno v: *Zbornik o Janezu Svetokriškem. Prispevki s simpozija v Vipavskem Križu, 22.-24. aprila 1999*. (Dela, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 49/6.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2000, 209–227.

»Pohlinov trijezični slovar z vidika tradicije in sočasne jezikovne rabe«. Objavljeno v: *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas. Ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, 185–207.

»Glagoli v slovarjih 18. stoletja in protestantska tradicija«. Objavljeno v: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Elektronska izdaja. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011, 339–356, <http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAwel%3d&tabid=58>.

»Protestantsko besedje v Pregljevem *Bogovcu Jerneju*«. Objavljeno v: *Ivan Pregelj*. (Zbirka Interpretacije 9.) Ljubljana: Nova revija, 1999, 275–296.

Imensko kazalo

A

Adelung, Johann Christoph 229, 335
Ahačič, Kozma 8, 26, 34, 44, 51, 109, 111,
151, 170, 187, 207, 277, 331, 335, 347
Andoljšek, Ivan 34, 335
Apostel, Ivan Anton (Bernard Mariborski) 281
Atelšek, Simon 8

B

Bach, Adolf 29, 117, 335
Bach, Heinrich 67, 117, 335
Bajec, Anton 172, 191, 203, 208, 220, 335
Becker, Rudolf Zacharias 325, 331, 335
Belostenec, Ivan (Ioannis Belloszteneecz) 265,
266
Berčič, Branko 11, 335
Bernardin Splječanin 26
Bezljaj, France 67, 90, 133, 195, 231, 335–336
Bohorič, Adam 89, 91, 142, 147, 179, 187,
190, 199, 203, 207–208, 212–213, 215, 226,
230, 243, 245, 295, 322–323, 331, 335, 339,
343, 346
Bradač, Fran 15, 335
Breznik, Anton 12, 26, 99, 101, 111, 150, 179,
182, 265–266, 290, 336
Brucioli, Antonio 26
Buscha, Joachim 52, 59, 73, 336

C

Cigale, Matej 162, 287, 331, 336

Č

Čepar, Metod 20, 312, 336

D

Dalmatin, Jurij 5, 7, 12–13, 15–16, 19, 22,
24, 26, 38, 40–41, 43–44, 48, 54, 77, 89,
90–109, 111–121, 123–128, 147–151, 161,
170, 179–180, 190–192, 195, 198, 202, 211,

214–216, 220, 222–224, 226, 228–229, 232,
234, 243, 245–246, 259, 261–263, 284, 286,
290–291, 295, 297, 306–307, 309–312,
316–319, 331, 335, 337–340, 342–344, 347,
349

Dietrich, Veit 71, 332, 338

Duden 63, 73, 216, 336

E

Elze, Theodor 161, 336

Erazem Rotterdamski (Erasmus Roterdamus)
26

Erben, Johannes 29, 331, 336

F

Frisius, Johanes 295

Furlan, Metka 336

G

Godini, Neva 129, 178, 318, 336

Grabner-Heider, Anton 336

Grafenauer, Ivan 26, 336

Grimm, Jacob, Wilhelm 135, 163, 229, 336

Gutsman (Gutsmann), Ožbalt 54, 281–284,
286, 288–295, 326–327, 331, 336–337, 347

H

Helbig, Gerhard 52, 59, 73, 336

Hipolit (Janez Adam Geiger) 281–295, 326,
331, 336

Hren, Tomaž 170

J

Jakopin, Franc 29, 36, 237, 266, 277, 279,
291, 337, 341

Jambrešič, Andrija 265

Japelj, Jurij 170

Jelovšek, Alenka 73, 337

Jesenšek, Marko 8, 170, 337

Jug-Kranjec, Hermina 297, 299, 301, 305, 309, 311, 337
 Juričič, Jurij 5, 7, 37, 41, 44, 80, 129–132, 134–145, 147–162, 165–167, 170, 177–178, 180, 188, 194, 214–215, 219–224, 229, 243, 245–246, 251, 254, 259, 291, 297–298, 312, 318–321, 329, 332, 339, 349

K

Karničar, Ludvik 295, 331, 337
 Kastelec, Matija 253, 281–285, 287–291, 293–295, 326, 332, 345
 Kidrič, France 89, 268, 337
 Kopitar, Jernej 5, 129, 147–150, 160, 318–319, 337, 339, 341–342, 346, 349
 Koruza, Jože 300, 337
 Krašovec, Jože 90, 336–337, 344
 Krelj, Sebastijan 5, 7, 12, 15, 24, 29, 37, 40–41, 44, 80, 100, 129–145, 147–149, 153–167, 170, 174–175, 178, 180, 194, 214–215, 219–224, 226, 235, 243, 251, 254–256, 259–260, 262–263, 297–298, 303–304, 318–321, 329, 332, 336, 339, 342, 349
 Kržišnik-Kolšek, Erika 19, 337
 Kühnhold, Ingeburg 113, 337
 Küzmič, Štefan 170

L

Lägreid, Annelies 165, 182–184, 242, 332, 337
 Legan Ravnikar, Andreja 14–15, 20, 23, 36, 38, 40, 100, 116, 169, 201, 203, 239, 273, 310, 331, 335, 337, 347
 Levec, Fran 12, 338
 Logar, Janez 180, 338
 Logar, Tine 338
 Luter (Luther), Martin 5, 12, 14, 17, 20–21, 25–31, 35, 38, 43–46, 48, 50–51, 53, 56–57, 60–62, 65–69, 71–72, 74–77, 79–84, 86–87, 90–94, 96, 98–102, 105–107, 109–128, 151, 153, 161–163, 167–168, 170, 172, 180, 192, 195, 202–209, 212, 214, 220, 222–223, 228, 234, 242, 250–251, 304, 307, 314–318, 320, 332, 334, 336, 338, 340, 344–345, 349

M

Megiser, Hieronymus 5, 7, 15, 19, 36, 54, 91, 165–166, 171, 175, 179–184, 188–189, 192–

195, 198–200, 208–210, 213, 220, 225–226, 228–232, 235–238, 242–243, 245–246, 254, 277, 281, 284, 286, 289, 295, 321, 323, 326, 332, 337–339, 341–342, 345, 347, 350

Melanchthon, Philippus 207

Merše, Majda 3, 12, 19, 21, 23–24, 31, 35–36, 40–41, 43–46, 48–49, 51, 54, 56–57, 64, 71, 73–75, 77, 81, 92, 95–99, 111, 113–114, 116–118, 120, 124, 127, 129–130, 135, 139, 151, 161, 169–170, 172, 178, 188, 194–195, 201–202, 209, 211, 213, 219, 221, 225–226, 231, 234, 237, 242–243, 246, 251, 259–260, 266, 273, 277, 284, 286–287, 292, 300–301, 304–305, 309, 311, 318, 331, 335, 338, 340–341, 344, 347

Mikhailov, Nikolai 255, 300, 340

Miklauz, Anton 281

Müller, Jakob 17, 340

Muster Čenčur, Nanika 52, 340

Muth, Placidus 331, 335

N

Narat, Jožica 14, 121, 188, 331, 335, 340, 347
 Narat-Šrekl, Jožica 94, 192, 340
 Novak, France 12, 14, 24, 31, 36–37, 40–41, 45, 56, 101, 104, 121, 124, 167, 172, 175, 190, 194–195, 201–202, 204, 220, 225, 231, 234, 237, 242, 244, 252, 266, 284, 331, 335, 340–341, 347

O

Oblak, Vatroslav 129, 144, 149, 154, 161, 178, 318, 337, 339, 341, 349
 Orel Pogačnik, Irena 266, 281, 285, 341
 Orel, Irena 129, 242, 266, 279, 341
 Orožen, Martina 12, 14, 20, 22–24, 28, 40, 54, 58, 72, 82, 87, 99, 102, 111, 116, 124, 127–129, 137, 141, 148–151, 153–154, 170–171, 178, 181, 195, 222–223, 242–243, 254, 266, 279, 318, 341, 345, 349–350
 Orzechowska, Hanna 300, 343
 Ostromecka Frączak, Bożena 266, 343

P

Pirnat Greenberg, Marta 8
 Pleteršnik, Maks 20, 37, 200, 207, 215, 236, 253, 266, 286, 288, 301–302, 311, 332, 339, 341, 345

Pliberšek, Milan 8
 Pogačnik, Aleš 8
 Pogačnik, Jože 111, 261, 343
 Pogorelec, Breda 28, 44, 51, 187, 343
 Pohlin, Marko 6, 8, 265–274, 276–279, 281,
 284, 286–295, 325–327, 332, 337, 341, 343,
 345–346, 350–351
 Pregelj, Ivan 6, 8, 297–306, 308–312, 328–
 329, 332, 343, 347, 350
 Premk, Francka 12, 45, 121, 172, 194–195,
 201–202, 231, 234, 237, 284, 335, 340,
 343, 347

R

Raecke, Jochen 43, 45, 61, 71, 162–163, 343
 Rajhman, Jože 11, 14, 22, 36, 150, 201, 343
 Ramovš, Fran 7–8, 12, 16, 20, 89–90, 92, 94,
 101–102, 109, 129, 141, 212, 245, 312, 336,
 338, 343, 345, 347
 Rigler, Jakob 11, 41, 45, 129, 149, 154, 178,
 279, 318, 342, 344
 Rothe, Hans 12, 26, 95, 344
 Rozman, France 26, 29, 344
 Rupel, Mirko 33, 344

S

Savinec, Andrej 243
 Scherber, Peter 251, 344
 Schmidt, Vlado 243, 344
 Schnurrer, Christian Friederich 148
 Seitz, Elisabeth 44, 80, 344
 Simoniti, Primož 13, 344
 Skok, Petar 131, 344
 Slokar, Ivan 269, 344
 Snoj, Marko 8, 90, 98, 209–210, 231, 234,
 236, 246, 249–250, 252–253, 287–288, 291,
 336, 345
 Sonderegger, Stefan 29, 117, 345
 Spangenberg, Johannes 80, 129–130, 134–
 135, 139–140, 144, 147, 151, 154–159, 161,
 219, 222, 251, 297–298, 300, 318–320, 333
 Stabej, Jože 182–183, 209, 212–213, 229,
 231, 253, 265, 284, 286, 311, 332, 345
 Stanovnik, Majda 44, 112, 345
 Stapleton, Tomaž 170

Stramljič Breznik, Irena 207, 209, 215, 268,
 345
 Striedter-Temps, Hildegard 162, 183, 210,
 245, 345
 Sušnik, Franjo 265
 Svetokriški, Janez (Tobia Lionelli) 6, 8, 249–
 263, 291, 327–328, 333, 344–345, 350

T

Tomšič, France 249, 254, 345
 Toporišič, Jože 28, 57, 59–60, 73, 87, 111,
 148, 150, 152, 160, 165, 169, 174, 176–177,
 187, 207–208, 212, 225, 249, 266–267, 279,
 288, 333, 335, 341, 345–346, 350
 Trošt (Trost), Matija 15, 37, 243
 Trubar, Primož 5, 7, 11–41, 43–69, 71–87,
 89, 92, 96–97, 99–101, 104, 112, 117–118,
 121, 124, 129, 137, 144, 147–154, 160–164,
 166–170, 172, 176–177, 180, 188–189, 191,
 193–195, 197–198, 200, 202, 208, 212–215,
 218, 220, 222–224, 226, 228, 232, 236–237,
 239, 242–246, 250–251, 254, 259, 261–263,
 278–279, 283, 291, 294, 297, 300–301, 305,
 309–310, 312–316, 318–320, 327, 333–
 347, 349

V

Vidovič Muha, Ada 23, 40, 54, 117, 169, 171,
 188, 191, 208, 225, 310, 346
 Vorenc, Gregor 253, 281–284, 287–291, 293–
 295, 326, 332, 345
 Vrtovčeva, Vida 179, 347

W

Wellmann, Hans 113, 337
 Wiesthaler, Fran 15, 347
 Wolf, Dieter 117, 347

Z

Zagajšek, Mihael 281
 Znojilšek, Janž 214, 243, 334
 Zwingli, Ulrich 26

Ž

Žele, Andreja 60, 302, 347

Kazalo virov

- *P 1563 47, 210, 332
Besedišče 2006 104, 207, 335
Besedje 2011 15, 18, 31, 80, 104, 145, 249–250, 283, 291, 294, 297–298, 303, 331, 335
BH 1584 182, 189, 199, 207, 212–214, 230, 249, 311, 331
BN 1800 270, 274–277, 331
CW 1860 162, 236, 287, 331
DB 1578 90–109, 166, 182, 226, 254, 282, 290, 331
DB 1584 14–16, 19–20, 23, 28, 37–38, 41, 89–110, 112–122, 124–128, 135, 165–166, 172, 175, 180, 182, 188–203, 209–211, 213–218, 220, 222, 226–246, 249–251, 253–259, 261–262, 286, 290, 298–312, 317, 331
DC 1579 31, 331
DJ 1575 92, 100–101, 107, 190, 245, 331
DPr 1580 107, 331
ESSJ 1976–2005 335–336
ESSJI (1976) 152, 290
ESSJ II (1982) 15, 20
Frühneuhochdeutsches Wörterbuch 231, 336
GW 1789 331
GW 1789 (1999) 284, 286–287, 290–291, 295, 331
HD 1711–12 282, 284–287, 289–290, 292–294, 331
JPo 1578 31, 129–145, 149–161, 165–166, 168–175, 177–178, 180, 193, 202–203, 205, 211–214, 216, 219, 221, 223, 229–230, 232–233, 235, 237–239, 243–246, 250, 286, 299–302, 304, 307–308, 311, 319, 332
KB 1566 163, 256, 298, 332
KPo 1567 15, 18, 100, 129–145, 154–162, 164–178, 180, 188–190, 194, 200, 205, 214, 219–221, 223, 226, 232, 235, 238, 245, 249–251, 254–257, 259–260, 262–263, 283, 294, 300, 303–304, 307, 332
K–V 1680–1710 (1997) 282, 332
LB 1545 91–109
LB 1545 (1974) 17, 20–21, 25–31, 38, 46, 91, 94, 112–122, 124–128, 150–154, 180, 189–192, 194–197, 199–200, 202, 209–211, 214–218, 220, 222, 226, 231–232, 234–235, 240–244, 262, 304, 307, 332
LH 1544 85, 332
LH 1566 35–36, 44–69, 73–85, 87–88, 162–169, 171–177, 191–192, 208–209, 212, 216–223, 234, 242, 244, 250, 332
MD 1592 19, 91, 163, 165–166, 168, 180–184, 188–189, 192, 195–196, 198–200, 213–214, 220, 226–232, 236–238, 242–243, 245, 249, 254, 284, 323, 332
MTh 1603 31, 40, 91, 165, 180–184, 191, 193–194, 199, 209–210, 212–214, 220, 227–231, 233, 238–239, 242, 245, 249–250, 254–255, 284, 286, 289, 293, 311, 323, 332
MTh 1603 (1977) 182–184, 191, 193–194, 199, 210, 212–213, 228, 238–239, 250, 255, 332
PB 1781 265, 269, 275–277, 284, 286–287, 289–294, 332
PK 1789 270, 274–277, 332
PrB 1928 298, 303, 332
PrB 1964 297–312, 332
PS 1894 20, 37, 93, 98, 200, 210, 213, 215, 236, 290
PS 1894–1895 332
PS 1895 28, 199, 209, 253, 301
Rateški / Celovski rokopis 254–255, 300
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 131, 344
SA 1559 135, 137, 140, 143–145, 154–160, 164–166, 174–177, 194, 219–221, 229, 232–233, 235, 299–300, 333
SP 1996 189, 196–197, 199, 202, 220, 230, 235, 241, 305, 333

- SP 2001 57, 333
 SPI (1691) 250–262, 333
 SPII (1691) 251, 253–258, 260, 333
 SPI–V, 1691–1707 333
 SP V (1707) 251, 253–254, 333
 SSKJ 19–20, 62, 132, 169, 189, 200, 215,
 285, 288, 333, 344, 345
 SSKJ I (1970) 19, 288
 SSKJ II (1975) 19, 20
 SSKJ III (1979) 19
 SSKJ I–V, 1970–1991 333
 SSKJ V (1991) 132, 285
 Starogorski rokopis 254, 300
 TA 1550 33, 175, 333
 TA 1555 34, 300, 314, 333
 TA 1566 33, 189, 203, 240, 333
 TAr 1562 39–40, 193, 197, 202, 204, 249, 333
 TC 1550 14, 22, 35–36, 41, 196–197, 201,
 249, 298, 300, 333
 TC 1555 33, 36, 237, 301, 333
 TC 1574 231, 333
 TC 1575 36–37, 171, 180, 189–191, 194–197,
 202, 205, 215, 227–228, 230, 232, 234–237,
 242, 244, 246, 249, 285, 297, 304, 314, 333
 TE 1555 11–12, 16–18, 20–21, 23–26, 28, 31,
 39, 99, 100, 201, 218, 333
 TfC 1595 210, 221, 333
 TkM 1579 197, 217, 237–238, 333
 TL 1561 34
 TL 1567 20, 35, 38, 40, 195, 237, 333
 TM 1555 180, 333
 TO 1564 34–35, 40, 194, 225, 238, 243, 245,
 249, 251, 253, 333
 TPo 1595 35–36, 39–41, 44–69, 73–88, 161–
 178, 180–181, 183–184, 188–189, 191–193,
 198, 200–201, 204–205, 208–209, 212–223,
 226–227, 229–230, 232–234, 236, 238, 240,
 242–245, 249–250, 253–255, 257, 308, 333
 TPs 1566 34, 40, 209, 229, 235–236, 245,
 299, 307, 333
 TR 1558 38, 180, 189, 193–194, 201–202,
 214, 218, 228, 333
 TT 1557 12–33, 37–38, 92, 130, 147, 150–
 154, 171, 202, 226, 228, 234, 239, 249, 257,
 259, 261–262, 297, 299, 310, 319, 334
 TT 1560 180, 201, 334
 TT 1577 37–38, 193, 311, 334
 TT 1581–82 11–16, 18–32, 37–38, 193, 210,
 228, 232, 243, 245, 299, 334
 TtPre 1588 37, 180, 334
 Vulgata 12, 15, 26, 334
 ZK 1595 194, 334

Kazalo besed in morfemov⁷⁰¹

A

-(a/e)nje 301

a 124, 246

-a 209, 211, 303

-a- 309

aar 15, 202, 226, 245, 323, 324

Aaron 106

ab 34, 314

ab- (nemško) 113

abačica 193

abad 272

abat 183, 193, 239

abdonkati 287, 289, 326

abece 33–34, 314

abecedarium 33, 314

Abel 314

Abelov 38

abelski 37–38, 314

Abia 31

Abias 31

aborad 270

aboten 277

abotni 326

abotnica 277, 326

abotnija 277, 326

abotnik 277, 326

absolucija 130, 251, 319

absolutio 251

absolution 251, 327

absolviran 38, 291

absolvirati 38, 117, 168, 251, 291, 326

abtašica 193, 239, 278

adplicatio 35, 314

adplicirati 35, 291, 314, 326

adra 273

adramitiski 37

adraž 271

adrianitiski 38

adriatiski 37–38

Adrija 38

⁷⁰¹ V kazalo so zajete obravnavane občno- in lastnoimenske enote (besede, besedne zveze in morfemi). Obravnavane besede so predstavljene v pisno, pravopisno in glasovno posodobljeni ter hkrati združevalni obliki. Bližje zapisani glasovni podobi ostaja le besedje, zajeto iz Pohlinovih del. Na večino pričakovanih glasoslovnih posodobitev ni posebej opozorjeno (npr. *čislu* → *čislo*, *čienčati* → *čenčati*, *detelše* → *deteljšiče*, *ločic* → *ločec*, *lovč* → *lovec*, *pejtje* → *petje* itd.). Na del zajetih glasoslovnih različic je opozorjeno z zaporedno navedbo (npr. *hahar* / *hagar*) ali z navedbo v oklepaju (npr. *čolnišče* (*čovniše*)). Slednja je uporabljena takrat, kadar je s posodobitvijo v večji meri zabrisana v besedilih izpričana (edina) pojavna oblika, ki hkrati izkazuje več glasoslovnih odmikov od današnjega stanja. Pri glasoslovnih različicah, na katere bi sodobni bralec z nepopolnim poznavanjem jezikovne zgodovine ob posodobljenih iztočnicah težje sklepal, je na spremembo opozorjeno s kazalkami (npr. *de gl. da*, *jest gl. jaz*, *suč gl. svoj*, *vuk itd. gl. uk itd.*). Večina izmed njih je tipološkega značaja. Sestvine glagolskih kalkov in leksikaliziranih zvez so v prid razvrščevalne poenotenosti zapisane skupaj, ne glede na način zapisovanja v protestantskih besedilih in v poglavjih monografije. Enakoizraznice so ločene s pripisom različnih pojasnil, najpogosteje pa z naslednjimi razločevalnimi slovničnimi okrajšavami: *glag.* = glagol, *medm.* = medmet, *posam.* = posamostaljeno, *prid.* = pridevnik, *prisl.* = prislov, *sam.* = samostalničnik, *zaim.* = zaimek. Glagolske enakoizraznice so razmejene s pripisom spregatvene oblike (npr. *biti sem*). Na obrazila tujega izvora je opozorjeno s pripisom okrajšave jezika (npr. *ge-* (nemško)).

- afenca / afinca 273, 278, 326
 afenen / afinen 278–279, 326
 afenja / afinja 170, 200, 278, 326
 afenski / afinski 170, 278–279, 326
 afklar 269, 278
 afklarica 269, 278
 afklati / aufklati 269, 278, 287, 289, 326
 afriski 37–38, 314
 aftah 272
 aftaščen 278–279
 aftašica 278
 aga 37, 237, 314
 -ah 141
 ahar 15, 202, 226, 233–234, 245, 313, 319,
 323–324
 ahat 269
 ahel 278
 ahker 272, 278
 ahkerček 272, 278
 ahkerec 208, 220, 278
 ahla 35, 44, 163, 278, 320
 ahlati 287, 289, 326
 ahtanje 276, 278
 ahtati 278, 294, 319
 ahtati se 276, 278, 294
 ahtenga 276, 278
 -aj 172
 aj 267
 ajati 273, 278, 288
 ajčekati 288, 293
 ajčkati 327
 ajd 18, 152, 198, 203
 ajda 270
 ajdinja / ajdenja 152, 198, 201, 203
 ajdov 279
 ajdovnik 272
 ajdovski 18, 152, 279
 ajfrati 116, 249, 282, 293, 327
 ajfrovati 293
 ajgenšaft 35, 163, 176, 314
 ajnemer 238, 245
 ajnžidelski 40, 171
 ajratblago 183
 ajšel / ajžel 44, 163, 182, 320
 ako 106
 ako – tako 106
 al 267
 ala 267
 alabaster 269
 aldov 290
 aldovati 290
 aleksandri(j)ski 38
 Aleksandrija 38
 aleksandrinerski 38
 Alfejov 30
 alftra 289
 alftrati 289
 ali 35, 44–48, 53, 62–63, 66, 68, 80–82, 93,
 125–126, 130–131, 134–136, 156–158, 162–
 169, 200, 216–217, 235, 238, 242, 267, 275,
 304, 306–307, 315–316, 320–321
 almožna 132
 aloa 271
 alsbant / alsbant 183
 altman 18, 39, 225, 238, 314
 altmanov 39, 314
 alušperg 270
 am- 291
 ama 203–204, 239, 242, 268–269, 289, 323–324
 amarak 270
 amariška 271
 amati 289
 ametist 269
 ampak 179
 an- (nemško) 116, 291, 326
 anati se 249, 254
 anatomirati 291
 andel 40
 andlati 249–250, 273
 andohtiv 39
 andohtivi 39
 Andreas 30
 anež 40
 angel 62, 179, 203, 262
 angelc 209, 273
 angelček 273
 angelec 208, 218, 221–222
 angelov 171
 angelski 54, 171, 315
 angliski 38
 angster / angšter 182–183
 anhora 235
 aniti / amiti 62, 175, 250, 291, 326–327
 anjemati 176

- anjemati se 116, 291, 326
 anžidelski 171
 ankršt 273
 antičejoč 169
 antikati / amtikati 56, 175, 291, 295, 327
 antikati se 169
 antikrišt 202
 antitrinitar 202, 323
 antverh 40, 176
 antverhar 39, 226–227, 245, 323–324
 antverharstvo 39
 antvert 131–132, 145, 155
 antvertati 116, 290
 anvzeti 176
 anvzeti se / amvzeti se 116, 175, 291, 326
 anzadeti / amzadeti 291, 326
 anžidel / anžigel 40, 170, 202
 apat / apt 183, 193, 239
 apeliranje 291
 apelirati 168, 291
 apnar 268
 apnarjov 274, 279
 apnarski 274, 279
 apokalipsa 178
 apostol 160, 202
 apotekar 188, 229, 233, 245, 268, 323–324
 apotekarica 188, 229, 239, 323–324
 apoteker 188, 245
 aprobirati 291
 -ar 181, 245–246
 arar 15
 arati 290
 arcat 229, 324
 arcnija 188, 233
 arcnovanje 39, 314
 arcnovati 38, 314
 ardranje 80
 ardrati 282
 ardrati se 282
 ardrija 46
 arest 289
 aretirati 289
 arestovati 289
 arfe 272
 arhangel / arhanjel 202–203
 arijan 202
 arijaner 202, 323
 armada 273
 arnož 273, 319
 aromaticum 167
 artičoka 184
 aržek 273
 Asa 31
 -ast 40, 171
 astoklep 270
 -at 275
 atej 40, 194
 atel 40, 194
 -av 299
 -ava- 40
 avba 275
 avptman 134, 171, 225, 238
 avptmanji 134, 171
 avptmanov 134, 171
 avša 272
 avšast 272
 avšlokar 166–167, 238, 244
 avtmant 273
 aziski 37–38
- B**
- b- 245
 b *črka* 124, 189
 b *glas* 183, 240, 245
 ba(j)sen 80, 181, 306
 baalitiski 171
 baalovski 171
 baba 194–195, 239
 babelski 300–301
 babiti 293
 babka 210, 212, 322
 babovati 293
 babura 271
 babuška 271
 bacva / bačva 183
 bahač 269
 bahati se 273
 bahavec 269
 bahtmašter 183
 bajati 309–310
 bajavka 269
 bajiti 309–310
 bajncerli 231, 245
 bajncirli 231, 245

- bajta 272
 baker 269
 bakla 272
 bakrač 272
 bakren 274
 bakrišče 279
 baksador 268
 balbirar 184, 231, 245, 321, 324
 balena 271
 balestra 290
 balestrati 290
 balzamirati 291
 banderce 212
 bandibiti 290
 bandibovati 290
 barantač 265, 269
 barantati 290
 barantavec 265, 269
 barantija 279
 barantovati 290
 barbar 268
 Barbara 189, 240
 barbati 273, 295, 327
 barčišče (barčiše) 274
 baretica 211
 barigla 258, 272
 bariglica 211, 220, 272
 barka 38, 235, 273
 barkador 131, 174
 barkalor 235
 barkarol / barkorol 145, 174, 235
 baroka 272
 barovnica 271
 Bartolomeus 30–31
 baržagar 233
 baržager 233
 baržun (barzun) 272
 bašador 268
 bašnik 272
 bati se 179, 281, 326
 bavec 272
 bavkati 273, 292
 bažilika 270
 be- (nemško) 113
 bebec 268
 beč 165, 320
 bedriti se 290
 bedro 271
 beg 121
 begerovati 41, 176
 beketati 292
 bel 17, 109, 142, 273
 beli 109
 beliti 281, 326
 beluš 270
 beneficij 166, 320
 beneficija 166, 320
 berač 231–232, 268
 beračati 290
 beračica 268
 beračiti 290
 beravsel 268
 bergamačka 271
 berička 189, 240
 berluzniti 273, 288
 beseda 37, 79, 90, 142, 150, 167, 177, 179, 181, 259
 besedenje 181
 besedica 217
 besediti 294
 besednica 188, 201, 323
 besednik 188, 201–202, 323
 besedovanje 181
 besedovati 294
 betežnišče 278
 BethEl 90
 bezgovina 273, 278
 bezjački 41
 bežati 179, 295, 327
 bi 47–49, 52, 55, 60, 62, 78, 112, 250, 252, 262
 biček 271
 bičeje 278
 bičovati 294
 bidertaufer 144
 bik 271, 278
 bikov 278
 bikovski 278
 bil *del.* 98–99, 261–262
 bil *sam.* 212
 bilca 212
 bilica 218
 birič / berič 189, 225, 233–234, 237–238, 240

- birtah 272
 birtemberski 41
 bister 273
 bistrina 278
 bistrost 273
 biti bijem 251, 281, 326
 biti sem 16, 27, 29, 49, 51, 53, 56, 58, 60–61,
 64–67, 73–76, 78–79, 82–83, 90, 97, 99,
 108, 122, 124, 126–127, 138–141, 149, 151,
 153, 156, 174, 235, 243, 254, 259, 262, 267,
 281, 300, 307, 316, 326, 351
 bivol 271
 bivolica 200
 bivolina 272
 blagahranišče 278
 blagajnik 268
 blago *sam.* 81, 212, 233, 258
 blagosloviti 132, 156, 164, 178, 321
 blagoslovljen 132
 blasce 212
 blaten 293
 blato 233
 blazina 39, 165, 216, 220, 272, 314, 321
 blazinica 39, 165, 172, 211, 216, 220, 272,
 314, 321
 blebetati 292
 blečič 39, 172, 208, 217
 bled 273
 blejati 292, 327
 blek 16, 39, 171
 blekati 134, 171, 175
 blekati se 134
 bleketati 273, 292, 327
 bleki 271
 bleščiti se 295, 327
 blisk 269
 bliskati se 269
 blitva 270
 blizo 41, 178
 blizu 267
 bližati se 281, 294–295
 bliže 46
 bližiti 294–295
 bližnji 37, 196
 bližovati 294
 bloger 267
 bloggerreči 294
 blogervati 294
 bobek 207, 209
 boben 272
 bobnanje 181–182
 bobnar 181–182, 236, 321
 bobnati 181–182, 281, 326
 bobočati 293, 327
 bobotati 293, 327
 bodljaj 208, 210, 322
 bog *prid.* 218
 bog *sam.* 64, 79, 84, 101, 132, 179, 193, 203,
 216, 267, 279
 bogaime 132
 boganeroden 254
 bogašentavec 173
 bogašentovavski 173
 bogat 55, 179
 boginja 27, 193, 203
 bogovčeva *posam.* 302
 bogovec 90–91, 233, 301, 306, 312
 boj 92, 110, 317
 boje 267
 bojec 133–134, 145, 302, 329
 boječ 39
 boječi 39
 bojnica 190, 203
 bojniki 133–134, 145, 190, 203
 bojovati 45, 315
 bojovati se 45
 bokal 151–152, 272
 bolan 192
 bolbirar 231
 bolečovati 288
 bolehast 171
 bolehati 273, 281, 288, 326
 bolehnost 274
 bolezen 54, 141, 144–145, 292
 boleznovati 288
 bolha 180, 200
 bolhav 180, 321
 bolhovati (bovhovati) 294
 bolni 192, 273, 310
 bolnica 201, 268
 bolničovati (bouničuvati) 288
 bolnik 192, 201, 268, 310
 bolovati 288
 bor 271

- borca(j)hen 41
 borovec 271
 boršt 90
 bositi* 294
 bospor 272
 boter 188, 195, 197, 203, 268, 323
 botra 188, 195, 197, 203, 323
 božati 288
 božec 208
 božjak 277
 božji 19, 52, 60, 65, 79, 105, 132, 170, 179,
 218, 259, 271
 bradavica 180
 braditi se 294
 branati 273
 brandeburgski 166
 branitelj 170
 braniti 170
 branjarovati / bragnarovati 287, 289
 branjovec 277
 branjovka 277
 brasketati 293, 327
 brat 22, 30, 179, 188–189, 195, 208, 240, 323
 bratec 208, 216, 219, 221, 319, 322
 brati 37
 bratiti se 294
 bratovlji 40
 bratovski 40
 brav 133, 145, 178, 200, 319
 brbotati 293
 brbrati 293
 brbutiti 251
 brcati 63, 282, 292, 327
 brcniti 292, 327
 brecelj 162, 165
 brejiti 281, 326
 breščati / brečati 293, 327
 breščiti 293
 brenkati 273
 brenta 231
 bresti 282
 brevir 37
 brez / prez 79, 82, 90, 123, 166, 267
 breza 184, 271, 321
 brezen 180
 brezovina 273, 278
 bridek 299
 brinje 184, 273, 278
 brinovec 272
 brinovka 184, 321
 brisalo 272
 brisanje 39
 brisati 39, 281, 326
 briti 39, 269, 282
 britkost 78, 273, 310
 britkovati 294
 britva 269, 272
 britvar / britbar 231, 268–269
 brivec 268
 brivenje 39
 brna 183
 brodnik 235
 brodnina 273
 brodniški 273
 brom 269
 bron 243, 269
 broncula 269
 brončenina 273
 broskva 184
 brsa 273
 brst 271
 bruma 321
 brumen 90, 219
 brus 183–184, 321
 brusar 268
 brusiti 282
 brutababna 271
 bruvno 230
 brž 174
 brže 174
 bržiti 294
 bubati 273
 bučati 281
 budalost 273
 buditi 281, 326
 buhrati 116
 buhtiti 289
 buka 271
 bukлар 268
 buklovarnik 268
 bukovski 309–310
 bukovsko 310
 bukovščina 39
 bukvar 36, 231, 237, 314

bukvarica 180
 bukvarija 39
 bukve 37, 39, 141, 177, 211, 257
 bukvice 37, 211, 216–217
 bullenkramer 176, 235
 bulski 171
 bunkati 273, 288
 burdelati 288, 295, 327
 burdeliti 288, 295, 327
 burfel 171
 burflov 171
 burkle 37, 314
 busola 273
 butati 251, 289
 butec 276
 butega 131, 145, 178, 319
 butiti 251, 289
 butor 141
 butora 141, 220
 butorica 211
 butoro 216

C

-c 208–210, 213, 215, 322
 c *črka* 124, 148
 c *glas* 148
 -ca 192, 210, 212, 215, 322
 cafeljc 209
 cagati 260
 cagav 171
 cagov 171
 cagoviten 171
 cajhen 45, 132, 151, 163, 319
 cajnica 274
 cajzlca 184, 321
 cartljati 249
 cbiblati 282
 cbifah / cbifoh 164, 321
 cbivulati 282
 -ce 172, 207–208, 212, 215, 322
 cedeljč / ceteljč 209–210
 cedern 40
 cedilo 183, 321
 cediti 276
 ceglar 184, 321
 cehmojster 132, 319
 cel 100

Celje 314
 celjski 37, 314
 celost 40
 Celovčan 268
 Celovčanka 268
 ceniti 38
 cenjen 38
 cepec 183
 cepek 209
 cerati 258
 cerati se 258
 cerkev / cerkov 74, 82–83, 216, 316, 351
 cerkoven 132
 cesar 149, 188–189, 204, 323
 cesarica 188–189, 205, 323
 cesarjev / cesarjov 204, 323
 cesarski 310, 329
 cesarstvo 300
 cesta 259
 cestninar 241
 cestovati 290
 chorok 166
 cifra 37
 cigar 184, 230
 cimbale 293
 cimerman 225–226, 232–233, 241, 324
 cimiter 178
 cimper 233
 cingisar 274
 cinober 183
 ciperle 184
 cirati 117, 255
 citra 272
 citronada 272
 -cki 38
 cmakalnica 293
 cmakati 293
 cmendreti 289
 cmendriti 289
 cmendriti se 289
 cmevkati 293
 cmok 275
 cmokat 275
 cmokati 293
 coklast 40
 coklati 293
 colnar 238, 241–242, 244

copranje 282
coprati 282, 285, 293
coprnica 190
coprnija 250
coprnik 90–91, 190, 298
coprovati 293
Cor. 77
Corin. 77
Corinth. 77
crkati 283
crkniti 174, 257, 283, 319–320, 328
cufati 287
cufran 287
cufrati 287
cugledati 290
cujiti 290
cukanje 40, 169
cukati 40, 169, 281, 285
cukati se 40, 169
cuker 165, 180, 289
cukerkandel 289
cukerrozast 289
cukniti 281
cukranje 289
cukrati 289
cukrov 165
cula 210
culca 211–212
culce 212
culco 92
culica 211–212
cunja 174, 216
cunjica 216, 219, 221
cunovka 271
cupihati 290
cupriti 290
curati 295
cureti 295
curiti 295
curljati 295
cuteči 290
cuzrastiti 290
cvenkati 293
cvesti 281
cvet 180
cviblanje 282
cviblati 258, 282

cvibleočnost 282
cvibljevost 282
cvičati / cvitčati 282
cviček 272
cvičetati 282
cviflati / cvivlati 282
cviliti 282
cvinglijaner 202, 323
cvinkati 282, 293
cvinkljati 282
cviren 287
cvirnati 287
cvreti 284
cvrkati 289
cvrkniti 289
cvrt 284
cvrti 284
cvrtje 284

Č

-(č)ič-ek 208, 322
-č 170, 321
č 298
čačica 172, 211, 221
čaj *medm.* 173, 320
čajžati 295
čakajoč 284
čakan 284
čakanje 284
čakati 281, 284, 286
čakljati 295
čalnar gl. čolnar
čaplja 200, 271
čarati 282
čas 57, 132–133, 135, 216, 250
časek 208–209, 322
čast 54, 63, 100, 259
častiskazanje 294
častiti 47, 281, 287
častizabljen 294
častizabljenje 294
častosramuječen 294
čaščen 151
čebela 200
čebljati 288
čebul 270
-čec 208, 215, 322

- čediti 281
 čednik 232, 245
 čegljanje 295
 čegljati 295
 -ček 215
 čelo 301, 304–305, 329
 čenčati 273, 288, 351
 čenčiti 288
 čenčljati 288
 čepeti 286
 čerčati 293
 čergetati 293
 čerketati 293
 česati 281, 286
 često 179
 češnja 174
 češuljica 274
 četrtak 63
 četrti 140
 četrtinajsti 104
 četrtiti 294
 četrtinajsti 104
 čevljar / črevljar 269
 čez 31, 105, 121, 139, 142, 243, 258–259,
 267, 291
 čezdajati 291
 čezdati 291–292
 čezdišputirati 291
 čezjemati 291
 čezkrščovati 291
 čezostajati 291
 čezostati 117, 291
 čezvreči 292
 -čič 142, 172, 196, 208–209, 213, 215, 322
 čiča čača 277
 čičkati 293
 činkati 293
 činžati 281, 282
 čislanje 274, 325
 čislo 19, 303, 305, 313, 351
 čistost 40
 čistota 40
 -čk- 288
 -čki 38, 41
 človeče 212
 človek 57, 62, 86, 139, 192, 292, 301, 308,
 310
 človeski 139
 čmela 200
 čmrlj 200
 čoln 149, 235
 čolnar 131, 235
 čolnec 40, 208, 214
 čolnič 40, 208, 214, 235
 čolnišče (čovniše) 279, 351
 čr 245
 črednik 184, 232, 245
 črešnja 180
 črevelj 184, 228, 321
 črevljar 227, 324
 črez 41
 čreznesti 292
 črezreči 292
 črezrekati 292
 črezrastiti 292
 črezživeti 292
 črn 17, 273
 črni 310, 329
 črnoplavkast 275, 325
 črpina 233
 črvič 208
 črvojed 180
 črvojedina 40, 171
 čuden 179
 čudes 132, 141
 čudno 48
 čudo 144
 čuk 200
 čuti 81, 316
 čutiti 119
- D**
- da / de 61, 84, 106, 144, 179, 267, 351
 da gl. do
 dacijski 166–167, 238, 244, 320
 dahni 281
 dajati 175, 276, 281
 daječ 283
 dajoč 283
 dakam? 279
 daki? 279
 daklej? 279
 daleč 249, 267
 dalesem 279

- daljšati 287
 dan *sam.* 25–26, 63, 66, 120
 Dan. 77
 daniti se 295
 danski 38
 darovati 14, 31, 281, 313
 darovit 295
 darovititi 295
 dati 63, 75, 99, 103, 127, 134, 137–138, 175,
 251, 262, 281, 299, 327
 davati 281
 davica 271
 daviti 281
 davri 308
 de gl. da
 debel 143
 debeliti 287
 debeljak 268, 307
 debeloumen 174, 319–320
 deber 51
 Debora 240–241
 dečla 20, 31, 133, 196–197, 203–204
 ded 194–196
 dedec 194
 dedič 213
 dedovati 290
 defendirati 291
 definirati 35, 168, 291
 definitio 35
 dejaliti 294
 dejaloječ 294
 dejaniti 294
 dejanje 27
 dejanovati 294
 dejati 21, 84, 96, 114–115, 262, 294
 dekelstvo 307
 dekla 29, 189, 208, 240, 324
 dekle 208
 dekllica 29, 196–197, 208, 211, 215–216,
 218–219, 221
 deklič 207–208, 213–215
 dekličica 207, 211, 214–215
 deklištvo 278
 deklovati 294
 delajoč 283
 delajočen 283
 delan 283
 delati 64, 74, 98, 100–101, 179, 249, 259,
 281, 287
 delavec / delovec 190
 delce 278
 delčece 278
 delec 208
 delfin 271
 deliti 281, 283
 delitje 283
 deljenje 283
 delo 160, 179, 231–232, 243, 249, 278, 341,
 344, 350
 delovica 190
 delovnišče 279
 delovnost 273, 278
 denar 28, 131, 165, 279
 denarčiti 294
 denarec (dnarc) 272
 denarič 272
 denaričiti 294
 denariti 294
 deniti se gl. daniti se
 derlabati / derlavbati 290
 derlavbanje 290
 deset 20, 27
 desnica 60, 271
 destilirati 291
 dešpirati 168, 291
 dešpirati se 291
 dete 62, 212, 278
 detece 86, 207, 212, 216–217, 278
 deteči 278
 detečtvo / detečvo 278
 detel 277
 detelja 184, 321
 deteljšče (detelše) 274, 325, 351
 detešni 278
 detešnost 278
 detič 208
 dever 195
 devet 266
 deveti 266
 devica / divica 20, 31, 87, 133, 203–204, 211
 devičen 204
 devičica 172–173, 204, 211, 322
 devičnost 278
 dež 141, 269, 293

- deža 183
 dežela 31, 66, 94, 121, 153, 180–181, 300, 311
 deželan 201
 deželica 210–211, 322
 deželski 18, 238
 deževje 269
 deževnik (diževnek) 271
 dežiti / dežeti 126, 293
 dežovati 293
 diferencija 178
 dihati 281
 dihur 271, 277
 dilica 274, 325
 dim 293
 dimati 293
 dimiti 293
 dimiti se 293
 dimljati 294
 dimljovati 294
 dimnikar 268
 dinarica 191, 240
 dindoh / dintoh 166
 dinja 270
 dirjati 281
 diskurirati 291
 dispensiranje 117
 dispensirati 117
 disputirati / dišputirati 168, 291
 disputirati se / disputerati se 291
 dišati 29
 divjak 202
 divjanje 250
 divjaščina 39
 divji 180, 199
 dja... gl. deja...
 dželšati (djevšati) 290
 dlaka 17–18
 dlakopustnost 278
 dleskati 293
 dljetiti 287
 dljetovati 287
 dljetviti 287
 dneвити se 295
 dno 144
 do- 286, 311
 do 66, 267, 305, 307
 doajfrati se 290
 dobarati 295
 dober 22, 149, 152, 154, 160, 179, 270, 301
 dobiti 115, 125, 136, 257, 281, 299
 dobivanje 82
 dobivati 281
 dobivanje 82
 dobivlanije 282
 dobivlanije 282
 doblati 271
 doblizati se 286
 dobogati 286
 dobri 308
 dobro 151, 179, 267
 dobropisnost 279
 dobrorotanje 173
 dobrotljivost 278
 dobrotnik 278
 dobrovati se 287
 docimprati 286
 dočakati 286–287
 dodati / dadati 170, 279, 286
 dodelati / dadelati 279
 dofilati 290
 doflikati 283, 290
 dogledati se 286
 dogotoviti 283
 dogruntati 290
 dojiti 203
 dojka 203, 239, 242, 323–324
 dojti 29, 135, 145
 dokonati 294
 dokonati se 294
 dokonavati se 294
 dokončati 294
 dokonjati se 294
 dokonovati se 294
 dokopati 283
 doktor 191, 204
 doktor 172, 191, 204, 216, 321
 doktorca 191, 204
 doktorčič 172, 192, 204, 208, 216, 320, 322
 doktorica 172, 204, 321
 doktoričič 209
 dokuhati 283
 dol *prisl.* 292
 dol *sam.* 92
 doldejati 292

- dole 41
Dolenjec 268
dolenjski 37
dolesti 283
dolg *prid.* 15, 17
dolgo 58
dolgost 40
dolgota 40
doli 179, 267, 292
dolidejati 292
doliglodati 176
doliiti 292
dolijemati 117, 152, 292
dolileči 292
doliležati 292
dolina 92, 269
doliobrajati 176
doliomiti se 176
doliomivanje 176
doliomivati 176
doliomiven 176
doliomivenje 176
dolipahnuti 292
dolipahnjenje 292
dolipasti 153
dolipisk 279
dolipobijati 275, 325
dolipoklekniti 153
dolipostavljati 292
dolipostavljati se 292
dolipostreliti 176
dolipripraviti 292
dolispisati 40
dolivdariti 291, 326
dolivzeti 250, 292, 327
dolzmalati 176
doljemati 292
dolunčica 271
dolžan 122
dolžiti 133
dolžnost 258
domartrati se 170
donatist 202
dopadljiv (dapadliv) 279
dopasti 116
dopernești gl. doprinesti
dopolnjen 24
dopolnoma 41
doprinašati / daprinašati 255, 275, 282, 325
doprineseč 255
doprinesen 256
doprinesenje 256
doprinesti 116, 255, 282
dopuščavati 40
dostaviti 19
dostojnost 181, 321
došli 310
dota 255
dotakniti 23, 257
dotakniti se 23, 257
dotan 255
dotati 255
dotkati 283
dotočiti 283
dovaliti 283
dovekati 283
dovjak 268
dovoli 41
dovolje 41
dovoziti 283
drag 62, 210, 214
dragost 181
drastiti 302
drat 274
drek 175
dremati 282
drengan 58, 169
drengati 169
drepanik 273
dreta 273
drevce 172–173, 212, 274, 322
drevje 92
drevo 92, 271
drgavi 184
drigači 65
drin 271
drobnjak 270
drobtina 220–221
drobtinica 211, 220–221
drokati 289
drosar 238
drotast 274
drozg 184, 199–200, 321
drug *sam.* 198

- drug *zaim.* 66–67, 259
 drugače 65
 drugam / dergam 267
 drugi 35, 140
 drugje / drgi 267
 drukanje 37
 drukar 36, 227, 237, 314
 drukati 37
 družba 301
 družje 198
 družica 198
 družinica 211
 drva 278
 drvar 241, 278
 drvarnica 272, 278
 drz 173
 drzen 173
 drznost 173
 držan 73
 držati 27, 131, 250
 duh 26, 46
 duhoven 239
 duhovina 298–299
 duhovni 225, 310
 duhovnik 268
 dujen *gl. dvojen*
 duri 306
 duša 14, 139, 221, 250
 dušica 211, 221, 301
 dva 57, 104–105, 223, 307
 dvajset 266–267
 dvajseti 279
 dvanajst 27, 151
 dvoj 104, 140, 173, 307
 dvoje 319
 dvojen (*dujen*) 140
 dvojina 173
 dvojno 319
 dvoranin 238
 dvorišče 279
 dvorjan 238
 dvorljiv 279
 dvorski 238
- E**
- (e)ce 212
 -e 193, 199, 212, 239, 246, 322
 e 246
 eb 34, 314
 ebiskop / episkop 202, 205, 225, 237
 -ec 172, 203, 207–209, 213, 215, 322
 -ece 212, 215
 eden 25, 59–60, 73, 120, 131–132, 149, 266,
 313, 315
 edni 140
 Efez. 77
 Egipt 100
 Egiptar 188, 323
 Egiptarica 188, 323
 egipterski 100
 egiptovski 100, 238
 -ejoč 170
 -ek 172, 198, 203, 208–209, 215, 322
 eksaminirati / eksemminirati 168, 291
 eksaminirati se 291
 eksorcist 167, 319
 ekspektant 167
 -el 209
 Elizabeta 30–31
 Emavs 50
 en 18–19, 25–28, 44, 48, 52, 58, 62, 65, 79,
 81–82, 102, 120, 132, 142, 153, 162, 164,
 166, 168, 171, 174, 177, 209, 213, 215–218,
 222–223, 242, 266, 275, 303, 316
 -en 22, 171, 275, 279, 299
 enako 90
 endivija 184, 321
 enkrat 132
 enovljščina 279
 -eoč 170
 Ephe. 159
 epikurar 167
 epikuriš 35–36, 177, 314
 epikurski 35, 177
 -er 100, 245–246
 erb 213, 276
 erbati 17, 116, 276, 290, 313
 erbič 213, 299
 erbščina 299
 erhar 269
 Erodežev / Erodežov 30
 erpergica 211
 erpergice 218
 erpergovati 116

errata 37
 esih 310
 evangeli 302
 evangelij 50, 79
 evangeliski 177
 evangeliš 165, 177
 evangelizirati 291
 evangeljski 149, 177
 evharistija 166, 320
 Ezaja 139
 Ezajav 139
 Ezajov 77
 -ež 302

F

Fabijan 175
 fabula 80, 167, 320
 fabulerati 291
 fafljati 288
 fajhtati 180
 fajhtnost / fejhtnost 180, 184
 fajn 177
 faliti 125, 249–250
 falš 46, 82, 90, 177
 falšati 295, 327
 fant 278
 fantazirati 35, 168, 291, 314
 fantič 278
 fantin 276, 325
 fantinstvo 278
 fantirati 295, 327
 fantirovati 295, 327
 fantovski 278
 far 80, 142, 193, 219, 225, 244, 304–305, 329
 farba 278
 farbanje 278
 farbar 233, 278
 farbarica 278
 farbarija 278
 farbarjev / farbarjov 278
 farbarski 278
 farbati 278, 295, 327
 farbovnik 278
 farčič 142, 172, 215, 219
 farica 193
 farič 208, 215
 farlih 177

farmester 239
 farmešter 239
 farmo(j)ster 239
 farmošter 239
 farski 80
 farški 170
 farštvo 80
 fasan 255
 fatati 250, 327
 faul 180
 faulnost 180
 favšati gl. falšati
 fazan 199
 fehtati se 45, 249, 315
 fej 267
 fendrih 238
 fentati 254
 fer- (nemško) 116
 ferahtan 76, 219
 ferahtati 116
 ferahtati se 59
 ferajhati 116
 feratati 116
 feratovati 116
 ferbegati 275
 ferbežar 134, 156, 237
 ferbežer 134, 156
 ferboltar 184, 238, 321
 fercerati 116
 ferdamati 116
 ferdamovati 170
 ferdamovati se 170
 ferderbati 137, 254
 ferem 177
 ferkocar 268–269
 ferkocarca 268–269
 fest 177
 fidlati 289, 326
 figamož 268
 figurirati 326
 filcati 289, 326
 Filip 30
 Filippus 30
 filozof 239
 fingrat 272–273
 finkovec 184
 firar 28

- firbicig 177
 first 176, 205, 237, 244–245
 firšt 176, 188–189, 203, 240, 245, 323
 firština 188–189, 240, 323
 fišmajster 232–233, 246, 324
 fišter 242
 flaša 180
 flegar 18, 134, 204, 237–238, 244, 319
 flikar 184, 228, 321
 flikati 116, 134, 175
 flikati se 134
 flis 65, 151
 flisati se 249, 260, 282, 301, 326–327
 Florijan 175
 foglevž 183
 folk 17, 31, 105, 139, 151, 259
 forel 184, 321
 forštmošter 246
 fortuna 235
 Fortunat 175
 fraj 17, 46, 173
 frajdig 58
 frajunga 131, 173
 frava 175, 189
 friemaša 37
 frigan 98
 frigati 98
 frim 90–91
 frugati 131, 145
 fugrle 271
 fuj 173, 320
 fundati 254
 fundati se 254
 furman 184, 242, 324
 furmati 233
 furst / fürst 176, 245
 fužine 276, 325
- G**
- g 208–209
 g 212
 gad 184, 321
 gaj 90
 gajžlati 151
 galeja 180
 Galileja 30–31
 galilejski 31
 galjot 202, 323
 garja 271
 gartler 68, 242–243, 324
 gartraža 270
 gasa 15
 gazela 199
 gdi 20
 gdu gl. kdo
 ge- (nemško) 116
 gerob 202
 giesfas 183
 gladek 173
 gladko (glahku) 276, 325
 glas 90, 134, 151–152
 glasiti 253
 glasiti se 253
 glasni 273
 glasno 152
 glastovica gl. lastovica
 glava 64, 121, 208, 259, 271
 glavica 211, 220
 glavič 208, 220
 glavničiti 286
 glažar 181, 184, 230, 245, 324
 glažen 40
 gledališče 279
 gledati 62, 73, 144, 149, 178
 glih 90
 glihati se 90–91, 249
 glihomasen 57
 glin 233
 globokejši 101
 globoko 49
 gluhota 308–309
 glumiti 178
 gmajn 81, 177
 gmajnšaft 81
 gmerati 82, 90–91, 116, 316
 gnada 52, 91, 131, 151, 159, 306, 311
 gnadljiv 45, 90–91
 gnati 52
 gnezdece 172–173, 212, 320
 gnil 28, 178
 gnilost 181
 gnjil gl. gnil
 gnjusan gl. gnusen
 gnusen 178

- gnusni 310
 gobav 139
 gobavec (gobavac) 139
 godec 236
 goditi se 160, 263
 gojzd 269
 goldšmid 227, 236, 242, 245, 324
 goljuf 67
 goljufija 67–68
 golob 188, 198, 204, 232, 323
 golobar 204, 232, 324
 golobarjov 232
 golobec 204, 208, 219
 golobica 188, 198–199, 323
 golobič 204, 208
 golobinji 204
 golobji 204
 golobski 232
 goltunija 298, 301
 golun 94
 gora 26, 216, 269
 Gorenjec 268
 Gorenjka 268
 goreti 143, 164, 321
 gori jiti gl. goriiti
 gorica 211
 goričica 211, 216
 gorienjanje 319
 goriiti 56, 292
 goriiziti 153
 gorijemati 275, 292, 325
 gorilomiti 292
 goriobuditi 28, 51, 153, 319
 goripočiti 275
 goripogledati 22
 goripojesti 176
 goripostaviti 319
 goriprebosti 176
 gorirasti 275, 292
 gorivskakovati 40
 gorivstati 28, 51
 gorivzeti 56, 116, 292
 gorizavpiti 250, 327
 gorizdrastiti 40
 gorje 132
 gorkost 173
 gosli 272
 gospa 175, 189
 gospod / Gospod 45, 83, 100, 189, 237, 279
 gospodar 172, 189, 268, 321
 gospodariti 171
 gospodarjev / gospodarjov 172
 gospodarstvo 39, 172, 321
 gospodec 172, 189, 208, 214
 gospodič 208
 gospodičič 189, 208–209, 214
 gospodična 189
 gospodin 180
 gospodinja 39, 189
 gospodinjiti 39
 gospodinjski 39
 gospodinjstvo 39
 gospodnji / Gospodnji 100, 159, 298–299, 328
 gospodski 180
 gospodščina 172
 gospoduječ 101
 gosposčina 172, 237
 gost 268
 gostožerčič 300
 gostožerčiči 299
 gošča 168
 gotoviti 283
 govoriti 21, 37, 48, 78, 114, 138, 315
 govorjenje 132, 155, 301
 grabec 271
 Grac 66
 grad 312, 329
 gradič 208
 grah 165, 180, 320
 grahec 208
 grajski 310
 gratati 116, 180
 gravžati se 249
 grd 51
 grdošlišanje 279
 greben 35, 163, 320
 gredica 211
 greh 58, 90, 95, 108, 149, 218, 250, 304–305, 329
 grešen 191
 grešiti 95–96, 125
 grešni 192
 grešnica 188, 191
 grešnik 75, 95, 188, 191–192, 274, 325

- grevanje 169, 321
 grevati 90, 169, 321
 griželj 172
 griželjc 172, 209
 grižljaj 172, 210
 grlica 200
 grm 171
 grmovje 149
 grob *prid.* 53, 58, 177
 grob *sam.* 123
 groš 165, 272
 grovpa 168
 grozdje 270
 grozovit 52
 grsko 41
 grški 41
 gruča 92, 210
 gruden 272
 gruntati 116
 grustiti se 178
 guba 307
 gvant 17–18, 23, 31, 54, 67, 90, 92–93, 110,
 124, 139, 142, 151–152, 170, 197, 309, 317,
 319
 gvantati 255, 328
 gverajoč 276
 gvirc 213
 gvišno 131
- H**
- h 208–209
 ha 267
 hafnar 229, 245, 324
 hahar / hagar 226, 245, 324, 351
 haj 69
 hajdi 267
 handel 40, 51
 handlati 131–132, 145
 handverh 40
 has 320
 haufen 44–45, 319
 hauptman / havptman 238
 hčerčica 194
 hčerka 194
 hči / šči 27, 188, 194, 196, 203–204, 268,
 300–301, 323
 hejsasa 267
 hijena 200
 hiniti 309, 329
 hiniti se 309
 historija 56
 hiša 131, 133, 171
 hišen 171
 hišenje 171
 hišica 211
 hišiti 171
 hišnik 166
 hištvo 133, 145
 hkati itd. gl. tkati itd.
 hkavc gl. tkalec
 hlače 180, 272
 hlad 203
 hlapčič 92–93, 196–197, 204, 208, 217–218,
 304
 hlapčiček 92–93, 208–209, 322
 hlapec 184, 189, 238, 240, 324
 hlebec 208
 hlev 272
 hlevar 230
 hliniti 309
 hlodje 172
 hm 267
 hmelj 270, 277
 hobotnica 271
 hočiti 181
 hoditi 233, 273
 hodničen 171
 hodnik 171
 hofart 298
 hofarten 298
 hofartnost 298
 hofirati 168
 hojšče 279
 hojka 271
 hojša 180
 hola 267
 holmec 208, 216
 hot 240
 hoteti 49, 61, 108, 120, 137, 143, 149, 262
 hotljiv 299, 302
 hotljivost 299
 hotnica 240
 hram 15
 hramati 120

- hrast 271
 hrastje 278
 hrib 26, 211
 hribec 208
 hrovaski 37–38
 hrt 181, 198
 hrtica 181, 198, 321
 hruška 271
 hrvački 37
 hrvački 37, 41
 hrvatski 37
 hud 19, 28, 49, 51, 79, 164, 202, 301
 hudečica 203
 hudič 58, 64, 75, 166–167, 203, 216, 258, 273, 328
 hudičov 75, 174–175
 hudo 68, 82
 hudoba 216
 hudoben 192
 hudobni 192, 232
 hudobnica 192
 hudobnik 192
 hudodelnik 133, 319
 hvala 64, 84
 hvaliti 65
 hvaliti se 48
- I**
- (i)ca 192
 -i 39, 141, 310
 Iacobus 30
 ib 34, 314
 -ic 207, 215
 -ica 29, 172, 187, 196, 198, 203, 207–208, 210–212, 215, 240, 322–323
 -ice 211
 -ič 29, 172, 203, 207–209, 211–213, 215, 226, 322
 -iče 215
 -ič-ica 211, 322
 -ičik 207, 212
 -ič-ka 211, 322
 igra 171
 igračica 211, 219
 igralec 236
 igrati 236
 -ih 141
 -ik 191, 203, 207–208, 210, 215, 322
 il 92, 233
 ilo 92
 ime 132, 152, 300
 imelo 23
 imenje 23
 imenovan 127
 imenovati 132
 imenovati se 132, 133
 imeti 22, 47–48, 55–56, 59–60, 65, 73, 75, 78, 84, 96, 103, 108, 115, 120, 128, 138–139, 254, 259, 262, 301
 imeti se 55
 in 303, 305–306
 in summa 130–131
 -ina 35, 40, 92, 278
 -inja 187, 190, 192, 196, 198, 203, 240, 323
 ino (inu) 17, 19, 22, 24, 27, 35, 45–49, 51–53, 58, 60, 62–68, 75–76, 78, 80–84, 91, 93, 96, 104–105, 109, 113, 135, 137–141, 143–144, 152, 162, 164–168, 171–173, 190, 192, 195–197, 200, 205, 209, 219, 223, 240–241, 243, 251–252, 267–268, 301, 303, 305–306, 315–316, 321
 interim 319
 Io. 77
 Ioan. 77
 Ioann. 77
 Ioannes 30, 77
 Ioh. 77
 Iohan. 77
 irati 168
 -irati 168, 291, 326
 irati se 168
 irhar 230, 269, 324
 irig 177
 iringa 131, 145, 319
 iskati 81
 -iski 171
 iskrica 211, 218
 -išče 170, 279
 Iškariot 30, 79
 -it- 171
 iti 99, 120, 137, 143, 152–153
 ivog 16
 iz 17–18, 29, 51, 54, 60, 105, 125, 131–132, 139, 165, 267, 275, 303, 312, 315, 329

iz- 41, 178, 311
 izčakati 287
 izdajica 202
 izdariti 252–253
 izdavec 202
 izdavna 41
 izdavne 41
 izdavno 41
 izdreti 29
 izdreti se 29
 izganjati 153
 izgnezditi se 276
 izgruntati 256
 izhod 158
 izidek / izitek 209
 -izirati 291
 iziti 300, 308
 iziti se 300
 izkušati 84
 izkušnjava 46
 izlaga 37
 izložiti 82
 izmalati 170, 256, 321
 izmartrati 178
 izmisliti 41
 izmišljati 35
 izpahniti 96
 izpovednik 41, 202
 izpremazati 170
 Izrael 31, 139
 Izraelčič 142, 319
 Izraelov 30
 izraelski 30–31, 105, 139, 142
 izraelskov 30
 izrezan 220
 iztegniti 121
 iztolmačiti 41
 iztrovati 90–91
 izučiti 275, 325
 izveličar 133, 201, 203
 izveličati 78
 izvirati 120
 izvirek 80, 209
 izvuna 104
 izvunaj 82, 104
 izžalovati 90–91

J

-j 104
 j 246
 ja 64, 139, 149
 jablana 270
 jaboko / jabuko 270, 271
 jabolčnik (jabučnek) 272
 jadren 180
 jadriti 180, 290
 jadro 180
 jager 232
 jagermojster 227, 232
 jagermojšter 227, 232
 jagnje 104, 203, 208, 271
 jagnjič 203, 208
 jagoda 310
 jah 267
 jaj 267
 jajčnost 278
 jajnik 272
 Jakob 30
 Jakop 29
 Jakoplev 156
 Jakopov 156
 jaldov 290
 jambora 273
 jamer 65, 176, 254
 jamica 211
 jamrati 176, 254
 janež 40
 janičar 238
 Janž 30–31
 jarec 199
 jasli 211
 jaslice 211, 218
 jašpic 276
 jaz 90, 108, 118–119, 142, 154, 250, 267, 273,
 302, 351
 jazbec 199
 -je 92, 181, 278
 jecati 180
 jecljati 288
 ječa 15–16, 119, 133, 145, 300, 306
 ječmen 270
 jedinstvo 178
 jedrce 212, 223
 jegerc 202

jegrača 183
 jegrišče 279
 jeklo 269
 jel 184, 321
 jelen 199, 204, 278
 jelenček 278
 jelenec 278
 jelenov 278
 jelša (jevša) 271
 jen 267
 jenjati / enjati 90
 jeno (jenu) 267
 jenoj 267
 jerebica 200
 jerhar 269
 jermenar 268–269
 Jerni 30
 Jeruzalemčič 319
 jesenski 274
 jesih 182
 jest gl. jaz
 jesti 99, 273
 jetičen 274
 jetika 271
 jetje 133, 145
 jetrnica 184, 272
 jevcegar 271
 jevka 271
 jezda 133
 jezdariti 252
 jezdec 239
 jezdit 252–253, 311
 jezdni 311
 jezičec 208, 214, 217
 jeziček 209, 212, 214
 jezičen 274
 jezičič 208, 214
 jezičljiv 274
 jeziti se 273
 Jezus 50, 86, 139
 Jezusov 17
 jež 200
 ježa 133, 311
 ježni 311
 -ji 299
 jo 18, 313
 Joannesov 157

Joannesovi 157
 joger 14, 50, 151, 157, 202
 jogrinja 202
 Johanes 30, 77
 joj 267
 jojprejoj 267
 jokanje 136
 jokati 123, 136
 jokati se 63, 136
 jomene 180
 Jonas 31
 Jonasov 31
 jopa (jupa) 162
 Jordan 31
 jordanski 31
 Jozef 30
 Jožef 30
 jubilirati 168–169, 320
 Jud 39, 86, 141, 188, 198, 201, 301
 Judas 30
 Judinja 188
 judovski 22
 judovsko 39
 judovstvo 39, 172
 jugo 183
 juha 165, 180
 julep 166
 junec 198
 junica 198
 junker 208
 jurist 166, 239, 320
 jutrinja 255
 jutrov 153
 južinica 211, 218

K

-k 208–209, 215
 k 26–27, 45, 58, 60, 80, 92, 96, 105–106,
 134–135, 139–140, 153–154, 158–159,
 173, 231, 243, 267, 302
 -ka 172, 187, 198, 203, 207, 210–212, 215,
 240, 322–323
 kabel 37
 kada 178
 kadulja 270
 kafe 274
 kaj 14, 19, 84, 138, 249, 255–259, 267, 316

- kajzen 267
 kak 140, 267
 kako 83–84
 kakor / koker 144, 162, 267
 kakov 140, 153
 kalcedon 276
 kalcolar 227–228
 kalec 230
 kam 258
 kam? 60
 kamčec 208, 214–215, 322
 kamčič 214, 322
 kamela 200, 271
 kamelski 17–18
 kamen 26, 210, 243, 324
 Kamenčič 142
 kamenčič 214, 322
 kamenec 208, 214, 322
 kamenje 118, 231, 233, 318
 kamerlin 167, 320
 kamik 208, 210, 214–215, 322
 kamnik 210
 kampišče 279
 kamplati 286
 kamra 15, 222, 272
 kamrar 238
 kamrica 173, 211, 217, 222
 kancelir 167
 kanclar 245
 kancler 238, 244, 245
 kanja 271
 kanonik 239
 kanonizirati 130–131, 145, 168, 319
 kap 184
 kapati 123
 kapelica 211, 216, 223
 kapitan 134, 237–239
 kapitanov 134
 kaplan 225, 239
 kapljica 211, 216, 279
 kar 56, 267
 karati 306
 kardinal 205, 237, 239
 karfijola 270
 karta 255
 kasno 59–60
 kašnat 272
 kašta 272
 kaštrun 199
 kateri 106, 120, 122, 140, 267
 kavka 165–166, 320
 kdo 14, 17, 29, 51, 91, 112, 118, 121, 123,
 136, 173, 249, 251, 253, 255–259, 267, 301,
 320, 328
 keber 271
 kecer 155, 320
 kedo 267
 keha 16, 243, 306
 kek 267
 kelder 310
 kelnar 236, 245
 kelner 236, 245
 ker 105, 131
 kerubin / kerubim 141
 ketina (ketena) 14, 31, 306
 ketinica 211, 220
 ki 235
 kij 183
 kijec 183, 208
 kimel 274
 kir 20, 24–25, 64, 75, 78, 105–106, 120, 140,
 222, 236, 242–243, 313, 324
 kisel 173, 321
 kislo / kiselu 173, 321
 kit 199
 kje? 60
 kladuvo 178
 klafadrati 288
 klafanje 181
 klafar 191
 klafarica 191
 klaftra 168
 klagov 17
 klagovanje 90, 110, 306, 317
 klagovati 131, 249, 327
 klara 156, 166
 klaret 166
 klas 275
 klecavec 155, 319
 kleinot / klenot 176
 kleti 22
 klinec 208
 kljubi 173
 kljubovati 173

- kljubu 173
ključancar 269
ključar 172, 188, 204, 236, 242
ključarica 172, 188, 242
kljukati 308
kljusa 271
kljusina 199
klobasa 272, 278
klobasar 184, 230, 269, 278, 321
klobasica 278
klobčar 269, 278
klobčina 278
klobuček 215
klobučič 172–173, 208, 215, 278
klobuk 278
klop 178
klopotanje 169
klopotati 169
kmet 188, 213, 226, 239, 268, 323–324
kmetica 188, 239, 324
kmetič 188, 213, 225–226, 322–324
kmetovati 273
knap 237
knedeljc 209
knejinja 189, 204
knez 189, 204, 237
knežija 180
knjiga 156, 308
knoflica 211
-ko 210
kobel 37, 314
kobila 199
kobilica 211
kobniti 178
kočica 211, 217
kočija 274
kočijaž 274
koderkoli 267
koj 267
kokalnica 199
koker gl. kakor
kokoš 199
kolač 184
kolačen 184
kolačovžegnavec 173, 184
kolar 230, 324
kolaraba 270
kolcati (kovcati) 273
kolec 208
koleselj 272
koliko 131
kolina 277
kolovrat 272, 277
kolovratar 269, 278
komatar 269
komedija 250
komolec 19, 20, 272
komunski 131, 319
končan 99
končati 261
končljiv 319
konec 63, 149
konec jemati 134, 137
konec vzeti 19, 63, 99, 134
konj 187, 199, 323
konjar 184, 232, 324
konjiček 208–209, 322
konjka 187, 199, 323
konobar 236
konoplja 165, 320
konsciencija 130
kontent 177
kontentati se 291
kontrakt 157
kopač 68, 231, 242
koperc 209
kopriava 270
kopun 180
koralda 180
korar 205, 237
koratelj 37
korba 151–152
korbica 211, 217–218
kordavec 131, 145
korenc 208
koreninica 270
korenje 188, 233, 270
korigirati 37
korobela 271
Korošec 268
Korošela 268
Korošica 268
korporal 238
kos 108, 181

- koscič 208–209, 214
 kosec 208–209, 214
 kosica 181
 kosilce 212, 218
 kositer 275
 kositrski 275
 koštati 249
 koštrun 271
 košuta 199, 204
 kotec 172–173, 208, 222, 320
 kotlar 230, 324
 kovač 225, 230, 233, 324
 kovačnica 168
 koza 143, 198, 200
 kozar 232, 324
 koze 'bolezen' 211
 kozel 105, 181, 198, 209
 kozica 211
 kozice 'bolezen' 211
 kozlec 181, 198, 208, 214
 kozlič 198, 208–209, 214
 koža 63, 228
 kožar 228, 242, 324
 kožica 211, 219
 kožušen 92–93
 kožušovina 92–93
 kraft 218
 kraj 31, 94, 99
 krajač 269
 krak 166
 kralik 210
 kralj 188–189, 205, 212, 237, 242, 300, 323
 kraljestvo 19, 300, 306
 kraljevski 17, 319
 kraljevstvo 19
 kraljica 188–189, 205, 323
 kraljič 188–189, 207–208, 210, 212, 322–323
 kraljiček 189, 209, 212
 kraljičica 188–189, 212, 323
 kraljička 189, 211–212, 322
 kraljik 210
 kramar 188, 204, 232–234, 239, 245, 324
 kramarica 188, 204, 234, 240, 324
 kramer 188, 204, 240, 245, 324
 kramica 172–173, 211, 222
 Kranj 312
 Kranjec 268
 Kranjica 268
 kranjski 66, 315, 319
 kratek 80, 250
 kratki 79, 131
 kratko 52, 130–131, 216–217
 kratkonikar 276, 325
 krava 200, 205, 271
 kravica 211
 kravji 54
 kravojnica 271
 krcati 251
 krč 184
 krdelce 218–219
 krdelo 45
 kreač / krejač 189, 228, 240, 324
 krebujlica 270
 kreg 80
 kreganje 46
 kregati 306
 krevlja 37, 314
 krevljast 171
 krgavi 310
 kri 109
 Kristus 50, 83, 86, 302
 Kristusov / Kristusev 46, 142, 302
 krišpati 276
 kriv 82, 90
 krivi 95
 krivičnik 133, 145, 319
 krivo 68, 82, 287
 križ 134
 križec 208
 križemsvet 276, 325
 krmar 235
 kropec 274
 kropelica 211
 kroti 166
 krotak 90
 kroti 299–300
 krst 77
 krščanstvo 144
 krščenica 193
 krščenik 58, 84, 149, 177, 193–194
 krt 200
 krtačiti 286
 krugla 151–152, 233
 kruh 25, 95, 233

kruhapek 188, 203, 241, 323
 kruhapekar 241
 kruhapekinja 188, 203, 239–241, 323
 kruljovi 201
 krušen 272
 krvav 46
 krvavica 180
 krznar 228
 kuca 182
 kuhalnica 183, 272, 321
 kuhar 188, 204, 230, 242, 324
 kuharica 188, 225, 239, 242
 kuhovneca gl. kuhalnica
 kumara 270
 kumran 49
 kumrati se 63
 kuna 200
 kunigel 200
 kunilič / kunulič 200, 208
 kunin 200
 kunšt 52, 164, 181
 kunšten 91
 kunštnejši 90, 101
 kupček 274, 325
 kupec 24, 222, 225, 234
 kupiti 28
 kupovati 24
 kur 199
 kura 180, 199
 kurba 191, 205, 240–241
 kurbar 191, 205, 240, 245
 kurbarija 17
 kurbarstvo 39
 kurber 191, 240, 245
 kurbica 211, 216
 kurbir 191, 240
 kurbišče 279
 kušcer 200
 kuta 166
 kvarta 255
 kvartati 255
 kvinteljč 184, 210, 321
 kvočka 199
 kvokarha 199

L

lačni 310
 ladja 181, 273
 ladjelom 273
 ladjica 181, 211
 lahek 216
 lahet 19, 20
 lahko 262
 lahkostasten (lohkostasten) 275
 lahkoživka 191
 lajhfertigkast 183
 lajnar 236
 lajrar 236, 245
 laket 19, 20
 lakomnost 250
 Lambergar 187, 323
 Lambergarčič 142
 Lambergarica 187, 323
 Lamberger 187, 323
 lanchavptman / landshavptman 238
 lanec 306
 lanterna 165
 lapuh 165
 lapuhov 165
 las 63, 285
 lasec 208, 215
 lastnost 35
 lastovica / glastovica 200, 271
 lastovka 271
 latovca 272
 lav 198
 lavica 198
 lavtanje 90, 236
 lavtar 236, 245
 lavtati 236
 lavtenšlagar 236
 lavtenšlager 236
 lavter 236, 245
 laža 68
 lebati 249, 257, 327–328
 Lebbeus 30
 leben 14–15, 17, 80, 82, 121, 132, 249–250
 lederer 228, 242, 245, 324
 ledig 17, 46
 ledovje 310
 ledrar 228, 242, 245, 324
 lega 92

- legitimirati 168, 291, 319
 lekar 229
 lembas 272
 lemež 273
 leopard 200
 lep 44, 90, 144, 173, 273, 279
 lepo 90, 118
 lepost 181
 les 233, 274
 lesen 274
 lesenina 274
 leskačev 17
 leščerba 28, 272
 leta 46, 60, 139–140, 153, 305, 315
 letajoč 149
 leto 144–145, 216, 312
 leun / legun 267
 lev 187, 198, 271, 323
 levič 208
 levinja 187, 198, 323
 lezdi 41
 ležati 63
 li 275
 libra 272
 lice 302
 lih 90
 lihkakor / lihkoker 267
 likeb 234, 236
 lilahen / lilohen 15, 313
 lim 180
 limati 180
 limen 180–181
 lipa 271
 lira 236
 lisica / lesica 200, 205
 list 54
 listec 215
 listek 209, 215
 listovgnoj 272
 lišpati 276
 -ljaj 208, 210, 215, 322
 -lji 40, 299
 -ljiv 279
 ljub 173, 216, 219
 ljubati 182
 ljubezen 149, 218
 ljubeznivno 182
 ljubi 55, 194
 ljubiti 273
 Ljubljana 66
 Ljubljančan 268
 Ljubljančica 187, 323
 Ljubljančič 142, 187, 323
 Ljubljanica 66, 315
 Ljubljanščica 187, 323
 ljudje 31, 57, 59–60, 64, 73, 78, 140, 142,
 151, 223, 315–316
 ljuljka 67, 135
 lobud 200
 ločec 207–208, 213, 351
 ločnik 184
 log 208
 lohkomiselen 275
 loj 182
 lojen 182
 lojenica 182
 lok 208
 lokaj 238
 lomiti 276
 lonati 255
 lončar 225, 229, 233, 268, 324
 lončarski 233
 lončič 207–208
 lonec 233, 272
 lonek 207, 209
 lonovati 255
 lopa 272
 lopata 272
 lopatica 211
 loščiti 233
 lotar 204
 loter 191, 204, 240, 311
 lotrast 171
 lotrica 191, 204, 240, 299, 301, 311
 lotrija 250, 311
 lotriški 311
 lotrištvo 311
 lotrski 311
 lovec 232–233, 351
 loven 198
 loviti 252
 ložec 207–208, 213
 Lubljančanka 268
 luč 28, 308

lučica 211
lučka 215
luknjica 211
luknjičast 275
luna 292
lunj 94
lušt 151, 255
luštati 255, 328
lušten 90
lušno 90
luštrek 270

M

mačarija 271
maček 271
mačica 172–173, 211, 216, 219, 271, 320
mačka 200, 211, 235, 271
mačkin 181
mačoha 195
madež 90
Magdala 31, 99
magdalavski 31, 99
magister 239
majaron / majeron 270
majer 184
majhen 167, 173, 208–209, 213, 216–218,
222–223, 237
majolika 272
mak 180, 270
makaron 272
makov 180
makulirati 168
mal 131, 305
malar 227, 231, 236, 324
malati 321
mali 180, 272, 279
malik 311
malikovanje 311
malikovati 311
malikovec 302, 309, 311, 319
malikovski 90, 311
malikovstvo 311
malinec 270
malnar 232, 242, 268
malo 267
maloverec 139, 319
maloverni 139

mama 268
mameluk 237–238
mamika 268
mandrija 131, 145, 156, 178, 319
manigolda 226
marati 21, 63
marati za 21, 133
marčati 253
marelica 270
marenj 306
margaranov 270
margrana 270
Marija 20, 203
Marijev / Marijov 30
Marijin 30
marikej 41
mariti 254
marnar 235
marnja 306
martoloz 239
martra 45, 258, 273
martran 47, 58
martrati 18, 81, 313
martrnica 191
martrnik 191
marunjavanje 181
maselj 209–210, 220
masig 183
maslenik 272
maslovník (masovnek) 272
maša 250
maščavec / meščavec 309
maščevati se / maščovati se 258
maščevavec 309
mašnik 239
Matevž 30
mati 62, 188, 194, 196, 268, 310, 323
mavkati 273
mavra 304
mavrica / maverca 269
meč 301
mečar 184, 230, 324
mečeti 181
mečica 211
med 181
medar 268
medica 184

- medved 200
 meh 141, 319
 mehek 151, 233
 mehurčast 275
 mej 106, 175
 mejšter 227
 mekak 17, 151–152
 melisa 270
 menih 39, 80, 192, 225, 239, 301
 menihiški 39
 menihov 39
 menihski 39
 menihstvo 39
 meniški 39
 menihštvo 39
 meniški 39, 80
 menjavec 24
 mera 235, 305
 merčun 238
 merdrar 191
 merdrarica 191
 merica 211, 215–216
 meričica 211, 215–216
 merkati 151–152
 mesar 226, 230, 233–234, 244
 mesarski 233
 meso 134, 307
 mestece 212, 216, 220
 mesto 24–25, 47, 94, 298, 313, 328
 metati 29
 metulj 180
 mezinec 180, 271
 mezlanka 272
 mežnar 225, 242–243, 245
 mežner 245
 -mi 141
 mi 51, 59, 61–62, 73, 122, 138, 142, 259, 300, 315
 milijar 267
 milja 272
 milosrčnost / milosrčnost 274, 325
 milost 131, 151, 306
 milostiv 45, 90–91
 minca 212
 mir 64, 258, 308, 328
 mira 157
 misel 270
 mišji 175
 miza 272
 mizar 268–269
 mlad 29, 78, 173, 208, 216, 218, 222
 mladenčič 23, 93
 mladenec 218
 mladenič 23, 93, 209
 mladica 231
 mladič 209
 mlajši *posam.* 14, 151, 157
 mlamol 299
 mlatič 231
 mleti 273
 mlinar 180, 188, 203, 240, 242, 323–324
 mlinarica 188, 203, 240, 323–324
 mlinci 95
 mnog 132, 140, 149
 mnogateri 140
 mnogokrat 132
 mnogiter 131
 mnogoteri 140
 množiti 90–91
 mo(j)škra 182, 184, 188–189, 228, 240, 324
 moč 47, 68
 močen 143
 močerol / močorol 298, 311
 močerolski 311
 moči 20, 48, 63, 73, 133, 144, 255, 262, 315
 močnik 272
 močno 82, 249–250
 moder 91
 moderirati 168
 modrc 184, 275
 modre(j)ši 90, 101
 modri 86, 243
 mogoč 209
 moj 31, 194, 216, 218–219, 259, 267, 303
 mojster 227, 243
 mojstrovati 155, 320
 Mojzesov 22
 moka 233
 mokrota 184
 molitev 308
 moliti 21, 73, 75, 158
 molitvica 211
 monarh 320
 monarhija 166, 320

moneta 131, 145, 178, 319
morati 20, 133
mordar 191
mordarica 191
morde 267
mordej 267
mordrar 191
morebiti 267
morje 38, 216, 235, 269
mornar 235
morski 235
moškra 182
motavilec 270
mož 153, 196, 213, 223
možec 213
možic 207, 213
možica 196–197
možiča 196–197
možinja 196
mračen 299
mrak 312
mravlja (mrevla) 271
mraz 253
mrenica 211
mreža 255
mrežica 211
mrkniti 257
mrovlja 271
mrovljinec 271
mrtev 143
mrtvališče 279
mrtvi 28, 134
mrvica 211
mrzek 96, 101
mucika 271
muditi 302, 311
mudljiv 311
mudljivost 311
muha 162, 211
muhovnik 183, 321
mulo 182
murski 180
mušica 211
muškotel 184
muštran 182
muštranje 182

muštrati 182
muzicirati / muzicerati 250, 327
muzika 44, 236, 315

N

-(n)je 181
-n 254
n 298
-na 278
na 29, 57, 60, 64, 74–75, 78–79, 93, 103, 106,
108, 138, 142, 144–145, 151, 157–158, 168,
179, 235–236, 243, 258–259, 267, 275, 302,
304, 308, 312, 315
na- 311
nad 258, 267
nadležni 310
nadležnost 303
nadloga 46, 54, 315
nafasati 255
nafnorati 275
nag 23, 301
nagelj 184, 321
nagljiv 319
nagniti 121
nagovoriti 181
nah 175
nahdajati 183
nahdanje 183
nahdati 175, 183
nahod 184
nahtigal 184
naj 99, 127
najpoprej 139
najpotebnejši / najpotrebniši 142
najprvo 139
najti 81, 137, 259
najti se 260
nakladati 136
naklekati 275
nakrišpan 276
nališpan 276
nalivar 181
nalivavec 181, 242
naložiti 136
namestnik 213, 237
napasti napasem 275, 325

- napihati 181
 napojiti 311
 napolniti 123, 258
 napolniti se 258
 napolnjen 24, 251
 napoprej 41, 139
 naposled 140, 158
 napotakniti 181
 napraviti se 258
 napravljati 258
 naprej 267
 naprejšči 158, 319
 naprejšnji 292
 naprejšnji 319
 naprejšnji 275
 naprejšnji 292
 naprejšnji 96
 naprejšnji 292
 naprejšnji 319
 naprejšnji 319
 narazenrazločiti 117
 narazenstoriti 16, 313
 narboljši 52
 narediti 118
 narezan... gl. narazen...
 naribati 181
 narmanjši 275, 325
 naročen *prid.* 101
 narpopred 41
 naslonek 209
 naš 51, 57, 174, 267
 našpotati se 255
 naštrihati 176
 naštulen 276
 natakati 242
 natakniti 276
 nataknen 276
 natepsti se 174
 natresk 270
 natrobiti 174, 320
 natural 177
 nauk 159
 nauzhiti se 73
 navada 22, 250
 naved 134
 nazaj 57, 277
 nazajostati 275
 Nazaren 139
 Nazarenski 139
 ne- 302
 ne / na 25, 27, 49, 55, 59, 62–63, 73, 75, 78,
 83, 87, 96, 99, 107–108, 117, 119, 121–122,
 135, 144, 152, 252, 254–255, 257, 259–260,
 275, 277, 302–303, 309
 nebesa 100
 nebeski 19, 100, 301
 nebeški 19, 301
 nebo 253
 nebore 180
 neborec 319
 nebruma 172, 321
 nečast 96
 nečice 211
 nečist 96, 107
 nečisti 310
 nečistost 250
 nečke 211
 neduhoven 319
 negoden 302
 negvišen 49
 nehati 58, 90, 259
 nehvala 133
 nehvalnost 133
 neizgruntan 256
 nejasni 310
 nekateri 50, 140
 neki 140, 298
 neljubeznivost 181
 nemarna 310
 nemarno 63
 Nemčija 66
 nemir 80, 316
 nemški 66
 nenavidati 311
 nenaviden 311
 nenavideti 299–300, 311
 nenavidljiv 311
 nenavidljivec 311
 nenavidni 310, 329
 nenavidost 311
 nenosljiv 81
 neomadežljiv 319

neoženjen 180
 nepametnost 181
 neprestrašen 82
 neprešacan 256
 nepriden 14, 306
 neprijazen *sam.* 277
 neprijaznost 277
 nepriljuden 275, 325
 neresec 184
 nesnažnost 181
 nesreča 46, 258
 nesrečen 212
 nestati 90
 neškodljiv 180
 nešplja 184
 netrpežljiv 173
 netrpežljivo 173
 netrpežljivost 173
 netugent 172, 320
 neubog 319
 neukreten 301–302
 nevedejoč 96
 neveren 192
 neverni 191–192
 nevernica 191–192
 nevernik 191–192
 neveruječ 25
 nevesta 195–196, 204–205
 nevesten 54
 nevoščljiv (navošliv) 275, 325
 nevoščljivost (navošlivost) 274
 nezgruntan 256
 ni 105, 165, 220
 -ni 299
 nidati se 59
 -nik 191
 nikar 59
 ništer 59
 nit 233
 nizek 81, 237
 nižji 18, 237
 -nje 35
 njegov 100, 103, 106, 140, 154, 267
 njen 267
 -nji 299
 noco 41, 139

noč 139
 Noeov 30
 Noev 30
 noga 28–29, 121, 271
 nonov 155, 166
 norčaski 219
 norec 143, 191–192, 204
 norica 191–192
 normalšola 275
 norški 301, 311
 norstvo 311
 nosač 230
 nosilce 212
 notripasti 292
 novi *posam.* 92–93
 novina 92–93
 nož 213
 nožica 211
 nožič 213, 322
 nožiček 209
 nuc 14, 53, 313
 nucati 14
 nucen 14
 nuna 192, 239
 nunski 155
 nurnbergiski 166

O

-o 212, 319
 o- 257, 287, 311
 o *glas* 246
 o *predl.* 267
 ob- 311
 ob 34, 131, 267, 314
 ob-/o- 113
 obdati 113–114
 obdržati 144
 oben 59, 122, 259
 obhajati 143
 obhoditi 126
 obiskati 120
 objesten 308
 objokan 257
 oblačilo 17–18, 31, 90, 92–93, 110, 317
 obladavec 202
 obladavka 202

- oblagati 67
 oblagavati 40
 oblast 47, 52, 68
 obleči 105
 obličje 171, 259
 obloženi 319
 obnemoči 117
 obogatiti 258
 obožati 258–259
 obpariti se 275
 obraz 46
 obregniti se 114
 obreza 87, 155
 obriti 113
 obročec 208
 obropati 113
 obsejati 256
 obsekanje 181, 321
 obsluževati 170
 obslužiti 170
 obsoditi 122, 136
 obtičati 256, 275
 obtičovati 275
 obtrpniti 113
 obuditi se 29
 obviseti 256
 ocet 182
 ocirati 255
 ocmakati 293
 ocoprati 285
 -oč/-eč 170
 oča 188, 194, 196, 323
 očanec 194
 oče 194, 268
 očeten 310
 očetov 310
 očim 195
 očin 310
 od 18, 20, 28, 38, 51, 54, 66, 68, 76, 82, 105–
 106, 120, 131–132, 134, 149, 152, 243, 303,
 307, 319
 od- 256, 311
 oddati 137
 odeja 162
 odeti 47
 odgovor 131
 odgovorenje 131–132
 odgovoriti 96, 114, 116, 155
 odhodnja 299
 odica 306
 oditi 258
 odklanjati 256
 odklanjati se 257
 odkloniti 256
 odnašati 255
 odperioč 170
 odpovedati 117
 odpustek 118, 130
 odraslek / odraselk 209
 odrešenik 201
 odrtija 173, 320
 odstopiti 135, 302–303
 odvaliti 56, 65
 odvek 134
 odvetnica 201
 odvetnik 201
 odvižan 170
 odvižati 170
 odvržek 209
 ofer 108, 136, 273
 ofert 60, 275, 298
 oferten 78, 275, 298
 ofertovati se 122
 officium 156
 ofirati 168
 ofrati 136
 ofrnažen 276
 ofrnažiti 276
 ofrovati 136
 ogenj 144, 259
 óglar (voglar) 230
 ogled kruh 25
 ogledati 113
 ognjilo 183
 ognjišče 212, 279
 ognjiščece 212
 ogoljufavati 40, 67
 ogovoriti 180
 ogrditi se 173, 320
 ogreniti 170
 ogvantati 255, 328
 ohcaten 17

- ohranjenik 133
 ohrnija 250, 327
 ohrovt 270
 ohvaliti 181, 287
 okence 212, 217
 okličar 184
 okno 100, 212
 okoliobleči 117
 okoliprinesiti 275, 292, 325
 okroglost 181
 okropiti 97–98
 okvacati 181
 okvakati 170
 ol 272
 oli 200–201, 218, 232, 243
 olika 26
 olikov 26
 oliski 26
 olje 100
 omadežiti 96
 omamiti 64
 omečiti se 113
 omedlevost 181
 omedlovati 152
 omeknjen 276
 omesen 95
 omešan 95
 omoči 135
 omoliti 287
 omotiti 256, 328
 on 23, 27–29, 50, 62, 76, 99–100, 102–105,
 108, 119, 125, 140, 142, 148, 151, 153–154,
 158, 166, 201, 257, 259, 262–263, 298, 308,
 315
 ondukaje 41
 oni 64, 267
 ono 73
 opasilo 133, 145
 opat 193, 225, 239
 opojiti 311
 opojiti se 311
 opolziniti 299–300
 opravilo 65
 opraviti 126
 opresen 25
 oprešnik 25
 oprešnikov 26
 oproda / oprovda 238
 orač 231
 oranje 301
 ordinirati 168
 orglanje 236
 orna 183
 orožnik 238, 308
 osa 162
 osat 135, 171, 321
 osatov 171, 321
 osejati 256
 osekati 181
 osel 198, 232, 308
 oselc / oslec 209
 osem 266
 oskruniti 96
 oskrunjati 309
 oskrunjovati 309
 osladiti 170
 oslar 167, 232, 324
 oslica 184, 198
 oslič 208
 osmi 109
 osnutek 93
 -ost 35, 40, 181, 278
 ostati 15, 117, 123
 osten 63
 ostuden 299
 ostuditi 170
 ošfotel 184
 oštarica 188, 204
 oštarija 236
 ošter / oštir 182, 188, 204, 234, 236
 ošterica 182, 188, 204, 236
 ošterija 182, 236
 ošteriti 182
 oštupati 181, 321
 -ota 278
 oteklost 181
 otemniti 170
 oteti 137–138, 262
 oteti se 263
 otičati 256
 otka 93, 183
 otopiti 256

otročac gl. otročec
 otroče 212, 322
 otročec 208, 214, 218, 221–222
 otročič 208, 212, 214–215, 219, 319
 otročji 183
 otročnica 203
 otročnost 173
 otrok 105, 125, 142, 208, 233, 300
 -ov 100, 140, 171, 279
 -ov- 312
 -ova- 275, 293–294, 309
 ovca 144, 199–200, 271
 ovcji 131, 156
 ovčar 232, 324
 ovčica 211
 ovčji 17, 131, 156, 232–233
 -ove 141
 oven 199
 oves 184, 321
 -ovina 92
 oviseti 256
 -ovit 299
 -ovje 92
 ozdraveti 118
 ozdraviti 118, 135
 ozdraviti se 118
 ozdravljati 118
 ozek (vozek) 217
 ožgati 143

P

p 183, 245
 pač 139, 144
 padan 254
 padar 184, 229
 padarski 184
 padati 254
 pajčolanast 275
 pajtel 273
 pak 56
 palec (pavc) 271
 palica 275
 palmin 271
 pamet 143
 panavec 167
 panketirar 168

panketirati 168–169
 pankrt 174, 182, 320
 papagaj / papagoj 200
 paperk 231
 papeški 174
 papež 202, 205, 237, 323
 papežnik 304, 329
 papežniški 304, 329
 papiga 200
 papistiš 165, 177
 parabola 130–131
 paradiški 139
 paradiž 139
 paradižek 209
 pard 200
 parna 183, 272
 part 159
 pasijon 130
 pasterek 195, 268
 pasterka 268
 pasterkinja 195
 pasti padem 107
 pasti pasem 232
 pasti se 115
 pastir 39, 144, 149, 225, 232–233
 pastirc 209
 pastirec 208
 pastirstvo 39
 pastuh 199
 patonika 184, 321
 patrem 44
 Paulus 81
 paumašter 246
 paumešter 227, 241, 244, 246
 pav 180, 200
 pavkar 236
 pečen 210, 275
 peči 275
 péčica 211
 pedagog 130, 145, 159, 319
 pegerovati 16, 41, 176
 pek 226, 230, 234, 268, 324
 peka 233
 peklar 275
 peklarski 275
 peklati 275

peklenski 144, 166, 258
 peljati 109, 121, 250
 peljavec 16
 penzel 183
 per gl. pri
 perati 233
 perce 207, 212, 216
 peretšil 270
 perič 208
 pero 208, 212
 persona 107
 pes 29, 198, 200
 pesa 184
 pesek 171, 214, 216
 pesem 52, 171
 pesen 50
 pesenca 210, 212, 322
 peskov 171
 pest 135
 pestelenc 184, 213
 pestinja 167, 226, 233
 pestinjica 211
 pestunja 239, 324
 pešec 238
 peštilencija 184
 petdeset 267
 petek 63, 315
 petelin 94, 199
 petelinec 208
 Peter 30
 peti pojem 191
 petje 44, 90, 236, 315, 351
 petlajoč 170
 petlan 169
 petlanje 169
 petlar 169, 231, 242, 245
 petlarski 319
 petlati 169, 290
 petler 225, 231
 petljar 245
 petljati 132
 Petrus 141
 pevec 190, 225, 236
 pevka 190
 pevkinja 190
 pezati 18, 313

pezdeti 182
 pfuj 53
 piča 18
 pijanec 202
 pila 183
 Pilat 141
 Pilatus 141
 pild 46, 92, 105, 236
 pintar 230–231, 245, 324
 pirjevica 305–306
 pisan 139, 153
 pisani 319
 pisar 163, 231, 242–243, 320, 324
 piskar 184
 pismaučenic 158
 pismo 54, 139
 piščal 165
 piščalka 165
 pišče 212
 pišec 236
 piškot 272
 piti 99
 pitje 301
 pivol 184, 200
 pizda 182
 plac 151
 plač 136
 plačilo 131, 156, 320
 plačnik 201
 plahta 183
 plahuta 183
 plakati 136, 309
 plakati se 63, 136, 309
 plamiti 164, 321
 plašč 142, 208
 plaščič / plašič 142, 208, 319
 plašiti se 168
 plat 37
 platnen 93, 105
 platno 272
 plav 273
 plavisa 270
 plavka 271
 plebanija 166, 320
 plen 153
 plena 304

- plentovati 253
 plešec 268
 plešiv 97
 pletenica 151–152, 165, 320
 pleva 251
 plinijan 167
 pljučnik 270
 plodrati 168
 ploh 233
 plug 180, 273
 po- 19, 21, 58, 113, 127, 136, 311
 po 47, 54, 92, 105, 116, 162, 233, 258, 303,
 305, 310
 pobežati 113
 pobič (pubič) 208
 pobrati se 143
 počakati 113, 286–287
 počeniti 286
 počivalski 220
 počutiti 256
 pod 144
 pod- 311, 329
 podati se 256
 podeljenje 81
 podgrinjati 170
 poditi 98
 podložnik 268
 podnetovati 165
 podoba 46, 92
 podoben 138
 podojiti 113
 podpahniti 170
 podpisek 209
 podstaviti 135
 podstopiti 116, 250, 327
 podstopiti se 116
 podučiti 114
 podvreči 119
 poferderbati 276, 325
 poflisati se 260
 pogačica 211, 216
 pogačov 25
 pogan / pagan 18
 poganjati 233
 pogasniti 135–136, 145
 pogibati 134
 poginiti 19, 97, 134, 137
 poglavica 132, 150
 pogledati 22, 24, 60, 97, 313
 pogledek 172, 209
 pognadan 170
 pognadati 56, 170, 254
 pogrebni 229, 324
 pogrinjati 135–136, 145
 pogubljenje 274, 325
 pohan 98
 pohati 98
 pohlevščina 83
 pohujšati 73, 321
 pohujšovati 170, 321
 pojati 98
 pokazati 113
 poklekniti 153
 pokleknuti 149
 poklekovati 153
 poklicani 319
 poklicati 115
 pokoj 134
 pokopati se 260
 pokrepiti se 170
 pokrit 101
 pokriti 47
 pokrivalo 166
 pokropiti 97–98
 pokrovača 165–166, 320
 pokusiti 127
 pokvariti 181
 polagati 29
 polastiti 136
 polbirar 231, 245, 324
 poldan 272
 pole 22, 313
 polegbeseda 274
 polegrič 274
 polh 37
 polič 220, 272
 polizati 113
 polnica 195
 polonati 255
 položiti 29
 polšter 48, 165
 polt *m* 303

- polt ž 301, 303
 polu- / polo- 309
 polumrak 309
 polutema 309
 poluverec / poloverec 309–310
 poluverka 309
 poluverstvo / poloverstvo 304, 306, 329
 polž 180, 271
 pomagati 75
 pomaranca 275
 pomaranča 275
 pomarančar 275
 pomazati 18, 313
 pomendrati 170
 pomije 168
 pomoč 158, 171, 216
 pomočnica 201
 pomočnik 54, 315
 pomoliti 21
 pomoriti 114
 pomorščak 235
 pomreti 112
 ponižati 49, 260
 ponoviti 256
 pooblastiti 136
 popagaj 200
 popek 209
 poper 175, 180
 popesrati 183
 popisanje 151
 poplat 28–29
 popolnom 90
 popostaviti 181
 poprtnjak 184, 321
 popustiti 135
 poreči 58, 113
 porfir 276
 porič 213
 poroden 101, 304–305, 329
 poroditi 136, 261
 porojstvo 136
 port 235
 portek 172, 209, 220
 posaditi 119
 posahnuti 178
 posejati 135
 posekati 90
 posel 238
 posesti 17, 313
 posipati 118, 318
 poslati 261
 poslednji 140, 158
 posoda 233
 postati 58, 90, 92, 97, 109–110, 118–119,
 317–318
 postava 27, 92, 142, 311
 postavica 142, 211
 postaviti 16, 127, 134, 155
 postaviti se 259
 postelj 54
 postelja 92, 164
 posteljica 211, 217
 posteljni 54
 postojna 271
 postrva 271
 posvečen 91, 300
 posvetilišče 279
 posvetiti 91, 113, 130–131
 posvetni 319
 pošast 75
 poštovati 47
 poštrihati 276
 pot *m* 159, 303, 312
 pot ž 44, 293
 pota 306
 potegniti 116
 potelesen 63
 potepuh 239
 potica 272
 potle 140
 potoček 215
 potočič 208, 215
 potočiti se 48, 254
 potok 308
 potreben 86
 potrebica 319
 potrpežljiv 60
 potrpljenje 262
 povedati 37, 114, 116
 poverbati 276
 povišati 107
 povrniti 97

- povrniti se 97, 136, 262
 povž gl. polž
 pozabiti 303
 pozdraviti 135
 pozlačen 180
 pozlatiten 180
 pozlatiti 180
 poznati 127, 256
 požokati 276
 požrešnik 319
 prah 208, 223, 233
 praktcirati 168
 prakтика 164
 pralec 230
 pranganje 67, 169
 prangati 169
 prangavski 169
 prangljiv 169
 praprat 271
 prasica / presica 184, 198
 praskanteti 293, 327
 praskati 286
 prašec 208
 prašič / prešič 198
 pratika 165
 prav 79, 84
 pravda 45
 pravi 76, 79, 83, 223, 316
 pravičen 120
 pravični 192
 praviti 21, 48, 138, 162, 315
 pravljen 58
 pravnik 202
 pravnučič / prevnučič 208
 praznik 25, 275
 prazniški 275
 praznovit 299
 prdec 209
 prdeti 182
 prdič 209
 pre- 23–24, 97, 275, 311
 prebaba 188, 194, 323
 prebenda 166
 prebiti 117
 prebivališče 28
 prebosti 259
 precejavnik 276
 precep 232
 prečuditi se 113, 256
 pred 56, 79, 104, 152, 287
 predati 97
 predavavec 234
 predavec 234
 preded 188, 194, 323
 predgovor 37
 prediga 301
 predigar 130, 193, 239, 244
 predigarica 193–194
 predikant 130, 239, 298
 predižnica 158
 pregledanje 37
 pregledati se 96
 pregnati 261
 pregreha 95
 pregrešen 24
 pregrešenje 24
 pregrešiti 24, 95
 pregrešiti se 24, 96
 pregrešni 95
 pregrešnik 95
 prehoditi 24
 prejeti 115, 299
 preklet 49, 51
 prekletba 133–134, 145
 prekleti *glag.* 126
 prekletstvo 133–134
 preklinjati 126
 preklinjavec 91
 prekolnovati (prekalnovati) 22
 prelen 174
 prelep 174, 320
 prelijati 312
 premagati 122
 premanjkati 252, 256–257
 premeniti se 109
 premirati 170
 premoči 135
 premotiti 256, 328
 premreti 170
 prenagel 174
 preneprijazniv 174
 preobrniti 158

- preoferten 275
 prepír 274
 prepíravec 274
 prepíravka 274
 prepíringa 274
 prepírnost 274
 prepoved 24
 prepovedan 24
 prepovedati 23–24, 136, 313
 prepovedovati 136–137
 preprt 275
 prerok 24, 91, 190–191, 233
 prerokinja 189–191, 241
 prerokovanje 139
 prerokovati 24, 125
 preroški 24
 presijati 170
 presovraž 174
 presta 184, 321
 prestrašiti se 262
 presuštnik 190
 prešeštvo 250
 prešič 184
 prešustnica 259
 prešustnik 190
 prešustvo 17
 prešušnica 205
 prešušnik 190, 205
 prešuštnik 190
 prešuštvo 17
 pretep 276
 pretepacija 276, 325
 pretiti 253
 prevideti 253
 prevnuk 194–195
 prevnuka 194
 prevreči 107
 prez gl. brez
 prezbiter 166, 320
 prezrel 174
 prhniti 277
 pri 15, 87, 149, 300, 303, 305
 pri- 311
 pribivati 308
 približati se 286
 približavati se 257
 približovati 257
 približovati se 257
 pričovanje 94
 prid 14, 53, 313
 priden 14, 82, 299–300
 pridiga 54, 315
 pridigar 177, 225
 pridigarski 158
 pridovati 14
 prigledovati 170
 prigliha 130–131
 priglihati 156
 prigoditi 128
 prigrebati 170
 prigrebljovati 165
 prihod 142
 prihodišče 170
 prihoditi 170
 prihodnji 25
 prijatelj 190, 195
 prijateljica 190, 195
 prijazen *sam.* 92–93, 299–300, 306, 317
 prijazniv 219
 prijaznost 92–93, 110, 317
 prijezdeoč 170
 prikazati se 262
 prikloniti 256
 prikloniti se 257
 prikrevsati 275, 325
 prikupavec 191
 prikupavica 191
 prilasten 170
 prilastiti 170
 primoran 138
 primorati 136, 138
 prinaređen 299
 prinesti 96, 131, 136
 prinos 136, 156
 prinositi 136, 170
 priol 193, 239
 priolovka 193, 239
 prior 166, 193, 239, 320
 priorivica 193, 239
 pripeljati 127
 pripodobiti 156
 pripogibati 120

- priprava 172, 211
 pripraviti 275
 prisega 120
 priskočiti 275
 pristajati 170
 pristanišče 170, 235, 279
 pristaviti 135
 prišparati 170
 prišparati 170
 priti 25, 73, 135, 137, 143, 175
 priudariti / privdariti 170
 priudarjati 170
 privat 177
 pro- 23, 97
 proces 167, 320
 proč 137, 143
 pročodreti 114
 prodajati 24, 222, 232
 prodajavec 222
 prodati 28, 97
 prodavec 24
 progast 171
 progrešen 24
 prohoditi 24
 propovedati 23–24, 313
 prorok 233
 prorokovanje 180
 prorokovati 24
 prositi 21, 59, 127, 132, 158
 proso 277
 prost 17, 46, 144
 prostor 47
 proti 216
 protipartija 176
 provenda 166
 prožiti 252–253
 prsi 308
 prstanek 271
 prsten 233
 prvi 139–140
 prvič 139–140
 prvorojenčič 299
 psica 198
 psič 29, 142, 187, 198, 207–208, 212, 220–
 221, 323
 psiček 142, 198, 209
 psičica 187, 198, 207, 211–212, 220–221,
 322–323
 psička 187, 198, 207, 212, 322–323
 pšenica 28, 270
 ptica 199
 ptič 199
 ptičar 232, 324
 ptičica 173, 211, 217
 puhdrukar 36, 237
 puhfirar 36, 237
 puhpintar 36, 237, 245
 pukel 210
 pukelj 209–210
 pukšica 211
 pular 176, 191, 240, 245
 pularija 176
 pund 156, 320
 punkelj 210
 punkelj 209–210, 215
 punkeljček 215
 punt 259
 purgar 172, 192, 226, 323
 purgarica 172, 192
 purgarstvo 180
 purgermajšter 237
 purpur 139, 141, 145
 purpura 141
 pust *prid.* 25, 313
 pustčava 25
 pustina 25
 pustiti 17, 112, 121, 154
 pustiti se 121
 pustivši 319
 pustoba 25, 313
 puščava 25
 pušelj 210
 pušeljc 209–210
 puštibirati 168
 putigram 165
- R**
- rabelj 15, 226, 233–234, 237, 246, 313
 rabeljnik 246
 rabi 158
 rablin 15, 226, 242, 246
 raboten 149

- rad 49, 60, 262
 radovati 141
 radovati se 141
 rajmnodeč 274
 rajmnomesto 274
 rajniš 272
 rajtati 257
 rajtinga 319
 rajža 44
 rajžati 250, 252, 327
 rak 271
 Rakek 207
 rakek 209
 rama 267
 raniti se 136
 ranjati se 136
 ranjen 47
 rapotec 183
 rat 237
 ratati 90, 92, 110, 249, 317
 ratavž 131, 145
 rather 131–132, 145
 ravenbrat 198
 ravenčlovek 198
 ravenhlapec 198
 ravenmož 198
 ravenžena 198
 ravnati 117, 132
 ravno 90
 raz- 136, 311
 razbojnik 133
 razdrt 218
 razdružiti 313
 razfrišati 256
 razglasovati 253
 razgrinjati 135, 136
 raziti se 299
 razkriž 157
 razločenec 310
 razločeni 310
 razločenik 310
 razlomiti 24
 razlomivši 319
 razluštati 255, 328
 razluštati se 255
 razmečevati / razmečovati 298
 raznašati 251
 raznesti 251
 razodeti 107, 311
 razodevenje 311
 razpet 254–255
 razpeti 255
 razpot 157
 razpustiti 47
 razrezati 97
 razsekan 108
 razsvečevati 299
 raztegovati 82, 316
 raztresovati 136
 raztresti 136
 razumeti 152
 razval 306
 razvreči 252–253
 razvrniti 252–253
 razvržen 252
 razžaljen 58
 razžaljeni 78
 razžgati (režgati) 47
 rdeč 273, 321
 rdečnost 173, 321
 reč 25, 82, 121–122, 141, 149–150, 155, 259,
 301, 307, 319
 reči 21, 48, 61, 96, 114, 118, 124, 132, 138,
 258
 rečica 211
 red 104, 116, 307
 redel 15
 rediti 122, 141
 redkov (rehkuv) 270
 redkva (rehkva) 270
 redle 82
 reformirati 117, 168
 regiment 44, 315
 regiranje 44, 315
 regirati 117, 168
 regrad 270
 reka 31, 211
 rekoč 21, 48, 130–131
 repa 180, 270
 repetirati 168–169
 res 49, 139
 resnica 139, 177

- resnično 139
 rešetilo 276
 rešeto 272
 reva 46, 65, 149
 reven 219
 revidirati 168
 revščina (revšena) 275
 rezar 230–231
 rezati 16, 91, 243, 324
 Rezav 30
 Rezijov 30
 riba 174
 ribar 232
 ribica 211
 ribič 189, 232, 240, 324
 ribička 189, 232, 240
 rigelj 170
 rihta 45
 rihtar 151, 156, 189, 225, 237, 240, 242, 245,
 304
 rihtarica 189, 240
 rihter 245
 rinčica 211, 220
 rinka 101
 riškambra 183
 rjav 119
 rjaveti se 119, 318
 rjuha 165, 183, 272
 ročen 101
 rod 46, 64
 roditi 31, 136, 254
 roditi za 21, 133
 rodovit 101
 rofijanka 191, 240
 rojstvo 136
 roka 29, 54, 56, 121, 123, 135, 149, 173, 301,
 320
 rokepismo 54
 rom 274
 rop 153
 ropar 239
 ropotec 209
 rotirarski 46
 rozodenje 311
 rožica 211, 220
 rožič 208, 216
 rožmarin 184
 rtič 208
 rufijan 191, 240
 ruha 15, 313
 rumorati 44–45
 ruta 216
 rutica 216–217, 219, 221
 rž 270
- S**
- s- 311
 s *črka* 147
 s *glas* 147–148
 S. 77, 82
 sad 131
 sada 144
 sadek 209
 sahniti 97, 299, 308
 sajast 168, 171
 sakrament 298
 salata 184
 Samaritar 30
 Samariter 30
 samec 198–199
 samica 198–199
 samopravičnik 133–134
 samosvetec 133–134
 sanja 120
 sanjati se 120
 sanjavec 91, 133, 233
 sant 155
 saramenta 15
 satan 26–27, 203
 Sava 66, 315
 sceptor 157
 sčasama 276, 325
 se 23, 25, 45, 48, 55, 61, 73–74, 84, 96, 103,
 108, 119–120, 124, 128, 142, 158, 162,
 257–258, 262, 273, 291–292, 294, 309,
 316
 sedeč 56
 sedlar 230, 324
 sedmi 109
 sejati 25, 313
 seksi 177
 selstvo 134, 171

- sem 149
 seme 135, 140, 180, 308
 semkajdržati 176
 sen 29, 80
 sentencija 167
 serilnik 44, 163, 320
 sesek 209
 sestra 188, 195, 323
 sestrica 211, 221
 sešiti 276
 sevec 25, 231, 313
 sevede 267
 sežgati 97–98
 sfrišati 256
 sh 147
 shod 153
 sigur 131
 sila 308
 siliti 112, 136
 silnik 82, 299, 306, 316
 silno 47
 silovanje 306
 Simon 30
 sin 27, 30, 141, 188, 194, 196, 203, 268, 323
 sinek 194, 209–210
 sinko 194, 210
 sirota 197–198
 skakati 275
 skakljati 275
 skala 131
 skalast 171
 skedenj 183
 -ski 31, 38, 40, 171, 279, 299
 skladati se 90–91
 skleda 272
 skledica 211
 sklednica 165–166
 sklednik 165, 168
 skočiti 275
 skorjica 211
 skrbeti 122, 169
 skrbeti se 169
 skrbiti 169
 skrbno 151
 skribent 163, 231, 242–243, 320, 324
 skrinja 132
 skrinjar 268–269
 skrinjica 211, 217–218, 223
 skrun 96, 101
 skubsti 285
 skuzica 211
 slabost 134, 144–145, 173
 slabota 173
 sladčica 90, 92, 110, 317
 sladek 270
 sladkost 256
 slama 171
 slamen 48, 171
 slamica 211
 slamnat 218
 slamnen 171
 slamnik 168, 272
 slana 269
 slanost 173
 slanota 173
 slep 174
 slepec 23, 201
 slepi 23
 slišati 37, 159
 sloboden 46, 237
 slobodnost 131
 slon 271
 slovo 78
 sluga 238
 služabnica 191, 238
 služabnik 190, 225, 238, 245, 268
 služba 135, 156, 170, 259
 služiti 191
 smejati 149
 smešno 48
 smeti 48, 262
 smola 181
 smotlaka 305–306
 smrdeti 29
 smrt 28, 51, 58, 87, 134, 165
 snaga 301, 308–309
 snaha 196
 snažen 301
 snažiti 117, 309
 sneg 269, 312
 snesti 55, 90, 115
 snežiti 269

- snop 92–93, 303
 snopek 209, 215
 snopovje 92–93
 snubiti 302, 329
 sočje / sotčje 15
 sodar 268
 sodba 45, 163
 sodček 274, 325
 sodec / sodac 156, 242, 304
 soditi 136, 151
 sodni 287
 sodnik 268
 solata 184, 270
 solnce 135
 solnčen 153
 solnica 183
 solnik 183
 sonce 308
 sosed 195, 197, 268
 soseda 195, 197
 sova 171, 200, 209, 321
 sovič 200, 209
 soviski 171, 321
 sovrastvo 46
 sovraž 299–300
 sovražiti 119, 191
 sovražnica 191
 sovražnik 143, 191
 Spangenberg 297
 spanje 80
 spatí 273
 spekoč 275
 spet 109
 spisarna 274, 325
 splahniti 97
 spoditi 180
 spokati 276
 spomlad 144–145
 spoved 255
 spovedati se 255
 spovednik 41, 202
 spoznanje 75
 spoznati 61, 151–152, 254
 spravljavec 131, 201
 sprehajati 164
 sprejeti 267
 spreobrniti 276, 325
 sprvič 139
 sraga 211
 srajca 272
 sraka 94
 sramoten 51, 65, 121
 sramotnik 319
 sražica / srazica 211, 222
 srbeti 143
 srce 49, 51, 60, 82, 121, 143, 160, 218, 223, 301, 310
 srčen 143
 srd 250
 srditi se 45, 64
 srebrar 227, 236, 246
 srebrnar 227, 246
 srebro 243, 269
 sreča 149, 258, 308, 328
 sreda 51, 272
 srna 199–200
 srpan 272
 sršen 149
 st 246
 stan 140, 307
 star 22, 174
 stavec 301
 starinar 268
 stati 62, 67, 153
 stativa 233
 statuva 273
 staviti se 128
 -ste 254
 stebec 208–209, 322
 stisnjen 49
 sto 267
 stol 158, 181, 272, 276, 325
 stolcič 181, 208
 stolčič 208
 stolec 207–208, 213
 stolmačiti 41
 stopar 230, 233, 241
 stopiti 61
 storiti 17, 64, 74, 96, 98, 118, 120–121, 143, 259, 285, 301
 storiti si 262
 stožje 133, 145

strah 152
 stranski 180
 strašati 178
 strašen 52, 172, 209, 310
 strašiti 178
 straža 259, 301
 stražnik 167
 streči 169, 259, 301, 321
 strešica 211
 strežen 169, 321
 strgalo 272
 stric 195
 stričev 196
 strina 195–196
 strinič 195–196
 struna 236
 strunar 269
 strup 65
 strupovit 299
 studenček 208, 215
 studenček 215
 studenec 80
 stvar 141
 -stvo 35, 40
 subtil 58
 suhi 201
 suj gl. svoj
 sukati 287
 suknja 105, 135, 151, 160, 319
 suk njen 93
 suk njica 211, 218
 suma 80
 summa summarum 130
 superintendent 202
 supliciranje 251, 327
 sušec 180
 svak 195, 269
 svakinja 269
 svar 107, 258
 sveča 182
 svečenje 302, 304, 329
 svečica 211, 215
 svečka 215
 sveder 183
 svekrv 195
 svest 79

svet *prid.* 25, 149, 155
 svet *sam.* 23, 25, 60, 64, 94, 131–132, 139,
 302, 315
 svetec 23
 sveti 23, 92
 svetina 92
 svetiti 300
 svetiti se 300
 svetnik 23, 75, 131
 svetovanje 23
 svetovati se 139
 svinja 184
 svinjar 232, 324
 svoj 17–18, 92, 95, 103, 105, 140, 151, 153,
 160, 218, 267, 351
 svojevolskost 250

Š

-(š)tvo 278
 š *glas* 147–148, 279
 šac 132
 šacanje 152
 šacati 151
 šacinga 151–152
 šacmašter 238
 šafar 238
 šafer 238
 šafnar 238
 šafner 238
 šajba 233
 šalica 274
 šamlot 184
 šamper 272
 šarkelj 272
 šavba 184
 šč 279
 ščenec 209
 ščerčica 211
 šči gl. hči
 ščinkovec 184, 321
 ščipati 285
 ščitek 209
 šega 22, 49, 92, 305
 šelm 53, 174, 274, 320
 šenk 231, 242, 324
 šenkati 14, 31, 313

- šentavec 91
 šepetati 118
 šerer 231
 šeškati 251
 -ši 170
 šiba 181, 253
 šibica 211
 šibje 181
 šilo 90
 šiniti 47
 širmati / šermati 250
 šivilja 182, 184, 188–189, 228, 240, 324
 šivkinja 182, 184, 188–189, 228, 240, 324
 škapulir 166
 -ški 38, 299
 šklat 131, 145, 178
 škoda 54
 škodljivec 268
 škof 202, 239
 škofica 28
 škofič 208
 škoflji 40
 školj 131
 škorec 184, 200
 škorjanec 184, 200
 škorpijon / škorpijan 200
 škrnicelj 183
 škropilo 182
 škropiti 182
 šlosar 230, 324
 služabnik *gl.* služabnik
 šmajhlati se 250
 šmelcar 231, 324
 šnicar 236
 šnitleh 270
 šoja 94
 šolmojster 227
 šonati 90–91
 šotenski 38
 šotor 28
 špampet 165, 180
 španciranje 181
 špancirati 164, 168
 španga 180
 španšvosek 276, 325
 špeglati se 250, 327
 špehov 272
 špehovka 272
 Špela 30–31
 špendati 90
 špendija 18
 špes 63
 špica 275
 špinača 270
 špitalmajster 227, 229
 špiža 18, 90, 92, 110, 317
 špogati 250, 327
 šporar 230, 324
 špot 120
 špotati se 255
 šraj 319
 šrajati / šrajeti 257, 319
 šratelj 180
 šribar 231, 242–243, 245, 324
 šrinf 91
 št 246
 štacuna 234
 štacunar 167, 234–235
 štala 54, 131, 156, 233
 štalica 211
 štamecer 243, 324
 štemanje 325
 štentati 81
 števenje 19, 313
 štima 90, 121, 151–152, 154
 štimanje 274
 štimati 59, 249
 štimica 211, 217
 štiri 266
 štirinajsti 104, 341
 štirired 180
 štok 132
 štoklja 200, 271
 štrajfati 249
 štrajfinga 258
 štrik 232
 štrikar 230
 štrlinkati 253
 štrukelj 165, 174, 320
 študirati 168
 študirati se 168
 štuk 54, 159

štukek 209
štuliti 276
šubelj 272
šuka 184
šular 229
šularec 188
šularica 188
šulma(j)ster 246
šulmašter 246
šulme(j)ster 246
šulmestar 246
šulmešter 227
šulmo(j)ster 130, 159, 188, 229, 243, 246
šulmo(j)strica 188, 246
šulmošter 246
šupa 183
šustar 227, 324
šuster 227, 324
šuštar 225, 227–228, 324
švabski 181
švacati 250, 327
švagrina 269
švoger 269

T

-t 22

ta 19–20, 24–28, 31, 44, 46, 50–51, 54, 56, 60,
63–64, 66, 68, 74–75, 78–81, 84, 87, 93–94,
99–100, 102, 104–105, 120, 124, 126, 131–
132, 140, 144, 151–156, 158–160, 162–163,
165–167, 173, 208, 216, 218–219, 222–223,
243, 250, 259, 303, 305, 313, 316, 324

tablica 211

tadajci 144

Taddeus 30

tadel 90

taisti 102–103, 140, 267

tajiti 73, 136

tak 140

tako 48, 58

takov 140

tandelmark 274

tast 195

tašča 195

tat 312, 329

tatič 207–208

tatvinstvo 274, 325

tavžent 14, 31, 267, 313

teči 63

tedaj / tedej 267

tele 233, 271

telec 208–209, 215, 308

telece / telce 207, 212, 215

teledi 308

telo 109, 132

temen 118

temni 310

temnica 299, 306

teolog 239

tepsti 151, 251, 289

ter 140, 267, 306

terjati 61

tesarjev 241

testament 132

testator 168

testeničar 268

testirati 168

teta 195, 196

tetič 181, 184, 195

tetična 181, 184, 195

tezati 285

težak 81

težko 62, 249–250

ti 53, 127, 149, 154, 212, 263, 267, 302–303,
308

tica 252

tičati 63

tičec 208

tičoč 170

tihost 23, 313

tihota 23, 313

timon 131, 235

tiran 82, 306, 316

tisoč 14, 31, 313

tisti 305

tišlar 225, 241

tištoh 183

tjakajiti / kjakajiti 16

tkalec 230, 233, 269, 324

tkalski (hkavski) 276, 325

tkati (hkati) 273

tkavec gl. tkalec

tlačen 47
 toga 306
 tokisto 267
 toko 267
 tolmačar 229, 231
 tolmačer 229
 tolmačiti 298
 tolmečer 229
 Tomaž 30
 topelt 164, 321
 torbica 211
 terek 272
 tosej 180
 totngraber 184, 229
 tovariš 202
 tovarištvo 259, 301
 tožba 257
 tožiti 133, 137
 tožnik 78
 tranča 306
 trava 270
 traven 180
 travica 211
 travnik 269
 trd 301, 304–305, 329
 trdnost 132–133
 treščiti 144
 tretji 140
 trezev 298, 300
 trg 151, 209
 trgač 231–232
 tri 266, 307
 tribati 250, 327
 trideset 267
 triji 266
 trinog 226
 trnek 306
 trnjev 27
 trobentanje 236
 trobentar 236
 troj 140
 trojen 140
 trošica 173, 211
 troštati se 60, 249
 troštljiv 68, 86
 trovrati 117

trpeti 49, 60
 trpljenje 46, 78, 130, 134
 trpotec 184, 209
 trst 133
 trta 54, 231, 308, 310
 trtin 54
 trupati 45, 168
 trucig 58
 trzič 208–209
 tudi 144, 243
 tunihanje 117, 317
 tunihati 317
 turen 300
 tvoj 64, 108, 160, 267, 300
 tvrdost 132–133

U

u- 252, 257, 311, 341
 ub 34, 314
 ubijavec 133–134
 ubog 213, 216, 218–219, 221–223
 ubogati 286
 ubosti / vbosti 252
 ubožec 208
 ucrkniti / vcrkniti 257, 328
 učakati / včakati 286
 učenik 46, 158
 učiti 138, 141, 158, 319
 učiti se 138
 udobiti / vdobiti 257
 uganiti se 16, 313
 ugasniti 114, 135–136
 ugledati 24
 ugrižljaj 210
 uho 23, 47, 121
 ujesti / vjesti 252
 uk 82, 159, 177, 316, 351
 ukati 320
 ukrasti 312
 ulica 15
 ulomiti 276
 uloviti 253
 um 120
 um- (nemško) 113
 umazanje 181
 umeti 78, 300, 312

umreti 62
umrkniti / vmrkniti 257
une gl. oni
unterfat 184
unucen 14
upanje 301
upeljati 256
upičiti / vpičiti 252
upornost 310
ura 135
urovnati 276, 325
urtal 163
urtejl / urtel 163
urzah 157
uržah 75, 157
usenjar 228
usenjat (vsenat) 48
usenjer (vsiner) 228
usnjar 228
usnje 228
usopiti (vsopiti) 47
usta 47, 135–136, 258
ustne 90
ustopiti 135
ustopiti se 135
ustrašiti (vstrašiti) 64
ušafati / všafati 257
uta 94, 255
utica 211, 217
utolažiti 256
utopiti 256
užgati 135

V

v- 136, 245, 252, 257, 341
v 16, 25, 31, 44, 46–47, 50, 63–64, 66, 75, 79,
99–100, 105, 108–109, 119–121, 135, 139–
142, 149, 151, 153, 156–158, 173, 217–218,
220, 222, 245, 257, 259, 299, 301–302, 304,
307, 312–313, 320, 329
vabec 305
vabiti 73
vaga 303, 305
vagati 249–250
vahtar 225, 245
vahtati 81, 316

vahter 245
vajkušnica 165
val 312
valpet 237
vandrati 252
vardejan / vardijan 167, 235
varih 191
varišica 191
varuh 191
varušica 191
vasica 211, 222
vaš 151, 267
vcaganje 173
vdati se 259, 301
vdova 197
vdovec 197
ve 18, 132, 313
-vec 309
večen 15, 17, 82, 143
večer 272
večno 137
veden 137
vedeti 62, 133, 254, 300
vedro 183
vejica / vejeca 54, 211
vekoma 37, 64, 104, 137, 307
velik 23, 78, 83, 162, 209, 216, 237, 304–305,
310, 329
veliki 63, 272, 315
veljak 107
vencerli 231, 245
vera 44, 75, 83, 136, 218
verbežar gl. ferbežar
veren 65
veriga 14, 31
verih 157
verni 84
verovati 25, 312, 329
veručica 211
verž 37
ves 64, 66, 100, 106, 144, 243, 302
vesel 27, 51, 55, 64, 82, 143
veseli 68
veseliti se 61, 258–259
veselje 66, 68
veslo 235

- vest 130
 veter 26, 54, 269
 vezar 36, 231, 237
 vganjavec 91, 233
 vi 103, 108, 151
 vicati se 255
 vicdom 237
 vice 255
 videc 306
 videnje 301
 videti 29, 61, 97, 115, 133, 254, 259
 vidra 271
 vile 211
 vilice 211
 vinar 272
 vinkušt 141
 vinkušti 141
 vino 99, 158, 272
 vinski *posam.* 310
 vinski *prid.* 54, 231, 308, 310
 virauh 157
 visok 216, 305
 visoko 49
 visokota 23
 visota 23
 višji *posam.* 150
 višji *prid.* 18, 237, 242, 304
 viuda 189, 226, 240, 300, 316
 vizitirati 168
 vjokan 257
 vkupshajanje 94
 vkupskladanje 81
 vkusiti 259
 vlačuga 241
 vleči 16, 152–153, 285, 313
 vmej 50
 vmes 288
 vnuče 212, 215
 vnučič 208, 215
 voda 120, 123, 135, 216, 258, 308
 vodec 16, 305
 vofr gl. ofer
 vogalnik 26
 vogalski 26
 vogelnik 26
 vogelski 26
 voglen 26
 vojaren 16
 vojska 171
 vojskovanje 92, 110, 317
 vojščak 238
 vol 199–200, 272
 vol gl. ol
 volčica 198, 204
 volčjak (vovčjek) 276, 325
 volja 51, 149, 300, 311
 voljen 302
 voljno 262
 volk 198, 204
 volna 286–287
 vonder 267
 vonpriti 292
 vonskomatati se 275
 vonvreči 275
 voza 299, 306
 voznik 231, 242, 324
 vpasti 121
 vpij 299
 vpiti 137
 vprašati 126, 154
 vrabčec 23, 208, 313
 vrabčič 23, 29, 208–209, 313
 vrabec 23, 29, 209
 vrabič 208–209
 vrač 229
 vran 166, 198, 200
 vrana 166, 198
 vranič 208
 vrata 308
 vratar 204
 vratarica 204
 vražji 83
 vrba 271
 vrč 183
 vreči 29
 vreme 79, 132–133
 vrh 209, 211
 vrhu 139
 vrniti 97
 vrniti se 97, 136
 vročen 285
 vročina 275

vrsta 37
vršen 139, 145
vršič 208–209, 218
vrt 139, 154
vrtar 68, 242–243, 324
vrtec 208
vrtlar 243–244
vrtnar 242
vrvar 230
vsahniti 97
vsakršen 243
vsejati 135
vstati 134
-vši 321
vuk itd. gl. uk itd.
vunizpahnuti 96
vunkajgoniti 153
vunkajhod 158
vy 102
vz- 311, 329
vzdajati 258, 308, 328
vzdigniti 121, 152, 154
vzeti 63, 78, 120, 259
vzeti si 126, 143
vžitek 162

W

w 183
wirtemberski 40

Z

z- 97, 113, 311
z *glas* 147–148
z *predl.* 27, 29, 37, 65, 75, 84, 104, 106, 118,
140, 149, 151, 204, 216, 232, 253, 257–259,
301, 305–306, 308–309, 318, 328
z/*iz predl.* 298
z/s *predl.* 106
za- 113, 257, 311
za 47, 55, 59, 105, 120, 122, 131, 153, 158,
285, 302
zabloditi 149
zabresti 68
zacoprati 285
začetek 80
začeti 27

zadnji 140
zadobiti 136, 256
zadrtopati 253
zadušen 16
zagledati 29, 119
zahvaliti 59
zajčec 200, 208, 216
zajčič 200, 208
zajdnater / zajdnoter 228
zajec 200, 208
zajemati 123
zajeti 308
zajlar 230
zakaj 57
zaknofati 176
zakon 75, 132
zakonik 223
zakrament 298
zakrit 22
zakriti 136
zakrivati 137
zakriven 22, 101
zakrožiti 119
zakvartati 255
zalebati 257, 328
zali 64
zalijski 312
zalaša 270
zamerkan 258
zamerkati 62, 138, 257–258, 260
zamoči 255
zanašavec 133, 145, 319
zanesti 90–91
zanikn 64, 181
zanucati 112, 180
zaobstonj 303
zapeljati 137
zapeljavec 299
zapeljovati 137
zapisati 151
zaplata 16
zaplesti 68
zaplota gl. zaplata
zapopadek 80
zaposlen 235
zapoved 303

- zapovedati 98–99
 zapraviti 262
 zapreti 138, 257–258
 zapričati 138
 zapustiti 56, 135, 299
 zapustiti se 117
 zaratjati 257
 zastopiti 152
 zašafati 257
 zašpotovati 96
 zašrajati 257
 zatajiti 136
 zategavoljo 267
 zato 267
 zatorej 267
 zatožiti 137, 287
 zatren 22
 zatreti 254
 zatrt 22
 zaupati 78
 zaveščiti 285
 zaveza 94, 132, 156, 320
 zavidati 311
 zavman 303
 zavpiti 137, 152
 zavreči 56
 zažgati 97–98, 135
 zažokati 276
 zbezljati 276
 zbirati 120
 zblaznjen 301
 zbloditi 180
 zbuditi 153, 319
 zdajati 258
 zdajati se 258
 zdavna 41
 zdavnaj 41
 zdeti se 62, 263
 zdigniti 154
 zdrav 64, 118, 159
 zdražba 80, 316
 zdražiti 275
 zdražljiv 275
 Zebedejev 30
 zegledati gl. zagledati
 zel 141
 zelen 273
 zelena 270
 zelje 270
 zemlja 94
 zgolj 165
 zgotoviti 283
 zgovoriti se 262
 zgrevati 257
 zgrevati se 257
 zgruntati 256
 zgubiček 209
 zibati 47
 zid 233
 zidar 233, 241, 268
 zima 312
 ziti se 300
 zizek 209
 zlasti 106
 zlat 220, 275
 zlatar 226–227, 241–242, 268–269, 324
 zlatenica 271
 zlatnar 268–269
 zlatnikar 268–269
 zlato 243
 zlatunar 268–269
 zlit 101
 zliven 101
 zlo *prisl.* 47
 zlobiti se 16
 zlodej 87, 255
 zlodi 203
 zlodjati 255
 zlodovanje 255
 zlomiti 24
 zmalati 256
 zmanjkati 90, 252, 256–257
 zmasen 183
 zmerjati 285
 zmešan 95
 zmirjen 108
 zmisлити 41
 zmot 131
 zmotiti 64
 znamenje 35, 45, 91, 151, 163–164, 319
 znanje 138
 znati 48, 133, 300, 315

- zo 100
 zob 47
 zobec 207–208, 213
 zoper 51, 63, 121, 302
 zoperstati 65
 zopet 57
 zoprni 310
 zoprnik 26–27
 zor 133
 zorijska / zorja 133
 zrajmati 254–255
 zrajmati se 255
 zrasti 153
 zred 104
 zrezati 97
 zrnca 171, 212, 216, 222
 zu- (nemško) 290
 zvabiti 112
 zvati 132
 zvati se 132–133
 zvedeti 55
 zverinica 211
 zvest *sam.* 92–93
 zveščina 92–93
 zvezda 312
 zvezdar 233
 zvezdica 211, 274, 325
 zvirek 80
 zviti se 48
 zvonar 242
 zvonček 208
 zvonec 208
 zvuna 104
 zvunaj 104
- Ž**
- ž *glas* 147–148
 žaba 166, 271
 žahteti 143
 žajfa 233
 žakelj 48, 171
 žakeljč 209, 274
 žaklec gl. žakeljč
 žal 90
 žalban 100
 žalbati 18, 313
 žalbav 100
 žaliter 183
 žalost 64, 68
 žalosten 17, 46, 49, 64, 122
 žalovanje 90, 110, 317
 žalovati 64, 117, 131
 žamet 171, 272
 žametov 171
 žanjec 231
 žbenkfelder 144–145
 žegen 298, 310
 žegnan 91, 132, 151
 žegnanje 133
 žegnati 78, 91, 125–126, 130–132, 156, 164, 321
 žegnovanje 74, 80
 žegnovati 126
 žehtarec 208
 žejni 310
 želeti 16, 143
 železo 243
 želja 151, 301
 žena 196, 208–209, 223, 302, 329
 ženec 225, 231, 239
 ženica 207, 211, 216, 219, 222
 ženič 207–209, 213
 ženin 195, 204–205
 ženiti 23
 ženiti se 23
 ženka 276, 325
 ženstvo 274
 žetev 93
 žetva 141
 žetvo 141
 žganec 272
 žgati 91
 žhlahtnik 226
 žida 272
 židan 151–152, 275
 žiher 259, 262
 žito 28
 življenje 250
 živeti 63
 živina 122, 133, 283
 živinica 211
 življenje 80, 132, 250, 259
 život 14, 15, 132, 151, 249, 259, 307

žlabudrati 288	žnidarica 188–189, 203, 228, 240, 324
žlaht 243	žnorica 211
žlahta 46, 307	žokati 289
žlahten 166, 188, 210, 233	žold 131, 156, 320
žlahtnik 57, 237, 323	žoldner 238
žlak 132, 271	žolner 225, 238, 242
žleht 81	žolnerski 18
žlica 211, 275	žugati 45, 168, 253
žličica 211	žumer 275
žnable 90	župa 162
žnidar 188–189, 203, 228, 231, 240, 245, 324	župan 237

Stvarno kazalo

A

abecedarij 34, 189, 240, 295
abecednik 33–34
abstrahiranje 87
abstrakcija 84
abstraktnost 221
aktiv 127
alternacija priponska 309
analogija 138, 309
analogija morfološka 341
angleščina 177
arhaičnost 312
arhaizem tvorbeni 170
asimilacija prekozložna 245

B

beseda čustveno označena 174
beseda delno prevzeta 175
beseda domača 79, 90, 163
beseda domačega izvora 164
beseda ekspresivno rabljena 276
beseda hrvatska 33
beseda kalkirana 150, 159
beseda latinskega izvora 34, 251
beseda nemška 169, 171, 272
beseda nenavadna 33
beseda neprevzeta 285
beseda prevzeta 35, 59, 79, 90, 92, 117, 130, 150–151, 156, 158–159, 163–164, 167, 175–176, 200, 215, 242, 249, 254, 266, 274, 278, 291, 298, 302, 305
beseda pridevniška 24, 100, 180, 346
beseda pridevniška kakovostna 159
beseda pridevniška svojilna 159
beseda romanskega izvora 145
beseda samostalniška 298, 304
beseda slovenska 33, 265

beseda stara slovanska 132
beseda starinska 305
beseda zaimenska 305
beseda zastarela 305
besedilo 44
besedilo biblijsko 14–15, 20, 30, 115, 124–125, 197, 277, 306, 337
besedilo cerkevnoopravno 34
besedilo latinsko 44
besedilo nabožno 295
besedilo novozavezno 11, 24–26
besedilo protestantsko 181, 236, 251–253, 307, 351
besedišče 22, 156, 342
besedje 3, 5–8, 12, 14, 18–19, 21, 31, 33, 35, 37, 69, 80, 104, 115, 129, 145, 147–148, 150, 152, 155, 161–163, 165–167, 171, 173–176, 178–184, 207, 209, 213, 221, 225, 249–250, 265–266, 268, 274–275, 277, 281, 283–284, 286, 290–291, 294–295, 297–298, 303–304, 311, 331–332, 335, 339–341, 345, 349–351
besedje ekspresivno 220
besedje ekspresivno rabljeno 267
besedje glagolsko 41, 138, 182, 249, 254, 263
besedje kjižnojezikovno 179
besedje knjižno neuporabljeno 37
besedje Kreljevo 129, 154
besedje Lutrovo 195
besedje neprekrivno 130
besedje prevzeto 35, 131, 176, 182, 254
besedje protestantsko 297
besedje razlikovalno 277
besedje romansko 178
besedje slovensko 91, 176, 179
besedje stilno označeno 251
besedje Trubarjevo 33, 154
besedje tuje 162

besedotvorje 225
besedotvorje glagolsko 136
bitje 301
bohoričica 298
brezčasnost 261

C

cilj glagolskega dejanja 60
cirilica 147
citat latinski 51

Č

čas 21, 95, 98–99, 127, 137
čas dogajalni 76, 303
časovnost 111, 249, 260
čehizem 266
češčina 290
člen 22, 28, 53, 91, 102, 150, 153–154, 184,
194, 198, 215, 260
člen določni 102, 158
člen izhodiščni 39
člen moški 191–196, 198, 204
člen nedoločni 102, 158
člen stavčni 48, 68, 82, 108
člen vidsko nasprotni 293
člen ženski 191–192, 195, 198, 201, 204
člen ženski parni 199
členek 49, 57, 106, 267, 298
členek -j 104
členitev besedilnih enot 139
črka latinska 147
črka mala 12
črka velika 12
črkopis Trubarjev 147
črkovanje 34
čustvenost 174, 182

D

dajalnik 138, 262
dalmatiziranje 129, 149
dejanje 28–29, 49, 52, 61, 64, 74–75, 81, 87,
97–98, 113, 115, 136, 191, 205, 210, 225,
232, 250, 255–256, 269, 273, 276, 285,
287–288
dejanje dovršeno 126, 136
dejanje enkratno 136
dejanje glagolsko 126–127, 286, 301

dejanje hoteno 138
dejanje možno 138
dejanje nameravano 138
dejanje ponavljajoče 136, 283
dejanje razvijajoče se 285
dejanje smerno določeno 98
dejanje smerno nedoločeno 98
dejanje sočasno 56
dejanje trajajoče 47, 97, 126, 285
dejanje uresničeno 138
dejanje zaželeno 138
dejavnost 36, 165, 183, 188, 201–203, 225–
226, 228–233, 236–238, 241–242, 278, 346
dejavnost poklicna 5, 204, 225, 231, 236–237,
239, 241, 269, 339, 350
dekonkretizacija 86
deležje 169–170, 284, 292
deležje -č 170
deležje na -eoč/-ejoč 170
deležnik 21–22, 24, 38, 56, 98, 101, 138, 160,
168–170, 176, 180, 252, 254–256, 262, 276,
283–284, 287, 291–294, 301
deležnik -č 170
deležnik -eoč/-ejoč 170
deležnik -l 275, 312
deležnik -n 254, 275
deležnik rekanjski 48
deležnik sedanjega časa 170
deležnik trpni 22, 100–101, 283
deležnik zanikani 256
denotat 200
detajl ubeseditveni dodani 79
diahronija 266
dialektizem glasovni 298
diateza 127
diferenciacija izrazna 28
diferenciacija pomenska 14, 19, 22, 91
diminutiva 207
dodatek aktualistični 124
dodatek polemični 144
dodatek vsebinski 109
dogajanje 15, 48, 58, 99, 164
določilo 24
določilo časa prislovno 59, 79
določilo kraja prislovno 60
določilo mere prislovno 249
določilo načina prislovno 48, 52, 59–60, 252

- določilo okoliščinsko 49, 79, 87, 103, 303, 308
določilo povedkovo 61–62, 138, 177, 216
določilo prilastkovo 26
določilo prislovno 51, 59, 87, 221, 303
določilo sredstva prislovno 16
dopolnilo primično 302
dopolnilo sobesedilno 115, 121
dopolnilo vezavno 302
dovršitev dejanja 47, 97, 113, 136, 283
dovršnik 136–137, 170, 287, 311
dovršnik izhodiščni 136
dovršnik predposki 135, 260, 275, 283, 285
dovršnik predposko okrepljeni 136
dovršnost 126
družina besedna 14, 18, 38–40, 91, 95, 116, 136, 152, 169, 171, 176, 182, 184, 204, 255, 269, 277, 311
dvočrkje *sh* 147
dvojica glagolska 47
dvojica glagolska sopomenska 45
dvojica pridevniška 279
dvojina 107, 254
dvojna formula predložna 81
dvojnica 25
dvojnica besedotvorna 12, 30, 155
dvojnica glasovna 152
dvojnica sopomenska 15, 22–23
dvospolnost 303
dvovidskost 18
- E**
e 298
e navadni 148
ednina 22, 57, 109, 212, 312
ekspresivnost 40, 49, 82, 93, 115, 174, 220, 251, 268, 276
ekvivalent 45–46, 48–49, 51, 65, 67–68, 98, 110, 112, 125, 194, 202, 208, 225
ekvivalent nemški 202, 221, 269
ekvivalent prevodni 65
ekvivalent sopomenski 114
element besedotvorni 302
element čustveni 83
element ekspresivni 54
element modalni 49
element navezovalni 124
element retorični 218
- element vsebinski ekspresivnejši 49
enakoizraznica 351
enakoizraznica glagolska 351
enota skladijska 61
evangelij 151
- F**
f srednjevisokonemški 183
faza dogajalna 97
feminativ 187, 207
figura nasprotja 165
figura stilna 115
formant 22
formula dvojna 17, 35, 44–49, 52–53, 67–68, 75–76, 79–82, 93, 163–164, 173, 216, 221, 234–235, 241–242, 252, 305, 310
formula dvojna glagolska 56
formula dvojna pridevniška 81–82
formula dvojna prislovna 81
formula dvojna samostalniška 80
formula polna 28
formula pozdravna 64, 258, 267
formula prekletvena 258
formula trojna 44, 52, 163–164, 221, 241–242, 252, 305, 309
francoščina 231
fraza 162
fraza nemška 162
frazem 62–63, 78, 99, 120–121, 123, 125, 127, 132, 134, 143, 173, 259, 267, 275, 301, 304
frazem domači 63
frazem nemški 63, 78
frazologem 301
frazologizacija 121
futura 58, 128
- G**
germanizem 176
germaniziranje 150
glagol 5–8, 13–14, 16–24, 28–29, 31, 35, 37–40, 45, 48–49, 55–56, 58, 62, 64–65, 67–68, 73, 75–76, 81, 90–91, 95–98, 111–119, 121–128, 130, 132, 135–136, 138, 141, 143, 168–171, 173–176, 180–183, 191, 203, 232, 234, 249–260, 262, 266, 269, 273–276, 279, 281–295, 298–303, 306, 308–309, 311–312, 338–340, 343, 347, 349–351

- glagol atematski 254
 glagol blizupomenski 168
 glagol domači 38, 92, 116, 290
 glagol dovršni 58, 74, 95–96, 98
 glagol dvočlenski 116
 glagol ekspresivni 47
 glagol homonimni 287
 glagol istokorenski 294
 glagol izhodiščni 135, 275–276, 283, 286, 293–294
 glagol izhodiščni nesestavljeni 255
 glagol izpridevniški 77, 170, 287
 glagol izsamostalniški 77, 116, 287, 294
 glagol kalkirani 56, 95–96
 glagol ločljivo sestavljeni 55, 62
 glagol medmetno motivirani 308
 glagol modalni 61, 127–128
 glagol na *-irati/-izirati* 291
 glagol naklonski 48, 61, 78, 138
 glagol nedovršni 96, 98–99, 138, 275, 285, 293, 309
 glagol nemški 82, 96, 98, 152, 287
 glagol nepredpanski 97
 glagol neprehodni 118
 glagol neprevzeti 95
 glagol nesestavljeni 112–113
 glagol novi 123, 286
 glagol onomatopejski 273, 288, 292–293
 glagol podomačeni 35
 glagol podstavni 24, 97, 230–231
 glagol polnopomenski 62
 glagol pomožni 62, 106, 138, 160, 262
 glagol povratni 61, 170
 glagol predpanski 21, 23, 56, 97, 112–114, 121, 145, 170, 181, 255–257, 276, 285–286, 290
 glagol prehodni 170
 glagol premikanja 114, 121, 127
 glagol prevzeti 14, 38, 78, 98, 116, 168, 250, 290
 glagol prevzeti na *-irati* 291
 glagol priponsko podomačeni 275
 glagol protipomenski 258
 glagol rekanja 21, 48, 61, 96, 139
 glagol rekanjski 48, 58
 glagol sestavljeni 21, 96, 112
 glagol sopomenski 21, 92, 131, 143, 252
 glagol stanja 29
 glagol tematski 254
 glagol tuji 121
 glagol tvorjeni 255
 glagol vidsko nasprotni 136, 285, 292
 glagol z manjšalno medpono 275
 glagol zanikani 107, 159, 259
 glagol zaznavanja 170
 glagoli, ki označujejo raznovrstno oglašanje 273
 glagolizem 178
 glagolnik 23, 37–39, 117, 136, 152, 168–169, 171, 173, 176, 183, 256, 274, 282–284, 289–292, 294, 301
 glagolnik na *-(n)je* 181
 glas 34
 glas [c] 148
 glas [ć] 148
 glas [s] 147
 glas [š] 147
 glas [z] 147
 glas [ž] 147
 glas motivirajoči 293
 glas slovanski 147
 glosa rokopisna 13, 32
 govor indirektni 73
 govor Ljubljane in okolice 279
 govor mestni 148
 govor odvisni 60
 govor otroški 288
 govor premi 21, 48, 60–61, 114
 govor živi 221, 279
 govoreči 22, 64, 194, 207, 212
 govorica ponemčena 148
 gradnja odstavkov 51
 gradnja stavkov 51
- H**
 harmonija glasovna 67
 hiazem 241
 hiperkorektura 20, 27
 historiziranje 310
 homonim 275
hoteti/imeti + nedoločnik 262
 hrvaščina 90, 188, 228, 240
 hrvatizem 132, 150, 165, 178, 266
 hrvatizem besedni 132, 155, 178
 hrvatizem glasoslovni 132

hrvatizem glasovni 149
 hrvatizem oblikoslovni 132
 hrvatizem oblikovni 149

I

i etimološki 279
i kratki 211
i nenaglašeni 192, 198
 ime 29
 ime enobesedno 31
 ime krajevno enobesedno 31
 ime lastno 202
 ime moško 203
 ime nosilca lastnosti 278
 ime občno 31
 ime prebivalca 268
 ime rastlinsko 184
 ime skupno 92, 172, 214, 278, 283
 ime skupno *-je* 181
 ime stanovniško 268
 ime svetopisemsko 90
 ime vršilca dejanja 278
 ime žensko 203
 ime živalsko 184, 204, 232
 imena mesecev 272
 imena rastlin 270
 imena skupna 273
 imenovalnik 141, 210, 312
 individualnost prevodna 121, 125
 informativnost 50, 58, 85
 informativnost slovnična 266
 intonacija stilno zaznamovana 61
 italijanščina 182, 228, 234, 288, 290
 izbira besedja 54, 77, 268
 izbira besedna 33, 114
 izbira izrazna 94
 izbira leksikalna 110
 izbira leksike 7
 izbor besedni 12, 16, 44, 67, 82, 111, 130, 144, 249
 izbor leksikalni 126
 izgovor oslabeli 289
 izgovor polglasniški 298
 izgovor začetnega glasu 240
 izhodišče glagolskega dejanja 60
 izhodišče motivacijsko 293
 izhodišče tvorbeno 173, 208
 izpeljanka 171, 181, 275, 298
 izpeljanka glagolska 289, 293
 izpeljanka izglagolska 230, 275
 izpeljanka izsamostalniška 275
 izpeljanka modifikacijska 174
 izpeljanka samostalniška 293
 izpeljanka sopomenska 91
 izpeljava 38, 100, 171, 187, 198, 203, 208, 210–211, 234, 240, 246, 292, 299, 309, 311, 335
 izpeljava izglagolska 269
 izpeljava izsamostalniška 269
 izpeljava obrazilna 198
 izpis popolni 12, 14, 116, 129, 161, 179, 207, 213, 225, 249, 277, 286, 297–298, 311, 347
 izposojenka 15, 18, 151, 183
 izposojenka besedna 150
 izposojenka zgodnja 171
 izpust prevajanega besedila 130
 izraz domači 151, 156, 242
 izraz ekspresivnejši 51
 izraz enobesedni 64–65, 116
 izraz hrvaški 19, 283
 izraz istokorenski 139
 izraz konkretniji 28
 izraz koroški 289–290
 izraz latinski 152
 izraz mednarodni 130
 izraz nadomestni 15, 17, 19, 23, 26, 28, 91, 144
 izraz nadomeščani 144
 izraz naklonski 49, 138, 262
 izraz narečni 133, 145
 izraz naštevalni 139
 izraz onomatopejski 168
 izraz podstavni 142
 izraz pomensko splošnejši 28
 izraz prevzeti 13, 15, 17, 45, 57, 97, 132, 155–156, 242
 izraz romanski 131
 izraz sinonimni 13
 izraz slabšalni 143, 174
 izraz slovenski 266
 izraz sopomenski 14–15, 17, 19–20, 32, 143, 152, 162, 226
 izraz sopomenski besednozvezni 130
 izraz sopomenski enobesedni 130
 izraz stari slovanski 156
 izraz strokovni 12, 130

izraz teološki 14, 150
 izraz teološki strokovni 22
 izraz tuji 117, 163
 izraz večpomenski 152
 izraz z negativno vsebino 305
 izraz zamenjani 26
 izraz zamenjevani 15–17, 19, 23, 28, 152
 izrazi za dolžinske mere 20
 izrazje 125, 157, 304
 izrazje glagolsko 250
 izrazje neprevzeto 92
 izrazje o knjigi 36
 izrazje o knjigi in tiskarstvu 36, 237
 izrazje pomorsko 131
 izrazje prekrivno 309
 izrazje splošno razširjeno 36
 izrazje širše uveljavljeno 145
 izrazje verskonazorsko označeno 303
 izrazje zastarelo 94
 izražanje dvojine 107
 izražanje nanašalnosti 99
 izražanje nujnosti 133
 izražanje ponavljalnosti 294
 izražanje prekomernosti glagolskega dejanja 311
 izražanje pridevniško 99
 izražanje prihodnosti 137
 izražanje svojine 81, 99
 izražanje svojine pridevniško 110
 izražanje velebnosti 99
 izražanje začetnosti 311
 izražanje želje 127
 iztočnica 12, 115, 129–130, 183–184, 198, 213, 265–266, 268, 276, 284, 301
 iztočnica glagolska 291
 iztočnica kranjska 306
 iztočnica latinska 281
 iztočnica nemška 183, 229–230, 281
 iztočnica posodobljena 252, 351
 iztočnica slovenska 265, 281
 iztočnica tujejezična 229, 232
 izvirmik 74, 145, 298
 izvirmik grški 29
 izvirmik nemški 144
 izvornost besed 130

J

jat 148
 jat nepoudarjeni 279
 jedro 24
 jedro pomensko 121
 jezik Bohoričev 147
 jezik ciljni 58
 jezik Dalmatina 263
 jezik Dalmatinov 97, 99, 147, 150, 215
 jezik govorjeni 64, 76, 102, 108, 254, 275
 jezik izhodiščni 58
 jezik Juričičev 147, 149, 178
 jezik knjižni 3, 7–8, 15, 80, 89, 99, 102, 108, 116, 141, 147–148, 160, 163–164, 167, 171, 182, 201, 249, 252, 281, 283, 286, 289, 291, 297, 336–337, 339–340, 342, 350
 jezik knjižni Dalmatinov 102, 195
 jezik knjižni slovenski 7–8, 11–12, 14, 20, 23, 31, 44, 49, 57, 59, 64, 69, 73, 89, 95, 97, 101, 104, 107, 110, 116, 123, 126, 148, 175, 177, 187, 207, 214, 266, 270, 277, 285–286, 291, 331, 333, 335, 337, 339, 342–344, 346, 349
 jezik Kreljev 147, 156, 170, 178, 254, 256, 262
 jezik latinski 54
 jezik literarni 266
 jezik nemški 54, 58, 111, 116, 125–126, 183
 jezik pogovorni 69
 jezik Pohlinov 266, 279
 jezik romanski 250
 jezik slovanski 58, 290, 337, 339–343, 345–346, 349–350
 jezik slovenski 7, 12, 28, 30, 33–34, 38, 54–55, 67, 89, 95, 108, 111–112, 116, 119, 123, 126–127, 129, 148, 154, 162, 168–169, 176, 179, 182, 187, 218, 243–245, 310, 335–347, 349–350
 jezik slovenskih protestantskih piscev 169, 207, 213, 263, 340
 jezik Svetokriškega 249, 260
 jezik Trubarja 263
 jezik Trubarjev 7, 11–12, 44, 59, 96–97, 99, 129, 147, 150, 176, 193, 239
 jezik tuji 231, 244
 jezik živi 295

K

kajkavščina 290
 kalk 25, 56, 116–117, 152, 175, 250, 292
 kalk besednozvezni 158, 250
 kalk delni 183
 kalk enobesedni 250
 kalk frazeološki 152
 kalk glagolski 40, 95, 116–117, 152, 176, 266, 275, 291–292, 351
 kalk leksikalni 117
 kalk samostalniški 54
 kalk skladenjski 117
 kalkiranje 41, 183
 kalkiranost 92
 kalkiranost besedna 250
 kalkiranost skladenjska 250
 kalkiranost vezavna 250
 kategorija besedotvorna 133
 kategorija besedotvorno-pomenska 187
 kategorija časovnosti 138
 kategorija glagolska 7, 95, 249, 260, 263
 kategorija načina 138
 kategorija naklonskosti 138
 kirielejson 66
 kalendar 40
 količina majhna 172
 končnica 141, 312
 končnica *-i* 141
 končnica *-ih* 141
 končnica množinska 141
 končnica ničta 141
 končnica *-ove* 141
 končnica sklonska 68, 141
 konjunktiv 73–74
 konjunktiv nemški 73
 konkretizacija 81, 84, 87
 konkretizacija prilastkovna 84
 konkurenčnost 13
 konotacija čustvena 53
 konverzija 23, 310, 337
 korektura jezika glasoslovna 89
 korektura jezika oblikoslovna 89
 korektura jezika pisna 89
 koren 176
 koren prevzeti 152
 kranjščina mestna 150
 kratkotrajnost dejanja 209

L

l mehčani 147
l samoglasniški 303
 lastnost 33, 72, 93, 173, 188, 191–192, 194, 250, 273, 278, 300, 340, 346
 lastnost besedotvorna 268
 lastnost glasovna 145
 lastnost majhnosti 222
 lastnost oblikoslovna 145
 lastnost popredmetena 92
 lastnost skladenjska 145
 latinica 147
 latinščina 35, 132, 182
 leksem specialni 123
 leksika 7–8, 33, 35, 40, 162, 177, 213, 225, 266, 268, 274, 277, 281, 288, 295, 338
 leksika glagolska 116, 266, 281, 289
 leksika knjižna 279
 leksika slovarsko zajeta 277, 295
 ljubkost 217

M

madžarščina 290
 majhnost 203, 217, 221, 226
 manjšalnica 5, 39–40, 52, 54, 81, 93, 142, 145, 172–174, 181, 194, 198, 204, 207–224, 273–274, 278, 340, 345, 350
 manjšalnica drugostopenjska 215
 manjšalnica dvopriponska 209
 manjšalnica latinska 207
 manjšalnica ljubkovalna 217
 manjšalnica moškega spola 200, 207–208, 213, 215
 manjšalnica navidezna 213
 manjšalnica nemška 214
 manjšalnica prvostopenjska 209, 211, 215
 manjšalnica samostalniška 8, 81, 207, 211, 217–218, 224
 manjšalnica srednjega spola 207, 212, 215
 manjšalnica ženskega spola 207, 210, 213, 215
 manjšalnost 207, 210–212, 288
 markiranost 307
 maskulativ 209
 medij 127
 mediopasiv 127
 medmet 13, 57, 69, 180, 267, 351

- medmet besednozvezni 267
 medmet razpoloženski 173
 medmet velelni 22
 medpona -čk- 288
 medpona manjšalna 293
 merilo izbirno 298
 mestnik 141
 mesto dogajanja 60
 mesto naglasa 213
 metafora 244
 metaforizacija 175
 metodologija prevajalska 71
 metodologija slovarska 266
 metonimičnost pomena 298
 množina 57, 73, 86, 107, 109, 141, 175, 200–
 201, 212, 214, 220, 254, 283, 306, 312
 modalnost 61
 model besedotvorni 92, 120, 309
 model retorični 297
 model skladenjski 162
 model tvorbeni 40, 182, 187, 190, 203, 214,
 240, 287, 311
 morfem 176, 245, 351
 morfem besedotvorni 40
 morfem obrazilni 187
 morfem -ov- 312
 morfem *se* 61, 257–258
 motivacija manjšalnostna 209
 motiviranost 238
 možnost vezavna 303
- N**
n mehčani 147
 način 92, 95, 98, 128
 način glagolski 74, 99
 način izpeljavni 40
 način izražanja 120, 126
 način prevajanja 44, 54
 način pridevniški 99
 način slovenjenja 243
 način tvorbeni 181, 193
 način ubesedovanja samostalniški 78
 nadomestilo besednozvezno 54–55, 251
 nadomestilo prevodno 159
 nadomestilo sopomensko 54, 112, 132, 155, 252
 nadomestilo sopomensko domače 91
 nadomestitev izrazna 144
 nadomestitev leksikalna 31
 nadomestitev sopomenska 135
 nadomeščanje izrazno 130, 152
 nadomeščanje leksikalno 18
 nadpomenka 135
 naglas 104, 213
 nagovor 84, 173
 nagovor neposredni 64, 218
 naklon 95, 98, 138
 naklon povedni 78, 87, 99
 naklon velelni 127
 naklon vprašalni 87
 naklonskost 111, 249, 260, 262
 narečje hrvaško 290
 narečje južnoslovansko 149
 narečje koroško 295
 narečnost 182, 295
 naslonka 262
 naslonka glagolska 108
 naslonka zaimenska 108
 naslovnik 22, 64
 nasprotje vidsko 118, 170, 176, 181, 255, 284
 nazor puristični 292
 nedoločnik 56, 58, 61–62, 84, 127–128, 137–
 138, 254, 258, 262, 275, 312
 nedovršnik 74, 135–136, 138, 170, 183, 257,
 281, 286, 293
 nedovršnik drugotni 251, 275
 nedovršnik prvotni 275
 nedovršnost 23, 126, 293
 negacija 12
 negativizacija 305
 negativnost 250
 nemanjšalnica 52
 nemčevanje 129, 149–150, 154, 160, 346
 nemčevanje člensko 148
 nemčizem 145, 150
 nemčizem besedni 131, 150, 154, 176
 nemčizem leksikalni 35
 nemčizem skladenjski 150
 nemščina 7, 16, 26, 35–36, 43, 52, 57, 59, 61,
 64, 72–73, 75, 91, 95, 102, 108, 120, 130,
 132, 151, 156, 162–164, 166, 168, 175–177,
 182–183, 193, 200, 202, 209, 224, 227–229,
 231, 233, 236, 242–244, 249–250, 254, 270,
 289, 292, 295, 298, 338, 349
 nemščina srednjevisoka 162

nepregibnost 177
 nepregibnost v spolu, sklonu in številu 177
 neskladje leksikalno 295
 neujemalnost besedilnozvrstna 295
 neujemalnost glaso(slo)vna 279
 neujemalnost glasoslovna 277
 neujemalnost naklonska 99
 neujemalnost opomb 109
 neuskklajenost vidska 21, 74
 nevtra na *-o* 148
 nevtra na *-u* 148
 nezvočnik 212
 nikalnica 59, 75
 niz besednodružinski 278
 niz blizupomenski 184, 305
 niz dogajalni 261
 niz dvočlenski 214
 niz naslonski 61
 niz naštevalni 17, 44, 49, 75, 162, 205, 213, 216, 237, 241, 305
 niz negativni 302
 niz pridevniški 82
 niz raznopomenski 305
 niz registrski 227, 306
 niz samostalniški 45
 niz sinonimov 126
 niz slovarski 243
 niz sopomenski 91, 184, 214, 217, 229, 233, 236, 285–286, 293, 305
 niz sopomenski registrski 306
 niz tričlenski 47, 68, 189
 niz tročlenski 53, 67
 niz tvorbeni 204
 niz ustrežnični 183, 210, 228
 niz veččlenski 52, 214, 242
 norma 11, 40, 155, 303
 norma jezikovna 29, 145
 normativnost 130, 142
 normativnost prevoda 142
 nosilec lastnosti 23, 268
 nosilec poteka 292
 nosilec stanja 50, 133, 145, 191
 nosilec stanja netipični 308
 nosilka lastnosti 201
 novost poimenovalna 288

O

o 298
o dolgi padajoči 298
 obdobje predknjižno 36
 oblika čakavska 149
 oblika časovna 87, 126–127, 137, 260–261
 oblika dolga 142
 oblika določna 68, 101
 oblika dvojinska 107, 267
 oblika glagola kratka 312
 oblika glagolska 75, 160, 176, 283–284, 286
 oblika glagolska osebna 28, 138, 262
 oblika glagolska zložena 262
 oblika ijevski 312
 oblika izhodiščna 90, 298
 oblika konvertirana 310
 oblika konverzna 23, 39, 310
 oblika kratka 142
 oblika množinska 57, 92, 107, 197, 267, 312
 oblika moška 101, 212, 241
 oblika moškega spola 303
 oblika naglašena 153
 oblika naslonska 153
 oblika nedoločna 68, 101
 oblika nedoločniška 284
 oblika novodalmatinska 149
 oblika osebna 76, 138
 oblika pojavna 170, 291
 oblika posamostaljena 92
 oblika pridevnika določna 142
 oblika pridevnika nedoločna 142
 oblika pridevnika posamostaljena 192
 oblika pridevniška določna 68
 oblika primernika moška 101
 oblika primerniška 101
 oblika retorična (de)fnitio 51
 oblika rodilniška 99, 153, 312
 oblika rodilniška končniško naglašena 312
 oblika *s se* 309
 oblika sedanjiška 20, 58, 275, 284, 286
 oblika sklonska 20, 77, 103
 oblika spolno razvidna 142
 oblika spregatvena 312, 351
 oblika spregatvena sedanjiška 312
 oblika ženska 234, 240–241
 oblikoslovje 129, 147, 340
 oblikoslovje glagolsko 141

- oblikoslovje števniško 140
 oblikovanost retorična 44
 obrazec molitveni 300
 obrazec vsakdanji 64
 obrazilo 22–24, 29, 35, 40, 169, 171–172, 181, 192, 198, 203, 207–209, 211–215, 221, 224, 245, 275, 278–279, 299
 obrazilo *-(a/e)nje* 301
 obrazilo *-(e)ce* 212
 obrazilo *-a* 211
 obrazilo *-ar* 245
 obrazilo besedotvorno 171–172, 189
 obrazilo besedotvorno *-je* 92
 obrazilo *-c* 209
 obrazilo *-ce* 172, 212
 obrazilo *-čič* 142, 196
 obrazilo *-čki* 41
 obrazilo domače 203
 obrazilo dvodelno *-ič-ica* 210
 obrazilo dvopriponsko 208
 obrazilo *-e* 212
 obrazilo *-ec* 208
 obrazilo *-ek* 172, 209
 obrazilo enopriponsko 210
 obrazilo *-er* 245
 obrazilo *-i* 39, 310
 obrazilo *-ica* 172, 196, 198, 211–212, 240
 obrazilo *-ica/-ka* 172
 obrazilo *-ice* 211
 obrazilo *-ič* 208, 226
 obrazilo *-ič-ka* 211
 obrazilo *-ik* 191, 203, 208, 210
 obrazilo *-ina* 92
 obrazilo *-inja* 190, 198, 240
 obrazilo *-išče* 170
 obrazilo *-išče (-iše)* 279
 obrazilo *-ka* 203, 211–212, 240
 obrazilo *-ko* 210
 obrazilo *-ljaj* 210
 obrazilo *-ljiv* 279
 obrazilo manjšalno 203, 208, 211
 obrazilo manjšalnostno 198
 obrazilo *-o* 212
 obrazilo *-ovina* 92
 obrazilo *-ovje* 92
 obrazilo prevzeto *-er* 245
 obrazilo priponsko 207–208, 225, 311
 obrazilo priponsko *-ež* 302
 obrazilo priponsko manjšalnostno 142
 obrazilo samostalniško nemško *-er* 245
 obrazilo tujega izvora 351
 obrazilo tvorbeno 208
 obrazilo *-vec* 309
 obrobje pomensko 16, 19, 121, 123, 125
 obstojnost leksike 8
 obvestilnost 124
 odlomek besedilni 217
 odlomek biblijski 196
 odnos prevodni 112
 odnosnica 38, 53–54, 77, 99, 139, 159, 177, 222, 300–301
 odraz jata 211
 odraz jata dvoglasniški 298
 odraz polglasnika ejevski 295
 odtenek ironični 219
 odtenek pomenski 123, 216, 285
 odvisnik 83–84, 87, 109, 262
 odvisnik predmetni 61, 74, 82
 odvisnik prilastkov 51, 74
 ogovorjeni 22, 212
 okoliščina 82
 okoliščina značilna 84
 okolje besedilno 71
 okolje jezikovno nemško 304
 okolje sobesedilno 174, 221, 237
 okrajšava imena 77
 opaznost besedotvorna 298, 307
 opaznost glasovna 298
 opis 24–25, 64, 77–78, 96–97, 117–120, 131, 143, 164, 183, 236, 243, 284
 opis glagolski 24
 opis konkretnější 78
 opis sopomenski 24, 74, 77, 118, 139, 243
 opis večbesedni 118
 opomba 5, 14–15, 18, 20, 24, 27, 30, 67, 71–87, 90, 106, 109, 114, 118, 123–126, 148, 151, 178, 196–197, 212, 217–218, 228, 231, 239, 243, 246, 285, 298, 304, 349
 opomba dodana 84–85, 87
 opomba dodatna 84
 opomba medbesedilna 109
 opomba na robu 97, 123, 125, 307
 opomba nanašalna 85
 opomba neprekrivna 72

- opomba neprevedena 88
 opomba obvestilno razširjena 82
 opomba pojasnjevalna 125
 opomba povzermalna 87, 200
 opomba prekrivna 84
 opomba prevedena 81, 85
 opomba prvoosebno izražena 84
 opomba razlagalna 123–124
 opomba robna 59, 66, 74, 85, 90–91, 93–94,
 97, 100, 109, 124–125, 170, 200, 202, 242
 opomba slovenska 87
 opomba tretjeosebna 84
 opravkar 225
 opravljanje dejavnosti 189, 230, 240
 opredelitev dejanja gotovostna 78
 orodnik 141
 oseba 301
 oseba delujoča 184, 188, 225, 233
 oseba druga 22, 59
 oseba moška 268
 oseba moškega spola 188, 190, 197–198,
 200–202
 oseba prva 73
 oseba tretja 59, 73, 312
 oseba ženska 190
 oseba ženskega spola 188, 190, 197–198,
 200–201
 osebek 49, 52, 59, 61–62, 87, 99, 113, 160,
 221, 283
 osebek določni 73
 osebek prvoosebni 84
 osebek smiselni 138, 257
 osebek splošni 59, 73
 osebek tretjeosebni 84
 osnova 176
 osnova izpeljavna 311
 osnova nadomestna 57, 196, 203
 osnova sedanjiska 182
 označenost časovna 309
 označenost čustvena 308
 označenost stilna 69, 182, 235
 označevanje mehčanja 148
 oznaka slabšalna 308
- P**
- palatalizacija 212
 par blizupomenski 52
 par dopolnjevalni 44
 par glagolski 97
 par glagolski blizupomenski 97
 par glagolski sopomenski 97
 par moški 166, 188, 198, 200–201, 203–204,
 239, 274
 par negativni 305
 par poimenovalni 192, 194–195, 239
 par prislovni 82
 par protipomenski 44
 par sopomenski 44–45, 47, 52–53, 63, 80, 91,
 164, 217, 236, 242, 306
 par sopomenski glagolski 45
 par sopomenski samostalniški 45
 par vidski 284, 292
 par ženski 5, 8, 172, 181, 187–188, 190, 192–
 193, 195, 198, 201–204, 268–269, 274, 340,
 350
 paradigma 214, 290
 paradigma številiska 57, 212
 pasiv 127
 pesem božična 66
 pesem cerkvena 66
 pesem katoliška 66
 pesem velikonočna 66
 pesmarica 47
 pismo 44
 pluskvamperfekt 127
 podoba glasovna 351
 podoba pisna 176
 podoba zvočna 176
 podomačevanje 66
 podomačitev geografska 66
 podomačitev vsebinska 66
 podpomenka 135
 podredje 82, 87
 podredje pogojno 59
 podstava 22, 24, 100, 116, 152, 171, 176, 182,
 207–209, 211–213, 240, 246, 287, 294
 podstava besedotvorna 19, 188, 191
 podstava drugostopenjska 100
 podstava glagolska 168, 170, 209
 podstava glasovno nepremenjena 211
 podstava prevzeta 95, 155, 191, 285, 290
 podstava pridevniška 192, 246
 podstava samostalniška 232, 246, 274, 279,
 287, 289

- podstava skladijska 24, 119, 207, 216, 222
 podstava tuja 15
 podstava zložena 173
 podvojitve samostalniška 80
 pogojnik 49, 78, 86
 pogovornost 182, 266
 poimenovanja boleznin in bolezenskih stanj 165
 poimenovanja časovnih enot 272
 poimenovanja členov različnih medčloveških razmerij 268
 poimenovanja človeških gibalnih ter ustvarjalnih dejanj 288
 poimenovanja dejanj 282
 poimenovanja dejanj in stanj 281
 poimenovanja dejanj, dogajanj in stanj 268, 281
 poimenovanja delov dneva 272
 poimenovanja delov telesa 121, 271
 poimenovanja delujočih oseb 268
 poimenovanja delujočih oseb *-ar* 181
 poimenovanja denarnih enot 165, 272
 poimenovanja dni v tednu 272
 poimenovanja dolžinskih enot 272
 poimenovanja duhovnega sveta 225
 poimenovanja elementov, rudnin in kamnin 269
 poimenovanja glasbil 272
 poimenovanja jedi in peciv 272
 poimenovanja kamenin in rudnin 268
 poimenovanja konkretne predmetnosti 218
 poimenovanja kosov oblačil in pokrival 272
 poimenovanja krajev oz. prostorov 278
 poimenovanja lastnosti 268, 273
 poimenovanja materialnega in nematerialnega sveta 268
 poimenovanja merskih enot 268
 poimenovanja mladičev 203
 poimenovanja naravnih značilnosti 268
 poimenovanja obrti 269
 poimenovanja oseb, ki igrajo na inštrumente 236
 poimenovanja pijač 272
 poimenovanja poklicev 225, 241
 poimenovanja poklicnih dejavnosti 8, 234, 244
 poimenovanja poklicnih in priložnostnih dejavnosti 225
 poimenovanja položajev v svetni ali cerkveni organizaciji 237
 poimenovanja posod 272
 poimenovanja predmetnosti 165
 poimenovanja pripadnikov različnih skupin 202
 poimenovanja rastlin 165, 277
 poimenovanja rastlinstva in živalstva 268
 poimenovanja različnih oblik narave 269
 poimenovanja različnih predmetov 277
 poimenovanja različnih vrst posod 183
 poimenovanja raznovrstnih opravil 277
 poimenovanja redkejših dragih kamnov in kamnin 276
 poimenovanja sadnega drevja 270
 poimenovanja sadov 270
 poimenovanja sestavin različnih združb 271
 poimenovanja sorodstvenih in drugih razmerij 194
 poimenovanja svetne oblastne strukture 189
 poimenovanja tvarnega sveta 225
 poimenovanja uporabnih predmetov 165
 poimenovanja utežnih enot 272
 poimenovanja vremenskih pojavov 268
 poimenovanja vršilcev dejanj 277
 poimenovanja vršilcev dejanj oz. nosilcev dogajanj in stanj 273
 poimenovanja vršilcev različnih dejavnosti 268
 poimenovanja vršilcev različnih funkcij 268
 poimenovanja vsakdanje predmetnosti 268
 poimenovanja za družbeno aktualna dejanja 287
 poimenovanja za mesece 180
 poimenovanja za predmetnost 37
 poimenovanja za predmetnost in abstraktne pojme 277
 poimenovanja za različne vrste jabolok in hrušk 270
 poimenovanja za ustvarjanje zvokov 282
 poimenovanja za višjo in nižjo duhovščino 239
 poimenovanja za vršilce rokodelskih dejavnosti 227
 poimenovanja zelenjavnih pridelkov 270
 poimenovanja živali 165, 277
 poimenovanja, ki označujejo poklicno ali priložnostno opravljano dejavnost 273
 poimenovanja, značilna za otroški govor 273
 poimenovanje 8, 17, 31, 36–38, 44, 46–47, 52, 68, 79, 86, 91–95, 100, 110, 161–162,

- 165–167, 172, 184, 188–196, 198–204, 210, 212, 216–217, 220–221, 224–229, 231–245, 267–274, 276, 278, 282, 289, 304–305, 307, 340, 343, 350
- poimenovanje besednozvezno 45, 75, 192, 195, 231, 237, 242, 276
- poimenovanje besedotvorno tipizirano 236
- poimenovanje blizupomensko 241
- poimenovanje domače 35, 45, 47, 91, 228, 230
- poimenovanje dvočlensko 82
- poimenovanje edninsko 86
- poimenovanje enobesedno 25, 77, 96, 201, 236, 243
- poimenovanje enobesedno samostalniško 38
- poimenovanje enočlensko 81–82
- poimenovanje glagolsko 52, 284, 295
- poimenovanje izglagolsko 190, 201
- poimenovanje izhodiščno 216
- poimenovanje izsamostalniško 233
- poimenovanje kalkirano 117
- poimenovanje konkretnjše 59
- poimenovanje konkretno 67, 86
- poimenovanje korensko različno 194
- poimenovanje kraja 38
- poimenovanje lastnoimensko 37, 188
- poimenovanje lastnoimensko moško 187
- poimenovanje lastnosti 82
- poimenovanje latinsko 238
- poimenovanje manjše denarne enote 210
- poimenovanje manjše prostorninske enote 210
- poimenovanje moškega spola 188, 191, 199, 204
- poimenovanje moško 5, 8, 181, 187–190, 192, 197, 199–205, 240
- poimenovanje nadomestno 91, 95
- poimenovanje narečno 217
- poimenovanje nemanjšalno 223
- poimenovanje nemško 214, 230, 238
- poimenovanje nevtralno 244
- poimenovanje novo 35, 167, 181
- poimenovanje občnoimensko 175, 188
- poimenovanje občnoimensko moško 187
- poimenovanje obojespolno 187
- poimenovanje opisno 12, 38, 52, 66, 96, 242
- poimenovanje parno 93, 181, 188–189, 191, 194–195, 198, 203, 239
- poimenovanje parno žensko 198
- poimenovanje podstavno 275
- poimenovanje poklicno 188, 225–226, 230–231, 239–240, 242–243, 245, 269
- poimenovanje predmetno 92, 273
- poimenovanje prevzeto 45–46, 230, 237, 242, 269
- poimenovanje pridevniško 52
- poimenovanje rastlinsko 270
- poimenovanje samostalniško 37, 52
- poimenovanje samostalniško enobesedno 88
- poimenovanje sestavljeno 31
- poimenovanje skupno 57
- poimenovanje slovensko 272
- poimenovanje slovnično 33, 274
- poimenovanje sopomensko 31, 91, 189, 199, 225, 230, 241–242, 285
- poimenovanje sorodstveno 196, 203, 268
- poimenovanje splošno 86
- poimenovanje univerzalno 205
- poimenovanje ustaljeno 63
- poimenovanje večbesedno 201
- poimenovanje večpomensko 94
- poimenovanje za denarno enoto 28
- poimenovanje ženskega spola 188, 191, 200, 240
- poimenovanje žensko 188–189, 191–193, 198–201, 203–205, 240
- poimenovanje žensko parno 202–203
- poimenovanje živalsko 198–199, 308
- poimenovano 200, 212, 221
- pojasnilo na robu 124
- pojasnilo pripisano 167
- pojasnilo robno 94
- pojasnilo sopomensko 163
- pojasnjevanje sopomensko 274
- pojav 165
- pojav glasoslovni 129
- pojav glasovni 149
- pojav morfološki 149
- pojav sintaktični 149
- pojavitvev besedilna 277
- pojavitvev slovarska 277
- pojem 165
- pojem abstraktni 112
- pojem splošni 67
- poklic 166, 184, 188, 202, 225–227, 229–230, 233–234, 236–239, 241–242, 244, 278, 287

- poklic svetnega značaja 189
 poklic uradniški 238
 poklic vojaški 202
 poklic ženski 188
 pokrajinskost 182
 polemičnost 166
 polglasnik 149, 215, 279
 polglasnik neobstojni 208–209
 polglasnik novi 212
 poljščina 212
 položaj nagovorni 212
 pomanjševalnica 207
 pomen 'majhna mera' 21
 pomen besedni 307
 pomen besedotvorni 23, 172, 225, 276, 307
 pomen besedotvorni nosilca lastnosti 310
 pomen besedotvorni nosilca lastnosti ali stanja 310
 pomen brezčasnosti 261
 pomen drugotni 175, 195, 244, 251, 308
 pomen ekspresivnejši 290
 pomen ekspresivni 273, 288
 pomen frazeološki 307
 pomen glagolski 125, 302
 pomen izhodiščni 308
 pomen konkretni 290
 pomen kontaktni 113
 pomen majhnosti 93, 196
 pomen manjšalni 81, 192, 207–211, 213, 220, 222, 226
 pomen manjšalnostni 207–208, 213
 pomen mladosti 93, 196
 pomen naklonski 261, 279
 pomen nasprotni 28
 pomen nemanjšalni 172, 208
 pomen neosnovni 20, 112, 166, 204, 244, 257
 pomen neterminološki 203
 pomen novi 123–124, 285, 308
 pomen osnovnejši 170
 pomen osnovni 20, 78, 165, 189, 195–196, 202, 249, 251, 287
 pomen ponavljalni 275
 pomen preneseni 121, 165, 171, 174, 204, 218, 231–233
 pomen prostorski 136
 pomen specializirani 39
 pomen splošne veljavnosti 59, 86
 pomen splošnejši 232
 pomen splošnoveljavni 74, 86
 pomen terminološki 203, 337
 pomen vidski 260
 pomen vidski nedovršni 293
 pomen vzajemni 291
 pomen začetnostni 98
 pomenskost 116
 pomožnik 28
 ponavljalnost 293–294
 ponavljanje struktur 310
 ponazarjalnost 161
 ponazoritev vsebinska 66
 poosebitev 301
 popravek besedotvorni 29
 popravek glasoslovni 29
 popravek jezikovnega značaja 129
 popravek oblikoslovni 29
 popravek pisni 29
 popravek pravopisnega značaja 129
 popravek prevodnega značaja 129
 popravek stvarni 109
 popravek vidski 137
 posamostaljeno 351
 posebnost pisna 266
 posebnost pravopisna 266
 posebnost skladenjska 262
 posledica 59, 115, 117, 148
 posploševanje 72, 84
 posplošitev 86
 postila 5, 7, 35, 37, 43–46, 50, 56–57, 60, 62–63, 68–69, 71–72, 74, 77, 80–81, 84–85, 129–130, 138–139, 141, 144–145, 147–149, 151, 154, 156–159, 161–175, 177–178, 180, 188, 208, 212, 214, 220–223, 242–243, 250–251, 254, 259, 278, 295, 297–298, 304–305, 314, 316, 339–341, 349
 postila protestantska 167, 170, 173, 176
 postopek besedotvorni 40
 postopek historizacijski 298
 postopek posploševalni 86
 postopek preoblikovalni 305
 postopek prevajalski 73
 postopek prevodni 72, 74, 77, 125, 134
 postopek prilagoditveni 183
 postopek stilizacijski 297
 postopek stilni 252

- postopek tvorbeni 310
 postopek zamenjevalni 97
 potek 281
 potreba poimenovalna 277
 potrjevanje 139
 poudarek individualni 85
 poved 48, 59, 61, 65, 67, 75, 92, 102, 104–106, 118, 158, 173, 262
 poved dvodelna 68
 poved zložena 16, 51, 86
 povedek 48, 61–62, 75–76, 82, 87, 108
 povedek zanikani 107
 povedkovnik 18, 60, 132
 povezava besednozvezna 292
 povezava dvojna 305
 povezava glasovna 34
 povezava identifikacijska ekspresivna 166
 povezava refrenska 305
 povezava sobesedilna 161, 282
 povezava sopomenska 46, 80, 292, 304, 306
 povezava stilno učinkovita 310
 povezava trojna 305
 povzemanje posploševalno 85
 poziv 59
 praksa knjižnojezikovna 203
 praksa prevajalska 243
 praksa protestantska 258, 261–262, 302–303, 306, 308, 312
 pravilo besednoredno 262
 pravopis nedosledni 251
 predgovor 34, 44, 304
 predlog 12, 58, 75, 77, 101, 105–106, 112, 127, 252, 266–267, 298
 predlog enozložni 148
 predlog poimenovalni 285
 predloga nemška 177
 predloga prevodna 5, 12, 17, 21, 25–27, 29, 31, 35, 38, 43–46, 48–49, 54, 61, 65, 67–68, 71–72, 75, 77, 90, 92, 94–96, 99, 101, 105–110, 113–114, 129–130, 134–135, 143–144, 154–155, 159, 161–163, 168–169, 172–173, 175, 177, 199–200, 205, 207, 209, 212, 214–215, 221–223, 226, 229, 232–235, 241–242, 250, 260, 270, 275, 277, 299–300, 340, 349
 predloga prevodna Lutrova 192, 234
 predloga prevodna nemška 274
 predloga Spangenbergova 219
 predloga tujejezična 167, 244
 predmet 14, 49, 52, 73, 75, 82, 84, 87, 103, 165, 220, 249–250, 258
 predmet netipični 308
 predmet poimenovani 200
 predmet predložni 79
 predmet tožilniški 250, 287
 predmetnost 94, 112, 166, 233
 predmetnost biblijska 94
 predmetnost funkcijsko različna 272
 predmetnost tipična 164, 233, 241
 predmetnost vsakdanja 161
 predpona 23–24, 56, 97, 105, 112–113, 116, 119, 126, 135–136, 153, 170, 181, 252, 256, 286–287, 311, 341
 predpona *an-* (nemško) 113, 291
 predpona *do-* 286
 predpona *er-* (nemško) 113
 predpona *fer-* (nemško) 116
 predpona *iz-* 178
 predpona *ne-* 302
 predpona *o-* 257, 287
 predpona *ob-/o-* 113
 predpona *od-* 256
 predpona *po-* 19, 21, 58, 113, 127, 136
 predpona *pre-* 23
 predpona *pro-* 23
 predpona sopomenska 97
 predpona *u-* 252, 257
 predpona *u-/v-* 257
 predpona *v-* 252
 predpona *z-* 97, 113
 predpona *za-* 113, 257
 predpona zanikanja 275
 predpona *zu-* (nemško) 290
 predpreteklik 98, 127, 260–261
 prefiks 152
 prefiks nemški 176
 pregibanje imen 31
 pregibanje po spolu in številu 177
 pregovor 173
 prehodnost 258, 302
 prejemnik 14
 prekrivnost pomenska 21
 prekrivnost pomenska delna 12, 18, 21, 227
 premena glasoslovna 187
 premena glasovna 208–209, 211

- premena palatalizacijska 209
 premena po palatalizaciji 204
 premenjenost glasovna 212
 premik razvojni 277
 prenos metaforični 308
 prenos pomenski 285
 prenos pomenski metaforični 204
 prepoznavnost leksikalna 7
 presežnik 142, 174, 275
 preteklik 98, 137, 260–261
 preteklik povedni tvorni 86
 preteklost 76, 127
 pretvorba 24
 pretvorba skladenjska 83
 pretvorba trpniška 73
 preureditev besedila skladenjska 109
 preureditev besedilna 49
 preureditev besednoredna 84, 90, 108, 110, 234
 preureditev skladenjska 5, 16, 58, 60–61, 89–90, 107, 234
 preureditev vezljivostna 234
 preurejanje besednoredno 68, 83
 prevajanje člensko 183
 prevajanje kalkirano 56
 prevajanje parno 274
 prevajanje sestavinsko 54
 prevajanje svetega pisma 89
 prevajanje ustreznično 81
 prevajanje verskih besedil 187
 prevajanju svetopisemskih besedil 187
 prevod biblijski 5, 38, 51, 72, 89–90, 95–97, 100–101, 104, 108–109, 111, 116, 120, 123, 125, 127–128, 161, 177, 184, 188, 190, 193, 195–199, 207, 214, 226, 239, 295, 339, 349
 prevod biblijski starozavezni 7
 prevod biblijski Trubarjev 245
 prevod evangelijski 150, 218
 prevod nove zaveze 226
 prevod novozavezni 7, 11–14, 18, 21, 24–25, 29, 31, 38, 44, 46, 92, 96–97, 228
 prevod novozavezni Trubarjev 194
 prevod sestavinski 56
 prevod sestavinsko natančni 76
 prevod slovenski 50, 59, 68, 161, 177, 298, 341
 prevod starozavezni 110
 prevod svetopisemski 225
 prevod svobodnejši 57, 67
 prevod zvesti 112
 prevzemanje 34, 67, 297
 prevzeto 152
 prevzetost 16
 približanost pomenska 12
 pridevek ukrasni 254
 pridevnik 12–13, 17, 19, 22–23, 25–26, 35, 37–40, 51, 53, 57, 63, 65, 76–78, 81–82, 91–92, 99–101, 145, 151, 165–166, 169–171, 173–174, 177, 180–182, 192, 204, 232, 266, 273–275, 277, 279, 295, 298–302, 310–311, 351
 pridevnik *-ast* 171
 pridevnik izglagolski 279
 pridevnik izimenski 166
 pridevnik izsamostalniški 39, 274, 278
 pridevnik na *-ski* 31
 pridevnik nesklonljivi 299
 pridevnik posamostaljeni 23
 pridevnik prevzeti 91, 177
 pridevnik samostalniško rabljeni 310
 pridevnik svojilni 99
 pridevnik vrstni 191
 prihodnjik 261
 prihodnjik opisni 137
 prihodnost 97, 99, 127, 137, 233, 260–262
 prikaz tretjeosebni 73
 prikaz zanikane vsebine 107
 prilagoditev besedotvorna 245
 prilagoditev fonetična 34
 prilagoditev glasoslovna 176
 prilagoditev glasovna 244, 298
 prilagoditev jezikovna 298
 prilagoditev oblikoslovna 34, 298
 prilagoditev pomenska 308
 prilagoditev vsebinska 66
 prilagojenost glasoslovna 246
 prilagojenost glasovna 41, 116, 245, 275
 prilagojenost izgovorna 246
 prilagojenost oblikoslovna 31, 116
 prilagojenost pisna 246
 prilastek 17, 47, 49, 54, 65, 68, 79, 86–87, 97, 107, 143, 172–175, 177, 194, 201, 216, 218–219, 222, 237, 310
 prilastek desni 100, 303
 prilastek desni neujemalni 299

- prilastek desni samostalniški 31
 prilastek levi 26
 prilastek levi pridevniški 31
 prilastek levi ujemalni 159, 299
 prilastek neujemalni 139
 prilastek samostalniški 77
 prilastek ujemalni 139, 159
 primera 34, 48, 124, 167–168, 173, 204, 216, 241
 primera ponazoritvena 175
 primerjava evangelijskih odlomkov 130
 primerjava kontrastivna 111
 primernik 101, 174, 275
 primernik pridevniški 142
 primernik prislovni 142
 pripadnost narečna 182, 254, 260, 306
 pripadnost rodovna 142
 pripis na robu 217
 pripona 126, 176, 182
 pripona *-ava-* 40
 pripona manjšalnostna 142
 pripona nedoločniška *-uva-* 275
 pripona *-nik* 191
 pripona *-ova-* 293–294
 priredje vezalno 51
 prirednost dvojična 44
 prislov 13, 39, 41, 51–53, 79, 82–83, 104, 127, 132, 137, 140, 145, 164, 173, 176, 180, 267, 276, 298–299, 303, 351
 prislov izpridevniški 267
 prislov prevzeti 175
 prispodoba 244
 pritrjevanje 139
 problematika prevodna 7
 proces naravni 281
 proces potekajoči 115
 produktivnost 286, 309–310
 prostor dogajanja 60
 proteza 40, 245, 290
 prototekst romana 297
- R**
- r* 240
r samoglasniški 149, 298
 raba dovršna 260
 raba ekspresivna 275
 raba frazemska 121
 raba frazeološka 286
 raba knjižna 274
 raba knjižnojezikovna 5, 179, 291, 295, 339, 350
 raba manjšalna 210
 raba množinska 57
 raba neosebna oblike *ono* 73
 raba nepolnopomenska 62
 raba neprehodna 258
 raba osebna 291
 raba pokrajinska 229
 raba polnopomenska 62
 raba pomensko skladna 299
 raba pomensko spremenjena 299
 raba povedkovna 173
 raba povedkovniška 307
 raba protestantska 298, 302, 308
 raba samostalniška 192, 310
 raba sobesedilna 22, 165, 175, 178, 188, 195, 197, 203, 227, 232–233
 raba sopomenska 228
 raba terminološka 210
 raba tožilniško prehodna 258
 raba tretjeosebna 257
 raba živa 274
 raven besedotvorna 277
 raven glasoslovna 249
 raven oblikoslovna 249
 raven pisna 249
 raven poročanjska 73
 ravnina besedna 141, 263
 ravnina besedoslovna 72
 ravnina besedotvorna 72, 141
 ravnina glasoslovno-pisna 147
 ravnina glasoslovna 141
 ravnina jezikovna 8, 11, 54, 141
 ravnina jezikovne zgradbe 12, 72
 ravnina oblikoslovna 72, 141, 263
 ravnina skladijska 12, 72, 263
 razlaga opisna 182, 287
 razlaga pomenska 189
 razlagalnost 161
 različica 15, 18, 20, 22, 37–41, 71, 77, 80, 84, 93, 97, 101, 104, 118, 162–165, 167–168, 172–177, 188, 192–194, 196, 198, 202, 207, 209, 211–215, 219, 226, 228, 230, 234, 236, 238–239, 242–243, 245–

- 246, 250–251, 256–257, 260, 269, 277–279, 282, 289–290, 293–295, 299–300, 309–310
- različica arhaična 104
- različica besednoredna 301
- različica besedotvorna 38, 171–173, 181, 194, 214, 225–226, 265, 274, 295, 309–311
- različica drugokorenska 57
- različica glasoslovna 15, 40, 172, 181, 189, 194, 203, 210, 225, 231, 244, 254, 266, 277, 288, 291, 293, 295, 298, 309, 351
- različica glasoslovno poenostavljena 284
- različica glasovna 38, 275, 289, 292
- različica izprislovna 292
- različica koroška 306
- različica Kreljeva 157
- različica naglasna 293, 312
- različica nedovršna 293–294
- različica nedovršniška 309
- različica nemška 50, 231
- različica nepreglašena 283
- različica nikalna 65
- različica oblikoslovna 181, 298
- različica obrazilna 209, 215
- različica obrušena 256
- različica opisna 78
- različica pisna 175, 252
- različica pogovorna 69
- različica povratna 294
- različica predponška 256
- različica predponška *iz-* 41
- različica prehodna 51
- različica prevodna 130, 254
- različica prevzeta 242
- različica pridevniška 39, 172
- različica priponska 178, 257
- različica priponskoobrazilna 133
- različica prislovna 41
- različica razstavljena 104
- različica reducirana 212
- različica *s se* 291–292, 294
- različica samostalniška 39, 78
- različica sklanjatvena 312
- različica spolska 195
- različica spregatvena 312
- različica trdilna 65
- različica Trubarjeva 38
- različica tvorbená 22, 194, 213–214, 246, 277, 288, 293–294
- različica vezavna 258
- različica vezavna predložnosklonska 258
- različica zanikana 172
- različica ženska 204, 239
- različnost besednovrstna 139
- različnost besedotvorna 54
- različnost pomenska 12, 144
- razlika besednoredna 75
- razlika besedotvorna 74, 97
- razlika glagolsko-vezavna 64
- razlika glasoslovna 97
- razlika leksikalna 12
- razlika oblikoslovna 73
- razlika pisno-pravopisna 129
- razlika pomenska 22, 136, 256
- razlika prevodna 69, 71, 73, 111, 128
- razlika skladijska 75
- razlika spolska 189, 240
- razlika vezavna 12, 75, 256
- razlika vidška 98
- razmerje besedotvorno 192
- razmerje do dejanja 138
- razmerje motivacijsko 112
- razmerje parno 194
- razmerje pogostnostno 13–15, 17–18, 21–23, 28, 31–32, 90–93, 101, 104, 172, 175, 197–198, 243, 245
- razmerje pomensko 12–13, 23, 115, 152, 189, 299–300, 302
- razmerje prevodno 27, 111
- razmerje sopomensko 192, 215
- razmerje sorodniško 194
- razmerje sorodstveno 194
- razmerje stilno 115
- razmerje številčno 14, 23, 25, 45, 172, 191–192, 213–214, 245
- razmerje tekmovalno 23, 91, 116, 210, 214, 309, 312
- razmerje vidsko 260
- raznolikost poimenovalna 271
- razprava besedoslovna 8
- razraščanje besednih družin 277
- razširitev 44, 51, 79, 292, 310
- razširitev dopolnjevalna 58
- razširitev informativna 84

razširitev podomačevalna 58
 razširitev pojasnjevalna 51
 razširitev ponazarjalna 58
 razširitev prevoda 50
 razširitev vsebinska 87, 159
 razvrstitev pogostnostna 73, 91, 215
 red besedni 108, 160
 redukcija 279
 rek uveljavljeni 64
 retorika 51
 retorika literarna 44
 retorika pridigarska 309
 rima notranja 67
 rodilnik 81, 140–141, 175, 214, 230, 259, 303
 rodilnik brezkončniški 312
 rodilnik nikalnosti 259
 rodilnik svojine 99
 rodnost 212
 roman ekspresionistični 305
 romanizem 131

S

s 282
 samoglasnik dolgopoudarjeni 279
 samoglasnik kratko naglašeni 279
 samoglasnik kratkopoudarjeni 279
 samoglasnik nenaglašeni 204, 279, 289
 samoglasnik nepoudarjeni 279
 samostalnik 8, 13, 15, 17, 20, 23–26, 33, 35–36, 39–40, 45, 49, 53, 67, 79–81, 83, 90–93, 99, 103, 107, 116, 120–121, 132, 141, 150, 163, 165–166, 168, 170–175, 180–182, 184, 190, 192–201, 203, 207–211, 213, 216, 220–221, 227, 230–232, 234–235, 237, 241–242, 245, 250–251, 254–255, 259, 266, 269, 274–278, 282, 284, 289–290, 293, 298–299, 301–302, 306–307, 310–312, 335–336, 341, 351
 samostalnik abstraktni 311
 samostalnik *a*-jevski ženski 312
 samostalnik domači 35, 187
 samostalnik *i*-jevski 20
 samostalnik istokorenski 196
 samostalnik izglagolski 225, 230, 232, 275–276, 279
 samostalnik izhodiščni 39, 54, 172, 217, 220, 223
 samostalnik izpeljani 168
 samostalnik izpridevniški 173, 274, 310
 samostalnik izsamostalniški 232
 samostalnik konverzni 23
 samostalnik množinski 37, 59, 211
 samostalnik moškega spola 195, 198, 209, 211, 269, 303
 samostalnik na *-išče* 279
 samostalnik nemški 84, 95, 162, 168
 samostalnik podomačeni 163
 samostalnik podstavni 209–210, 216, 228, 230, 235, 311
 samostalnik prevzeti 35, 46, 91, 165, 187, 193, 202, 204, 227, 231
 samostalnik slovanskega izvora 91
 samostalnik sopomenski 234
 samostalnik srednjega spola 209, 212
 samostalnik srednjevisokonemški 234
 samostalnik tvorbeno izhodiščni 216
 samostalnik večpomenski 94
 samostalnik ženskega spola 192, 197–198, 207, 303
 sedanjik 74, 86–87, 99, 127, 138, 260–262
 sedanjik brezčasni 260
 sedanjik povedni 87
 sedanjik splošno veljavni 82
 sedanjik zgodovinski 137, 260–261
 sedanjost aktualna 138, 261
 sedanjost brezčasna 87
 sedanjost prava 262
 sedanjost splošna 262
 semantika 116, 126
 sestav besedijski 154
 sestav besedni 176
 sestav besedni glagolski 281
 sestav besedni slovarski 268
 sestava 228, 234, 236, 242, 271
 sestavek slovarski 194–195, 201–202, 212–213, 286–287, 301
 sestavina besedotvorna 227, 246
 sestavina glasovna 246
 sestavina ločljiva 152
 sestavina pomenska 26, 28, 65, 79, 81, 116, 151, 294, 302
 sestavina pomenska delnosti 217
 sestavina pomenska ljubkosti 173
 sestavina pomenska majhnosti 142, 173

- sestavina pomenska malovrednosti 142
 sestavina pomenska manjšalnosti 172
 sestavina pomenska mladega 29
 sestavina pomenska mladosti 142, 173
 sestavina pomenska mladosti in nedoraslosti 203
 sestavina pomenska vsečnosti 173
 sestavina pomenska zaporednosti 113
 sestavina predložna 305
 sestavina predpomska 117
 sestavina prislovna 56, 60, 96, 117, 291–292
 sestavina tvorbena 254
 sestavljenka 178, 275, 286, 292
 sestavljenka nemška 158
 shematiziranost oblikovna 85
 simboličnost 121
 sinhronija 266
 sinonim 124–125
 sinonim kontaktni 195
 sinonim popolni 113
 sinonim prevzeti 92
 sinonim približni 113
 sistem besedotvorni 57
 sistem časovni 98, 127, 137
 sistem jezikovni 54
 sistem jezikovni Trubarjev 32
 sistem knjižnojezikovni 8, 35, 310
 sistem oblikoslovni 33, 57
 sistem pisni 129, 148
 sistem poimenovalni 94
 sistem predložni 104
 sistem števniki 104
 sistem vezniški 105
 sistem vidski 176, 260
 situacija dialoška 96
 situacija dogajalna 260
 skladnja 147, 343
 skladnost prevodna 5, 111, 117, 130, 349
 sklanjanje 33, 215
 sklanjatev *a*-jevska 175, 312
 sklanjatev imen 141
 sklanjatev *u*-jevska 312
 sklon 107
 sklon množinski 141
 sklonljivost 14, 141
 sklop 198, 276, 279, 294
 sklop členkovni 276
 sklop prislovni 276
 sklop samostalniški 276
 sklop soglasniški 212
 sklop *šč* 279
 skupina obrazilno poenotena 273
 skupina pomenska 45, 121, 203, 225
 skupina pomenska o živalih 204
 skupina soglasniška *čr* 245
 skupina tematska 293
 skupina terminološka 273
 slabšalnost 308
 slovar 6, 7, 12, 36, 179–184, 188–189, 193, 195, 199–200, 213–214, 225–226, 228, 233, 236, 238, 246, 249–250, 252–253, 255, 265–278, 281–283, 285–295, 301–302, 332–333, 335–336, 339–342, 344–345, 347, 350
 slovar 17. stoletja 288
 slovar 18. stoletja 6, 8, 266, 281, 286–288, 290–291, 293
 slovar Adelungov 229
 slovar Belostenčev 266
 slovar Cigaletov 162, 287
 slovar dvojezični 242
 slovar Grimmov 163
 slovar Gutsmanov 54, 281–284, 286, 288–290, 292–295
 slovar Hipolitov 282–287, 289–292, 295
 slovar hrvaško-kajkavski 265
 slovar Kastelec-Vorenčev 253, 282–285, 287–291, 294–295
 slovar latinsko-nemški 184
 slovar Megiserjev 5, 7, 15, 19, 36, 54, 91, 165–166, 171, 175, 179–184, 192, 194–195, 198–199, 208–210, 220, 225–226, 228–232, 235–238, 242–243, 245–246, 254, 277, 281, 284, 286, 289, 295, 339, 350
 slovar narečni 251
 slovar obrnjeni 183
 slovar Pleteršnikov 20, 37, 200, 207, 215, 286, 288, 301–302, 311, 341, 345
 slovar Pohlinov 265–266, 269, 272–273, 277–279, 281, 284, 286, 288, 290, 292–294
 slovar slovenski 265
 slovar štirijezični 184
 slovar trijezični 281
 slovar tuji 295
 slovar večjezični 175, 179

- slovaropisje 266
- slovenizacija izrazja 304
- slovenščina 7, 34, 43, 55, 59, 61, 64, 66, 72, 75, 89, 95, 177, 295, 335, 337–339, 341, 343, 345, 347, 349
- slovenščina 16. stoletja 297
- slovnica 89, 129, 142, 147–148, 150, 160, 187, 203, 207, 212, 266, 267
- slovnica Bohoričeva 91, 179, 187, 190, 199, 208, 213, 215, 245, 295
- slovnica Kopitarjeva 129
- slovnica Pohlinova 266, 276
- slovnica Toporišičeva 225
- sobesedilo 23, 29, 48, 78–79, 82, 93, 124, 142, 161, 165, 188, 194, 207, 213, 216, 219, 233, 235, 251, 312, 342
- sobesedilo biblijsko 124, 229
- sobesedilo nenevtralnno 174
- sobesedilo slovensko 176
- sobesedilo širše 251
- soglasnik 209, 245
- soglasnik izglasni 209, 211
- sopomen slabšalni 182
- sopomenka 14, 36, 41, 44–48, 53, 56, 79, 92, 116, 130, 134–135, 164, 175–177, 182–183, 194–195, 199, 213, 217, 225, 233, 235, 242–243, 249, 282, 285–289, 303, 306
- sopomenka besednozvezna 167
- sopomenka domača 46, 59, 90, 92, 117, 133, 163–164, 242, 290
- sopomenka enobesedna 104, 125, 164, 167, 195
- sopomenka narečna 189
- sopomenka popolna 68
- sopomenka prevzeta 14, 226, 229, 270
- sopomenka približna 200
- sopomenka samostalniška 81, 285
- sopomenka slovenska 95
- sopomenka sočasna 253
- sopomenka tekmovalna 91
- sopomenka tuja 133
- sopomenka vzhodnoslovenska 306
- sopomenskost 12, 17, 19–20, 23, 26, 94, 97–98, 101, 130, 164, 199, 202, 213, 225–227, 269, 281, 294, 341
- sopomenskost polna 235
- soseščina soglasniška 279
- spol 101–102, 107, 141, 190–191, 208, 266, 303
- spol moški 20, 141, 172, 181, 192, 203, 205, 212, 214, 225, 228, 239, 245, 278, 303, 312, 336
- spol srednji 33, 141, 172, 198, 301
- spol ženski 20, 35, 92, 141, 172, 181, 196, 204, 211, 214, 225, 228, 239, 269, 299
- sporočanje govorno 114
- sprememba besednoredna 12
- sprememba glasoslovna 11, 129, 176
- sprememba jezikovna 5, 11, 89, 109, 338, 349
- sprememba leksikalna 13, 24, 90, 109
- sprememba oblikoslovna 110
- sprememba pisna 11
- sprememba pomenska 22, 65, 98
- sprememba prevodna 129
- sprememba razvojna 7
- sprememba skladijska 109–110
- sprememba sklanjatve 306
- sprememba sklona 302
- sprememba spola 306
- sprememba ubesedovalna 92
- sprememba vezavna 302
- spremenljivost glasoslovna 204, 245
- spremenljivost jezikovna 249
- spreminjanje izrazno 14
- spreminjanje jezikovno 11–12, 32
- spreminjanje pomensko 29
- spreminjanje razvojno 8
- srbohrvaščina 290
- sredstvo besedotvorno 112, 116–117, 121, 169, 181
- sredstvo izrazno 128
- sredstvo jezikovno 60, 86, 138
- sredstvo leksikalno 119, 126
- sredstvo morfološko 126
- sredstvo posploševalno 73
- sredstvo retorično 163
- sredstvo skladijsko 62
- sredstvo stilno 44
- stanje 13, 16, 22–23, 29, 64, 97, 115, 136, 191, 273, 281, 288
- stanje čustveno 173
- stava 61
- stava besednoredna 262
- stava naslonk glagolskih 108
- stava naslonk zaimenskih 108
- stava stilno nezaznamovana 108

stava veznika 106
stavek 14, 27, 52, 61, 73, 79, 82, 87, 118, 262, 343
stavek dvodelni 76, 82, 86
stavek enodelni 76, 82
stavek glavni 61
stavek nezloženi 67
stavek odvisni 87
stavek pogojni 262
stavek prosti 82–83, 87
stavek velelni 27
stavek vprašalni 62, 74, 160
stavek zloženi 67
stik morfemski 187
stilem 67, 91, 130, 347
stilem kopičenja 305
stilem ponavljanja 305
stilistika biblijska 115, 309
stilistika skladijska 302
stilizacija 309
stilizacija jezikovna zgodovinska 8
stopnjevanje privzdignjeno (elativno) 174
strokovnost 276
struktura besedotvorna 338
struktura dvodelna 114
struktura kalkirano prevedena 57
struktura pasivna 99
struktura pomenska 135
struktura prevzeta 63
struktura semantična 338
struktura skladijska 87, 102
struktura stilno učinkovita 83
stvarnost biblijska 226, 244
substitucija 119, 121
sumarij 72
supletivnost 21
svet predmetni 271
svet živalski poimenovalno zajeti 271
svet živalski tuji 271
svojilnost 279
svojina splošna 171

Š

širitev besedilna 144
širitev pomenska 150, 244
širjenje pomensko 14, 299
število 107, 141, 305

števnik 12–14, 31, 140, 173, 180, 217, 266, 341
števnik glavni 104, 266, 267
števnik ločilni 104, 140
števnik množilni 140
števnik vrstilni 104, 266, 279

T

tehnika prevajalska 43
tekmovalnost 91, 172, 215
tematika besedotvorna 7
tematika glasoslovna 7
tematika oblikoslovna 7
tematika pravopisna 7
tematika ubesedena 287
termin 19, 166, 234, 304
termin besednozvezni 181
termin krščanski 37
termin teološki 36
termin tuji 14
termin večbesedni 304
terminologija 36, 94, 164, 220, 234
terminologija cerkvena 166, 239
terminologija kmečka 183
terminologija krščanska 14–15, 36, 273, 310
terminologija obredna 14, 36, 239, 337
terminologija področna 231, 234
terminologija pomorska 235
terminologija rudarska 237
terminologija tiskarska 36
terminologija trgovska 234
terminologija vojaška 238
terminologija, povezana z natisom in prodajo knjig 237
terminologizacija 237
tip besedilni 72
tip besedotvorni 30, 169, 309
tip razlikovanja 126
tip tvorbeni 116, 181, 213
tipologija arhaizmov 309
tipologija tvorbeni 213
točka mejna 285
tožilnik 257, 259
tožilnik brezpredložni 75
tožilnik predložni 75
tradicija protestantska 309
trditev 83

trpnik 58, 74, 138
 tujka 117
 tujka latinska 34, 335
 tujka mednarodna 251
 tvorba besed 40
 tvorba besedna 196
 tvorba glagolska preponska 338
 tvorba imen 190
 tvorba izsamostalniška 230, 234
 tvorba manjšalnic 207–208, 215
 tvorba poimenovanj 198
 tvorba poskusna 224
 tvorba predponska 287
 tvorba samostalnikov izpridevniška 310
 tvorba z nadomestnim korenem 240
 tvorjenka 16, 22, 24–25, 40, 46, 55, 65, 77, 92, 97, 100–101, 108, 117–119, 139, 142, 145, 172–173, 180, 192, 198, 207–216, 220, 222, 225, 246, 269, 274, 276, 279, 287, 291, 311, 337–338, 346
 tvorjenka drugostopenjska 198, 208, 211, 214
 tvorjenka glagolska 56, 169
 tvorjenka imenska 207
 tvorjenka istokorenska 133
 tvorjenka izglagolska 209–210, 225, 231
 tvorjenka izpridevniška 92, 173, 191, 209
 tvorjenka izsamostalniška 192, 225, 228, 230, 274
 tvorjenka manjšalna 211
 tvorjenka modifikacijska 203, 207, 212
 tvorjenka moškega spola 310
 tvorjenka neglagolska 208
 tvorjenka nemanjšalna 54, 211
 tvorjenka nemška 168
 tvorjenka nova 41, 182
 tvorjenka poskusna 110, 189
 tvorjenka predponska 293
 tvorjenka pridevniška 38, 40, 169, 171, 173, 276
 tvorjenka priložnostna 15
 tvorjenka prvostopenjska 208
 tvorjenka samostalniška 24, 39, 169–170, 172, 207, 273–274
 tvorjenka samostalniška modifikacijska 208
 tvorjenka sopomenska 310
 tvorjenka srednjega spola 310
 tvorjenka Trubarjeva 40

tvorjenka večstopenjska 22, 275
 tvorjenka ženska obrazilna 192
 tvorjenka ženskega spola 310
 tvorjenost 68, 180, 239, 260, 299
 tvorjenost obrazilna 277
 tvornik 58, 74, 138

U

u 298
 učenje branja 34
 učinek ritmični 118, 312
 učinkovanje stilno 68
 učinkovitost retorična 261
 učinkovitost stilna 163
 učinkovitost zvočna 305
 udeleženec 302
 udeleženec dogajanja 50
 ujemanje 107
 ujemanje glasovno 68
 ureditev hiazemska 68
 uresničenost dejanja 138
 uresničitev dejanja enkratna 283
 uresničitev dejanja postopna 136
 usklajenost številna 73
 usklajevanje vidsko 137
 usmerjenost dejanja 60
 usmerjenost dejanja površinska 136
 ustreznica 37, 55–57, 68, 78, 81, 95–96, 98–99, 111–114, 116, 126, 135, 150, 162, 175, 179, 183, 196, 209, 212, 214, 220, 222–223, 226, 229, 238, 255, 290, 306, 347
 ustreznica domača 13, 35, 97, 155, 156
 ustreznica enobesedna 96
 ustreznica glagolska 78, 118, 127
 ustreznica glagolska enobesedna 115
 ustreznica govorna 242
 ustreznica hrvaška 232
 ustreznica latinska 253, 281
 ustreznica manjšalna 210
 ustreznica narečna 203, 306
 ustreznica nemanjšalna 210
 ustreznica nemška 37, 157, 173, 183, 200, 228, 233, 236, 266, 269, 275, 281, 304
 ustreznica pokrajinska 229
 ustreznica prevodna 54, 59, 162, 240
 ustreznica prevodna tuja 191
 ustreznica približna 51

ustreznica registrska 217
ustreznica samostalniška 45
ustreznica slovarska 189, 214, 217, 228
ustreznica slovarska tujejezična 207
ustreznica slovenska 35, 54, 64, 94, 130, 183,
225, 230, 232, 281
ustreznica sopomenska 19
ustreznica tujega izvora 164
ustreznica tujejezična 182, 269
uvod vsebinsko povzemalni 72

V

varianta 24, 194, 209, 240, 245–246
varianta besedotvorna 100, 244–245
varianta glasoslovna 6, 244, 266, 295
varianta glasovno-pisna 176
varianta jezikovna 12
varianta jezikovna nevtralna 246
varianta okrajšana 77
variantnost 40, 246, 298
variantnost besedotvorna 204, 246, 269, 295
variantnost glasoslovna 40, 168, 198, 204,
211, 244–245, 269, 291, 295
variantnost glasovna 282
variantnost izgovorna 270
variantnost poimenovalna 194
variiranje priponsko 289
večpomenskost 44, 46, 286, 341
velelnik 22, 127
velelnost 99
velikost črk 157
vezava 23, 53, 58, 75, 105, 112, 115, 168,
258, 302
vezava dajalniška 309
vezava dajalniška nepredložna 105
vezava predložna 60
vezava roditeljska 159, 259, 294
vezava sklonska nepredložna 302
vezava sklonska predložna 302
vezava tožilniška 67, 159, 259
vezava tožilniška predložna 168
vezljivost glagolska 120, 302–303
veznik 13, 45, 61, 74, 76, 80, 105–106, 140,
163, 176, 266–267
vid 95
vid glagolski 266, 339
vidskost 111, 249, 260

vloga prilastkova 153
vloga skladdenjska 177, 303, 305, 307
vloga stilna 121
vloga vidska 19
vprašalnica 160, 267
vrsta besedilna 33, 161, 164, 173, 254, 257,
260
vrsta besedna 12, 90, 92, 101, 111, 130, 139,
140, 180, 262, 266, 276
vrsta besedna gramatična 104
vrsta glagolska 101, 309
vrsta večpomenskostna 175, 244
vrstica slovarska 266
vršilec dejanja 28, 133, 145, 174, 191, 201,
225, 230–231, 244, 257, 268
vršilec dejanja moški 202
vršilec dejanja netipični 308
vršilec dejanja splošni 52, 59, 73
vršilec dejavnosti 190
vršilec dejavnosti poklicne 204, 233
vršilec poklica 189, 229, 231
vršilec poklica moški 228
vršilec poklica ženski 228
vršilka dejanja 201, 269
vršilka poklica 188
vsebina abstraktna 35, 95, 181, 216, 282
vsebina abstraktnejša 96, 123, 161
vsebina biblijska 123, 277
vsebina negativna 302
vsebina sporočana 49
vtis besede arhaični 298
vtis ritmični 221
vtis stilni 83
vzklik pritrjevalni 64
vzorec besedotvorni 25, 30, 54, 95, 119, 162,
181, 190
vzorec govorniški 261
vzorec naštevalni 30
vzorec pridižni 251
vzorec skladdenjski 28, 74, 83, 109, 150, 153
vzorec sklanjatveni 31, 33
vzorec spregatveni 141
vzorec stavčni 82
vzorec tvorbeni 255, 309
vzrok 59, 115

Z

- začetnica velika 298
 zaimek 12–13, 28, 49, 100, 103, 140, 142,
 148, 266, 298, 351
 zaimek kazalni 74, 267
 zaimek nedoločni 57, 59, 73
 zaimek nedoločni *man* (nemško) 52, 57, 59, 73
 zaimek osebni 59, 61, 73–75, 99, 102–103,
 108, 140, 153, 158, 262, 267
 zaimek povratni 61, 110, 262
 zaimek povratni *se* 262
 zaimek povratnoosebni 74, 103, 267
 zaimek povratnosvojilni 75, 103, 140, 153
 zaimek prislovni 83
 zaimek svojilni 75, 99, 140, 153, 267
 zaimek vprašalni 267
 zakon pomenski 244
 zamenjava besedna 5, 12, 26, 29, 32, 62, 89–
 90, 97–98, 129–130, 145
 zamenjava besednoredna 139, 159
 zamenjava besednozvezna 94
 zamenjava glagolska 95–96
 zamenjava glagolska sopomenska 133
 zamenjava glasoslovna 90, 183
 zamenjava izrazna 145
 zamenjava leksikalna 110
 zamenjava nesamostalniška 101
 zamenjava oblikoslovna 90
 zamenjava samostalniška 95
 zamenjava skladijska 110
 zamenjava sopomenska 94, 104, 136
 zamenjava sopomenska besednozvezna 130
 zamenjava sopomenska enobesedna 130
 zamenjava ustaljena 140
 zamenljivost 18–19, 96, 164, 259, 305
 zanikanje 59, 67, 83
 zanikanje dvojno 259
 zapis imenski 29
 zaporedje besednovrstno 309
 zaporedje dogajalno 29
 zaporedje naslonk 108
 zaporedje naštevalno 62, 75
 zaporedje številčno 140
 zapovrstnost naštevalna 139
 zastarelost besede 298
 zaznamovanost čustvena 251
 zev 245
 zgled prevodni 26, 30, 72, 90, 111–112, 115–
 117, 119–120, 151, 155, 158–159, 262, 307,
 338
 zgodba svetopisemska 261
 zgoščenost vsebinska 72
 zgradba besedotvorna 112, 116, 176
 zgradba brezosebkovna 138
 zgradba naklonska 138
 zgradba trpna 52
 zlog 34, 208, 221
 zloženska 36, 54, 158, 176, 183, 223, 237–238,
 243, 246, 254, 274–275, 279, 289, 294, 309,
 346
 zloženska glagolska 55–56, 120
 zloženska nemška 54, 183, 228, 243, 246
 zloženska prevzeta 246
 zloženska pridevniška 55, 275
 zloženska samostalniška 25, 54–55, 74, 108,
 120
 zmerjavka 53, 276, 308
 zmerjavka besednozvezna 302
 značilnost besedotvorna 178
 značilnost glasoslovna 178, 254, 279
 značilnost glasovna 149, 213
 značilnost oblikoslovna 254, 279
 značilnost pisna 178
 značilnost skladijska 254
 znak *c* 148
 znak *ch* 148
 znak *s* 147
 znamenje črkovno 175
 znamenje naglasno 147–148
 zoževanje pomensko 299
 zožitev pomena 131
 zvalnik stari 212
 zvenečnost 204, 245
 zveza besedna 46, 108, 111, 150, 159, 164,
 174, 274, 297, 301, 304–305, 337–338, 351
 zveza besedna glagolska 111, 120, 123–124
 zveza besedna sopomenska 232
 zveza besedna stalna 62, 120–121, 259, 304,
 337
 zveza besedna tipična 299
 zveza besedna ustaljena 63, 305
 zveza frazeološka 259
 zveza istorečna 308
 zveza kalkirana 27

- zveza leksikalizirana 351
zveza naklonska *očo* + nedoločnik 137
zveza nemška 174
zveza pleonastična 255
zveza predložna 54, 60, 65, 92, 100, 139–140,
153, 158, 312, 341
zveza predložna kalkirana 105
zveza prilastkovna 46–47, 49, 63–64, 82, 93,
182, 192, 308
zveza priredna 137
zveza prislovna 131
zveza refrenska 307
- zveza sopomenska 19, 134, 143, 156, 216, 306
zveza sopomenska dvočlenska 130, 304
zveza stalna 120, 175
zveza tipična 12, 16–19, 21–23, 301
zveza ustaljena 63
zveza uvajalna *tu je* 51
zveza vezniška dvodelna 106
zvočnik 209, 212–213
zvrst besedilna 161, 221
- Ž**
živost 152

LINGUISTICA ET PHILOGICA

- 28 Kozma Ahačič: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem. Katoliška doba*
- 27 Andreja Žele: *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*
- 26 Mojca Žagar Karer: *Terminologija med slovarjem in besedilom. Analiza elektrotehniške terminologije*
- 25 Jože Toporišič: *Intervjuji in polemike*
- 24 Jerica Snoj: *Metafora v leksikalnem sistemu*
- 23 Majda Merše: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*
- 22 Matej Šekli: *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*
- 21 Tjaša Jakop: *Dvojina v slovenskih narečjih*
- 20 Jože Toporišič: *Stilnost in zvrstnost*
- 19 Janez Žiga Valentin Popovič [Johann Siegmund Valentin Popowitsch]: *Glossarium Vindicum. Osnutek slovenskega slovarja iz druge polovice 18. stoletja*
- 18 Kozma Ahačič: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem. Protestantizem*
- 17 Helena Jazbec: *Nemške izposojenke pri Trubarju na primeru besedila Ena dolga predgovor*
- 16 Danila Zuljan Kumar: *Narečni diskurz. Diskurzivna analiza briških pogovorov*
- 15 Pavle Merku: *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*
- 14 Nataša Jakop: *Pragmatična frazeologija*
- 13 Jože Toporišič: *Besedjeslovne razprave*
- 12 Helena Dobrovoljc: *Slovenska teorija jezikovne naravnosti. S slovenskim (obliko)skladenjskim gradivom*
- 11 Aleksandra Bizjak: *Pridiga kot žanr*
- 10 France Novak: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*
- 9 Jerica Snoj: *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*
- 8 Andreja Žele: *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar*
- 7 Jože Toporišič: *Oblikoslovne razprave*
- 6 France Bezljaj: *Zbrani jezikoslovni spisi 1 & 2*
- 5 Primož Jakopin: *Entropija v slovenskih leposlovnih besedilih*
- 4 Andreja Žele: *Vezljivost v slovenskem jeziku. S poudarkom na glagolu*
- 3 Jerneja Gros: *Samodejno tvorjenje govora iz besedil. Postopek za izdelavo sintetizatorja slovenskega govora*
- 2 Alenka Šivic-Dular: *Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih. Pomenoslovna razčlemba v kulturološkem kontekstu*
- 1 Varja Cvetko-Orešnik: *K metodologiji preučevanja baltoslovansko-indoiranskih jezikovnih odnosov I. Prvi del*

Monografija **Slovenski knjižni jezik 16. stoletja – Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki** je zasnovana kot nadaljevanje enako naslovljenega dela iz leta 2009, ki je glede na drugačno vsebino podnaslovljeno kot *Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*.

Monografija dopolnjuje in zaokroža sistemski oris slovenskega knjižnega jezika v njegovem začetnem razvojnem obdobju zlasti s prikazom besedne izbire, značilne za različne pisce in različne tipe besedil (predvsem za biblijske prevode in postile), ter s prikazom primerjalno zajete prevodne problematike. Vsebinsko je razdeljena na tri dele. V najobsežnejšem prvem delu je predstavljen jezik Trubarja, Dalmatina, Krelja in Juričiča ter slovensko besedje v Megiserjevih slovarjih. Večje število analiziranih Trubarjevih in Dalmatinovih del je omogočilo zasledovanje razvojnih sprememb v njunem jeziku. Prikaz izbire besedja je dopoljen z omembami glasoslovnih, oblikoslovnih, skladskih, pomenskih in stilnih značilnosti jezika. V drugem delu so predstavljene tri obsežnejše besedotvorno in pomensko osamosvojene skupine poimenovanj: ženski pari moških poimenovanj, samostalniške manjšalnice ter poimenovanja poklicnih dejavnosti. V zadnjem delu monografije je slovenski knjižni jezik 16. stoletja predstavljen predvsem z vidika obstojnosti leksike. Na razvojno spreminjanje kažejo primerjave z besedjem iz mlajših obdobj, zajetim s primerljivimi verskimi besedili (pridige Janeza Svetokriškega iz let 1691–1707), s slovarji iz 18. stoletja ter s Pregljevim zgodovinskim romanom *Bogovec Jernej* (1923).

Linguistica et philologica

29

24 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>